

UNIWERSYTET PAPIESKI JANA PAWŁA II

W KRAKOWIE

WYDZIAŁ TEOLOGICZNY

KS. MGR LIC. ŁUKASZ POŁACIK

**URZECZYWISTNIANIE SIĘ KOŚCIOŁA
W (ARCHI)DIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ
PRZEZ DZIAŁALNOŚĆ DUSZPASTERSKĄ
W OKRESIE POSŁUGI
(ARCY)BISKUPA CZĘSTOCHOWSKIEGO
STANISŁAWA NOWAKA
1984-2011**

Rozprawa doktorska
napisana na seminarium z teologii pastoralnej
pod kierunkiem ks. dr. hab. Mariana Dudy
przedstawiona na Wydziale Teologicznym
Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II
w Krakowie

KRAKÓW 2021

OPIS BIBLIOGRAFICZNY PRACY

Autor: ks. mgr lic. Łukasz Połacik

Tytuł: Urzeczywistnianie się Kościoła w (archi)diecezji częstochowskiej przez działalność duszpasterską w okresie posługi (arcy)biskupa częstochowskiego Stanisława Nowaka 1984-2011.

Promotor: ks. dr hab. Marian Duda

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Kraków 2021

Stron: 421

Słowa kluczowe: Kościół powszechny, Kościół partykularny, (archi)diecezja częstochowska, Słowo Boże, sakramenty, eucharystia, diakonia, ewangelizacja, katechizacja, parafia, wspólnoty eklezjalne, (a)bp Stanisław Nowak.

ABSTRAKT

Rozprawa ma na celu ukazanie faktu historio-zbawczego urzeczywistniania się tajemnicy Kościoła powszechnego w konkretnym Kościele partykularnym, a mianowicie w (archi)diecezji częstochowskiej poprzez inicjowane i prowadzone w niej duszpasterstwo w ważnym momencie historycznym, na przełomie XX i XXI wieku oraz drugiego i trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa, w okresie posługi abp. Stanisława Nowaka – czwartego biskupa diecezji częstochowskiej (1984-2011). Okres ten charakteryzuje bogactwo, różnorodność i oryginalność działalności pastoralnej jednego z wybitniejszych hierarchów Kościoła w Polsce stojącego na czele diecezji, w której usytuowane jest narodowe sanktuarium maryjne na Jasnej Górze.

Zasadnicza problematyka w pierwszej kolejności ukazana została na tle dziejów zbawienia, które dokonywały się w przeszłości kościelnej diecezji częstochowskiej, jako swoistego dziedzictwa duchowego, stanowiącego bazę do jego urzeczywistniania we współczesności.

W świetle perspektywy teologicznej, interpretującej dane historyczne, przedstawione zostało urzeczywistnienie się Kościoła jako wspólnoty (*communio*) we wspólnotach lokalnych ukazujące Kościół jako *communio Ecclesiarum*. To urzeczywistnianie się Kościoła zaprezentowano zasadniczo poprzez ukazanie podstawowych funkcji Kościoła, które budują go jako wspólnotę nadprzyrodzoną – tajemnicę komunii misyjnej, a mianowicie: słowo Boże (*martyria*), sakramenty, zwłaszcza Eucharystię (*leiturgia*) oraz braterską służbę miłości (*diakonia*).

Wydaje się, że podjęcie tak zarysowanej problematyki może stanowić wkład w dzieje Kościoła w Polsce, w przełomowym okresie jego ewangelizacyjnej misji, a także być ważne dla teorii i praktyki pastoralnej w okresie poszukiwania oraz podejmowania nowych dróg ewangelizacji w obliczu wyzwań współczesności.

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	6
WSTĘP.....	8
ROZDZIAŁ PIERWSZY	
HISTORIA ZBAWIENIA W KOŚCIELE CZĘSTOCHOWSKIM 1925-1984.....	15
1.1. Geneza powstania diecezji częstochowskiej	15
1.2. Działalność duszpasterska biskupa Teodora Kubiny 1925-1951	18
1.3. Duszpasterstwo w okresie rządów biskupa Zdzisława Golińskiego 1951-1963.....	54
1.4. Działania duszpasterskie w czasie pasterzowania biskupa Stefana Bareły 1964-1984. 71	
ROZDZIAŁ DRUGI	
OSOBA I POSŁUGA ARCYBISKUPA STANISŁAWA NOWAKA NA TLE UWARUNKOWAŃ SPOŁECZNO-POLITYCZNYCH 1984-2011.....	
2.1. Życie i posługa duszpasterska	96
2.2. Działalność naukowa i dorobek piśmienniczy	104
2.3. Społeczno-polityczny kontekst pontyfikatu	108
2.4. Główne rysy posługi w dziedzinie pastoralnej i administracyjnej	119
ROZDZIAŁ TRZECI	
URZECZYWIŚNIANIE SIĘ KOŚCIOŁA W DIECEZJI JAKO WSPÓLNOCIE WSPÓLNOT	
3.1. Duszpasterstwo w ramach diecezji i jej pośrednich struktur pastoralnych	126
3.2. Urzeczywistnianie się Kościoła w parafii jako podstawowej wspólnoty kościelnej .	150
3.3. Urzeczywistnianie się Kościoła w rodzinie – <i>ecclesiola</i>	158
3.4. Urzeczywistnianie się Kościoła we wspólnotach eklezjalnych.....	167
ROZDZIAŁ CZWARTY	
URZECZYWIŚNIANIE SIĘ KOŚCIOŁA PRZEZ PRZEPOWIADANIE SŁOWA BOŻEGO – MARTYRIA	
4.1. Kościelnotwórcza moc Słowa Bożego	183
4.2. Przepowiadanie homiletyczne i kaznodziejskie	189
4.3. Przepowiadanie misyjne i rekolekcyjne	195
4.4. Przepowiadanie za pomocą listów pasterskich.....	201
4.5. Nauczanie katechetyczne.....	218
4.6. Przepowiadanie za pomocą massmediów.....	231

ROZDZIAŁ PIĄTY

URZECZYWISTANIANIE SIĘ KOŚCIOŁA

PRZEZ CELEBRACJĘ KULTU BOŻEGO – LEITURGIA 242

5.1. Kult sakramentalny 242

5.2. Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego..... 247

5.3. Sakramenty uzdrowienia 257

5.4. Sakramenty budujące komunie..... 263

5.5. Kult pozasakramentalny 271

ROZDZIAŁ SZÓSTY

URZECZYWISTNIANIE SIĘ KOŚCIOŁA

PRZEZ BRATERSKĄ SŁUŻBĘ MIŁOŚCI – DIAKONIA 288

6.1. Głoszenie i czynienie miłości – duszpasterstwo charytatywne 288

6.2. Parafia jako wspólnota miłosierdzia..... 300

6.3. *Caritas* Archidiecezji Częstochowskiej..... 306

6.4. Diecezjalne inicjatywy charytatywne 312

ZAKOŃCZENIE 322

ANEKSY

ANEKS nr 1

Placówki duszpasterskie utworzone przez biskupa Teodora Kubinę 1925-1951..... 328

ANEKS nr 2

Placówki duszpasterskie utworzone przez biskupa Zdzisława Golińskiego 1951-1963.... 331

ANEKS nr 3

Placówki duszpasterskie utworzone przez biskupa Stefana Barełę 1964-1984 335

ANEKS nr 4

Placówki duszpasterskie utworzone przez arcybiskupa Stanisława Nowaka 1984-2011 .. 341

ANEKS nr 5

Kościół konsekrowane przez arcybiskupa Stanisława Nowaka 1984-2011..... 349

ANEKS nr 6

Wykaz Duszpasterskich Wspólnot „Nazaret – Ewangelia pracy” z roku 1990 356

ANEKS nr 7

Inicjatywy pastoralne w (archi)diecezji częstochowskiej 1984-2011 361

BIBLIOGRAFIA 365

WYKAZ SKRÓTÓW

- AACz** – Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. W. Patykiewicza w Częstochowie.
- AAS** – „Acta Apostolicae Sedis”.
- ABMK** – „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”.
- AK** – „Ateneum Kapłańskie”.
- AKMCz** – Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie.
- APA** – Archiwum Parafii Archikatedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie.
- APMD** – Archiwum Prywatne ks. Mariana Dudy.
- AWD** – Archiwum Wydziału Duszpasterskiego Kurii Metropolitalnej w Częstochowie.
- AWIT** – Archiwum Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie.
- CHL** – Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles laici” o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II*, Watykan 1988.
- CT** – Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach "Catechesi Tradendae"*, Watykan 1979.
- CzST** – „Częstochowskie Studia Teologiczne”.
- CzWD** – „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne”.
- EdE** – Jan Paweł II, *Encyklika „Ecclesia de Eucharistia” o Eucharystii w życiu Kościoła*, Watykan 2003.
- EG** – Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium” o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie*, Watykan 2013.
- FC** – Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, Watykan 1981.
- KK** – Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002.
- KKK** – Katechizm Kościoła Katolickiego.
- KPK** – Kodeks Prawa Kanonicznego.

- NMI** – Jan Paweł II, *List apostolski “Novo Millenio ineunte” na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, Częstochowa 2001.
- NEP** – „Nazaret – Ewangelia pracy. Biuletyn Duszpasterskich Wspólnot Świata Pracy Diecezji Częstochowskiej”.
- NP** – Nauczanie papieskie.
- OR wp** – “L'Osservatore Romano”, wydanie polskie.
- PDV** – Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Pastores dabo vobis” o formacji kapłanów we współczesnym świecie*, Watykan 1992.
- PG** – Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja, „Pastores gregis” o biskupie - słudze Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata*, Watykan 2003.
- RBL** – „Ruch Biblijny i Liturgiczny”.
- VD** – Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska „Verbum Domini” o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła*, Watykan 2010.
- VeC** – „Veritati et Caritati”.
- WACz** – „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej”.
- WD** – „Wiadomości Diecezjalne”.
- Skróty ksiąg biblijnych według: Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Poznań 2005.

WSTĘP

Imperatyw misyjny Zbawiciela (Mt 28,19), którego adresatem są wszyscy, wszędzie i w każdym czasie sprawia, że Kościół, powszechny sakrament zbawienia¹, zakorzenia się w różnorodnych uwarunkowaniach przestrzennoczasowych. W ten sposób tajemnica Kościoła powszechnego według doktryny Soboru Watykańskiego II² oraz ukształtowanego przez nią prawodawstwa kościelnego urzeczywistnia się w pełni w konkretnym Kościele partykularnym, którym przede wszystkim jest każda diecezja³. Bowiem według *Vaticanum II* „diecezję stanowi część Ludu Bożego, powierzona pieczy pasterskiej biskupa i współpracujących z nim kapłanów, tak by trwając przy swym pasterzu i zgromadzona przez niego w Duchu Świętym przez Ewangelię i Eucharystię, tworzyła Kościół partykularny, w którym prawdziwie obecny jest i działa jeden, święty, katolicki i apostołski Kościół Chrystusowy”⁴.

Skoro ta prawda odnosi się do rzeczywistości każdego Kościoła partykularnego, to również aktualizuje się ona w pełni w tym konkretnym Kościele partykularnym, któremu na imię Kościół częstochowski. Działając od blisko stu lat w konkretnych i oryginalnych warunkach historycznych, gospodarczych, politycznych, społecznych, kulturowych oraz ekonomicznych spełnia on „tajemnicę odwiecznej miłości Boga wobec człowieka”⁵. Tę prawdę o tajemnicy Kościoła przyjmował w pełni i nią się kierował arcybiskup Stanisław Nowak, który po dwudziestu siedmiu latach swojego pasterzowania napisał: „wielki wpływ wywarł i wciąż wywiera na mnie Sobór Watykański II. Jego magisterium stało się nie tylko główną inspiracją, ale także programem całej późniejszej mojej posługi. Na Kościół patrzyłem i patrzę oczami Soboru”⁶. Był więc w pełni świadom czwarty biskup częstochowski tej rzeczywistości eklezjalnej, jaką jest patrykularny Kościół częstochowski, gdy pisał powołując się na dokumenty soborowe, iż jest on „częścią Kościoła powszechnego i jako taki jest tajemnicą obecności Chrystusa na ziemi, tej ziemi, częstochowskiej ziemi. Zbawiciel żyje w nim i zbawia przez niego. Jest więc Kościół patrykularny Ciałem Chrystusa, Wspólnotą Boga z ludźmi,

¹ KK 48.

² KK 23.

³ KPK kan. 368.

⁴ Sobór Watykański II, *Dekret o pasterskich zadaniach biskupów „Christus Dominus”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, nr 11.

⁵ S. Nowak, *List pasterski na 60-lecie istnienia diecezji z dnia 18.10.1985 roku*, w: Tenże, *Listy pasterskie 1984-2011, seria wydawnicza: Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, T. I/2, red. M. Duda, M. Mikołajczyk, B. Stypułkowska, Częstochowa 2016, s. 280.

⁶ Tenże, *Juxta Crucem Tecum stare. Kościół częstochowski na przełomie Drugiego i Trzeciego Tysiąclecia (1984-2011)*, Częstochowa 2018, s. 17.

a więc rzeczywistością Bosko-ludzką. Jest kontynuacją Wcielenia Syna Bożego, znakiem zjednoczenia ludzi z Bogiem i między sobą, miejscem działania Ducha Świętego, sakramentem zbawienia ludzkości. Powierzony biskupowi pozostającemu w jedności z biskupem Rzymu, zbawczą swą moc ma tylko w łączności z Kościołem kierowanym przez następcę św. Piotra. Jest więc Kościół patrykularny na wzór Kościoła powszechnego (*ad imaginem Ecclesiae universalis*) jego organiczną częścią i dlatego zawiera w sobie wszystkie konstytutywne elementy, w których realizuje się przez właściwe środki zbawienia, to jest słowo Boże i sakramenty”⁷.

Wypracował więc abp Stanisław Nowak w oparciu o magisterium soborowe swoistą teologię Kościoła częstochowskiego w oparciu o pytania, które stawiał sobie i powierzonej mu wspólnoty wiary: „Co zatem mówisz, Kościele Częstochowski, o samym sobie? Jak odczytujesz swoją rolę w historii zbawienia? Jakie stoją przed tobą zadania? Jak wcielała się w ciebie i wciela bosko-ludzka rzeczywistość Kościoła, Mistycznego Ciała Chrystusa, Oblubienicy Pana, Jego Umiłowanej Winnicy i Trzody?”⁸. Ukazywał zatem wizję teologiczną diecezji, której lud Boży żyjąc na konkretnym terytorium będącym „ziemią położoną nad górną Wartą, Wyżyną Krakowsko-Częstochowsko-Wieluńską, ziemią nad Pilicą, ziemią Wysoczyzny Piotrkowskiej, nadprośniańską, kresów Małopolski i Wielkopolski”, ma swoje dzieje zbawienia, w ramach blisko stuletniej historii, a także własne dziedzictwo kulturowe i kulturowe, szczególnie związane z kultem Matki Bożej i sanktuarium jasnogórskim⁹.

Patrząc w świetle wiary na Kościół wyznawał abp Nowak wiarę nie tylko w Kościół powszechny, ale w ten powierzony mu konkretny Kościół częstochowski: „W ten Kościół mój, bliski, partykularny, który jest w Częstochowie, trzeba głęboko wierzyć. Wierzę zatem w Kościół częstochowski, wierzę, że jest on żywą częścią Kościoła powszechnego, że jest Ciałem Mistycznym Jezusa. Wierzę w to mocno, to nie organizacja, nie instytucja, tylko tajemnica”¹⁰.

Abp Stanisław Nowak przyznawał z pokorą, że człowiek jest onieśmielony *Misterium Ecclesiae* i nigdy w pełni do niego nie dorasta, czując się zawsze wobec niego małym biednym, co jednak nie przeszkadza, aby podjąć powołanie biskupie w całej prawdzie o nim oraz jego misji¹¹. Uznawał on również za nauczaniem soborowym centralny charakter urzędu biskupa

⁷ Tamże.

⁸ Tenże, *Teologia Kościoła Częstochowskiego*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego 1925-2000*, red. I. Skubiś, Częstochowa 2001, s. 105.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tenże, *Homilia wygłoszona podczas mszy św. w Wyższym Seminarium Duchownym, 26.10.2000*, tamże, s. 13.

¹¹ Tenże, *luxta Crucem Tecum stare*, s. 17.

w Kościele partykularnym jako zwornika jedności między kapłanami, poszczególnymi parafiami i wspólnotami lokalnymi, między charyzmatami i posługami wiernych w Chrystusie: osób konsekrowanych i świeckich, którzy w nim znajdują zasadę jedności oraz siłę powołania misyjnego¹².

Dlatego przedstawiając w niniejszej dysertacji duszpasterską działalność dokonującą się w ramach Kościoła częstochowskiego głównie ukazuje się ją poprzez nauczanie oraz działalność jego Pasterza według starożytnej zasady *pastor forma gregis*. On bowiem nadawał tej działalności główny ton, inspirował ją tudzież nieustannie przynaglał do jej realizacji. Czynił to w sposób radykalny, wyrażając tym samym nie tylko wiarę, ale także miłość oblubieńczą do zaślubionego sobie Kościoła. Zdawał sobie jednak sprawę z tego, iż było to wspólnotowe działanie całego Kościoła i nie chciał jedynie sobie przypisywać zasług. Wyznawał, że w służbie Kościołowi częstochowskiemu wszystko było łaską i wyrazem nieskończonego miłosierdzia Bożego, a także „owocem hojności i dobroci wielu ludzi”¹³. Bowiem do wypełnianie misji Kościoła niezbędna jest współpraca biskupa ze swoim prezbiterium, ale też, co równie ważne z wiernymi świeckimi, owymi „akordowymi pracownikami świata”¹⁴. Jak sam podkreślał „efekty w dziedzinie dzieł zewnętrznych, widocznych dla oka, były zawsze wspólnym dziełem. Otaczali mnie bowiem wspaniali biskupi, księża, zarówno najbliżsi gorliwi współpracownicy w kurii, jak i duszpasterze w terenie. Wspierali mnie także księża zakonni, zwłaszcza ojcowie paulini i bracia z Jasnej Góry oraz liczne zastępy sióstr zakonnych. Nie mogę zapomnieć o wielkim świecie dobrodziejów spośród wiernych świeckich, czasem naprawdę ubogich i odejmujących sobie chleb od ust. Wspierali oni budowy swoich kościołów parafialnych, a także seminariów duchownych i innych dzieł kościelnych, przyczyniając się do ich powstania i działalności”¹⁵.

Akt prowadzenia Kościoła partykularnego przez biskupa diecezjalnego winien zawsze uwzględniać świadomość dziedzictwa przeszłości, czasy teraźniejsze oraz patrzenie w przyszłość. To z kolei z konieczności domaga się posiadania pewnej wizji. Przybiera ona wówczas formę strategii i konkretnych programów podlegających realizacji, które jednak wciąż winno się korygować i konfrontować z rzeczywistością działania Bożego w bieżących wydarzeniach życia Kościoła. Nauczanie kościelne za kard. J.-L. Cardijn przyjęło w swoich dokumentach swoistą metodologię w podchodzeniu do urzeczywistniania się Kościoła

¹² Tenże, *Teologia Kościoła Częstochowskiego*, s. 103.

¹³ Tamże, s. 6.

¹⁴ J. K. Przybyłowski, *Koncepcja antropologiczna teologii pastoralnej*, AK 144 (2005), s. 234-236.

¹⁵ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 6.

w ramach konkretnych uwarunkowań przestrzenno-czasowych: *voir, juger agir* (widzieć, oceniać [rozpoznać], działać)¹⁶. Stała się ona jednym z paradygmatów współczesnej teologii pastoralnej. Poprawne zastosowanie tej metodologii nie może być pojmowane jako zmiana Kościoła, ile raczej przeobrażenie czegoś w Kościele – sposobów myślenia i działania i jego struktur na bardziej właściwe dla Ewangelii. Sprowadza się to w rzeczywistości do głoszonej aktualnie przez papieża Franciszka idei nawrócenia duszpasterskiego w kluczu misyjnym¹⁷. Chodzi bowiem w tym wypadku o nieustanną reformę w Kościele, ale widzianą, ocenianą i przeprowadzaną w perspektywie wiary, co nie wyklucza posługiwania się naukami humanistycznymi. Bowiem teologia pastoralna, będąc dziedziną interdyscyplinarną, uwzględnia jako przesłankę mniejszą osiągnięcia nauk humanistycznych oraz ludzkie doświadczenie. Daje jednak zawsze pierwszeństwo przesłankom płynącym z Objawienia.

Urzeczywistnianie się Kościoła powszechnego pojętego poprzez fundamentalną zasadę eklezjologiczną, jaką jest *communio* dokonuje się w poszczególnych jego wspólnotach partykularnych. Dzięki temu Kościół powszechny jawi się jako *communio Ecclesiarum*, komunii Kościołów partykularnych, a w ich ramach jako wspólnota wspólnot, na pierwszym miejscu parafii, następnie rodzin, wspólnot eklezjalnych, a poprzez nie w konkretnym środowisku społecznym¹⁸.

Owo urzeczywistnianie się Kościoła powszechnego w Kościele częstochowskim dokonywało się, jak w wypadku całego Kościoła i jego wspólnot przez głoszenie słowa Bożego, szafarstwo sakramentów oraz posługę miłości pod przewodnictwem następcy apostołów, biskupa diecezjalnego będącego w jedności z biskupem Rzymu. Wszystko to realizuje się poprzez inicjowane i prowadzone duszpasterstwo w okresie posługi abp. Stanisława Nowaka – czwartego biskupa diecezji częstochowskiej w latach 1984-2011, w bardzo ważnym momencie historycznym, na przełomie XX i XXI wieku oraz drugiego i trzeciego tysiąclecia. Wydaje się więc rzeczą istotną, w ujęciu nie tylko historycznym, ale nade wszystko teologicznym, ukazać proces urzeczywistniania się Kościoła w (archi)diecezji częstochowskiej poprzez bogactwo form oraz inicjatyw duszpasterskich, a także służącym im struktur pastoralnych.

¹⁶ M. Duda, *Duszpasterstwo zawodowe „Nazaret – Ewangelia pracy”*. *Zarys koncepcji*, NEP 3 (1990) nr 7-8, s. 5.

¹⁷ EG 27.

¹⁸ B. Biela, *Parafia miejscem urzeczywistniania się komunii Kościoła. Studium teologiczno-pastoralne*, Katowice 2006, s. 90-97; zob. H. Lubac, *Kościół partykularne w Kościele powszechnym*. tłum. M. Spyrka, Kraków 2004.

Tradycyjnie przez duszpasterstwo rozumiano całokształt oddziaływania duchowieństwa względem wiernych świeckich. W tej wizji jedynym i wyłącznym podmiotem duszpasterstwa był kapłan, a wszyscy pozostali byli tylko biernymi przedmiotami jego duszpasterskiego oddziaływania. Był to obraz duszpasterstwa wielce zindywidualizowany i sklerykalizowany. Z odnowionej wizji Kościoła po Soborze Watykańskim II wypływa zupełnie inne spojrzenie na duszpasterstwo. Duszpasterstwo, zwane również ogólnie apostołstwem lub najnowszym terminem „ewangelizacją” jest integralnie pojętą funkcją całego Kościoła. To cały Kościół jako wspólnota Ludu Bożego, Mistyczne Ciało Chrystusa¹⁹ – Tajemnica Komunii Misyjnej²⁰ jest podmiotem duszpasterstwa. Cały więc Kościół, zwany przez Sobór Watykański II „powszechnym sakramentem zbawienia” jest pasterzem. Jego członkowie uczestniczą na podstawie chrztu i bierzmowania w potrójnej władzy Chrystusa Najwyższego Pasterza: prorockiej, kapłańskiej i królewskiej. W tym świetle duszpasterstwo jawi się jako realizacja ewangelizacyjnej misji Kościoła „tu i teraz” i to zarówno *ad extra* jak i *ad intra*. Kościół ewangelizuje i zarazem jest ewangelizowany, czyli jest jednocześnie przedmiotem i podmiotem duszpasterstwa. W zależności jednak od podstawowego rozróżnienia w łonie Kościoła na pasterzy i wiernych świeckich, a także stosownie do różnorodnych urzędów i charyzmatów, poszczególnych członków Kościoła, ewangelizacja przybiera różnorodne formy. Tak też w specyficzny sposób ewangelizują pasterze, uczestnicząc poprzez kapłaństwo hierarchiczne w funkcji Chrystusa Głowy. Na inny sposób uczestniczą natomiast w dziele ewangelizacji wierni świeccy, wszczępieni w powszechne kapłaństwo i żyjący w świecie. Różnice te jednak nie przeszkadzają jedności misji ewangelizacyjnej Kościoła, którą jest zbudowanie komunii z Chrystusem i w Chrystusie wszystkich ludzi. Jak wynika z powyższych rozróżnień, wszyscy w Kościele stają się „duszpasterzami”, ewangelizatorami i apostołami Chrystusa²¹, jak określa papież Franciszek „uczniami-misjonarzami”²².

Tak ujęte duszpasterstwo w swej najnowszej wizji jest procesem boskim i ludzkim zarazem, mającym na celu ukonstytuowanie się wspólnoty w Chrystusie w historycznych warunkach ludzkiej egzystencji. Jest ono według teologów pastoralistów zorganizowaną działalnością zbawczą Kościoła, na drodze służby człowiekowi (*diakonia*) poprzez głoszenie

¹⁹ KK 7, 9.

²⁰ CHL 18.

²¹ M. Duda, *Duszpasterstwo zawodowe „Nazaret – Ewangelia Pracy”*. *Zarys koncepcji*, NEP 3 (1990) nr 7-8, s. 2.

²² EG 120.

Słowa Bożego (*martyria*), sprawowanie ofiary eucharystycznej i innych sakramentów (*leiturgia*) oraz interpersonalne kontakty religijne i chrześcijańskie świadectwo życia²³.

Zasadniczo duszpasterstwo dzieli się na zwyczajne, realizowane w podstawowej wspólnoty Kościoła, jaką jest parafia w ramach konkretnej diecezji oraz nadzwyczajne, adresowane do poszczególnych grup wiernych. Z kolei duszpasterstwo nadzwyczajne dzieli się na specjalne i specjalistyczne. Pierwsze z nich obejmuje poszczególne grupy wiernych, natomiast drugie te z nich, które wymagają specjalnej metody duszpasterskiej i specjalistycznego przygotowania.

W świetle tej posoborowej wizji duszpasterstwa jawi się temat niniejszej dysertacji: „Urzeczywistnianie się Kościoła w archi(diecezji) częstochowskiej przez działalność duszpasterską w okresie posługi (arcy)biskupa częstochowskiego Stanisława Nowaka 1984-2011”. Jej celem jest ukazanie działalności duszpasterskiej w konkretnym Kościele partykularnym, jaki stanowi (archi)diecezja częstochowska, służącej urzeczywistnianiu się w niej tajemnicy Kościoła.

W pracy zastosowano głównie metodę historyczno-teologiczną, którą posługuje się teologia pastoralna, a mającą na celu badanie historycznego rozwoju Kościoła, zwłaszcza różnorodności dróg realizacji jego misji w przeszłości, stosowanych metod duszpasterskich oraz ich ocena w świetle teologii, w odniesieniu do zamiarów Jezusa Chrystusa założyciela Kościoła. W dysertacji posłużono się także wspomnianą metodą opisu (widzieć) i analizy podjętych i zrealizowanych inicjatyw duszpasterskich (oceniać), a także podsumowania i recenzji tychże działań (działać).

Główne źródło pracy stanowią dokumenty duszpasterskie i administracyjne abp. S. Nowaka, w których zawarta jest jego całościowa wizja duszpasterstwa oraz praktyczne wskazania jej realizacji, a także dokumenty podległych mu urzędów wcielających je w życie. Szczególne źródło stanowią uchwały II Synodu Diecezji Częstochowskiej, które zostały wypracowane wprawdzie w kilkuletnim procesie synodalnym, w czasie posługi trzeciego biskupa częstochowskiego Stefana Bareły, lecz zostały ujęte w formę ostateczną i prawną w początkowych latach rządów pasterskich bp. Stanisława Nowaka.

Praca składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia podsumowującego badania oraz aneksów. W rozdziale pierwszym nakreślono dzieje zbawienia, które dokonywały się w przeszłości kościelnej (archi)diecezji częstochowskiej, jako swoiste dziedzictwo duchowe, stanowiące bazę do jego urzeczywistniania we współczesności. Została więc podana synteza

²³ W. Przygoda, M. Fiałkowski, *Duszpasterstwo zwyczajne*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2006, s. 212-218.

działalności pastoralnej trzech poprzedników na częstochowskiej stolicy biskupiej abp. S. Nowaka, a mianowicie bp. T. Kubiny, bp. Z. Golińskiego i bp. S. Bareły.

W rozdziale drugim została ukazana osoba i dorobek życiowy abp. S. Nowaka na tle ówczesnych uwarunkowań socjokulturowych życia (archi)diecezji częstochowskiej, przy uwzględnieniu kontekstu jego działania, dorobku piśmienniczego oraz priorytetów pastoralnych.

W trzecim rozdziale omówiony został proces urzeczywistniania się Kościoła powszechnego jako *communio* w (archi)diecezji częstochowskiej w jego poszczególnych wspólnotach, począwszy od podstawowej wspólnoty kościelnej, jaką jest parafia poprzez rodzinę, aż do wspólnot eklezjalnych, zapewniających obecność Kościoła w świecie, jako znaku i narzędzia jedności z Bogiem i ludźmi²⁴.

W następnej części dysertacji nakreślono podstawowe funkcje Kościoła, dzięki którym urzeczywistnia się on i buduje jako wspólnota bosko-ludzka. W rozdziale czwartym ukazano realizację podstawowej funkcji Kościoła w (archi)diecezji częstochowskiej, jaką jest głoszenie słowa Bożego (*martyria*) w jego różnorodnych formach. Natomiast w rozdziale piątym ukazano urzeczywistnianie się Kościoła w tym konkretnym Kościele partykularnym poprzez sprawowanie kultu Bożego (*leiturgia*). Omówiono w tym miejscu zwłaszcza duszpasterstwo związane z sakramentami, w szczególności z Eucharystią, a także kult pozasakramentalny.

Rozdział szósty poświęcony został przedstawieniu funkcji służebnej miłości braterskiej (*diakonia caritatis*). Zaprezentowano działalność charytatywną parafii oraz instytucjonalną formę świadczenia miłosierdzia chrześcijańskiego poprzez „Caritas” oraz inne wspólnoty dobroczynne w ramach szeroko pojętego duszpasterstwa charytatywnego.

Wydaje się, że podjęcie w sposób całościowy tak zarysowanej problematyki, jaką jest duszpasterstwo w (archi)diecezji częstochowskiej we wszystkich wymiarach i płaszczyznach w latach rządów abp. Stanisława Nowaka, pozwoli wnieść pewien wkład w badanie dziejów zbawienia toczących się w Kościele w Polsce w przełomowym okresie jego ewangelizacyjnej misji. Może również okazać się ważne dla teorii i praktyki pastoralnej Kościoła w Polsce w okresie poszukiwania i podejmowania nowych dróg ewangelizacji w obliczu współczesnych wyzwań.

²⁴ Por. KK 1.

ROZDZIAŁ PIERWSZY

HISTORIA ZBAWIENIA W KOŚCIELE CZĘSTOCHOWSKIM 1925-1984

Tajemnica Kościoła jako komunii misyjnej urzeczywistnia się w konkretnych ramach przestrzenno-czasowych. Dlatego też badając urzeczywistnianie się Kościoła partykularnego, w którym obecna jest tajemnica jednego, świętego, powszechnego i apostołskiego Kościoła ważne jest uwzględnienie tego, jak urzeczywistniał się on w wymiarze historycznym. Dotyczy to także tego Kościoła partykularnego, jaki stanowi diecezja częstochowska.

Stąd też w niniejszym rozdziale zostaną przedstawione w ujęciu syntetycznym dzieje zbawienia toczące się w Kościele częstochowskim. W pierwszym rzędzie zostanie przedstawiona geneza diecezji częstochowskiej, co jest istotne, gdy chodzi o samoświadomość tożsamości Kościoła częstochowskiego oraz powrót do wierności tym zamiarom, którymi kierował się Kościół powołując do życia nowy organizm Kościoła partykularnego (par. 1). Poszczególne etapy dziejów wyznaczają pontyfikaty kolejnych biskupów częstochowskich, a urzeczywistniają się one poprzez działalność duszpasterską prowadzoną pod ich kierunkiem.

Na pierwszym miejscu zostaną przedstawione działania duszpasterskie podejmowane podczas posługi pierwszego biskupa częstochowskiego T. Kubiny 1925-1951 (par. 2). Następnie ukazane zostanie dzieło ewangelizacji w okresie rządów bp. Z. Golińskiego 1951-1963 (par. 3). Wreszcie zostanie omówione urzeczywistnianie się Kościoła poprzez działalność duszpasterską w czasie posługi bp. S. Bareły 1964-1984 (par. 4).

1.1. GENEZA POWSTANIA DIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ

Terytorium zamieszkiwane aktualnie przez tę część Ludu Bożego, jaką stanowi Kościół częstochowski, przez długie wieki przynależało do dwóch najstarszych polskich Kościołów partykularnych: gnieźnieńskiego i krakowskiego. Dopiero w wieku XIX na skutek rozbiorów przypadło ono w swej północnej części diecezji włocławskiej, czyli kaliskiej [*diocesis vladislaviensis seu calisiensis*], zwanej kujawsko-kaliską (1818)¹, a w części południowej diecezji kieleckiej ([1805-1818], kielecko-krakowskiej [1842-1882], od 1883 r. ponownie

¹ W. Kujawski, *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011, s. 53-61; 351-354; Tenże, *Parafie diecezji włocławskiej. Okres kujawsko-kaliski 1818-1925*, Włocławek 2018.

diecezji kieleckiej)². Jedynie przez krótki okres czasu nieznaczące tereny Kościoła częstochowskiego pozostawały w granicach diecezji wrocławskiej³.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w roku 1918, wraz z upadkiem mocarstw rozbiorowych, Kościół mógł na nowo i w zmienionych warunkach społeczno-politycznych kształtować autonomicznie swoją administrację. Umożliwił to konkordat zawarty między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską w dniu 10 lutego 1925 roku⁴. Prace mające na celu korektę dotychczasowych granic diecezji i metropolii oraz utworzenie nowych biskupstw zostały podjęte w Episkopacie Polski pod przewodnictwem biskupa podlaskiego Henryka Przeździeckiego już w 1919 roku. Każda propozycja reorganizacji uwzględniała Częstochowę jako stolicę biskupią⁵. Ostatecznie wypracowano kształt nowego podziału administracyjnego Kościoła katolickiego w Polsce, który usankcjonował papież Pius XI bullą *Vixdum Poloniae unitas* z dnia 28 października 1925 roku. Tymże dokumentem powołał do życia diecezję częstochowską, przyporządkowując ją wraz z trzema innymi (katowicką, kielecką i tarnowską) krakowskiej prowincji kościelnej⁶. Siedzibą diecezji została Częstochowa, a na katedrę wyznaczono znajdujący się w budowie kościół pw. Świętej Rodziny. Do czasu wyświęcenia pierwszego biskupa częstochowskiego i jego ingresu do katedry rządu w nowej diecezji częstochowskiej w dniu 18 listopada 1925 roku zostały powierzone biskupowi wrocławskiemu Stanisławowi Zdzitowieckiemu jako administratorowi apostolskiemu. Tenże sprawował je przez rezydującego od 1918 roku swojego biskupa pomocniczego Władysława Krynickiego do dnia 2 lutego 1926 roku⁷.

Potrzebę utworzenia diecezji częstochowskiej dyktowało wiele względów, zarówno tych płynących z wiary, jak i ówczesnych uwarunkowań społeczno-politycznych, w których przychodziło Kościołowi pełnić swoją misję. Pierwszorzędną przyczyną powstania biskupstwa

² D. Olszewski, *Diecezja kielecka w XIX wieku. Zarys problematyki badawczej*, w: *Księga jubileuszowa 1727-1977. 250 lat Seminarium Duchownego w Kielcach*, Kielce 1977, s. 221-233.

³ J. Związek, *Przeszłość Kościoła katolickiego na ziemiach powiatu częstochowskiego*, „Ziemia Częstochowska” 27 (2000), s. 67-97; P. Nataneł, *Pogranicze kościelne diecezji krakowskiej i wrocławskiej na Śląsku na przełomie XVIII i XIX wieku*, „Folia Historia Cracoviensia” 10 (2004), s. 283-293; J. Związek, *Komisariat siewierski w diecezji wrocławskiej (1797-1818)*, w: *Tysiącletnie dziedzictwo kulturowe diecezji wrocławskiej*, red. A. Barciak, Katowice 2000, s. 251-266.

⁴ Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską został podpisany w Rzymie 10.02.1925, ratyfikowany zgodnie z ustawą 23.04.1925, Dz.U. 1925 nr 72 poz. 501.

⁵ J. Związek, *Powstanie diecezji częstochowskiej*, CzST 2 (1974), s. 34; J. Wątroba, *Racje powstania diecezji częstochowskiej*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 60.

⁶ Pius XI, *Bulla „Vixdum Poloniae unitas”*, AAS 17 (1925), vol. 17, s. 526-528; Tenże, *Bulla „Vixdum Poloniae unitas”*: *Reprodukcje stron oryginału bulli, tekst łaciński, tłumaczenie na język polski*, tłum. P. Stanko, Katowice 2015, s. 2-33.

⁷ W. Lauri, *Dekret wykonawczy do bulli „Vixdum Poloniae unitas”*, „Kronika Dyecezji Kujawsko-Kaliskiej” 19 (1925) nr 12, s. 478-480.

w Częstochowie, według jej inicjatorów i twórców, było istnienie na terytorium tego nowego organizmu kościelnego sanktuarium jasnogórskiego, które od wieków wywierało wielki wpływ na wiarę Polaków i pobratymczych narodów⁸. Metropolita krakowski kard. Karol Wojtyła w dniu 3 maja 1975 roku w czasie uroczystości Złotego Jubileuszu diecezji częstochowskiej przypomniał, iż „powstanie Kościoła Diecezjalnego Częstochowskiego prowadzi nas na Jasną Górę”⁹. Jasna Góra legła więc u fundamentów utworzenia diecezji, czego był w sposób wyjątkowy świadomy bp T. Kubina. Jego zdaniem „stało się to dla Częstochowy, tej ziemi - tego serca religijnego Polski, tej niezachwianej twierdzy wiary i ducha. Otwierając źródło apostołskie u stóp Jasnej Góry, podnosząc Częstochowę do godności Stolicy Apostolskiej, tworząc z ziem otaczających ją diecezję, Ojciec Święty i biskupi chcieli tej Częstochowie dodać nowego blasku, przysporzyć jej nowych, wiecznych sił, aby w nowej Polsce jeszcze skuteczniej mogła spełniać swoją dziejową misję, jako twierdza wiary i ducha wśród narodu”¹⁰.

Oprócz tej fundamentalnej przyczyny natury religijnej za powstaniem diecezji przemawiały także inne czynniki związane z przemianami społeczno-ekonomicznymi, dynamicznym procesem industrializacji i urbanizacji. Zjawiska te dotyczyły szczególnie Częstochowy, największego z miast w ówczesnej diecezji kujawsko-kaliskiej i jednego z głównych miast II Rzeczypospolitej, stanowiącej znaczący ośrodek administracyjny i przemysłowy. Ponadto na południowym krańcu powstającej diecezji częstochowskiej znajdowało się Zagłębie Dąbrowskie, region z najbardziej dynamicznie rozwijającym się przemysłem i towarzyszącymi mu palącymi problemami społecznymi¹¹. Natomiast tereny wiejskie nowej diecezji charakteryzowały się przeludnieniem i ubóstwem wiernych pracujących na roli, którzy zmuszeni byli do podejmowania pracy zarobkowej sezonowo lub na trwale poza granicami kraju¹². Wszystko to stanowiło poważne wyzwanie duszpasterskie pod adresem Kościoła, a mianowicie w jaki sposób wyjść naprzeciw sytuacji życiowej wiernych i objąć ich wystarczającą troską duszpasterską.

Dotychczasowa, z okresu zaborów, sieć diecezji Kościoła katolickiego sprawiała, że i duchowieństwo i wierni oddaleni byli od siedzib biskupich we Włocławku i Kielcach. Zachodnie krańce Sosnowca dzieliła od Kielc odległość ponad 150 km, a krańce południowe i najbardziej wysunięta na południe parafia diecezji włocławskiej Kamienica Polska znajdowały

⁸ J. Związek, *Częstochowska diecezja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, kol. 851-852.

⁹ K. Wojtyła, *Kazanie w dniu 03.05.1975 – Jasna Góra*, CzWD 49 (1975), s. 150-151.

¹⁰ T. Kubina, *List Pasterski* [25 III 1926], WD 1 (1926), s. 4-5.

¹¹ D. Olszewski, *Duszpasterstwo a przemiany społeczno-religijne w Zagłębiu Dąbrowskim w XIX w.*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 8 (1975), s. 138-140.

¹² J. Związek, *Powstanie diecezji częstochowskiej*, s. 34.

się ponad 250 km od Włocławka¹³. Także liczebność, zwłaszcza diecezji kujawsko-kaliskiej (1 614 000 mieszkańców), uniemożliwiała pełnienie misji Kościoła w należyty i wystarczający sposób¹⁴. Częstochowa jako największe miasto w ówczesnej diecezji kujawsko-kaliskiej, licząc ponad 80 tysięcy mieszkańców posiadała w roku 1925 zaledwie cztery parafie o dużej liczbie wiernych, w skład których wchodziły także podmiejskie wsie. Parafiami tymi były parafia św. Zygmunta (25 930 wiernych), Świętej Rodziny (29 500 wiernych), św. Barbary (10 000 wiernych) oraz św. Rocha (6 850 wiernych)¹⁵. Parafia Opieki św. Józefa w Rakowie erygowana 9 lutego 1910 roku nie leżała wówczas w granicy miasta.

Diecezja częstochowska w chwili powstania liczyła 877 037 wiernych, którym posługiwało 257 prezbiterów (172 proboszczów i administratorów, 48 wikariuszy, 36 prefektów szkół różnego typu oraz jeden rezydent)¹⁶. Z diecezji kujawsko-kaliskiej w skład nowej diecezji w Częstochowie zostało włączonych 564 768 wiernych zgrupowanych w 126 parafiach, którym posługiwało 167 prezbiterów (w tym 126 proboszczów oraz 34 prefektów i wikariuszy)¹⁷. Największym miastem tej części diecezji była Częstochowa. Mniejsze miasta to: Kłobuck, Krzepice, Radomsko, Wieluń i Wieruszów.

Z diecezji kieleckiej w skład nowej diecezji częstochowskiej weszło 320 727 wiernych oraz 88 kapłanów (47 proboszczów, 21 wikariuszy i 20 prefektów). Najważniejszymi miastami w tej części diecezji były: Będzin, Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Sosnowiec i Zawiercie¹⁸.

Ogółem sieć parafialna nowej diecezji liczyła 174 parafie (126 z diecezji kujawsko-kaliskiej i 48 z diecezji kieleckiej) zorganizowane w 15 dekanatach (11 z kujawsko-kaliskiej i 4 z kieleckiej)¹⁹.

1.2. DZIAŁALNOŚĆ DUSZPASTERSKA BISKUPA TEODORA KUBINY 1925-1951

Pierwszym biskupem diecezjalnym w Częstochowie został ks. Teodor Kubina²⁰. Urodził się 16 kwietnia 1880 roku w Świętochłowicach. Studia odbywał w Rzymie; na

¹³ M. Duda, *Duchowa ojczyzna. Dzieje parafii św. Michała Archanioła w Kamienicy Polskiej*, Kamienica Polska 2020, s. 139.

¹⁴ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968 – 1993)*, ABMK 22 (1971), s. 370.

¹⁵ W. Kujawski, *Straty terytorialne diecezji włocławskiej w następstwie bulli cyrkumskrypcyjnej „Vixdum Poloniae unitas” z 1925 r.*, „Teologia i Człowiek” 19 (2012), s. 264.

¹⁶ J. Związek, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990, s. 173.

¹⁷ W. Kujawski, *Straty terytorialne diecezji włocławskiej*, s. 269.

¹⁸ J. Związek, *Powstanie diecezji częstochowskiej*, s. 17.

¹⁹ J. Wątroba, *Racje powstania diecezji częstochowskiej*, s. 64.

²⁰ J. Kowalski, *Biskup T. Kubina – człowiek wyprzedzający swoją epokę*, w: *Chrześcijananie*, t. VI, red. B. Bejze, Warszawa 1981, s. 25-51; M. Trąba, *Ksiądz dr Teodor Kubina: działalność społeczna i narodowa w latach 1905-1925*, Świętochłowice 2002; Tenże, *Doświadczenia śląskie w działalności biskupa częstochowskiego Teodora Kubiny*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 35 (2002), 35, z. 1, s. 104-136; J. Związek, *Dzieje diecezji*

Angelicum uzyskał doktorat z filozofii (1904), a na *Gregorianum* z teologii (1907). Święcenia prezbiteratu otrzymał w dniu 27 października 1906 roku w Rzymie. Jako wikariusz pracował w ramach diecezji wrocławskiej w Mikołowie (1907-1909), Hucie Królewskiej [obecnie Chorzów] (1909-1910), Kołobrzegu (1910-1911), Berlinie (1911-1913). Następnie pełnił urząd proboszcza parafii pw. św. Jadwigi w Berlinie (1914-1917) oraz Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Katowicach (1917-1925). W okresie katowickim podejmował wiele ważnych funkcji kościelnych i społecznych, zajmował się działalnością edukacyjną oraz wydawniczą. W latach 1923-1924 był również pierwszym redaktorem „Gościa Niedzielnego”. W swej działalności pisarskiej jak i duszpasterskiej zajmowała go głównie problematyka społeczna i narodowa w związku z walką o przynależność Śląska do Macierzy. W dniu 14 grudnia 1925 roku został prekonizowany przez papieża Piusa XI na biskupa częstochowskiego. Święcenia biskupie przyjął w dniu 2 lutego 1926 r. na Jasnej Górze z rąk abp. Adama Stefana Sapięhy metropolity krakowskiego. Współkonsekratorami byli: August Hlond, biskup katowicki i Augustyn Łosiński, biskup kielecki. Tego samego dnia dokonał ingresu do katedry Świętej Rodziny i objął rządy w nowo utworzonej diecezji częstochowskiej jako jej pierwszy pasterz, pozostając na stolicy biskupiej częstochowskiej w latach 1925-1951²¹.

Pogarszający się stan zdrowia bp. T. Kubiny w ostatnich latach jego pasterzowania, pomimo jego aktywności pasterskiej sprawił, iż w roku 1950 papież Pius XII mianował biskupem koadiutorem *cum iure successionis* dla diecezji częstochowskiej ks. Wojciecha Turowskiego SAC, generała Księży Pallotynów. Władze komunistyczne jednak zmusiły go do opuszczenia Polski. Ostatecznie papież przyjął jego rezygnację z powierzonego mu urzędu 17 listopada 1950 roku. Nie przyjął sakry biskupiej, lecz dalej pełnił funkcję przełożonego generalnego swojego zgromadzenia, a następnie aż do śmierci pozostawał konsultorem Kongregacji ds. Sakramentów. Zmarł w Rzymie 20 grudnia 1959 roku²².

Bp Kubina w dniu 4 lutego 1951 roku uroczyście świętował w katedrze podwójny srebrny jubileusz sakry biskupiej i rządów w diecezji. W ostatnim swoim przemówieniu nawoływał wiernych do miłości i wytrwania w Kościele katolickim²³. W dniu 13 lutego 1951 roku odszedł do wieczności i jako jej pierwszy pasterz został pochowany w swojej katedrze²⁴.

częstochowskiej, s. 31, 33, 34; *Kubina Teodor (1880-1951), pierwszy biskup częstochowski*, w: https://silesia.edu.pl/index.php/Kubina_Teodor (12.06.2021).

²¹ J. Wolny, *Kubina Teodor Filip. Biskup częstochowski*, w: *Polski słownik biograficzny*, red. E. Rostworowski, t. 16, Wrocław 1971, s. 28-30.

²² J. Walicki, *Ś.P. Ks. Wojciech Turowski SAC (21 V 1894 – 20 XII 1959)*, CzWD 34 (1960), s. 257.

²³ A. Marchewka, *Zgon ks. Biskupa Dra Teodora Kubiny*, „Niedziela” 21 (1951) nr 8, s. 59.

²⁴ Tamże.

Wyznawał, iż zna swoją diecezję. „Posłuszny temu rozkazowi Boskiego Mistrza w tych dziesięciu latach odwiedziłem wszystkie parafie, wielką nawet ich część już kilkakrotnie, znam swoje duchowieństwo, znam jego wysiłki, znam jego warunki pracy, znam Was, Kochani Diecezjanie, znam Waszą wiarę, Wasze radości i troski, znam stosunki waszego życia, a wy odwrotnie znacie waszego pasterza”²⁵.

Pasterzowanie bp. T. Kubiny odbywało się zasadniczo w trzech przedziałach czasowych, które różnicowały prowadzone duszpasterstwo diecezjalne. Okres pierwszy upływał w II Rzeczypospolitej w latach 1926-1939, a charakteryzowały go działania mające na celu organizację diecezji oraz realizację programu duszpasterskiego, z jakim przyszedł do powierzonego mu Kościoła partykularnego jego pierwszy biskup. Z pewnością główną trudnością była konieczność tworzenia wszystkich dzieł diecezjalnych w wymiarze duchowym i materialnym i to w czasie szalejącego światowego kryzysu ekonomicznego. Stąd też priorytetem w tym czasie była dynamiczna akcja społeczna w duchu chrześcijańskim, której towarzyszyła refleksja pasterza rozpowszechniana także przez jego działalność pisarską. Ułatwiał mu to fakt, iż był on jak pisał o nim bp H. Bednorz „przede wszystkim duszpasterzem, nie tyle pastoralistą teoretycznym, ile raczej duszpasterzem praktycznym, nieustannie zmierzającym do kształtowania nam szarego, codziennego życia powierzonych sobie dusz, na modłę Chrystusową (...) a wszelkie swoje naukowe badania oddawał na usługi duszpasterstwa, zwłaszcza to, czego dokonał na odcinku katolickich nauk społecznych”²⁶. Sam natomiast chlubił się z tego, że biskupem został jak proboszcz, a nie kurialista czy profesor²⁷.

Rozpoczynając swoją posługę w diecezji w swoim pierwszym „Liście pasterskim” ujawnił swoją świadomość eklezjalną, a mianowicie czym jest diecezja i czym jest w niej biskup diecezjalny, z uwzględnieniem specyfiki charakteryzującej zwłaszcza biskupa częstochowskiego. Był też w pełni świadomy *kairosu*, w jakim przychodzi mu działać oraz wyzwania, jakie stają przed nową wspólnotą diecezjalną i jej Pasterzem.

Szczególnie podkreślał wyjątkowe miejsce częstochowskiego sanktuarium na Jasnej Górze, swoisty *genius loci*, które mu zostało powierzone. Na pierwszym miejscu widział genezę diecezji w perspektywie teologicznej oraz przedstawiał swoistą własną teologię diecezji, w jakiej mu przychodziło posługiwać. Uważał, że „diecezja Częstochowska i biskup Częstochowski są dziełem Bożem”²⁸. Jej genezę widział w Wieczniku, a za jej idealny kształt

²⁵ T. Kubina, *List Pasterski* [23 I 1936], WD 11 (1936), s. 5.

²⁶ H. Bednorz, *Śp. Ks. Biskup Teodor Kubina jako duszpasterz*, „Niedziela” 21 (1951) nr 20, s. 156.

²⁷ Tamże.

²⁸ T. Kubina, *List Pasterski* [25 III 1926], s. 4.

uważał pierwotną gminę jerozolimską. „Gdy Chrystus Pan wymówił owe słowa, które stały się początkiem organizacji Kościoła, widział Boskiem swoim okiem wszystkie diecezje, wszystkich biskupów, miał w sercu już i diecezję Częstochowską i biskupa Częstochowskiego. Przechodziły wieki i przekazywały owe słowa od pokolenia do pokolenia i gotowały warunki dla ich spełnienia w Częstochowie. Ale dopiero w naszych czasach, gdy Polska zmartwychwstała, słowa te stały się niby ciałem, stały się radosną rzeczywistością”²⁹. „Otworło się pod Jasną Górą źródło apostoelskie, aby z niego, daj Boże, aż do końca świata, rozchodziły się na wszystkie strony całej diecezji strumienia żywej wody Chrystusowej i przynosiły wszystkim życie”³⁰.

W tej to właśnie perspektywie definiował swoją posługę jako biskupa częstochowskiego w relacji do Jasnej Góry: „Na świętej ziemi więc rozpocząłem rządy jako pierwszy biskup Częstochowski. Lecz cóż mówię? Wszak choć jestem pierwszym biskupem - pisał - nie ja rozpocząłem rządy w Częstochowie i w ogóle ja nie rządę. Albowiem rządzi tu na Jasnej Górze od dawien dawna Najświętsza Maryja Panna, Królowa Korony Polskiej i tutaj utworzyła Ona sobie Królestwo Swoje. Nie odbieram i nie mogę odebrać Jej tych rządów; mogę być tylko Jej ministrem pełnomocnym, który pokornie, ale nieustraszenie wykonywa Jej rozkazy. Nie zmniejsza się przez to moja odpowiedzialność, ale przeciwnie niezmiernie się powiększa”³¹. Ten maryjny charakter posługi według niego pociągał za sobą szczególną odpowiedzialność, zarówno jego samego jak i całej wspólnoty diecezjalnej. A to z tego względu, jak sam wyznaje „że serce religijne Polski mnie jako Arcypasterzowi, Wam jako ludowi katolickiemu jest powierzone (...). A także ciężące zadania, większe bodaj jak dla innego biskupa i innej diecezji”³². Dlatego też Częstochowa z tego tytułu powinna odgrywać pierwszorzędną rolę. Nie tylko w wymiarze historycznym, gdyż „zawsze była religijnym i duchowym sercem Polski” , lecz także w teraźniejszości winna być takim sercem i źródłem dla narodu”³³.

W oparciu o taką świadomość eklezjalną bp T. Kubina wzywał do budowania Kościoła, jako żywej wspólnoty, jako pierwszego i naczelnego zadania, przed jakim staje on sam oraz cała diecezja, która to w tym budowaniu odnajduje najgłębszy sens swojego istnienia. „W miłości Chrystusowej budujmy przede wszystkim żywy Kościół około Jasnej Góry, Kościół, który składa się nie z kamieni, ale z żywych serc, kościół duchowy, którego częścią staje się

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże, s. 5.

³² Tamże.

³³ Tamże.

każdy z nas, kościół duchowy, którego pierwszym i podstawowym przykazaniem jest miłość społeczna”³⁴.

Natomiast w swoim Liście pasterskim na dziesięciolecie diecezji biskup pisał: „Jak Kościół św. na całym świecie, tak Diecezja na wyznaczonym jej odcinku ma urzeczywistnić Królestwo Chrystusowe, ma organizować, utrzymywać i rozwijać wśród społeczeństwa ludzkiego służbę Bożą, ma wносить w życie ludzkie, tak indywidualne jak zbiorowe, wieczne, nadprzyrodzone wartości, w ten sposób umożliwiając i ułatwiając ludziom spełnienie powierzonego im przez Boga posłannictwa na ziemi i osiągnięcie szczęścia wiecznego w niebie. Niema więc Diecezja właściwie celów materialnych, doczesnych, ale raczej cele wieczne, duchowe, nadprzyrodzone I nie działa też siłami materialnymi, ludzkimi, ale siłami duchowymi, nadprzyrodzonymi, Bożymi. Słowo Boże i łaska Boża, to są te siły twórcze, które działając w duszach, rozwijają i potęgują życie religijne w Diecezji”³⁵.

Jak można zauważyć, w języku pierwszego biskupa częstochowskiego urzeczywistnianie się Kościoła powszechnego w powierzonej mu diecezji zwie się często „budowaniem”. Ten motyw budowania Kościoła duchowego „Mistycznego Ciała Chrystusa” wokół Jasnej Góry przejawiał się przez cały jego pontyfikat. Dopiero wówczas, na takim fundamencie ma sens budowanie kościoła materialnego jako budowli. Wobec wielkich potrzeb w tym zakresie bp Kubina kierował nieustannie zachętę do swoich diecezjan: „Budujmy ten kościół z kamieni równocześnie z żywym Kościołem dusz. Budujmy jeden i drugi w miłości Bożej, budujmy obie te świątynie, złączeni w jedną rodzinę Chrystusową, w której jest jedno serce i jedna dusza, i pokażmy przez to, że nie tylko Polska zmartwychwstała, ale że i my Polacy zmartwychwstaliśmy”³⁶.

Urzeczywistnianie się Kościoła odbywa się na pierwszym miejscu w wymiarze terytorialnym we wspólnotach opartych o zasadę przynależności terytorialnej wiernych, jakimi są parafie i wspólnoty z nimi zrównane czy pomocnicze. Podczas rządów bp. Kubiny były to erygowane przez niego ekspozytury, filie czy wikarie wieczyste, gdy nie mógł stworzyć z różnych względów pełnoprawnych parafii.

Parafie w całej przeszłości kościelnej były uważane nie tylko jako podstawowe struktury administracji kościelnej, ale przede wszystkim jako prawdziwe komórki Kościoła jako mistycznego Ciała Chrystusa – kościoły lokalne. Parafie, które weszły w skład nowej diecezji częstochowskiej uobecniały już Kościół na tym terenie, niektóre od kilku wieków. Bp

³⁴ Tamże, s. 6.

³⁵ T. Kubina, *List pasterski* [23 I 1936], s. 2.

³⁶ T. Kubina, *List pasterski* [25 III 1926], s. 8.

Kubina był świadom tego, że wchodzi w wielowiekowe dziedzictwo duchowe istniejących na tym terenie Kościołów diecezjalnych. Zaznacza to w swym pierwszym liście pasterskim do diecezjan: „Mięliście pasterzy, i to dobrych, gorliwych, pełnych ducha Bożego”³⁷. Kościół częstochowski podejmował więc tradycję żywych wspólnot wiary jako duchowego dziedzictwa, które miał za zadanie kontynuować i rozwijać. Diecezja częstochowska przejęła bowiem nie tylko określoną ilość parafii z diecezji kujawsko-kaliskiej oraz kieleckiej, ale także toczące się w nich dzieje zbawienia, prowadzone od wieków duszpasterstwo. Następnie kontynuowała je oraz dynamizowała w nowej epoce, pod nowym kierunkiem i według nowego programu zaproponowanego jej przez pierwszego biskupa częstochowskiego: „W miłości Chrystusowej budujmy przede wszystkim żywy kościół około Jasnej Góry”³⁸.

Jednak to budowanie trzeba było od czegoś zacząć. Według pierwszego pasterza częstochowskiego „trzeba zacząć od parafii”. „Trzeba stworzyć liczne nowe parafie”, „twierdze wiary” i „ogniska myśli i czynu katolickiego”, „to dalsze rozbudowanie Królestwa Bożego”³⁹. Powołując się na przekonanie papieża Piusa X, iż odnowę Kościoła a poprzez niego świata trzeba „zacząć od parafii”, pierwszy biskup częstochowski rzucił także w swojej nowo tworzącej się diecezji hasło „zacząć od parafii”, czy też wskutek zapomnienia tej podstawowej prawdy „powrócić do parafii”⁴⁰. Pisze on w jednym z najważniejszych swoich listów pasterskich o parafii: „Przekonałem się, że bez dobrze zorganizowanych, dobrze prowadzonych i dobrze działających parafii, ani diecezja, ani sam Kościół św. nie mogą spełnić swego posłannictwa”⁴¹. I dlatego też precyzował w następujący sposób swój główny priorytet duszpasterski: „największą moją troską arcybiskupią, która mnie nieustannie niepokoi, jest troska o parafie. Stąd też wszystkie moje wysiłki arcybiskupie skierowane są, czy to bezpośrednio czy pośrednio, ku wzmocnieniu i podniesieniu parafii i życia parafialnego”⁴².

Jednak to, co było niezmiernie ważne w tym priorytecie pastoralnym bp. Kubiny, to zaprezentowanie przez niego swoistej teologii parafii, która na pierwszym miejscu winna być postrzegana w perspektywie wiary a nie wyłącznie prawa czy socjologii. Swoją teologię parafii budował w oparciu o pogłębioną świadomość tajemnicy Kościoła, będącego przedmiotem wiary. Umożliwiało mu to jak najgłębsze wnikięcie w jej istotę, potrzeby i sposoby duszpasterskiego w niej działania⁴³. Bazował przede wszystkim w tym względzie na biblijnych

³⁷ Tamże, s. 4.

³⁸ Tamże, s. 6.

³⁹ T. Kubina, *List pasterski o parafiach i życiu parafialnym* [2 II 1938], WD 13 (1938), nr 2, s. 43.

⁴⁰ Tamże, s. 45.

⁴¹ Tamże, s. 37.

⁴² Tamże.

⁴³ H. Bednorz, *Śp. Ks. Biskup Teodor Kubina jako duszpasterz*, s. 172.

obrazach Kościoła: Pawłowym, jako Mistycznym Ciele Chrystusa oraz Łukaszowym, pierwotnej gminie chrześcijańskiej w Jerozolimie. Od strony teologicznej nazywał parafię rodziną Bożą, ogniskiem życia oraz ukazywał ją w relacji do Kościoła powszechnego i diecezjalnego, jako jego częśćkę. Wartość teologiczna parafii, którą bp Teodor określał, jak „rzecz wielką i świętą” wypływa według niego z jej powiązania z tajemnicą Kościoła, z jego „wewnętrzną boską treścią”⁴⁴. W tym świetle parafia jest nie tylko częścią Kościoła, jak by się to wydawać mogło od strony zewnętrznej, „lecz jest równocześnie poniekąd całym Kościołem świętym”⁴⁵. W adhortacji apostolskiej *Christifideles laici* papieża Jana Pawła II, 50 lat później, jakby echo kubinowskich słów, pada następujące sformułowanie: „Parafia jest niejako ostatecznym umiejscowieniem Kościoła, a poniekąd samym Kościołem zamieszkującym pośród swych synów i córek”⁴⁶.

Zwracając uwagę na teologiczną warstwę rzeczywistości parafialnej, na jej niejako jądro bp Kubina wskazywał na jej chrystocentryczny wymiar. Przypominał on, iż boską treścią Kościoła, jest sam Pan nasz Jezus Chrystus - Boski Zbawiciel. „Kościół św. w najprawdziwszym i najpełniejszym pojęciu jest Chrystusem nadal żyjącym i działającym w dziejach świata, aż do końca czasów”⁴⁷. Wskazywał więc na proces nieustannego urzeczywistniania się Kościoła. Kościół bowiem nie tylko cieszy się faktem założenia go przez Chrystusa i roztaczanej nad nim przez Niego opieki. W takiej postaci byłby on wówczas jedynie dziełem Chrystusa Pana, a w rzeczywistości jest żyjącym i działającym w mistyczny sposób Chrystusem, pośród świata. Po latach dobitnie to wyraził kard. K. Wojtyła ucząc, że „Kościół nie jest organizacją Chrystusa, lecz Jego organizmem”⁴⁸.

W celu przybliżenia rzeczywistości wiary w Kościół biskup odwołuje się do jego sakramentalnej struktury, zwłaszcza dwóch zasadniczych sakramentów: chrztu i Eucharystii. „Dzięki sakramentowi chrztu ludzie stają się członkami Ciała Chrystusowego a dzięki uczestnictwu w Eucharystii zrastają się w jedno ciało, a przez to samo członkami jeden drugiego, stając się członkami Mistycznego Chrystusa Pana, którym jest Kościół. I w ten sposób Chrystus i żyje i działa w nas i przez nas w Kościele”⁴⁹. Na tak zarysowanej teologii Kościoła jako Mistycznego Ciała Chrystusa bp Kubina ukazuje parafię od strony wewnętrznego powiązania z tajemnicą Kościoła, a nie tylko jego administracyjnej organizacji.

⁴⁴ T. Kubina, *List pasterski o parafiach i życiu parafialnym* [2 II 1938], s. 38.

⁴⁵ Tamże, s. 37.

⁴⁶ CHL 26.

⁴⁷ T. Kubina, *List pasterski o parafiach i życiu parafialnym* [2 II 1938], s. 38.

⁴⁸ Cyt. za: G. Weigel, *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, Kraków 2000, s. 196.

⁴⁹ T. Kubina, *List pasterski o parafiach i życiu parafialnym* [2 II 1938], s. 38.

Skoro Kościół jest samym Chrystusem, jeżeli w Kościele świętym żyje i działa Chrystus Pan, to parafia, obejmująca większą lub mniejszą liczbę członków Kościoła, Jego mistycznego Ciała, jest poniekąd także mistycznym Ciałem Chrystusa. Dlatego też ukazuje bp Kubina parafię jako mistyczne Ciało Chrystusa i to w perspektywie, najważniejszej, a mianowicie w perspektywie tajemnicy Eucharystii. Stwierdza, iż „można by powiedzieć, że jak Chrystus, jak Jego Przenajświętsze Ciało w Eucharystii świętej pomnaża się w każdej hostii, a nawet w każdej jej części, tak też, choć w inny sposób, pomnaża się On i Jego mistyczne Ciało, czyli Jego Kościół w każdej parafii⁵⁰. Zachowując odpowiednie proporcje określa on parafię „małym” Kościołem, „małym ciałem Chrystusowym, „małym Chrystusem”, „małą rodziną Chrystusową”⁵¹.

Ta „małość” jednak nie przeszkadza parafii, aby partycypowała w wielkiej, uniwersalnej misji Kościoła, zwłaszcza, że wyposażona jest ona we wszystko co jest konstytutywne dla Kościoła: w moc Ducha Świętego, którego nazywa „duszą parafii”, w obecność Chrystusa, szczególnie w tajemnicy Eucharystii oraz w urzędzie proboszcza uobecniającego Jego osobę i powołanego do tego, by być *alter Christus*. Oprócz więc chrystocentrycznego wymiaru parafii, biskup T. Kubina uwzględnia, tak często pomijany w czysto prawnej wizji Kościoła, a w konsekwencji i parafii, wymiar pneumatologiczny⁵².

Tak pojęta parafia, mocno powiązana z tajemnicą Boga i Kościoła według bp. Kubiny w konsekwencji posiada takie same jak Kościół cele, które podejmuje i realizuje jako istotną swoją misję. Musi wręcz zachodzić całkowita zgodność wiary parafii, którą ona wyznaje, głosi i którą żyje z wiarą całego Kościoła. Uczy więc, że „w każdej parafii płyną też te same źródła siły nadprzyrodzonej, które płyną w Kościele powszechnym, to jest sakramenta święte. I cele parafii są te same, co cele Kościoła Bożego. Każda również parafia powinna wyznawać, głosić i żyć według tej samej, co cały Kościół wiary Chrystusowej”⁵³.

Ta teologiczna i eklezjalna wartość parafii dyktuje wobec niej jedyną właściwą postawę, jaką jest postawa miłości, która jest naśladowaniem miłości Chrystusa do swojego Kościoła, a nie tylko emocjonalnym poruszeniem ludzkiego ducha. Stąd też płynęła zachęta biskupa skierowana do swych diecezjan: „Tak też i my, najmilsi moi, kochajmy każdy swoją parafię, to przedziwne „małe Ciało Chrystusowe”, którego jesteśmy członkami, aby stała się naprawdę

⁵⁰ Tamże, s. 39.

⁵¹ Tamże.

⁵² T. Kubina, *List pasterski o parafiach i życiu parafialnym* [2 II 1938], s. 39.

⁵³ Tamże.

Kościółem chwalebny, bez zwały i zmarszczki, ale żeby była święta i niepokalana, pełna sił Bożych”⁵⁴.

Na takiej bazie wiary w Kościół obecny w parafii bp Kubina zaprezentował swój zasadniczy program duszpasterski w powierzonej mu diecezji. Szczególnymi jego adresatami byli księża, zwłaszcza proboszczowie, których zapraszając do współpracy nazywa „współkapłanami”. I wyznawał: „Najwięcej cenię kler parafialny, zwłaszcza proboszczów. Żaden profesor, żaden kurialista, żaden kanonik, żaden prałat, nie ma tego znaczenia dla postępu Królestwa Bożego na ziemi, co właśnie proboszcz”⁵⁵. Dlatego dbał o formację duchową i duszpasterską swoich księży. Corocznie imiennie wyznaczał ich do odprawienia ćwiczeń duchowych, a także organizował dla nich kursy i kolokwia⁵⁶ duszpasterskie oraz polecał udział w podobnych sposobach formacji w innych ośrodkach⁵⁷. Regularnie odbywały się egzaminy wikariuszowskie i proboszczowskie. Zachęcał także do wstępowania do stowarzyszeń kapłańskich, mających na celu „doskonałość kapłańską”, Unii Apostolskiej czy Związku Misyjnego. Był bowiem głęboko przekonany, iż dopiero kapłani odnowieni wewnętrznie będą skutecznie mogli pracować nad odnową duchową swoich wiernych⁵⁸.

W szczególny sposób troszczył się o nowe powołania kapłańskie, czego dowodem było nieustanne przypominanie w listach pasterskich i na naradach tego podstawowego priorytetu duszpasterskiego. Pełnym wyrazem tej troski jest jego list pasterski o potrzebie dobrych kapłanów⁵⁹. Pisał w nim: „Nie żałujmy więc wysiłków, by budzić, pogłębiać i pomnażać wśród młodzieży naszej Diecezji powołania kapłańskie, nie żałujmy ofiar, by doprowadzić je do błogosławionego skutku i w ten sposób zapewnić naszej Diecezji stały i wystarczający dopływ młodych, gorliwych i świątłych kapłanów. Módlmy się nieustannie i gorąco w tym celu, wytwarzajmy w naszych rodzinach, szkołach i parafiach zdrową, religijną atmosferę, by w niej mogły się budzić i dojrzewać powołania kapłańskie. Składajmy hojne ofiary, by młodzieży powołanej, ale biednej umożliwić lub ułatwić drogę do kapłaństwa. Otaczajmy najczulszą opieką nasze Seminarium Duchowne i nasze Gimnazjum Diecezjalne, wyposażmy je w odpowiednie środki, by mogły jak najdoskonalej spełnić swoje wzniosłe zadanie, kształcić i

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ H. Bednorz, *Śp. Ks. Biskup Teodor Kubina jako duszpasterz*, s. 172.

⁵⁶ *Z Kurii Biskupiej. 3-dniowe Kolokwium Duszpasterskie*, WD 6 (1931), s. 63.

⁵⁷ *Wykłady Homiletyczne dla duchowieństwa KUL*, WD 18 (1948), s. 60.

⁵⁸ *Sprawozdanie z dorocznej Konferencji XX. Konsultorów, Komisarzy Biskupich oraz Dziekanów odbytej w dniach 22 i 23 Kwietnia 1947 r. w Częstochowie*, WD 17 (1947), s. 44,48.

⁵⁹ T. Kubina, *List o potrzebie dobrych kapłanów* [9 II 1939], WD 14 (1939), s. 2-22.

wychowywać jak najliczniejsze szeregi kapłanów Chrystusowych⁶⁰. W diecezji istniało w czasie jego rządów Diecezjalne Dzieło Powołań Kapłańskich⁶¹.

Współpracę z duchowieństwem parafialnym traktował bardzo poważnie, zasięgając od niego opinii i licząc się z jego zdaniem. Pomimo, że prawo kanoniczne tego nie przewidywało, ani nie nakazywało zbierał kolegium księży konsultorów i dziekanów, którzy prawie wszyscy poza nielicznymi wyjątkami byli proboszczami, na doroczne narady i wsłuchiwał się w ich głos. Celem tych dwudniowych obrad była wspólna refleksja nad sytuacją diecezji oraz możliwościami i perspektywą jej dalszego życia oraz rozwoju, a także nad zadaniami, jakie narzuca „trzeźwe jej poznanie”⁶². Biskup bowiem był głęboko przekonany, iż tym skuteczniej będzie mógł podejmować ciężącą na nim odpowiedzialność, im bardziej będzie mógł się opierać na doświadczonej radzie duszpasterzy, a tym samym ich świadomej i chętniej z nim współpracy. Po latach wyrażał przekonanie, że nie zawiódł się na takiej metodzie współpracy ze swoimi księżmi, o czym świadczą „nader pomyślne skutki, jakie były wynikiem tych naszych wspólnych corocznych narad”⁶³.

Teorię pastoralną przedstawianą w listach pasterskich i zarządzeniach wykonawczych do nich przekuł pierwszy biskup częstochowski w życiowe konkrety, podejmując inicjatywę rozwoju sieci parafialnej w diecezji. W początkowym okresie rządów nie był on w stanie ze względu na brak wystarczającej liczby księży tworzyć nowych placówek duszpasterskich, aczkolwiek tam, gdzie była paląca konieczność, mimo wszystko takie powstały⁶⁴.

Po wykształceniu kilkudziesięciu księży już w ramach nowej diecezji i we własnym seminarium duchownym podjął ambitny program rozwoju sieci parafialnej według ustalonych jasno reguł. Dostrzegał bowiem już w pierwszym swoim liście pasterskim z 1926 roku brak wystarczającej liczby kościołów i parafii. Natomiast pełną wizję w tej materii przedstawił w liście pasterskim o parafiach, ukazując konieczność ich powstawania w perspektywie teologicznej jako żywych komórek Kościoła, jak również od strony zaspokajania duchowych potrzeb wiernych. Określając parafię mianem czegoś „wielkiego i świętego”, mającego do spełnienia wielką rolę dla Kościoła i Ojczyzny bp Kubina podjął ambitny program pomnożenia

⁶⁰ Tamże, s. 21.

⁶¹ *Statut Diecezjalnego Dzieła Powołań Kapłańskich*, WD 18 (1948), nr 1, s. 24-25.

⁶² *Sprawozdanie z konferencji XX. Konsultorów i Dziekanów. Przemówienie J. E. X. Biskupa Ordynariusza [1945]*, WD 16 (1946), s. 10.

⁶³ Tamże, s. 9.

⁶⁴ Były to parafie: Radoszewice – pw. Niepokalanego Poczęcia NMP (24.08.1927), Ługi-Radły – pw. Najświętszego Serca Jezusa (12.08.1930) oraz kilka ekspozytur.

liczby parafii w diecezji do 400⁶⁵. W tym programie opierał się na znawcach z zakresu teologii pastoralnej i socjologii religii, stwierdzając, iż „parafia, by mogła działać naprawdę jako żywe „Ciało Chrystusowe”, nie powinna liczyć więcej niż od 2000 - 6000 dusz w miastach i gęsto zaludnionych okolicach przemysłowych, w każdym razie nigdy nie powinna przekraczać liczby 10000 dusz. W okolicach zaś wiejskich, wobec rozproszenia ludności na szerszych przestrzeniach, liczba ta powinna być stanowczo jeszcze mniejsza⁶⁶. „Niestety, jak pisał do duchowieństwa i wiernych, w diecezji naszej daleko nam do tej normy. Istnieją u nas liczne parafie, które znacznie przekraczają tę granicę, niektóre z nich liczą nawet przeszło 30000 dusz. Poza tym istnieją w diecezji liczne, bardzo liczne wsie, których mieszkańcy wskutek znacznych odległości i złych dróg, rzadko tylko mogą się wybrać do Kościoła”⁶⁷. W tym celu wydał on w dniu 16 grudnia 1936 roku rozporządzenie adresowane do duchowieństwa, w którym ustalił „jako najwyższą granicę liczbową parafii o charakterze miejskim 10000 dusz, a o charakterze wiejskim — 5000. Równocześnie obowiązują rządców parafii, o większej liczbie dusz, by do dnia 1 lipca przyszłego roku [1937], przedłożyli mi projekty podziału swych parafii, względnie stworzenia nowych placówek duszpasterskich w ich obrębie. W tym celu powinni się porozumieć także z proboszczami sąsiednich parafii”⁶⁸. Natomiast w Liście o parafiach polecił duchowieństwu, „żeby przystąpiło do tworzenia nowych samodzielnych placówek duszpasterskich także w mniejszych parafiach, gdzie tego wymagają potrzeby katolickiej ludności, szczególnie w okolicach wiejskich, gdzie bardzo często utrudniony jest dostęp wiernych do kościoła parafialnego. Przy tym jako najmniejszą liczbę, jaką powinna objąć nowa parafia, ustaliłem 2000 dusz. Od tej granicy można by wyjątkowo tylko odstąpić, gdyż trudno utrzymać mniejszą parafię, aczkolwiek przy dobrej woli i to jest możliwym, jak chlubnie wykazują różne przykłady w naszej diecezji”⁶⁹.

Zachęcając wiernych diecezjan do współdziałania w rozwoju sieci parafialnej w diecezji prosił o rezygnację z negatywnych indywidualnych i partykularnych interesów, dowodząc, że dawne wspólnoty powinny się cieszyć z nowej wspólnoty, tak jak rodzice cieszą się pomagając swoim dorosłym dzieciom. Prosił także o postawę wielkoduszności w obliczu trudności materialnych, związanych z powstaniem parafii i wznoszeniem kościoła uzasadniając to faktem, iż tak jak „Syn Boży nie wzbierał się przyjść na świat w biednej stajence i mieszkać

⁶⁵ S. Nowak, *Orędzie na rozpoczęcie pasterskiej posługi w Kościele częstochowskim*, w: Tenże, *Siewca Słowa. Listy pasterskie 1984-2011*, seria wydawnicza: *Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, T. I/1, red. M. Duda, M. Mikołajczyk, B. Stypułkowska, Częstochowa 2016, s. 21.

⁶⁶ T. Kubina, *List pasterski o parafiach i życiu parafialnym* [2 II 1938], s. 42.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tenże, *Tworzenie nowych placówek duszpasterskich* [16 XII 1936], WD 11 (1936), s. 58.

⁶⁹ Tenże, *List pasterski o parafiach i życiu parafialnym* [2 II 1938], s. 42-43.

w ubogiej chacie w Nazarecie, tak też dziś z miłości do Was nie wzbrania się mieszkać wśród Was w najskromniejszej kapliczce”⁷⁰.

Efektom tej szczególnej walki bp. T. Kubiny o nowe wspólnoty było utworzenie w trudnych czasach przedwojennych i czasach światowego kryzysu ekonomicznego (1926-IX 1939) w sumie 31 placówek: parafii - 12 (14) i ekspozytur - 19 (17)⁷¹.

Oprócz urzeczywistniania się Kościoła w oparciu o zasadę terytorialną Kościół częstochowski podobnie jak cały Kościół, urzeczywistnia się równocześnie w oparciu o zasadę personalną, a więc poprzez wspólnoty eklezjalne różnego stopnia i charakteru, ruchy, stowarzyszenia, organizacje i związki kościelne. W czasie posługi biskupa Kubiny rozwijały się one w sposób bardzo dynamiczny realizując właściwe sobie cele i obejmowały kilkadziesiąt tysięcy osób z różnych środowisk.

Wielką nadzieję w dziele urzeczywistniania się Kościoła w parafiach pokładał biskup Kubina w zespołowym apostołstwie wiernych świeckich, ściśle współdziałających w dziele ewangelizacji z hierarchią. W tamtym okresie, szczególnie za pontyfikatu papieża Piusa XI przybierało ono w Kościele zorganizowaną formę w postaci Akcji Katolickiej⁷². Jej działanie szczególnie na polu społecznym pierwszy biskup częstochowski uczynił swoim priorytetem w okresie międzywojennym. Inspirował działalność Akcji Katolickiej nie tylko w diecezji, ale także w Polsce, promując ją zarówno w swoim piśmiennictwie, akcji odczytowej jak i praktycznym działaniu. Jego główne idee w tej materii znalazły odbicie w książce „Akcja Katolicka a akcja społeczna”⁷³, a także w jego liście pasterskim o Akcji Katolickiej⁷⁴. Podkreślał, że w tym „opatrznościowym ruchu” jest miejsce dla wszystkich wiernych: mężczyzn, kobiet i młodzieży i że powinien on zaistnieć w każdej, nawet najmniejszej parafii. „Akcja katolicka w samej istocie to nie jest nic nowego. Jest to pełny katolicyzm, żywy katolicyzm, czynny katolicyzm. Takiego katolicyzmu zawsze wymagała nasza wiara” – wyjaśniał w swym słowie pasterskim do diecezjan⁷⁵. Szczególny kontekst odzyskania przez Polskę niepodległości obliguje według niego do działania: „Polska z grobu zmartwychwstała, naród katolicki stał się wolny i ma możliwość żyć pełnym życiem katolickim. Wobec tego nie wolno nam nadal ukrywać naszego katolicyzmu, ograniczać go w działalności swej na życie

⁷⁰ Tamże, s. 43.

⁷¹ Zob. Aneks nr 1: Placówki duszpasterskie utworzone przez biskupa T. Kubinę 1925-1951.

⁷² M. Duda, *Akcja Katolicka? Tak!*, Częstochowa 1995 s. 25-27.

⁷³ Zob. T. Kubina, *Akcja katolicka a akcja społeczna*, Poznań 1930.

⁷⁴ Tenże, *List pasterski o Akcji Katolickiej* [12 XII 1927], WD 2 (1927), s. 2-9.

⁷⁵ Tamże, s. 3.

prywatne, na nabożeństwa. Jak Polska tak i wiara nasza powinna wyjść z katakumb i odżyć pełnem życiem, aby przez nią odżył naród”⁷⁶.

Niewątpliwie sprawy społeczne stanowiły istotny rys posługi biskupa Teodora Kubiny. Rzutował on na całość jego rządów diecezją. Widział bowiem biskup Kubina wielką rolę osób świeckich w działaniach społecznych na terenie każdej parafii⁷⁷. Odwoływał się przy tym do czasów wczesnochrześcijańskich, gdzie znaczną część działań w Kościele podejmowali właśnie świeccy. Bardzo plastycznie przedstawiał ówczesny polski katolicyzm porównując go do śpiącego rycerza – podziwianego i potężnego, ale jednak nieaktywnego. Wzywał więc do pobudki, do zrzucenia „średniowiecznej zbroi” i zaopatrzenia się w nową broń⁷⁸.

Z początku apel Biskupa nie spotykał się ze zrozumieniem i nie natrafiał na wystarczający odzew. W związku z tym mówił w roku 1928 na odprawie dla księży konsultorów i dziekanów: „Akcja Katolicka jest dzisiaj kategorięcznym imperatywem pracy duszpasterskiej, zajmowanie się nią obowiązkiem każdego księdza. Akcja Katolicka nie jest więc, jak się niektórym zdaje, ulubionym sportem biskupa częstochowskiego, jest ona dziełem, które sam Ojciec święty zainicjował, żądając przeprowadzenia go we wszystkich narodach. (...) I dodaje: Ze swej strony wszystko uczyniłem, aby stworzyć to wielkie dzieło w diecezji i przez nie wywołać żywy ruch katolicki. (...) Nikt nie może podnieść zarzutu, że sprawa Akcji Katolickiej, jej cele, jej istota, jej ważność i sposoby zorganizowania i prowadzenia jej, nie są dostatecznie wyjaśnione. (...) Ale otwarcie muszę dziś wyznać, że nie spodziewałem się, że wysiłki moje odniosą tak wprost nikły skutek. Mam tu przed sobą sprawozdania o Akcji Katolickiej ze wszystkich dekanatów. Rezultat, jaki one wykazują, jest przygnębiający. Na 173 parafje zaledwie 15 zdobyły się na zorganizowanie Ligi. Liczba zaś członków wynosi na miljonową diecezję: w stowarzyszeniach mężów około 2000, w stowarzyszeniach kobiet około 4000; nie lepiej przedstawia się sprawa w stowarzyszeniach młodzieży męskiej i żeńskiej. Wielka część księży żadnego w ogóle sprawozdania nie przesłała. Inni znów ważną tę sprawę zbywają kilkoma ogólnikami. Prawie we wszystkich przeziara ów pesymizm, o którym już mówiłem, i otwarta wprost niechęć do pracy na tem polu. Tak dalej sprawa iść nie może. Powinniśmy się poważnie zastanowić, co należy czynić, aby nareszcie przeprowadzić w diecezji to może najważniejsze dzieło, jakie nasz Kościół św. dziś zainicjował na całym świecie. Z góry zaznaczam, że nie mogę uznać argumentu, jeśli się powtarza w wielkiej części

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ J. Kowalski, *Nauka społeczna biskupa Teodora Kubiny*, CzST 11 (1983), s. 49-51.

⁷⁸ E. Wieczorek, *Rola ludzi świeckich w doskonaleniu porządku spraw doczesnych według pism biskupa Teodora Kubiny*, Częstochowa 2011, s. 49.

sprawozdań, a mianowicie: „Tego u nas w naszych warunkach, z naszymi ludźmi zrobić nie można”. Można zrobić. Wykazały to świetnie niektóre parafje, choć nie znajdują się w pomyślniejszych warunkach od innych. Nadto nie chodzi tu o rzecz dowolną, ale o rozkaz Ojca św., o spełnienie obowiązku duszpasterskiego. Pod tym względem nie wolno mi być pobłażliwym”⁷⁹.

Zgodnie ze swoim Statutem Akcja Katolicka w okresie międzywojennym dzieliła się na cztery kolumny: Stowarzyszenia Katolickich Mężów, Stowarzyszenia Katolickich Kobiet, Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Męskiej i Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Żeńskiej. Działaniami tychże oddziałów kierował z kolei Zarząd Parafialnej Akcji Katolickiej, który podlegał Diecezjalnej Radzie Akcji Katolickiej na czele z Diecezjalnym Instytutem Akcji Katolickiej. W swoim liście pasterskim z okazji 10-lecia powstania diecezji bp Kubina nazwał Akcję Katolicką „najpiękniejszym objawem żywotności naszego Kościoła św. oraz drugą Duchową Katedrą”. Dodaje jednak z troską, że tak, jak i ta budowana z cegieł katedra, tak i dzieło tworzenia Akcji Katolickiej domaga się ukończenia. Wydaje się, że w międzyczasie nastąpiła wyraźna poprawa. „Istnieje i działa już Diecezjalne Katolickie Stowarzyszenie Mężów z 97 oddziałami parafjalnymi i około 5000 członków, istnieje i działa Diecezjalne Katolickie Stowarzyszenie Kobiet, liczące 106 oddziałów i blisko 10000 członkiń, istnieje i działa Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Męskiej z 162 oddziałami i mniej więcej 4500 członków i Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Żeńskiej z 173 oddziałami i około 5800 członków. Istnieje i działa także Diecezjalna Rada Akcji Katolickiej, składająca się z wybitnych katolickich działaczy i Diecezjalny Instytut, ze sztabem odpowiednio wykwalifikowanych sekretarzy i instruktorów, Zarządy Parafialnej Akcji Katolickiej zostały zorganizowane niestety dopiero w 75 parafjach⁸⁰. Stąd też powtarza wielokrotnie zachętę do większego zaangażowania się wiernych świeckich w czynną i solidarną współpracę z duchowieństwem w budowaniu i pomnażaniu Ciała Chrystusowego, w każdej parafii i od każdego katolika. Pisze: „Niech to będzie hasłem naszych wysiłków w tym roku jubileuszowym naszej Diecezji. W każdej parafii tego roku muszą powstać wszystkie oddziały Stowarzyszeń, należących do Diecezjalnej Akcji Katolickiej, a więc mężów i kobiet, młodzieży męskiej i żeńskiej. W każdej parafii tego roku powinien ukonstytuować się Parafialny Zarząd Akcji Katolickiej. Każdy katolik, który kocha Kościół swój, który chce być jego żywym członkiem i przyczynić się do odnowienia świata w Chrystusie, powinien wstąpić w szeregi Akcji Katolickiej”⁸¹.

⁷⁹ *Zjazd K.S. Konsultorów i Dziekanów* [6 III 1928], WD 3 (1928), s. 20.

⁸⁰ T. Kubina, *List pasterski* [23 I 1936], s. 7.

⁸¹ Tamże.

Oprócz preferowanej przez pierwszego biskupa częstochowskiego Akcji Katolickiej w diecezji rozwijały się także inne ruchy, stowarzyszenia apostołskie, czy pobożnościowe, zarówno kontynuujące swoją działalność sprzed powstania diecezji, jak i nowo powstające. W Liście pasterskim z okazji dziesięciolecia diecezji wymienia je właściwie wszystkie: „Żywy Różaniec liczy w Diecezji przeszło 64000 członków, III Zakon św. Franciszka przeszło 7000, Sodalicje Mariańskie przeszło 1000, inne bractwa religijne razem około 63 000 członków. Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo zaprowadzone jest w 71 parafjach i liczy 3700 członkiń, rozwijając wszędzie nader błogą i skuteczną działalność w służbie ubogich, tak samo jak Towarzystwo Dobroczynności Chrześcijańskiej, które istnieje w większych ośrodkach Diecezji. (...) Istnieje w Diecezji także Akcja Misyjna, Papieskie Dzieło Rozkrzewiania Wiary i Papieskie Dzieło św. Piotra Apostoła (...). Została założona przy szkołach osobna organizacja, przystosowana do umysłowości dzieci t.zw. Krucjata Eucharystyczna. Mimo różnych trudności, ta może najmilsza Chrystusowi Panu organizacja dobrze w Diecezji się rozwija, licząca już około 8000 członków”⁸².

Urzeczywistnianie się Kościoła w ramach nowej diecezji, a w niej w każdej wspólnocie, w tym przede wszystkim w parafii, tak jak w wypadku każdego Kościoła partykularnego dokonuje się na pierwszym miejscu przez głoszenie Słowa Bożego. Wzbudza ono bowiem wiarę i gromadzi ludzi we wspólnotę wierzących. Bp Kubina był świadom, iż „Słowo Boże i łaska Boża, to są te siły twórcze, które działając w duszach, rozwijają i potęgują życie religijne w Diecezji”⁸³. Podmiotem przepowiadania i katechezy w tym okresie był zatem na pierwszym miejscu sam Pasterz diecezji. Na początku posługi biskupiej określał on swoją pierwszorzędną misję przepowiadania w następujących słowach: „podobnie jak Jan Chrzciciel jestem tylko głosem, ale przez ten głos przemawia Chrystus Pan”⁸⁴. Biskup T. Kubina jako główny głosiciel Ewangelii realizował swój apostołski urząd przez osobiste przepowiadanie jak i poprzez jego organizację w diecezji. Był cenionym mówcą, głosząc Ewangelię z wielką mocą ducha (płomiennie) i gorliwością, zarówno w swojej katedrze, na Jasnej Górze, jak i w poszczególnych kościołach parafialnych w czasie wizytacji kanonicznych oraz uroczystości religijnych i patriotycznych. Bp H. Bednorz mając na uwadze posługę Słowa podejmowaną przez bp. T. Kubinę pisał, iż „całe jego życie afektywne dochodziło do największego natężenia, z chwilą, gdy stanął przed wielkimi tłumami. Wówczas czuł w sobie przepotężny patos, jakby natchnienie, któremu dał wyraz w porywających przemówieniach. Nie miał specjalnej łatwości

⁸² Tamże, s. 7-8.

⁸³ Tamże, s. 2.

⁸⁴ T. Kubina, *List pasterski* [25 III 1926], s. 4.

przemawiania, nie posiadał daru krasomówstwa. Ponieważ jednak głębokie swoje myśli wyrażał w sposób bardzo afektywny, dlatego łatwo trafiał do słuchaczy. Widział w duchu to, czego chciał. I choć nie potrafił tego wyrazić w sposób gładki i dla innych łatwo zrozumiały, nie odstępował od własnej wizji, lecz przedstawiał ją z ogromnym afektem. Nie tylko to, co mówił, lecz także to, co pisał, nosiło bardzo często cechę tej afektywności. Dostrzegamy to zwłaszcza w całym szeregu listów pasterskich, w których porusza zagadnienia najtrudniejsze w okresie międzywojennym, a czyni to bez gładkich i nic nie znaczących frazesów, lecz łączy z głębią chrześcijańskiej myśli religijnej ducha modlitewnego⁸⁵.

Udzielał się też jako mówca i ceniony konferencjonista na poziomie ogólnopolskim. Szczególnym przykładem tego rodzaju działalności jest zbiór jego tekstów w dwutomowym dziele pt. „W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach”⁸⁶. Ważną rolę spełniały doroczne kazania głoszone w katedrze św. Rodziny w czasie nieszporów na zakończenie Starego Roku, w których podsumowywał kończący się rok pracy duszpasterskiej i administracyjnej w diecezji, ukazując blaski i cienie życia diecezjalnego, a także dając wskazania na przyszłość⁸⁷.

Widział głęboki sens rekolekcji zamkniętych. Stąd też erygował Diecezjalny Dom Rekolekcyjny przy ul. św. Barbary w Częstochowie prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Szarytek oraz z radością przyjął powstanie Domu Rekolekcyjnego Księży Jezuitów w bliskości Jasnej Góry. Wyrażał przekonanie, że „oba te Domy Rekolekcyjne stanowią wielką zdobycz dla Diecezji, bo zakłady te są jakby kuźniami ducha katolickiego, szkołami apostołów Chrystusowych”⁸⁸.

Zachęcał również do przeprowadzania rekolekcji i misji parafialnych. Misje takie na przykład odbyły się równocześnie dla wszystkich parafii Częstochowy łącznie z Jasną Górą w dniach od 20 marca do 3 kwietnia 1949 roku⁸⁹. Wówczas też powstała specjalna Komisja mająca na celu koordynowanie działalności misyjnej prowadzonej przez księży diecezjalnych⁹⁰.

Szczególną rolę w przepowiadaniu bp. Kubiny wobec całej wspólnoty diecezjalnej spełniały jego listy pasterskie. Pozostawił ich w sumie w formie drukowanej 73, jeśli uwzględnić nie tylko te wprost tak nazwane, ale i noszące cechy odezwy pasterskiej⁹¹. Oprócz

⁸⁵ H. Bednorz, *Śp. Ks. Biskup Teodor Kubina jako duszpasterz*, s. 172.

⁸⁶ T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. I-II, Częstochowa 1931.

⁸⁷ Tenże, *List pasterski* [1 I 1929], WD 4 (1929), s. 1-8.

⁸⁸ Tenże, *List pasterski* [23 I 1936], s. 4.

⁸⁹ *Misje w parafiach miasta Częstochowy*, WD 19 (1949), s. 12.

⁹⁰ *Sprawozdanie z konferencji XX. Konsultorów i Dziekanów. Odnowienie duchowe Diecezji*, WD 16 (1946), s. 18.

⁹¹ J. Związek, *Listy pasterskie pierwszego biskupa częstochowskiego dr. Teodora Kubiny*, VeC 4 (2015), s. 316-321.

odczytywania ich z ambony niejednokrotnie ze względu na objętość w dwie lub trzy kolejne niedziele wychodziły one drukiem zarówno w „Wiadomościach Diecezjalnych – Organie Urzędowym Częstochowskiej Kurii Biskupiej” jak i w osobnych książeczkach, ułatwiających ich lekturę i studiowanie, zarówno duchowieństwu jak i wiernym świeckim. W ten sposób jego głoszenie mogło docierać praktycznie do całej diecezji. Swoje pasterskie pouczenia bp T. Kubina kierował także do tych swoich diecezjan, którzy pracowali poza granicami kraju, a zarazem diecezji jako robotnicy sezonowi⁹².

Główne tematy jego nauczania pasterskiego to przede wszystkim tajemnica Kościoła, zarówno powszechnego jak i partykularnego oraz żyjącego w parafiach, eucharystia, apostołstwo świeckich, szczególnie zorganizowanych w Lidze Katolickiej, a potem w strukturach Akcji Katolickiej⁹³. Ponadto zabierał głos w sprawach społecznych działalności charytatywnej, narodowej w duchu konieczności odrodzenia Polski, sprawach młodzieży oraz niebezpieczeństwach zagrażających wierze i misji Kościoła. Podkreślał potrzebę wzmocnienia i pogłębienia wiary ludu Bożego w nowej, dopiero co tworzącej się diecezji. Wielokrotnie zaznaczał, że wiara bez uczynków jest martwa, a największym jej przejawem jest miłość społeczna wyrażająca się zwłaszcza w trosce o potrzebujących.

W posługę słowa w wymiarze diecezjalnym bp T. Kubina wprzęgnął słowo drukowane w postaci prasy katolickiej oraz wydawnictw religijnych jej towarzyszących. Mając doświadczenie edytorskie jako redaktor naczelny „Gościa Niedzielnego”⁹⁴ oraz będąc głęboko przekonany o znaczeniu prasy katolickiej w duszpasterstwie już w marcu 1926 roku powołał do istnienia tygodnik katolicki „Niedziela”, mianując jego pierwszym redaktorem naczelnym ks. Wojciecha Mondrego. Swój diecezjalny tygodnik katolicki widział jako czasopismo o charakterze religijno-społecznym. Periodyk ten miał „wchodzić pod strzechy”, tak aby w przystępny sposób objaśniać prawdy wiary, informować o życiu Kościoła diecezjalnego i parafialnego, czy wprowadzać w zagadnienia liturgiczne. Sam zresztą nazwał „Niedzielę” „dodatkovym wikarym w parafii”. Chciał, żeby na każde sto osób w parafii przypadał, chociaż jeden egzemplarz „Niedzieli”⁹⁵. Stąd też tygodnik miał silny wpływ na formację osób zrzeszonych w ruchach apostołskich młodej diecezji. W okresie II wojny światowej decyzją władz okupacyjnych zakazano wydawania „Niedzieli”. Jednak jeszcze przed oficjalnym

⁹² Tenże, *Międzywojenne duszpasterstwo emigracyjne biskupa Teodora Kubiny*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 328.

⁹³ J. Związek, *Listy pasterskie*, VeC 4 (2015), s. 326.

⁹⁴ A. Bajor, *Tygodniki diecezjalne biskupa Teodora Kubiny w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Bibliotheka Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy” 2015, nr 1, s. 105-120.

⁹⁵ J. Związek, *Działalność wydawnicza Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, CzST 2 (1974), s. 107.

zakończeniem wojny, w lutym 1945 r. bp Kubina wznowił to czasopismo, które funkcjonowało do końca jego pasterzowania⁹⁶. Większe parafie w diecezji wydawały także swoje parafialne pisma, będące dodatkiem bądź uzupełnieniem lokalnym tygodnika „Niedziela”, m.in. parafia św. Rodziny w Częstochowie, parafia Najświętszej Trójcy w Będzinie, parafia Matki Boskiej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej, parafia św. Wawrzyńca w Bobrownikach czy parafia św. Józefa w Strzemieszycach⁹⁷. Corocznym dodatkiem do „Niedzieli” był „Kalendarz Jasnogórski”, zawierający nie tylko informacje religijne, ale też gospodarskie, historyczne i literackie⁹⁸. Natomiast Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej wydawał od roku 1934 „Czyn Katolicki” jako miesięcznik przeznaczony dla zarządów parafialnych Akcji Katolickich tudzież innych organizacji parafialnych⁹⁹. W czasie rządów biskupa Kubiny oficjalnym organem Kurii Diecezjalnej były „Wiadomości Diecezjalne” pod red. ks. J. Tomaszewskiego.

Niewątpliwie bp Kubina dbał o stan czytelnictwa religijnego wiernych także poprzez zachętę do tworzenia przy oddziałach parafialnych Akcji Katolickiej sekcji Apostolstwa Dobrej Prasy czy też organizowanie Dni Dobrej Prasy. Zachęcał także księży do kolportażu prasy i wydawnictw katolickich poprzez zakładanie kiosków parafialnych, a nawet dostarczanie bezpośrednio do domów wiernych katolickiego słowa drukowanego¹⁰⁰. Sam publikował wiele artykułów w prasie katolickiej, a także wydawał pozycje książkowe¹⁰¹.

Przepowiadanie Ewangelii pod kierunkiem biskupa diecezjalnego prowadzili kapłani w swoich parafiach głosząc wówczas tzw. kazania katechizmowe w niedziele oraz w dni świąteczne. Opierali się zwykle na klasykach kaznodziejstwa tamtych czasów np. podręcznikach i gotowych kazaniach bp. Tihaméra Tótha, pasterza węgierskiej diecezji Veszprém. W kolejnych numerach Wiadomości diecezjalnych polecano literaturę teologiczną, służącą duszpasterstwu poprzez głoszenie Słowa Bożego, zachęcano do udziału w kursach homiletycznych organizowanych w ośrodkach uniwersyteckich oraz ciągłego pogłębiania swojego warsztatu homiletycznego także poprzez prywatne studium.

Drugim ważnym nurtem głoszenia Słowa Bożego oprócz przepowiadania w ramach liturgii była katechizacja, dotycząca głównie dzieci i młodzieży, odbywająca się w szkołach

⁹⁶ Tamże, s. 122.

⁹⁷ J. Kapuściński, *Osiągnięcia historiograficzne księży diecezji częstochowskiej na łamach prasy parafialnej w okresie II Rzeczypospolitej*, ABMK 11 (2019), s. 95-99.

⁹⁸ Tenże, *Publikacje księży diecezji częstochowskiej na łamach „Kalendarza Jasnogórskiego”*, VeC 8 (2017), s. 278-282; I. Skubiś, *Akcja wydawnicza „Niedziela” i inne*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 406.

⁹⁹ J. Związek, *Działalność wydawnicza Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, s. 108-115, 141-143.

¹⁰⁰ Tamże, s. 107.

¹⁰¹ M.in. *Akcja katolicka a akcja społeczna*, Poznań 1930; *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, Częstochowa 1931; *Kościół wobec zagadnienia dzisiejszego kryzysu gospodarczego*, Włocławek 1932; *Cud wiary i polskości wśród wychodźstwa polskiego*, Częstochowa 1935; *Wśród polskiego wychodźstwa w Ameryce Południowej*, Potulice 1938; a także szereg listów pasterskich, referatów i rozpraw.

państwowych wszelkiego typu i prywatnych placówkach oświatowych, jak również w parafiach¹⁰². Przekazicielami prawd wiary byli duchowni, a także osoby świeckie, którzy otrzymywali misję kanoniczną od biskupa¹⁰³. Katechizacją obejmowano dzieci, młodzież i dorosłych, prowadząc systematyczną formację religijną oraz stały przekaz prawd wiary. Księża dla pogłębiania swoich kwalifikacji w nauczaniu religii i formacji zrzeszali się w diecezjalnym Kole Księży Prefektów¹⁰⁴, natomiast osoby świeckie w Kole Pań Katechetek¹⁰⁵.

Głoszenie Słowa Bożego prowadziło do życia sakramentalnego, szczególnie Eucharystii. O Eucharystię jako centrum życia chrześcijańskiego oparł biskup Kubina w sposób zasadniczy swój program duszpasterski. W tym celu publikował listy pasterskie poświęcone Eucharystii i organizował kongresy eucharystyczne. Od początku swojej posługi biskupiej kierował do wiernych zachęty do gorliwego i jak najczęstszego uczestniczenia we Mszy św. i przyjmowania Ciała Pańskiego. Bowiem według niego: „Przenajświętszy Sakrament Ołtarza jest źródłem sił dla Ciała Chrystusowego, jest jakby jego sercem, sercem Kościoła św., sercem każdej parafii. Jak serce człowieka, rozsyłające nieustannie żywą krew we wszystkie członki ciała, dostarcza im wciąż nowych sił wzmacniając równocześnie ich łączność między sobą w jednym ciele, tak też i Eucharystia święta, karmiąc nas w Komunii świętej Przenajświętszym Ciałem i Przenajświętszą Krwią Pana Jezusa, wciąż wznawia i wzmacnia w nas tę przedziwną łączność z Chrystusem Panem w Jego mistycznym Ciele. Parafia, która naprawdę chce być żywym Ciałem Chrystusowym, musi być parafią eucharystyczną. Katolicy, którzy chcą być naprawdę żywymi członkami Ciała Chrystusowego, powinni jak najczęściej, możliwie codziennie przystępować do Komunii św.”¹⁰⁶. Chciał przy tym wyrobić postawę wzajemnej odpowiedzialności ludzi wierzących za Kościół podkreślając, że kto przyjmuje często Najświętszy Sakrament, wzmacnia nie tylko siebie, ale przez to cały Kościół.

Doniosłą rolę Eucharystii w życiu Kościoła częstochowskiego ukazał poprzez organizację siedmiu lokalnych kongresów eucharystycznych: Częstochowa (1928), Sosnowiec (1929), Wieluń (1931), Radomsko (1932), Dąbrowa Górnicza (1934), Kłobuck (1935), Zawiercie (1939). Te lokalne kongresy eucharystyczne stanowiły swoisty fenomen wyróżniający diecezję częstochowską¹⁰⁷.

¹⁰² R. Ceglarek, *Katechizacja w diecezji częstochowskiej (1926-1951)*, Częstochowa 2008, s. 175.

¹⁰³ Tamże, s. 176.

¹⁰⁴ T. Kubina, *Rozporządzenie w sprawie należenia Księży Prefektów do Kół Miejscowych*, WD 8 (1933), s. 9; zob. R. Ceglarek, J. Kapuściński, *Zarząd Diecezjalnego Koła Księży Prefektów w Częstochowie (1929-1949)*, Częstochowa 2015.

¹⁰⁵ R. Ceglarek, *Katechizacja w diecezji częstochowskiej*, s. 106-107.

¹⁰⁶ T. Kubina, *List pasterski o parafiach i życiu parafialnym* [2 II 1938], s. 40.

¹⁰⁷ S. Koperek, *Polskie Kongresy eucharystyczne*, RBL 39 (1986), s. 325-341.

W nowej diecezji panowały różnorodne formy sprawowania i przeżywania liturgii. Stąd też bp T. Kubina polecił zestawienie tychże form w celu podjęcia ich ujednolicenia. Początkowo opierano się na kalendarzu liturgicznym diecezji włocławskiej, z czasem biskup wydawał własne zarządzenia liturgiczne, co spowodowało stopniową unifikację zwyczajów religijnych i praktyk wiernych nowej diecezji¹⁰⁸.

Dla umocnienia i rozwijania jedności diecezjalnej wokół swojego Pasterza organizował zjazdy diecezjalne, które dla większej dostępności wiernym miały odbywać się nie tylko w stolicy diecezji, ale także w innych większych jej ośrodkach. Szczególnie uroczysty był zjazd z okazji dziesięciolecia diecezji na Jasnej Górze w uroczystość Zesłania Ducha Świętego¹⁰⁹.

Do wielkich wydarzeń diecezjalnych związanych z troską o pogłębienie życia sakramentalnego wiernych należy zaliczyć: Rok Święty z okazji 1900 Rocznicy Odkupienia (1933-34), Jubileusz X-lecia powstania diecezji (1936) Jubileusz XX-lecia powstania diecezji (1946), Jubileusz XXV-lecia powstania diecezji (1950)¹¹⁰, oddanie Polski Niepokalanemu Sercu Maryi na Jasnej Górze (1946), Rok Święty Jubileuszowy od Narodzenia Chrystusa (1950), konsekracja katedry (29 października 1950).

Urzeczywistnianie się Kościoła oprócz Słowa oraz Eucharystii dokonuje się i ostatecznie weryfikuje przez miłość służebną – diakonię. Posługa biskupa Teodora Kubiny to przede wszystkim wielka pasterska troska o powierzony Lud Boży. Jednak troska ta objawiała się szczególnego rodzaju wrażliwością na palące problemy społeczne. Świadczy o tym przewodnia myśl pontyfikatu, zawarta w jego dewizie biskupiej *Misereor super turbam* - „Żal mi tego ludu”. We współczesnym języku eklezjalnym zwie się to „preferencyjna opcja na rzecz ubogich”. Nie używając tego terminu miał jednak na myśli to, co się przezeń dzisiaj rozumie. A także terminy używane przez Jana Pawła II: „wyobraźnia miłosierdzia”, która jest reakcją na obserwowany „krajobraz nędzy”¹¹¹. Już w swoim pierwszym Liście wyjaśniał diecezjanom oraz duchowieństwu znaczenie swojego zawołania. Pisał więc: „gdziekolwiek się rozglądam widzę niezliczone rzesze, walczące z ostatnią nędzą. Widzę tysiące robotników, którzy nie mają ani pracy ani chleba. Widzę inne ich tysiące, którzy wskutek okropnego zastoju gospodarczego pracują tylko kilka dni w tygodniu i z tego powodu tylko tyle zarabiają, że to zaledwie wystarczy na utrzymanie. Widzę tysiące urzędników zredukowanych, a więc bez źródła

¹⁰⁸ J. Związek, *Dzieje diecezji częstochowskiej*, s. 228-231.

¹⁰⁹ Tamże, s. 226.

¹¹⁰ T. Kubina, *List pasterski w sprawie 1950 rocznicy narodzenia Chrystusa Pana oraz 25 rocznicy Erekcji Diecezji* [8 XII 1949], WD (19) 1949, s. 84.

¹¹¹ Jan Paweł II, *List apostolski „Novo millennio ineunte” na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, Częstochowa 2001, nr 50.

dochodu. Widzę tysiące, którzy opuścić muszą ojczyznę, aby szukać kawałka chleba między obcymi, którzy niedobrze obchodzą się z nimi. Widzę dzieci nasze osłabione na samym początku rozkwitu więdnące wskutek niewystarczającego odżywienia. Czy takie okropne stosunki powinny istnieć w katolickim społeczeństwie? Czy mamy patrzeć na te niezliczone rzesze biednych obojętnie i uniewinniać się okropnym słowem Kaina: „Co mnie obchodzi brat mój?” Czy nie raczej mamy na ten widok odczuwać w duszy naszej to, co odczuł Chrystus Pan, gdy widząc osłabione głodem rzekł: „Żal mi ludu”. (Mt. 15,32). Jako Wasz pasterz, jako Wasz ojciec głęboko odczuwam w duszy mojej to słowo Boskiego Zbawiciela, i wszyscy, najmilsi moi, powinniście je odczuwać, jeżeli Chrystus Pan jest w Waszym sercu. (...) Jako katolicy nie możemy patrzeć obojętnie na nędzę, która nas otacza ze wszystkich stron, ale że jak Chrystus powinniśmy odczuwać głos miłosierdzia: „Żal mi ludu” i zabrać się do dzieła, ażeby, o ile nas starczy, przynajmniej ulżyć w tej biedzie. (...) Heroiczna miłość społeczna i dziś stała się potrzebną. Dlatego jako pasterz i ojciec Wasz zwracam się do wszystkich bez wyjątku z gorącym i stanowczym nawoływaniem do energicznej akcji dla bezrobotnych i biednych wogóle. Powinniśmy te sprawę w czasach dzisiejszych uważać za jeden z najgłówniejszych naszych obowiązków chrześcijańskich. W różnych miejscowościach naszej diecezji powstały komitety ratunkowe dla bezrobotnych. Wzywam i proszę czcigodne duchowieństwo, aby w pracy tych komitetów brali jak najżywszy udział. Gdziekolwiek zaś takie komitety nie istnieją, niech Wielebni Księża Proboszczowie przyczynią się do ich zorganizowania. Całe zaś społeczeństwo katolickie powinno uważać sprawę tych komitetów za swoją i wszelkimi sposobami je popierać i zasiląć środkami”¹¹².

W celu sprawniejszego funkcjonowania i skuteczności całokształt działalności charytatywnej w diecezji bp Kubina zorganizował „Związek Instytucji Opiekuńczych i Stowarzyszeń Dobroczynnych Caritas w Diecezji Częstochowskiej”¹¹³. „Caritas” miała za zadanie prawnie reprezentować zrzeszone instytucje dobroczynne i świadczyć im pomoc prawną, udoskonalać obecne i dążyć do zakładania nowych form pomocy, propagować ideę dobroczynności oraz koordynować działania komórek już istniejących¹¹⁴. Jednym z najbardziej czynnych filarów Związku Dobroczynności było Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, działające jeszcze przed powstaniem diecezji, a zajmujące się pomocą szczególnie ubogim, chorym i odrzuconym¹¹⁵. Dlatego też bp Kubina już w pierwszym swoim

¹¹² T. Kubina, *List pasterski* [25 III 1926], s. 6-7.

¹¹³ M. Pabich, *Działalność dobroczynna na terenie diecezji częstochowskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, VeC 4 (2015), s. 371-380.

¹¹⁴ J. Związek, *Początki Kościoła Częstochowskiego*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego*, s. 65.

¹¹⁵ E. Wiczorek, *Rola ludzi świeckich*, s. 72.

liście pasterskim wzywał: „ażeby w każdej parafii powstały towarzystwa, czyli konferencje św. Wincentego a Paulo, których zadaniem jest opieka nad ubogimi parafii. Niech Wielebni Księża Proboszczowie z radością przyłożą rękę do stworzenia tej organizacji, wypróbowanej przez długoletnie doświadczenie w życiu Kościoła. Niewątpliwie ta praca nad ubogimi przyniesie im i całej parafii obfite błogosławieństwo Boże”¹¹⁶. Pomimo tak usilnych wezwań, dziesięć lat później, dramatycznie wręcz prosił duszpasterzy i wiernych, aby stowarzyszenie miłosierdzia było zorganizowane w każdej parafii, bo przecież nie ma parafii, w której nie byłoby biednych i opuszczonych¹¹⁷. Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w 1935 r. liczyło 3700 członkiń. Z tego też powodu bp. T. Kubina uczył i jednocześnie nalegał, aby w każdej katolickiej parafii funkcjonował ruch dobroczynny, bowiem tylko wtedy parafia może nazywać się żywą częścią Kościoła Chrystusowego¹¹⁸.

Nie zapomniał także o starszych i schorowanych oraz żyjących w trudnych warunkach materialnych kapłanach powołując w 1926 roku Stowarzyszenie Samopomocy Kapłanów Diecezji Częstochowskiej. Celem jego działalności było wspieranie księży pracujących na małych i ubogich parafiach oraz udzielanie pożyczek zwrotnych lub bezzwrotnych i zapomóg kapłanom ubogim, potrzebującym kuracji lub operacji¹¹⁹. Dla księży w podeszłym wieku i chorych zorganizowano „Hospicjum” przy ul. 3 Maja w okazałym gmachu, zbudowanym w tym celu¹²⁰.

Troska duszpasterska bp. Kubiny o swoich diecezjan rozciągała się także na tych, którzy z powodu trudnych warunków materialnych zmuszeni byli do emigracji zarobkowej. Z myślą o nich powołał Stowarzyszenie Wychodźców Polskich pod Opieką Królowej Korony Polskiej w Diecezji Częstochowskiej. Miało ono za zadanie strzec braterstwa, przypominać o potrzebie oszczędności oraz dbać o łączność z Ojczyzną¹²¹. Jako delegat Episkopatu Polski, uczestnicząc w Międzynarodowych Kongresach Eucharystycznych wizytował skupiska polskie m.in. w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej¹²², w Ameryce Południowej¹²³ oraz na Dalekim

¹¹⁶ T. Kubina, *List pasterski* [25 III 1926], s. 7.

¹¹⁷ Tenże, *List pasterski* [23 I 1936], s. 7-8.

¹¹⁸ Tamże, s. 7.

¹¹⁹ *Statut Stowarzyszenia Samopomocy Kapłanów Diecezji Częstochowskiej*, WD 1 (1926), s. 45-46.

¹²⁰ T. Kubina, *List pasterski w sprawie 1950 rocznicy narodzenia Chrystusa Pana oraz 25 rocznicy Erekcji Diecezji* [8 XII 1949], WD (19) 1949, s. 88.

¹²¹ J. Związek, *Biskup T. Kubina, duszpasterz polskiej emigracji i robotników sezonowych*, VeC 2 (2014), s. 511.

¹²² T. Kubina, *Cud wiary i polskości w Ameryce: list pasterski, który wystosował do swych diecezjan ks. dr Teodor Kubina, biskup częstochowski*, Częstochowa 1927.

¹²³ Tenże, *Pod papieską flagą na Daleki Wschód. Listy z podróży na Powszechny Kongres Eucharystyczny w Manili*, Potulice 1938; zob. J. Gawor, *I Biskup Częstochowski odwołany do wieczności*, „Gość Niedzielny” 1951 nr 11, s. 79.

Wschodzie w Manili na Filipinach¹²⁴. Odwiedzał również polonijne wspólnoty w Europie Zachodniej¹²⁵. Rezultat tych „wypraw misyjnych” ujął syntetycznie w następujących słowach: „Znam dziś prawie całe wychodźstwo polskie, obejmujące około osiem milionów dusz, a więc prawie czwartą część naszego narodu, znam przynajmniej największe jego skupienia. Poznałem nasze wychodźstwo sezonowe i stałe w Niemczech, znam wychodźców naszych w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (jest ich tam przeszło 4 000 000), we Francji, Belgii, Holandii i Danii. I wszędzie mogłem stwierdzić ten sam znamienne objaw¹²⁶. Przewodniczył również narodowej pielgrzymce do Ziemi Świętej, w której uczestniczyło ponad 100 pątników¹²⁷.

Drugi okres posługi bp. T. Kubiny w diecezji częstochowskiej przypadł w trudnym czasie II wojny „wszechświatowej” jak ją określał. O ile w okresie międzywojennym mógł on w sposób nieskrępowany pasterzować w każdym możliwym wymiarze, to w przeszło pięcioletnim okresie wojennym działalność jego była mocno ograniczona. Natomiast w niektórych częściach diecezji była ona wręcz niemożliwa, np. w jej północnej części tzw. Kraju Warty (Wartegau) oraz w drugim okresie okupacji w Zagłębiu Dąbrowskim.

Ponadto dzieła apostolskie i materialne, które rozwijały się bujnie w latach międzywojennych zostały całkowicie zawieszane czy wręcz zniszczone. Dotyczyło to na pierwszym miejscu gmachu Seminarium Duchownego, z którego zostało usunięte całe nauczanie oraz formacja kleryków i skazane na wojenną poniewierkę po różnych budynkach Krakowa. Jeszcze boleśniejsza strata spotkała diecezję, której kilkudziesięciu kapłanów zostało wywiezionych do obozów koncentracyjnych, uwięzionych czy zamordowanych. Zaprzestały działalność organizacje katolickie na czele z Akcją Katolicką i innymi wspólnotami dorosłych, młodzieży i dzieci. Biskup nie mógł spotykać się na zwyczajowych naradach ze swoimi księżmi. Mówił o tym w następujących słowach: „Podczas ubiegłych lat wojny narady te niestety były niemożliwe. Nie pozwalał nam na to niemiecki okupant. Celowo dążąc do wynarodowienia naszego narodu, by tym łatwiej go ujarzmić, sądził, że najskuteczniej urzeczywistni ten zbrodniczy zamiar, jeżeli uda mu się pozbawić go jego wiary świętej, zniszczyć jego kościelną organizację i jego kościelne życie. W tym celu rozbił naszą Diecezję na trzy części, tworząc między nimi nieprzekraczalne nawet dla samego Biskupa granice, spodziewając się, że w ten sposób rozerwie żywotną łączność, jaka w Diecezji powinna istnieć

¹²⁴ T. Kubina, *Wśród polskiego wychodźstwa w Ameryce Południowej*, Potulice 1938.

¹²⁵ Tenże, *Z mej podróży apostolskiej wśród naszego wychodźstwa*, „Niedziela” (1935) nr 49, s. 584-586.

¹²⁶ H. Bednorz, *Śp. Ks. Biskup Teodor Kubina jako duszpasterz*, s. 172.

¹²⁷ J. Kapuściński, *Podróż bp. Teodora Kubiny do Ziemi Świętej w 1933 r.*, VeC 5 (2015), s. 302.

między Biskupem a duchowieństwem i wiernymi, i tym samym sparaliżuje nasze życie religijne. Nie udało mu się to atoli. Dzięki bohaterskiej postawie duchowieństwa oraz wiernego naszego ludu katolickiego mimo dzielących nas granic pozostaliśmy złączeni w jednej rodzinie diecezjalnej i zdołaliśmy podtrzymać nasze życie kościelne, ufni w słowa naszego Boskiego Mistrza, że bramy piekielne nie przemogą naszego świętego Kościoła”¹²⁸. „Szatański wróg, który przez 6 lat okupował nasz kraj, wysiłał się, by zniszczyć Diecezję (...). Daremne były jednak jego wysiłki, bo poprzez granicę nadal łączyła nas nasza Wielka Patronka, Matka Boska Częstochowska. Nie zdołał więc wróg rozbić, jedności naszej Diecezji, natomiast zdołał dokonać w niej strasznego spustoszenia i w wielkiej mierze sparaliżować rozwój jej życia. Zniszczył lub uszkodził liczne kościoły, a liczniejsze jeszcze zbezczeszczył i obrabował doszczętnie. Szczególną nienawiścią prześladował księży, na skutek tego prawie trzecia część duchowieństwa zginęła w obozach lub została wymordowana na miejscu, albo umarła w więzieniach. Mimo tych strasznych ran, Diecezja nie przestała żyć i nadal działać. Nie przemogły jej bramy piekielne, gdyż była zbudowana na mocnych fundamentach”¹²⁹.

Życie diecezjan, nad którymi należało w czasie wojny roztoczyć szczególną opiekę duszpasterską, podobnie jak całego społeczeństwa, nie było łatwe¹³⁰. W czasie II wojny światowej bp Kubina brał udział w konferencji biskupów Generalnej Guberni. Współredagował memoriał biskupów polskich, skierowany do Hansa Frankowi (25 maja 1940), w którym domagał się poszanowania praw katolików, m.in. nauki religii, opieki duszpasterskiej nad więźniami i możliwości działania „Caritas”. Pod koniec wojny odmówił władzom okupacyjnym wydania odezwy wzywającej Polaków do wspólnej walki z Niemcami przeciwko komunizmowi¹³¹. Biskupie nauczanie z trudem przedostawało się do wiernych. W tym dramatycznym okresie dziejów diecezji zawierało ono głównie konkretne wskazania co do organizowania duszpasterstwa w okupacyjnych realiach, nauczania religii dzieci i młodzieży oraz szczególnej pomocy ludności polskiej ziem wcielonych do III Rzeszy¹³². Na początku wojny bp Kubina skierował list pasterski do diecezji, w którym napisał: „Wskutek działań wojennych wytworzyły się takie trudne warunki życia, że mogłaby nas ogarnąć rozpacz”¹³³. W związku z tym zachęcał: „Zabierzmy się więc pełni wiary w Opatrzność Boską do pracy, aby

¹²⁸ *Sprawozdanie z konferencji XX. Konsultorów i Dziekanów. Przemówienie J. E. X. Biskupa Ordynariusza [1945]*, WD 16 (1946), s. 9.

¹²⁹ Tenże, *List pasterski w sprawie 1950 rocznicy narodzenia Chrystusa Pana oraz 25 rocznicy Erekcji Diecezji [8 XII 1949]*, WD (19) 1949, s. 88.

¹³⁰ Cz. Tomczyk, *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 4, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1978, s. 206-515.

¹³¹ https://silesia.edu.pl/index.php/Kubina_Teodor (23.06.2021)

¹³² J. Związek, *Listy pasterskie*, VeC 4 (2015), s. 327.

¹³³ AACz, sygn. KB 1, s. 1. (T. Kubina, *List pasterski z października 1939 roku*).

stosownie do istniejących warunków w parafiach naszych odbudować nasze życie religijne. Uczęszczajmy pilniej i pobożniej niż kiedykolwiek na nasze nabożeństwa, które w zasadzie jak dawniej należy odprawiać. Szczególnie w tym miesiącu, poświęconym Różańcu św., bierzmy jak najliczniej i najgorliwiej udział w nabożeństwie różańcowym, dla którego stosownie do lokalnych warunków należy wyznaczyć odpowiednią godzinę. Słuchajmy z uwagą Słowa Bożego, jakie kapłani z obowiązku swego duszpasterskiego głosić powinni dla wzmocnienia i pokrzepienia dusz, licząc się przy tym oczywiście z istniejącym stanem rzeczy i istniejącymi nastrojami. Polecam Czcigodnym Księżom szczególnie wygłaszanie systematycznych kazań na temat wiecznych, niezmiennych prawd, jakie zawiera nasz katechizm. Łączmy się ściślej i częściej niż dawniej z Panem Jezusem w Komunii Świętej. Pogłębiajmy nasze życie rodzinne, uświęcając je codzienną, możliwie wspólną modlitwą. Szczególnie troskliwą opieką otaczajmy naszą dziatwę i dorastającą młodzież. O ile będą otwarte szkoły posyłajmy dzieci na naukę, zwłaszcza na naukę religii, której udzielanie z szczególnym naciskiem polecam Czcigodnemu Duchowieństwu”¹³⁴.

Trzeba uzmysłwić sobie, że diecezja częstochowska podczas okupacji została podzielona między trzema różnymi strefami okupacyjnymi. Duża część diecezji wchodziła w skład Generalnej Guberni (między innymi miasta Częstochowa i Radomsko), Zagłębie Dąbrowskie zostało włączone do Rzeszy, prowincji górnośląskiej, a tereny powiatu wieluńskiego do tzw. Kraju Warty. Najbardziej dotkliwie odczuły czas okupacji parafie ziemi wieluńskiej, gdzie praktycznie została sparaliżowana całkowicie działalność duszpasterska, kościoły parafialne zostały zamknięte a księża wywiezieni do obozów koncentracyjnych. Sytuacja duszpasterstwa na tym terenie stała się tragiczna w związku z wywiezieniem do obozu w Dachau 55 kapłanów. Wśród nich byli pierwsi błogosławieni męczennicy Kościoła częstochowskiego ks. Maksymilian Binkiewicz i ks. Ludwik Roch Gietyngier¹³⁵. Zginęli oni śmiercią męczeńską, jak wielu z ich współwięźniów dając wcześniej heroiczne świadectwo wiary i pomocy bliźniemu. Ogółem w czasie II wojny światowej zginęło 61 księży diecezji częstochowskiej, z czego aż 43 z terenów powiatu wieluńskiego¹³⁶.

Mimo tych trudnych warunków praca duszpasterska w parafiach, niezamkniętych przez okupanta była kontynuowana i wierni mogli uczestniczyć w Eucharystii i nabożeństwach.

¹³⁴ Tamże, s. 2.

¹³⁵ J. Związek, *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, w: *Wspomnienia wojenne księży diecezji częstochowskiej 1929-1945*, red. J. Kapuściński, J. Związek, Częstochowa 2012, s. 31-43.

¹³⁶ Cz. Tomczyk, *Martyrologia Kościoła Częstochowskiego*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego*, s. 84.

Biskup też chcąc zaradzić potrzebom duszpasterskim tworzył nowe placówki duszpasterskie, zwłaszcza gdy poszczególne parafie zostały przecięte kordonami granicznymi.

I tak w okresie 1939-1945 powstało 14 placówek duszpasterskich, 8 ekspozytur 6 wikarii wieczystych, jednak niektóre z nich wskutek braku kapłanów w okresie powojennym uległy zawieszeniu i włączone zostały do macierzystych parafii.

Okres wojenny dawał także sposobność do wzmożonej akcji charytatywnej, szczególnie wobec ludzi dotkniętych dramatem wojny oraz uwięzionych i ich rodzin. Szczególnie zaś bp Kubina zorganizował szeroką akcję pomocy wobec wysiedlonej ludności stolicy po klęsce powstania warszawskiego, której ilość oblicza się na ok. 50 tysięcy. Biskup częstochowski Teodor Kubina wystosował 7 października 1944 roku specjalny apel do wiernych, odczytany z ambon w niedzielę 8 października, w którym pisał m.in.: „przestała istnieć Warszawa, stolica naszego kraju, (...) jest to chwila najboleśniej w tej strasznej wojnie (...), ale jest to chwila zbawienna, jeśli z naszymi nieszczęśliwymi braćmi dzielić się będziemy tym wszystkim, co jeszcze sami posiadamy”. Po apelu bp. Kubiny w kościołach złożono wielkie ilości darów dla wysiedleńców z Warszawy, jak i znaczące sumy pieniężne (jeszcze raz taką zbiórkę przeprowadzono w kościołach częstochowskich 17 grudnia 1944 r.). Wielu warszawian korzystało z dwóch kuchni dla najbiedniejszych, kierowanych przez s. Zofię Szulc. Były to: Kuchnia Główna prowadzona przez siostry zmartwychwstanki oraz kuchnia prowadzona przez siostry magdalenki i paulinów. Mieszkańcy stolicy znaleźli też opiekę w domach zakonnych i przy parafiach¹³⁷.

Trzeci okres pasterskiego posługiwania bp. T. Kubiny w latach (1945-1951) ubiegał już w systemie komunistycznym¹³⁸. Były to końcowe lata pontyfikatu. Po traumie II wojny światowej, jakiej doświadczyła diecezja i on osobiście, wraz kłopotami zdrowotnymi, a także wskutek zmian ustrojowych i nastania rządów komunistycznych w Polsce poddanych Rosji Sowieckiej, nie powrócił już dynamizm przedwojennego duszpasterstwa. Diecezja sparaliżowana w czasie wojny z trudem podnosiła się do nowego życia. Biskup określał ten stan świata jako czasy apokaliptyczne. O ile na początku tego okresu władze komunistyczne nie podejmowały jeszcze tak radykalnych kroków walki z Kościołem, to jednak z upływem czasu represje wobec Kościoła katolickiego, także w ramach diecezji częstochowskiej, zaczęły się nasilać. Biskup miał nadzieję, że po tak straszliwym doświadczeniu lat wojny uda się odbudować nową Polskę „naprawdę Chrystusową”¹³⁹. Jednak szybko okazało się, że odbudowa

¹³⁷ S. Błaut, *Powstanie warszawskie a Częstochowa*, „Niedziela częstochowska” 55 (2012) nr 31, s. 4-5.

¹³⁸ J. Związek, *Ostatnie lata życia i działalności bpa Teodora Kubiny*, WACz 75 (2001), nr 2-4, s. 51-63.

¹³⁹ Tenże, *Współistnienie Państwa i Kościoła w Polsce w latach 1944 – 1989*, CzST 39 (2011), s. 236.

Polski miała pójść zupełnie w innym, ateistycznym kierunku. „Coraz natarczywiej podnoszą się głosy, zauważał w swoim Liście pasterskim w 1948 roku, że trzeba się oderwać od Chrystusa i od Jego krzyża, a szukać doczesnego i wiecznego zbawienia na innej drodze”¹⁴⁰. W Liście z 1946 roku pisał: „W tej walce o prawdziwy pokój i nowy porządek na całym świecie, także w naszym kraju, zaznaczają się coraz wyraźniej i ostrzej dwa zasadnicze kierunki, jeden, który chce go budować z Bogiem, według Jego wiecznych praw i za pomocą Jego boskich sił, a drugi, który lekceważąc Boga lub zgoła przecząc Jego istnieniu, chcąc go oprzeć wyłącznie na siłach materialnych i ludzkich. Dla nas katolików nie może być żadnej wątpliwości pod tym względem. Tak nasza święta wiara jak i nasz rozum uczą nas, że nie można budować nowego świata i porządku bez Boga”¹⁴¹.

Biskup Kubina, będący już u schyłku swojego życia, doświadczał szykan i ograniczeń w duszpasterstwie. Napięte relacje z władzami państwowymi po zerwaniu Konkordatu w 1945 roku kładły się cieniem na działalności diecezji w okresie coraz bardziej wzmagającego swe represje systemu totalitarnego. Biskup T. Kubina szczerze zachęcał do odbudowy Stowarzyszeń Młodzieży i Krucjaty Eucharystycznej Dzieci, lecz Akcja Katolicka Dorosłych już się nie odrodziła. W 1949 roku zniesiono organizacje katolickie, w tym zakazano działania Akcji Katolickiej, której tak wiele poświęcił on w swoim posługiwaniu. Rozpoczyna się w tym czasie również zmaganie o rodzinę polską w związku z wprowadzeniem rozwodów oraz usuwaniem religii ze szkół publicznych i likwidacji szkolnictwa katolickiego. Do 1950 roku działała jeszcze legalnie „Caritas” przynosząc ulgę zubożanemu przez działania wojenne społeczeństwu, głównie dzięki pomocy Polonii amerykańskiej i krajów zachodnich. Zachęcał więc bp Kubina do zakładania parafialnych oddziałów „Caritas” tam, gdzie one nie istniały. Uwrażliwiał duszpasterzy na tę nową sytuację, uświadamiając, że chodzi tutaj o konfrontację z wrogim obozem, który chce urządzić życie społeczne bez Boga. Staje więc w obronie świętości i nierozzerwalności małżeństwa i podstawowej wartości rodziny, po wprowadzeniu rozwodów cywilnych. Przestrzega także przed wszelkimi zagrożeniami, które niesie za sobą ateizm i ideologia bezbożna. W tej nowej i trudnej sytuacji w roku 1946 poświęca diecezję Niepokalanemu Sercu Maryi podejmując inicjatywę Episkopatu Polski¹⁴². W liście opublikowanym z tej okazji pisał: „To sobie jasno uprzytomnijmy w tej dzisiejszej chwili, kiedy rozpoczęła się tak w Polsce, jak i w ogóle na całej kuli ziemskiej, walka o nowy świat i

¹⁴⁰ T. Kubina, *List pasterski* [15 II 1948], WD 18 (1948), s. 13.

¹⁴¹ Tenże, *List arcybiskupowski w sprawie poświęcenia parafii, diecezji i narodu Niepokalanemu Sercu NMPanny*, WD 16 (1946), s. 56.

¹⁴² Tamże.

nowy porządek, walka o to, czy należy go budować z Bogiem, albo bez Boga. Wszyscy bez wyjątku musimy stanąć do tej walki, a stanąć oczywiście po stronie Boga, bo tak nam nakazuje nasza wiara, nasz rozum i dusza naszego narodu. Ciężką i długotrwałą będzie ta walka, ale z nami, którzy chcemy budować Polskę z Bogiem, będzie Ta, którą Bóg z łaski swojej dał nam jako Przewodniczkę, będzie Najśw. Maryja Panna, Królowa naszego Narodu. Jak w przeszłości nas nie zawiodła, tak dziś w tej walce o nową Polskę i nowy świat nas nie zawiedzie. Bo jak w przeszłości była Ona naszą Królową, jak jest nią dziś, tak i w przyszłości chce nią pozostać, chce, by nowa Polska zgodnie z duchem jej dziejów i z duszą Narodu tak ukształtowała swój nowy ład i nowy porządek oraz nowe swoje życie, by jak w dawnych wiekach, tak i w dzisiejszych nowych czasach stała się znowu przedmurzem chrześcijaństwa - Polską zawsze wierną Chrystusowi, a tym samym Jej królestwem, królestwem Mariańskim. Idźmy więc za nią! Współpracujmy z nią! Powierzmy Jej z wiarą i ufnością nasze i naszej Ojczyzny losy. Ona, nas w tej wielkiej potrzebie dzisiejszego czasu nie opuści, tak samo jak w przeszłości nigdy nie opuściła naszego Narodu”¹⁴³.

Przedstawiał duchowieństwu program pracy na ten trudny okres podczas kursu duszpasterskiego w roku 1949 głosząc referat „Postulaty pracy duszpasterskiej w obecnej sytuacji”¹⁴⁴. Był przekonany, że nie tyle chodziło o odrobienie tego, co było przed wojną, ale raczej o to, aby wszystko odnowić, przekształcić, zreformować w duchu odnowionego, pełnego i konsekwentnego chrystianizmu¹⁴⁵.

W roku 1945 decyzją biskupa skonsultowaną z Kolegium Konsultorów i Dziekanów postanowiono przekształcić 16 ekspozytur w pełnoprawne parafie, poza tym podjęto uchwałę w sprawie utworzenia trzech nowych ekspozytur. Nie wiadomo, dlaczego wówczas dla niektórych z nich nie zostały wydane, czy też się nie zachowały dekrety erekcyjne, jednakże w roku 1957 bp Goliński erygował je jako parafie¹⁴⁶. Natomiast w latach 1945-1951 do rangi pełnoprawnych parafii zostały podniesione cztery ekspozytury, a 1 filia przemianowana na ekspozyturę. W okresie swojej 25 letniej posługi bp Kubina konsekrował, czyli uroczyście poświęcił 13 kościołów.

Od początków swojego pasterzowania bp Kubina podkreślał konieczność wspólnotowego działania duchowieństwa i wiernych świeckich pod kierunkiem biskupa dla

¹⁴³ Tamże, s. 59.

¹⁴⁴ *Kurs Duszpasterski*, WD 18 (1948) s. 114.

¹⁴⁵ *Sprawozdanie z konferencji XX. Konsultorów i Dziekanów. Przemówienie J. E. X. Biskupa Ordynariusza [1945]*, WD 16 (1946), s. 11.

¹⁴⁶ *Sprawozdanie z konferencji XX. Konsultorów i Dziekanów. Administracyjna reorganizacja diecezji*, WD 16 (1946), s. 12.

osiągnięcia celu nadprzyrodzonego Kościoła diecezjalnego. Pisał w tej oto materii tak: „Mamy wszyscy, i biskup i duchowieństwo i lud, zróżnić się w jedną wielką rodzinę, w której jest jedno serce i jedna dusza, jak to było w pierwszej diecezji Chrystusowej w Jerozolimie”¹⁴⁷. Dlatego też owo urzeczywistnianie się Kościoła, jakkolwiek dokonywało się z jego inspiracji, wizji oraz pod jego kierunkiem, stanowiło dzieło całego Kościoła częstochowskiego, który na miarę tamtych czasów i możliwości, starał się podjąć współpracę z łaską chwili i miejsca. Warto zauważyć w tym miejscu, że wszelkie dzieła, zadania i priorytety w tym zakresie podejmował bp T. Kubina wraz ze swoimi najbliższymi współpracownikami, biskupami pomocniczymi Antonim Zimniakiem w latach 1936-1943 oraz Stanisławem Czajką w latach 1944-1951¹⁴⁸, a także z prezbiterium diecezjalnym, osobami zakonnymi oraz świeckimi zaangażowanymi zwłaszcza w nauczanie religii w szkołach oraz w apostołstwie świeckich, szczególnie w ramach Akcji Katolickiej.

Wśród prezbiterów współpracujących z bp. T. Kubiną należałoby wymienić, tytułem przykładu, takich kapłanów jak ks. Bolesław Wróblewski, pierwszy proboszcz parafii katedralnej, sprawujący ten urząd od 1917 roku, poseł na sejm II Rzeczypospolitej (1921-1922), długoletni dziekan częstochowski. Znany był nie tylko w swojej parafialnej wspólnotce, ale i w diecezji jako wielki społecznik, wybitny kaznodzieja, twórca wielu dzieł charytatywnych oraz bardzo sprawny organizator wyjątkowo ludnej parafii. W czasie II wojny światowej dał także przykład wielkiego męstwa, ratując ludność polską, a także żydowską, głównie dzieci z terenów getta¹⁴⁹. Do najbliższych współpracowników kurii diecezjalnej należeli m.in. ks. Franciszek Mirecki, pierwszy wikariusz generalny diecezji i proboszcz parafii św. Zygmunta w Częstochowie (1925-1948), ks. Zygmunt Sędzimir, pierwszy prezes Zarządu Diecezjalnego Akcji Katolickiej i budowniczy gmachu Seminarium Duchownego w Krakowie, a wcześniej poseł na Sejm i proboszcz parafii Kamienica Polska oraz organizator zakreślonej na szeroką skalę akcji społecznej¹⁵⁰, ks. Wojciech Mondry, pierwszy redaktor Tygodnika Katolickiego „Niedziela” i pierwszy proboszcz parafii św. Jakuba w Częstochowie, ks. Jan Tomaszewski, sekretarz kurii, ks. Stanisław Zimorowicz (Zajęc), kanclerz, ks. Antoni Godziszewski, wielki

¹⁴⁷ T. Kubina, *List pasterski* [25 III 1926], s. 6.

¹⁴⁸ J. Związek, *Ks. Antoni Zimniak, pierwszy biskup pomocniczy w diecezji częstochowskiej*, w: *Służyć Prawdzie i Miłości. Pamięci Księdza Biskupa dra Stefana Bareły, III ordynariusza częstochowskiego*, Częstochowa 1984, red. J. Kowalski, s. 415-437; M. Jelonek, *Mihi vivere Christus. Życie i działalność biskupa pomocniczego diecezji częstochowskiej Stanisława Czajki (1897-1965)*, Częstochowa 2017, s. 83-117. Bp Stanisław Czajka został ogłoszony biskupem pomocniczym 5 sierpnia 1944 r., a od 1948 roku pełnił także funkcję proboszcza parafii św. Zygmunta.

¹⁴⁹ J. Związek, *Życie i działalność Ks. Bolesława Wróblewskiego (1867-1951)*, Częstochowa 2001, s. 70; por. M. Duda, *Proboszczowie parafii Świętej Rodziny w Częstochowie w latach 1917-2017*, VeC 9 (2017), s. 168-177.

¹⁵⁰ Por. M. Duda, *Duchowa ojczyzna. Dzieje parafii św. Michała Archanioła w Kamienicy Polskiej*, s. 105-169.

działacz charytatywny i radca kurii, skarbnik, ks. Józef Sobczyński, przedwojenny naczelny kapelan ZHP, dyrektor Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej, ks. Klemens Gawlikowski, ks. Teofil Jankowski, ks. Stanisław Gałązka, redaktor „Niedzieli”, ks. Edward Banaszkiewicz, dyrektor „Caritas”, ks. Zygmunt Zawadzki¹⁵¹, ks. Wincenty Mieczysław Zawadzki, proboszcz parafii św. Trójcy w Będzinie, odznaczony tytułem „Sprawiedliwy wśród narodów świata”, ratujący Żydów w czasie okupacji hitlerowskiej¹⁵².

Nadto wielu księży wniosło swój wkład w życie diecezji przez swoją działalność naukową i piśmienniczą¹⁵³. Ks. Bonawentura Metler, astronom, ks. Jan Tadeusz Peche, autor podręcznika „Pedagogika”, ks. Stanisław Paras, autor książki „Duszpasterz młodzieży”, ks. Antoni Marchewka, redaktor „Niedzieli”, ks. Franciszek Gryglewicz, ks. Stanisław Ufniarski¹⁵⁴.

Szczególną grupę stanowią księża prześladowani, więzieni i zamordowani w obozach koncentracyjnych, błogosławieni i Słudzy Boży¹⁵⁵, czy też skrytobójczo zamordowani przez służby PRL, m.in. ks. Boguchwał Tuora, proboszcz w Poczesnej¹⁵⁶.

Biskup Kubina opierał się także w swej pracy duszpasterskiej w diecezji na zgromadzeniach zakonnych. W czasie jego pasterzowania w diecezji zostały erygowane domy zakonne męskie: braci albertynów w Częstochowie, jezuitów w Częstochowie, salezjanów w Częstochowie, Białej Górnjej, Kamyku i Kopcu oraz pallotynów w Częstochowie¹⁵⁷ oraz żeńskie: sercanek w Radziechowicach, honoratek w Zawierciu, Olsztynie koło Częstochowy, Będzinie i Częstochowie, urszulanek szarych w Komornikach i Częstochowie (dwa domy), służebniczek z Mariówki w Częstochowie, sióstr Męki Pana Naszego Jezusa Chrystusa w Grodźcu, służebniczek NMP w Siewierzu, Leśniowie, Zagórzcu, Maczkach, Częstochowie (dwa domy), Sarnowie i Zawierciu, westiarek w Pajęcznie, szarytek w Częstochowie, felicjanek w Praszcze, pasterzanek w Częstochowie, sióstr Rodziny Maryi w Piaszczykach, urszulanek Unii Rzymskiej w Częstochowie, obliczanek w Częstochowie, pasjonistek w Będzinie, Dąbrowie Górniczej i Grodźcu, albertynek w Częstochowie i Poraju, sióstr Uczennic Boskiego Mistrza w Częstochowie (dwa domy), jadvizanek w Sosnowcu (trzy domy), józefitek w Gidlach, szarytek

¹⁵¹ S. Bareła, *Przemówienie wygłoszone podczas pontyfikalnej Mszy św. w katedrze wrocławskiej na uroczystościach milenijnych [9 X 1966]*, CzWD 40 (1966), s. 275-278.

¹⁵² M. Duda, *Patriarcha Będziński. Ks. Wincenty Mieczysław Zawadzki 1894-1975*, Będzin 2016.

¹⁵³ J. Kapuściński, *Działalność piśmiennicza duchowieństwa diecezji częstochowskiej w latach 1925-1939*, „Roczniki Historii Kościoła” 4/59 (2012), s. 113-144.; Tenże, *Wykształcenie specjalistyczne duchowieństwa diecezji częstochowskiej w latach 1925-1939*, „Przegląd Polsko-Polonijny” 5-6 (2013), s. 95-110.

¹⁵⁴ Tenże, *Bibliografia duchowieństwa diecezji częstochowskiej. Publikacje historyczne na łamach „Niedzieli” w latach 1926-1992*, VeC 6 (2016), s. 261-268.

¹⁵⁵ J. Związek, *Błogosławieni i Słudzy Boży z archidiecezji częstochowskiej*, Częstochowa 1999.

¹⁵⁶ D. Czech, *Ks. Boguchwał Tuora – w 68 rocznicę śmierci*, „Nadzieja. Gazetka Parafialna” 22 (2018), s. 2-5.

¹⁵⁷ W. Kaczmarek, *Zakony i zgromadzenia zakonne w diecezji częstochowskiej*, CzST 2 (1974), s. 233.

w Niegowej, serafitek w Sosnowcu (dwa domy), sióstr Opieki Społecznej pod wezwaniem św. Antoniego w Wieluniu (bp Kubina erygował kanonicznie to nowe zgromadzenie należące do rodziny zakonów św. Franciszka z Asyżu 19.01.1946 r.), sercanek w Częstochowie, salezjanek w Kopcu, pallotynek w Częstochowie, sióstr ze Zgromadzenia Córek Najświętszego Serca Maryi (dwa domy), natywitanek w Łochyńsku¹⁵⁸. Wśród osób zakonnych oprócz wielu anonimowych ojców, braci i sióstr zakonnych tytułem przykładu należy wymienić przede wszystkim: jasnogórskich paulinów, ojców jezuitów prowadzących Dom Rekolekcyjny w Częstochowie, księży salezjanów oraz Braci Szkolnych. Wśród sióstr zakonnych należy wspomnieć m.in. Teresę Kierocińską, współzałożycielkę Sióstr Karmelitanek Dzieciątka Jezus, zwaną „matką Zagłębia”¹⁵⁹, m. Innocentę Katarzynę Rządka, przełożoną generalną Sióstr Antoninek¹⁶⁰, m. Różę Godecką, założycielkę Sióstr Honoratek, które podjęły pracę w wielu miejscach diecezji, w tym także w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie oraz w zakładzie opiekuńczo-leczniczym w Częstochowie, s. Zofię Schulc, zmartwychwstanek, siostry nazaretanki, prowadzące szkoły, siostry szarytki prowadzące Dom Rekolekcyjny, czy siostry albertynki z oddaniem służące niepełnosprawnym w Częstochowie i Poraju.

Wśród świeckich wyróżniali się m.in. dr Leon Wasilewski, szambelan Jego Świątobliwości, pierwszy Prezes Akcji Katolickiej, dr Adam Bilik¹⁶¹, zwany Judymem Zagłębia, Jan Biedrzycki, prezes Katolickiego Stowarzyszenia Mężów, Leonia Kobylecka prezeska Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet, Stanisław Pasierbiński, prezes Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej, Halina Gawrońska, prezeska Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej, F. D. Wilkoszewski - Redaktor „Gońca Częstochowskiego“, Zofia Kossak-Szczucka, pisarka, inicjatorka wznowienia „Niedzieli” po II wojnie światowej, Stanisław Pospieszalski, architekt oraz konserwator zabytków, który z inicjatywy biskupa Teodora Kubiny gromadził inkunabuły, starodruki, księgi mszalne, figury, obrazy, feretrony i inne zabytkowe przedmioty, które już przestały pełnić swą liturgiczną funkcję lub ze względu na zniszczenie zostały wycofane z kościołów, celem założenia muzeum diecezjalnego¹⁶². Pełnił też rolę architekta katedry częstochowskiej.

¹⁵⁸ Tamże, s. 235-239.

¹⁵⁹ J. Zieliński, *Matka Zagłębia. Życie Czcigodnej Służebnicy Bożej Teresy Kierocińskiej, współzałożycielki Zgromadzenia Sióstr Karmelitanek Dzieciątka Jezus*, Kraków 2017.

¹⁶⁰ Zgromadzenie Sióstr Opieki Społecznej pod wezwaniem Św. Antoniego erygował dnia 19 stycznia 1946 r. Biskup Teodor Kubina.

¹⁶¹ T. Kubina, *Słowo wstępne. Mąż doskonały*, w: *Sylwetka nowoczesnego katolika. Wspomnienie o Dr. Adamie Biliku*, Częstochowa 1947, s. 5-15; M. Zawadzki, *Nad trumną*, w: *Sylwetka nowoczesnego katolika*, s. 62-64.

¹⁶² J. Pospieszalski, *Wspomnienie o śp. Stanisławie Pospieszalskim*, w: <https://www.niedziela.pl/arttykul/70705/nd/Wspomnienie-o-sp-Stanislawie> (12.07.2021)

Urzeczywistnianie się Kościoła w nowej diecezji częstochowskiej od strony ludzkiej wymagało odpowiednich struktur pastoralno-administracyjnych właściwych dla każdego Kościoła partykularnego według prawa kanonicznego. W październiku 1926 roku bp Kubina erygował Seminarium Duchowne z siedzibą w Krakowie, a kleryków umieścił tymczasowo w klasztorze OO. Bernardynów oraz skierował na studia filozoficzno-teologiczne na Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego z braku odpowiedniej kadry naukowej wśród własnych księży¹⁶³. W chwili utworzenia seminarium liczyło 33 alumnów¹⁶⁴. Rektorami Seminarium za bpa T. Kubiny byli: ks. Karol Makowski (1926-1936), ks. Stanisław Czajka (1936-1944), p.o. rektora ks. J. Chwistecki (1944-1946), ks. Brunon Magott (1946-1951 [1956]). Ojcami duchownymi byli: o. Wendelin Świerczek, CM, ks. Jan Domarańczyk, ks. Mieczysław Pociąg, ks. Walenty Patykiewicz. Warto dodać, że wśród pierwszych moderatorów Seminarium pojawia się nazwisko męczennika II wojny światowej, bł. ks. Maksymiliana Binkiewicza (1931-1933 – prefekt seminarium)¹⁶⁵. Seminarium rozwijało się dynamicznie, już w 1928 roku biskup Teodor Kubina udzielił na Jasnej Górze święceń kapłańskich 4 absolwentom CSD¹⁶⁶. Łącznie przez posługę biskupa Kubiny w czasie całego jego pasterzowania w diecezji (1925 – 1951) zostało wyświęconych 269 prezbiterów¹⁶⁷.

Oprócz tego pierwszy pasterz częstochowski zorganizował Biskupie Liceum Męskie w Wieluniu z myślą o powołaniach kapłańskich z Ziemi Wieluńskiej, a także kształcenia inteligencji katolickiej. W roku 1937 diecezja zakupiła w Olsztynie koło Częstochowy Dom dla kleryków na letnie wakacje celem ich integracji z diecezją oraz jej pasterzem, gdyż na co dzień przebywali oni w Krakowie¹⁶⁸.

Powołał również do istnienia wszystkie instytucje diecezjalne przewidziane prawem kościelnym, w tym kurię diecezjalną (w marcu 1926 r.) jako urząd wspierający go w zarządzaniu diecezją¹⁶⁹. Wikariusz generalny: ks. Franciszek Mirecki (1926-1929) i równocześnie proboszcz głównej parafii częstochowskiej św. Zygmunta. Powołane zostało Kolegium Konsultorów Diecezjalnych, zamiast Kapituły Katedralnej, której potrzeby, mimo przepisów Kodeksu Prawa Kanonicznego biskup nie widział do końca swojego pasterzowania. Konsultorzy diecezjalni: ks. Michał Ciesielski, ks. Antoni Grochowski, ks. Franciszek Mirecki,

¹⁶³ J. Kowalski, *Dzieje Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, CzST 2 (1974), s. 156.

¹⁶⁴ M. Kołodziejczyk, *Alumni i neoprezbiterzy Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1926-1974*, CzST 2 (1974), s. 181.

¹⁶⁵ Tamże s. 163.

¹⁶⁶ Tamże, s. 181.

¹⁶⁷ Tamże, s. 181-188.

¹⁶⁸ M. Duda, *Diecezjalny Dom Rekolekcyjny w Olsztynie k/ Częstochowy*, „Niedziela” 32 (1989) nr 35, s. 2.

¹⁶⁹ J. Walicki, *Kuria Diecezjalna w Częstochowie*, CzST 2 (1974), s. 91-94.

ks. Marian Nassalski, ks. Bolesław Wróblewski, ks. Wincenty Zamojski, ks. Zygmunt Zawadzki, ks. Antoni Zimniak. Sekretarze: ks. Jan Tomaszewski, ks. Józef Pruchnicki. W Sądzie biskupim swoje urzędy pełnili - oficjał: ks. Marian Nassalski, sędziowie: ks. Michał Ciesielski, ks. Antoni Grochowski, ks. Stanisław Mazurkiewicz, ks. Bolesław Wróblewski, ks. Wincenty Zamojski oraz ks. Antoni Zimniak, obrońca wężła i promotor sprawiedliwości: ks. Karol Makowski. Wizytatorzy Szkół: ks. Stanisław Mazurkiewicz oraz ks. Marian Nassalski¹⁷⁰. Powołał bp Kubina także komisarzy biskupich stojących na czele komisariatów powstałych w 1930 r.: I - Będzińskiego i II - Częstochowskiego oraz stworzonego w 1946 r. III Wieluńskiego¹⁷¹. W czasie rządów biskupa Kubiny w diecezji powstało siedem nowych dekanatów: dąbrowski (1929), częstochowski podmiejski zwany blachowieńskim (1939) i w 1946 roku chełmski, krzepicki, siemkowicki, sosnowiecki, wieluński II.

Pragnął on dla tych wszystkich instytucji diecezjalnych zapewnić odpowiednie zaplecze materialne, które *de facto* nie istniało. Dotyczyło to zarówno katedry biskupiej, domu biskupiego, gmachów Seminarium Duchownego, Kurii i Sądu Biskupiego. Wszystkie bowiem te instytucje funkcjonowały w tymczasowych siedzibach. Priorytetem stała się budowa Seminarium Duchownego w Krakowie, które tymczasowo korzystało z gościny klasztoru OO. Bernardynów, a już od roku akademickiego 1930/1931 funkcjonowało we własnym, nowoczesnym i przestronnym budynku u stóp Wawelu¹⁷².

Widział biskup konieczność stworzenia swoistego centrum diecezjalnego, gdzie miały znaleźć docelowo siedzibę wszystkie te centralne instytucje diecezjalne jak i ośrodek duszpasterski dla pielgrzymów oraz dom Akcji Katolickiej na placu ofiarowanym diecezji przez państwo dzięki wsparciu J. Piłsudskiego¹⁷³. Pierwszy pasterz częstochowski uważał za konieczne stworzenie wielkiego ogniska dla ruchu pątniczego, tak ważnego nie tylko dla Częstochowy i diecezji częstochowskiej, ale dla całego narodu polskiego. Tak pisał z racji dziesięciolecia istnienia diecezji: „Nie należy bowiem zapominać, że Częstochowa, stolica diecezji, jest również stolicą Królowej Korony Polskiej, że tu, u Jej stóp, gromadzą się rokrocznie niezliczone setki tysięcy pątników z całego kraju, a nawet z zagranicy. Musimy więc dbać o to, aby w Częstochowie stworzyć takie urządzenia, żeby ten gród Najśw. Marji Panny stał się naprawdę centralnym ogniskiem religijnym nie tylko dla Diecezji, ale dla całego narodu polskiego”¹⁷⁴.

¹⁷⁰ K. Kościów, *Sąd Biskupi diecezji częstochowskiej*, CzST 2 (1974), s. 145.

¹⁷¹ *Administracyjna reorganizacja diecezji*, WD 16 (1946), s. 12-14.

¹⁷² Tamże, s. 159.

¹⁷³ T. Kubina, *List pasterski* [23 I 1936], WD 11 (1936), s. 4.

¹⁷⁴ Tamże.

W planie była także budowa nowych kościołów parafialnych oraz tak bardzo popieranym przez biskupa Kubinę domów katolickich w każdej parafii. Za pasterzowania bp. T. Kubiny wybudowano w diecezji 31 nowych kościołów, 26 tymczasowych kościołów i kaplic, dokończono budowę 66 kościołów oraz postawiono 18 domów katolickich¹⁷⁵.

Wśród wszystkich obiektów sakralnych w diecezji szczególną troskę bp Kubina poświęcił swojej katedrze, którą nazywał „matką, głową i królową wszystkich kościołów”. Wznoszona od 1901 roku, wciąż domagała się dokończenia, będąc największym kościołem w ówczesnej Polsce. W dniu ingresu biskup wkraczał do katedry, którą wypełniał „las rusztowań”. We współpracy z proboszczem katedralnym ks. B. Wróblewskim, który kierował budową od roku 1917, przy pomocy ofiar płynących z diecezji a także wsparcia amerykańskiej Polonii bp Kubina prowadził dzieło wnoszenia katedry. W 1927 roku została ona oddana do użytku wiernych, aczkolwiek potrzebowała docelowego wyposażenia. Do największych dzieł z okresu rządów diecezją bp. Kubiny należy zaliczyć imponujących rozmiarów nastawę ołtarzową, 8 witraży w prezbiterium autorstwa Jerzego Winiarza i Jana Rosena, wielki dzwon Królowej Polski, 101-głosowe organy oraz prace wykończeniowe, takie jak malowanie wnętrza czy ułożenie posadzki z piaskowca norymberskiego oraz system grzewczy Mahra’a. Poza tym intencją biskupa Kubiny było stworzenie dwóch ołtarzy bocznych: Chrystusa Króla oraz Matki Bożej, Królowej Korony Polskiej. Bp Kubina w swoim zamyśle pastoralnym wypracował osobistą wizję urządzenia wnętrza katedry. Przybrała ona konkretny wymiar. Biskup Kubina chciał, aby każda część diecezji, każda wspólnota apostolska, jaka w niej działała, miała swój udział w budowaniu *Eccelesiae Martix*, aby ten kościół katedralny stał się matką wszystkich wspólnot w sensie duchowym, a także poprzez materialną pomoc. Uświadamiał odpowiedzialność całej diecezji za urządzenie jej wnętrza: „Kościół ten dziś już nie należy do jednej parafii, ale jako katedra biskupia należy do całej diecezji”¹⁷⁶. Stąd też jego propozycje, aby ołtarz główny był darem ziemi częstochowskiej, ołtarz Chrystusa Króla - Zagłębia, a ziemia wieluńska i radomszczańska miały ofiarować katedrze ołtarz Królowej Korony Polskiej. Chociaż planów tych nie udało się zrealizować podczas jego pasterzowania, to jednak w roku srebrnego jubileuszu diecezji w dniu 29 października 1950 roku katedra została uroczystie poświęcona - konsekrowana¹⁷⁷.

¹⁷⁵ L. Warzybok, *Biskupi ordynariusze częstochowscy*, CzST 2 (1974), s. 42

¹⁷⁶ T. Kubina, *List pasterski* [23 I 1936], WD 11 (1936), s. 3.

¹⁷⁷ Tenże, *List pasterski w sprawie 1950 rocznicy narodzenia Chrystusa Pana oraz 25 rocznicy Erekcji Diecezji* [8 XII 1949], WD (19) 1949, s. 89.

W okresie powojennym przyszło mi z trudem odbudowywać na nowo życie diecezjalne. Na naradzie z Księżmi Konsultorami i Dziekanami w roku 1947 tak przedstawiał sytuację religijno-moralną diecezji, dostrzegając jej blaski i cienie: „Sytuacja materialna tak również i religijna Diecezji nie przedstawia się najgorzej. Dowodem tego jest wspomniana już wielka ofiarność Duchowieństwa i Wiernych na cele religijne, kościelne i charytatywne. Wszak ta ofiarność jest niewątpliwie Objawem szczerzej wiary i miłości do Chrystusa i Jego Kościoła. Inne pocieszające objawy są: wielka frekwencja wiernych przy nabożeństwach niedzielnych i świątecznych, przy Stole Pańskim, przy rekolekcjach i misjach, przy pielgrzymkach na Jasną Górę; dalej rozszerzenie się naszego religijnego tygodnika „Niedzieli” i innych czasopism katolickich, dość liczne i piękne nawrócenia, a także opór, z jakim na ogół nasza jedność katolicka przeciwstawia się sekciarstwu i jego wysiłkom oderwania jej od Kościoła św. Ten ostatni objaw atoli nie powinien nas uspakajać. Sekciarstwo było zawsze i jest zwłaszcza w dzisiejszych apokaliptycznych czasach groźnym niebezpieczeństwem. Poza tym niebezpieczeństwem są niestety jeszcze inne mniej pocieszające objawy, które nas powinny niepokoić: szerzące się wśród ludności pijaństwo i niemoralność, przestraszający spadek urodzin i w związku z tym niszczenie nienarodzonego jeszcze życia oraz nadużywanie małżeństw. A nareszcie powinniśmy zdać sobie jasno sprawę z tego, że takie krytyczne czasy jak dziś, kiedy toczy się na całym świecie walka o nowy porządek społeczny, zawsze są groźne dla życia religijnego i moralnego. Powinniśmy więc wyteńczyć wszystkie siły, aby w tej walce zapewnić zwycięstwo Królestwu Chrystusowemu, które jedynie może przynieść ludzkości tak upragniony pokój — pokój naprawdę Chrystusowy. Żeby zaś to mogło się stać przede wszystkim my Kapłani powinniśmy się odnowić w Chrystusie, bo tylko wtedy będziemy mogli skutecznie pracować nad odmówieniem w Chrystusie powierzonych naszej kapłańskiej trosce wiernych.

Niestety wielką trudność w urzeczywistnieniu tego zadania stanowi duży brak kleru, który zaznaczył się w naszej Diecezji. Diecezja liczy obecnie przeszło milion dusz, a kapłanów tylko 321, w tej liczbie 10 zakonnych, 11 jeszcze nie wróciło z zachodu. Na skutek tej małej liczby księży zdolnych do pracy duszpasterskiej, kilka placówek duszpasterskich nie mogliśmy obsadzić. Trzeba je było przyłączyć do sąsiednich placówek, co wywołało duże niezadowolenie u tych pierwszych. Wszyscy zaś księża są przepracowani: tak ci, którzy w pracy duszpasterskiej, jak i ci, którzy w pracy szkolnej zwłaszcza przy budzeniu i pogłębianiu powołań kapłańskich wśród młodzieży oraz pomagania jej”¹⁷⁸.

¹⁷⁸ *Sprawozdanie z dorocznej Konferencji XX. Konsultorów, Komisarzy Biskupich oraz Dziekanów odbytej w dniach 22 i 23 Kwietnia 1947 r. w Częstochowie*, WD 17 (1947), s. 43.

Szczególnego rodzaju podsumowanie duszpasterskiej działalności pierwszego pasterza częstochowskiego stanowi opinia wyrażona przez bp. H. Bednorza tuż po jego śmierci: „Ks. biskup Kubina stanowił indywidualność silnie zwartą w sobie. Jako taki nie lubił chodzić po ścieżkach już przez innych wydeptanych, lecz wolał wynajdywać nowe szlaki. Uwydatniło się to na różnych odcinkach jego życia, szczególnie jednak w duszpasterstwie. Dzięki temu stał się pionierem nowych dróg i metod działania duszpasterskiego. Odważnie piętnował główne wady narodowe Polaków, starając się równocześnie o to, by przez pozytywne wysiłki duszpasterskie wyzwać rodaków ze wszystkich wad i ułomności. Przygniatająca bowiem większość jego wysiłków duszpasterskich była nacechowana pozytywnymi dążeniami.

Osobistość zmarłego arcybiskupa nie będzie malała. Należał do tej kategorii ludzi, których osobistość urasta w miarę, jak się od niej oddalamy. Stąd też nie ulega wątpliwości, że przez dziesiątki, a prawdę powiedziawszy, przez setki lat będzie się mówiło w historii diecezji częstochowskiej o śp. ks. biskupie Teodorze Kubinie, jako o pierwszym i bardzo wybitnym arcybiskupie, którego zasługi były wielkie nie tylko dla własnej diecezji, lecz także dla całego życia katolickiego w Polsce, zwłaszcza w okresie międzywojennym. Ukazywał się diecezjanom swoim, ale niejedną raz także rodakom z innych diecezji jako wielki biskup eucharystyczny i maryjny¹⁷⁹.

Sam bp Kubina natomiast, podsumowując po dziesięciu latach stan diecezji postawił pytanie: „Czy możemy być z niego zadowoleni? Czy wobec Boga, wobec Kościoła świętego i wobec naszego sumienia możemy sobie powiedzieć, że uczyniliśmy wszystko, co było w naszej mocy, aby stworzyć mocne materialne podstawy dla życia i rozwoju naszej Diecezji. Trudno nam na to pytanie odpowiedzieć, bo sami nie znamy dokładnie swoich sił, ani też wszystkich możliwości, które należałoby wyzyskać w tym dziesięcioleciu. Możemy tylko Boga prosić, by nam przebaczył, jeżeli czego zaniedbaliśmy, jeżeli nie dorośliśmy do naszego zadania tak wzniosłego, a przytem tak trudnego. Możemy tylko Bogu dziękować, że mimo tak ciężkich czasów pozwolił nam dokonać tak poważnych dzieł, udzielając nam swej potężnej pomocy. Możemy tylko Bogu przyrzec, że w przyszłości jeszcze więcej, niż dotąd, wyteżymy nasze siły, aby nasza Diecezja stała się naprawdę wzorową, jaką być powinna Diecezja, która stoi pod bezpośrednią opieką Matki Boskiej Częstochowskiej, Królowej Korony Polskiej¹⁸⁰.

W okresie powojennym oceniając postawy wiary w diecezji mówił do duszpasterzy: „Z pokorą bowiem powinniśmy sobie uświadomić i wyznać, że nasz chrystianizm nie był zawsze i wszędzie konsekwentny, ale zbyt często kompromisowy, nie był zawsze, jak powinien być,

¹⁷⁹ H. Bednorz, *Śp. Ks. Biskup Teodor Kubina jako duszpasterz*, s. 172.

¹⁸⁰ T. Kubina, *List pasterski* [23 I 1936], WD 11 (1936), s. 4.

totalistyczny, integralny, ale raczej fragmentaryczny, połowiczny, nie był zawsze żywy, ale zbyt często suchotniczy, nawet martwy, nie był dynamiczny, zdobywczy, postępowy (we właściwym sensie tego słowa), ale raczej tradycyjny, kwietystyczny, konserwatywny”¹⁸¹.

Dlatego zaproponował diecezji program odnowy duchowej, który opierałby się z jednej strony na ewangelicznym „nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię” oraz Piusa X „instaurare omnia in Christo”. Odnowa miałaby pójść po linii odnowienia myślenia, w duchu ewangelicznego pojmowania terminu *metanoia*. Wzywał więc: „Zrewidujmy więc i przekształćmy nasze myśli, nasze poglądy, cały w ogóle nasz sposób życia i działania w świetle nauki Chrystusowej, stańmy się świadomymi i konsekwentnymi w myśli, słowie i czynie wyznawcami i apostołami prawdy Ewangelii świętej w całej jej szerokości i głębokości, czystości i surowości. Tylko wtedy za pomocą twórczej mocy Ducha Św. zdołamy też przemienić oblicze tej ziemi dziś tak zniekształcone, by stała się naprawdę królestwem Bożym, królestwem pokoju Chrystusowego. W tej wierze i nadziei ochoczo zabierzmy się do pracy na tym odcinku, który nam Chrystus Pan powierzył na terenie naszej Diecezji! W duchu Ewangelii Św. przeobraźmy nasze myśli i poglądy, odnowmy siebie samych, odnowmy nasze parafie, odnowmy całą naszą Diecezję!”¹⁸².

Dziedzictwo duchowe pierwszego biskupa częstochowskiego posiada wyjątkowe znaczenie dla Kościoła częstochowskiego i prowadzonego w jego ramach duszpasterstwa, w teraźniejszości i przyszłości. Wytyczyło ono bowiem drogi ewangelizacji, po których obecnie kroczy archidiecezja częstochowska i ukształtowało nie tylko fundamenty, ale także tożsamość tego partykularnego Kościoła, jako Kościoła ze swym centrum, którym jest Eucharystia oraz szczególnym charyzmatem maryjnym – „Kościół mariański”.

1.3. DUSZPASTERSTWO W OKRESIE RZĄDÓW BISKUPA ZDZISŁAWA GOLIŃSKIEGO 1951-1963

Po śmierci bp. Teodora Kubiny dzieło budowy od podstaw nowej diecezji wraz z duchowym dziedzictwem pierwszego ćwierćwiecza jej istnienia, podjął jego następca w urzędzie apostołskim bp Zdzisław Goliński. Urodził się 27 grudnia 1908 roku w Urzędowie w powiecie Kraśnik. W latach 1925-30, studiował filozofię i teologię w Seminarium Duchownym w Lublinie. Świecenia kapłańskie otrzymał 28 czerwca 1931 roku w katedrze lubelskiej z rąk

¹⁸¹ *Sprawozdanie z konferencji XX. Konsultorów i Dziekanów. Przemówienie J. E. X. Biskupa Ordynariusza [1945], WD 16 (1946), s. 11.*

¹⁸² Tamże.

biskupa lubelskiego Mariana Fulmana. W latach 1930-33 odbywał studia specjalistyczne z zakresu teologii moralnej na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Stopień doktora teologii uzyskał na KUL w czerwcu 1933 roku. Następnie w latach 1933-34 kontynuował studia w Rzymie na Gregorianum i Angelicum. Od września 1934 roku był ojcem duchownym w Gimnazjum Biskupim w Lublinie. W roku akademickim 1937/38 objął na KUL wykłady z teologii moralnej w charakterze zastępcy profesora. Po zajęciu Lublina przez Niemców 9 listopada 1939 roku został aresztowany i uwięziony na Zamku Lubelskim, gdzie przebywał do 28 marca 1940 roku. Po uwolnieniu pełnił funkcje prokuratora i profesora w Lubelskim Seminarium Duchownym, a od listopada 1944 kontynuował wykłady teologii moralnej na Wydziale Teologicznym KUL. Habilitował się na KUL w zakresie teologii moralnej w dniu 22 czerwca 1945 roku. 28 marca 1947 roku papież Pius XII mianował go biskupem koadiutorem w Lublinie. Jego głównym konsekratorem był bp Stefan Wyszyński przy udziale biskupów Stanisława Czajki i Michała Klepacza. Bp Goliński pełnił funkcję przewodniczącego Wydziału Duszpasterstwa Kurii Diecezjalnej oraz był rządcą parafii katedralnej.

W dniu 29 kwietnia 1951 roku papież Pius XII mianował go biskupem częstochowskim. Ingres do katedry częstochowskiej odbył się 17 czerwca tegoż roku. Na jego prośbę papież Pius XII erygował Kapitułę Katedralną na mocy bulli „Peropportune sane” w dniu 5 sierpnia 1951 roku. Założył Niższe Seminarium Duchowne w 1951 roku. Wyświęcił ok. 280 kapłanów. W 1953 roku ustanowił Fundusz Emerytalno-Zapomogowy Duchowieństwa Diecezji Częstochowskiej, erygował kanonicznie 51 parafii, utworzył dwa nowe dekanaty: częstochowski i sosnowiecki. Przeprowadził I Synod Diecezji Częstochowskiej w roku 1954. Uczestniczył w 1962 r. w I Sesji Soboru Watykańskiego II. Zmarł nagle na wylew krwi do mózgu 6 lipca 1963 roku. Został pochowany w bazylice katedralnej w Częstochowie¹⁸³.

Jego rządy w diecezji przypadły na bardzo trudne czasy w historii Polski¹⁸⁴. Zasadniczo jego pontyfikat można podzielić na dwa okresy. Lata 1951-1956 to okres stalinizmu ingerującego w działalność Kościoła i próbującego go sobie całkowicie podporządkować. Na ten czas przypadło uwięzienie kard. S. Wyszyńskiego oraz aresztowania i skazania nawet na karę śmierci wielu kapłanów, w tym kapłanów diecezjalnych częstochowskich¹⁸⁵. Drugi okres

¹⁸³ S. Zabraniak, *Rys biograficzny biskupa Zdzisława Golińskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem: w stulecie urodzin profesora dra hab. Zdzisława Golińskiego Biskupa Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2010, s. 71-86; por. T. Szwagrzyk, *Śp. ks. bp dr Zdzisław Goliński*, RBL 16 (1962) nr 10, s. 318-319.

¹⁸⁴ A. Dziurok, *Kruczoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945-1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012, s. 256-257.

¹⁸⁵ Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944-2002*, Radom 2003, s. 44-54.

zamykają lata 1956-1963. Wtedy to po tzw. „odwilży gomułkowskiej” wrogi kurs wobec Kościoła nieco zelżał, by znowu przybrać na sile w latach 1961-63, skutkując szykanami natury administracyjnej i usunięciem religii ze szkół¹⁸⁶.

U początku swojej posługi bp Goliński przywoływał słowa z proroka Jeremiasza: „Bo na wszystko, na co cię poślę, pójdziesz - i wszystko, cokolwiek ci rozkażę, mówić będziesz (Jer. 1, 7)”¹⁸⁷. W ten sposób wyrażał gotowość na wszelkie przeciwności, którym jako pasterz częstochowski miał z Bożą pomocą stawić czoła. Znakiem swojej posługi uczynił krzyż wpisany w herb i zawołanie biskupie „Crux Victoria” (Krzyż zwycięstwem). Widział w nim swój program, który chciał dzielić z diecezjanami¹⁸⁸. Czynił to w duchu „pastoralnego optymizmu”, bowiem zauważając różne negatywne uwarunkowania działania Kościoła w tych czasach umacniał w sercach wiernych nadzieję, wskazując na krzyż, jako znak z jednej strony cierpienia, ale przede wszystkim zwycięstwa¹⁸⁹.

Nauczanie biskupa jako pierwszego głosiciela Ewangelii realizował zarówno przez wystąpienia kierowane do wiernych, szczególnie w czasie bardzo licznie odbytych wizytacji biskupich, jak i w przesłaniach kierowanych do diecezjan. Już od samego początku zapewniał swoich diecezjan o duchowej łączności poprzez posługę słowa, określając to jako „obcowanie ze sobą przez Słowo Boże”, wyrażając jednocześnie nadzieję na jak najwięcej indywidualnych spotkań przy okazji wizytacji biskupich, uroczystości religijnych oraz w związku z obecnością wiernych w biskupim mieście¹⁹⁰. Ważnym elementem ewangelizacji było dla bp. Golińskiego spotkanie z konkretnym człowiekiem.

W czasie pasterzowania w Kościele częstochowskim bp Goliński skierował do swoich wiernych 31 orędzi - listów pasterskich, ponadto trzy przemówienia wygłoszone podczas sesji I synodu diecezji częstochowskiej oraz dwa dokumenty pt. „Niektóre czynności i przeżycia biskupa częstochowskiego Zdzisława Golińskiego na I Sesji Soboru Watykańskiego II”¹⁹¹.

Jedną z głównych form realizacji posługi przepowiadania były, obok wystosowywania listów pasterskich, owe pożądane przez bp. Golińskiego spotkania ze swoimi diecezjanami w konkretnych wspólnotach parafialnych. Samych wizytacji kanonicznych odbył w ciągu zaledwie dwunastoletniej posługi 355¹⁹².

¹⁸⁶ Tamże, s. 93-121.

¹⁸⁷ Z. Goliński, *Ingresowy list pasterski II Ordynariusza Diecezji Częstochowskiej* [17 VI 1951], WD 24-31 (1957), s. 134.

¹⁸⁸ Tamże, s. 139.

¹⁸⁹ Tamże.

¹⁹⁰ Tamże, s. 138.

¹⁹¹ J. Kapuściński, *Bibliografia Biskupa Zdzisława Golińskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem*, s. 324-328.

¹⁹² M. Duda, *Posługa pastoralna biskupa Zdzisława Golińskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem*, s. 165.

W trosce o wysoki poziom głoszenia Słowa Bożego w diecezji bp Goliński zabiegał o odpowiedni poziom intelektualny kapłanów częstochowskich. W sytuacji ograniczonej możliwości wysyłania księży na specjalistyczne studia, zachęcał do prywatnej formacji w wybranej dziedzinie¹⁹³. Ukuł przy tym sformułowanie „kapłan problemowy”, czyli taki, który przy zachowaniu swoich zadań i obowiązków duszpasterskich, jednocześnie podejmuje indywidualne studium z wybranej dziedziny, w niej się doskonali, przez co może służyć wiernym jako dobry kaznodzieja, rekolekcjonista, misjonarz¹⁹⁴.

Zasady przepowiadania Słowa Bożego regulował I Synod diecezjalny, zwołany przez bp. Z. Golińskiego w 1954 roku. Jego statuty zaznaczają, że „prowadzenie misji czy rekolekcji z reguły należy powierzyć misjonarzom zawodowym i doświadczonym (...)”¹⁹⁵. O ile misje parafialne miały się odbywać przynajmniej raz na 10 lat, o tyle wspomniany synod propaguje i nakazuje taki środek ewangelizacji „nowoczesnego duszpasterstwa”, jakim są rekolekcje parafialne, które miały odbywać się w każdym roku i trwać przez trzy dni Wielkiego Postu¹⁹⁶.

Niewątpliwie na nauczaniu pasterskim bp. Golińskiego bardzo mocno odciska się jego naukowa specjalizacja, jaką była teologia moralna. Jako moralista akcentuje potrzebę wewnętrznej pracy wiernych nad sobą. Zaznaczał często w pasterskich pouczeniach, że znakiem żywotności wiary człowieka jest jego moralność¹⁹⁷. Ukazuje więc w swoim nauczaniu źródło chrześcijańskiej moralności, jaką jest Dekalog. Wskazuje, że akceptacja zawartych w nim przykazań musi iść w parze z zastosowaniem ich w codzienności. Ma też stosowanie Dekalogu znaczenie etyczne, psychologiczne i społeczne, bowiem nakazy z niego płynące kształtują całość osobowości¹⁹⁸.

Odnosił się często do podstawowej komórki społecznej, jaką jest rodzina. Dostrzegał konieczność prawidłowego, starannego przygotowania ludzi młodych do małżeństwa i założenia rodziny. Ubolewał przy tym, że małżeństwa i rodziny muszą wzrastać w atmosferze bardzo niesprzyjającej, w czasach walki z etyką chrześcijańską, zwłaszcza w odniesieniu do sfery małżeńsko-rodzinnej i moralności seksualnej¹⁹⁹. Z drugiej jednak strony biskup Goliński wyraża radość, że z różnych eksperymentów ideologicznych instytucja rodziny i małżeństwa

¹⁹³ Z. Goliński, *Do duchowieństwa diecezji częstochowskiej w sprawie prywatnych studiów kościelnych*, WD 24-31 (1957), s. 205.

¹⁹⁴ Tamże.

¹⁹⁵ *I Synod Diecezji Częstochowskiej*, red. S. Zimorowicz, Częstochowa 1958, s. 76 (statut 153).

¹⁹⁶ Tamże, s. 77.

¹⁹⁷ Z. Goliński, *Ingresowy list pasterski II Ordynariusza Diecezji Częstochowskiej* [17 VI 1951], WD 24-31 (1957), s. 136.

¹⁹⁸ W. Pazera, *Posługa Słowu Bożemu w diecezji częstochowskiej*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 274.

¹⁹⁹ W. Właźlak, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie działalności biskupa Zdzisława Golińskiego (1951-1963)*, Kraków 2000, s. 310.

wyszła obronną ręką, jako wartość naturalna, dająca moralnie dobrze ukształtowanym ludziom swoisty azyl i niezastąpione środowisko wzrostu: „Z wstrząsów i nowatorskich prób instytucje małżeństwa i rodzimy wyszły zwycięsko. Okazały się niezastąpionym środowiskiem, w którym człowiek rodzi się, rośnie fizycznie i duchowo, nabiera uzdolnień do życia i pracy w społeczeństwie, kształtuje się na przyszłego Ojca i matkę względnie kapłana lub członka zakonu. Wszakże małżeństwo i rodzinę trzeba chronić przed skutkami słabości ludzi”²⁰⁰.

Kolejnym rysem nauczania biskupa Golińskiego była troska o dar życia. W tle biskupiego starania rysuje się znowu sytuacja prawna w Polsce Ludowej, gdzie w myśl ustawodawstwa, przerywanie ciąży zostaje dozwolone w każdym praktycznie przypadku. Biskup nawoływał więc do szacunku dla życia, wskazując przy tym na jego świętość²⁰¹. Podkreślał jednocześnie konieczność walki o czystość jako wartości prowadzącej do pięknego życia. Walczył jednocześnie z szerzącą się już wówczas plagą pornografii, przestrzegając przed panoszącą się „pożądliwością ciała i oczu”²⁰².

Bardzo mocny akcent kładł drugi biskup Kościoła częstochowskiego na cnotę trzeźwości. Wobec szerokiej dostępności alkoholu i powszechnymi zwyczajami z nim związanymi biskup apelował do swoich diecezjan o wpisywanie się do „Złotych Ksiąg Trzeźwości”. Miały one na celu uwidaczniać rozrastające się apostołstwo tych, którzy postanowili w myśl Ślubów Jasnogórskich wydać walkę pijaństwu jako wadzie narodowej.

„My, katolicy apostołowie trzeźwości, pocniemy w imię Boże pracę, by stworzyć publiczną opinię sprzyjającą trzeźwości. Wpiszemy się do „Złotych Ksiąg Trzeźwości” – o ile zdecydujemy się nie brać do ust żadnego napoju alkoholowego lub wódki. Tak będzie na weselach, chrzcinach, jubileuszach, odpustach, na wieczerzy wigilijnej, na przyjęciach świątecznych i sylwestrowych”²⁰³.

Gdy w 1945 roku władza ludowa zerwała konkordat z 1925 roku z Kościołem w Polsce, rozpoczął się stopniowy proces rugowania nauczania wiary katolickiej ze szkół państwowych oraz próby likwidowania szkół katolickich. Rząd komunistyczny realizował swoje zamierzenia poprzez m.in. poprzez ustanowienie religii w szkołach przedmiotem nadobowiązkowym, niezawieranie umów o pracę z katechetami, próby zakazywania nauczania religii osobom konsekrowanym, ograniczanie lekcji religii do jednej godziny tygodniowo, czy też

²⁰⁰ Z. Goliński, *Rok Rodziny Katolickiej w Duszpasterstwie W. Nowenny* [1 III 1961], CzWD 35 (1961), s. 159-162.

²⁰¹ Tenże, *Słowo biskupie na 1 i 8 maja 1960 r.*, CzWD 34 (1960), s. 194.

²⁰² Tenże, *Orędzie na Boże Narodzenie 1962*, w: CzWD 37 (1963), s. 32.

²⁰³ Tenże, *Orędzie na I Niedzielę Adwentu R.P. 1957*, WD 24-31 (1957), s. 479.

zakazywanie wieszania emblematów religijnych w salach lekcyjnych²⁰⁴. Wobec takiej sytuacji, która w różnym stopniu nasilała się i trwała do początku lat sześćdziesiątych XX wieku, gdy całkowicie wycofano nauczanie religii katolickiej ze szkół, biskupi diecezjalni zaczęli organizować nauczanie wiary w parafiach. Nie inaczej działo się w diecezji częstochowskiej. Bp Goliński, mając na względzie doniosłość potrzeby głoszenia słowa Bożego i nauczania wiary już od najmłodszych lat i w odpowiedni do wieku sposób, nakazywał tworzenie punktów katechetycznych przy każdej parafii²⁰⁵. Takowe powstawały na przekór niekorzystnym warunkom materialnym i społecznym, często przy różnych szykanach władzy i brakach lokalowych. Nierzadko zajęcia religii odbywały się w ciasnych kaplicach, zakrystiach oraz pomieszczeniach gospodarczych adaptowanych na sale katechetyczne, czy też w mieszkaniach prywatnych. Niewątpliwie diecezjan zachęcać do takich działań musiała postawa biskupa, który mimo bardzo trudnych okoliczności nie gasił pastoralnego optymizmu. W liście ingresowym z 1951 roku, w którym już w ponad połowie szkół podstawowych i średnich wykluczono religię z programu zajęć²⁰⁶, tak pisał: „Katolików, zwłaszcza młodych, cechuje słusznie pragnienie obszernego i głębokiego poznania prawd wiary, odznaczają się też oni żywą wiarą w potrzebę łaski bożej, wkraczając zdecydowanie na drogę świętości. Są bowiem przekonani, że rzesze katolickie wtedy tylko zachowają przeciętną, jako tako wystarczającą dobroć, gdy będą nasycone silnie świętością licznych, żyjących z nimi i pracujących jednostek”²⁰⁷.

Upatrując wielkiej nadziei w otwartości na wiarę młodych, apelował jednocześnie do rodziców, by ci walczyli o religię w szkole, poprzez jasną deklarację o uczestnictwie dzieci w katechezie szkolnej, a po ostatecznym usunięciu tego przedmiotu ze szkół, o gorliwe posyłanie swoich dzieci do punktów katechetycznych, ale też i samodzielne nauczanie prawd wiary katolickiej w domach. Nawet w tak smutnej rzeczywistości usunięcia katechezy ze szkół upatrywał szansę na pogłębienie relacji wspólnotowych między kapłanem a wiernymi – rodzicami i dziećmi, którzy w mniej sformalizowanym środowisku będą mogli jeszcze lepiej jednoczyć się we wspólnej trosce o głoszenie Słowa Bożego i poznawanie zasad wiary²⁰⁸.

Dla owocnego rozprzestrzeniania się Bożego Słowa w sercach i umysłach szczególnie ludzi młodych podkreślał konieczność udziału dzieci i młodzieży w różnych formach życia

²⁰⁴ W. Właźlak, *Dzieje diecezji częstochowskiej*, s. 278.

²⁰⁵ AACz, sygn. KB 260, s. 31. (Z. Goliński, *O nauczaniu religii w swej diecezji*, 1953).

²⁰⁶ M. Mikołajczyk, *Problemy religijno-moralno-społeczne diecezji częstochowskiej w latach 1945-89 wynikające z ówczesnej sytuacji politycznej*, Częstochowa 2002, s.70.

²⁰⁷ Z. Goliński, *Ingresowy list pasterski II Ordynariusza Diecezji Częstochowskiej* [17 VI 1951], WD 24-31 (1957), s. 136.

²⁰⁸ AACz, sygn. KB 260, s. 32. (Z. Goliński, *O nauczaniu religii w swej diecezji*, 1953).

religijnego. Ukazywał potrzebę uczestnictwa we mszy św. „dziecięco-młodzieżowej”, rekolekcjach wielkopostnych, Triduum ku czci św. Stanisława Kostki, czy pielgrzymkach²⁰⁹. Kładł szczególny nacisk na organizowanie w każdej parafii mszy św. dziecięcej i młodzieżowej zawsze z przewodnictwem liturgicznym, do którego przywiązywał wielką wagę, proponując w placówkach obsługiwanych przez jednego kapłana pomoc w tym zakresie alumnów Seminarium²¹⁰.

W trosce o przekaz i dostępność dobrego słowa biskup Zdzisław Goliński zachęcał swoich diecezjan do prenumeraty prasy katolickiej. Wobec uniemożliwienia wydawania przez władzę ludową w 1953 r. diecezjalnego tygodnika „Niedziela”, zapraszał do czytelnictwa innych tytułów katolickich, które ukazywały się w Polsce. Zachęcał też do kolportowania już przeczytanej prasy katolickiej, tak aby jak najwięcej osób, także tych, które nie mogły pozwolić sobie na ten cotygodniowy wydatek, miało możliwość spotkania z dobrym słowem. Podkreślał przy tym konieczność zakładania bibliotek parafialnych, kupowania i czytania Pisma św. i książek katolickich²¹¹.

Księży zachęcał do działalności pisarskiej. Nie tylko do sporządzania dokumentów kościelnych, tworzenia materiałów historycznych, szczególnie wspomnień z czasów II wojny światowej, ale także do publikowania tekstów o życiu religijnym swoich wspólnot²¹². Sam zresztą publikował, zarówno teksty naukowe, jak i duszpasterskie. Prowadził ożywioną korespondencję, z których pokaźna część dotyczyła konkretnej pomocy, czy to księdzu w więzieniu lub szpitalu, czy też załatwienia jakiejś sprawy²¹³.

W obliczu trudnych dla Kościoła uwarunkowań politycznych nie mogły być wznoszone i remontowane miejsca kultu, kościoły i kaplice czy miejsca nauczania wiary – domy katechetyczne i plebanie, w ilości i formie, w jakiej były potrzebne. Mimo że ze względów ideologicznych ograniczany był kult, jego dostępność i wolność w wyznawaniu wiary, to jednak diecezja za rządów drugiego biskupa częstochowskiego nieustannie rozwijała życie wiarą przez sprawowanie liturgii i modlitwę.

Kościół katedralny jako pierwsze w diecezji miejsce kultu stanowił szczególnie przedmiot troski biskupa Golińskiego. To on wystarał się dla katedry Świętej Rodziny o tytuł

²⁰⁹ AACz, sygn. KB 260, s. 51. (Z. Goliński, *Do duchowieństwa i wiernych swej diecezji*, 1956).

²¹⁰ M. Duda, *Duchowa ojczyzna. Dzieje parafii św. Michała Archanioła w Kamienicy Polskiej*, s. 296.

²¹¹ Z. Goliński, *Orędzie wielkanocne* [5 VI 1958], CzWD 32 (1958), s. 181.

²¹² Tenże, *O formowaniu materiałów do historii diecezji*, CzWD 33 (1959), s. 24-25; Tenże, *Dekanaty i parafie 1847 r. na terytorium obecnej diecezji częstochowskiej*, CzWD 33 (1959), s. 235-237, P. Wolnicki, *Biskupa Zdzisława Golińskiego koncepcja archiwum diecezjalnego w Częstochowie*, ABMK 96 (2011), s. 209-225.

²¹³ J. Kapuściński, *Dorobek piśmienniczy Biskupa Zdzisława Golińskiego (1908 – 1963)*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem*, s. 262-263.

Bazyliki mniejszej, który nadał jej w 1962 papież Jan XXIII²¹⁴. W postanowieniach I Synodu diecezji częstochowskiej na osiem punktów zadań jakie stały wówczas przed Kościołem częstochowskim w sensie materialnym aż pięć dotyczy katedry: wykończenie prezbiterium, urządzenie kaplicy Najświętszego Sakramentu, stworzenie krypty biskupiej, umebłowanie zakrystii biskupio-kapitulnej, ufundowanie szat i paramentów liturgicznych²¹⁵. Podkreślenie nawet takich szczegółów odzwierciedlało szczególną chęć biskupa, by kościół katedralny był przykładem i wzorem piękna liturgii dla całej diecezji.

Ważną rolę jako biskupiej rady pełniła Kapituła Katedralna²¹⁶. Kapituła została erygowana przez papieża Piusa XII bullą *Peropportune sane* 5 sierpnia 1951 roku²¹⁷. Składała się z 12 członków, czterech godności prałatów kapitulnych: prepozyta, dziekana, scholastyka i kustosza oraz ośmiu kanoników gremialnych. Godności te otrzymali kapłani zasłużeni dla diecezji i pełniący w niej ważne funkcje zarówno administracyjne (w kurii, sądzie biskupim) jak również w duszpasterstwie (proboszczowie większych parafii i dziekani). Powołani zostali również kanonicy honorowi, w liczbie 12²¹⁸. Do zadań kapituły należało przed wszystkim podniesienie rangi uroczystych celebr w katedrze poprzez udział w nich, sprawowanie sumy niedzielnej i świątecznej, służenie radą i pomocą biskupowi i wreszcie do wybierania wikariusza kapitulnego po śmierci biskupa diecezjalnego²¹⁹. Za czasów biskupa Golińskiego zaprowadzono w bazylice katedralnej sumę kapitulną, którą w imieniu biskupa sprawowali kanonicy katedralni. Sam biskup sprawował w katedrze wszystkie ważniejsze uroczystości w ciągu roku kościelnego.

W liście do Kapituły Katedralnej przedstawia odważne plany wobec katedry i wskazuje na „Wielką Rodzinę Częstochowskiej Kapituły Katedralnej. - Widzę ją w ramach Nadprzyrodzonej Społeczności Kościelnej”: „Świat cierpi na niedobór modlitwy pochwalnej – Kapituły ten niedobór złagodzi”. Prosił przy tym, by prałaci i kanonicy kapitulni ukochali Katedrę i wydeptali do niej ścieżki, naszej diecezjalnej Świątyni – Matki”²²⁰.

Od strony materialnej, która służy przeciw stronie duchowej – sprawowaniu kultu i modlitwom, za czasów rządów bp. Golińskiego, z jego osobistej inspiracji w katedrze

²¹⁴ *Breve Apostolskie: Katedra Częstochowska podniesiona do godności Bazyliki Mniejszej* [22 VI 1962], CzWD 37 (1963), s. 1.

²¹⁵ Z. Goliński, *Przemówienie synodalne J.E. Ks. Biskupa Częstochowskiego Dra Zdzisława Golińskiego na Sesjach*, w: *I Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 29-30.

²¹⁶ *I Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 53 (statut 64).

²¹⁷ S. Włodarczyk, *Kapituły i ich członkowie*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 145.

²¹⁸ *Erekcja kapituły katedralnej częstochowskiej i instalacja pierwszych jej członków*, WD 24-31 (1957), s. 142-143, por. *50 lat Kapituły częstochowskiej 1951-2001*, Częstochowa 2002.

²¹⁹ *Statuta Capituli Cathedralis Częstochovensis*, Częstochowa 1960, s. 13-27 (nr 1, 24, 93).

²²⁰ Z. Goliński, *List Pastorski biskupa częstochowskiego do Kapituły Katedralnej w Częstochowie*, CzWD 36 (1962), s. 111-112.

wykonano spiżowe tabernakulum w ołtarzu głównym, stalle służące nowopowstałej kapitule katedralnej, sarkofag biskupa Kubiny, granitowe balustrady, ambonę, granitowe mensy ołtarzowe ołtarzy bocznych, dwie kropielnice, 16 głosowe organy w prezbiterium dla chóru, sprawiono nowe dzwony, konfesjonały, stylizowane neogotyckie ławki, zostały wykończone: ołtarz srebrny Najświętszego Sakramentu (obecnie ołtarz Chrystusa Króla), ołtarz Upadku Pana Jezusa, ołtarz główny Świętej Rodziny (częściowo). Ponadto urządzono zakrystię, kryptę biskupów oraz plac przed katedrą poświęcony przez biskupa częstochowskiego w sierpniu 1959 roku²²¹.

Ważnym miejscem posługi biskupiej pasterza „Maryjnej diecezji częstochowskiej”, jak sam mówił o niej bp Goliński było sanktuarium Narodu Polskiego na Jasnej Górze²²². To tutaj sprawował Msze św., głosił homilie, odprawiał nabożeństwa, przewodniczył modlitwie apelu jasnogórskiego. Tutaj też organizował kursy duszpasterskie, rekolekcje dla różnych stanów, a także sprzeciwiał się ograniczeniom kultu maryjnego przez władze komunistyczne, szczególnie w wymiarze pielgrzymek pieszych na Jasną Górę. Troszczył się bardzo o maryjny aspekt duszpasterstwa, doprowadzając nawet do ogłoszenia przez Komisję Maryjną Konferencji Episkopatu Polski Roku Królowej Polski. Wyrazem jego osobistej pobożności maryjnej była z kolei wierność w cosobotnim sprawowaniu Mszy św. o 7.30 w Kaplicy Cudownego Obrazu²²³. Sam uważał Maryję za głównego „Duszpasterza” diecezji, oddając jej wiernych w matczyną opiekę specjalnym aktem w 1962 roku²²⁴.

Okres, w których pasterzował w Częstochowie bp Goliński przypadł w Polsce na czas Wielkiej Nowenny przed jubileuszem tysiąclecia Chrztu Polski, zainicjowanej przez Prymasa S. Wyszyńskiego. W związku z tym bp Goliński aktywnie włączał diecezję w przeżywanie kolejnych lat przygotowania. Wielką Nowennę uważał za inicjatywę ewangelizacyjną, która ma uczynić z Polaków „Lud chrześcijański, godny swej Niebieskiej Królowej”²²⁵. Każdy rok nowenny był poświęcony innemu zagadnieniu odnowionych przez kard. Stefana Wyszyńskiego Jasnogórskich Ślubów Narodu. Częstochowa stała się swoistym centrum Wielkiej Nowenny i miejscem realizacji ślubów jasnogórskich²²⁶, a jej biskup wiernym propagatorem realizacji haseł Nowenny wśród wiernych²²⁷.

²²¹ W. Skrodzki, *Archikatedra Świętej Rodziny w Częstochowie*, Częstochowa 1996, s. 66-97.

²²² Z. S. Jabłoński, *Jasna Góra w czasach posługiwania biskupa Zdzisława Golińskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem*, s. 180.

²²³ Tamże, s. 192.

²²⁴ M. Duda, *Posługa pastoralna biskupa Zdzisława Golińskiego*, s. 162-163.

²²⁵ Z. Goliński, *Orędzie wielkanocne Biskupa Częstochowskiego do Duchowieństwa, Zakonów i Wiernych*, CzWD 31 (1957), s. 86.

²²⁶ W. Gołąb, *Praca duszpasterska w okresie Wielkiej Nowenny*, CzST 2 (1974), s. 278.

²²⁷ Tamże, s. 282.

Biskupowi Golińskiemu zależało na ożywieniu kultu Bożego wśród swoich diecezjan wokół Mszy świętej. Chcąc wyjść naprzeciw tysiącom wiernych pracujących w systemach zmianowych w różnego typu fabrykach, wydał stosowne zarządzenie, które umożliwiało sprawowanie Mszy św. już o 6.00, a udzielanie Komunii św. nawet przed tą celebracją. Aby nie doprowadzić do konfliktu sumienia zniósł obowiązek uczestnictwa w Eucharystii oraz powstrzymania się od prac fizycznych w święta nakazane, które komunistyczny rząd zlikwidował jako dni wolne od pracy. Dlatego pozwolił na odprawianie tego dnia liturgii w godzinach popołudniowych. Dla ułatwienia przeżywania kultu Serca Jezusowego i możliwości przyjęcia Komunii pierwszopiątkowej zezwolił na udzielanie tego dnia Komunii św. po południu²²⁸.

Wskazywał na potrzebę właściwego przygotowania i przeżywania wydarzeń religijnych. Przed odpustami parafialnymi zalecał trzy dni duchowego przygotowania, zwracał uwagę na części składowe liturgii, także na poziom muzyki sakralnej. Zachęcał do używania śpiewów dobrze znanych, tak aby uczestnictwo wiernych w liturgii było jak najaktywniejsze²²⁹. Sam też w czasie wizytacji uczył wiernych śpiewu. Poprzez uchwały I Synodu diecezji częstochowskiej skodyfikowano i ujednolicono całość przepisów dotyczących kultu Bożego w diecezji²³⁰. Powstała wówczas pierwsza agenda liturgiczna pt. „Nabożeństwa Dodatkowe w Diecezji Częstochowskiej”, stanowiąca część publikacji Synodu, bardzo ceniona i chętnie wykorzystywana przez duszpasterzy²³¹.

W wyjątkowo trudnym dla ewangelizacji okresie było powstawanie nowych parafii oraz budowa i uposażanie dla nich świątyń. Biskup Goliński w czasie swojej posługi erygował do istnienia 51 parafii (25 z istniejących już za bpa Kubiny ekspozytur i wikarii wieczystych²³²) oraz konsekrował 46 kościołów²³³. Widział w parafii nie tylko jednostkę administracyjną, ale przede wszystkim „Bożą szkołę”, „Dom rodzinny” i miejsce oddawania chwały Bożej i realizacji dzieła zbawienia dusz²³⁴.

Za posługi pasterskiej bp. Golińskiego miały miejsce doniosłe wydarzenia religijne o charakterze diecezjalnym i ogólnopolskim, takie jak wspomniany I Synod diecezji częstochowskiej odbyty w 1954 roku, Rok Maryjny z okazji 100-lecia ogłoszenia dogmatu o Niepokalanym Poczęciu (1954), Jasnogórskie Śluby Narodu z 1956 roku, Jubileusz XXX-lecia

²²⁸ W. Wlaźlak, *Dzieje diecezji częstochowskiej*, s. 267.

²²⁹ Tamże, s. 268.

²³⁰ Tamże, s. 269, por. *I Synod Diecezji Częstochowskiej*.

²³¹ *Nabożeństwa Dodatkowe w Diecezji Częstochowskiej*, w: *I Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 123-221.

²³² Aneks nr 2: Placówki duszpasterskie utworzone przez biskupa Z. Golińskiego w latach 1951-1963.

²³³ M. Duda, *Posługa pastoralna biskupa Zdzisława Golińskiego*, s. 165.

²³⁴ Tamże, s. 164.

powstania Diecezji i konsekracji pierwszego biskupa częstochowskiego w 1956 roku, czy też rozpoczęcie Wielkiej Nowenny przed Millenium Chrześcijaństwa w Polsce w 1957 roku. Należy wspomnieć też, że bp Zdzisław Goliński odbył wizytę *Ad limina apostolorum* w roku 1960²³⁵ oraz brał udział w I Sesji Soboru Watykańskiego II w 1962 roku²³⁶.

Rok przed objęciem w diecezji rządów przez biskupa Zdzisława Golińskiego władze Polski Ludowej uniemożliwiły działalność kościelnej *Caritas*. Ta potężna, katolicka, dobroczynna organizacja miała swoje oddziały w diecezjach całego kraju. Również w diecezji częstochowskiej funkcjonowała *Caritas*, która wówczas prowadziła m.in. 24 kuchnie dla ubogich, 9 przedszkoli, 8 domów dziecka i 7 domów starości²³⁷. Aby to szlachetne dzieło nie dostało się w nieodpowiedni zarząd poprzednik bp. Golińskiego, bp Teodor Kubina postanowił w 1950 roku rozwiązać struktury *Caritas* diecezjalnej, a jej zadania, dzieła i związane z ich prowadzeniem dobra materialne przekazać duszpasterstwu parafialnemu²³⁸. W takiej też sytuacji funkcjonowała gałąź świadczenia miłosierdzia w czasie całej posługi bp. Z. Golińskiego. Paradoksalnie, to przeniesienie całego ciężaru działalności dobroczynnej z instytucji, jaką była *Caritas* na poszczególne parafie, niewątpliwie przyniosło i pozytywne skutki ewangelizacyjne. Odtąd bowiem każdy potrzebujący pomocy zwracał się bezpośrednio do swoich duszpasterzy, a także osób zaangażowanych w dzieła miłosierdzia: konsekrowanych i świeckich współpracowników proboszcza. Biskup Goliński niewątpliwie dostrzegał tę szansę bezpośredniej ewangelizacji poprzez czyny miłosierdzia i zaproponował prowadzenie Parafialnego Duszpasterstwa Dobroczynnego. Taka posługa w myśli bp. Golińskiego miała przebiegać w kole: Bóg – człowiek – bliźni. W świadczeniu miłosierdzia widział więc biskup częstochowski nie tylko znak dobroci, ale szansę na przyciągnięcie do Boga tych, którzy z różnych powodów bądź to byli niewierzący, bądź oddaleni od Kościoła. Zaznaczał też, że nie należy tylko czekać na przyście ubogich i potrzebujących, ale w niewielkiej rzeczywistości parafii należy ich poszukiwać²³⁹.

Wzywał także drugi pasterz częstochowski do podjęcia bardzo konkretnych czynów miłosierdzia. Niewątpliwie okazją do dzielenia się z bardziej potrzebującymi był doroczny Tydzień Miłosierdzia. Należy pamiętać, że wszelka (bardzo rozbudowana) działalność charytatywna Kościoła była pozbawiona jakiegokolwiek subwencji państwowej. W związku z

²³⁵ Z. Goliński, *Słowo do duchowieństwa, zakonów i wiernych z okazji wyjazdu do Rzymu – do Ojca Świętego* [31 III 1960], CzWD 34 (1960), s. 193.

²³⁶ Tenże, *Przemówienie* [30 XI 1962], CzWD (36) 1962, s. 361.

²³⁷ M. Mikołajczyk, *Problemy religijno-moralno-społeczne diecezji częstochowskiej*, s. 80.

²³⁸ Tamże, s.84.

²³⁹ Z. Goliński, *Parafialne Duszpasterstwo Dobroczynne*, CzWD 34 (1960), s. 135.

tym ofiary pieniężne i w naturze składane przez wiernych były jedynym źródłem udzielanej przez Kościół pomocy potrzebującym. Aby zachęcić wiernych do ofiarności i przypomnieć biblijne podstawy miłosierdzia chrześcijańskiego biskup kierował stosowne orędzia i listy²⁴⁰. Jedną z form pomocy, do której zachęcał, było dzielenie się pokarmem wielkanocnym w czasie wielkosobotniego obrzędu poświęcenia pokarmów²⁴¹. Zwyczaj ten, jak pokazuje praktyka duszpasterska, trwale zagościł w polskiej parafii, dając możliwość świątecznego wsparcia wielu ubogich rodzin. Dzięki działalności Sekretariatu Prymasa Polski, wspomagano też w diecezji rodziny i chorych pozostających bez opieki ze strony państwa repatriantów zza wschodniej granicy. Rozdzielano im otrzymane dary, co ze względu na dużą ilość pracy angażowało apostolsko wielu wiernych świeckich.

Kolejną formą zorganizowanej pomocy potrzebującym były różnego rodzaju zbiórki z racji wyjątkowych wydarzeń związanych z klęskami żywiołowymi²⁴². Praktyczny zmysł biskupa Golińskiego w prowadzeniu diecezji wyrażał się w bardzo prostych i konkretnych apelach skierowanych do wiernych. W jednej z odezw zachęcał do oddawania krwi, podkreślając przy tym, że to przykład aktywnego włączania się w przeżywany w ramach Wielkiej Nowenny „Rok Życia”²⁴³. Wskazywał też na potrzebę wyczulenia na otaczających nas bliźnich: czy to przez odwiedzenie chorego, przyprowadzenie lekarza lub kapłana z posługą sakramentalną, wsparcie rodzin kwotą pieniężną, ale też odzieżą, żywnością, lekami lub poświęceniem innym swojego czasu, ponieważ jak sam pisał „wiera Chrystusowa jest nie do pomyślenia bez miłosierdzia”²⁴⁴. Przejawem szczególnej troski biskupiego serca o wiernych chorych i niedomagających było zorganizowanie duszpasterstwa osób głuchoniemych. W roku 1957 w diecezji funkcjonowało siedem ośrodków duszpasterskich dla głuchoniemych z odprawianą co miesiąc Mszą świętą²⁴⁵.

Biskup Goliński zdawał sobie sprawę z tego, że wszelkie działania dobroczynne dokonywane przez wiernych świeckich i duchownych pozostaną li tylko akcją socjalną, jeśli nie będą miały u podstaw dobrego przygotowania duchowego. Organizowano więc w diecezji częstochowskiej odpowiednie dni skupienia dla osób zaangażowanych w świadczenie dzieł miłosierdzia w parafiach. Takie wydarzenia miały miejsce w stolicy diecezji oraz w Wieluniu i Będzinie. Ponadto dla kleryków Częstochowskiego Seminarium Duchownego przewidziane

²⁴⁰ Tenże, *Orędzie na Tydzień Miłosierdzia* [8 IX 1957], WD 24-31 (1957), s. 353.

²⁴¹ W. Wlazlak, *Dzieje diecezji częstochowskiej*, s. 299

²⁴² Tamże, s. 297.

²⁴³ Z. Goliński, *Parafialne Duszpasterstwo Dobroczynne*, CzWD 34 (1960), s. 135.

²⁴⁴ Tenże, *Orędzie na Tydzień Miłosierdzia* [8 IX 1957], WD 24-31 (1957), s. 352.

²⁴⁵ *Duszpasterstwo głuchoniemych*, WD 24-31 (1957), s. 116.

były stosowne wykłady o potrzebie włączenia w działalność duszpasterską służby bliźnim²⁴⁶. Z racji 300 rocznicy narodzin dla nieba św. Wincentego a Paulo w 1960 roku w katedrze Świętej Rodziny zorganizowano pod przewodnictwem arcybiskupa częstochowskiego uroczyste nabożeństwo w intencji dzieł dobroczynnych świadczonych w diecezji²⁴⁷. Z ramienia biskupa częstochowskiego nad całością posługi miłosierdzia czuwał Referat Dobroczynności Kurii Biskupiej w Częstochowie na czele z ks. Piotrem Mikłasińskim.

Niewątpliwie dla skutecznego funkcjonowania duszpasterstwa w konkretnych parafiach niezbędne było sprawne działanie kurii diecezjalnej jako urzędu biskupa. Bp Zdzisław Goliński dostrzegł tę konieczność i dlatego sprawując rządy, jednocześnie rozdzielał ważne obowiązki i odpowiedzialności swoim współpracownikom. Jego najbliższymi współpracownikami byli biskupi pomocniczy. Bp Stanisław Czajka kontynuował swoją posługę biskupa pomocniczego od 5 sierpnia 1944 r.²⁴⁸. Po śmierci bpa Kubiny kierował on diecezją jako wikariusz kapitulny podczas *sede vacante* do 17 czerwca 1951 roku. W czasie rządów bp. Golińskiego pełnił urząd prepozyta Kapituły Katedralnej i wikariusza generalnego. Warto zaznaczyć, że bp Czajka był wielkim czcicielem Matki Bożej²⁴⁹ oraz propagatorem objawień maryjnych w Fatimie²⁵⁰. 26 października 1960 r. diecezja otrzymała drugiego biskupa pomocniczego w osobie ks. Stefana Bareły²⁵¹, dotychczasowego ojca duchownego i wykładowcy Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie, który został jednocześnie wikariuszem generalnym.

Do innych najbliższych współpracowników należy zaliczyć: ks. Stanisława Zimorowicza (Zajęca), kanclerza kurii (1937-1957) i wikariusza generalnego (1957-1962), ks. Władysława Karlika, wikariusza generalnego (1961-1964) i kanclerza (1957-1961), ks. Edwarda Banaszewicza, kanclerza (1961-1964) i dziekana wieluńskiego²⁵², ks. Alojzego Jatowtta, oficjała Sądu Biskupiego, ks. Jana Walickiego, notariusza i redaktora Wiadomości Diecezjalnych, kierowników Referatu Nauczania Wiary, ks. Władysława Sobczyka i ks. Włodzimierza Rataja, kierowników Referatu Duszpasterstwa, ks. Jana Tomaszewskiego, ks. Stefana Niedźwieckiego i ks. Władysława Gołęba.

Okres pasterzowania w diecezji bp. Golińskiego to czas kształtowania się struktur kurii diecezjalnej. W 1951 roku powołany został w celu lepszego koordynowania wszelkich działań

²⁴⁶ W. Właźlak, *Dzieje diecezji częstochowskiej*, s. 298.

²⁴⁷ Tamże, s. 327, por. *Nabożeństwo ku czci św. Wincentego a Paulo*, CzWD 34 (1960), s. 425.

²⁴⁸ W. Właźlak, *Dzieje diecezji częstochowskiej*, s. 136.

²⁴⁹ A. Długosz, *Pasterskie poczynania biskupów pomocniczych diecezji częstochowskiej*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 134.

²⁵⁰ M. Jelonek, *Mihi vivere Christus*, s. 114.

²⁵¹ W. Właźlak, *Dzieje diecezji częstochowskiej*, s. 142.

²⁵² Tamże, s. 155.

duszpasterskich w diecezji referat duszpasterstwa, przekształcony później w wydział. W trosce o piękno kościołów w diecezji powołana została Komisja Artystyczno-Budowlana oraz specjalnie dla kościoła katedralnego Komisja do spraw Urządzenia Katedry²⁵³. Swoje zadania wykonywały zwyczajne urzędy diecezjalne, realizując w imieniu biskupa powierzone im funkcje. Obok kurii diecezjalnej, władzę sądowniczą wypełniał Sąd Biskupi²⁵⁴.

Doniosłym wydarzeniem dla diecezji częstochowskiej był Pierwszy Synod Diecezjalny, który zwołał w 1954 r. bp Zdzisław Goliński. Zapowiedź jego zorganizowania ogłosił bp Goliński w 1952 r., a jego konkluzja miała miejsce 28 i 29 września w katedrze Świętej Rodziny (sesje uroczyste) oraz w budynku Niższego Seminarium Duchownego przy ul. Piotrkowskiej w Częstochowie (sesje dyskusyjne)²⁵⁵. Synod uporządkował przepisy administracyjne i liturgiczne młodej diecezji. Wprowadzono prawa dotyczące posługi sakramentalnej, duchowieństwa, działań duszpasterskich i nauczania wiary. Wydano szereg instrukcji odnośnie do różnych zagadnień pastoralnych. Ponadto przedstawiono jednolity zbiór modlitw na nabożeństwa w diecezji²⁵⁶.

Szczególną troską biskup otaczał Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Częstochowskiej w Krakowie. W pasterskim liście z 2 lutego 1956 r. na XXX-lecie Konsekracji I Biskupa Częstochowskiego Ks. Dra Teodora Kubiny, podkreślał konieczność zbudowania siedziby dla Seminarium w Częstochowie²⁵⁷. Takie zadanie przedstawił mu sam Prymas kard. Stefan Wyszyński, gdy informując o wyborze na stolicę biskupią w Częstochowie, jednocześnie zaznaczył, że przeniesienie seminarium do Częstochowy byłoby największym dziełem jego posługi²⁵⁸. Chciał bowiem biskup Goliński, żeby miasto biskupie mieściło w sobie uczelnię formującą przyszłych kapłanów, bo jak sam pisał seminarium „jest żywotnym i twórczym organem w Mistycznym Ciele Kościoła Diecezjalnego”²⁵⁹. W 1954 r. władza komunistyczna zlikwidowała Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, którego studentami byli klerycy Częstochowskiego Seminarium Duchownego. Początkowo organizowano wspólne wykłady dla trzech wspólnot seminaryjnych: krakowskiej, częstochowskiej i śląskiej. Jednak od roku akademickiego 1956/1957 bp Goliński zdecydował

²⁵³ Tamże, s. 145.

²⁵⁴ Tamże, s. 162.

²⁵⁵ *I Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 37-40.

²⁵⁶ Tamże.

²⁵⁷ Z. Goliński, *Do Duchowieństwa i Zakonów Diecezji na XXX-lecie Konsekracji I jej Biskupa Ks. Dra Teodora Kubiny*, WD 24-31 (1957), s. 156.

²⁵⁸ Tenże, *Diecezja Częstochowska i jej Seminarium w Krakowie*, WD 24-31 (1957), s. 420.

²⁵⁹ Tamże, s. 419.

o utworzeniu „studium domesticum” we własnym gmachu semianryjnym²⁶⁰. Powołanie do istnienia tej formy seminarium na dłuższą metę przyczyniło się do zwiększenia kadry naukowo-dydaktycznej rekrutującej się z księży diecezji częstochowskiej. Choć w krótkim czasie pasterzowania nie udało się bpowi Golińskiemu przenieść seminarium do Częstochowy, to niewątpliwie jego troska i zabiegi o specjalistyczne wykształcenie teologiczne i filozoficzne dużej liczby duchownych wydało owoce w późniejszym okresie. Widział zresztą biskup Goliński potrzebę wykształconych księży nie tylko na uczelni, ale i w duszpasterstwie. Marzył, żeby każdy dziekan posiadał tytuł naukowy doktora²⁶¹.

W celu przygotowania do studiów i formacji w wyższym seminarium duchownym erygował Niższe Seminarium Duchowne w Częstochowie (1951) i w Wieluniu 1952-1954²⁶². Niższe Seminarium w Częstochowie miało do spełnienia ważną rolę uczestnictwa w nabożeństwach katedralnych z udziałem biskupa.

Rektorami Wyższego Seminarium Duchownego za rządów bp. Z. Golińskiego byli: ks. Brunon Magott (1945-[1951]-1956), ks. Julian Nowak (1956-1963) i ks. Władysław Kasprzak (1963-1968)²⁶³. Z pozostałych moderatorów Seminarium warto wymienić ks. Tadeusza Szwagrzyka, prefekta (od 1953) i wicerektora (od 1963), ks. Władysława Konieczkę, prokuratora (1951-1963) i ks. Miłosława Kołodziejczyka, prefekta. Ojcami duchownymi byli ks. Stanisław Okamfer, ks. Stefan Bareła, ks. Zygmunt Król, ks. Jan Kowalski. Do znaczących wykładowców należy zaliczyć przede wszystkim ks. Stanisława Grzybka, wybitnego profesora bibliotyki na wydziałach teologicznych w Warszawie i Krakowie, organizatora i pierwszego dziekana Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie, inicjatora i pierwszego rektora Instytutu Teologicznego w Częstochowie²⁶⁴ oraz ks. Jerzego Wolnego, historyka Kościoła.

Współpracownikami na niwie duszpasterstwa parafialnego byli m.in. ks. Józef Chwistecki, wikariusz aktualny zarządzający parafią katedralną w imieniu Kapituły Katedralnej oraz dziekan dekanatu częstochowskiego II, ks. Wojciech Mondry, proboszcz parafii św. Jakuba i dziekan częstochowski, ks. Franciszek Musiel, wiceoficjał Sądu Biskupiego i proboszcz parafii NMP Zwycięskiej, ks. Jan Domarańczyk, dziekan dekanatu dąbrowskiego czy ks. Jerzy Imiela, ks. Stanisław Ufniarski, proboszcz parafii Matki Bożej Anielskiej w

²⁶⁰ J. Kowalski, *Charakterystyczne rysy Częstochowskiego Wyższego Seminarium Duchownego*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 220.

²⁶¹ Tenże, *Troska Bpa Z. Golińskiego o Seminarium*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 144.

²⁶² J. Związek, *Niższe seminaria duchowne diecezji częstochowskiej*, CzST 2 (1974), s. 217-218.

²⁶³ J. Kowalski, *Dzieje Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, CzST 2 (1974), s. 162-163.

²⁶⁴ *Przeszedł przez życie dobrze czyniąc*, red. A. Długosz, Częstochowa 2003.

Dąbrowie Górniczej, ks. Antoni Godziszewski, ks. Antoni Marchewka, ks. Leon Stasiński, proboszcz i budowniczy kościoła św. Antoniego w Częstochowie, referent finansowo-gospodarczy Kurii Diecezjalnej. Pośród duchowieństwa zakonnego należy wspomnieć o. Alojzego Wrzalika i o. Jana Tomzińskiego, generałów Zakonu Paulinów i o. Teofil Krauze, przeor Jasnej Góry, o. Paweł Kosiak, ks. Edmund Boniewicz, br. Stanisław Ruciński.

Bp Goliński dostrzegał też potrzebę współpracy ze zgromadzeniami zakonnymi dla rozwoju duszpasterstwa w swojej diecezji na różnych przestrzeniach. I tak za jego pasterzowania cztery zgromadzenia męskie podjęły się dzieła prowadzenia wspólnot parafialnych: franciszkanie konwentualni w parafii św. Antoniego w Gołonogu (1951), pallotyni w parafii i sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Częstochowie (1952), a księża salezjanie w dwóch placówkach w Częstochowie i w Kamyku²⁶⁵. Ponadto w czasie jego rządów licznie powstawały w diecezji wspólnoty żeńskie: Siostry Opieki Społecznej (antoninki) w Częstochowie, Czastarach, Siewierzu, Chróscinie (dwa domy), Wieruszowie, Sosnowcu (Niwka), Ciągowicach i Kłobucku, honoratki przy bazylice katedralnej, sercanki w Sosnowcu, Częstochowie (parafia św. Antoniego), Blachowni i Jedlnie, pallotynki w parafii Bożego Miłosierdzia w Częstochowie, obliczanki w Leśniowie, urszulanki szare w trzech placówkach - w Domu Księży Emerytów, w drugim własnym domu w Częstochowie oraz na Jasnej Górze, karmelitański bosc w Częstochowie, westiarki w Częstochowie, siostry Imienia Jezus w Częstochowie, kanoniczki Ducha Świętego w Czeladzi, oblatki w Siewierzu, felicjanki w Częstochowie-Rakowie, karmelitanki w Czeladzi i Truskolasach, siostry Rodziny Maryi w Częstochowie, służebniczki NMP w Częstochowie oraz adoratorki Krwi Chrystusa w Częstochowie-Kiedrzynie²⁶⁶.

Posługa pastoralna biskupa Zdzisława Golińskiego prowadziła do przedstawienia człowiekowi pragnącemu Boga źródła prawdziwej miłości i pokazania drogi ku Ewangelii. W trudnych czasach bezbożnej ideologii komunistycznej chciał ukazać poszukującym wartość i potrzebę życia sakramentalnego i piękno Kościoła²⁶⁷. Stawiał diagnozę współczesnemu mu pokoleniu, które odchodziło od Boga: „My ludzie, zostawieni sami sobie, nie korzystając z odrzuconego lub zaniedbanego Boga, umiemy doprowadzić do tego, że umieramy z głodu tuż obok magazynów żywności, ginimy z pragnienia, przy zbiorniku wody, stajemy się

²⁶⁵ W. Kaczmarek, *Zakony i zgromadzenia zakonne w diecezji częstochowskiej*, s. 240.

²⁶⁶ Tamże, s. 240-242.

²⁶⁷ M. Duda, *Posługa pastoralna biskupa Zdzisława Golińskiego*, s. 165.

analfabetami w szkołach, popełniamy grzechy, chodząc pośród świątyń, konfesjonałów i komunijnych stołów Pańskich”²⁶⁸.

Tak bp Stefan Bareła zinterpretował w świetle tajemnicy krzyża – zbawczej ofiary miłości całokształt posługi swojego poprzednika biskupa Zdzisława Golińskiego: „skoro Chrystus wkłada na Biskupa swój krzyż, to ten krzyż ma się stać odkupieniem dla wszystkich, za których Biskup go dźwiga i ten krzyż ma być źródłem miłości, jaką Biskup żyje. Dlatego (...) Biskup żyjąc miłością i kapłan żyjąc miłością musi spalać się na co dzień i musi spalić się tak, jak spalił się z miłości drugi Biskup Częstochowski (...). Ksiądz Biskup nie liczył, jak długo będzie żył i specjalnie mu na tym nie zależało. Chciał dobrze przeżyć każdy dzień i starał się, by dobrze wykorzystać każdą chwilę, (...). Był to człowiek, który jak gdyby z natury doceniał wartość życia, który wykorzystywał je dla Kościoła, a jednocześnie był przygotowany na przyjęcie tej pełni życia jak ci, którzy są już *in termino*, u kresu, którzy już wypełnili swoje zadanie. (...) Biskup jest tak dla Kościoła oddany, że czy on umarł, czy jest wśród nas, on jest między nami, bo miłość jest nieśmiertelna”²⁶⁹. Stąd też: „chylę swe czoło przed świetlaną postacią śp. Biskupa Zdzisława Golińskiego, który nawiązując do osiągnięć swego Poprzednika, ukazał nam wizję Diecezji żywej i poprawnie zorganizowanej w zakresie administracji i duszpasterskiego działania. Leżały Mu na sercu sprawy apostolatu maryjnego. Ze czcią podkreślam szlachetne motywy Jego inicjatyw, które rodziły się z pragnienia, aby Diecezja Częstochowska jaśniała gorliwością apostołską i przykładem czci ku Matce Bożej Królowej Polski”²⁷⁰.

Osoba każdego biskupa w Kościele partykularnym, ze względu na kluczową pozycję, wyciska na wspólnocie diecezjalnej trwałe i niepowtarzalne znamię. Niewątpliwie było tak w wypadku biskupa Zdzisława Golińskiego. W swojej pasterskiej posłudze podkreślał konieczność życia nadzieją płynącą ze zwycięskiego Krzyża. Jednocześnie był pełen duszpasterskiego realizmu i detalicznej dokładności. Ukazywał się jako pasterz uporządkowanego i zaplanowanego duszpasterstwa. Duszpasterstwo proponowane przez biskupa Golińskiego miało charakter całościowy, ujęty w szczegółowe programy rozłożone na kolejne lata. „Pilna, planowa i terminowa praca duchowieństwa”²⁷¹ – oto trzy zalety, które proponował w celu nadania duszpasterstwu owocności. Objawił się w diecezji jako pasterz

²⁶⁸ AACz, sygn.. KB 260, s. 44. (Z. Goliński, *Orędzie na Boże Narodzenie w 1955 r.* [24 XII 1955]).

²⁶⁹ S. Bareła, *Przemówienie na Mszy św. w trzecią rocznicę śmierci Śp. Biskupa Z. Golińskiego* [6 VII 1966], CzWD 40 (1966) s. 273.

²⁷⁰ Tenże, *Do duchowieństwa: zakonów i wiernych maryjnej diecezji częstochowskiej*, CzWD 38 (1964) s. 91-92.

²⁷¹ Z. Goliński, *Pouczenie na podstawie Instrukcji Komisji Episkopatu o wykonaniu Ślubów Jasnogórskich*, WD 24-31 (1957), s. 14-16.

wewnętrznej dyscypliny kościelnej, otwarty i twórczy, cechujący się roztropnością i odwagą duszpasterską. Według relacji pamiętających go księża bp Goliński ujmował także wyjątkową kulturą osobistą. Szczególnie był wyczulony na godność człowieka. Posiadał bardzo jasną teologiczną wizję duszpasterstwa, na swoje czasy wyjątkowo nowoczesną, bo nie zatrzymującą się na duszpasterstwie tradycyjnym, masowym, ograniczonym tylko do zewnętrznych manifestacji. Chociaż zwracał uwagę na detale i zewnętrzną stronę doświadczeń sakralnych, to jednak podkreślał, że „wielkość przeżycia nie może polegać tylko na zewnętrznej manifestacji”. Jego duszpasterstwo miało charakter komunijny – wspólnotowy, akcentował w nim jego diecezjalność, zakorzenienie w konkretnym środowisku społecznym²⁷². Całokształt pasterskiej posługi bp. Zdzisława Golińskiego miała wyraźny rys maryjny. „Przekonał się do Matki Najświętszej”²⁷³.

1.4. DZIAŁANIA DUSZPASTERSKIE W CZASIE PASTERZOWANIA BISKUPA STEFANA BAREŁY 1964-1984

Po śmierci drugiego biskupa częstochowskiego rządu w diecezji jako wikariusz kapitulny ponownie objął biskup Stanisław Czajka, który pełnił tę funkcję od 6 lipca 1963 do 4 lutego 1964 roku. W dniu 17 stycznia 1964 roku papież Paweł VI mianował trzecim pasterzem Kościoła częstochowskiego dotychczasowego biskupa pomocniczego tej diecezji, ks. Stefana Barełę, jedynego jak dotąd biskupa diecezjalnego Częstochowy pochodzącego z tegoż prezbiterium.

Przyszły pasterz częstochowski urodził się 24 czerwca 1916 roku we wsi Zapolice koło Radomska (parafia Kodrąb). Święcenia kapłańskie przyjął 25 marca 1944 roku z rąk biskupa Teodora Kubiny w kościele św. Tomasza Sióstr Kanoniczek Ducha Świętego w Krakowie²⁷⁴. W 1945 roku uzyskał stopień magistra teologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego²⁷⁵. Posługę duszpasterską w charakterze wikariusza i prefekta pełnił w Wieruszowie w latach 1945 - 1951²⁷⁶. W dniu 5 maja 1950 obronił rozprawę doktorską na temat „Z przeszłości kościelnej starego i nowego Wieruszowa” na Wydziale Teologicznym

²⁷² Por. M. Duda, *Posługa pastoralna biskupa Zdzisława Golińskiego*, s. 147-164.

²⁷³ *Pożegnanie Pasterza. Kazanie J. E. Ks. Abpa B. Kominka w czasie pogrzebu śp. Ks. Bpa Z. Golińskiego w dniu 9 VII 1963*, CzWD 37 (1963), s. 192-195.

²⁷⁴ L. Warzybok, *Biskupi ordynariusze częstochowscy*, CzST 2 (1974), s. 53.

²⁷⁵ W. Pazera, *Trzeci Biskup częstochowski*, CzWD 43 (1969), s. 52-55.

²⁷⁶ B. Magott, *Wspomnienia o pracy duszpasterskiej Ks. Biskupa Stefana Bareły w Wieruszowie*, CzWD 43 (1969), s. 78-80.

Uniwersytetu Jagiellońskiego²⁷⁷. W roku 1951-52 pełnił funkcję kapelana i sekretarza biskupa oraz sekretarza w Wydziale Duszpasterskim Kurii Diecezjalnej. 25 sierpnia 1954 roku został mianowany prefektem i rektorem Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie. W roku 1956 podjął obowiązki ojca duchownego i profesora teologii moralnej i ascetycznej w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie²⁷⁸. Ojciec święty Jan XXIII w dniu 26 października 1960 roku wyniósł go do godności biskupiej, ustanawiając go biskupem pomocniczym biskupa częstochowskiego, tytularnym Illarima. Święcenia biskupie przyjął w katedrze częstochowskiej w dniu 8 stycznia 1961 roku. Jego konsekratorem był bp Zdzisław Goliński, a współkonsekratorami bp Stanisław Czajka i bp Karol Wojtyła. W dniu 16 stycznia 1961 roku został mianowany wikariuszem generalnym i rozpoczął pracę w kurii jako odpowiedzialny m.in. za funkcjonowanie Wydziału Duszpasterstwa. 17 stycznia 1964 roku został mianowany przez papieża Pawła VI biskupem częstochowskim. Ingres do bazyliki katedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie odbył 12 kwietnia tegoż roku²⁷⁹. Program swej działalności określił w swoim zawołaniu biskupim *Veritati et Caritati*, wskazując na konieczność życia w Prawdzie i Miłości, którą jest Chrystus oraz zawierzył swą posługę Matce Bożej Jasnogórskiej²⁸⁰.

W dniu ingresu wypowiedział biskup S. Bareła znamienne słowa, które określały maryjny charakter jego posługi w diecezji. „Moje przyjście do Was prowadzi przez Jasną Górę, gdzie zadzierzgnęła się więź między Maryją Jasnogórską i młodym kandydatem do kapłaństwa. Ona wskazała mi Seminarium Częstochowskie w Krakowie. Dokonała tego przez I. Biskupa Częstochowskiego śp. Teodora Kubinę. Przychodzę do Maryjnej Diecezji dwukrotnie wzywany po imieniu — najpierw przez Ojca św. Jana XXIII, a ostatnio przez Ojca św. Pawła VI”²⁸¹.

Lata posługi bp. S. Bareły w diecezji częstochowskiej ubiegały nadal pod rządami komunistów. Początkowy okres (1964-70) tzw. gomułkowski cechowała wzrastająca agresja pod adresem Kościoła oraz konfrontacja z władzą ludową w czasie obchodów Millenium

²⁷⁷ J. Kowalski, *Dwadzieścia lat pasterzowania Księdza Biskupa Bareły w diecezji częstochowskiej*, w: *Służyć Prawdzie i Miłości*, s. 30; M. Mikołajczyk, *Kalendarium ważniejszych wydarzeń w życiu Księdza Biskupa Stefana Bareły*, w: *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła, III Biskup częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska, M. Duda, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986, s. 18; Tenże, *Wykaz drukowanych prac J. E. Ks. Biskupa dr Stefana Bareły, ordynariusza częstochowskiego*, CzWD 43 (1969), s. 56-57.

²⁷⁸ J. Kowalski, *Dwadzieścia lat pasterzowania*, s. 30-31; M. Mikołajczyk, *Kalendarium ważniejszych wydarzeń*, w: *Człowiek zawierzenia*, s. 18-19.

²⁷⁹ S. Bareła, *Telegram do sekretarza stanu J. Św. z okazji uroczystego ingresu do bazyliki katedralnej w Częstochowie dn. 12 kwietnia 1964*, CzWD 38 (1964), s. 134.

²⁸⁰ Tenże, *Przemówienie podczas ingresu do bazyliki katedralnej w dniu 12. IV. 1964 r.*, CzWD 38 (1964), s. 106-109.

²⁸¹ Tamże, s. 107.

Chrzta Polski, szczególnie nasiliła się ona po Orędziu biskupów polskich do biskupów niemieckich.

W drugim okresie rządów czwartego biskupa częstochowskiego (1970-1980) w tzw. „epoce Gierka” można było zaobserwować pewne złagodzenie antykościelnych działań systemu, jednak nadal Kościół był krępowany w swej misji ewangelizacyjnej i infiltrowany przez agentów Służby Bezpieczeństwa²⁸². Natomiast pod jego koniec w roku 1978 wybór na stolicę Piotrową kard. K. Wojtyły oraz jego pielgrzymka do Polski i do Częstochowy w 1979 roku wlały nowego ducha w Kościół częstochowski²⁸³.

Okres trzeci rządów bp. S. Bareły przypadł na lata 1980-1981 na tzw. wiosnę „Solidarności”, która przyniosła nową nadzieję na wolność działania Kościoła. Pisał o tym okresie: „Na szczęście miliony naszych braci robotników i rolników, a także inteligencji — nie pozwoliło sobie odebrać Chrystusa. W ciągu ostatnich kilkunastu miesięcy wrócił Krzyż i Obrazy Matki Bożej Częstochowskiej do tysięcy zakładów pracy, do hal fabrycznych, do sal szpitalnych. Wróciła do kopalń św. Barbara, umiłowana Patronka braci górników. Nie zerwaliśmy z tysiącletnią tradycją chrześcijańską w naszej Ojczyźnie!”²⁸⁴.

Wreszcie ostatni już okres dwudziestoletniego pontyfikatu czwartego pasterza Kościoła częstochowskiego (1981-1984) przyniósł dramatyczne doświadczenia stanu wojennego. Zabierał wówczas pasterz częstochowski głos zarówno przed ogłoszeniem stanu wojennego jak i w czasie jego trwania²⁸⁵. Przed samym nastaniem stanu wojennego pisał: „Nasza Ojczyzna w obecnej chwili jest doświadczana ponad miarę przedłużającym się stanem napięcia społecznego. Niejeden z Polaków z trwogą spogląda na przyszłość swojego narodu i ciężki los szerokich rzesz swoich współrodaków. Coraz trudniej z prawdziwie ludzką i chrześcijańską godnością przychodzi nam znieść ciężar każdego dnia i wzrastający niepokój o niepodległy byt Ojczystego Domu”²⁸⁶. Natomiast w okresie stanu wojennego ciągle uświadamiał trudną sytuację społeczną wzywając do ufności, jak też protestował przeciw dyskryminacji i prześladowaniom władz komunistycznych polskiego wierzącego społeczeństwa. Z okazji Wielkanocy roku 1982 składał swoim diecezjanom następujące życzenia: „Życzę rychłego zakończenia stanu wojennego, w okresie zaś jego trwania gorąco proszę o ducha solidarnej

²⁸² M. Mikołajczyk, *Władza Ludowa a Diecezja Częstochowska*, Częstochowa 2000, s. 127-147.

²⁸³ Jan Paweł II, *Przemówienie do wiernych diecezji częstochowskiej 4 czerwca 1979 przed kościołem św. Zygmunta*, CzWD 54 (1980), s. 35-40; zob. *Ojciec Święty Jan Paweł II w Częstochowie*, CzWD 54 (1980), nr 2-3; S. Bareła, *Słowo do diecezjan po wizycie Ojca św. Jana Pawła II*, CzWD 53 (1979), s. 227-228.

²⁸⁴ Tenże, *Orędzie na Boże Narodzenie 1981 roku*, CzWD 56 (1982), s. 40; por. Tenże, *Słowo pasterskie do górników zagłębia z racji uroczystości św. Barbary 1982 r.*, CzWD 57 (1983), s. 14-16.

²⁸⁵ Tenże, *Odezwa do Diecezjan wzywająca do modlitwy w intencji Ojczyzny*, CzWD 56 (1982), s. 77-78.

²⁸⁶ Tamże, s. 77.

gotowości w spieszeniu z pomocą internowanym i skazanym, boleśnie skrzywdzonym i niesłusznie zniesławionym. Otoczcie miłością i spieszcie z pomocą ich rodzinom! Życzę gorąco, abyśmy mimo beznadziei i trudności, płynących z wieloaspektowego kryzysu, jaki obecnie przeżywamy, mieli siły i potrafili zachować wzajemny szacunek, miłość i codzienną życzliwość. Życzę, aby w naszym Narodzie nie było żadnych podziałów, byśmy ustrzegli się nienawiści”²⁸⁷.

Obfitowała więc działalność duszpasterska w duchu tych wezwań i życzeń arcybiskupa na polu duchowym przez roztoczenie opieki duszpasterskiej nad więzionymi, internowanymi oraz nad ich rodzinami²⁸⁸. Kontynuował on także inicjatywy związane z rozwojem sieci parafialnej i budownictwa sakralnego.

Umocnieniem w tym działaniu duszpasterskim dla Polski i dla Kościoła częstochowskiego była druga pielgrzymka Jana Pawła II w czerwcu 1983 roku z racji Jubileuszu 600-lecia Sanktuarium Jasnogórskiego²⁸⁹.

Jak każdy biskup na pierwszym miejscu pasterz częstochowski oddany był misji głoszenia słowa Bożego wzbudzającego i karmiącego wiarę²⁹⁰. Z okazji ogłoszonego przez papieża Pawła VI Roku Wiary pisał: „mamy szczególny obowiązek skoncentrować nasz wielkopostny rachunek sumienia na przedmiocie wiary, która jest korzeniem, początkiem i fundamentem życia chrześcijańskiego, szczególnie na szerokim tle procesu laicyzacji, jaki zachodzi w wielu środowiskach współczesnej ludzkości”²⁹¹. Sprawował więc swoje pasterskie zadanie nauczania wiary przede wszystkim poprzez osobiste głoszenie kazań, homilii, różnego typu konferencji i referatów w kościołach, kaplicach, domach katechetycznych i pod gołym niebem w parafiach organizujących się z trudnością, jak to chociażby miało miejsce w parafii św. Wojciecha w Częstochowie na Tysiąclecie. Ale także inspirował kapłanów do gorliwego przepowiadania zgodnie z nauką Soboru Watykańskiego II przypominając, iż „Biskup Diecezjalny, któremu z woli Chrystusa powierzono jako zasadnicze zadanie głoszenie Ewangelii, musi myśleć z wielkim zatroskaniem o programach rekolekcji i o tematyce

²⁸⁷ Tenże, *Orędzie na Wielkanoc 1982 roku*, CzWD 56 (1982), s. 79-80.

²⁸⁸ Tenże, *List do osób przebywających w odosobnieniu (uwięzionych oraz internowanych)*, CzWD 56 (1982), s. 138.

²⁸⁹ Tenże, *List pasterski na powitanie Ojca Świętego Jana Pawła II*, CzWD 57 (1983), s. 217-219; Tenże, *Powitanie Ojca Świętego w Bazylice Katedralnej 18 VI 1983*, CzWD 57 (1983), s. 220; Tenże, *Powitanie Ojca Świętego na Jasnej Górze przed rozpoczęciem spotkania z młodzieżą 18 VI 1983*, CzWD 57 (1983), s. 228-229; Tenże, *Pożegnanie Ojca Świętego w Częstochowie na Jasnej Górze 19 VI 1983*, CzWD 57 (1983), s. 238-239.

²⁹⁰ Tenże, *Wielkopostny List pasterski do wiernych maryjnej diecezji*, CzWD 42 (1968) s. 111-113.

²⁹¹ Tamże, s. 112; *Dzień modlitw Kościoła Częstochowskiego na Jasnej Górze 11/12 kwietnia 1968 r. [Dzień wyznania wiary Kościoła Częstochowskiego]*, CzWD 43 (1969), s. 173-174.

głoszonych konferencji”²⁹². Szczególnym miejscem przepowiadania była ambona bazyliki katedralnej, owego kościoła własnego biskupa²⁹³. „Przekazując Wam, Drodzy Diecezjanie słowa Bulli Ojca św. Pawła VI, ogłaszające Nadzwyczajny Jubileusz pragnę Was zachęcić do częstych spotkań na specjalnych nabożeństwach urządzanych w naszej częstochowskiej Bazylice Katedralnej. Kiedykolwiek zaś będziecie odwiedzać Częstochowę, czy to z okazji dorocznych pielgrzymek na Jasną Górę, czy to nawet z powodu załatwianych spraw lub rodzinnych odwiedzin, starajcie się także odwiedzić Matkę wszystkich kościołów w Diecezji — Bazylikę Katedralną i w duchu pokuty, a nawet przez Spowiedź Sakramentalną korzystajcie ze specjalnych łask przywiązanych do tego św. Jubileuszu. W miarę zaś możliwości starajcie się brać czynny udział w konferencjach poświęconych omawianiu dorobku i dekretów Soboru Watykańskiego II Słowa niniejsze skierowujemy szczególnie do wiernych miasta Częstochowy. Poszczególne zaś parafie naszej Diecezji postarają się przynajmniej raz w tym okresie zorganizować wspólny udział w jubileuszowych nabożeństwach”²⁹⁴.

Ale pasterz częstochowski miał też jeszcze jedną, wyjątkową ambonę, z której echo wypowiedzi daleko przekraczało granicę nie tylko diecezji, ale i kraju. Ambona Sanktuarium Narodu Polskiego na Jasnej Górze, to miejsce szczególnie umiłowane przez kolejnego „ministra Matki Bożej”²⁹⁵. Był zapalonym mówcą, głosząc Słowo ze szczególnym zaangażowaniem emocjonalnym, wyrażając to co pragnął przekazać w imieniu Chrystusa i Kościoła całym sobą.

Oprócz tradycyjnej ambony, skąd nauczał osobiście bądź przez swoje pasterskie listy, nie wahał się korzystać także i z nowoczesnej „ambony”, jaką była prasa katolicka czy też słowo drukowane. Często będąc w Rzymie przemawiał przez Radio Watykańskie²⁹⁶. Niewątpliwie taką „amboną” był tygodnik katolicki „Niedziela”, którego reaktywacją z pozytywnym skutkiem na polecenie bp. Bareły zajął się ks. Ireneusz Skubiś²⁹⁷. Kolejnym

²⁹² S. Bareła, *List do Kapłanów głoszących nauki rekolekcyjne w Wielkim Poście 1971 r. w parafiach Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 45 (1971), s. 9.

²⁹³ Tenże, *Kazanie wygłoszone w Bazylice Katedralnej w noc wigilijną 1967 r.*, CzWD 42 (1968), s. 44-45; Tenże, *List pasterski do umiłowanej diecezji częstochowskiej ogłaszający nadzwyczajny jubileusz soborowy w bazylice katedralnej*, CzWD 40 (1966) s. 15-18.

²⁹⁴ Tenże, *List pasterski do umiłowanej Diecezji Częstochowskiej ogłaszający Nadzwyczajny Jubileusz Soborowy w Bazylice Katedralnej*, CzWD 40 (1966) s. 18.

²⁹⁵ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, w: *Człowiek zawierzenia*, s. 47; Por. m.in. S. Bareła, *Przemówienie w czasie wigilii nocnej na Jasnej Górze 11 kwietnia 1969*, CzWD 43 (1969), s. 174-178.

²⁹⁶ S. Bareła, *Matka Kościoła – Matka życia i świętości. Przemówienie przez Radio Watykańskie w dn. 21 XI 1968 r.*, CzWD 43 (1969), s. 155-157; Tenże, *Święci Boży, święci Kościoła i święci Narodu. Przemówienie wygłoszone w Radiu Watykańskim 16 X 1971*, CzWD 45 (1971), s. 268-270.

²⁹⁷ I. Skubiś, *Służba ewangelizacyjna Tygodnika Katolickiego Niedziela*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego*, s. 124, zob. S. Bareła, *Komunikat o wznowieniu wydawania tygodnika katolickiego „Niedziela”*, CzWD 55 (1981), s. 180-181.

środkiem nauczania biskupiego były pozycje wydawane w nowoutworzonym przez niego w 1983 roku wydawnictwie diecezjalnym „Regina Poloniae”, kierowanym przez ks. Jana Kowalskiego²⁹⁸. Choć powstało ono pod koniec życia biskupa, jednak zdążyło wydać jeszcze cenne pozycje opatrzone wstępem i zezwoleniem swojego twórcy²⁹⁹. Nadto dziełem bp. S. Bareły były „Częstochowskie Studia Teologiczne” ukazujące się od 1972 roku i świadczące o jego trosce o miejscowe środowisko naukowe, jego rozwój oraz promocję jego osiągnięć³⁰⁰.

Jednym z najważniejszych sposobów pasterskiego nauczania bp. S. Bareły adresowanym do całej diecezji były wystosowywane do wiernych listy pasterskie oraz orędzia, komunikaty i odezwy. Łącznie wystosował on do diecezjan 23 orędzia i 34 listy pasterskie³⁰¹.

Najobszerniejsza ich forma związana była z okresem najważniejszych świąt chrześcijańskich, a orędzia na Narodzenie Pańskie i Wielkanoc stały się tradycją. Częste były też listy na okres Wielkiego Postu, te związane z przeżywanym w diecezji Tygodniem Miłosierdzia czy Tygodniem Powołań czy też do górników na ich patronalne święto św. Barbary³⁰². Także w dziedzictwie pasterskiego słowa trzeciego pasterza Kościoła częstochowskiego znaleźć można listy wystosowane na znamienne rocznice 40³⁰³ i 50-lecia diecezji³⁰⁴, 50-lecia Seminarium Duchownego³⁰⁵ czy setnej rocznicy urodzin pierwszego biskupa częstochowskiego Teodora Kubiny³⁰⁶. Nie mogło zabraknąć też biskupiego słowa na czas Nawiedzenia Matki Bożej w kopii jasnogórskiej Ikony³⁰⁷ i jubileuszu 600-lecia Sanktuarium Jasnogórskiego³⁰⁸. Kierował również słowo zachęty i zaproszenia na różne uroczystości religijne do najmłodszych diecezjan – dzieci i młodzieży³⁰⁹. Tematem odez

²⁹⁸ J. Kuliberda, *Apostolstwo przez słowo drukowane*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego*, s. 128; zob. S. Bareła, *Dekret erygujący Wydawnictwo Diecezji Częstochowskiej „Regina Poloniae”*, CzWD 57 (1983), s. 153.

²⁹⁹ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, s. 49.

³⁰⁰ Tamże.

³⁰¹ J. Kapuściński, *Działalność piśmiennicza bp. Stefana Bareły w latach 1945-1984*, VeC 3 (2014), s. 159.

³⁰² S. Urbański, *Bareła Stefan (1916-1984)*, *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 8, red. J. Mandziuk, Warszawa 1995, s. 36-42.

³⁰³ S. Bareła, *Na wejście w wiary drugie tysiąclecie i na 40-lecie maryjnej diecezji*, CzWD 41 (1967), s. 131-134.

³⁰⁴ Tenże, *List pasterski Biskupa Częstochowskiego na 50 lecie diecezji*, CzWD 49 (1975), s. 160-168.

³⁰⁵ Tenże, *List pasterski na 50-lecie Seminarium*, CzWD 51 (1977), s. 5-10.

³⁰⁶ Tenże, *Słowo pasterskie przed uroczystością setnej rocznicy urodzin Księdza Biskupa Teodora Kubiny, pierwszego Arcypasterza Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 55 (1981), s. 115-119.

³⁰⁷ Tenże, *Słowo Biskupa Częstochowskiego zapowiadające uroczystość zakończenia nawiedzenia Matki Bożej w kopii Jej Jasnogórskiego Obrazu*, CzWD 12 (1980), s. 268-269.

³⁰⁸ Tenże, *List pasterski z okazji Jubileuszu 600 lecia obecności Matki Bożej na Jasnej Górze*, CzWD 56 (1982), s. 250-257.

³⁰⁹ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, s. 47-48; zob. S. Bareła, *Soborowe Słowo do młodzieży*, CzWD 38 (1964), s. 201-203; Tenże, *List z Rzymu do młodzieży na uroczystość św. Stanisława Kostki*, CzWD 45 (1971), s. 271-272; Tenże, *List do rodziców i młodzieży diecezji częstochowskiej o wychowaniu młodego pokolenia w duchu Chrystusowym*,

biskupa były także kwestie związane z trudnościami w tworzeniu nowych parafii oraz uzyskiwaniem pozwoleń na budowę kościołów i punktów katechetycznych. W związku z przygotowaniem i ogłoszeniem II Synodu Diecezji Częstochowskiej powstały biskupie odezwy, w których przedstawiona została potrzeba zwołania synodu: „Zjednoczeni z Chrystusem, który jest światłem naszego życia oraz z Maryją – wzorem naszego zawierzenia i oddania Bogu, ufnie podejmujemy dzieło odnowy naszego Kościoła Diecezjalnego poprzez włączanie się w prace II Synodu. Synod, jak każde dzieło duchowej odnowy, będzie nade wszystko dziełem odradzającego nas Ducha Świętego”³¹⁰.

Poza tymi enuncjacjami dotyczącymi życia diecezji wystosowywał także słowo pasterskie związane z ważnymi wydarzeniami dla Kościoła w Polsce i na świecie, jak np. listy po śmierci kard. S. Wyszyńskiego, Pawła VI³¹¹, Jana Pawła I³¹² czy po wyborze Jana Pawła I³¹³ i Jana Pawła II³¹⁴ oraz pielgrzymkami papieskimi do Polski. Wydawał również listy przed wejściem wielkich pielgrzymek z całego kraju na Jasną Górę, zachęcając swoich diecezjan do gościnności ich przyjmowania³¹⁵. Szczególnym echem w Polsce odbiły się komunikaty biskupa związane z konfrontacją z władzami PRL, które w roku 1979-1980 chciały odciąć Jasną Górę od Częstochowy przez wybudowanie podziemnego tunelu między Alejami NMP a aleją Sienkiewicza, co znacząco utrudniałoby ruch pielgrzymkowy. Wreszcie trzeba także wspomnieć o jego pasterskich reakcjach na prześladowania i szykanowania wiernych w okresie stanu wojennego, jak np. reakcja na pobicie młodzieży wracającej ze mszy św. na Jasnej Górze w dniu 1 września 1982 roku³¹⁶ czy jego list do osób internowanych z okazji Wielkanocy w roku 1982³¹⁷.

Do głównych tematów przepowiadania bp. Bareły należy zaliczyć przede wszystkim zatroskanie o odnowę wspólnoty Kościoła lokalnego, częstochowskiego w świetle bardzo świeżych wówczas owoców II Soboru Watykańskiego. W tym duchu jako ojciec soborowy podkreślał konieczność odpowiedzialności za Kościół zarówno wiernych duchownych jak i

CzWD 46 (1972), s. 83-86; Tenże, *Słowo do młodzieży wszystkich uczelni wyższych i młodzieży szkół licealnej a także do młodzieży pozaszkolnej – pracującej*, CzWD 46 (1972), s. 87.

³¹⁰ II Synod Diecezji Częstochowskiej, red. Z. Wajzner, Częstochowa 1987, s. 14.

³¹¹ S. Bareła, *Odezwa do diecezjan z racji zgonu Ojca Świętego Pawła VI*, CzWD 52 (1978), s. 228-230.

³¹² Tenże, *Słowo w dniach wielkiej żałoby po nieoczekiwanej śmierci Ojca św. Jana Pawła I*, CzWD 52 (1978), s. 256-257.

³¹³ Tenże, *Do diecezjan po wyborze Ojca św. Jana Pawła I*, CzWD 52 (1978), s. 253-254.

³¹⁴ Tenże, *Słowo z okazji wyboru Ojca Świętego Jana Pawła II*, CzWD 52 (1978) s. 279-282.

³¹⁵ Tenże, *Słowo do mieszkańców Częstochowy i diecezji na szlaku pielgrzymki warszawskiej*, CzWD 44 (1970), s. 237-238.

³¹⁶ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, s. 47.

³¹⁷ S. Bareła, *List do osób przebywających w odosobnieniu (uwięzionych oraz internowanych)*, CzWD 56 (1982), s. 138.

wiernych świeckich. Przedstawiając w swoim słowie do diecezjan przed pierwszą niedzielą synodalną założenia prac synodu uzmysławiał: „Chcemy bardziej zrozumieć jakie obowiązki ciążyą na nas jako na członkach wspólnoty Kościoła Częstochowskiego — który wszyscy tworzymy. (...) To są nasze wspólne problemy — tak świeckich, jak i duchownych”³¹⁸. Wskazywał przy tym na potrzebę ewangelizacji różnych grup społecznych, a także współczesnej cywilizacji jako takiej. Ukazywał więc odpowiedzialność wierzących za chrześcijański kształt życia indywidualnego, rodzinnego, społecznego oraz narodowego. W swoim nauczaniu dostrzegał konieczność obrony życia, wychowania w duchu katolickich wartości młodego pokolenia, a także opieki nad ludźmi starszymi i chorymi. Przypominał o palących, narodowych problemach, które domagają się rozwiązania: pladze pijaństwa, niemoralności, rozbitych rodzinach. W specjalnych odezwach akcentował potrzebę tworzenia nowych wspólnot parafialnych i budowę dla nich kościołów: „nasza współodpowiedzialność za Kościół przejawia się także w trosce o konieczną i niezbędną przestrzeń dla poszczególnych wspólnot, zarówno do przekazywania Słowa Bożego, jak i sprawowania Eucharystii i całego kultu Bożego. Wszyscy jesteśmy odpowiedzialni za wznoszenie nowych kościołów, kaplic mszalnych, domów katechetycznych i parafialnych”³¹⁹.

Niemniej często przebija się w pasterskim nauczaniu przedstawianie prawdy o obecności Najświętszej Maryi Panny w tajemnicy Chrystusa i Kościoła, kultywowanie nabożeństwa do Matki Bożej, szczególnie w wizerunku Ikony jasnogórskiej, co jest tematem wielu listów wydawanych w czasie przybywania do Częstochowy rzesz pielgrzymów, temat troski o powołania do służby w Kościele, odpowiedniej i permanentnej formacji osób duchownych, konsekrowanych i świeckich³²⁰.

Szczególną rolę w wychowywaniu do posługi przepowiadania słowa upatrywał bp Bareła w nowych sposobach formacji alumnów seminarium, wyświęconych już księży oraz katolików świeckich. Rokrocznie przedstawiał przełożonym Seminarium plany formacyjne, dydaktyczne i naukowe³²¹. Wprowadził nowatorski program praktyk pastoralnych dla kleryków ostatniego roku studiów, a także wakacyjny udział studentów seminarium w rekolekcjach Ruchu Światło-Życie³²². Samym alumnom często wpajał zasadę: *Bonum Ecclesiae suprema lex* (Dobro Kościoła najwyższym prawem)³²³. Także dla swoich

³¹⁸ Tenże, *Słowo do diecezjan na pierwszą niedzielę synodalną*, CzWD 51 (1977), s. 34-36.

³¹⁹ Tenże, *Odezwa Biskupa Częstochowskiego do wiernych w sprawie budownictwa sakralnego*, CzWD 58 (1984), s. 8-9.

³²⁰ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, s. 48.

³²¹ L. Warzybok, *Biskupi ordynariusze częstochowscy*, s. 60.

³²² M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, s. 48.

³²³ I. Skubiś, *Pasterz wierny*, w: *Człowiek zawierzenia*, s. 173-174.

prezbiterów wprowadził nowe metody formacji. Dla najmłodszych kapłanów powołał do istnienia „Tirocinium Pastorale”, mające pogłębić ich rozwój duchowy i wzbogacić o nowe inspiracje pastoralne. Natomiast w trosce o właściwy poziom duchowy kapłanów wprowadził obowiązek corocznych trzydniowych rekolekcji kapłańskich³²⁴. Dbał także o poziom prowadzonego przez prezbiterów duszpasterstwa wydając w 1969 roku dekret w sprawie cotygodniowych narad duszpasterskich³²⁵. Warto przytoczyć jego treść, ukazującą troskę biskupa o należyty poziom pracy swoich kapłanów: „Mając na względzie celowość i skuteczność pracy duszpasterskiej w duchu zasad soborowej kolegalności i odpowiedzialności za planowanie i dokonywane prace na terenie parafii — zarządzam niniejszym cotygodniowe narady duszpasterskie kapłanów Diecezji Częstochowskiej, a mianowicie:

1. W każdej parafii, w której pracuje więcej niż jeden kapłan winna się odbywać cotygodniowa narada duszpasterska wszystkich księży pracujących w parafii, pod przewodnictwem Księdza Proboszcza.

2. Przedmiotem tej narady jest planowanie pracy na najbliższy tydzień i aktualne sprawy życia parafialnego.

3. Z każdej narady winien być spisany protokół, przynajmniej półstronicowy w specjalnej księdze, podpisany przez wszystkich biorących udział.

4. W parafiach, w których pracuje tylko jeden kapłan — dobrze prowadzona księga ogłoszeń parafialnych winna przedstawiać cotygodniowy plan pracy duszpasterskiej.

5. Księga protokołów narad duszpasterskich i księga ogłoszeń parafialnych stanowić będzie specjalny przedmiot wizytacji dziekańskiej i biskupiej”³²⁶.

Dla pogłębienia studium teologii i integracji miejscowego środowiska naukowego powołał Seminarium Naukowe Teologów, stanowiące środowisko dla księży pragnących rozwijać się naukowo³²⁷. Dla wszystkich kapłanów organizował w regionach dni duszpasterskie, podczas których osobiście i poprzez prelegentów zaznajamiał z aktualnymi kierunkami życia Kościoła i nadawał ton wprowadzania soborowych reform. Tak zresztą bardzo często rozpoczynał swoje zarządzenia i dekry: „Wypełniając wskazania *Vaticanum II*”³²⁸.

³²⁴ S. Bareła, *Dekret wprowadzający obowiązek corocznych rekolekcji kapłańskich* [3 V 1969], CzWD 43 (1969) s. 158.

³²⁵ Tenże, *Dekret o rejonowych dniach skupienia dla kapłanów diecezji częstochowskiej z dn. 26 stycznia 1972*, CzWD 46 (1972), s. 77-78.

³²⁶ Tenże, *Dekret w sprawie cotygodniowych narad duszpasterskich*, CzWD 43 (1969) s. 40.

³²⁷ Tenże, *Dekret o ustanowieniu Seminarium Naukowego Teologów w Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 55 (1981), s. 122.

³²⁸ M. Mikołajczyk, *Biskup Stefan Bareła – Pasterz oddany bez reszty Kościołowi*, VeC 6 (2016), s. 198.

Bp Bareła otaczał opieką przygotowujących się do katechizacji w ramach Diecezjalnego Studium Katechetycznego³²⁹. Natomiast Studium Dokumentacji Soborowej, organizowane z inicjatywy trzeciego biskupa częstochowskiego przez ks. Stanisława Grzybka, było zaczątkiem własnej uczelni teologicznej w stolicy diecezji. Wkrótce Studium nawiązało współpracę z Akademią Teologii Katolickiej, a jego absolwenci mogli uzyskiwać tytuły magisterskie tej właśnie uczelni. Niestety współpraca ta zostaje przerwana na skutek niekorzystnych decyzji władz państwowych³³⁰. Kolejną szansą na możliwość akademickiego zgłębiania teologii w Częstochowie stało się podpisanie w 1981 r. umowy naukowej z Papieskim Wydziałem Teologicznym w Krakowie i związaną z tym zmianą nazwy na „Instytut Teologiczny w Częstochowie”³³¹. Instytut Teologiczny kształcił osoby świeckie i konsekrowane do podjęcia w Kościele posługi katechety i różnych innych zadań ewangelizacyjnych³³². Uczelnia ta była szczególnie bliska bp. Barele, a jej funkcjonowaniu poświęcał bardzo dużo czasu aż do końca swojej posługi³³³. Leżała mu bowiem na sercu sprawa częstochowskiego środowiska teologicznego, dlatego przedkładał propozycje i plany działalności instytutu na bieżący rok, podkreślając konieczność liczniejszego korzystania z wykładów w Instytucie świeckich katechizujących młodzież³³⁴.

Powołanie Instytutu Teologicznego miało na celu służbę dziełu katechizacji. Biskup wielką troską otaczał tę formę uczenia prawd wiary i przekazywania Bożego Słowa najmłodszym. Wydał stosowne dekrety, które zaprowadzały dwie godziny katechezy tygodniowo. Włączył też w program katechizacji dzieci przedszkolne i promował wczesną Komunię św. sześciolatków. Ponadto zarządził odpowiedni cykl katechez przed przyjmowaniem sakramentów. Jego pragnieniem była systematyczna katecheza dla rodziców³³⁵.

W ciągu 20 letniej posługi biskupiej, znakiem jego szczególnej troski była realizacja w diecezji reformy liturgicznej zainicjowanej przez Sobór Watykański II. W tym celu odbywały się odpowiednie szkolenia duchowieństwa, a także kandydatów do kapłaństwa w Seminarium Duchownym. Sam z wielką czcią sprawował sakramenty i dlatego szczególnie raziło go

³²⁹ *Kurs katechetyczny w Częstochowie*, CzWD 49 (1975), s. 131; S. Bareła, *Przemówienie do katechetek i katechetów podczas kursu dn. 7 stycznia 1974*, CzWD 48 (1974), s. 54-59.

³³⁰ S. Grzybek, *Instytut Teologiczny w Częstochowie*, w: *Instytut Teologiczny w służbie diecezji częstochowskiej*, Częstochowa 1991, s. 18.

³³¹ J. Kowalski, *Inne, kościelne instytucje naukowe w siedemdziesięciopięciolecie diecezji częstochowskiej*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 234.

³³² Tenże, *Biskupi częstochowscy i ich wizja pastoralna*, tamże, s. 129-130.

³³³ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, s. 49.

³³⁴ *Z działalności arcybiskupiej Ks. Bpa Ordynariusza I-VI 1971*, CzWD 46 (1972), s. 98.

³³⁵ A. Długosz, *Pierwszy Katecheta Diecezji*, w: *Człowiek zawierzenia*, s. 77-78.

niedbałe odprawianie Mszy św. przez swoich prezbiterów, czy też różnego rodzaju nowinkarstwo w celebracjach. Często ukazywał jako wzór szafarzy sakramentów dwie wielkie postacie Kościoła – św. Jana Pawła II i Kardynała Stefana Wyszyńskiego³³⁶. Sam zresztą umiłował Eucharystię aż do końca, sprawując Mszę św. w koncelebrze swoich najbliższych współpracowników mimo wycieńczenia chorobą nawet w ostatnich dniach życia a nawet w dniu swojej śmierci³³⁷.

Zabiegał usilnie o rozwój kultu eucharystycznego. Niewątpliwie znacznym i trwałym owocem tamtego czasu jest zaprowadzenie kaplic wieczystej adoracji Najświętszego Sakramentu w kościele farnym św. Zygmunta w Częstochowie³³⁸ i w kościele św. Lamberta w Radomsku. Ponadto w szczególnie uroczysty sposób celebrował uroczystość Bożego Ciała prowadząc centralną procesję dla całej Częstochowy z katedry na Jasną Górę³³⁹.

W diecezji częstochowskiej palącym problemem była niewystarczająca liczba miejsc kultu. Związane to było z procesem urbanizacji, która szczególnie w Częstochowie i w Zagłębiu przyspieszyła w latach siedemdziesiątych. Liczba wiernych w niektórych parafiach wzrosła do kilkudziesięciu tysięcy, np. św. Antoniego w Dąbrowie Górniczej, św. Joachima w Sosnowcu-Zagórz. Wobec tych nowych wyzwań duszpasterskich bp Bareła osobiście, jak i przez swoich współpracowników, przede wszystkim biskupa pomocniczego Franciszka Musiela zabiegał o rozwój sieci parafii i możliwość budowy nowych kościołów³⁴⁰.

Także ludność na terenach wiejskich, szczególnie ta oddalona od swych kościołów parafialnych domagała się stworzenia im parafii. Odpowiedzią na te zapotrzebowania duchowe było tworzenie nowych placówek duszpasterskich mimo trudności natury politycznej i materialnej. Szczególne zasługi na tym polu ma bp F. Musiel, wcześniejszy proboszcz parafii Matki Bożej Zwycięskiej w Częstochowie, pełniący funkcję proboszczowską także po konsekracji biskupiej, a w późniejszych latach również w parafii św. Barbary³⁴¹. Biskup Musiel zasłynął jako bojownik o wolność narodu i demaskator totalitarnych władz

³³⁶ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, s. 51.

³³⁷ Tenże, *Ostatnie dni wśród nas...*, w: *Człowiek zawierzenia*, s. 119.

³³⁸ S. Bareła, *List z okazji rozpoczęcia wieczystej adoracji Najśw. Sakramentu w kościele św. Zygmunta w Częstochowie*, CzWD 47 (1973), s. 112-117.

³³⁹ Tenże, *Pasterz i Ojciec*, w: *Człowiek zawierzenia*, s. 52; por. S. Bareła, *Zarządzenie w sprawie centralnej procesji Bożego Ciała w mieście biskupim Częstochowie*, CzWD 44 (1970), s. 103.

³⁴⁰ A. Długosz, *Pasterskie poczynania biskupów pomocniczych diecezji częstochowskiej*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 135-138; zob. S. Bareła, *Dekret o powołaniu do życia Komisji ds. Budowy nowych Kościołów i odnowy Kościołów i Kaplicy w Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 49 (1975), s. 129-130; Tenże, *Dekret powołujący nowy skład osobowy Diecezjalnej Komisji ds. Budowy Nowych Kościołów*, CzWD 57 (1983), s. 152.

³⁴¹ J. Związek, *Biskupi pomocniczy w diecezji częstochowskiej*, CzST 2 (1974), s. 72.

komunistycznych³⁴². Władze PRL wielokrotnie próbowały ograniczać jego biskupią służbę. Szczególnym jednak rysem jego posługi była troska o należyte i liczne miejsca kultu Bożego. Gromadził on środki finansowe ze źródeł krajowych i zagranicznych, wprowadził zwyczaj tzw. „kolędy” wśród księży, zbierając datki na budowę nowych świątyń i budynków katechetycznych oraz odwiedzając w tym celu w okresie Bożego Narodzenia wszystkich kapłanów diecezjalnych. Sam też ofiarował dom rodzinny w miejscowości Janiki koło Krzepic na punkt katechetyczny, a następnie wspierał materialnie budowę kościoła w tej miejscowości³⁴³.

Niewątpliwie symbolem tej walki z władzą ludową o należyte przestrzenie do sprawowania sakramentów i modlitwy w czasach rządów diecezją częstochowską bp. Bareły stał się kościół św. Wojciecha w częstochowskiej dzielnicy Tysiąclecie³⁴⁴.

Szczególną troską Pasterz częstochowski obejmował życie sakramentalne dzieci i młodzieży. Wydał zarządzenie dopuszczające do I Komunii św. już dzieci z klas 2 szkoły podstawowej przy zagwarantowaniu przez rodziców troski o dalszy rozwój duchowy ich potomstwa³⁴⁵. Tradycją stały się Msze św. przed szczytem jasnogórskim na rozpoczęcie i zakończenie roku szkolnego. Także z maturzystami modlił się o pomyślny przebieg egzaminów. Proponował też młodym, szczególnie maturzystom rekolekcje zamknięte w przerwach świątecznych, które organizowano dla setek młodzieży w Częstochowie i w Seminarium w Krakowie czy też miesięczne dni skupienia³⁴⁶.

Wyprzedzając dyrektywy nowego rytuału sakramentu bierzmowania dla diecezji polskich, wprowadził w diecezji własny program przygotowania do udzielenia tego sakramentu inicjacji chrześcijańskiej, ustalającego m.in. wiek przyjęcia bierzmowania na 8 klasę szkoły podstawowej. Podczas sprawowania sakramentu wymagał od młodzieży wyjątkowego skupienia i rozmodlenia³⁴⁷.

Początek pasterzowania bpa Bareły w diecezji częstochowskiej przypadł na ostatnie lata Wielkiej Nowenny przed tysiącleciem Chrztu Polski. Biskup z zapałem podjął się tego duszpasterskiego dzieła od lutego 1964 roku³⁴⁸ Zwieńczeniem tej wielkiej modlitwy narodu

³⁴² A. Sznajder, „Trzeba mieć odwagę atakowania”. *Biskup Franciszek Musiel*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, nr 10, s. 62-66.

³⁴³ A. Długosz, *Pasterskie poczynania biskupów pomocniczych diecezji częstochowskiej*, s. 137.

³⁴⁴ J. Słomian, *Dramatyczna historia parafii i kościoła św. Wojciecha BM w Częstochowie, dzielnicy Tysiąclecie*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 115.

³⁴⁵ L. Warzybok, *Biskupi Ordynariusze częstochowscy*, CzST 2 (1974), s. 58; A. Długosz, *Pierwszy Katecheta Diecezji*, w: *Człowiek zawierzenia*, s. 77.

³⁴⁶ Tenże, *Pierwszy Katecheta Diecezji*, s. 78.

³⁴⁷ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, s. 53; zob. S. Bareła, *Zarządzenie w sprawie katechetycznego i duszpasterskiego przygotowania do sakramentu bierzmowania*, CzWD 44 (1970), s. 102.

³⁴⁸ W. Gołąb, *Praca duszpasterska w okresie Wielkiej Nowenny*, s. 283.

były uroczystości centralne na Jasnej Górze w dniach 2 – 4 maja 1966 r. z udziałem całego Episkopatu Polski pod przewodnictwem kardynała Stefana Wyszyńskiego jako legata papieskiego³⁴⁹. Ponadto czynnie poprzez duchowe przygotowanie i zaangażowane uczestnictwo bp Bareła brał udział w doniosłych dla Kościoła częstochowskiego chwilach, jakimi były pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II do Ojczyzny, a w tym do Częstochowy. Ojciec św. był w stolicy diecezji dwukrotnie, w roku 1979 i 1983³⁵⁰.

Niewątpliwie bardzo ważnym rysem posługi biskupa Bareły była jego głęboka pobożność maryjna. Jako biskup częstochowski został mianowany przewodniczącym Komisji Maryjnej Konferencji Episkopatu Polski. Z niezwykłym zaangażowaniem sprawował ten urząd, będąc zwolennikiem powtórnej peregrynacji Ikony Częstochowskiej oraz idei, by Jasnogórskie Śluby Narodu stanowiły stały program duszpasterstwa. Postulował też za ożywieniem ruchu pielgrzymkowego do różnych sanktuariów maryjnych w Polsce³⁵¹.

Peregrynacja wizerunku Matki Bożej Częstochowskiej w kopii Cudownej Ikony w latach 1979-1980 była niewątpliwie doniosłym wydarzeniem w życiu diecezji częstochowskiej. Nawiedzenie wydało wielkie owoce wśród wiernych, którzy przyjmowali w swoich parafiach kopię Obrazu³⁵². Na zakończenie peregrynacji biskup Bareła wzywał, by „wszyscy umieli i zechcieli przyjąć łaski, jakie daje Matka Najświętsza nawiedzając poszczególne wspólnoty duszpasterskie naszego Kościoła Częstochowskiego”³⁵³. Owocem peregrynacji miały być adwentowe rekolekcje, które zostały przeprowadzane w każdej parafii i miały posiadać charakter maryjny. Tematyka rekolekcji miała obejmować problemy rodziny w świetle Ewangelii i wzoru Rodziny Nazaretańskiej³⁵⁴.

Biskup Bareła nazwany przez św. Jana Pawła II „wiernym Stróżem i umiłowanym Synem Jasnogórskiej Pani”³⁵⁵ szczególnie ukochał Jasną Górę. Tutaj sprawował posługę nie tylko wobec swoich diecezjan, ale przede wszystkim rzesz pielgrzymów z całego świata. W każdą sobotę sprawował w Kaplicy Cudownego Obrazu Mszę św. o godz. 7.30 za diecezję i Episkopat. Przewodniczył maryjnemu czuwaniu diecezji częstochowskiej z 11 na 12 każdego miesiąca³⁵⁶. Także w diecezji krzewił kult maryjny. Doprowadził do koronacji figury Matki

³⁴⁹ Tamże, s. 284-285.

³⁵⁰ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, s. 45, por. *Ojciec Święty Jan Paweł II w Częstochowie 18-21 czerwca 1983 r.*, CzWD 57 (1983), nr 10.

³⁵¹ P. Kosiak, *Przewodniczący Komisji Maryjnej Episkopatu Polski*, w: *Człowiek zawierzenia*, s. 135.

³⁵² S. Gębka, *Nawiedzenie Matki Bożej w Diecezji Częstochowskiej 1979-1980*, Częstochowa 2002.

³⁵³ S. Bareła, *Słowo Biskupa Częstochowskiego zapowiadające uroczystość zakończenia nawiedzenia Matki Bożej w kopii Jej Jasnogórskiego Obrazu*, w: CzWD 54 (1980), s. 268.

³⁵⁴ Tenże, *Zarządzenie o rekolekcjach adwentowych*, CzWD 55 (1981), s. 123.

³⁵⁵ J. Płatek, *Wierny stróż Jasnogórskiej Pani*, w: *Człowiek zawierzenia*, s. 59.

³⁵⁶ Tamże, s. 64 - 65.

Bożej Patronki Rodzin w Żarkach-Leśniowie w 1967 r., koronacji figury Matki Bożej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej w 1968 roku³⁵⁷ oraz koronacji obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Wieluniu w 1971 roku³⁵⁸. Koronatorami byli kard. S. Wyszyński i kard. Karol Wojtyła³⁵⁹. W znaku koronacji upatrywał szczególną wdzięczność Ludu Bożego za łaski od Maryi, którą określał jako pomoc i obronę przed różnymi problemami życia człowieka³⁶⁰. Propagował też kult maryjny w innych miejscach Kościoła częstochowskiego, m.in. w Gidlach, Rozprzy, Sulmierzycach i Pajęcznie³⁶¹.

Szczególną troską biskupa diecezjalnego winni być otoczeni najbardziej potrzebujący pomocy: ubodzy, chorzy, niepełnosprawni i w podeszłym wieku. Bp Bareła podjął szereg działań mających w powierzonej mu diecezji zaspokoić potrzeby materialne i duchowe wiernych odrzuconych często przez świat na margines życia. Powołał specjalny referat duszpasterstwa ludzi zagubionych społecznie i moralnie w kurii diecezjalnej³⁶². Wzywał swoje duchowieństwo do regularnej pracy duszpasterskiej wobec chorych. Przypominał proboszczom o obowiązku posługi sakramentalnej w I piątce miesiąca oraz nakazywał im objęcie stałą, a nie okazjonalną duszpasterską troską wszystkich chorych przebywających w szpitalach i domach pomocy. Ponadto obligował wszystkich duszpasterzy prowadzących jakiegokolwiek formy wspólnoty apostołskiego działania, by motywowali członków tychże wspólnot do niesienia pomocy duchowej i materialnej chorym i potrzebującym³⁶³. Z okazji Roku Osób Niepełnosprawnych wydał specjalny list pasterski poświęcony tym osobom³⁶⁴.

Doniosłym symbolem troski o chorych i cierpiących był fakt, że bp Stefan Bareła chętnie udzielał zgody na sprawowanie Mszy św. w domu chorego³⁶⁵. Sam zresztą, doświadczywszy nieuleczalnej choroby dał wyraz wielkiej wiary w moc sakramentu

³⁵⁷ Z. Wajzner, *Koronacja figury Matki Bożej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej, dn. 19 maja 1968 r.*, CzWD 43 (1969), s. 81-85; zob. S. Bareła, *List zachęcający do udziału w koronacji figury Matki Bożej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej*, CzWD 42 (1968), s. 116-118.

³⁵⁸ S. Bareła, *List do Ks. kardynała Prymasa Polski w sprawie koronacji obrazu Matki Bożej Pocieszenia*, CzWD 45 (1971), s. 103-104.

³⁵⁹ E. Banaszek, *Koronacja obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Kolegiacie Wieluńskiej w dn. 5 września 1971 r.*, CzWD 46 (1972), s. 104-106.

³⁶⁰ A. Szwedzik, *Rękopiśmienny i drukowany dorobek homiletyczny bp. Stefana Bareły*, VeC 5 (2015), s. 328.

³⁶¹ J. Płatek, *Wierny stróż Jasnogórskiej Pani*, s. 64.

³⁶² S. Bareła, *Dekret powołujący referat duszpasterstwa ludzi zagubionych społecznie i moralnie*, CzWD 57 (1983), s. 151.

³⁶³ Tenże, *Zarządzenie o opiece duszpasterskiej nad chorymi*, CzWD 55 (1981), s. 122-123.

³⁶⁴ Tenże, *List na Tydzień Miłosierdzia w Międzynarodowym Roku Osób Upośledzonych*, CzWD 56 (1982), s. 12-16.

³⁶⁵ W. Terlecka, *Człowiek na miarę daru Chrystusowego*, w: *Zawsze miał dla nas czas. Wieruszowskie lata Księdza Biskupa Stefana Bareły*, red. M. Mikołajczyk, W. Terlecka, J. Tomalkiewicz, Wieruszów-Częstochowa 2013, s. 32, zob. S. Bareła, *Zarządzenie o opiece duszpasterskiej nad chorymi 1980*, CzWD 54 (1980), s. 123.

namaszczenia przyjmując go z wiarą wobec swoich współpracowników 4 lutego 1984 r. i wyznając: „sakrament ten daje łaskę, ja w tę łaskę ogromnie wierzę”³⁶⁶.

Pasterskie posługiwanie trzeciego biskupa częstochowskiego przypadło na okres wielu trudnych wydarzeń w kraju, wśród nich szczególnie stanu wojennego³⁶⁷. Tak też z wielkim przejęciem zwrócił się biskup Bareła w 1982 r. do internowanych przez władze działaczy antykomunistycznych i ich rodzin. Solidaryzując się z nimi, podkreślał dramat tak niesłusznego uwięzienia, dodając jednocześnie nadziei płynącej z przeżywanego wówczas czasu świąt Zmartwychwstania Pańskiego. Bardzo sugestywne były słowa „szczerzej ojcowskiej pociechy” skierowane do rodzin internowanych, zakończone Chrystusowym zapewnieniem: „Nie bójcie się!”. „Pokój Wam!”³⁶⁸.

W czasach Polski Ludowej, gdy wielu rodaków znajdowało się w bardzo trudnej sytuacji bytowej, gdy często brakowało podstawowych do funkcjonowania produktów, Kościół obok pomocy duchowej udzielał także i szeroko pojętego wsparcia materialnego. W całej ojczyźnie funkcjonowały w różnych diecezjach odpowiednie organizacje pomocowe. Najprężniej działał największy Prymasowski Komitet Pomocy Internowanym i Uwięzionym wraz z wydzielonymi sekcjami. Organizował i dystrybuował odpowiednią pomoc płynącą od Kościoła zza żelaznej kurtyny³⁶⁹. Także w diecezji częstochowskiej funkcjonował Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu wraz z oddziałem regionalnym w Sosnowcu. Otaczał on pomocą charytatywną oraz prawną osoby poszkodowane, uwięzione i ich rodziny. Ponadto diecezja prowadziła szeroką akcję charytatywną, rozprowadzając dary nadchodzące w transportach samochodowych z Europy Zachodniej³⁷⁰.

Niezwykłe wyraźnie widać działania charytatywne podejmowane w diecezji za rządów biskupa Bareły w listach, jakie wystosowywał z racji Tygodni Miłosierdzia. Ta szczególna inicjatywa, kontynuowana w diecezji, miała uwrażliwić ogół wiernych na biedę tych najbardziej potrzebujących. Podejmowane były konkretne inicjatywy, takie jak organizacja Dnia Chorych, kwesta darów i ofiar pieniężnych dla ubogich oraz głodnych, zbiórka zabawek dla małych dzieci czy propagowanie odwiedzania osób samotnych i chorych³⁷¹. Także od strony duchowej bp Bareła ukazywał człowieka upośledzonego jako zadanie, a przede

³⁶⁶ M. Duda, *Ostatnie dni wśród nas...*, w: *Człowiek zawierzenia*, s. 114.

³⁶⁷ M. Mikołajczyk, *Stefan Bareła. Trzeci Pasterz Kościoła Częstochowskiego*, WACz 83 (2009), nry 3-4, s. 112-113.

³⁶⁸ S. Bareła, *List do rodzin osób przebywających w odosobnieniu*, CzWD 56 (1982), s. 138.

³⁶⁹ Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944-2007*, s. 253.

³⁷⁰ APMD, sygn. brak (M. Duda, *Historia diecezji częstochowskiej*, Częstochowa 2018, s. 1-20).

³⁷¹ S. Bareła, *List biskupa częstochowskiego na Tydzień Miłosierdzia w Międzynarodowym Roku Osób Upośledzonych*, CzWD 1 (1982), s. 13.

wszystkich dar dla społeczeństwa. Wskazywał na jednakową godność wszystkich, bez względu na jakiegokolwiek braki, podkreślając przy tym, że osoba niepełnosprawna przez swoje cierpienie bardziej ukazuje tajemnicę osoby ludzkiej³⁷². Zachęcał też biskup częstochowski swój Kościół do podejmowania różnych inicjatyw charytatywnych w swoich parafiach, pod opieką i przez wskazanie potrzeb przez własnych duszpasterzy. Podkreślał przy tym, że dla osoby wierzącej siłą do działania dobroczynnego jest zawsze Eucharystia, którą za Konstytucją o Liturgii *Vaticanum II* nazywał „sakramentem miłosierdzia”³⁷³.

Dziełem o historycznym znaczeniu bp. S. Bareły był II Synod diecezji. Jego początki sięgają roku 1975, kiedy to w uroczystość patronalną bazyliki katedralnej zapowiedział diecezjanom zwołanie synodu³⁷⁴. Pierwszy swój synod Kościół częstochowski przeżywał w 1954 r. w całkowicie innych uwarunkowaniach, zarówno kościelnych jak i społecznych³⁷⁵. Synod ten miał charakter jurydyczny i był zgromadzeniem samego duchowieństwa. Jednak bp Goliński, niejako wyprzedzając ówczesne myślenie pastoralne, już w 1962 r. w słowie skierowanym do księży dziekanów zapowiadał zwołanie nowego synodu, który miał być oparty o I Synod Rzymski i II Sobór Watykański³⁷⁶. Jego przedwczesna śmierć uniemożliwiła przeprowadzenie tego zadania. Tę pasterską myśl podjął jednak nowy pasterz częstochowski Stefan Bareła. Przypominał, że potrzeba nowego spojrzenia i środków w Kościele, który został odnowiony przez II Sobór Watykański. „Uczyć się Soboru” to jego przewodnia myśl. Bp Bareła zachęcał wszystkich diecezjan do gruntowanego przygotowania do synodu poprzez prywatną lekturę oraz udział w konferencjach na temat dokumentów soborowych. Zachęcał również do bardzo praktycznych gestów odnowy, takich jak renowacja kaplic i krzyży przydrożnych oraz krzyży domowych³⁷⁷. Jednak najistotniejsze w przygotowaniu miało być odnowienie swojej wierności Chrystusowi i Kościołowi, poprzez przełamanie negatywnych schematów przeszkadzających w stawaniu się „nowym człowiekiem” oraz otwarcie się na światło i głos Ducha Świętego³⁷⁸. Skonkretyzowanym znakiem tej odnowy miała być odprawiona z wiarą spowiedź św. i przyjęta Komunia św. wielkanocna³⁷⁹. Początkowe sesje synodalne odbyły się

³⁷² Tamże, s. 14.

³⁷³ Tenże, *Słowo biskupa częstochowskiego z okazji XXXII Tygodnia Miłosierdzia*, CzWD, 9 (1976), s. 199-200.

³⁷⁴ Tenże, *Zapowiedź zwołania II Synodu diecezji częstochowskiej*, w: *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 9: „Serdecznie wzywam Was, Umiłowani Diecezjanie, do współdziałania w przygotowaniu II Synodu naszej Diecezji przez twórczą współpracę i gorącą modlitwę”.

³⁷⁵ *I Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 29-41.

³⁷⁶ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 33.

³⁷⁷ S. Bareła, *Wielkopostny List Pastorski Biskupa Częstochowskiego na rok 1976*, w: *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 14.

³⁷⁸ Tamże, s. 12.

³⁷⁹ Tamże, s. 14.

7 i 14 czerwca 1976 roku³⁸⁰. Hasłem obrad synodalnych były słowa poddane przez bpa Barełę: „Chrystus światłem, Maryja wzorem”. Nawiązywały one do owego podwójnego oblicza Kościoła – Chrystusowego i Maryjnego, które stanowi prawdę o Kościele, wskazując wierzącym drogę do odbudowania i pogłębienia świadomości eklezjalnej³⁸¹. O ile I synod częstochowski, dawał niezbędne dla diecezji uporządkowane normy prawne, o tyle II synod, rozciągający się na dekadę, miał charakter przede wszystkim pastoralny³⁸². Zgodnie z ideą soboru w jego prace aktywnie włączono wiernych świeckich. Udział świeckich pomógł dostrzec i uwzględnić wiele nowych czynników wpływających na Kościół w świecie współczesnym. Prace przeprowadzane na wielu odcinkach odbywały się w ramach Problemowych Komisji Synodalnych jak i Duszpasterskich Zespołów Synodalnych a diecezja była informowana i szeroko angażowana poprzez organizowanie tzw. niedziel synodalnych w parafiach. Niestety, ciężka choroba, a w jej następstwie śmierć trzeciego biskupa częstochowskiego przerwała prace synodalne.

Oprócz Synodu Diecezjalnego uczestniczyła diecezja w Synodzie Metropolitalnym włączając się w prace wielu komisji synodalnych przez kapłanów i świeckich. Ten I Synod Metropolii Krakowskiej zakończył Ojciec św. Jan Paweł II, który był jego inicjatorem jako metropolita krakowski w roku 1983 w katedrze na Wawelu w czasie II Pielgrzymki do Ojczyzny. Zauważyć należy, że diecezja częstochowska również wniosła swój wkład jako Kościół partykularny w ubogacenie siostrzanych kościołów w ramach metropolii: katowickiego, krakowskiego, kieleckiego i tarnowskiego³⁸³.

W łączności z pracami synodalnymi bp Bareła powoływał coraz to nowe struktury duszpasterskiego posługiwania: Diecezjalną Radę Kapłańską³⁸⁴ i Duszpasterską³⁸⁵. Miały one za zadanie podejmować współodpowiedzialność za ewangelizację Kościoła częstochowskiego i sposoby jej prowadzenia. W 1977 r. powołał do istnienia Parafialne Rady Duszpasterskie. Oprócz różnych apostolskich i formacyjnych grup działały w parafiach Zespoły Synodalne, przenoszące na ten grunt założenia wprowadzanych reform³⁸⁶. W tamtym właśnie czasie

³⁸⁰ M. Białkowski, *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce w latach 1972-1978. Pomiędzy bullą «Episcoporum Poloniae coetus» a wyborem kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową*, „Studia Pelplińskie” 52 (2018), s. 57.

³⁸¹ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 35.

³⁸² Tamże, s. 32.

³⁸³ Jan Paweł II, *Przemówienie w katedrze na Wawelu na zakończenie Synodu Prowincjonalnego Metropolii Krakowskiej*, w: NP 1983, t. VI,1, Poznań 1998, s. 815-817.

³⁸⁴ S. Bareła, *Dekret o powołaniu Rady Kapłańskiej i Duszpasterskiej*, CzWD 44 (1970), s. 266; Tenże, *Inauguracja działalności Rady Kapłańskiej Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 46 (1972), s. 115-116.

³⁸⁵ Tenże, *Dekret promulgujący skład osobowy Rady Duszpasterskiej Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 48 (1974), s. 176.

³⁸⁶ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, w: *Człowiek zawierzenia*, s. 56.

obserwuje się dynamiczny wzrost tzw. duszpasterstwa małych grup. Bp Bareła mocno akcentuje potrzebę „specjalistycznego duszpasterstwa”: służby liturgicznej, młodzieży szkolnej, pozaszkolnej³⁸⁷ i akademickiej³⁸⁸, poszczególnych zawodów i stanów³⁸⁹.

Niewątpliwie wszystkie te „żywe” wspólnoty potrzebowały pewnej opieki i koordynacji diecezjalnej. Stąd też bp Bareła na nowo uformował Kurię Diecezjalną i ciągle doskonalił jej strukturę. Wikariuszami generalnymi podczas jego rządów byli: bp Stanisław Czajka (1964-1965), ks. Alojzy Jatowtt (1964-1972) oraz biskupi pomocniczy: Tadeusz Szwagrzyk (1965-1984) Franciszek Musiel (1966-1984) oraz Miłosław Kołodziejczyk (1978-1984). Kanclerzem był ks. Władysław Karlik (1964-1984), wicekanclerzem ks. Wincenty Kochanowski (1969-1973), ks. Zenon Janyszek (1973-1984). Notariuszem ks. Ireneusz Skubiś (1964), później także redaktor naczelny „Niedzieli”, „Częstochowskich Studiów Teologicznych”, diecezjalny duszpasterz akademicki oraz ks. Józef Mielczarek (1981-1984). Kierownikami Wydziału Nauczania Wiary i wizytatorami katechetycznymi byli ks. Ludwik Warzybok (1964-1984), ks. Mirosław Suchosz i ks. Antoni Długosz. Szczególną troską otoczył Wydział Duszpasterski Kurii Diecezjalnej, owo centrum pastoralne Kościoła częstochowskiego, któremu przewodniczył osobiście. Kierownikiem wydziału był ks. Władysław Gołąb, także pełniący funkcję diecezjalnego duszpasterza rodzin oraz ks. Ksawery Sokołowski i ks. Marian Pabiasz. Sekretarzem Wydziału Duszpasterskiego był ks. Marian Duda (1981-1984), diecezjalny duszpasterz akademicki i wychowawców³⁹⁰. Ks. Marian Mikołajczyk pełnił urząd sekretarza i kapelana biskupa częstochowskiego oraz sekretarza Wydziału Duszpasterskiego. W roku 1983 bp Bareła nadał temuż Wydziałowi nowy statut, uwzględniający wszystkie ówczesne obszary duszpasterstwa³⁹¹. Bardzo istotną duszpastersko była też dla biskupa sprawa duszpasterstwa rodzin³⁹². Dlatego utworzył Diecezjalny Ośrodek Rodzin, który m.in. koordynował duszpasterstwo rodzin w parafiach diecezji, wspierany przez dekanalnych duszpasterzy rodzin. Ośrodek zajmował się nie tylko przygotowaniem bliższym i bezpośrednim do małżeństwa, ale też specjalistyczną, duchową, medyczną i psychologiczną pomocą rodzinie³⁹³. Dla dobrego przygotowania tych, którzy mieli posługiwać rodzinie powołał do istnienia Studium Życia

³⁸⁷ *Duszpasterstwo młodzieży pozaszkolnej*, CzWD 41 (1967), s. 138.

³⁸⁸ S. Bareła, *Przemówienie do młodzieży akademickiej 15 III 1970*, CzWD 44 (1970), s. 104-107.

³⁸⁹ J. Kowalski, *Dwadzieścia lat pasterzowania*, w: *Służyć Prawdzie i Miłości*, s. 36; zob. S. Bareła, *Do mężczyzn i młodzieży męskiej w związku z ich pielgrzymką na Jasną Górę*, CzWD 44 (1970), s. 237; Tenże, *Zaproszenie na dzień modlitw niewiast Zagłębia*, CzWD 44 (1970), s. 263.

³⁹⁰ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, s. 56.

³⁹¹ S. Bareła, *Statut Wydziału Duszpasterstwa Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, CzWD 57 (1983), s. 141-150.

³⁹² A. Szwedzik, *Troska o życie i rodzinę w nauczaniu bpa S. Bareły*, WACz 83 (2009), nry 3-4, s. 115.

³⁹³ J. Wilk, *Duszpasterstwo rodzin w diecezji częstochowskiej w okresie posługi pasterskiej III biskupa częstochowskiego*, w: *Człowiek zawierzenia*, s. 94; zob. S. Bareła, *Zarządzenie w sprawie przygotowania do małżeństwa*, CzWD 47 (1973), s. 125-126.

Rodzinnego przy Instytucie Teologicznym³⁹⁴. Na tym polu znalazł oddanego tej sprawie całym sercem ks. Jana Wilka. Oficjantami Sądu Biskupiego byli ks. Franciszek Musiel (1964-1965), następnie ks. Jan Walicki (1966-1986), a notariuszem ks. Włodzimierz Rataj (od 1969). Skarbnikiem kurii diecezjalnej byli ks. Włodzimierz Rataj (do 1969), a później ks. Jan Związek (1969-1970).

Przedstawione powyżej pastoralne działania dotyczą jednak nie tylko biskupiej stolicy, ale również całej diecezji. W 1982 roku zostają utworzone regiony duszpasterskie, mające charakter nie tyle administracyjny (jakimi były poprzednie jednostki ponaddekanalne: komisariaty, rejony czy okręgi), ale duszpasterski³⁹⁵. W ciągu dwudziestu lat posługi bpa Bareły także liczba dekanatów uległa znacznemu powiększeniu z 24 do 39³⁹⁶. Niewątpliwie wzrost liczby dekanatów miał związek z pomnażaniem wspólnot parafialnych. Mimo tak wielu trudności o podłożu politycznym, ideologicznym i gospodarczym, jakich doświadczał biskup częstochowski i księża wysłani z misją tworzenia nowej lokalnej wspólnoty erygował on imponującą liczbę placówek duszpasterskich. Łącznie w latach 1964-1984 powstało: 61 parafii, 24 wikariaty terenowe, 16 ośrodków duszpastersko-katechetycznych - misji, razem 102 wspólnoty lokalne i jeden rektorat. Wszystkie 24 wikariaty stały się pełnoprawnymi parafiami w sensie kanonicznym i cywilno-prawnym za następnego pontyfikatu bp. S. Nowaka, gdyż wskutek warunków politycznych, braku zgody władz państwowych nie mogły być wcześniej erygowane jako parafie³⁹⁷. Natomiast z 16 lokalnych ośrodków duszpastersko-katechetycznych 12 zostało erygowanych przez bp. S. Nowaka, jako pełnoprawne parafie, dwa ośrodki bp S. Nowak połączył z innymi miejscowościami, tworząc nowe parafie: (Gana-Kowale), Siewierz-Zachód (Parafia Najświętszego Serca Jezusowego) z Boguchwałowicami. W wypadku dwóch ośrodków nie podjęto kontynuacji. Olbrachcice zostały w ramach parafii Dąbrowa Zielona, a Ośrodek Duszpasterski pw. św. Karola w Sosnowcu nie zaistniał jako samodzielna placówka³⁹⁸.

³⁹⁴ J. Wilk, *Duszpasterstwo rodzin w diecezji częstochowskiej*, s. 96, por. S. Bareła, *Dekret powołujący Diecezjalne Studium Życia Rodzinnego przy Instytucie Teologicznym w Częstochowie*, CzWD 58 (1984), s. 59.

³⁹⁵ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, s. 56; zob. S. Bareła, *Dekret o ustanowieniu regionów duszpasterskich w diecezji częstochowskiej*, CzWD 56 (1982), s. 43; Tenże, *Dekret ustanawiający dziekanów regionów w diecezji częstochowskiej*, CzWD 57 (1983), s. 154; Tenże, *Statut regionów duszpasterskich diecezji częstochowskiej*, CzWD 57 (1983), s. 154-157.

³⁹⁶ W. Właźlak, *Rozwój sieci parafialnej i dekanalnej*, s. 185-186.

³⁹⁷ S. Bareła, *Decyzja w sprawie utworzenia nowych ośrodków duszpasterskich w diecezji częstochowskiej*, CzWD 58 (1984), s. 7-8.

³⁹⁸ Zob. Aneks nr 3: Placówki duszpasterskie utworzone przez biskupa S. Barełę 1964-1984; zob. M. Duda, *Rozwój sieci parafialnej w diecezji częstochowskiej 1964-1983. Stan aktualny oraz perspektywy na przyszłość – aspekt pastoralny*, „Biuletyn Synodalny” 4 (1983), nr 4, s. 7-16.

Wspólnoty te, jak wielokrotnie podkreśla się, wzięły na siebie główne zadanie ewangelizacji cywilizacji miejskiej oraz związany z tym trud wznoszenia nowych świątyń i kaplic katechetycznych. Ich organizowanie odbywało się częstokroć w niezwykle niesprzyjających okolicznościach. Oprócz wspomnianej parafii św. Wojciecha w Częstochowie, wielkich trudności, nierzadko połączonych z szykanami ze strony władz świeckich doświadczyły wspólnoty m.in. Narodzenia NMP w Brudzowicach³⁹⁹, Najświętszego Serca Jezusowego w Rększowicach, Zesłania Ducha Świętego w Lindowie, NMP Nawiedzenia w Os. Rudna w Sosnowcu⁴⁰⁰, Nawiedzenia NMP w Będzinie Os. „Syberka”⁴⁰¹. Po spotkaniu z abpem Luigi Poggim, nuncjuszem do kontaktów z władzami PRL w 1976 roku, bp Bareła w specjalnym „Pro memoria” przedstawił sytuację diecezji. W dokumencie ukazuje, że trzynaście budowanych, gęsto zaludnionych dzielnic Częstochowy, Sosnowca, Dąbrowy Górniczej, Będzina, Czeladzi, Zawiercia i Myszkowa (każda o liczbie ludności od 5 do 40 tysięcy osób) nie posiada nie tylko kościoła, czy choćby miejsca modlitwy i katechizacji, ale nawet świątynia nie jest uwzględniona w planach zagospodarowania terenu⁴⁰².

Erygowanie nowych parafii mimo tylu trudności było dla biskupa Bareły nie tylko kontynuacją wizji poprzednich pasterzy częstochowskich, ale bezpośrednim wcielaniem w życie diecezji założeń Soboru Watykańskiego II. Biskup S. Bareła pragnął, by każdy wierny mógł poczuć się w swojej parafii jak w rodzinie. Dlatego nie uznawał potężnych liczebnie parafii za optymalne dla duszpasterstwa, nawet przy odpowiedniej liczbie duchownych i właściwych warunkach lokalowych. Był przekonany, że wierny nie może czuć się anonimowy. Dlatego dążył do powoływania wciąż nowych wspólnot, jeśli nie w formie parafii, to wikariatu terenowego bądź ośrodka duszpastersko-katechetycznego. Widział też w parafii żywy organizm, który potrzebuje czasu na wzrost, czyli odpowiednich etapów powstawania, najpierw poprzez organizowaną katechezę, później stopniowe wprowadzanie nabożeństw, aż dochodząc do sprawowania liturgii Mszy św.⁴⁰³ Zwykł mawiać, że parafia z czasem swego formowania się, nabędzie świadomości swoich zadań i odpowiedzialności, a będzie je podejmować ochotnie i bezinteresownie. Dlatego też nigdy nie wdawał się w szczegóły administracyjne i personalne

³⁹⁹ M. Duda, *Znak sprzeciwu...*, w: E. Kocot, *Suplement Kroniki parafii kościoła rzymsko-katolickiego pw. Narodzenia NMP w Brudzowicach*, Brudzowice 2021, s. 7-9.

⁴⁰⁰ M. Mikołajczyk, *Władza Ludowa a Diecezja Częstochowska*, s. 130-131.

⁴⁰¹ M. Duda, *Zwycięstwo Maryi, w: Na większą chwałę Boga. Księga jubileuszowa z okazji 60. Rocznicy święceń kapłańskich ks. pralata Stefana Gibały*, Będzin 2014, s. 87-97.

⁴⁰² M. Mikołajczyk, *Problemy religijno-moralno-społeczne diecezji częstochowskiej w latach 1945-89 wynikające z ówczesnej sytuacji politycznej*, Częstochowa 2002, s. 169.

⁴⁰³ J. Kowalski, *Dwadzieścia lat pasterzowania*, s. 35.

przy tworzeniu nowych placówek, lecz wskazywał kapłanom na wielkość zadania, jakie właśnie otrzymali⁴⁰⁴.

Wśród starań biskupa częstochowskiego o swoją diecezję trzeba także wymienić zabieganie o reaktywację kapituły kolegiackiej w Wieluniu. 20 października 1965 roku na jego prośbę Paweł VI bullą „Rationabile obsequium” wznowił erygowaną w 1419 roku⁴⁰⁵ kapitułę kolegiacką wieluńską przy kościele Bożego Ciała w Wieluniu, który w ten sposób stał się kolegiatą⁴⁰⁶.

Szczególną troską otaczał seminarium duchowne. Przewodniczył regularnie w sesjach naukowo-pedagogicznych grona przełożonych, profesorów i wychowawców seminarium. Tematem obrad były zwykle jego wytyczne, jakie rektor seminarium otrzymywał w czasie wakacji. Ich przewodnią myśl stanowiły zasady ciągłego dostosowywania całej pracy seminarium do wymogów ducha Soboru oraz instrukcji Stolicy Świętej⁴⁰⁷^[1]. Za jego rządów rektorami Seminarium byli: ks. Władysław Kasprzak (1963-1968), ks. Adam Skrzypiec (1968-1974), ks. Miłosław Kołodziejczyk (1974-1978), p.o. rektora ks. Jan Kowalski (1978-1979) i ks. Zenon Uchnast (1979-1984). Wicerektorami w tym czasie byli: ks. Adam Skrzypiec (1965-1968), ks. Zdzisław Wajzner (1968-1974), ks. Jan Kowalski (1974-1978), ks. Kazimierz Mielczarek (1979 -1984), prefektami ks. Józef Musiel (1964-1970), ks. Józef Życiński, ks. Zdzisław Małecki oraz ks. Stanisław Chład. Ojcami duchownymi byli: ks. Henryk Bąbiński i ks. Jerzy Kowalski⁴⁰⁸. W Niższym Seminarium Duchownym rektorami byli ks. Adolf Trepka, ks. Zenon Mońka, ks. Grzegorz Ślęzak a ojcem duchownym ks. Marian Dumala⁴⁰⁹.

Wiele starań czynił bp Stefan Bareła by zrealizować tę kiełkującą od wielu już lat myśl przeniesienia seminarium duchownego z Krakowa do stolicy diecezji, tak aby kolejne pokolenia kleryków wzrastały do kapłaństwa pod okiem swojego biskupa i w blasku Jasnej Góry. Te starania zwieńczone zostają sukcesem w 1983 r. Niebawem rozpoczęła się budowa

⁴⁰⁴ M. Duda, *Pasterz i Ojciec*, s. 57.

⁴⁰⁵ S. Zabraniak, *Z dziejów kapituły kolegiackiej w Wieluniu (XV w. – 1766 r.): pralaci*, „Rocznik Wieluński” 12 (2012), s. 13.

⁴⁰⁶ L. Warzybok, *Biskupi ordynariusze częstochowscy*, s. 60; S. Bareła, *Orędzie z okazji erygowania Kapituły Kolegiackiej w Wieluniu*, CzWD 40 (1966), s. 60-61.

⁴⁰⁷ *Z działalności Arcypasterskiej Ks. Biskupa Ordynariusza w roku 1970 (ważniejsze momenty w życiu Diecezji)*, CzWD 44 (1970), s. 273.

⁴⁰⁸ *75 lat Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej*, red. W. Kowalik, Częstochowa 2001, s. 15-22.

⁴⁰⁹ J. Bielecki, *Przełożeni Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie (1951-2013)*, w: *Pielęgnować ziarno powołania kapłańskiego. 60 lat Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, red. J. Bielecki, Częstochowa 2013, s. 387-388.

imponującego, wielofunkcyjnego gmachu⁴¹⁰. Niestety przedwczesna śmierć nie pozwoliła mu na sfinalizowanie tego dzieła⁴¹¹.

Jednak o powołania do służby Bożej bp Bareła zabiegał także na inne sposoby⁴¹². Niezwykle istotne dla rozwoju powołań było zorganizowanie Diecezjalnego Dzieła i Ośrodka Powołań Kościelnych⁴¹³, które miało stać się źródłem impulsu dla duszpasterzy i rodzin w budzeniu i pielęgnowaniu powołania ludzi młodych⁴¹⁴. Sam zresztą w latach 1968-1974 pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Episkopatu Polski do spraw Powołań Duchownych⁴¹⁵. W czasie swojej kadencji zorganizował pierwszy ogólnopolski Kongres Powołań Duchownych w dn. 5-7 kwietnia 1972 roku⁴¹⁶.

Bezpośrednimi współpracownikami w dziele prowadzenia Kościoła częstochowskiego byli biskupi pomocniczy. Bp Stanisław Czajka, pełniąc do czasu wyboru nowego biskupa diecezjalnego funkcję wikariusza kapitulnego zarządzającego diecezją, zmarł półtora roku po nominacji trzeciego biskupa częstochowskiego 4 sierpnia 1965 roku i został pochowany w Krypcie Biskupów Częstochowskich w katedrze⁴¹⁷. Jednak kilka miesięcy wcześniej Kościół częstochowski otrzymał nowego biskupa pomocniczego w osobie ks. Tadeusza Szwagrzyka (1964). Kolejnymi współpracownikami biskupa Bareły byli bp Franciszek Musiel (1965) i bp Miłosław Kołodziejczyk (1978)⁴¹⁸. Do innych ważnych współpracowników trzeciego biskupa częstochowskiego należy zaliczyć: ks. Stanisława Grzybka, rektora Instytutu Teologicznego w Częstochowie i profesora Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, dziekanów częstochowskich: ks. Józefa Chwisteckiego, proboszcza parafii katedralnej, ks. Bronisława Panka, proboszcza parafii św. Stanisława Kostki w Częstochowie i Kłomnicach, ks. Władysława Sobczyka, proboszcza parafii św. Tomasza w Sosnowcu i dziekana regionu zagłębiowskiego czy ks. Edwarda Banaszkiwicza, dziekana i proboszcza parafii kolegiackiej w Wieluniu.

⁴¹⁰ Poświęcenie miejsca przeznaczonego pod budowę Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie w dn. 26 sierpnia 1983 r. w uroczystość Matki Bożej Częstochowskiej, CzWD 57 (1983), s. 251-254.

⁴¹¹ Komunikat Kurii diecezjalnej po zgonie III Biskupa Częstochowskiego dra Stefana Bareły, CzWD 58 (1984), s. 103-104.

⁴¹² S. Bareła, Zarządzenie dotyczące obowiązku budzenia i pielęgnowania powołań duchownych, CzWD 45 (1971), s. 104-105.

⁴¹³ Tenże, Dekret erekcyjny Diecezjalnego Dzieła i Ośrodka Powołań Kościelnych, CzWD 48 (1974), s. 63.

⁴¹⁴ J. Kowalski, Dwadzieścia lat pasterzowania, s. 38.

⁴¹⁵ M. Mikołajczyk, Kalendarium ważniejszych wydarzeń, s. 21.

⁴¹⁶ Kongres Powołań Duchownych, CzWD 46 (1972), s. 120-122.

⁴¹⁷ A. Długosz, Pasterskie poczynania biskupów pomocniczych diecezji częstochowskiej, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 135.

⁴¹⁸ Tamże, s. 136-137.

W koncepcji pastoralnej biskupa Stefana Bareły niezwykle istotną rolę odgrywały zgromadzenia zakonne i instytuty świeckie. Widział w cichej, pobożnej pracy osób zakonnych wielką szansę ubogacenia diecezji poprzez pracę katechetyczną, pomoc duszpasterską, służbę rzeszom pielgrzymów przybywających do narodowego sanktuarium, a przede wszystkim ciągłą modlitwę i kontemplację⁴¹⁹. Ponadto wiązał z nimi wielką nadzieję na odnowę soborową w diecezji⁴²⁰. Osoby życia konsekrowanego miały być „pomocnym ramieniem” dla duszpasterzy na różnych odcinkach pracy pastoralnej⁴²¹. Za jego rządów pasterskich w diecezji misjonarze Świętej Rodziny objęli parafię Łęka (1973)⁴²², bracia szkolni otworzyli trzy placówki, w Częstochowie (1975), w Kopcu (1975) i w Myszkowie (1982), księża sercanie zorganizowali duszpasterstwo w parafii Świętego Krzyża w Sosnowcu (1980) a ojcowie paulini podjęli się prowadzenia parafii wieruszowskiej (1983)⁴²³. Powstało także wiele wspólnot zakonnych żeńskich: Siostry Opieki Społecznej w Bąkowej Górze i w Wieluniu, Uczennice Boskiego Mistrza w Częstochowie – Grabówce, siostry Służebniczki NMP przy Domu Biskupów Częstochowskich⁴²⁴, siostry adoratorki Krwi Chrystusa w Częstochowie, betanki w Częstochowie, honoratki w Sosnowcu- Zagórze, siostry Matki Bożej z Karmelu w Częstochowie-Lisińcu, katarzynki także w Częstochowie-Lisińcu, Małe Siostry Jezusa w Częstochowie, nazaretanki w Częstochowie, osiedle Tysiąclecia, pallotynki w Częstochowie, samarytanki w Częstochowie, Siostry Sługi Jezusa w Częstochowie oraz Uczennice Boskiego Mistrza w Porębie⁴²⁵. Warto zaznaczyć, że większość tych domów zakonnych powstała w okolicy klasztoru jasnogórskiego, gdzie osoby życia konsekrowanego obok swojego szczególnego charyzmatu pełnią posługę dla tak licznie przybywających do Matki Bożej Częstochowskiej pielgrzymów.

Wśród głównych wydarzeń podczas pontyfikatu bp. S. Bareły należy zaliczyć obchody Millenium Chrztu Polski w dniach 2-4 maja 1966 roku na Jasnej Górze⁴²⁶, milenijne uroczystości w wymiarze diecezji częstochowskiej, złoty jubileusz istnienia Kościoła

⁴¹⁹ J. Kowalski, *Dwadzieścia lat pasterzowania*, s. 41.

⁴²⁰ S. Bareła, *Słowo do wszystkich sióstr żeńskich zgromadzeń zakonnych w maryjnej diecezji*, CzWD 42 (1968), s. 114-115.

⁴²¹ J. Kowalski, *Biskupi częstochowscy i ich wizja pastoralna*, s. 129.

⁴²² W. Kaczmarek, *Zakony i zgromadzenia zakonne*, s. 242.

⁴²³ Z. Janyszek, *Zakony i zgromadzenia męskie i żeńskie w strukturach diecezjalnych*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 198-201.

⁴²⁴ W. Kaczmarek, *Zakony i zgromadzenia zakonne*, s. 243.

⁴²⁵ Z. Janyszek, *Zakony i zgromadzenia męskie i żeńskie*, s. 201-205.

⁴²⁶ Zob. *Wielkie Gody Tysiąclecia na Jasnej Górze* [2-4 V 1966], CzWD 40 (1966) nr 5,6,7; S. Bareła, *Słowo powitania biskupa częstochowskiego*, CzWD 40 (1966), s. 105-108.

częstochockiego⁴²⁷ oraz wydarzenia Roku Świętego 1974-1975 na temat pokuty i pojednania⁴²⁸. Do historycznego wydarzenia, które nazaczyło w szczególny sposób pontyfikat trzeciego biskupa częstochockiego należał wybór metropolity krakowskiego kard. Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową oraz Jego pielgrzymki do Częstochowy w 1979 i 1983, jak również peregrynacja Kopii Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji, która kończyła pierwsze nawiedzenie Wizerunku Jasnogórskiej Matki Kościoła w Polsce⁴²⁹. Ponadto bp Bareła wziął udział w Zgromadzeniu Synodu Biskupów w 1971 roku w Rzymie oraz w wizytach *ad limina apostolorum* w latach 1968, 1973, 1977, 1983⁴³⁰.

Posługiwanie pasterskie trzeciego biskupa częstochockiego wypadło w okresie historycznych przemian Kościoła odnawiającego się pod tchnieniem Ducha Świętego na Soborze Watykańskim II. Biskup jako ojciec soboru nie tylko uczestniczył w trzech jego sesjach, lecz stał się jego propagatorem i entuzjastą. Analizując nauczanie pasterskie bp. Bareły trzeba stwierdzić, że nauka *Vaticanum II* nie tylko została przez niego przestudiowana, lecz przeniknęła jego mentalność, całą jego osobowość i posługiwanie biskupie. Jego programem stała się realizacja myśli i postanowień Soboru w partykularnym Kościele częstochockim w każdym wymiarze jego życia i misji. Mówił do diecezjan: „Gdybyśmy dzisiaj wyobrazili sobie Chrystusa, który stoi u bram swego królestwa i zaprasza nas do niego na nowo, po Soborze, to musielibyśmy mieć świadomość, że pukając do drzwi Królestwa Bożego trzeba się zdecydować na to, że w tym Królestwie przyczynimy się do odnowy siebie, do odnowy drugiego człowieka, do odnowy świata. (...) Tylko ci mają prawo po Soborze zapukać do Królestwa Chrystusowego, którzy mają ochotę i są zdecydowani przelać wraz z Chrystusem krew swoją za innych, tzn. ci, którzy chcą okazywać prawdziwą miłość”⁴³¹.

Ponadto ważną inspiracją jego pasterskiego oddziaływania był maryjny program Episkopatu Polski okresu *Sacrum Millenium Poloniae* oraz duszpasterskiego przygotowania do Jubileuszu 600-lecia obecności Matki Bożej w znaku Jasnogórskiego Obrazu⁴³². Był to program, który uwzględniając realizację uchwał soborowych brał pod uwagę specyfikę polskich uwarunkowań zarówno w przeszłości jak i teraźniejszości, a w którym elementy wiary

⁴²⁷ S. Bareła, *Komitet organizacyjny 50-lecia Diecezji Częstochockiej*, CzWD 49 (1975), s. 127-129; *Uroczystości Jubileuszowe Pięćdziesięciolecia Diecezji Częstochockiej*, CzWD 49 (1975), s. 173-175.

⁴²⁸ F. Musiel, *Przygotowanie do Roku Świętego*, CzWD 47 (1973), s. 273-275.

⁴²⁹ S. Bareła, *Dekret ustalający terminarz nawiedzenia Kopii Obrazu MB Jasnogórskiej w Diecezji Częstochockiej*, CzWD 53 (1979), s. 56-68; *Te Deum Diecezji Częstochockiej za łaski Nawiedzenia*, CzWD 54 (1980), nr 12.

⁴³⁰ Zob. *Program pracy Ks. Biskupa Ordynariusza podczas wizyty ad limina apostolorum 15 XI – 10 XII 1973*, CzWD 48 (1974), s. 49-52.

⁴³¹ S. Bareła, *Słowo na Uroczystości Chrystusa Króla w Częstochockiej Bazylice Katedralnej 30 X 1966 r.*, CzWD 40 (1966) s. 279.

⁴³² *Jubileusz 600-lecia*, CzWD 56 (1982), nr 11.

i wartości chrześcijańskiej kultury polskiego narodu przenikały się wzajemnie. Dobitnie to wyraził charakteryzując szczególne zadanie Kościoła częstochowskiego w tym względzie: „misja Diecezji Częstochowskiej ma się dokonywać na drodze Maryjnej, że nikt nie może próbować odrywać nas od Matki Bożej a Matkę Bożą od nas, bo Ona jest nasza a my Jej!”⁴³³.

Św. Jan Paweł II w jubileuszowym liście do trzeciego biskupa częstochowskiego tak podsumował dwudziestolecie posługi biskupa Stefana Bareły: „Dwadzieścia lat pasterskich rządów i pełnej poświęcenia i miłości służby Ludowi Bożemu. Okres, któremu towarzyszyło obfite błogosławieństwo Boże! Za wszystkie owoce łaski i pasterskiej posługi, które stały się udziałem Częstochowskiego Kościoła, dziękuję Bogu”⁴³⁴.

⁴³³ S. Bareła, *Przemówienie w bazylice katedralnej w szóstą rocznicę zgonu II Biskupa częstochowskiego ŚP. Zdzisława Golińskiego (rok 1969)*, CzWD 43 (1969), s. 113.

⁴³⁴ Jan Paweł II, *List do Księdza Biskupa Stefana Bareły z racji 20. rocznicy objęcia rządów w diecezji częstochowskiej*, CzWD 58 (1984) s. 97.

ROZDZIAŁ DRUGI

OSOBA I POSŁUGA ARCYBISKUPA

STANISŁAWA NOWAKA NA TLE UWARUNKOWAŃ SPOŁECZNO-POLITYCZNYCH 1984-2011

Biskup diecezjalny przewodnicząc Kościołowi partykularnemu inspiruje, proponuje i wprowadza w życie program duszpasterstwa w komunii ze wszystkimi członkami powierzonej mu części Ludu Bożego. W latach 1984-2011 czwartym z kolei pasterzem Kościoła częstochowskiego był abp Stanisław Nowak. Dlatego też, zanim zostanie ukazany sam proces urzeczywistniania się tajemnicy Kościoła w (archi)diecezji częstochowskiej w tym okresie, zaprezentować należy jego życie i posługę, którą podejmował (par. 1). Wskazane jest również omówienie jego działalności naukowej i dorobku piśmienniczego (par 2). Zostanie to przedstawione na tle kontekstu społeczno-politycznego, w którym toczyły się dzieje zbawienia w Kościele częstochowskim (par. 2). Wreszcie przedstawione będą zasadnicze rysy jego posługi w dziedzinie pastoralnej i administracyjnej (par. 3).

2.1. ŻYCIE I POSŁUGA DUSZPASTERSKA

Stanisław Nowak urodził się 11 lipca 1935 roku w miejscowości Jeziorzany, gmina Liszki, powiat krakowski¹. Jego rodzicami byli Józef i Katarzyna z domu Rosek, zajmujący się rolnictwem i rękodzielnictwem. Został ochrzczony 5 sierpnia 1935 roku w kościele macierzystej parafii pw. św. Mikołaja w Liszkach². Atmosfera religijna w domu rodzinnym oraz postawa chrześcijańska rodziców miała znaczący wpływ na kształtowanie się charakteru, a także powołania do służby Bożej syna Stanisława³. Swoje dzieciństwo przeżywał on w okresie międzywojennym (1935-1939), a następnie w trudnych latach II wojny światowej i

¹ Zob. M. Mikołajczyk, *Arcybiskup metropolita Stanisław Nowak. Rys biograficzny, kierunki pasterskiego działania*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009; M. Duda, *Arcybiskup Stanisław Nowak: Curriculum vitae*, VeC 10 (2018); *Przynaglony miłością. Z Arcybiskupem Stanisławem Nowakiem, metropolitą częstochowskim rozmawia ks. Stanisław Jasionek*, Częstochowa 2008.

² Obecnie we wsi Jeziorzany znajduje się utworzona w 1986 r. parafia pw. Miłosierdzia Bożego, której powstanie zawdzięcza się m.in. abp. Stanisławowi Nowakowi jako Rodakowi, zob. *Wywiad autora z abp. Stanisławem Nowakiem z dn. 14.11.2019 roku* [w posiadaniu autora].

³ *Przynaglony miłością*, s. 24.

okupacji niemieckiej (1939-1945). Jego matka nierzadko wówczas odejmowała sobie jedzenie od ust, aby wyżywić pięcioro dzieci (oprócz Stanisława trzech jego braci i siostrę). Niemniej trudne warunki życia dla rodziny Nowaków panowały w okresie jego wzrastania i młodości w latach powojennych (1945-53). Jego pobożność objawiała się już od wczesnego dzieciństwa. Był ministrantem w kaplicy, w swojej rodzinnej miejscowości. W dniu święceń biskupich tak wyrażał wdzięczność swojej rodzinie: „Życie fizyczne i pierwsze poznanie Boga od głęboko wierzących rodziców. Wyrażam za nie wdzięczność zmarłemu Ojcu, a zwłaszcza obecnej tu Matce. Bóg zapłać nieskończone Droga Matko, rodzice chrzestni, rodzinno, parafio i miejscowości rodzinna”⁴.

Edukację na poziomie podstawowym rozpoczął w czasie okupacji w roku 1942 w szkole powszechnej w Jeziorzanach, gdzie zaliczył dwie pierwsze klasy, a następnie kontynuował ją w szkole w Rącznej, którą ukończył w 1949 roku⁵. Pomimo trudnych warunków materialnych podjął naukę w II Liceum Ogólnokształcącym im. Króla Jana III Sobieskiego w Krakowie. Było to jedno z najbardziej prestiżowych liceów krakowskich, odznaczające się wysokim poziomem nauczania i tradycjami patriotycznymi. W roku 1953 uzyskał w tymże zakładzie naukowym świadectwo dojrzałości z wyróżnieniem⁶.

Bezpośrednio po maturze wstąpił do Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie rozpoczynając tym samym, w roku akademickim 1953/54 studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W seminarium został wybrany dyktorem swojego rocznika, a następnie dziekanem alumnów⁷. W roku 1954 władze komunistyczne doprowadziły pod przymusem do połączenia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego z Wydziałem Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego, usuwając oba te wydziały ze struktur uniwersyteckich i tworząc nową uczelnię państwową pod nazwą Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie⁸. Alumnom przedstawiona została możliwość kontynuowania studiów w ramach tejże uczelni, jednak władze kościelne nie zaakceptowały tej propozycji. Kleryk Stanisław Nowak, wobec nakazu oddania legitymacji studenckich UJ, zaproponował swoim kolegom na znak protestu usunąć z dokumentu swoje zdjęcie, co też wszyscy uczynili⁹.

⁴ S. Nowak, *Przemówienie wygłoszone podczas uroczystości święceń biskupich* [25.11.1984], CzWD 59 (1985), s. 11.

⁵ Tamże, s. 26.

⁶ M. Mikołajczyk, *Arcybiskup metropolita Stanisław Nowak*, s. 10.

⁷ *Wywiad autora z abp. Stanisławem Nowakiem*.

⁸ B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953-1956*, Warszawa 2008 (Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu), s. 295-300.

⁹ *Wywiad autora z abp. Stanisławem Nowakiem*.

Nieprzyjazny i krzywdzący akt wobec najstarszego w Polsce i jednego z najstarszych na świecie Wydziału Teologii był wyrazem stosunku ówczesnych władz PRL do Kościoła katolickiego i chęci całkowitego podporządkowania go sobie. Klimat wrogości wobec Kościoła i ludzi wierzących, w tym zwłaszcza wobec duchowieństwa, w latach pięćdziesiątych XX wieku przejawiał się w takich wydarzeniach jak tzw. proces Kurii Krakowskiej, internowanie prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, czy publiczny proces biskupa kieleckiego Czesława Kaczmarka¹⁰. W takim czasie przeżywał swoje lata licealne i odbywał formację do kapłaństwa (1953-58) młody Stanisław.

Wskutek likwidacji Wydziału Teologicznego UJ klerycy seminarium częstochowskiego, katowickiego i krakowskiego początkowo wspólnie odbywali wykłady w murach seminaryjnych, a następnie we własnych wspólnotach seminaryjnych w formie tzw. *studium domesticum*. Kleryk Stanisław podczas wakacji katechizował dzieci w swojej rodzinnej parafii. Świecenia diakonatu przyjął 29 maja 1958 roku w bazylice metropolitalnej pw. św. Stanisława i św. Wacława na Wawelu w Krakowie z rąk abp. Eugeniusza Baziaka, ówczesnego metropolity lwowskiego, a zarazem administratora apostolskiego archidiecezji krakowskiej¹¹. Po ukończeniu pięcioletnich studiów filozoficzno-teologicznych oraz formacji przygotowującej do posługi kapłańskiej, w dniu 22 czerwca 1958 roku diakon Stanisław otrzymał święcenia prezbiteratu z rąk abp. Eugeniusza Baziaka w archikatedrze wawelskiej¹². Do święceń kapłańskich została mu udzielona dyspensa od kanonicznego wieku przez prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego¹³. Jako prymicyjne zawołanie wybrał słowa św. Pawła w tłumaczeniu ks. Jakuba Wujka: „Miłość Chrystusa przyciska [przynagła] nas” (2 Kor 5, 14)¹⁴.

Po przyjęciu sakramentu święceń w stopniu prezbiteratu, został skierowany do posługi duszpasterskiej jako wikariusz w parafii pw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela w Choczni (20.08.1958 – 18.08.1961), a następnie do parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Ludźmierzu – Sanktuarium Matki Bożej Ludźmierskiej. Po rocznym pobycie został skierowany do nowoutworzonej, wydzielonej z Ludźmierza placówki duszpasterskiej, późniejszej parafii pw. św. Andrzeja Boboli w Rogoźniku Podhalańskim¹⁵. Tak wspomina ten okres pracy duszpasterskiej: „Gdy 22 lata temu [Jan Paweł II] posyłał mnie do posługi w małej,

¹⁰ Zob. A. Dudek, *Komuniści i kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006; J. Żaryn, *Kościół w PRL*, Warszawa 2004; P. Raina, *Kościół w PRL: Kościół Katolicki a państwo w świetle dokumentów, 1945-1989*, T. I (1945-1959), t. II (1960-1974) t. III (1975-1989), Poznań 1991-1996.

¹¹ *Przynaglony miłością*, s. 32.

¹² M. Duda, *Arcybiskup Stanisław Nowak: Curriculum vitae*, s. 17.

¹³ *Przynaglony miłością*, s. 32-33.

¹⁴ *Wywiad autora z abp. Stanisławem Nowakiem*.

¹⁵ M. Mikołajczyk, *Arcybiskup metropolita Stanisław Nowak*, s. 11.

powstającej wspólnoty parafialnej na Podhalu, budującej dopiero swój kościół, powiedział mi z ogromnym zaufaniem: Tu nie będzie jeszcze przez pewien czas Chrystusa eucharystycznego, na razie ty go uobecniaj”¹⁶. Tam podjął się trudu tworzenia nowej parafii i scalania wiernych, pochodzących z dwóch różnych wspólnot o odmiennych zwyczajach i tradycjach lokalnych - z parafii ludźmierskiej i parafii w Czarnym Dunajcu. Nowobudowana świątynia została doprowadzona do takiego stanu użyteczności, iż można było w niej na stałe przechowywać Najświętszy Sakrament¹⁷.

W roku 1963 został powołany na stanowisko asystenta ks. Jana Kościółka - ojca duchownego Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie ¹⁸. Sprawował wówczas duchową opiekę nad najmłodszymi rocznikami kleryków, którzy zamieszkiwali w drugim budynku seminarium przy ul. Manifestu Lipcowego w Krakowie¹⁹. Pełniąc tę funkcję podjął jednocześnie dalsze studia teologiczne, których owocem było uzyskanie w 1967 roku stopnia naukowego licencjata teologii na podstawie pracy pt. „Cnota czystości w wypowiedziach papieży okresu między Soborem Watykańskim I, a Soborem Watykańskim II”, napisanej pod kierunkiem ks. dr. Stanisława Smoleńskiego²⁰.

W roku 1967 metropolita krakowski, abp Karol Wojtyła skierował ks. Stanisława Nowaka na studia doktoranckie do Instytutu Katolickiego w Paryżu. We Francji przebywał cztery lata (1967-1971), podjął tam naukę języka francuskiego i przygotowywał dysertację doktorską w zakresie teologii duchowości. W Paryżu, mieszkając w Seminarium Polskim ulokowanym nieopodal Sorbony, był świadkiem lewicowej rewolucji studenckiej zapoczątkowanej w maju 1968 roku²¹. W 1971 roku sfinalizował rozprawę doktorską pt. „La conception du sacerdoce dans l'école française pendant la première moitié du XVIIème siècle”. Pracę tę początkowo pisał pod kierunkiem ks. prof. Louis Cognet'a, a po jego śmierci promotorem został ks. prof. Michel Dupuy. Swoją pracę doktorską wydał drukiem w Paryżu, w 1971 roku²².

Po powrocie do kraju w roku 1971, ks. Stanisław Nowak został mianowany ojcem duchownym seminarium krakowskiego, a także na mocy decyzji Rady Wydziału

¹⁶ S. Nowak, *Przemówienie wygłoszone podczas uroczystości święceń biskupich* [25.11.1984], CzWD 59 (1985), s. 10.

¹⁷ *Przynaglony miłością*, s. 40.

¹⁸ Tamże, s. 41.

¹⁹ M. Duda, *Arcybiskup Stanisław Nowak: Curriculum vitae*, s. 17.

²⁰ J. Kowalski, *Droga do biskupstwa Pierwszego Metropolity Częstochowskiego Księdza Arcybiskupa Stanisława Nowaka*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko*, s. 19.

²¹ *Wywiad autora z abp. Stanisławem Nowakiem*.

²² *La conception du sacerdoce dans l'école française pendant la première moitié du XVIIème siècle*, („Koncepcja duchowości kapłańskiej w szkole francuskiej w pierwszej połowie XVII wieku”). Paris 1971.

Teologicznego w Krakowie wykładowcą teologii duchowości. Na pierwszym roku seminarium wykładał Wprowadzenie do teologii życia wewnętrznego, a na szóstym Teologię życia wewnętrznego. Jako zastępca profesora prowadził także seminarium naukowe w zakresie tej specjalizacji teologicznej. W latach 1975-1991 był promotorem 32 prac magisterskich i licencjackich²³. Ponadto czynnie uczestniczył w sympozjach naukowych i konferencjach duszpasterskich, organizowanych m.in. przez Papieską Akademię Teologiczną, Instytut Rodziny w Krakowie czy też Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu²⁴. W tym okresie pełnił także obowiązki kierownika Studium Teologii Życia Wewnętrznego w ramach Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie.

Oprócz pracy wychowawczej w seminarium oraz naukowo-dydaktycznej na Wydziale Teologicznym angażował się równocześnie w życie archidiecezji krakowskiej, która przeżywała wówczas swój Synod, zwołany z okazji 900 rocznicy śmierci św. Stanisława BM przez kard. K. Wojtyłę (1972-1979). Pracował w trzech komisjach synodalnych: maryjnej, inicjacji chrześcijańskiej i powołań kapłańskich²⁵. Często także wypełniał posługę Słowa we wspólnotach parafialnych i zakonnych, służąc osobom konsekrowanym jako spowiednik i kierownik duchowy. W tym czasie dał się dobrze poznać kard. K. Wojtyłemu, swojemu arcybiskupowi metropolicie, z którym szczególnie ściśle współpracował na polu formacji kapłańskiej.

Po wyborze kard. K. Wojtyły na Stolicę Piotrową, metropolita krakowski abp Franciszek Macharski po zasięgnięciu opinii Jana Pawła II²⁶, w dniu 22 stycznia 1979 roku mianował dotychczasowego ojca duchownego ks. S. Nowaka rektorem Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie²⁷. Jako rektor dbał o duchowy rozwój kleryków i materialny byt wspólnoty. Ówczesne seminarium krakowskie było największym na świecie seminarium diecezjalnym, liczącym ponad 400 kleryków²⁸. Dlatego też nowy rektor podjął się budowy dodatkowego piętra w głównym gmachu przy ul. Podzamcze 8 oraz rozwinął bibliotekę seminaryjną. Urządził ponadto drugą kaplicę z obrazem Matki Bożej ofiarowanym przez Ojca św. Jana Pawła II²⁹.

²³ J. Kowalski, *Droga do biskupstwa Pierwszego Metropolity Częstochowskiego*, s. 21.

²⁴ Tamże, s. 22.

²⁵ S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare. Kościół częstochowski na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia*, Częstochowa 2018, s. 25.

²⁶ *Przynaglony miłością*, s. 46.

²⁷ M. Mikołajczyk, *Arcybiskup metropolita Stanisław Nowak*, s. 11

²⁸ Według słów osobistego sekretarza Ojca św. Jana Pawła II kard. Stanisława Dziwisza, który taką informację przekazał ks. rektorowi Stanisławowi Nowakowi – *Wywiad autora z abp. Stanisławem Nowakiem*.

²⁹ Tamże.

Za zasługi dla archidiecezji w 1979 roku został odznaczony godnością Kapelana Honorowego Ojca Świętego, a także włączony przez kard. F. Macharskiego do grona Krakowskiej Kapituły Katedralnej na Wawelu w 1982 roku³⁰. Został także powołany do Archidiecezjalnej Rady Kapłańskiej.

W dniu 8 września 1984 roku ks. Stanisław Nowak został wybrany przez Ojca świętego Jana Pawła II na czwartego biskupa diecezji częstochowskiej. 25 września wyraził kanoniczną zgodę na nominację papieską, a w dniu 27 października 1984 zostaje mianowany biskupem częstochowskim (taką datę nosi bulla nominacyjna). Święcenia biskupie przyjął w dniu 25 listopada 1984 roku w bazylice katedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie z rąk metropolity gnieźnieńskiego i warszawskiego, prymasa Polski, kard. Józefa Glempa. Współkonsekratorami byli metropolita krakowski kard. Franciszek Macharski oraz biskup pomocniczy krakowski Julian Groblicki. Natomiast nazajutrz, 26 listopada dokonał kanonicznego objęcia diecezji, z rąk jej administratora bp. Tadeusza Szwagrzyka³¹. Jako zawołanie biskupie wybrał z sekwencji *Stabat Mater Dolorosa* słowa *Iuxta Crucem Tecum stare* – „Chcę pod krzyżem stać przy Tobie”³². Ingres do bazyliki katedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie odbył w dniu 8 grudnia 1984 roku w uroczystość Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny³³. 20 stycznia 1985 roku bp Stanisław Nowak został przyjęty do Konfraterni Paulińskiej³⁴.

Po przeszło siedmiu latach rządów, w dniu 25 marca 1992 roku, w związku z nową organizacją diecezji Kościoła katolickiego w Polsce oraz podniesieniem diecezji do rangi archidiecezji, a także ustanowieniem Częstochowskiej Prowincji Kościelnej (metropolii) bp S. Nowak został mianowany przez Jana Pawła II pierwszym w historii arcybiskupem metropolitą częstochowskim. Paliusz z rąk tegoż papieża otrzymał w Bazylice św. Piotra w Rzymie w dniu 29 czerwca 1992 roku. W związku z powstaniem nowej diecezji sosnowieckiej, do momentu konsekracji jej pierwszego biskupa Adama Śmigielskiego, od 25 marca do 30 maja 1992 roku abp Nowak pełnił również funkcję administratora apostolskiego tejże nowoutworzonej diecezji³⁵.

Dwudziestosiedmioletni okres sprawowania rządów przez czwartego pasterza częstochowskiego (1984-2011), stanowił istotny rozdział historii zbawienia, zarówno w

³⁰ M. Duda, *Arcybiskup Stanisław Nowak: Curriculum vitae*, s. 18.

³¹ *Kanoniczne objęcie diecezji częstochowskiej przez nowego ordynariusza*, CzWD 59 (1985), s. 18-19.

³² A. Tronina, *Iuxta Crucem Jesu (J 19, 25)*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 277-286; P. Wolnicki, *Herb pierwszego metropolity częstochowskiego arcybiskupa Stanisława Nowaka*, tamże, s. 233-240.

³³ *Przynaglony miłością*, s. 53.

³⁴ *Przyjęcie do Konfraterni Paulińskiej ordynariusza Diecezji Częstochowskiej J. E. Dra Stanisława Nowaka podczas uroczystości odpustowej ku czci św. Pawła, pierwszego pustelnika, patriarchy Zakonu Paulinów w dn. 20 stycznia 1985 roku w Bazylice Jasnogórskiej*, CzWD 59 (1985), s. 33-34.

³⁵ S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 45.

Kościele powszechnym jak i w Kościele w Polsce. Jego pontyfikat nie tylko wpisywał się w ten ważny kontekst eklezjalny, ale również znacząco go ubogacał. W Kościele powszechnym trwał od sześciu lat pontyfikat Jana Pawła II, kontynuującego odnowę Kościoła w duchu Soboru Watykańskiego II i zaproponowanej przez niego nowej ewangelizacji. Papież pielgrzymował do wszystkich zakątków świata. Był postrzegany nie tylko jako zwiastun Ewangelii, ale również jako obrońca i promotor godności człowieka oraz jego podstawowych praw: pokoju i sprawiedliwości. Odbył szereg zgromadzeń Synodu Biskupów, zarówno zwyczajnych jak i nadzwyczajnych, w tym kontynentalnych. Wydał liczne i ważne dokumenty swojego pontyfikatu, szczególnie istotne dla Kościoła i jego misji: encykliki oraz adhortacje apostolskie³⁶. Przygotowywał całą wspólnotę Kościoła do Wielkiego Jubileuszu 2000-lecia Chrześcijaństwa według zaproponowanego programu³⁷. Natomiast po Roku 2000 wyznaczał drogi Kościoła w Nowym Tysiącleciu³⁸.

Arcybiskup Stanisław Nowak na terenie diecezji propagował i wiernie realizował papieskie nauczanie, podtrzymując jedność swojego Kościoła partykularnego z Biskupem Rzymu. Bezpośrednio także zaznaczył swoją obecność w Kościele powszechnym, wnosząc wkład swojej refleksji teologicznej, szczególnie na polu teologii duchowości. Zasiadał bowiem w ważnych gremiach tudzież uczestniczył w różnego rodzaju międzynarodowych zgromadzeniach oraz kongresach. Był członkiem Rady Sekretariatu Generalnego Synodu Biskupów (1994 – 2001) z nominacji papieża Jana Pawła II. Ponadto uczestniczył dwukrotnie jako delegat Konferencji Episkopatu Polski, w Zgromadzeniu Zwyczajnym Synodu Biskupów: w 1990 roku na temat formacji kapłańskiej w kontekście czasów współczesnych i w 1993 roku na temat życia konsekrowanego i jego misji w Kościele. Pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Papieskiej Akademii Maryi Niepokalanej w Rzymie i świecie³⁹. Przy pomocy swoich współpracowników organizował VI Światowy Dzień Młodzieży Częstochowa'91 oraz Międzynarodowy Kongres Mariologiczny i Maryjny w 1996 roku w Częstochowie⁴⁰. Uczestniczył w wielu międzynarodowych, ogólnopolskich i diecezjalnych kongresach, sympozjach oraz konferencjach, zabierając na nich głos. Przewodniczył także diecezjalnym

³⁶ Tenże, *List po odejściu umiłowanego Ojca Świętego Jana Pawła II* [6.04.2005], w: Tenże, *Siewca Słowa. Listy pasterskie 1984-2011, seria wydawnicza: Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, T. 1/2, red. M. Duda, M. Mikołajczyk, B. Stypułkowska, Częstochowa 2016, s. 324-328.

³⁷ Jan Paweł II, *List apostolski "Tertio Millenio adveniente" w związku z przygotowaniem Jubileuszu Roku 2000*, Watykan 1994.

³⁸ NMI.

³⁹ M. Duda, *Arcybiskup Stanisław Nowak: Curriculum vitae*, s. 19.

⁴⁰ M. Mikołajczyk, *Arcybiskup metropolita Stanisław Nowak*, s. 12.

pielgrzymkom do Ziemi Świętej, do Rzymu na Jubileusz roku 2000, śladami św. Pawła czy szlakiem sanktuariów maryjnych Europy⁴¹.

Kościół w Polsce przez cały okres pontyfikatu Jana Pawła II żył i działał pod jego inspiracją szczególnie w trudnym okresie lat osiemdziesiątych XX wieku. Papież uchodził powszechnie za Ojca polskiej „Solidarności” i pokojowych przemian, które doprowadziły do wyzwolenia się krajów Europy Wschodniej spod panowania systemu komunistycznego. Był także przewodnikiem duchowym w okresie budowania w Polsce nowego ładu społecznego po roku 1989. Wyjątkową rolę dla wspólnoty Kościoła w Polsce odgrywały papieskie pielgrzymki do Ojczyzny. Wciąż owocowała pierwsza papieska pielgrzymka z 1979 roku z podstawowym przesłaniem „Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi, tej ziemi”⁴² oraz druga z 1983 roku, podnosząca na duchu Polaków po traumie stanu wojennego, pod hasłem „Pokój Tobie Polsko, Ojczyzno moja”⁴³. Kościół częstochowski mógł po raz pierwszy w swej historii doświadczyć fizycznej obecności papieża⁴⁴.

Oprócz zaangażowania w życie Kościoła powszechnego podejmował abp S. Nowak także odpowiedzialność za Kościół w Polsce, pracując w różnych instancjach Konferencji Episkopatu Polski. Wnosił szczególny wkład w refleksję teologiczną i pastoralną w dziedzinie mariologii i kultu maryjnego, a także formacji i duchowości kapłańskiej. W łonie Konferencji Episkopatu Polski pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Maryjnej Konferencji Episkopatu Polski (1989-1995). Z tego tytułu w ramach Wielkiej Nowenny Kościoła w Polsce przed Rokiem 2000 kierował każdego roku (w latach 1991-1995) Słowo pasterskie do wszystkich wiernych w Ojczyźnie. Przewodniczył Komisji Mieszanej: Biskupi-Wyżsi Przełożeni Zakonni. Był ponadto wiceprzewodniczącym Komisji ds. Seminariów Duchownych, przewodniczącym Zespołu ds. Kontaktów z Konferencją Episkopatu Francji, przewodniczącym Zespołu ds. Sanktuariów, delegatem ds. egzorcystów oraz członkiem Komisji Duszpasterstwa Ogólnego, Komisji ds. Powołań i Komisji ds. Duchowieństwa. Działalność w wymiarze Kościoła powszechnego i partykularnego częstochowskiego owocowała szczególnie w czasie jego posługi Kościołowi częstochowskiemu, który uważał za swoją Oblubienicę i wiernością, wobec której się chlubił⁴⁵.

⁴¹ S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 145.

⁴² CzWD 53 (1979) nr 6.

⁴³ Zob. Jan Paweł II, *Pokój Tobie Polsko, Ojczyzno moja. II Pielgrzymka Ojca Świętego do Ojczyzny*, Częstochowa 1984.

⁴⁴ S. Nowak, *Łaska nawiedzin Kościoła częstochowskiego przez Piotra naszych czasów – Pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II i Benedykta XVI na Jasną Górę i do Częstochowy*, VeC 6 (2016), s. 331-348.

⁴⁵ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 14.

W roku 2010 w związku z osiągnięciem wieku emerytalnego abp Stanisław Nowak złożył wymaganą prawem kanonicznym rezygnację z urzędu arcybiskupa metropolity częstochowskiego na ręce Ojca świętego. Papież Benedykt XVI przyjął ją w dniu 29 grudnia 2011 roku, mianując go jednocześnie administratorem apostolskim archidiecezji do czasu objęcia urzędu przez jego następcę, abp. Wacława Depo, co miało miejsce 2 lutego 2012 roku. Jako arcybiskup senior wciąż z oddaniem posługuje w Kościele częstochowskim⁴⁶.

2.2. DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA I DOROBEK PIŚMIENNICZY

Apostolska posługa abp. S. Nowaka obejmuje również jego refleksję naukową i popularno-naukową, która ubogacała duszpasterską działalność Kościoła. Przez lata swojej posługi, zarówno jako prezbiter Kościoła krakowskiego jak i biskup Kościoła częstochowskiego wytworzył pokaźny dorobek piśmienniczy różnego rodzaju. Pierwszymi pracami naukowymi są wspomniane już wyżej praca licencjacka oraz doktorska.

Lata 1974-1984 to okres piśmiennictwa ks. Stanisława Nowaka jako prezbitera archidiecezji krakowskiej⁴⁷, natomiast lata 1984-2011 to czas jego pisarstwa jako pasterza diecezji częstochowskiej. Wyodrębnienie tego bardzo prostego podziału wydaje się być ważne dla ukazania istotnej zmiany w ilości powstających prac, a przed wszystkim zagadnień, których dotyczą⁴⁸.

Pierwszy okres to w znakomitej większości opracowania z dziedziny teologii ascetycznej, dotyczącej nierzadko duchowości kapłańskiej. Duchowość kapłana, która już od studiów paryskich wydaje się być wyjątkowym obszarem zainteresowania ks. Nowaka jest w jego artykułach naukowych rozpatrywana w różnych aspektach. Pojawia się więc wątek ewangelicznego wyrzeczenia jako przymiotu życia kapłańskiego⁴⁹, umiłowania Eucharystii⁵⁰, a także szczególny aspekt powołania, jakim jest posługa jednania z Bogiem w spowiedzi świętej⁵¹. Opracowuje jednocześnie ks. Nowak wybrane zagadnienia pism kard. Karola

⁴⁶ M. Duda, *Arcybiskup Stanisław Nowak: Curriculum vitae*, s. 22.

⁴⁷ Wtedy to pojawiał się pierwszy wydany drukiem artykuł naukowy ks. Stanisława Nowaka pt. „Modlitwa różańcowa w adhortacji Pawła VI *Marialis cultus*”, RBL 27 (1974), nr 4-5, s. 271-275.

⁴⁸ J. Kapuściński, *Bibliografia Arcybiskupa Metropolity Częstochowskiego dr. Stanisława Nowaka (do 1992 r.)*, w: VeC 10 (2018), s. 23 – 25.

⁴⁹ Zob. S. Nowak, *Duch ewangelicznego wyrzeczenia w życiu kapłana*, AK 87 (1976), s. 75-87.

⁵⁰ Zob. Tenże, *Duchowość eucharystyczna kapłanów i kandydatów do kapłaństwa*, RBL 28 (1975) nr 3, s. 113-124.

⁵¹ Zob. Tenże, *Rola spowiednika w teorii i praktyce współczesnego Kościoła*, AK 89 (1977), s. 208-223.

Wojtyły, swojego ówczesnego biskupa i późniejszego Biskupa Rzymu⁵². Istotnym tematem podejmowanym w owym okresie przez ks. Nowaka jest również rozeznawanie powołania do służby kapłańskiej. Wynika to niewątpliwie z wykonywanej przez niego wówczas funkcji ojca duchownego i rektora w krakowskim Seminarium Duchownym. Podkreśla on nieodzowną rolę liturgii w kształtowaniu powołania i formacji seminaryjnej⁵³, wskazuje na eklezjalny wymiar każdego powołania⁵⁴ oraz ukazuje rodzinę jako naturalne miejsce kształtowania się powołania⁵⁵. W jego dorobku piśmienniczym pojawiają się także artykuły dotyczące zakresu teologii moralnej, szczególnie w obszarze cnót teologalnych i moralnych⁵⁶ oraz o potrzebie pracy⁵⁷. W jednym ze swoich wywodów porusza ks. Nowak problem z zakresu etyki małżeńskiej – kwestię antykoncepcji⁵⁸.

W latach 1984-2011 oprócz listów pasterskich, w twórczości pisarskiej abp. Nowaka drugiego okresu – po objęciu rządów w Kościele częstochowskim, można odnaleźć także wiele artykułów naukowych i popularnych oraz wydanych pozycji książkowych.

Artykuły, jakie publikował w czasie swej posługi na stolicy biskupiej w Częstochowie podejmowały różnorodną tematykę. Niewątpliwie wiele z nich dotyczyło tematyki teologii ascetycznej, a wynikały one niejako z dziedziny jego naukowych zainteresowań. Podejmował m.in. zagadnienia kultu Najświętszej Eucharystii, modlitwy chrześcijańskiej, jej sensu oraz odpowiedniego do niej przygotowania i przeżycia, roli sumienia w życiu katolika, istoty powołania kapłańskiego i roli duchownych we wzrastaniu wspólnoty w wierze. Ponadto rozważał różne aspekty życia kapłańskiego, potrzeby korzystania z mediów katolickich jako ewangelizacyjnych i katechizujących, potrzeby służby charytatywnej, czy duszpasterzowania w szczególnych grupach społecznych i zawodowych. Równie szeroka w treści artykułów jest tematyka maryjna. Ponadto wiele publikacji mniejszych rozmiarów odnosiło się do zagadnień związanych z Kościołem partykularnym. Wydaje się, że warty wyszczególnienia jest tu referat „Teologia Kościoła częstochowskiego”, wygłoszony na sympozjum zorganizowanym z racji

⁵² Zob. Tenże, *Duchowość kapłańska w świetle pism kardynała Karola Wojtyły*, RBL 32 (1979) nr specjalny, s. 26-31; Tenże, *Duchowość odkupienia środkiem odnowy Kościoła według encykliki „Redemptor hominis”*, RBL 32 (1979) nr 6, s. 347-357.

⁵³ Zob. Tenże, *Liturgia w duchowej formacji alumnów*, RBL 35 (1982) nr 2, s. 103-114.

⁵⁴ Zob. Tenże, *Eklezjalny aspekt powołania w wypowiedziach II Soboru Watykańskiego*, „Analecta Cracoviensia” 8 (1979), s. 147-164.

⁵⁵ Zob. Tenże, *Rodzina a powołanie duchowe*, „Wiadomości Diecezji Łódzkiej” 52 (1978) nr 4-6, s. 104-109.

⁵⁶ Zob. Tenże, *Teologiczna struktura życia wewnętrznego – cnoty teologalne i moralne oraz dary Ducha Świętego*, w: *Kultura życia wewnętrznego*, red. J. Krucina, Wrocław 1983, s. 107-121.

⁵⁷ Zob. Tenże, *Więź z Bogiem przez pracę*, w: *Ewangelia pracy. Encyklika Jana Pawła II „Laborem exercens” wraz z komentarzem*, red. J. Chmiel, S. Ryłko, Kraków 1983, s. 145-152.

⁵⁸ Zob. Tenże, *Problem antykoncepcji w świetle nauki Kościoła*, w: *Specjalistyczne aspekty problemu antykoncepcji. Sesja naukowa lekarzy i teologów 7-8 lutego 1976 roku*, Kraków 1980, s. 59-82.

jubileuszu 75-lecia (archi)diecezji częstochowskiej⁵⁹. Artykuły naukowe abpa Nowaka zamieszczane były przede wszystkim w „Częstochowskich Studiach Teologicznych”, a wcześniej w „Analecta Cracoviensia”. Swoje teksty publikował również w: „Ruchu Biblijnym i Liturgicznym”, „Dobrym Pasterzu”, „Ateneum Kapłańskim”, czy w kwartalniku mariologicznym „Salvatoris Mater”⁶⁰. Nie zabrakło też pozycji w czasopiśmie zagranicznych – głównie francuskich i niemieckich⁶¹. Ponadto udokumentowane drukiem zostały wystąpienia abp. Nowaka podczas różnego rodzaju sympozjów i konferencji naukowych⁶². Pozycje popularne, duszpasterskie oraz wywiady abp. Nowaka publikowane były przede wszystkim na łamach tygodnika katolickiego „Niedziela”. Artykuły jego autorstwa ukazywały się także w miesięczniku „Jasna Góra”⁶³. Komunikaty, zarządzenia i tym podobne dokumenty drukowane można odnaleźć w Częstochowskich Wiadomościach Diecezjalnych (od 1992 r. Wiadomościach Archidiecezji Częstochowskiej). Programy duszpasterskie dla środowiska ludzi pracy publikowano w „Nazaret – Ewangelia pracy. Biuletyn Duszpasterskich Wspólnot Świata Pracy Diecezji Częstochowskiej”, wydawany w latach 1989-1993⁶⁴. Również wiele jego homilii doczekało się wydania czy to w czasopiśmie, gazecie czy też w odrębnym zbiorze. Taki właśnie zestaw wybranych kazań, referatów i refleksji zawiera m.in. książka „Chleb pielgrzymów” czy też „Zauważać krew: refleksje i drogowskazy arcybiskupa”⁶⁵, opublikowane staraniem Wydawnictwa Misjonarzy Krwi Chrystusa. Z kolei seria wygłoszonych w latach 1990-2011 konferencji do polskich parlamentarzystów przybywających rokrocznie na pielgrzymki na Jasną Górę została ujęta w jedną pozycję wydawniczą⁶⁶. Jest też abp Nowak autorem słowa wstępnego do wielu pozycji książkowych o tematyce religijnej⁶⁷.

⁵⁹ Tenże, *Teologia Kościoła częstochowskiego*, s. 101-114.

⁶⁰ T. Matras, *Publikacje J. E. Ks. Abpa Dra Stanisława Nowaka*, CzST 28 (2000), s. 370.

⁶¹ Zob. S. Nowak, *J.-J. Olier, docteur du sacerdoce dans l'école française*, „Bulletin de Saint Sulpice” 10 (1984), s. 25-60; Tenże, *Das Problem der Empfängnisregelung im Licht der gegenwärtigen Lehre der Kirche*, w: *Elternschaft und Menschenwürde. Zur Problematik der Empfängnisregelung*, Hrsg. E. Wenisch, Vallendar – Schönstatt 1984, s. 138-150.

⁶² T. Matras, *Publikacje J. E. Ks. Abpa Dra Stanisława Nowaka*, s. 363-364.

⁶³ S. Nowak, *Człowiek to pielgrzym niosący łaskę*, „Jasna Góra”. Miesięcznik sanktuarium Matki Bożej Jasnogórskiej (JG) 3 (1985) nr 12, s. 31-32; Tenże, *Spoleczne konsekwencje wiary w obecność Maryi w życiu Kościoła*, „Jasna Góra”, 8 (1990) nr 6, s. 8-17.

⁶⁴ AACz, sygn. brak. „Nazaret – Ewangelia pracy. Biuletyn Duszpasterskich Wspólnot Świata Pracy Diecezji Częstochowskiej”.

⁶⁵ S. Nowak, *„Zauważać krew: refleksje i drogowskazy arcybiskupa”*, Częstochowa 2000.

⁶⁶ Tenże, *Głos z Jasnej Góry do parlamentarzystów polskich: konferencje pielgrzymkowe wygłoszone do posłów i senatorów 2 lutego w latach 1990-2011*, Częstochowa 2012.

⁶⁷ T. Matras, *Publikacje J. E. Ks. Abpa Dra Stanisława Nowaka*, s. 356, poz. 94, s. 360, poz. 169, s. 364, poz. 263, s. 366, poz. 292, s. 368, poz. 337, s. 370, poz. 389.

Szczególnym rodzajem pozycji drukowanych była seria modlitewników i refleksji ascetycznych. Do takich można zaliczyć Modlitewnik kalwaryjski „Chcę pod krzyżem stać przy Tobie”⁶⁸, modlitewniki różańcowe „Z różańcem na drogi życia za Janem Pawłem II”⁶⁹ oraz „Z młodym Jezusem w Nazarecie: życie ukryte Pana Jezusa na tle różańca świętego w ujęciu Jana Pawła II”⁷⁰, czy też różne zbiory myśli do rozważania drogi krzyżowej⁷¹. Warto zauważyć, iż owe Modlitewniki były dedykowane dla konkretnych miejsc kultu w archidiecezji częstochowskiej. W taki sposób powstał modlitewnik dla pielgrzymów sanktuarium pasyjno-maryjnego w Wąsoszu i w Praszce, sanktuarium w Borownie oraz Częstochowie-Lisińcu⁷².

Formę wywiadu ma natomiast książka „Przynaglony miłością”. Abp Stanisław Nowak w dialogu z ks. Stanisławem Jasionkiem podejmuje wiele tematów od swoistej autobiografii poprzez wspomnienia pontyfikatu św. Jana Pawła II i roli Jasnej Góry w życiu Polaków, aż po rozważania o ewangelizacji, Kościele i kapłaństwie. Książkę otwiera list gratulacyjny z racji 50-lecia kapłaństwa wystosowany przez Ojca świętego Benedykta XVI⁷³.

Swoistym zbiorem wspomnień i podsumowaniem posługi w Kościele częstochowskim jest pozycja *Iuxta Crucem Tecum stare. Kościół częstochowski na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia (1984-2011)*”, wydana w 2018 roku przez Wydawnictwo Naukowe Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie. Książka zawiera syntezę posługiwania abp. Stanisława Nowaka, dokonaną przez niego samego i stanowi swoistego rodzaju świadectwo wiary i miłości biskupa do powierzonego mu Kościoła.

Oprócz własnego dorobku piśmienniczego pierwszy metropolita częstochowski doczekał się również poświęconych jego osobie opracowań naukowych. Pierwsze z nich to książka jubileuszowa z racji 25 rocznicy święceń biskupich pt. „Mojemu Kościołowi wszystko!” zawierająca referaty wygłoszone podczas jubileuszowego sympozjum, teksty dotyczące posługi biskupiej w archidiecezji oraz zestaw artykułów z dziedzin teologicznych, biblijnych, historycznych, prawnych i filozoficznych, autorstwa księży związanych z częstochowskim

⁶⁸ S. Nowak, *Chcę pod Krzyżem stać przy Tobie: modlitewnik kalwaryjski*, Kalwaria Zebrzydowska 2002.

⁶⁹ Tenże, *Z różańcem na drogi życia za Janem Pawłem II*, Częstochowa 2009.

⁷⁰ Tenże, *Z młodym Jezusem w Nazarecie: życie ukryte Pana Jezusa na tle różańca świętego w ujęciu Jana Pawła II*, Częstochowa 2010.

⁷¹ Tenże, *Droga krzyżowa: rozważania Drogi krzyżowej podczas III Pielgrzymki Rodzin Archidiecezji Krakowskiej do Kalwarii Zebrzydowskiej: 10 IX 1995 r.*, Kraków 1995; Tenże, *Droga Krzyżowa: Jasna Góra - Wielki Piątek 1998 r.*, Częstochowa 2000; Tenże, *Głos Męki Pańskiej z wałów Jasnej Góry: rozważania Drogi Krzyżowej w piątą rocznicę śmierci Jana Pawła II*, Częstochowa 2010; Tenże, *Krzyż stał się nam bramą: myśli na Drogę Krzyżową na Przeprosnej Górcie pod Częstochową*, Częstochowa 2011.

⁷² Tenże, *Będą patrzeć na Tego, którego przebili: modlitewnik Kalwarii Wąsoskiej*, Częstochowa 2006; Tenże, *CruX victoria - Krzyż zwycięstwem: modlitewnik Kalwarii Praszowskiej*, Częstochowa 2011; Tenże, *Przez Maryję do Jezusa: modlitewnik sanktuarium w Borownie*, Częstochowa 2015; Tenże, *Obok krzyża Jezusowego stała Matka Jego: modlitewnik sanktuarium Matki Bożej Bolesnej na Lisińcu w Częstochowie*, Częstochowa 2015.

⁷³ *Przynaglony miłością*, s. 9-10.

środowiskiem naukowym. Pozycja ta, pod redakcją ks. Stanisława Jasionka, ukazała się w 2009 roku. Następnym opracowaniem jest również księga jubileuszowa, tym razem wydana jako dziesiąty tom serii wydawniczej *Veritati et Caritati* Wydawnictwa Naukowego Wyższego Instytutu Teologicznego, zadedykowana emerytowanemu już arcybiskupowi częstochowskiemu z okazji 60 rocznicy jego święceń kapłańskich w 2018 roku. Składa się z części biograficznej jubilata oraz artykułów naukowych o szerokiej tematyce teologicznej, historycznej i prawnej. Autorami publikacji są zarówno osoby duchowne jak i świeckie⁷⁴.

2.3. SPOŁECZNO-POLITYCZNY KONTEKST PONTYFIKATU

Okres pasterzowania abp. Stanisława Nowaka był niewątpliwie ważnym czasem w historii Kościoła powszechnego oraz partykularnego częstochowskiego, szczególnie mając na uwadze kontekst ówczesnych uwarunkowań społeczno-politycznych w Polsce⁷⁵. Stąd też przynajmniej w najogólniejszym zarysie trzeba nakreślić główne aspekty tegoż kontekstu. Zasadniczo pontyfikat abpa S. Nowaka można podzielić na wyraźnie wyodrębniające się dwa okresy. Pierwszy to lata 1984-1989 i drugi 1990-2011.

W okresie pierwszym jego posługa, a zarazem cała działalność duszpasterska diecezji, przebiegała w ustroju komunistycznym totalitarnego państwa PRL trwającego od 1945 roku. Wprawdzie system ten chylił się już ku upadkowi, niemniej obowiązywała nadal polityka dyskryminacyjna państwa wobec Kościoła, która krępowała na wielu odcinkach oddziaływanie właściwe jego misji⁷⁶. Rok 1984, w którym bp S. Nowak obejmował kanonicznie rządy w diecezji częstochowskiej, był czasem zdławionego przez władze totalitarne NSZZ „Solidarność” i nadziei związanej z odzyskaniem wolności, jaką rozbudził w narodzie ruch solidarnościowy. Wprawdzie rok wcześniej (1983) został zniesiony stan wojenny, lecz nadal trwały represje wobec działaczy „Solidarności”, a wiele osób było więzionych z przyczyn politycznych⁷⁷.

W dniach towarzyszących ogłoszeniu nominacji biskupiej ks. S. Nowaka doszło do porwania i zamordowania ks. Jerzego Popiełuszki, kapelana Solidarności, a relacje między

⁷⁴ *Księga jubileuszowa J. E. Abp. dr. Stanisława Nowaka*, VeC 10 (2018).

⁷⁵ Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944-2007*, s. 15-92.

⁷⁶ P. Kostrzewski, *Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła częstochowskiego w latach 1984-1989*, VeC 10 (2018), 243-274.

⁷⁷ A. Paczkowski, *Stan wojenny i „powojenny”: od grudnia 1981 do stycznia 1989*, w: *Polski wiek XX*, T. 4, red. K. Persak, P. Machcewicz, Warszawa 2011, s. 214.

Episkopatem a władzami PRL były bardzo napięte⁷⁸. Wprawdzie władze państwowe nie zgłosiły zastrzeżeń do objęcia przez niego urzędu biskupa częstochowskiego⁷⁹, lecz w początkowym okresie jego działalności przynajmniej władze lokalne ignorowały jego osobę⁸⁰. Z pewnością wyczekiwano, jaką postawę zajmie on w tej napiętej sytuacji politycznej. Od początku swojego posługiwania w Częstochowie bp S. Nowak zajmował jasne stanowisko wobec systemu, solidaryzując się z każdym pokrzywdzonym. W orędziu z okazji inauguracji swojej posługi pisał: „Stojąc przy Chrystusie Odkupicielu wraz z Maryją, staję równocześnie przy każdym z Was, Umiłowani Diecezjanie. Wydaje mi się, że słyszę głos Chrystusa zwracający się dzisiaj do mnie z pytaniem, w którym zawarta jest największa miłość i ufność: Czy chcesz być przy Mnie we wszystkich sytuacjach, gdzie ciągle na nowo jestem krzyżowany? Krzyżowany w ludzkich cierpieniach fizycznych, krzyżowany wśród różnych okoliczności życia, gdy prawo Boże jest poniewierane, a człowiek staje się ofiarą własnych nałogów lub grzechów swoich bliskich; krzyżowany w warunkach przemocy, niesprawiedliwości społecznej, kłamstwa i zniewolenia, krzyżowany przez ciężką i odczłowieczającą nieraz pracę. „Chcę pod krzyżem stać przy Tobie” – mówię do wszystkich obarczonych krzyżem”⁸¹.

W miarę upływu czasu, zwłaszcza w latach 1985-87, musiało dojść do konfrontacji nowego biskupa częstochowskiego z władzą, która nie uwzględniała słusznych praw ludzi wierzących oraz dyskryminowała ich, czy wręcz prześladowała. Przejawem tego była walka z krzyżem, tzw. „operacja dekrucyfikacyjną”, ograniczanie pielgrzymek pieszych, ich inwigilowanie czy organizowanie prowokacji w ich łonie, szykanowanie częstochowian przyjmujących pielgrzymów, nie uwzględnianie potrzeb religijnych wiernych, żądających nowych miejsc kultu, czy szykanowanie duchowieństwa⁸².

Szczególnym polem napięcia między władzami a Kościołem w ówczesnej Polsce, również na terenie diecezji częstochowskiej, była działalność w ramach struktur kościelnych duszpasterstwa świata pracy i środowisk intelektualnych⁸³. Kościół był swoistego rodzaju parasolem dla wierzących i niewierzących członków „Solidarności”. Jak zaznacza J. Pater ówczesne „Duszpasterstwo ludzi pracy oznaczało misję Kościoła w Polsce wobec ludzi pracy, realizowaną w warunkach systemu komunistycznego, w którym nie mogły powstawać żadne

⁷⁸ J. Żaryn, *Wstęp*, w: *Aparat represji wobec księdza Jerzego Popiełuszki 1982–1984*, T. I, oprac. J. Mysiakowska, Warszawa 2009, s. 15–64; zob. E. Czackowska, T. Wiścicki, *Ksiądz Jerzy Popiełuszko*, Warszawa 2009.

⁷⁹ P. Kostrzewski, *Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła częstochowskiego*, s. 249.

⁸⁰ Wywiad autora z abp. Stanisławem Nowakiem.

⁸¹ S. Nowak, *Orędzie na rozpoczęcie pasterskiej posługi w Kościele częstochowskim*, s. 22-23.

⁸² P. Kostrzewski, *Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła częstochowskiego*, s. 250-268.

⁸³ M. Duda, *Duszpasterstwo ludzi pracy w diecezji częstochowskiej w latach 1980–1992*, w: *Wiara i niepodległość: religijne i patriotyczne tradycje terenów diecezji sosnowieckiej (XIX-XX wiek)*, Katowice 2019, s. 557-582.

stowarzyszenia i organizacje o charakterze religijnym. Pomimo formalnych zakazów tworzyły się jednak grupy duszpasterskie, skupiające ludzi pracy, noszące wszystkie cechy stowarzyszeń lub związków, ale funkcjonujące w ramach struktur duszpasterskich, w wymiarze parafii lub diecezji⁸⁴.

W ramach tychże duszpasterstw organizowano msze święte za Ojczyznę, odprawiane zwykle raz w miesiącu przy wielkim udziale wiernych oraz regularne, cotygodniowe spotkania w danym ośrodku kościelnym w mniejszych grupach. Spotkania te miały na celu formację sumień w duchu katolickiej nauki społecznej, propagowanie zwłaszcza nauczania św. Jana Pawła II i błog. Stefana kard. Wyszyńskiego. Te duszpasterskie wspólnoty podejmowały równocześnie bardzo szeroką i niezależną działalność oświatowo-kulturalną we współpracy z najbardziej znamienitymi twórcami, ludźmi nauki i kultury, bojkotującymi państwowe media i instytucje kulturalne a znajdującymi schronienie i możliwość działalności pod skrzydłami Kościoła⁸⁵. Służyły temu m.in. organizowane w całym kraju tygodnie społeczne i tygodnie kultury chrześcijańskiej, spotkania oraz wykłady. Odbływały się one zarówno w dużych miastach, jak i w mniejszych ośrodkach. Nigdy wcześniej jak i później nie docierała, nieraz do najbardziej odległych miejscowości, tak pokaźna liczba ludzi kultury⁸⁶.

W prowadzenie tych ośrodków w szczególny sposób angażowali się kapłani, uważani za duchowych przewodników i opiekunów „Solidarności”. Niektórzy z nich, tak jak bł. ks. Jerzy Popiełuszko, ks. Stanisław Suchowolec, czy ks. Stefan Niedzielak przyłącili życiem swoje kapłańskie zaangażowanie wobec pokrzywdzonych⁸⁷. Inni byli represjonowani i nieustannie inwigilowani. Nasilało się bowiem w tym okresie zjawisko inwigilacji duchowieństwa, nie tylko zaangażowanego w tzw. działalność opozycyjną, ale także szerokich kręgów duchownych, z których Służba Bezpieczeństwa pozyskiwała tajnych współpracowników. Współpracujący z władzami już od wielu lat tzw. „księża patrioci” wraz z księżmi zwerbowanymi do współpracy z SB mieli za zadanie podejmować dywersję wobec zamierzeń i działań duszpasterskich inicjowanych przez wspólnotę Kościoła i jego pasterzy⁸⁸.

⁸⁴ J. Pater, *Praca nad pracą. Duszpasterstwo ludzi pracy w Polsce. Studium pastoralne*, Łódź 2001, s. 24.

⁸⁵ M. Mikołajczyk, *Problemy religijno-moralno-społeczne diecezji częstochowskiej w latach 1945-1989 wynikające z ówczesnej sytuacji politycznej*, Częstochowa 2002, s. 264-266.

⁸⁶ Tamże, s. 241, por. Tenże, *Władza Ludowa a Diecezja Częstochowska*, Częstochowa 2000, s. 241-248.

⁸⁷ K. Zychowicz, *Przyjaciel Sługi Bożego – ks. Stanisław Suchowolec (1958–1989)*, w: *Niezlomni ludzie Kościoła. Sylwetki*, red. J. Żaryn, Kraków 2011, s. 175-188; P. Łysakowski, *Śmierć ks. Stefana Niedzielaka w dokumentach IPN i opiniach prasy PRL (1989)*, w: *Niezlomni ludzie Kościoła. Sylwetki*, red. J. Żaryn, Kraków 2011.

⁸⁸ J. Żurek, *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*, Warszawa–Katowice 2009; B. Bankowicz, *Ruch księży patriotów 1949–1955, czyli „koń trojański” w polskim Kościele katolickim*, w: B. Bankowicz, A. Dudek, *Ze studiów na dziejami Kościoła i katolicyzmu w PRL*, Kraków 1996, s. 5–24.

W okresie (1984-1989) także na terenie diecezji częstochowskiej zaczęły powstawać głównie w Zagłębiu Dąbrowskim i w Częstochowie, ale także w Radomsku czy Wieluniu wspólnoty duszpasterstwa ludzi pracy. Tak jak w innych diecezjach polskich miały one w tym okresie na celu obronę zepchniętej do podziemia „Solidarności”, zapewnienie jej w Kościele przestrzeni wolności, jasne artykułowanie żądań przywrócenia wolności związkowej i uwolnienia więźniów politycznych a wreszcie formację religijno-społeczną⁸⁹.

Dla władz państwowych te wspólnoty świata pracy działające przy parafiach były, jak wykazują materiały zgromadzone w IPN, zwykłą działalnością dywersyjną, zakazaną prawem. W Częstochowie władze nieustannie słały monity do biskupa S. Nowaka, w których atakowano duchownych angażujących się w tego rodzaju działalność duszpasterstwa społecznego i żądające ich upomnienia, wśród nich na pierwszym miejscu biskupa pomocniczego diecezji częstochowskiej Franciszka Musiela, a także m. in. ks. Zenona Raczyńskiego, proboszcza parafii św. Józefa Rzemieślnika w Częstochowie⁹⁰ oraz ks. Mariana Dudę, diecezjalnego duszpasterza akademickiego, działającego przy kościele św. Wojciecha BM w dzielnicy Tysiąclecie w Częstochowie⁹¹. Posunięto się nawet do prób wymuszania na biskupie S. Nowaku odwołania z probostwa ks. Z. Raczyńskiego skupiającego wokół siebie ludzi pracy w hutniczej dzielnicy Raków w Częstochowie. Biskup jednak nie uległ presji, pomimo bezprawnego jego odwołania przez władze i nie cofnął mu nominacji proboszczowskiej⁹².

Kościół w tym trudnym dla społeczeństwa czasie, gdzie kryzysowi politycznemu towarzyszył głęboki kryzys ekonomiczny, podejmował szeroko pojętą i zorganizowaną działalność charytatywną. Obejmowała ona bardzo szerokie kręgi ludzi pokrzywdzonych, pozbawionych pracy i środków do życia, a także wspierania finansowego skazanych na grzywny oraz ich rodzin. W ramach tej akcji dobroczynnej Kościół, także w diecezji częstochowskiej podjął się trudnej akcji rozdawnictwa darów żywnościowych, lekarstw i odzieży napływających z zagranicy. Równocześnie rozwijała się akcja samopomocowa wśród społeczeństwa. W poszczególnych diecezjach działały Komitety Pomocy na czele z Prymasowskim Komitetem w Warszawie⁹³.

⁸⁹ M. Duda, *Duszpasterstwo ludzi pracy w diecezji częstochowskiej*, s. 9-18.

⁹⁰ P. Kostrzewski, *Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła częstochowskiego*, s. 250.

⁹¹ Tamże, s. 255; Ks. M. Duda w dniu 20 II 2007 r. otrzymał status pokrzywdzonego przez system komunistyczny od Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Katowicach, a w roku 2015 status działacza opozycji antykomunistycznej.

⁹² P. Kostrzewski, *Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła częstochowskiego*, s. 253-254.

⁹³ J. Sikorski, *Duszpasterstwo internowanych i uwięzionych stanu wojennego*, w: *Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, red. W. J. Wysocki, Warszawa 2004, s. 125; T. Uszyński, *Prymasowski Komitet Pomocy Bliźniemu*, tamże, s. 135-145.

Od pierwszych dni stanu wojennego Kościół diecezjalny częstochowski podjął szeroko zakrojoną akcję charytatywną na rzecz osób internowanych, aresztowanych i zwolnionych z pracy oraz ich rodzin. Przybrała ona formę zorganizowaną, którą kierował zespół ludzi. Powstał on w grudniu 1981 r. z inicjatywy bp. Stefana Bareły, a jego pracom odważnie przewodniczył bp Franciszek Musiel wraz z oddanymi „Solidarności” kapłanami oraz wiernymi świeckimi, głównie działaczami zawieszono Klubu Inteligencji Katolickiej w Częstochowie⁹⁴. W 1983 r. zespół ten został formalnie erygowany dekretem bp. Bareły i zdynamizował swoją działalność pod nazwą „Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu”⁹⁵. Miał on także swój regionalny oddział w Sosnowcu. Komitet ten kontynuował swoją działalność do końca lat osiemdziesiątych XX wieku i zakończył ją wraz z upadkiem komunizmu.

Pole wciąż trwającej konfrontacji Kościoła z władzami PRL stanowiło tworzenie nowych placówek duszpasterskich oraz uzyskiwanie zgody na erygowanie nowych parafii i pozwoleń na budowę nowych kościołów i obiektów sakralnych. Wielokrotnie zdarzało się, że władze nie wyrażały zgody na utworzenie nowych parafii, np. w 1985 r. Urząd Wojewódzki w Katowicach zgłosił zastrzeżenia przeciwko erygowaniu następujących parafii: bł. Alberta Chmielowskiego w Będzinie, św. Wojciecha w Czeladzi, św. Pawła Ap. w Dąbrowie Górniczej, św. Marii Magdaleny w Dąbrowie Górniczej, bł. Alberta Chmielowskiego w Sosnowcu i bł. Rafała Kalinowskiego w Sosnowcu. W uzasadnieniu wskazano, że wymienione jednostki „nie dysponowały zapleczem umożliwiającym prowadzenie działalności duszpasterskiej, bądź stworzyły takowe z naruszeniem obowiązującego prawa”⁹⁶. Mimo represyjnej polityki władz Kościół toczył nadal batalię na tym polu. Mając poparcie wiernych stosował często politykę faktów dokonanych. W obliczu negatywnych odpowiedzi władz na nieraz długotrwałe prośby biskup tworzył nowe placówki duszpasterskie w formie wikariatów terenowych, które *de facto* były parafiami, aczkolwiek nie uznawanymi przez władze. Budowano dla tych wspólnot prowizoryczne kaplice, zwykle w formie baraków, które niejednokrotnie przez wiele lat nie były legalizowane przez władze, a gdzie mimo wszystko toczyła się zwyczajna praca duszpasterska. Władze w reakcji stosowały represje wobec księży i tych nowych wspólnot nie zezwalając biskupowi na erygowanie parafii i zwlekając z pozwoleniem na budowę docelowego kościoła. Jednak pomimo tych trudności, ale również wskutek słabnięcia systemu

⁹⁴ M. Mikołajczyk, *Problemy religijno-moralno-społeczne w diecezji częstochowskiej*, s. 199–210; por. M. Duda, *Franciszek Musiel – biskup niezłomny*, Częstochowa 2019; W. Rotarski, *Region Częstochowa w: NSZZ „Solidarność” 1980-1989*, T. VI: Polska południowa, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa (Instytut Pamięci Narodowej) 2010, s. 827-876.

⁹⁵ AKMCz, sygn. brak. S. Bareła, *Dekret powołujący Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu z dnia 11 maja 1983 roku*, s. 1.

⁹⁶ P. Kostrzewski, *Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła częstochowskiego*, s. 258.

komunistycznego, utworzono bądź zalegalizowano w latach 1985-1989 kilkadziesiąt formalnych i nieformalnych placówek duszpasterskich w ośrodkach wielkomiejskich w ówczesnej diecezji częstochowskiej⁹⁷.

Powodem napięć między wierzącym społeczeństwem, reprezentowanym przez jego pasterzy, a władzą ludową była prowadzona przez nią tzw. „operacja dekrucyfikacyjna”, czyli zdejmowanie krzyży i obrazów religijnych z miejsc publicznych, szczególnie ze szkół i zakładów pracy⁹⁸. Te symbole religijne były tam spontanicznie umieszczane w okresie wiosny Solidarności. Nic więc dziwnego, że wraz z jej zdławieniem władze postanowiły także usunąć owoce tej działalności. Biskup Nowak wydał w tej kwestii list pasterski na Wielki Post 1985 r. „O czci dla Krzyża Świętego”. Został on jednak okrojony przez cenzurę, która nie zezwoliła na opublikowanie drukiem w „Wiadomościach Diecezjalnych” następującego fragmentu: „Dlaczego więc unikać krzyża, wstydzić się go, zdejmować z sal szkolnych, z izb szpitalnych, z hal fabrycznych? Dokąd zaprowadzi naród kultura obca krzyżowi? Bardzo ostrzegawczo brzmią słowa wieszczki Juliusza Słowackiego: «I Polski, Ty, o Boże, nie odepniesz od krzyża, aż będziesz wiedział, że się jak trup nie zwali». Wszystkim potrzebny jest Chrystus, którego znakiem jest krzyż. Nam chrześcijanom jest On koniecznie potrzebny. Dlatego podnosimy głos protestu, gdy krzyże niepostrzeżenie znikają z sal szkolnych czy szpitali. Z bólem wielkim muszę stwierdzić, że w ostatnich miesiącach, mimo zapewnień ze strony najwyższych władz o nienaruszalności dotychczas wiszących w szkołach krzyży, zostały one w niektórych miejscowościach usunięte. Komu zależy na zadawaniu ran sercom katolików polskich?»⁹⁹. Wierni jednak mogli usłyszeć w swoich kościołach odczytany list w całości.

Drugi okres pontyfikatu bp. S. Nowaka przebiegał w latach 1990-2011 już w III Rzeczypospolitej. Kościół odzyskał wolność działania¹⁰⁰, został zawarty Konkordat (1993 [1998]), uchylono prawa dyskryminujące misję Kościoła¹⁰¹. „To, co najbardziej charakteryzuje czasy przełomu tysiącleci w diecezji, a potem od 1992 roku archidiecezji częstochowskiej, to

⁹⁷ M. Duda, *Troska biskupów częstochowskich o nowe parafie w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1925-1992*, w: *Na większą chwałę Boga. Księga Jubileuszowa z okazji 60. Rocznicy święceń kapłańskich Ks. Prałata Stefana Gibały*, Będzin 2014, s. 101-105; *Dynamizm misyjny Kościoła częstochowskiego urzeczywistniający się w powstawaniu nowych wspólnot parafialnych w czasie posługi (arcy)biskupa Stanisława Nowaka (1984-2009)*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 25-49.

⁹⁸ P. Kostrzewski, *Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła częstochowskiego*, s. 266-267.

⁹⁹ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 1985 roku o czci dla Krzyża Świętego*, w: *Tenże, Siewca Słowa T. I/1*, s. 255-256.

¹⁰⁰ *Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. 1989 nr 29 poz. 154.

¹⁰¹ *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.*, Dz.U. 1998 nr 51 poz. 318; *Ustawa z dnia 8 stycznia 1998 r. o ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczypospolitą Polską*, Dz.U. 1998 nr 12 poz. 42.

bardzo dynamiczny rozwój sieci parafialnej i rozmach w dziedzinie budownictwa sakralnego¹⁰². Uważał, że „Lata te obfitowały w łaskę, która z różnych względów nie mogła być podjęta i wykorzystana przez jego poprzedników, bądź to ze względu na bardzo trudne warunki ekonomiczne i polityczne, jak czas kryzysu ekonomicznego, lata okupacji i panowania systemu komunistycznego, krępującego działalność Kościoła”¹⁰³.

Zaczęła się odbudowa tego, co było zakazane i zniszczone w poprzednim okresie, szczególnie życia wspólnotowego w parafiach i w diecezji. Ten stan rzeczy skutkowało powstaniem wielu stowarzyszeń katolickich, w tym Akcji Katolickiej¹⁰⁴. Nauczanie religii wróciło do szkół, a kapelani mogli posługiwać we wszystkich instytucjach i wobec wszystkich wspólnot, gdzie życzyli sobie tego wierni. Kościół też mógł bez skrępowania zakładać nowe parafie i otrzymywać pozwolenia na budowę obiektów sakralnych. Odrodziła się także działalność „Caritas”. Przywrócono Kościołowi możliwość prowadzenia placówek oświatowych wszelkiego typu. Mogły działać uczelnie katolickie, a na niektóre uniwersytety wróciły Wydziały Teologii bądź powstawały w ich ramach nowe¹⁰⁵. Kościół także bez skrępowania mógł prowadzić formację kapłańską w seminariach duchownych, które uzyskały status wyższych uczelni kościelnych¹⁰⁶. Zakony uzyskały wolność w realizacji swoich charyzmatów, podejmując posługę charytatywną i wychowawczą w instytucjach państwowych, jak również tych zakładanych przez siebie. Rozwijały się także nowe wspólnoty zakonne - rodzime i zagraniczne. Umożliwiono zakładanie katolickich mediów, nowych tytułów prasowych, radia i telewizji. Zwrócono Kościołowi wiele obiektów i własności bezprawnie zabranych w okresie PRL. Kontekst owych przemian przyniósł, zarówno w całej Polsce jak i w diecezji częstochowskiej, wiele wymiernych owoców duszpasterskich dzięki nowym możliwościom prawnym oraz wolności politycznej¹⁰⁷.

Biskup S. Nowak widział w tym pokojowym przejściu Polski z systemu totalitarnego do demokracji wielkie zwycięstwo i doceniał pierwsze owoce przemian systemowych, zachęcając do radości z tego powodu. Pisał: „Prawica Pańska moc okazała polskiej ziemi.

¹⁰² S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 81.

¹⁰³ Tamże, s. 57.

¹⁰⁴ M. Duda, *Najwyższy czas na Akcję Katolicką* (wykład dla księży archidiecezji częstochowskiej), Częstochowa 1994; Tenże, *Akcja Katolicka? Tak!*, Częstochowa 1995; Tenże, *Akcja Katolicka. Studium Teologiczno-pastoralne*, Częstochowa 1996; Tenże, *Akcja Katolicka Odrodzona*, w: *Akcja Katolicka zadaniem ludzi świeckich*, red. S. Dobrzański, Kraków 1997, s. 45-53; Tenże, *Dlaczego i jak zakładać Akcję Katolicką*, w: *Program Duszpasterski 1995/96*, Katowice 1995, s. 373-389.

¹⁰⁵ Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Uczelnie kościelne katolickie*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/uczelnie-kościelne> (12.05.2021).

¹⁰⁶ Tamże.

¹⁰⁷ Zob. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Główny Urząd Statystyczny, *Kościół w Polsce 1991-2011*, Warszawa 2014.

Wybiła godzina pełnej wolności narodowej. Bóg podał nam rękę. Ojciec Święty (...) określił to wydarzenie słowami króla Jana Sobieskiego: *Deus vincit*, Bóg zwyciężył. Te słowa też widział w duchu wypisane na murach Jasnej Góry Zwycięstwa w Częstochowie. W zwycięstwie Polski objawiło się Zmartwychwstanie Chrystusa, który zanim zwycięży grzech i śmierć w ostatnim synu Adama, unicestwia wszystko to, co prowadzi człowieka do haniebnej niewoli, wszystko co jest grzechem strukturalnym, a więc, co jest złem systemów gospodarczych, społecznych i politycznych. Dziękujmy Bogu za to i radujmy się z odzyskanej wolności!”¹⁰⁸.

Jednak samo odrzucenie zła nie wystarcza, trzeba w jego miejsce wybrać dobro, gdyż „zwycięstwo nad złem struktur, zniewoleń społecznych i politycznych nie jest ostatecznie celem samym w sobie”¹⁰⁹. Stąd też Kościół zachęcał do budowania nowej Rzeczypospolitej i wzięcia odpowiedzialności za jej nowy kształt, oczywiście w płaszczyźnie duszpasterskiej i edukacyjnej. Wzywał, aby w teorii i w praktyce uznawać Chrystusa za jedyne Zbawiciela, odrzucając fałszywych proroków i ich programy. „Chodzi o całe ideologie, ustroje polityczne, filozofie odmiennych wartości, które wprost przeczą słowom Ewangelii, albo też rozwadniają jej moc oddziaływania na człowieka. Zostawiliśmy już za sobą oby na zawsze, system materializmu teoretycznego, który obiecywał ludziom raj na ziemi, a doprowadził do upadku gospodarczego i politycznego, a co najgorsze, osłabił naród moralnie. Dziś musimy się bardzo bronić przed formami pokładania złudnej nadziei w materializmie praktycznym i kulcie użycia”¹¹⁰. Wzywał do jedności szczególnie ludzi tej samej wiary w Chrystusa, gdyż jak pisał: „Dla Chrystusa nie ma podziałów społecznych, politycznych, partyjnych. Dla wszystkich Chrystus się narodził, przyjmując ludzką naturę zjednoczył się poniekąd z każdym człowiekiem”¹¹¹. Nawiązywał do idei solidarności, która musi kierować także budowaniem Polski, tak jak przewodziła Polakom w walce o wolność Ojczyzny. Nauczał więc: „Myślmy tu o całej Polsce, której mimo wielkich programów, zawierających się w słowie »Solidarność«, wciąż brak solidarności politycznej, społecznej, ekonomicznej, kulturowej. Jeszcze bardziej myślimy tu o jedności i solidarności w ramach naszych małych Ojczyzn, miast czy wspólnot gminnych”¹¹². Podkreślał moralny wymiar solidarności jako cnoty, a nie tylko społecznego czy politycznego hasła. „Słowo »solidarność« kojarzy się nam z wielkimi reformami politycznymi i ekonomicznymi, które zachodzą obecnie w naszym kraju. Wiążemy z nimi wielkie nadzieje.

¹⁰⁸ S. Nowak, *List pasterski na Wielkanoc 1990 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 391.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1996 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 157.

¹¹¹ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1999 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 169.

¹¹² Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2009 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 207.

Solidarność jednakże to przede wszystkim postawa moralna, cnota ludzka i chrześcijańska. To od niej zależy będzie ostatecznie, czy wysiłki społeczne i gospodarcze osiągną zamierzony cel”¹¹³. Dlatego pytał z niepokojem: „Czy w ostatnich czasach nie wzmożła się na polskiej ziemi nieprawość w życiu politycznym, narodowym, rodzinnym, osobistym?”¹¹⁴

W liście na Adwent 1990 roku biskup częstochowski zachęcał: „Włączając się w ogólnopolski program duszpasterski będziemy też »pracować nad pracą«. Wiemy, że mimo zmiany ustroju politycznego i gospodarczego wciąż pozostawia ona wiele do życzenia. Tymczasem nie ma chrześcijaństwa bez rzetelnego stosunku do pracy. Trzeba nam się wciąż nawracać na pracę coraz solidniejszą i przeżywaną coraz bardziej z Bogiem”¹¹⁵.

Zachęcał więc wiernych do zaangażowania się w odbudowę kraju w duchu Ewangelii. W tym celu wzywał do wstępowania do Unii Laikatu Katolickiego. „Chcę także przypomnieć o działalności Unii Laikatu Katolickiego w Częstochowie i w innych miejscowościach. Grupuje ona mężczyzn i kobiety, którzy w duchu wiary chcą ewangelizować kulturę, życie społeczne i polityczne, głosząc wszystkim chrześcijański system wartości. Nie jest to partia polityczna ani stowarzyszenie społeczne, ale ruch katolików świeckich, którzy chcą być pomocą w dziele nowej ewangelizacji świata”¹¹⁶.

Abp S. Nowak miał także świadomość, że zmiany ustrojowe związane są z kosztami społecznym, które ponoszą ludzie często najslabsi. Wskazywał na negatywne zjawiska społeczne, jakie pociąga za sobą transformacja ekonomiczna i starał się wychodzić naprzeciw ludziom dotkniętym przez nie. Dostrzegał trudności życia codziennego indywidualnego i społecznego. „Nie brak ich i dzisiaj, w czasach postkomunistycznych i wielkich przekształceń gospodarczych, społecznych i politycznych, jakie przeżywa Polska wchodząca jeszcze bardziej we wspólnotę Europy Ojczyzn. Skarżymy się słusznie na bezrobocie, inflację, drożyznę, pazerność bogatych i ich niewrażliwość na biedniejszych, wzrost nędzy gospodarczej i wiążącej się z nią nędzy moralnej”¹¹⁷. „Czy wolno nam jednak poddawać się tym trudnościom? Trudności są zawsze do przezwyciężenia. Nie ulegajmy więc smutkowi. Umacniajmy w sobie ducha mocy i wiary, o którego to ducha tak żarliwie wołali nasi wieszczowie. Czynili to zresztą zawsze w oparciu o wiarę w Zmartwychwstanie Chrystusa”¹¹⁸.

¹¹³ Tenże, *Słowo na 45. Tydzień Miłosierdzia 1989 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 452.

¹¹⁴ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1997 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 222.

¹¹⁵ Tenże, *List pasterski na Adwent 1990 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 35.

¹¹⁶ Tenże, *List pasterski na Adwent 1994 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 51.

¹¹⁷ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1998 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 421.

¹¹⁸ Tamże.

Wreszcie przestrzegał przed wszystkim, co budziło niepokój i słuszny sprzeciw katolików, co podważało ich wiarę i wyznawane zasady moralne. Uświadamiał istnienie grzechu strukturalnego, a więc tego zła, które tkwi w systemach gospodarczych, społecznych i politycznych. W tym celu zachęcał do obywatelskiego sprzeciwu i zaangażowania w działalność polityczną zwłaszcza w okresie wyborów. Przed wyborami prezydenckimi w roku 1995 pisał: „Doszło do tego, że już po raz drugi przychodzi nam wybierać na prezydenta Rzeczypospolitej między kimś, kto oficjalnie lekceważy sprawy związane z wiarą w Boga i Kościół, a także niektóre zasady etyczne, jak na przykład w dziedzinie całkowitego prawa do życia nienarodzonych – a między kandydatem, który wielokrotnie dawał świadectwo wartościom chrześcijańskim. Dramatyzm tych wyborów polega na tym, że każdy, kto nie pójdzie głosować, tym samym ułatwia wygranę wyborów opcji niezgodnej z chrześcijańską wizją życia”¹¹⁹. W tym celu uświadamiał ważne rozróżnienie między pluralizmem politycznym a pluralizmem etycznym. „Pluralizm polityczny jest całkiem uzasadniony, jest oczywistością. Pluralizm etyczny jest szkodliwy dla człowieka i dla społeczeństwa. Demokracja opiera się na zasadach etycznych, te zaś nie podlegają dyskusji. Pluralizm etyczny doprowadzić może do zniszczenia demokracji. Istnieją czynniki, które uzasadniają wielość partii na płaszczyźnie konkretnej działalności politycznej”¹²⁰. Dlatego, by nie poddać się relatywizmowi etycznemu apelował o sumienie w wyborach politycznych, ale także i indywidualnych. „Dobrze uformowane sumienie chrześcijańskie nie pozwala jednakże własnym głosem poprzeć realizacji takiego programu politycznego, w którym byłyby obalane podstawowe treści wiary i moralności”¹²¹.

Przestrzegał przed prawami stanowionymi, które uderzają w podstawową wartość życia, takimi jak aborcja czy eutanazja. Pisał: „Wielkim strachem napawają też pojawiające się u nas zamaskowane jeszcze tendencje do stosowania eutanazji, próba zabijania ludzi starszych i obłożnie chorych. Wobec tego wszystkiego chrześcijańskie sumienie musi reagować protestem. Odpowiedzialność nasza w tej dziedzinie winna się wyrażać w zaangażowaniu politycznym, by głosować kierując się dobrze wyrobionym sumieniem w czasie wyborów do parlamentu”¹²². Przestrzegał przez zgubnym efektem tzw. poprawności politycznej. „Z bólem zauważamy w dzisiejszym świecie, że przy pozornym uwrażliwieniu na wolność i poszanowanie

¹¹⁹ Tenże, *Słowo przed wyborami prezydenta RP 1995 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 541.

¹²⁰ Tenże, *Głos z Jasnej Góry. Do parlamentarzystów polskich. Konferencje pielgrzymkowe wygłoszone do posłów i senatorów 2 lutego w latach 1990-2011*, Częstochowa 2012, s. 130.

¹²¹ Tamże, s. 133.

¹²² Tenże, *List pasterski na Adwent 2008 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 104-105.

światopoglądu innych w imię tak zwanej »poprawności politycznej«, w gruncie rzeczy nie dostrzega się drugiego człowieka i nawet się go niszczy”¹²³.

Wskazywał na konieczność zachowania prawa naturalnego oraz Dekalogu, jako podstawy prawa stanowionego. Bowiem „Chrystus jest też Bogiem naszego życia społecznego, ekonomicznego i politycznego. Jest Bogiem wszystkiego, bo jest i Stwórcą i Zbawicielem człowieka. Dla nas ochrzczonych, gdy władza państwowa wydaje ustawy, nigdy nie może nakazywać czynów i zachowań, które byłyby wbrew naszemu chrześcijańskiemu sumieniu i naszej prawdzie chrzcielnej. »Boga trzeba słuchać bardziej niż ludzi« (Dz 5, 29). Gdy to przypominam, mam na myśli konkretne ustawy państwowe ułatwiające zabijanie dzieci nienarodzonych i swobodne wychowanie i życie seksualne”¹²⁴. Szczególną rolę polityków ukazywał w konferencjach formacyjnych, adresowanych do nich: „W świecie laickim i antydekalogalnym parlamentarzysta okazać się winien właśnie dekalogalny, czyli zachowujący Boże przykazania nie tylko w swoim życiu osobistym, ale również społecznym i politycznym”¹²⁵.

Jednocześnie wskazywał na miejsce właściwe dla Polski w Europie, którą pojmował jako wspólnotę Ojczyzn: „Jednocząca się Europa nie może się nam jawić z kryzysem wartości, a polityczna poprawność oparta na relatywizmie staje się wielkim zagrożeniem dla ludzkości. Państwo bezwyznaniowe zaczyna się zajmować znakami zewnętrznymi religii. Odrzuca krzyże, turbany, chusty islamskie. Europa jawi się nam jako kontynent »milczącej apostazji«, laicyzacji instytucji. Europa traci duszę. Polska powinna się przed tym bronić wszystkimi siłami, a jej przywódcy winni stać na straży dobrze rozumianej wolności. Poprawność polityczna, jeśli ona jest wbrew człowiekowi, dlaczego ją propagować? Dlaczego głosić prawa aborcyjne w różnych postaciach, jak choćby w działaniach *in vitro*. Dlaczego promować antykoncepcję, uprawomocniać związki homoseksualne, niszczyć tradycyjne postaci życia rodzinnego, jakim jest małżeństwo?”¹²⁶.

W sferze społecznej wskazywał na właściwą rolę Kościoła „Kościół nie może i nie powinien podejmować walki politycznej, ale realizować jak najbardziej sprawiedliwe społeczeństwo. Nie może i nie powinien stawiać się na miejscu państwa. (...). Sprawiedliwa społeczność nie może być dziełem Kościoła, lecz powinna być realizowana przez politykę (*Deus caritas est* 28)”¹²⁷. „Kościół jest bowiem odpowiedzialny za godność i zbawienie

¹²³ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2004 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 188.

¹²⁴ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1997 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 304.

¹²⁵ Tenże, *Głos z Jasnej Góry*, s. 197.

¹²⁶ Tamże, s. 147-148.

¹²⁷ Tamże, s. 156.

człowieka, i jego całościowy rozwój nie tylko w perspektywie wieczności, ale i doczesności, i dlatego nie wolno mu w sprawach moralności społecznej i politycznej milczeć”¹²⁸.

Zarówno te, jak i inne rysy kontekstu społeczno-politycznego, prowadziły do podejmowania konkretnych wskazań jak również działań duszpasterskich z nimi związanych. Miały one być odpowiedzią na wyzwania czasu i miejsca, w którym znajdował się Kościół częstochowski na przełomie czasu drugiego i trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa.

2.4. GŁÓWNE RYSY POSŁUGI W DZIEDZINIE PASTORALNEJ I ADMINISTRACYJNEJ

Całość posługiwania abp. S. Nowaka cechuje generalnie wierność dziedzictwu swoich poprzedników, które pragnął zaktualizować i przystosować do danego mu czasu i zmienionego kontekstu cywilizacyjnego. Pomocna mu była z pewnością w tym względzie tradycja wyniesiona z jego macierzystego Kościoła krakowskiego, w którym posługiwał przez 26 lat jako prezbiter zaangażowany w jego duszpasterstwo na różnych ważnych odcinkach. W dniu konsekracji 25 listopada 1984 roku mówił: „Najpierw chcę ucałować ręce Matki Kościoła krakowskiego, które mnie tu przyprowadziły. Wszystko otrzymałem od tej Matki. (...) Od Kościoła krakowskiego otrzymałem wiarę i religijne wychowanie, wykształcenie średnie i wyższe, formację duchową i duszpasterską. Pochylam głowę przed wspólnotami, instytucjami, które mnie tak szczerze karmiły dobrem (...). Chylę głowę przed tyloma ludźmi, którzy mi pomagali na każdym kroku”¹²⁹. Wchodząc w historię Kościoła częstochowskiego mówił: „Dziś Ojciec święty [Jan Paweł II] każe mi uobecnić Chrystusa wobec całej diecezji, powierzając mi przewodnictwo całego Kościoła częstochowskiego. Ojcze święty! Jakże bardzo chciałbym na Twoje zaufanie odpowiedzieć”¹³⁰. Te dwie tradycje eklezjalne, krakowską i częstochowską potrafił on umiejętnie połączyć wraz z twórczą postawą pastoralną wobec nowych wyzwań, jaką reprezentował szczególnie na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa. Ta oryginalność w podejściu do duszpasterstwa przybierała formę wielu inicjatyw duszpasterskich w ramach nowej ewangelizacji, tak mocno promowanej przez św. Jana Pawła II¹³¹. Abp Nowak swoją misję w zasadniczy sposób określił już na początku posługi: „Wchodząc do Kościoła Częstochowskiego jako jego biskup biorę wraz z całym prezbiterium na siebie ciągły lęk o Boga w człowieku, ustawiczną troskę, lęk o życie Boże i jego rozwój w

¹²⁸ Tamże, s. 203.

¹²⁹ Tenże, *Przemówienie wygłoszone podczas uroczystości święceń biskupich* [25.11.1984], CzWD 59 (1985), s. 11.

¹³⁰ Tamże, s. 10.

¹³¹ K. Pawlina, *Nowa ewangelizacja i jej realizacja w Polsce*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 50 (2012) nr 1, s. 125-126.

życiu każdego z moich diecezjan. Wieczne pytanie, pytanie dni i nocy sobie stawiam: co należy czynić, żeby mój lud był bardziej synowski wobec Boga, święty i nieskalany”¹³². Tę generalną zasadę programową Kościoła „lęk o Boga w człowieku” skonkretyzował i zrealizował w zasadniczych dziedzinach swojej posługi.

W okresie przewodniczenia przez abp. S. Nowaka Kościołowi częstochowskiemu trwającym dwadzieścia siedem lat można wyróżnić główne linie, które obejmowały całokształt działalności, zarówno w wymiarze zasadniczym, duszpasterskim jak i administracyjnym, będącym ostatecznie w służbie duszpasterstwa diecezjalnego¹³³. Wśród głównych rysów tejże działalności można wyróżnić następujące:

1. Dynamizm apostolski diecezji przejawiający się w znacznym pomnożeniu parafii jako żywych wspólnot wiary, służących powszechniejszemu dostępowi do miejsc przepowiadania Słowa Bożego i życia sakramentalnego oraz świadczenia chrześcijańskiej miłości, a przez to owocniejszego duszpasterstwa¹³⁴.

2. Dzieło nowej ewangelizacji w wymiarze diecezjalnym: odnowa duszpasterstwa zwyczajnego, rozwój duszpasterstwa nadzwyczajnego w duchu realizacji II Synodu Diecezji, nowych dokumentów magisterium kościelnego oraz pojawiających się nowych wyzwań duszpasterskich, tudzież organizacja wielkich czterech akcji misyjnych i rekolekcyjnych¹³⁵.

3. Intensyfikacja procesu katechizacji dzieci, młodzieży i dorosłych: wprowadzenie nauczania religii do szkół w roku 1990 oraz inicjowanie katechezy parafialnej przygotowującej do sakramentów świętych, a także różnych form katechezy dorosłych¹³⁶.

4. Realizacja idei chrystocentryzmu życia diecezjalnego przez ożywienie kultu eucharystycznego: wprowadzenie programu „Diecezja na kolanach przed Bogiem ukrytym w Najświętszym Sakramencie” oraz ustanowienie kościołów adoracji eucharystycznej. Zorganizowanie lokalnych kongresów eucharystycznych¹³⁷ oraz Archidiecezjalnego Kongresu

¹³² Tenże, *Słowo wygłoszone podczas ingresu – 8 grudnia 1984 roku*, CzWD 59 (1985), s. 22.

¹³³ M. Duda, *Nauczyciel wiary i herold Słowa*, w: S. Nowak, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 14-15.

¹³⁴ Tenże, *Dynamizm misyjny Kościoła częstochowskiego*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 25-49;

¹³⁵ S. Nowak, *Słowo na Boże Narodzenie 1987 roku*, CzWD 62 (1988), s. 227-228; Tenże, *List pasterski na Adwent 2010 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 112-114; Tenże, *Słowo na misje ewangelizacyjne w Częstochowie* [8.09.2005], w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 537-540.

¹³⁶ Tenże, *Zarządzenie wykonawcze do „Instrukcji dotyczącej powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/1991”* [9.08.1990], CzWD 64 (1990), s. 218-219; Tenże, *Słowo na rozpoczęcie roku katechetycznego 1990/1991*, tamże, s. 219-221; Tenże, *List pasterski przed rozpoczęciem katechezy przygotowującej do życia w rodzinie* [15.09.2005], w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 439-444.

¹³⁷ W. Włazlak, *Diecezjalne Kongresy Eucharystyczne*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 359-363.

Eucharystycznego w Częstochowie „Panie, zostań z Ludem Bożym Archidiecezji Częstochowskiej” (2005)¹³⁸.

5. Rozwój i zdynamizowanie działalności charytatywnej: powołanie *Caritas* archidiecezji oraz inicjowanie i popieranie różnorodnych form działalności charytatywnej¹³⁹.

6. Propagowanie kultu Miłosierdzia Bożego¹⁴⁰ oraz kultu pasyjnego przez ustanowienie sanktuariów oraz kalwarii lokalnych¹⁴¹.

7. Pielęgnowanie charyzmatu maryjnego diecezji – koronacje obrazów NMP koronami papieskimi i biskupimi. Troska duszpasterska wobec pielgrzymów jasnogórskich i apele do diecezjan o ich przyjmowanie, rozwój i powołanie nowych sanktuariów maryjnych ku czci NMP i promowanie ruchu pielgrzymkowego do nich¹⁴².

8. Ustanowienie sanktuariów ku czci Świętych Pańskich i rozwój kultu im właściwego¹⁴³.

9. Rozwój duszpasterstwa małżeństw i rodzin¹⁴⁴ oraz duszpasterstwa młodzieży¹⁴⁵.

10. Rozwój ruchów, stowarzyszeń i bractw: Archidiecezjalna Rada Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich, Akcja Katolicka, Ruch Światło – Życie, Domowy Kościół, wspólnoty „Nazaret – Ewangelia pracy”, Unia Laikatu Katolickiego, Katolicki Związek Akademicki „Emaus”, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, Stowarzyszenie Rodzin Katolickich, Droga Neokatechumenalna, Wspólnota Przymierza Rodzin „Mamre”¹⁴⁶.

11. Troska o duchowieństwo, jego poziom duchowy, intelektualny i pastoralny¹⁴⁷. Opracowanie i wprowadzenie w życie programu stałej formacji według wskazań adhortacji

¹³⁸ S. Urbański, *Duchowość eucharystyczna w świetle nauczania arcybiskupa Stanisława Nowaka*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 195-202.

¹³⁹ S. Jasionek, *Diakonijny wymiar misji arcybiskupa Stanisława Nowaka*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 81-86.

¹⁴⁰ S. Nowak, *Dekret aprobujący kościół parafii Miłosierdzia Bożego w Częstochowie jako Sanktuarium Miłosierdzia Bożego*, WACz 66 (1992), s. 203-204; Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1986 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 379.

¹⁴¹ S. Gasiński, *Kalwaria Praszowska dzieło wyrosłe z pasyjnej duchowości arcybiskupa Stanisława Nowaka, metropolity częstochowskiego*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 155-174.

¹⁴² T. Siudy, *Pasterska troska o maryjność Kościoła częstochowskiego*, tamże, s. 87-98.

¹⁴³ S. Nowak, *Dekret uznający Bazylikę Archikatedralną w Częstochowie Sanktuarium Świętej Rodziny*, WACz 71 (1997) nr 12, s. 29; Tenże, *Dekret ogłaszający kościół pw. Św. Józefa Rzemieślnika w Częstochowie sanktuarium Św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny*, WACz 76 (2002) nr 11, s. 48; Tenże, *Dekret określający kościół św. Antoniego z Padwy w Częstochowie jako Sanktuarium tegoż Świętego*, WACz 71 (1997) nr 5, s. 33; Tenże, *Dekret ogłaszający kościół i miejsca związane życiem działalnością błogosławiących Ludwika Rocha i Marii Kanuty w Raczynie jako sanktuarium*, WACz 75 (2001), nr 11, s. 19.

¹⁴⁴ J. Wilk, *Archidiecezjalny Kongres Rodziny w Częstochowie*, WACz 68 (1994) nr 6-7, s. 34-36;

¹⁴⁵ A. Przybylski, *Młodzież nadzieją Kościoła częstochowskiego*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 99-108.

¹⁴⁶ S. Nowak, *Dekret ustanawiającą Archidiecezjalną Radę Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich – Akcja Katolicka*, WACz 69 (1995), nr 6-8, s. 50.

¹⁴⁷ A. Kuliberda, *Troska arcybiskupa metropolity częstochowskiego dra Stanisława Nowaka o formację duchową kapłanów w perspektywie duszpasterstwa*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 109-122.

„Pastores dabo vobis”. Troska o powołania i o seminaria duchowne. Ustanowienie kapituł kolegiackiej zawierciańsko-żareckiej¹⁴⁸ i radomszczańskiej¹⁴⁹.

12. Współpraca z zakonami - pomnożenie placówek instytutów życia konsekrowanego męskich i żeńskich oraz ich zaangażowanie w duszpasterstwo diecezjalne, a także reaktywacja dawnych placówek zakonnych (Mstów, Wielgomłyny, św. Barbary w Częstochowie)¹⁵⁰.

13. Troska o częstochowskie środowisko teologiczne¹⁵¹: przeniesienie Seminarium Duchownego z Krakowa do Częstochowy, rozwój Wyższego Instytutu Teologicznego im. Najświętszej Maryi Panny Stolicy Mądrości¹⁵² wraz ze studiami okołoinstytutowymi, takimi jak: Podyplomowe Studium Pastoralne dla Kapłanów, Podyplomowe Studium Doskonalenia Katechetów, Studium Życia Rodzinnego, Studium Liturgii i Muzyki Kościelnej (kształcące przyszłych muzyków kościelnych – organistów i animatorów muzycznych), Studium Sztuki Sakralnej, Studium Duchowości Chrześcijańskiej, Studium Katolickiej Nauki Społecznej, Studium Świeckich Współpracowników Ewangelizacji – Szkoła Nowej Ewangelizacji, Szkoła Katedralna – Uniwersytet Otwarty, erygowanie Archidiecezjalnego Kolegium Teologicznego, zorganizowanie Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. W. Patykiewicza, ustanowienie Muzeum Archidiecezji Częstochowskiej, powstanie Polskiego Towarzystwa Teologicznego – Oddział w Częstochowie.

14. Rozwój massmediów diecezjalnych: ogólnopolski tygodnik katolicki „Niedziela” z 17 edycjami diecezjalnymi – czasopismo dla dzieci „Moje Pismo Tęcza”, seria wydawnicza „Biblioteka Niedzieli”, studio radiowe i telewizyjne „Niedziela” oraz portal internetowy „niedziela.pl”, erygowanie katolickiej rozgłośni radiowej „Fiat”¹⁵³.

15. Ustanowienie i doskonalenie struktur pastoralnych oraz administracyjnych: rozwój i reorganizacja dekanatów i regionów duszpasterskich)¹⁵⁴.

¹⁴⁸ S. Nowak, *Dekret ustanawiający Kolegiacką Kapitułę Zawierciańsko-Żarecką przy kościele pw. św. Piotra i Pawła Apostołów w Zawierciu*, WACz 67 (1993), s. 141.

¹⁴⁹ Tenże, *Dekret erygujący Kapitułę Kolegiacką radomszczańską pw. Jadwigi Królowej przy kościele św. Lamberta w Radomsku i wnoszący tenże kościół do godności kolegiaty*, WACz 74 (2000) nr 11-12, s. 34.

¹⁵⁰ Z. Janyszek, *Zakony i zgromadzenia męskie i żeńskie w strukturach diecezjalnych*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 197-211.

¹⁵¹ J. Związek, *Wyższe studia teologiczne w archidiecezji częstochowskiej*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 52-80.

¹⁵² J. Kapuściński, *Stan badań nad dziejami Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie*, VeC 7 (2016), s. 179-218; Tenże, *Osiągnięcia naukowe wykładowców Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie*, tamże, s. 275-450.

¹⁵³ I. Skubiś, *Służba ewangelizacyjna Tygodnika Katolickiego „Niedziela”*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego*, s. 124-127; A. Oleś, *Katolicka Rozgłośnia Radiowa „Fiat”*, tamże, s. 134-140.

¹⁵⁴ W. Właźlak, *Działalność administracyjno-terytorialna (arcy)biskupa Stanisława Nowaka (1984-2009)*, tamże, s. 203-218; P. Wolnicki, *Dziekani jako ponadparafialni współpracownicy czwartego biskupa częstochowskiego Stanisława Nowaka*, tamże, s. 219-232.

16. Rozwój infrastruktury materialnej diecezji: budowa kilkudziesięciu kościołów parafialnych i filialnych oraz domów katechetycznych i plebanii. Kontynuacja i finalizacja budowy gmachu Seminarium Duchownego¹⁵⁵. Generalna renowacja i dokończenie budowy archikatedry: nadbudowa dwóch wież, docelowe przystosowanie prezbiterium do liturgii soborowej (konsekracja nowego ołtarza oraz poświęcenie ambony, katedry biskupiej oraz stali), urządzenie czterech bocznych kaplic oraz krypty zmarłych biskupów częstochowskich. Urządzenie krypty grobowej biskupów pomocniczych w kościele Zmartwychwstania Pańskiego w Tajemnicy „Emaus” na cmentarzu Kule. Budowa obiektów diecezjalnych: Dom Katedralny przy ul. Ogrodowej w Częstochowie, Dom Młodzieżowy „Owieczka” i „Pana Jezusa Dobrego Pasterza” w Olsztynie koło Częstochowy, Dom dla kapłanów Pana Jezusa Miłosiernego. Rozbudowa i kapitalne renowacje innych gmachów diecezjalnych: gmach Niższego Seminarium Duchownego, budynek „Caritas” przy ul. Staszica w Częstochowie, Dom Rekolekcyjny w Olsztynie koło Częstochowy [główny budynek]¹⁵⁶.

Diecezja przed reformą liczyła 1 400 000 wiernych zgromadzonych w 401 parafiach i 46 dekanatach, a inkardynowanych do niej było 827 księży, natomiast jako archidiecezja od 1992 roku liczyła 920 000 wiernych, którzy należeli do 281 parafii i 31 dekanatów, z 609 księżmi¹⁵⁷, natomiast na koniec posługi abp. S. Nowaka archidiecezja liczyła 821 600 wiernych, należących do 311 parafii w 36 dekanatach, którym posługiwało 722 księży¹⁵⁸.

Diecezja w okresie pasterzowania abp. Stanisława Nowaka przeżyła wiele doniosłych, religijnych wydarzeń. Należy zaliczyć do nich przede wszystkim czterokrotne pielgrzymowanie Jana Pawła II na Jasną Górę: w roku 1987, 1991, 1997, 1999 oraz jedną pielgrzymkę papieża Benedykta XVI w 2006 roku. Wszystkie te nawiedziny „Piotra naszych czasów” uważał abp S. Nowak za szczególną łaskę dla Kościoła częstochowskiego¹⁵⁹. Ukazywały one bowiem w widzialny sposób więź Kościoła częstochowskiego z Kościołem powszechnym i jego Pasterzem oraz stanowiły wielkie manifestacje wiary¹⁶⁰. W czasie trzeciej pielgrzymki Jana Pawła II Kościół częstochowski przeżywał stację II Ogólnopolskiego Kongresu Eucharystycznego na Jasnej Górze w 1987 roku¹⁶¹.

¹⁵⁵ S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 81-147.

¹⁵⁶ Tamże, s. 57-80.

¹⁵⁷ W. Właźlak, *Rozwój sieci parafialnej i dekanalnej w Diecezji Częstochowskiej na przestrzeni jej historii*, s. 178.

¹⁵⁸ Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik statystyczny. Kościół katolicki w Polsce 1991-2011*, Warszawa 2014, s. 47.

¹⁵⁹ S. Nowak, *Łaska nawiedzin Kościoła częstochowskiego przez Piotra naszych czasów*, s. 337-346.

¹⁶⁰ Tamże.

¹⁶¹ Tenże, *Instrukcja duszpasterska dotycząca dziewięciomiesięcznej adoracji Najświętszego Sakramentu przygotowujące parafie archidiecezji częstochowskiej na II Krajowy Kongres Eucharystyczny*, CzWD 60 (1986),

Wyjątkowe pod wieloma względami, zwłaszcza w swym wymiarze międzynarodowym oraz młodzieżowym było zorganizowanie 14 i 15 sierpnia 1991 roku VI Światowego Dnia Młodzieży w Częstochowie i na Jasnej Górze pod przewodnictwem św. Jana Pawła II¹⁶². Wydarzenie to zgromadziło blisko 2 miliony młodzieży z całego świata, szczególnie z krajów Europy Wschodniej oraz byłego ZSRR¹⁶³. Stanowiło ono szczególnego rodzaju zdarzenie historio-zbawcze dając doświadczenie Kościoła ludzi młodych niezliczonej rzeszy młodzieży, dotychczas rozdzielonej murem wrogości przez tzw. „żelazną kurtynę”. VI Światowy Dzień Młodzieży okazał się także nadzwyczajnym darem i zobowiązaniem dla Kościoła częstochowskiego, który stał się dla tego historycznego wydarzenia gospodarzem i organizatorem¹⁶⁴. Jego wkład w przygotowanie, realizację oraz pielęgnowanie pamięci tego wydarzenia zaznaczył się w wyjątkowy sposób. Głównym organizatorem tego doniosłego wydarzenia był ks. Marian Duda.

(Archi)diecezja częstochowska przeżywała też kolejne jubileusze powstania: 60-lecia, 70-lecia, 75-lecia oraz 80-lecia. Abp S. Nowak wydawał z tej okazji do wiernych listy pasterskie, w których przedstawiał dziedzictwo Kościoła częstochowskiego oraz jego perspektywy na przyszłość¹⁶⁵. Ponadto Kościół częstochowski przeżywał i współorganizował inne wydarzenia o charakterze ogólnokościelnym takie jak: II Światowy Dzień Chorego (1994)¹⁶⁶ czy Międzynarodowy Kongres Mariologiczno-Maryjny (1996)¹⁶⁷.

Inne znaczące wydarzenia dla Kościoła częstochowskiego to: VI Ogólnopolski Kongres Mariologiczny i Maryjny (1990)¹⁶⁸, I Diecezjalny Kongres Trzeźwości (1992)¹⁶⁹,

s. 282-284; Tenże, *List wzywający do udziału w narodowym Kongresie Eucharystycznym w 1987 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 5-8.

¹⁶² M. Duda, *VI Światowy Dzień Młodzieży Częstochowa'91. Przygotowanie duchowe i przeżycie*, seria wydawnicza: *Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, t. II/1, Częstochowa 2016; Tenże, *VI Światowy Dzień Młodzieży Częstochowa'91. Organizacja V'90-IV'91*, seria wydawnicza: *Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, t. II/2, Częstochowa 2016; Tenże, *VI Światowy Dzień Młodzieży Częstochowa'91. Organizacja V-VIII'91*, seria wydawnicza: *Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, t. II/3, Częstochowa 2016; Tenże, *VI Światowy Dzień Młodzieży Częstochowa'91. Owocowanie 1991-2016*, seria wydawnicza: *Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, t. II/4, Częstochowa 2016.

¹⁶³ Tenże, *VI Światowy Dzień Młodzieży Częstochowa'91 – spotkanie młodzieży Wschodu i Zachodu*, VeC 3 (2014), s. 264.

¹⁶⁴ M. Duda, *VI Światowy Dzień Młodzieży wyjątkowym darem i zobowiązaniem Jana Pawła II dla Kościoła Częstochowskiego*, CzST 23-24 (1997), s. 49-58.

¹⁶⁵ S. Nowak, *Listy na kolejne rocznice powstania diecezji*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 280-295.

¹⁶⁶ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1994*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 289-293.

¹⁶⁷ Tenże, *Słowo pasterskie przed XII Międzynarodowym Kongresem Mariologicznym i XIX Międzynarodowym Kongresem Maryjnym* [9.07.1996], w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 106-109.

¹⁶⁸ Tenże, *Słowo do pielgrzymów zgromadzonych w sanktuariach maryjnych diecezji z okazji VI Ogólnopolskiego Kongresu Mariologicznego i Maryjnego*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 105-106; Tenże, *List do wiernych diecezji częstochowskiej w związku z Kongresem Maryjnym w Częstochowie w dn. 20-23 września 1990 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 101-105.

¹⁶⁹ *Pierwszy Diecezjalny Kongres Trzeźwości w Częstochowie*, WACz 66 (1992) nr 6-7, s. 164-165.

Archidiecezjalny Kongres Rodziny w Częstochowie (1994)¹⁷⁰, nawiedzenie figury Matki Bożej Fatimskiej (1995)¹⁷¹, nawiedzenie figury Dziewicy z Nazaretu (1999)¹⁷², wyniesienie na ołtarze trojga męczenników okresu II wojny światowej – pierwszych błogosławionych diecezji: bł. ks. Ludwika-Rocha Gietyngiera i bł. ks. Maksymiliana Binkiewicza (1999) oraz bł. s. Marii Kanuty Chrobot, nazaretanki (2000)¹⁷³.

Ponadto na lata 1996–1999 archidiecezja włączyła się w ogólnokościelne bezpośrednie przygotowanie do Wielkiego Jubileuszu 2000-lecia chrześcijaństwa¹⁷⁴. Wszystkie wspólnoty parafialne w porządku dekanatów, jak i wszystkie wspólnoty personalne istniejące w diecezji pielgrzymowały do bazyliki archikatedralnej, przechodząc przez Bramę Roku Świętego¹⁷⁵. Każdy rok był obchodzony według propozycji Jana Pawła II jako poświęcony jednej z Osób Trójcy Świętej. I tak wierni w roku 1997 przechodzili przez Bramę Jezusa¹⁷⁶ (drzwi od strony ul. Krakowskiej), w 1998 przez Bramę Ducha Świętego¹⁷⁷ (drzwi od strony ul. Ogrodowej) i w 1999 przez Bramę Boga Ojca¹⁷⁸ (główne drzwi), która stała się Bramą Roku Świętego¹⁷⁹.

Swoistej syntezy posługi pastoralnej abp. S. Nowaka swoim autorytetem papieskim dokonał Benedykt XVI w Liście z okazji 50-lecia jego kapłaństwa: „Wiemy dobrze, że Ty nie tylko zachowywałeś obyczaje przodków i tak jak oni bardzo się zasłużyłeś, ale nowe też ustanowiłeś parafie, wspierałeś powołania kapłańskie, troszczyłeś się coraz bardziej o obecność stowarzyszeń świeckich i rozwój działalności charytatywnej (...). Z tych powodów i bardzo wielu innych zasłużyłeś sobie na hojną nagrodę od Pana, która z pewnością odjęta ci nie będzie”¹⁸⁰.

¹⁷⁰ *Archidiecezjalny Kongres Rodziny w Częstochowie w 1994 roku*, WACz 68 (1994) nr 6-7, s. 34-36.

¹⁷¹ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 1995*, w: Tenże, *Siewca Słowa* T. I/1, s. 54.

¹⁷² Tenże, *Zaproszenie na Jasną Górę z okazji nawiedzenia figury Maryi z Nazaretu* [8.03.1999], w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 122-123; Tenże, *Słowo dziękczynienia za łaskę nawiedzenia figury Maryi z Nazaretu w Częstochowie – duchowej stolicy Polski* [1999], w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 124-126.

¹⁷³ Tenże, *List z okazji dziękczynienia za beatyfikację pierwszych męczenników Kościoła częstochowskiego* [22.06.2000], w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 509-513; Tenże, *Słowo do wiernych ziemi wieluńskiej zapraszające na nabożeństwo dziękczynne za beatyfikację błog. Ludwika Rocha Gietyngiera i błog. Kanuty Chrobot* [29.04.2001], w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 513-515.

¹⁷⁴ Tenże, *List pasterski do poszczególnych parafii przygotowujący do przekroczenia Świętych Drzwi Jubileuszu 2000*, WACz (2000) zeszyt 2, wydanie specjalne, s. 7-45.

¹⁷⁵ *Program pielgrzymki jubileuszowej grup dekanalnych do archikatedry częstochowskiej*, WACz (2000) zeszyt 2, wydanie specjalne, s. 46-47.

¹⁷⁶ M. Duda, *Kronika parafii archikatedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie. A.D. 1997*, s. 2-3.

¹⁷⁷ Tenże, *Kronika parafii archikatedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie. A.D. 1998*, s. 2-3.

¹⁷⁸ Tenże, *Kronika parafii archikatedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie. A.D. 1999*, s. 2.

¹⁷⁹ *Kalendarz Roku Świętego 2000 dla Kościoła częstochowskiego*, WACz (2000) zeszyt 1, wydanie specjalne, s. 19-30; *Instrukcja duszpasterska dotycząca obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 w archidiecezji częstochowskiej*, tamże, s. 6-10; *Pro memoria do instrukcji duszpasterskiej dotyczącej obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 w archidiecezji częstochowskiej*, WACz (2000) zeszyt 2, wydanie specjalne, s. 3-5.

¹⁸⁰ Benedykt XVI, *List do arcybiskupa Stanisława Nowaka, metropolity częstochowskiego z okazji 50-lecia święceń kapłańskich*, tłum. z języka łacińskiego, WACz 82 (2008) nr 5-6, s. 81-82.

ROZDZIAŁ TRZECI

URZECZYWISTNIANIE SIĘ KOŚCIOŁA W DIECEZJI JAKO WSPÓLNOCIE WSPÓLNOT

Kościół partykularny urzeczywistnia tajemnica Kościoła pojętego jako *communio*, podejmując pod kierunkiem swojego własnego pasterza duszpasterstwo w wymiarze diecezjalnym, który je planuje, koordynuje oraz czuwa nad jego wdrożeniem (par. 1). Ten proces dokonuje się w jego poszczególnych wspólnotach miejscowych – szczególnie w parafiach, które są podstawowymi i organicznymi wspólnotami, jakby „komórkami” diecezji oraz „w pewien sposób przedstawiają widzialny Kościół ustanowiony na całej ziemi¹ (par. 2). Parafie z kolei jako będące ze swej natury wspólnotami wspólnot są przede wszystkim wspólnotami wspólnot rodzinnych, stając się swoistymi rodzinami rodzin, wspólnotami „kościółów domowych” (par. 3). Oprócz wspólnot rodzinnych opartych o więzy krwi i łaskę sakramentu małżeństwa, istnieją w ramach parafii czy diecezji wspólnoty eklezjalne typu personalnego o różnym charakterze i strukturze, ustanowione przez władzę kościelną, czy też aprobowane przez nią wskutek oddolnej inicjatywy wiernych. Przez nie Kościół urzeczywistnia się także poprzez właściwy sobie apostołat w środowisku społecznym, w którym jest zanurzony i do ewangelizacji, do której jest zobowiązany, zwłaszcza w świecie pracy, nauki i kultury (par. 4).

3.1. DUSZPASTERSTWO W RAMACH DIECEZJI I JEJ POŚREDNICH STRUKTUR PASTORALNYCH

Obejmując częstochowską stolicę biskupią bp Stanisław Nowak zetknął się zupełnie z nową rzeczywistością, zarówno gdy chodzi o prezbiterium diecezjalne, które poza nielicznymi wyjątkami było mu nieznane² jak i z nowymi uwarunkowaniami historycznymi i społeczno-kulturowymi ziem, na których żył od przeszło pół wieku Kościół częstochowski. Świadom tego wyraził pragnienie uczenia się tego Kościoła, który został mu powierzony. „Pierwszą moją troską jako nowego biskupa częstochowskiego, musiało być gruntowne poznanie aktualnego

¹ *Konstytucja o liturgii „Sacrosanctum Concilium”*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2000, nr 42.

² W latach 1953-1956 uczęszczał na wspólne wykłady wraz z klerykami Seminarium Częstochowskiego mieszczącego się wówczas w Krakowie. Szczególnie związany był z rocznikiem święceń 1958, z którym regularnie spotykał się na zjazdach kursowych.

stanu duszpasterskiego i materialnego diecezji, by kontynuować dzieło rozpoczęte przez mojego Poprzednika, a z drugiej strony rozeznawanie nowych potrzeb duszpasterskich i zaradzanie im”³. Dał temu wyraz już na początku swojej posługi zarówno w swych wypowiedziach jak i w swoich konkretnych działaniach. W orędziu na rozpoczęcie rządów podkreślał wielkie dziedzictwo swoich poprzedników, gdy pisał: „Przekraczając progi bazyliki katedralnej z największą czcią pochylam się przed nadprzyrodzoną rzeczywistością, jaką stanowi diecezja częstochowska. Ze wzruszeniem oddaję hołd pierwszemu jej biskupowi, Teodorowi Kubinie, który dał mocne podwaliny pod budowlę Kościoła Częstochowskiego. Jego dzieło podjął biskup Zdzisław Goliński, który przeprowadził Kościół Częstochowski bezpiecznie w niezwykle trudnym okresie historii. Z przejściem klękam przy grobie mego bezpośredniego Poprzednika biskupa Stefana Bareły. Niech Bóg da mu udział w chwale świętych za poświęcenie dla swojej diecezji. Zostawił on swemu następcy Kościół w dynamizmie apostoelskim, dobrze zorganizowany w dekanaty i regiony duszpasterskie, bogaty w budujące się kościoły i kaplice katechetyczne, rozpoczętą budowę seminarium duchownego w Częstochowie, a przede wszystkim przygotował lud szukający Boga, rozmodlony i otwarty na Jego łaskę. Z poczuciem odpowiedzialności podejmuję dziś to święte dziedzictwo z rąk dotychczasowego administratora diecezji biskupa Tadeusza Szwagrzyka”⁴. Już ta zwięzła synteza historii diecezji widziana przez posługę jej trzech pasterzy świadczyła, iż od początku miał świadomość dziedzictwa dziejów zbawienia toczących się w Kościele częstochowskim. Chęć wejścia jak najszybciej w nową rzeczywistość eklezjalną przekładała się u niego z poziomu z teorii i słownych deklaracji na poziom konkretnych działań. Jak sam zaznacza: „chciałem jak najszybciej poznać księży (...). Zacząłem sukcesywnie odwiedzać wszystkie parafie diecezji poszczególnymi dekanatami. (...) Po prostu uczyłem się księży. Udało mi się to stosunkowo szybko, tak że wkrótce nie było dla mnie wśród duchowieństwa żadnego kapłana anonimowego. (...). Nie tylko uczyłem się każdego księdza, ale także jego problemów”⁵. Szczególnie zależało mu na jak najszybszym i bezpośrednim kontakcie z duchowieństwem parafialnym, „bo to ono posiadało najlepsze i pełne rozeznanie w terenie. W tym celu przyjmowałem wszystkie możliwe zaproszenia ze strony księży i byłem obecny wszędzie, gdzie mnie proszono o posługę pasterską”⁶.

³ S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 81.

⁴ Tenże, *Orędzie na rozpoczęcie pasterskiej posługi w Kościele częstochowskim*, s. 19-20.

⁵ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 27.

⁶ Tamże, s. 81.

Szanując dziedzictwo oraz tradycję eklezjalną Kościoła częstochowskiego oraz kontynuując to, co rozpoczął zwłaszcza jego bezpośredni Poprzednik, bp S. Nowak proponował także swoją własną wizję duszpasterską. Formułował więc swój program przede wszystkim w sferze duchowej, a na następnie materialnej. „Oto program dla biskupa częstochowskiego w dniu jego ingresu – deklarował. Wszystko będzie zmierzało do tego, żeby otwierać serca na wejście Chrystusa - żeby On mógł urzeczywistniać ustawiczny ingres - żeby mógł nas zbawiać. Ponieważ człowiek ma klucze do drzwi własnego serca to człowiek sam musi otworzyć, owszem ciągle otwierać. Biskup musi ciągle apelować o dobrą wolę, musi ciągle czuwać a nawet niepokoić!”⁷. Był to więc program zbieżny z programem Jana Pawła II, by wszystko zmierzało *ad Christum Redemptorem hominis, ad Christum Redemptorem mundi*⁸. Znalazło to zresztą wyraźne potwierdzenie w jego biskupim orędziu na rozpoczęcie posługi: „Idąc za tym głosem Ojca Świętego pragnę przede wszystkim sam z największym przekonaniem wiary, nadziei i miłości zwrócić się do Chrystusa Odkupiciela: »Chcę pod krzyżem stać przy Tobie«. W ten sposób chcę oddać dziełu Odkupienia wszystkie swoje siły, całe swoje życie, wszystko, co posiadam”⁹.

Stan diecezji w chwili obejmowania w niej rządów określił jako „wielki plac budowy - i w znaczeniu duchowym, i w znaczeniu materialnym”¹⁰. Swoistą najpoważniejszą budową, rozpoczętą i domagającą się ukończenia, było dzieło II Synodu Diecezjalnego, zwołanego przez bp. S. Barełę, a zawieszonego na mocy prawa wraz z jego śmiercią. Nadto tworzenie nowych wspólnot wiary – parafii oraz ośrodków duszpasterskich, jako kontynuację decyzji poprzednika z dnia 18 sierpnia 1983 roku¹¹. Natomiast budowanie w sferze materialnej to wznoszenie nowych świątyń i domów katechetycznych oraz staranie się o nowe pozwolenia w tej dziedzinie. Wspominał bowiem po latach: „spotykałem kościoły tymczasowe, właściwie prowizoryczne baraki. Gdy chodzi o nasze miasta, zwłaszcza miasta Zagłębia, z humorem powtarzałem sobie, że większość tych nowych kościołów jest w stylu nie barokowym, lecz »barakowym«¹². Podejmował więc to niełatwe dzieło z entuzjazmem i z uznaniem wobec swojego bezpośredniego Poprzednika, wspominając ten początkowy okres swojej posługi: „Już na samym początku posługiwania biskupiego czekała mnie radosna prawda. W ostatnich latach posługi mojego Poprzednika bp. Stefana Bareły, zwłaszcza w latach 1981-1984, wywalczone i

⁷ Tenże, *Słowo wygłoszone podczas ingresu – 8 grudnia 1984 roku*, CzWD 59 (1985) s. 20.

⁸ Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”*, Watykan 1979, nr 7.

⁹ S. Nowak, *Orędzie na początek posługi Kościołowi Częstochowskiemu*, s. 20-21.

¹⁰ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 25-26.

¹¹ S. Bareła, *Decyzja w sprawie utworzenia nowych ośrodków duszpasterskich w Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 58 (1984) s. 7-8.

¹² S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 82.

to z wielkim trudem i determinacją cały szereg nowych pozwoleń na założenie parafii, budowę świątyń oraz domów katechetycznych. Gdy chodzi zwłaszcza o Częstochowę i Zagłębie Dąbrowskie pozwoleń tych było wiele. Istniejące już tzw. „wikariaty terenowe” i „ośrodki duszpastersko-katechetyczne” mozolnie organizowały się jako przyszłe wspólnoty parafialne i od biskupa, przychodzącego do diecezji, oczekiwano tylko decyzji zatwierdzających parafie. Pozostawało mi więc podpisywać akty erekcyjne parafii i rozwijać ich życie duszpasterskie oraz wysiłki materialne, gdyż niejednokrotnie placówki te istniały zaledwie w załączku. Z czasem dopiero przyoblekły się w nowe kształty dobrze działających jednostek duszpasterskich, z kościołami, plebaniami i innymi budynkami parafialnymi”¹³.

W obliczu tych ogromnych i licznych inwestycji materialnych akcentował jednak priorytet duszpasterstwa. Bowiem „za rozwojem widzialnych świątyń winien iść rozwój duchowy diecezji. Uświadamiał, że „tej dziedzinie staje przed nami niezmiernie trudne zadanie”¹⁴. Przedstawiał więc za Janem Pawłem II program duszpasterski, z jakim przychodził i jaki pragnął zaproponować do wspólnej realizacji. Program ten w ciągu dwudziestu siedmiu lat swojej posługi był nieustannie ubogaczany nowymi elementami wynikającymi z wydarzeń, jakimi żył Kościół powszechny i Kościół w Polsce, a także z coraz to nowymi wyzwaniem, które pojawiały się w trakcie upływu jego pontyfikatu. Wszystko to składało się na czytelną i konsekwentnie realizowaną wizję duszpasterską, którą inicjował, równocześnie akceptując inicjatywy swoich współpracowników i wiernych świeckich. Owe wizje duszpasterskie starał się także konsekwentnie egzekwować, chociaż zawsze czynił to bardziej w formie serdecznych apeli, próśb a nawet błagań, aniżeli sankcji. Raczej „niepokoił” sumienia kapłanów i wiernych świeckich aniżeli nakazywał.

Główne kierunki duszpasterstwa były systematycznie programowane, propagowane i następnie realizowane w szczegółach w kolejnych latach duszpasterskich poprzez ubogacanie programów okołokościelnych i ogólnopolskich oraz ich agregowanie do programów diecezjalnych w cyklu rocznym. Abp Nowak zaznaczał, iż „każdy rok w naszym programie ogólnopolskim i diecezjalnym staje się od wielu już lat czasem pracy nad sobą pod pewnym hasłem i kładzie nacisk na pewne uświęcające działania duszpasterskie i środki zbawienne”¹⁵.

Kontynuując więc dzieło swojego bezpośredniego Poprzednika podjął prace II Synodu Diecezji Częstochowskiej, na którym w szczególny sposób aktualizuje się Kościół partykularny w całym swoim bogactwie oraz doprowadził do jego szybkiej finalizacji. Zapowiadając na rok

¹³ Tamże, s. 82-83.

¹⁴ Tenże, *Orędzie na początek posługi Kościołowi Częstochowskiemu*, s. 21.

¹⁵ Tenże, *List pasterski na Adwent 2006 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 94.

1986 ostateczne zredagowanie i kodyfikacje wszystkich dotychczas wypracowanych wniosków synodalnych, dziękował równocześnie tym, którzy przez modlitwę, cierpienie, pracę i refleksję przyczynili się do opracowania synodalnych założeń¹⁶. Posoborowe synody diecezjalne miały charakter bardziej duszpasterski aniżeli jurydyczny. Stanowiły szansę na głębszą refleksję nad podejmowaną pastoralną aktywnością oraz mobilizacją do zdynamizowania duszpasterstwa¹⁷.

Taki też profil w zamierzeniach bp S. Bareły miał II Synod Częstochowski, kreślący główne linie pastoralne w diecezji w perspektywie przyszłości. Duszpasterstwo przez niego zaproponowane winno być twórcze, otwierać się na nowe sytuacje, inicjatywy, roztaczając szeroką perspektywę pastoralnych możliwości, przy jednoczesnym dostrzeganiu nieznanych dotąd zagrożeń, problemów, sygnalizowaniu nowych zagadnień, starając się przy tym ukazywać środki zaradcze. II Synod Diecezjalny został formalnie wznowiony przez abp. S. Nowaka w dniu 27 lutego 1985 roku¹⁸. Uzupełniono go o nowe Synodalne Komisje Problemowe. Obok już istniejących zostały utworzone Komisje: ds. Duchowieństwa¹⁹, Duszpasterstwa Świata Pracy²⁰, Duszpasterstwa Rodzin²¹, Duszpasterstwa Maryjnego²². Zredagowano w jedną całość wypracowane dokumenty w ciągu kilkuletniego procesu synodalnego i przyjmowano je sukcesywnie w czasie publicznych sesji informacyjnych²³. Uroczystego zamknięcia II Synodu Diecezji Częstochowskiej oraz zatwierdzenia jego uchwał dokonał bp S. Nowak w Uroczystość Chrystusa Króla w dniu 23 listopada 1986 roku w bazylice katedralnej w Częstochowie²⁴. Fakt ten został ogłoszony Kościołowi częstochowskiemu w

¹⁶ Tamże, s. 283.

¹⁷ T. Pieronek, *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, w: *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa Dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 1984, s. 389.

¹⁸ S. Nowak, *Dekret wznawiający działalność II Synodu Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 59 (1985), s. 108-109.

¹⁹ Tenże, *Dekret powołujący synodalną Komisję Problemową do Spraw Duchowieństwa*, CzWD 59 (1985), s. 178-179.

²⁰ Tenże, *Dekret powołujący synodalną Komisję Problemową do Spraw Duszpasterstwa Świata Pracy*, CzWD 59 (1985), s. 178.

²¹ Tenże, *Dekret powołujący synodalną Komisję Problemową do Spraw Duszpasterstwa Rodzin*, CzWD 59 (1985), s. 179.

²² Tenże, *Dekret powołujący synodalną Komisję Problemową do Spraw Duszpasterstwa Maryjnego*, CzWD 59 (1985), s. 180.

²³ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*: Rozdział I – Powołanie chrześcijańskie; rozdział II – Głoszenie Ewangelii; rozdział III – Kult Boży w Kościele Częstochowskim; rozdział IV – Życie Ewangelią; rozdział V – Kapłani w Kościele Częstochowskim; rozdział VI – Świeccy w Kościele Częstochowskim; rozdział VII – Instytuty życia konsekrowanego w Kościele Częstochowskim; rozdział VIII – Wewnętrzna organizacja Kościoła Częstochowskiego.

²⁴ S. Nowak, *Dekret zamykający prace II Synodu Diecezji Częstochowskiej i zatwierdzający jego uchwały*, CzWD 61 (1987), s. 4.

liście pasterskim²⁵, a wszystkie uchwały wypracowane przez II Synod Diecezji Częstochowskiej zaczęły obowiązywać 1 stycznia 1987 roku²⁶.

W następnym okresie Pasterz częstochowski apelował o rzetelną i systematyczną katechezę posynodalną. Wzywał jednocześnie do podtrzymania dotychczasowych zespołów synodalnych, a nawet zakładania ich tam, gdzie tego do tej pory nie zrobiono²⁷. Powstała także Komisja ds. interpretacji i wprowadzenia tychże w życie²⁸. A Diecezjalną Radę Duszpasterską postrzegano jako nieustannie działający Synod i jego realizację w diecezji²⁹. Bp S. Nowak widział realizację II Synodu przez wspólnotę diecezjalną jako dogłębny oraz powszechny proces nawrócenia. W homilii na zakończenie Synodu mówił: „Chcemy Tobie [Chryste, Królu Wszechświata] oświadczyć, że przez dzieło Synodu pragniemy się nawrócić do Ciebie, czyli na nowo zwrócić się ku Tobie, w nowy sposób skierować się do Ciebie. (...). Synod, który w tej chwili jest uroczysto ogłaszany i zatwierdzany, jest wielkim wyrazem pragnienia nawrócenia. Chcemy się nawrócić do Bożego prawa. Chcemy wziąć Ewangelię gołymi rękami. Chcemy wziąć twardą prawdę, mocną prawdę, również tę, która stawia wymagania”³⁰.

II Synod Diecezji Częstochowskiej podjął w swoich refleksjach właściwie wszystkie sprawy dotyczące życia i misji Kościoła częstochowskiego w perspektywie teologicznej i praktycznej. Był wyrazem pragnienia ufego przyjmowania prawdy o Chrystusie, umacniając się na drodze pielgrzymki ku zbawieniu wzorem Maryi, swojej szczególnej Patronki. Stanowił odpowiedź na nowość *Vaticanum II* i wprowadził jego założenia w rzeczywistość Kościoła partykularnego. W skład zespołu redakcyjnego dokumentu końcowego pt. „II Synod Częstochowski”³¹ weszli: ks. Zdzisław Wajzner (jako przewodniczący), ks. Jerzy Borowiec, ks. Marian Duda, ks. Teofil Siudy i ks. Jan Walicki.

Dokument został zredagowany w ośmiu zasadniczych rozdziałach, poprzedzonych artykułami wprowadzającymi. Pierwszy rozdział ma charakter ogólny, wskazuje on na istotę powołania chrześcijańskiego. Przedstawia szczególne zadanie Kościoła częstochowskiego,

²⁵ Tenże, *List na zakończenie synodu diecezji częstochowskiej [11.11.1986]*, w: Siewca Słowa T. I/2, s. 277-279.

²⁶ Tenże, *Dekret zamykający prace II Synodu Diecezji Częstochowskiej i zatwierdzający jego uchwały*, w: *II Synod diecezji częstochowskiej*, s. 21.

²⁷ Tenże, *List na zakończenie synodu diecezji częstochowskiej* s. 283.

²⁸ Tenże, *Dekret powołujący komisję ds. interpretacji dokumentów II Synodu diecezji częstochowskiej*, CzWD 61 (1987), s. 10-11.

²⁹ APMD, sygn. brak. M. Duda, *Relacja Synodu Diecezjalnego do Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej - wykład na forum Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej - 24.01 1987 roku*,

³⁰ S. Nowak, *Homilia na zakończenie II Synodu Diecezjalnego w Uroczystość Chrystusa Króla Wszechświata w katedrze częstochowskiej - 23. 11. 1986 r.*, CzWD 61 (1987) s. 7.

³¹ Pozycja została wydana nakładem Częstochowskiego Wydawnictwa Diecezjalnego „Regina Poloniae” w 1987 roku. W roku 1986 dokumenty wydano na małej poligrafii nakładem Kurii Diecezjalnej.

który został powołany w konkretnym miejscu i czasie jako rzeczywistość zbawcza. Podkreślona jest również wyjątkowa rola Maryi w tajemnicy Jej jasnogórskiego sanktuarium.

Treści kolejnych rozdziałów (od II do VIII) zostały natomiast usystematyzowane w potrójnym porządku. Pierwsza część ma charakter teologiczny, stanowiąc o głoszeniu Ewangelii i życia nią, sprawowaniu kultu sakramentalnego, które są odpowiedzią na otrzymany Boży dar. Druga część rozdziału stanowi odpowiedź człowieka na ten niezasłużony dar w aspekcie historycznym, przedstawiając dotychczasowe dokonania Kościoła częstochowskiego. Trzecia część ma charakter aktualny, wskazuje na postulaty pracy duszpasterskiej, jakie stoją przed wspólnotą diecezjalną. Ta część, treściowo najobszerniejsza, ma charakter pastoralno-prawny, bowiem zawiera konkretne wskazania i prawa, którymi winien kierować się Lud Boży diecezji³².

Synod odbywał się pod przewodnictwem biskupa diecezjalnego, którego organem wykonawczym była Komisja Główna. Ta z kolei wypełniała swoje zadania w zakresie organizacji i prowadzenia prac synodalnych poprzez Sekretariat. Natomiast Komisje Problemowe wykonywały swoje zadanie pomocnicze wobec Komisji Głównej w zakresie merytorycznym. Przewodniczącym Komisji Głównej został mianowany biskup pomocniczy Tadeusz Szwagrzyk, a jego zastępcą ks. Jan Walicki. Sekretariatem kierował ks. Zdzisław Wajzner oraz od 1981 roku ks. M. Duda jako sekretarz pomocniczy. Na czele Komisji Problemowych stali następujący duchowni: bp Tadeusz Szwagrzyk, bp Franciszek Musiel, bp Miłosław Kołodziejczyk, ks. Stanisław Grzybek, ks. Jan Walicki, ks. Władysław Gołąb, ks. Ludwik Warzybok, ks. Tadeusz Ojrzyński, ks. Henryk Bąbiński, ks. Władysław Sobczyk, ks. Zdzisław Wajzner, ks. Grzegorz Ślęzak, ks. Zenon Raczyński, ks. Jan Wilk, ks. Marian Mikołajczyk, ks. Teofil Siudy, ks. Marian Stochniałek³³. Diecezja była informowana o postępach Synodu oraz wspierana w duszpasterstwie synodalnym przez wydawanie „Biuletynu Synodalnego”³⁴.

Oprócz Synodu Diecezjalnego i Metropolitalnego zorganizowanego w innych warunkach społeczno-politycznych archidiecezja włączyła się już w rzeczywistości wolnej Polski w II Plenarny Synod Kościoła w Polsce. Chodziło bowiem o określenie zwłaszcza duszpasterskiego oddziaływania w nowych uwarunkowaniach cywilizacyjnych, po odzyskaniu wolności działania Kościoła, po upadku systemu totalitarnego³⁵. Akcją synodalną kierowała

³² *II Synod Diecezji Częstochowskiej*.

³³ Tamże, s. 297-306.

³⁴ Biuletyn Synodalny wychodził w latach 1981-1984.

³⁵ AWD, L.dz. 5/92. M. Duda, *Duszpasterstwo synodalne - założenia i wskazania pastoralne*”. Wykłady na rejonowych dniach duszpasterskich – 22 kwietnia 1992 r., s. 2.

Archidiecezjalna Komisja II Polskiego Synodu Plenarnego pod przewodnictwem bp. M. Kołodziejczyka, ks. M. Dudy i ks. T. Siudego³⁶.

Reforma Kościoła po Soborze Watykańskim przyczyniła się także do odnowienia dawniej istniejących struktur, jak i wyłonienia zupełnie nowych w postaci rad diecezjalnych. Wśród nowych kolegiów w strukturze Kościoła partykularnego na pierwszym miejscu należy wskazać na Radę Kapłańską, przewidzianą w Kodeksie Prawa Kanonicznego jako obowiązującą w każdej diecezji³⁷. Stanowi ona zespół kapłanów będący niejako senatem biskupa i służący mu pomocą w pomnażaniu dobra pasterskiego powierzonego Ludu Bożego³⁸. Została ona ustanowiona już przez bp. S. Barełę w roku 1970³⁹ a w czasie rządów abp. S. Nowaka była reaktywowana i powoływana na kolejne pięcioletnie kadencje. Składała się z prezbiterów diecezjalnych i zakonnych, wśród nich z urzędu, z wyboru prezbiterium diecezjalnego oraz z nominacji biskupa diecezjalnego. Rada Kapłańska posiadała swój własny Statut, który potwierdzony został na II Synodzie Diecezjalnym⁴⁰, a także Regulamin wyborów⁴¹. W latach 1985-2011 liczyła od 30 do 41 członków, pracujących w komisjach problemowych i obradowała przez siedem kadencji: 1985-1990⁴², 1990-1992⁴³, 1992-1995⁴⁴, 1995-2000⁴⁵, 2000-2006⁴⁶, 2005-2010⁴⁷ oraz 2011⁴⁸. Tematyka spotkań dotyczyła w większości spraw dotyczących się duszpasterstwa, a jej posiedzenia były swoistego rodzaju naradami duszpasterskimi w łonie reprezentacji prezbiterium częstochowskiego ze szczególnym uwzględnieniem posługi kapłańskiej.

³⁶ S. Nowak, *Dekret powołujący Archidiecezjalną Komisję II Polskiego Synodu Plenarnego w Częstochowie*, WACz 66 (1992), s. 217; *II Polski Synod Plenarny w Archidiecezji Częstochowskiej 1991-1997. Schemat pracy rocznej*, WACz 67 (1993), s. 222-224.

³⁷ KPK, kan. 495, par 1.

³⁸ Tamże.

³⁹ S. Bareła, *Dekret o powołaniu Rady Kapłańskiej*, CzWD 44 (1970), s. 266.

⁴⁰ S. Nowak, *Statut Rady Kapłańskiej Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 59 (1985), s. 223-226. Tenże, *Dekret wprowadzający Statut Rady Kapłańskiej i Kolegium Konsultorów Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 84 (2010) nr 10-12, s. 126-127.

⁴¹ Tenże, *Regulamin wyborów do Rady Kapłańskiej Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 59 (1985), s. 226-233; Tenże, *Regulamin wyborów do Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 69 (1995) nr 12, s. 27-28.

⁴² Tenże, *Dekret promulgujący nowy skład osobowy Rady Kapłańskiej Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 60 (1986) s. 56-57.

⁴³ Tenże, *Dekret promulgujący nowy skład osobowy Rady Kapłańskiej Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 64 (1990), s. 270-271.

⁴⁴ Tenże, *Dekret określający skład personalny Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 66 (1992), s. 212-213.

⁴⁵ Tenże, *Dekret ustanawiający nowy skład osobowy Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 70 (1996) nr 1, s. 46-47.

⁴⁶ Tenże, *Dekret ustanawiający nowy skład osobowy Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 74 (2000) nr 11-12, s. 35-36.

⁴⁷ Tenże, *Dekret ustanawiający nowy skład osobowy Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 79 (2005) nr 12, s. 74.

⁴⁸ Tenże, *Dekret powołujący Radę Kapłańską Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 85 (2011) nr 1-3, s. 3-31.

Spośród członków Rady Kapłańskiej zgodnie Kodeksem Prawa Kanonicznego abp S. Nowak wyłaniał w sposób wolny Kolegium Konsultorów⁴⁹. Kolegium to liczyło za rządów abp. S. Nowaka od 8 do 12 członków. Wśród nich znajdowali się m. in. wikariusze generalni, wikariusz sądowy, kanclerz kurii i rektor seminarium, a także przedstawiciele duszpasterzy. Kolegium Konsultorów posiadało także własny Statut, według którego regulowało swoją działalność⁵⁰. Pierwszy skład Kolegium powołał czwarty biskup częstochowski 30 listopada 1985 roku a kolejne w latach: 1990, 1996⁵¹, 2000⁵², 2005⁵³ oraz 2011⁵⁴.

Kolejnym posoborowym ciałem kolegialnym przewidywanym przez strukturę Kościoła partykularnego była Diecezjalna Rada Duszpasterska, która według Kodeksu Prawa Kanonicznego powinna być ustanowiona „gdy to zalecają okoliczności duszpasterskie”⁵⁵. Wprawdzie działała ona już za czasów bp. Z. Golińskiego, lecz składała się jedynie z członków mianowanych spośród duchowieństwa diecezjalnego⁵⁶. *Novum* posoborowej Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej było to, iż stanowiła ona reprezentację całego Ludu Bożego diecezji, a więc również wiernych świeckich. Istniała w tej nowej formie od 1970 roku powołana przez bp. S. Barełę⁵⁷. Abp Nowak w czasie swojej posługi korzystał z pomocy pastoralnej, jaką służyła mu Rada Duszpasterska powoływana spośród wiernych duchownych, świeckich oraz osób życia konsekrowanego. Według Statutu, wydanego przez bp. S. Nowaka⁵⁸, który wszedł następnie do dokumentów II Synodu diecezjalnego: „Rada duszpasterska diecezji częstochowskiej jest zespołem reprezentującym wiernych diecezji, powołanym w celu ułatwienia biskupowi jego pasterskiego posługiwania kościołowi częstochowskiemu szczególnie w tym, co dotyczy życia i działania ludu Bożego zgodnie z Ewangelią, nauką i duchem Kościoła. Ten cel Rada wypełnia poprzez:

- a. okazywanie biskupowi niezbędnej pomocy spełnianiu obowiązków pierwszego duszpasterza diecezji,
- b. ożywanie i pogłębianie poczucia współodpowiedzialności za duszpasterstwo diecezji,
- c. włączenie w posługiwanie ludowi Bożemu doświadczeń i wiedzy wszystkich członków wspólnoty diecezjalnej,

⁴⁹ KPK, kan. 502, par. 1.

⁵⁰ S. Nowak, *Statut Kolegium Konsultorów Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 84 (2010) nr 10-12, s.127-131.

⁵¹ S. Włodarczyk, *Konsultorzy Diecezjalni ramieniem wspierającym biskupa*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 141-143.

⁵² S. Nowak, *Dekret powołujący nowy skład osobowy Kolegium Konsultorów*, WACz 74 (2000) nr 11-12, s. 36.

⁵³ Tenże, *Dekret ustanawiający nowy skład osobowy Kolegium Konsultorów*, WACz 79 (2005) nr 12, s. 73.

⁵⁴ Tenże, *Dekret powołujący Kolegium Konsultorów*, WACz 85 (2011) nr 1-3, s. 31-32.

⁵⁵ Por. KPK kan. 511.

⁵⁶ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej*, Częstochowa 1958, s. 21.

⁵⁷ S. Bareła, *Dekret o powołaniu Rady Duszpasterskiej Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 44 (1970), s. 266.

⁵⁸ S. Nowak, *Statut Rady Duszpasterskiej Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 59 (1985), s. 215-217.

- d. utrzymywanie systematycznego kontaktu z Parafialnymi Radami Duszpasterskimi przez otwarcie się na ich opinię i wnioski oraz inspirowanie i dynamizowanie ich działalności.

Jako zadanie Rady wskazywano:

1. Badanie zagadnień oraz analiza potrzeb duszpasterskich w oparciu o rozeznanie aktualnej sytuacji religijno-moralnej diecezji oraz dokonujących się w niej przemian socjo-kulturowych.
2. Przedkładanie odpowiednich do warunków i potrzeb Diecezji metod i środków duszpasterskiego działania.
3. Zgłaszanie propozycji do programów duszpasterstwa zwyczajnego i specjalistycznego Diecezji w oparciu o wskazania Stolicy Apostolskiej, ogólnopolskie programy duszpasterskie oraz miejscowe potrzeby i uwarunkowania.
4. refleksja nad stanem i kierunkami działalności duszpasterskiej w diecezji⁵⁹.

W czasie rządów abp. S. Nowaka Rada Duszpasterska pracowała przez następujące kadencje 1985-1989⁶⁰, 1989⁶¹-1992, 1992-[1993]⁶²-1995, 1995-2000⁶³, 2000-2005⁶⁴, 2005-2010⁶⁵, 2010-2011⁶⁶. Członkowie Rady pochodzili z urzędu, z nominacji biskupa częstochowskiego, a także spośród osób duchownych i świeckich zaproponowanych drogą wyboru czy rekomendacji przez ich środowiska⁶⁷. Liczba członków Rady wynosiła od 49 członków, w tym 25 wiernych świeckich w 1995 roku⁶⁸ do 35 członków, w tym 16 świeckich w roku 2011⁶⁹. W roku 1995 abp S. Nowak określił dekretem, iż Rada Duszpasterska ma pracować w pięciu komisjach problemowych (sekcjach, grupach roboczych). Były nimi: Komisja do spraw wspólnot parafialnych i duszpasterstwa liturgicznego: przewodniczący ks. J. Wilk, Komisja do spraw Akcji Katolickiej łącznie z problematyką społeczną i ruchami laikatu:

⁵⁹ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 273-275.

⁶⁰ S. Nowak, *Dekret promulgujący skład osobowy Rady Duszpasterskiej Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 59 (1985), 218-219.

⁶¹ Tenże, *Dekret promulgujący skład osobowy Rady Duszpasterskiej Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 64 (1990), s. 83-84.

⁶² Tenże, *Dekret określający skład personalny Rady Duszpasterskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 66 (1992), s. 213-214.

⁶³ Tenże, *Dekret promulgujący skład osobowy Rady Duszpasterskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 69 (1995) nr 3, s. 16-17.

⁶⁴ Tenże, *Dekret powołujący Radę Duszpasterską Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 74 (2000), nr 9-10, s. 43.

⁶⁵ Tenże, *Dekret powołujący Radę Duszpasterską Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 79 (2005) nr 12, s. 72.

⁶⁶ ARD działała na końcu posługi abp. S. Nowaka od 20.12.2010 do 31.12.2011., zob. *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2011*, red. P. Wolnicki i in., Częstochowa 2012, s. 62-63.

⁶⁷ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 275.

⁶⁸ S. Nowak, *Dekret promulgujący skład osobowy Rady Duszpasterskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 69 (1995) nr 3, s. 16-17.

⁶⁹ *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2011*, s. 63.

przewodniczący ks. M. Duda, Komisja do spraw ewangelizacyjnych: przewodniczący ks. M. Pabiasz, Komisja do spraw ewangelizacji młodzieży i dzieci przewodniczący: ks. A. Przybylski, Komisja do spraw kultury i środków społecznego przekazu: przewodniczący ks. I. Skubiś. Ponadto dekret ten wyrażał dyspozycję, by Rada współpracowała z Archidiecezjalną Komisją II Synodu Plenarnego oraz Archidiecezjalną Radą Kapłańską oraz Kapitułą Bazyliki Archikatedralnej⁷⁰. Rada Duszpasterska podejmowała głównie zagadnienia duszpasterskie w kontekście współczesności oraz aktualnych spraw Kościoła częstochowskiego takich jak: realizacja uchwał II Synodu⁷¹, sprawa powołań kapłańskich⁷², odpowiedzialności za wiarę w przyszłości archidiecezji częstochowskiej⁷³, problematyka świętowania niedzieli⁷⁴, czy duszpasterstwa parafialnego.

Oprócz Diecezjalnej Rady Kapłańskiej i Duszpasterskiej bp S. Nowak powołał do istnienia Diecezjalną Radę Katechetyczną⁷⁵. Miała ona, według nadanego jej przez biskupa statutu, za zadanie „troskliwą obserwację pracy katechetycznej w diecezji, aby w porę przedkładać odpowiednie propozycje dotyczące treści, organizacji i prowadzenia katechezy w parafiach”. Ponadto miała ona pełnić rolę organu doradczego biskupa częstochowskiego w sprawach katechetycznych oraz Wydziału Katechetyczno-Młodzieżowego Kurii Diecezjalnej⁷⁶.

Pasterz częstochowski przykładał szczególną uwagę, jak sam wspomina, do ścisłej, codziennej współpracy z Kurią Diecezjalną. Według niego „stanowiła ona swoiste ramiona biskupa w kierowaniu Kościołem partykularnym; i to ramiona, które współdzwigają ciężar odpowiedzialności za powierzoną mi Owczarnię Chrystusową. Kuria to przecież wspólnota osób stanowiących najbliższych i bezpośrednich moich współpracowników, to przecież narzędzie wykonywania mojej posługi biskupiej w wymiarze duszpasterskim i administracyjnym”⁷⁷. Kuria Diecezjalna od czasu reformy soborowej stała się bardziej strukturą

⁷⁰ Tenże, *Dekret promulgujący skład osobowy Rady Duszpasterskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 69 (1995) nr 3, s. 16-17.

⁷¹ APMD, sygn. brak. M. Duda, *Relacja Synodu Diecezjalnego do Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej - wykład na forum Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej - 24.01.1987 roku*, s. 1-8.

⁷² APMD, sygn. brak. M. Duda, *Troska o powołania kapłańskie w łonie wspólnoty diecezjalnej. Wykład na plenarnym posiedzeniu Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej 22 października 1988 r.*, s. 1-8.

⁷³ APMD, sygn. brak. M. Duda, *Czy wiara wygra z niewiarą. Odpowiedzialność za wiarę przyszłości w Kościele częstochowskim. Wykład na posiedzeniu Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej*, s. 1-8.

⁷⁴ Tenże, *Niedziela Boża i nasza. Zadania duszpasterskie wynikające z Listu apostolskiego „Dies Domini” dla naszego Kościoła partykularnego. Wykład na posiedzeniu Rady Duszpasterskiej Archidiecezji Częstochowskiej 5 grudnia 1998 r.*, w: Tenże, *Parafia - kawałek nieba... do moich Parafian i nie tylko 1996-2003*, Częstochowa 2004, s. 165-178.

⁷⁵ S. Nowak, *Statut Diecezjalnej Rady Katechetycznej*, CzWD 61 (1987), s. 11-12.

⁷⁶ Tamże, s. 11.

⁷⁷ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 21.

pastoralną, aniżeli czysto administracyjną, będącą w służbie duszpasterstwa ogólnodiecezjalnego. Kodeks Prawa Kanonicznego podkreśla na pierwszym miejscu, iż stanowi ona pomoc „zwłaszcza w kierowaniu działalnością pasterską”⁷⁸. Także II Synod częstochowski akcentował jej z natury pastoralny charakter: „Struktura Kurii oraz całokształt jej działalności, zwłaszcza na polu administracyjnym i sądowniczym, podporządkowane są celowi duszpasterskiemu, do którego zmierza ostatecznie cała działalność Kościoła partykularnego”⁷⁹. Stąd też Synod proponuje: „Wszyscy pracownicy kurii (...) winni pełnić równocześnie w miarę swoich możliwości jakąś posługę duszpasterską w celu zdobycia odpowiedniego doświadczenia pastoralnego, by Kuria według aktualnych sugestii prawodawstwa posoborowego nie była jedynie narzędziem administracyjnym i jurydycznym”⁸⁰. Bowiem Kuria „jest instancją poszukiwania, inspirowania, opracowywania i wprowadzania w życie ogólnego planu duszpasterskiego, którego koncepcję proponuje biskup częstochowski wraz ze wspierającymi go radami diecezjalnym”⁸¹. Tak też od początku pojmował jej zadania abp S. Nowak. Podkreślał z całym naciskiem: „Jako biskup diecezjalny starałem się w imię zasady jedności i koordynacji kierować wszystkimi działaniami kurialnymi. Czyniłem to nie tylko poprzez indywidualne spotkania z pracownikami kurii i z jej poszczególnymi wydziałami, ale także przez systematyczne, co dwa tygodnie zwoływane, sesje kurialne. Uczestniczyli w nich zarówno biskupi pomocniczy, jak i wszyscy kierownicy wydziałów i instytucji diecezjalnych. Dokonywano w czasie tych spotkań programowania pracy, sprawozdań z podjętych działań oraz wymiany informacji. Starałem się wciąż inspirować to ciało wykonawcze, jakim jest kuria, do podejmowania wciąż nowych zadań. Wspominają ówcześni kurialiści moje częste zachęty słowne, by starać się robić coraz więcej”⁸². Przy tym zaznaczał: „Ponieważ bardzo szanowałem mojego Poprzednika i dzieło, którego dokonał, dlatego też Kurię Diecezjalną, jaką odziedziczyłem po nim, w całości zachowałem i podjąłem z nią współpracę”⁸³.

Głównymi współpracownikami czwartego biskupa częstochowskiego w ramach struktury kurialnej w latach 1984-2011 byli biskupi pomocniczy, którzy zarazem pełnili urząd wikariuszy generalnych, a także spełniali rolę protektorów poszczególnych wydziałów: bp

⁷⁸ KPK, kan. 469.

⁷⁹ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 260.

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ Tamże.

⁸² S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 25.

⁸³ Tamże, s. 21.

Tadeusz Szwagrzyk (1984-1992)⁸⁴, bp Franciszek Musiel (1984-1992)⁸⁵, bp Miłosław Kołodziejczyk (1984-1994)⁸⁶, bp Antoni Długosz (1993-2011)⁸⁷ i bp Jan Wątroba (2000-2011)⁸⁸.

Oprócz biskupów pomocniczych urząd wikariusza generalnego w latach 1993-2011 pełnił ks. Marian Mikołajczyk, będąc zarazem moderatorem kurii oraz jej kanclerzem (1984-2011). Wikariuszami biskupimi byli: ks. Zenon Janyszek, wikariusz biskupi do spraw instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego (1993-2004), pełniący zarazem urząd kanclerza (1984-2004)⁸⁹ oraz ks. Ireneusz Skubiś – wikariusz biskupi do spraw środków społecznego przekazu (1998-2011)⁹⁰. Pod koniec urzędowania abp. S. Nowaka kanclerzem został ks. Krzysztof Dziub (2008-2011), pełniący w latach 2004-2008 urząd wicekanclerza. Notariuszami byli ks. Józef Mielczarek (1984-2011) i s. Daria Żółtak CSFN.

W pierwszych latach rządów pasterskich bp Stanisław Nowak nadał dekretem z dnia 12 listopada 1985 roku⁹¹ nowy statut Kurii usankcjonowany następnie z pewnymi drobnymi modyfikacjami przez II Synod Diecezjalny⁹². Kolejne zmiany w strukturze kurialnej nastąpiły w roku 1992. Bowiem wraz z reformą administracyjną Kościoła katolickiego w Polsce, Kuria Diecezjalna otrzymała nazwę Kuria Metropolitalna, a jej struktura wskutek nowych uwarunkowań duszpasterskich uległa zmianie. Zlikwidowano podział Kurii na działy, a także pewnym modyfikacjom uległy poszczególne wydziały kurialne oraz wchodzące w ich skład referaty i agendy. Doskonalenie i ubogacanie pod względem zwłaszcza duszpasterskim trwało

⁸⁴ Bp. T. Szwagrzyk, biskup tytularny Ity, ur. 14.11.1923 r. w Lgocie Wielkiej k. Miechowa, prezbiterat (1949) biskup (1964), sakra biskupia (1965), administrator diecezji II-XI 1984. Zmarł 07.12.1992 r. w Krakowie, pochowany w krypcie biskupów pomocniczych w kościele pw. Zmartwychwstania Pańskiego w Częstochowie; zob. M. Duda, *Biskup Tadeusz Szwagrzyk*, Częstochowa 2019; Z. Janyszek, *Droga życiowa księdza biskupa Tadeusza Szwagrzyka*, WACz 66 (1992), s. 311-312.

⁸⁵ Bp F. Musiel, biskup tytularny Tamaty, ur. 14.01. 1915 r. w Janikach k/Krzepic, prezbiterat (1941) biskup (1965) sakra biskupia (1966), zmarł 02.12.1992 w Częstochowie, pochowany w krypcie biskupów pomocniczych w kościele pw. Zmartwychwstania Pańskiego w Częstochowie; zob. M. Duda, *Pasterz niezłomny. Biskup Franciszek Musiel*, Częstochowa 2018.

⁸⁶ Bp M. J. Kołodziejczyk, biskup tytularny Avissa, ur. 23.06.1928 r. w Sułoszowej, prezbiterat (1952), sakra biskupia (1978) zmarł 04.03.1994 r. w Częstochowie, pochowany w krypcie biskupów pomocniczych w kościele pw. Zmartwychwstania Pańskiego w Częstochowie; zob. Z. Janyszek, *Curriculum vitae Śp. Biskupa Miłosława Jana Kołodziejczyka*, WACz 68 (1994) nr 3, s. 7-15.

⁸⁷ Bp A. Długosz, biskup tytularny Aggar, ur. 18.04. 1941 r., prezbiterat (1965) biskup (1993) sakra biskupia (1994) biskup senior (2016).; zob. *Służyć z radością. Z biskupem Antonim Długoszem rozmawia ks. Stanisław Jasionek*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2006, s. 65.

⁸⁸ Bp J. Wątroba, biskup tytularny Bisica, ur. 04.12.1953 r. w Wieluniu, prezbitera (1979) biskup pomocniczy częstochowski (2000), biskup diecezjalny rzeszowski (2013). Zob. *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2011*, s. 61.

⁸⁹ *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2005*, red. J. Mielczarek, M. Mikołajczyk, Częstochowa 2006, s. 67.

⁹⁰ *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2011*, s. 64.

⁹¹ AKMCz L. dz. 2667. S. Nowak, *Dekret zatwierdzający Statut Kurii Diecezjalne w Częstochowie z dnia 12 listopada 1985 r.*; Tenże, *Dekret promulgujący skład osobowy Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, CzWD 60 (1986), s. 143-150.

⁹² *Statut Kurii Diecezjalnej*, w: *II Synod częstochowski*, s. 261.

do końca rządów abp. S. Nowaka, będąc odpowiedzią na pojawiające się wciąż nowe wyzwania duszpasterskie pod adresem archidiecezji.

W 1985 roku w skład kancelarii oprócz wikariuszy generalnych, wikariuszy biskupich oraz kanclerzy i notariuszy wchodziło biuro prasowe, a od 1992 roku: rzecznik prasowy archidiecezji częstochowskiej, korespondent Biura Prasowego Episkopatu Polski (później KAI) oraz Archiwum Kurii Metropolitalnej (bieżące), Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, wydawnictwa urzędowe archidiecezji częstochowskiej: „Kalendarz Liturgiczny Archidiecezji Częstochowskiej”, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” „Katalog Archidiecezji Częstochowskiej”, „Rocznik Archidiecezji Częstochowskiej”, „Suplement do Rocznika Archidiecezji Częstochowskiej”, „Okólnik Kurii Metropolitalnej w Częstochowie” (miesięcznik)⁹³.

Wydziały kurialne do 1992 roku były zgrupowane w trzech działach: duszpasterstwa, administracji i sądowniczym⁹⁴. Dział Duszpasterstwa obejmował Biuro Pastoralne, które miało na celu koordynację całości duszpasterstwa diecezjalnego. Kierownikiem Biura był ks. Marian Pabiasz, sekretarzem ks. Marian Duda, a następnie ks. Jan Wątroba. W strukturze Biura Pastoralnego wchodziło Kolegium kierowników wydziałów duszpasterskich (do 1992).

Dział Duszpasterstwa obejmował pięć wydziałów, na czele których stali kierownicy wsparci asystencją promotora, jednego z biskupów pomocniczych:

Wydział Duszpasterstwa Ogólnego: protektor bp M. Kołodziejczyk (do 1992), kierownik (od 1992 dyrektor) ks. Marian Pabiasz (1985-2006), ks. Andrzej Kuliberda (2006-2011). Wydział ten miał za zadanie wspierać biskupa częstochowskiego w prowadzeniu całokształtu duszpasterstwa w diecezji, szczególnie tzw. duszpasterstwa zwyczajnego, które było podejmowane głównie przez wspólnoty parafialne. W 1985 roku Wydział obejmował następujące referaty: ds. rozwoju sieci parafialnej (do 1992), ds. ekumenizmu, duszpasterstwo stanowe kobiet i mężczyzn, duszpasterstwo maryjne, duszpasterstwo pielgrzymkowe, duszpasterstwo duszpasterzy (od 1992 w Wydziale ds. Duchowieństwa), duszpasterstwo ds. misyjnych, duszpasterstwo przez środki oddziaływania społecznego (od 1992 w odrębnym Wydziale ds. Środków Społecznego Przekazu), duszpasterstwo wczasowo-turystyczne, duszpasterstwo rekolekcyj zamkniętych i misji parafialnych (do 1992), duszpasterstwo świeckich pracowników kościelnych. Od 1992 roku stworzono referaty: ds. kultury zdrowotnej i sportu, do spraw ruchów kościelnych, Archidiecezjalna Komisja II Polskiego Synodu

⁹³ *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2005*, s. 68-69.

⁹⁴ *Kościół Częstochowski 1987. Katalog osób i instytucji*, red. M. Duda i in., Częstochowa 1987, s. 30-39.

Plenarnego (1992)⁹⁵, Rada Ruchów, Stowarzyszeń i Bractw Archidiecezji Częstochowskiej (1995)⁹⁶.

Wydział Charytatywny: protektor bp F. Musiel (do 1992), kierownik ks. Stanisław Gębka (1985-1989), ks. Czesław Mendak (1989-1998) - (od 1992 dyrektor), ks. Ksawery Sokołowski (1998-2003), ks. Stanisław Iłczyk (2003-2011). Wydział miał na celu podejmowanie diakonii diecezji w każdym wymiarze ludzkich potrzeb. Od 1985 roku Wydział obejmował następujące referaty: dobroczynności, duszpasterstwo chorych i (niepełnosprawnych od 1992), duszpasterstwo głuchoniemych, duszpasterstwo niewidomych, duszpasterstwo zagubionych społecznie i moralnie, duszpasterstwo trzeźwości, Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu (do 1989), duszpasterstwo więźniów (1992) oraz Arcybiskupi Komitet Pomocy Bezrobotnym (1993)⁹⁷. Od 1990 roku dyrektorzy tego wydziału pełnili jednocześnie funkcję dyrektorów „Caritas Archidiecezji Częstochowskiej”. Na koniec 2011 roku Wydział swoją kuratelą obejmował ponadto: Dom Dobroczynności im. Świętej Jadwigi Królowej, Katolickie Stowarzyszenie Charytatywne „Betel”, Charytatywny Ośrodek Rehabilitacyjno-Readaptacyjny dla osób uzależnionych „Betania”, Dom Samotnej Matki i Dziecka (od 2007) Przytulisko dla Bezdomnych Mężczyzn i Rodzin im św. Brata Alberta, Schronisko i Noclegownia dla Bezdomnych Mężczyzn, Ogrzewalnia dla Bezdomnych, Przytulisko dla Kobiet „Oaza”, Dom Miłosierdzia im. Jana Pawła II oraz stołówki prowadzone przez parafie przy wsparciu „Caritas”, stołówki dla potrzebujących społecznego wsparcia prowadzone przez Caritas Archidiecezji Częstochowskiej i świetlice środowiskowe prowadzone przez Caritas Archidiecezji Częstochowskiej.

Wydział Kultu Bożego i Duszpasterstwa Liturgicznego: (od 1992 tylko **Wydział Kultu Bożego**): protektor bp T. Szwaagrzyk (do 1992), kierownik (od 1992 dyrektor) ks. Marian Mikołajczyk (1985-1995), a następnie ks. Krzysztof Bełkot (1995-2011). Wydział czuwał nad liturgią Kościoła częstochowskiego oraz prowadzeniem duszpasterstwa liturgicznego. Od 1985 roku obejmował referaty: sakramentalny (do spraw sakramentów i sakramentaliów - od 1992) i ds. Służby Liturgicznej Ołtarza oraz komisje: Diecezjalną Komisję Liturgiczną, Diecezjalną Komisję ds. Muzyki i Śpiewu Kościelnego, Diecezjalną Komisję ds. Organistów. Ponadto funkcjonowało Diecezjalne Studium Organistowskie, które w 2007 roku zostało przekształcone w Studium Liturgii i Muzyki Kościelnej i włączone w studia okołoinstitutowe Wyższego

⁹⁵ S. Nowak, *Dekret powołujący Archidiecezjalną Komisję II Polskiego Synodu Plenarnego w Częstochowie*, WACz 66 (1992), s. 217.

⁹⁶ Tenże, *Dekret ustanawiający Archidiecezjalną Radę Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich – Akcja Katolicka*, WACz 69 (1995), nr 6-8, s. 50.

⁹⁷ Tenże, *Dekret ustanawiający Arcybiskupi Komitet Pomocy bezrobotnym*, WACz 67 (1993), s. 221-222.

Instytutu Teologicznego. Podczas pięcioletniego kursu słuchacze Studium nabywali umiejętności i wiedzę w zakresie muzyki (teoria, fortepian, organy) i liturgii. Dyrektorami Studium byli Antoni Szuniewicz, ks. Piotr Łysikowski i ks. Mikołaj Węgrzyn. Od 1992 roku w strukturach Wydziału powołano referat do spraw kościelnych zespołów wokально-instrumentalnych oraz urząd ceremoniarza biskupiego. Na koniec 2011 wykazywano także: Moderators Nadzwyczajnych Szafarzy Eucharystii Archidiecezji Częstochowskiej oraz Egzorcystów Diecezjalnych.

Abp S. Nowak postanowił, iż w służbie jednego z najważniejszych sektorów duszpasterstwa będą aż dwie struktury diecezjalne: Wydział Katechizacji Dzieci i Młodzieży oraz Szkół Katolickich, zajmujący się organizacją oraz czuwaniem nad procesem katechizacji prowadzonym w ramach szkół publicznych i prywatnych, a także czuwaniem nad szkolnictwem katolickim w archidiecezji oraz Wydział Duszpasterstwa Młodych. Istniało duszpasterstwo dzieci zgrupowane wokół „Dzieci Maryi” i „Oazy Dzieci Bożych Ruchu Światło Życie”.

Wydział Katechetyczno-Młodzieżowy: (od 1992 – **Wydział Katechizacji Dzieci i Młodzieży**, pod koniec 2011 – **Wydział Katechizacji Dzieci i Młodzieży oraz Szkół Katolickich**): protektor: bp T. Szwagrzyk (do 1992), kierownik (od 1992 dyrektor) ks. Ludwik Warzybok (do 1993), ks. Marian Szczerba (1993-2011). Od 1985 roku obejmował referaty: katechizacji dzieci i młodzieży szkolnej (wraz kolegium wizytatorów diecezjalnych, z którymi współpracowali wizytatorzy dekanalni), duszpasterstwo młodzieży pracującej, duszpasterstwo akademickie, duszpasterstwo ruchów i wspólnot młodzieżowych - „Światło-Życie”, duszpasterstwo powołań - Diecezjalne Dzieło i Ośrodek Powołań, Diecezjalne Studium Katechetyczne. Od 1992 roku obejmował referat ds. szkół i przedszkoli katolickich oraz referat ds. katechetów zakonnych i świeckich. Na koniec 2011 roku w Wydziale działał ojciec duchowny katechetów świeckich, powołano także referat do spraw szkół i przedszkoli katolickich, obejmujący katolickie przedszkola, katolickie szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły ponadgimnazjalne w archidiecezji częstochowskiej.

Wydział Duszpasterstwa Młodych⁹⁸: dyrektor ks. Marian Szczerba (1992-1994), ks. Andrzej Przybylski (1994-2004), ks. Marek Bator (2004-2011). Od powstania w roku 1992 w tym Wydziale funkcjonowały duszpasterstwa: akademickie, harcerzy, dzieci, ruchów i wspólnot młodzieżowych, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży oraz Dzieło i Ośrodek Powołań Duchowych, Młodzieżowe Centrum Kultury. Na koniec 2011 roku w ramach personalnej parafii akademickiej św. Ireneusza BW (erygowanej w 2004) funkcjonowało

⁹⁸ Tenże, *Dekret wprowadzający podział Wydziału Katechetyczno-Młodzieżowego na dwa odrębne wydziały*, WACz 66 (1992), s. 215-216.

duszpasterstwo akademickie „EMAUS” św. Teresy Benedykty od Krzyża – Edyty Stein, Katolicki Związek Akademicki „EMAUS”, Fundacja Akademicka na Progu, a także duszpasterstwo akademickiego na Jasnej Górze.

Wydział Duszpasterstwa Rodzin: promotor bp M. Kołodziejczyk (do 1992), kierownik (od 1992 dyrektor) ks. Jan Wilk (1985-2004), ks. Dariusz Nowak (2004-2011). Wydział brał odpowiedzialność za integralnie pojętą działalność duszpasterską wobec rodzin archidiecezji⁹⁹.

W 1985 roku Wydział obejmował: Diecezjalny Ośrodek Duszpasterstwa Rodzin, Diecezjalne Studium Życia Rodzinnego przy Instytucie Teologicznym, mające także swój oddział w Sosnowcu, Kolegium regionalnych i dekanalnych duszpasterzy rodzin oraz moderatorów kręgów rodzinnych, a także referaty: duszpasterstwo formacji przedmałżeńskiej PRE-KANA, duszpasterstwo poradnictwa rodzinnego, duszpasterstwo kręgów i ruchów rodzin („Domowy Kościół”), duszpasterstwo małżeństw (katechezy rodzinnej) „KANA”, Domy formacji apostołskiej rodzin - Dom Samotnej Matki (1989) przeniesiony w 2007 roku do Wydziału Charytatywnego. Od 1992 roku w skład Wydziału włączono Stowarzyszenie Rodzin Katolickich (1991) oraz Diakonię Życia. Na koniec 2011 roku w Wydziale działały ponadto następujące agendy: Duchowa Adopcja Dzieci Poczętych¹⁰⁰ oraz „Okno życia bł. Edmunda Bojanowskiego” przy klasztorze Sióstr Służebniczek Starowiejskich w Częstochowie i w Wieluniu przy klasztorze Sióstr Antoninek, Specjalistyczna Poradnia Rodzinna przy Ośrodku Duszpasterstwa Rodzin oraz weekendowe kursy przedmałżeńskie, Katolicki Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy i duszpasterstwo związków niesakramentalnych.

Wydział Duszpasterstwa Zawodowego¹⁰¹ (od 1992 **Wydział Duszpasterstwa Społeczno-Zawodowego**): protektor bp F. Musiel (do 1992), kierownik ks. Zenon Raczyński (1985-1988), ks. Marian Duda (1988-1993) - (od 1992 dyrektor), ks. Jarosław Sroka (1993-2011). Wydział ten za cel miał „wspierać biskupa częstochowskiego w jego misji pasterskiej wobec najszerzej rozumianego świata pracy w ramach diecezji”¹⁰². W 1985 roku Wydział obejmował referaty: duszpasterstwo świata pracy (robotników), duszpasterstwo rolników, duszpasterstwo rzemieślników, duszpasterstwo inteligencji, duszpasterstwo nauczycieli, duszpasterstwo służby zdrowia, duszpasterstwo środowisk twórczych, duszpasterstwo

⁹⁹ Tenże, *Dekret promulgujący skład osobowy Kurii Diecezjalnej*, CzWD 60 (1986), s. 146.

¹⁰⁰ Tenże, *Dekret przenoszący Dom Samotnej Matki i Dziecka w Żarkach mieście z Wydziału Duszpasterstwa Rodzin Kurii metropolitalnej do Wydziału Charytatywnego*, WACz 81 (2007) nr 1-2, s. 108.

¹⁰¹ Tenże, *Statut Wydziału Duszpasterstwa Zawodowego Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, CzWD 63 (1989), s. 149-151.

¹⁰² Tamże, s. 149.

prawników, duszpasterstwo ruchu inteligencji katolickiej (KIK, Ruch „Odrodzenie”, Ruch „Ku cywilizacji miłości”) oraz duszpasterstwo włóknarzy (1988). Od 1992 roku ponadto obejmował następujące diecezjalne duszpasterstwa: kolejarzy, pracowników administracji i bankowców, straży pożarnej, policji, energetyków, elektryków i elektroników, pracowników wodociągów i kanalizacji, organizacji społecznych, związkowych i zawodowych, Towarzystwo Przyjaciół KUL oraz kapelanów: NSZZ „Solidarność”, Wojewódzkiego Związku Sybiraków, Okręgowego Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, Katolickiego Stowarzyszenia Nauczycieli Katolickich, Kluby Inteligencji Katolickiej w Częstochowie, Radomsku i w Wieluniu¹⁰³. Na koniec 2011 roku Wydział wykazywał: duszpasterstwo prawników, duszpasterstwo leśników, duszpasterstwo sportowców, duszpasterstwo pocztowców, duszpasterstwo pracowników ZUS, duszpasterstwo pracowników łączności, Arcybiskupi Komitet Wsparcia Bezrobotnych Archidiecezji Częstochowskiej¹⁰⁴, Katolickie Stowarzyszenie Lekarzy Polskich, Katolickie Stowarzyszenie Pielęgniarek¹⁰⁵, Katolickie Stowarzyszenie Nauczycieli, Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców¹⁰⁶ oraz Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy¹⁰⁷.

Wydział Duszpasterstwa przez Środki Masowego Przekazu¹⁰⁸: dyrektor ks. Ireneusz Skubiś (1992-2011). Miał na celu promować i koordynować posługiwanie się środkami masowego przekazu w ewangelizacji prowadzonej przez Kościół częstochowski. Wydział ten z ramienia biskupa diecezjalnego sprawował pieczę nad wydawnictwami i mediami kościelnymi (archi)diecezji częstochowskiej takimi jak „Częstochowskie Studia Teologiczne”, tygodnik katolicki „Niedziela” wraz ze wszystkimi agendami medialnymi, katolicka rozgłośnia radiowa „Fiat” w Częstochowie, „Częstochowskie Wydawnictwo *Regina Poloniae*” oraz niektórymi czasopismami takimi jak: „Quo Vadis Polonia”, „Pomocnik Maryi” i „Trzeźwi dla Chrystusa”.

Wydział do spraw Duchowieństwa (od 1992): przewodniczący: abp S. Nowak, wiceprzewodniczący bp M. Kołodziejczyk (1994), dyrektor ks. Grzegorz Ślęzak (do 2011). Wydział był odpowiedzialny głównie za stałą formację duchową, doktrynalną i pastoralną prezbiterów częstochowskich. Od początku istnienia w wydziale istniały referaty: do spraw

¹⁰³ *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 1993*, red. J. Mielczarek, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1993, s. 57-59.

¹⁰⁴ S. Nowak, *Dekret powołujący Arcybiskupi Komitet wsparcia bezrobotnych Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 76 (2002) nr 5-7, s. 36.

¹⁰⁵ Tamże, s. 111-112.

¹⁰⁶ Tamże, s. 117.

¹⁰⁷ Tamże, s. 120.

¹⁰⁸ Tenże, *Dekret ustanawiający Wydział Duszpasterstwa przez Środki Społecznego Przekazu*, WACz 66 (1992), s. 216.

personalnych, do spraw stałej formacji kapłanów, *Tirocinium Pastorale* – duszpasterstwo księży według roczników święceń, do spraw duchowej formacji kapłanów – Diecezjalni i Dekanalni Ojcowie Duchowni, do spraw stowarzyszeń kapłańskich – Unia Apostolska Kleru, do spraw chorych kapłanów (później zlikwidowany). W strukturach tego wydziału umieszczony został także Dom Księży im. Jana Pawła II oraz Fundusz Emerytalno-Zapomogowy. W Wydziale została ustanowiona stała formacja kapłańska pod kątem pastoralnym, a nie tylko ascetycznym. Oprócz referatu ds. stałej duchowej formacji prezbiterów zostało ustanowione Kolegium Duszpasterzy Prezbiterów Archidiecezji Częstochowskiej podzielone następująco: duszpasterze neoprezbiterów, księży od 2-5 roku prezbiteratu, 6-10 roku prezbiteratu, 11-20 roku prezbiteratu, 21-30 roku prezbiteratu, po 30 roku prezbiteratu, duszpasterze księży emerytów i rencistów, duszpasterze wychowawców oraz wykładowców Seminarium i Instytutu Teologicznego, duszpasterze pracowników naukowych i księży studentów KUL, UKSW, pracujących i studiujących we Włoszech.

Wydział Zakonny: protektor bp T. Szwagrzyk (do 1992), wizytator o. Tadeusz Magoczy SJ (1985-1990), ks. Zenon Janyszek (1990-2008) - (od 1992 dyrektor). Wydział obejmował działalność zakonów na terenie diecezji oraz wspierał ich w formacji duchowej i pastoralnej. Obejmował: referat ds. zakonów i zgromadzeń zakonnych męskich, żeńskich i stowarzyszeń życia apostolskiego oraz referat ds. instytutów świeckich. Na koniec 2011 roku zawierał ponadto referat do spraw stałej formacji sióstr zakonnych, a także Franciszkański Zakon Świeckich.

Wydział Administracji Ogólnej: protektor bp T. Szwagrzyk (do 1992), kierownik ks. Zenon Janyszek (1986-1990). Obejmował w latach 1985-1992 roku: agendy: Częstochowskie Wydawnictwo Diecezjalne „Regina Poloniae”, Częstochowskie Studia Teologiczne, Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne, Tygodnik Katolicki „Niedziela”, Archiwum Historyczne Diecezji Częstochowskiej, urząd cenzorów pism i publikacji teologicznych, Muzeum Diecezjalne (w organizacji), Towarzystwo Przyjaciół KUL – Oddział w Częstochowie. Został zlikwidowany w 1992 roku.

Wydział Finansowy: (od 1992 **Wydział Gospodarczo-Finansowy**) protektor bp F. Musiel (do 1992), kierownik (od 1992 dyrektor - ekonom) ks. Marian Wojcieszak (1985-2011). Wydział miał na celu prowadzenie całokształtu polityki finansowej diecezji. Obejmował Diecezjalną Radę Ekonomiczną, Centralną Kasę Diecezjalną, Fundusz Emerytalno-Zapomogowy, a od 1992 Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, zespół administratorów domów będących pod zarządem archidiecezji częstochowskiej: Dom Księży Jana Pawła II,

Archidiecezjalny Dom Formacyjny pw. Jezusa Chrystusa Miłosiernego oraz urząd delegatów arcybiskupich do spraw gospodarczych przed kanoniczną wizytacją parafii¹⁰⁹.

Wydział Gospodarczo-Budowlany (od 1992 **Wydział Budownictwa i Sztuki Sakralnej**): protektor bp F. Musiel (do 1992), kierownik (od 1992 dyrektor) ks. Bronisław Preder (1985-1996), ks. Zdzisław Hatlapa (1996-2011). Koordynował wszelkie inwestycje diecezjalne w dziedzinie infrastruktury materialnej archidiecezji dbając także o dziedzictwo zabytków na jej terenie. Obejmował: delegata biskupa częstochowskiego ds. administracji dóbr diecezjalnych, Diecezjalną Komisję ds. Budownictwa i Konserwacji Obiektów Sakralnych, Diecezjalną Komisję ds. Zarządu Cmentarzami Grzebalnymi, Zespół Administratorów Domów Diecezjalnych, Diecezjalną Komisję ds. Sztuki Sakralnej, urząd Diecezjalnego Konserwatora Zabytków Sakralnych, a od 1992 ponadto: urząd delegata arcybiskupiego ds. gospodarczych przed kanoniczną wizytacją parafii, Komitet ds. Remontów i Budowy Wież Bazyliki Archikatedralnej w Częstochowie¹¹⁰ oraz Muzeum Zabytków Archidiecezji Częstochowskiej. Muzeum zostało poświęcone 20 kwietnia 1998 roku przez arcybiskupa metropolitę częstochowskiego Stanisława Nowaka. Przyczynkiem do stworzenia tej instytucji były bogate zbiory dzieł sztuki, gromadzone przez pierwszego biskupa częstochowskiego Teodora Kubinę. Muzeum wciąż pomnaża swoje zbiory dzięki nabytkom z kościołów (archi)diecezji, Polski, a nawet ze świata, prowadząc regularną działalność wystawienniczą, publicystyczną i dydaktyczną, organizując poza ekspozycjami stałymi także wystawy czasowe ze zbiorów własnych bądź archiwalnych czy wypożyczonych¹¹¹.

Dział Sądowniczy (nazwa do 1992) obejmował **Trybunał Diecezjalny - Sąd Biskupi**, (od 1992 **Sąd Metropolitalny w Częstochowie**). W czasie rządów pasterskich abp. S. Nowaka, urząd wikariusza sądowego pełnili: ks. Jan Walicki (1984-1986), ks. Zdzisław Wajzner (1986-1994), a następnie ks. Marian Szczepański (1994-2011)¹¹². Wikariusz sądowy miał ponadto swoich zastępców w osobach pomocniczych wikariuszy sądowych oraz zespół sędziów, promotora sprawiedliwości, obrońcę węzła małżeńskiego, notariusza i adwokatów¹¹³. Sąd rozstrzygał głównie sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa oraz inne sprawy dotyczące sakramentu małżeństwa, a także sakramentu święceń¹¹⁴. Wspomnieć należy, iż II

¹⁰⁹ Tenże, *Zarządzenie w sprawie wizytacji pasterskiej parafii*, CzWD 60 (1986), s. 153.

¹¹⁰ *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 1993*, s. 63.

¹¹¹ B. Blajer, *Muzeum Archidiecezji Częstochowskiej im. Biskupa Teodora Kubiny. 1998-2008*, Częstochowa 2008.

¹¹² *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 1993*, s. 261-263; S. Nowak, *Dekret promulgujący skład osobowy Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, CzWD 60 (1986), s. 143-150; *Kościół Częstochowski. Katalog osób i instytucji 1987*, Częstochowa 1987, s. 30-39.

¹¹³ M. Szczepański, *Działalność Sądu Biskupiego Diecezji Częstochowskiej w latach 1974-1998*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 154-157.

¹¹⁴ Tamże, s. 159.

Synod częstochowski zalecał, aby uczestniczący w działalności sądowej biskupa traktowali wypełnianie swych funkcji także jako działalność o charakterze duszpasterskim¹¹⁵.

Centralny organ planowania, wdrażania oraz egzekwowania efektów duszpasterstwa diecezjalnego, jakim była Kuria Diecezjalna posiadał swoje przełożenie w terenie na struktury pośrednie, które odgrywały przede wszystkim funkcje pastoralne, a dopiero po nich zarządzania i administracji. Miały one za zadanie koordynować duszpasterstwo parafialne w wymiarach międzyparafialnych, ale także być łącznikiem między podstawowymi jednostkami duszpasterskimi – parafiami, a centralą duszpasterstwa diecezjalnego.

Biskup częstochowski Stanisław Nowak obejmując rządy w diecezji w roku 1984 zastał ją podzieloną na sześć regionów duszpasterskich ustanowionych przez bp. S. Barełę w dniu 2 lutego 1982 roku. Regionami tymi były: duszpasterski region częstochowski I, częstochowski II, radomszczański, wieluński, zagłębiowski i zawierciański¹¹⁶. Według Synodu „region duszpasterski obejmuje część terytorium diecezji częstochowskiej i stanowi jednostkę duszpasterską odznaczającą się własną specyfiką uwarunkowań działalności pastoralnej. Celem i zarazem racją podziału na regiony jest konieczność dostosowania diecezjalnego programu duszpasterstwa do uwarunkowań danego terytorium, usprawnienie realizacji programów duszpasterskich ponadparafialnych i międzydekanalnych w oparciu o zasadę kościelnej jedności i koordynacji, a także ożywienie i pogłębienie kultu Matki Bożej w sanktuariach zwłaszcza z wizerunkami koronowanymi¹¹⁷. Region więc, jawił się w zamierzeniach jego twórcy, bp. S. Bareły, a potem jego kontynuatora abp. S. Nowaka jako jednostka duszpasterstwa ponaddekanalnego o charakterze specyficznym dla danej części Ludu Bożego Kościoła częstochowskiego, żyjącej na określonym historycznie i kulturowo terenie. Szczególnym jego rysem miała być maryjność, skoncentrowana wokół centralnego regionalnego sanktuarium maryjnego. Stanowiło to pewien rodzaj realizacji zasady pomocniczości w Kościele poprzez swego rodzaju formę decentralizacji. Z jednej strony zachowanie ścisłej jedności programowej z centrum planowania i kierowania duszpasterską aktywnością, a z drugiej strony otwartość na oddolne inicjatywy duszpasterskie, ubogacające duszpasterstwo ogólnodiecezjalne i adaptujące je do uwarunkowań regionalnych.

Na czele regionów stali dziekani regionów, których zadaniem była koordynacja pracy pastoralnej swojego regionu. Mieli być oni swoistego rodzaju łącznikiem między centralą

¹¹⁵ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 218.

¹¹⁶ W. Właźlak, *Rozwój sieci parafialnej i dekanalnej w diecezji częstochowskiej na przestrzeni jej historii*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 194.

¹¹⁷ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 291.

działu duszpasterstwa Kurii, a powierzonym ich trosce regionem. Odbywało się to na zasadzie przekazywania inspiracji i instrukcji rządcy diecezji w kierunku poszczególnych wspólnot, jak i sygnalizowanie opinii oraz proponowanie inicjatyw oddolnych samemu arcybiskupowi oraz jego współpracownikom¹¹⁸. Z tej idei oraz dyspozycji statutowych wynikało jasno, że dziekan regionu winien być swoistego rodzaju liderem duszpasterstwa w danym regionie, zarówno jako doświadczony praktyk-duszpasterz, jak i mający określone wizje duszpasterskie i zarażający nimi. Z urzędu dziekani regionu posiadali także władzę wizytatorów parafii i urzędów dziekańskich w swoim regionie. W latach 1984-1992 dziekanami regionów byli ks. Władysław Gołąb – region częstochowski I, ks. Stanisław Borecki – region częstochowski II, ks. Kazimierz Troczyński – region radomszczański, ks. Marian Stochniałek – region wieluński, ks. Wacław Wiciński – region zagłębiowski, ks. Piotr Mikłasiński – region zawierciański. W regionach odbywały się coroczne wielkopostne dni skupienia oraz wiosenne i jesienne dni duszpasterskie dla kapłanów, a także organizowano regionalne akcje duszpasterskie dla poszczególnych grup wiernych, np. pielgrzymka strażaków do Sanktuarium NMP Skarżycyckiej dla regionu zawierciańskiego, czy pielgrzymka kobiet do Sanktuarium NMP Anielskiej w Dąbrowie Górniczej dla regionu zagłębiowskiego. Nadto dziekan regionu współpracował z kolegiami regionalnych duszpasterzy do spraw poszczególnych sektorów duszpasterstwa, np. regionalnymi duszpasterzami rodzin, nauczycieli, służby zdrowia.

Reorganizacja podziału administracyjnego Kościoła katolickiego w Polsce w 1992 r., która pociągnęła za sobą zmianę granic diecezji częstochowskiej oraz podniesienia jej do rangi archidiecezji, spowodowała także zmianę sieci regionów duszpasterskich. Cały region zagłębiowski i część regionu zawierciańskiego (dekanat łazowski i siewierski) przeszły do nowopowstałej diecezji sosnowieckiej¹¹⁹. Trzy dekanaty regionu wieluńskiego (bolesławiecki, lututowski i wieruszowski) znalazły się w granicach nowej diecezji kaliskiej. Nowy podział archidiecezji na regiony został wprowadzony dekretem z dnia 30 marca 1992 roku. Od tej pory archidiecezja dzieliła się na cztery regiony duszpasterskie: częstochowski (dotychczasowy region częstochowski I i II zostały połączone w jeden region), radomszczański, wieluński i zawierciański¹²⁰. Podział taki utrzymał się do końca pasterskiej posługi abp. S. Nowaka w archidiecezji. W latach 1992-2011 dziekanami regionów byli: w regionie częstochowskim: ks. Władysław Gołąb, ks. Józef Słomian i ks. Jan Niezgoda, w regionie radomszczańskim ks.

¹¹⁸ Statut regionów Duszpasterskich Diecezji Częstochowskiej, w: *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 292.

¹¹⁹ W. Właźlak, *Rozwój sieci parafialnej i dekanalnej w diecezji częstochowskiej na przestrzeni jej historii*, s. 195.

¹²⁰ S. Nowak, *Dekret wprowadzający nowy podział archidiecezji częstochowskiej na regiony duszpasterskie*, WACz 66 (1992), s. 202-203.

Marian Jeziński, ks. Eugeniusz Kołodziejczyk, ks. Stanisław Matysiak i ks. Antoni Arkit, w regionie wieluńskim ks. Marian Stochniałek, ks. Marian Gąsiorowski, ponownie ks. Marian Stochniałek i ks. Marian Mermer, w regionie zawierciańskim ks. Piotr Mikłasiński, ks. Zdzisław Skrzek, ks. Marian Dewudzki i ks. Jan Batorski.

Oprócz regionu duszpasterskiego inną formą struktury pastoralno-administracyjnej istniejącą od początku diecezji częstochowskiej był dekanat. Biskupi częstochowscy organizowali sieć dekanalną uwzględniając bieżącą ewolucję życia diecezjalnego. Abp S. Nowak zastał w chwili objęcia rządów w diecezji 39 dekanatów. Rozeznawszy bieżącą sytuację duszpasterską w diecezji w dniu 26 sierpnia 1985 roku wydał dekret reorganizujący dotychczasową sieć dekanalną w diecezji częstochowskiej. Powołano wówczas nowe dekanaty: św. Antoniego Padewskiego w Dąbrowie Górniczej, lututowski, osjakowski, Chrystusa Króla w Sosnowcu, sulmierzycki, św. Wojciecha w Wieluniu, NMP Królowej Polski w Zawierciu i św. Piotra i Pawła w Zawierciu oraz ustanowiono nowe granice następujących dekanatów: NSPJ w Dąbrowie Górniczej, NMP Anielskiej w Dąbrowie Górniczej, św. Jadwigi Śląskiej w Sosnowcu, św. Tomasza w Sosnowcu, Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu, Matki Bożej Pocieszenia w Wieluniu i wieruszowskiego¹²¹. Ponadto w 1990 powstał dekanat koziegłowski. W sumie po tej reorganizacji diecezja liczyła 46 dekanatów¹²².

Po reorganizacji administracji Kościoła katolickiego w 1992 roku, przeszły do diecezji sosnowieckiej następujące dekanaty: Trójcy Przenajświętszej w Będzinie, św. Stanisława BM w Czeladzi, św. Antoniego Padewskiego w Dąbrowie Górniczej, NMP Anielskiej w Dąbrowie Górniczej, NSPJ w Dąbrowie Górniczej, łazowski, Chrystusa Króla w Sosnowcu, św. Jadwigi Śląskiej w Sosnowcu, św. Tomasza w Sosnowcu, Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu, sączowski, siewierski, a do diecezji kaliskiej: dekanat bolesławiecki, lututowski i wieruszowski. Archidiecezja liczyła po podziale 31 dekanatów. Abp Stanisław Nowak kierując się troską o przejrzystą i skuteczną współpracę duszpasterzy parafialnych tworzył także nowe dekanaty. Wskutek dalszych podziałów dekanatów istniejących powstały nowe: w 1998 roku dekanat świętokrzyski w Częstochowie, w 1999 dekanat miedźnowski, w 2000 dekanat św. Antoniego z Padwy w Częstochowie i dekanat mokrski, a w 2011 dekanat mykanowski, w sumie 36 dekanatów¹²³.

¹²¹ Tenże, *Dekret reorganizujący sieć dekanalną archidiecezji częstochowskiej*, CzWD 59 (1985), s. 207-211.

¹²² *Diecezja i archidiecezja częstochowska w czasach czwartego biskupa częstochowskiego Stanisława Nowaka (1984-2011)*, w: *Archidiecezji Częstochowska. Katalog 2011*, s. 50.

¹²³ Tamże.

Motywy pastoralnym, który przyświecał abp. Nowakowi w reorganizacji sieci dekanalnej była troska „o efektywną działalność duszpasterską o wymiarze międzyparafialnym”¹²⁴. Jak bowiem głosił II Synod w tej materii „dekanat stanowi jednostkę duszpasterską i administracyjną w ramach diecezji, składającą się z parafii oraz innych ośrodków duszpasterskich (wikariatów terenowych, ośrodków duszpastersko-katechetycznych, rektoratów itp.), które łączy podobieństwo usytuowania społeczno-religijnego i geograficznego, dzięki czemu istnieje łatwość wzajemnego, skutecznego i szybkiego kontaktowania się duszpasterzy i wiernych dla osiągnięcia większego dobra duchowego i wzrostu Kościoła. Celem pierwszorzędnym podziału diecezji na dekanaty jest zespolenie działalności duszpasterskiej kapłanów określonego terenu w oparciu o kościelne zasady pomocniczości jedności i koordynacji. Dekanat wspomaga parafie, które nie zawsze są w stanie podjąć różne działania apostolskie o charakterze specjalistycznym i nadzwyczajnym. Dekanat z jednej strony opiera się na parafii jako jednostce podstawowej w Kościele, a z drugiej wchodzi w skład regionu duszpasterskiego, który nie przekreślając, ani nie ujmując nic naturze dekanatu, pomaga mu wypełnić zadania pastoralne z szerokim uwzględnieniem kontekstu socjo-kulturowego i historycznego”¹²⁵. Dekanat więc został ustanowiony zasadniczo pod kątem duszpasterskim, oczywiście bez zaprzeczania jego administracyjno-prawnego charakteru określonego przez Kodeks Prawa Kanonicznego. W związku z tym, także osoba dziekana została przedstawiona bardziej jako duszpasterza, aniżeli funkcjonariusza administracji kościelnej: „winien on być pierwszym duszpasterzem dekanatu, zdolnym do potęgowania i kierowania wspólną działalnością pastoralną. W związku z powyższym winien on posiadać takie przymioty jak odpowiednia wiedzę roztropność pobożność i apostolska gorliwość oraz inne cechy nadprzyrodzone, wymagane przez prawo oraz przez współczesne warunki duszpasterzowania”¹²⁶.

Jak więc wynika z prezentacji centralnej roli biskupa diecezjalnego, jako głównego duszpasterza w Kościele partykularnym, wspieranego przez jego współpracowników, tworzących rady diecezjalne oraz kierujących strukturami duszpasterskimi, zarówno centralną (kurią) jak i pośrednimi (regionem i dekanatem) możliwy jest planowy proces urzeczywistniania się Kościoła przez duszpasterstwo ukierunkowane na służbę wszystkim wspólnotom działającym w łonie diecezji, podejmującym misję ewangelizacyjną *ad intra et ad extra Ecclesiae*. Szczególnie wyakcentowany był charakter duszpasterski wszystkich tych

¹²⁴ S. Nowak, *Dekret reorganizujący sieć dekanalną w Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 59 (1985) s. 207-211.

¹²⁵ *Statut Księży Dziekanów Diecezji Częstochowskiej*, w: *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 284.

¹²⁶ Tamże, s. 285.

struktur, w celu zacieśnienia współpracy międzyparafialnej w ich ramach, a przez to w całej diecezji z tak często podkreślaną przez II Synod zasadą jedności i koordynacji¹²⁷.

3.2. URZECZYWISTNIANIE SIĘ KOŚCIOŁA W PARAFII JAKO PODSTAWOWEJ WSPÓLNOCIE KOŚCIELNEJ

Tajemnica Kościoła - Komunii Misyjnej wyraża się i aktualizuje w poszczególnych diecezjach, podzielonych duszpastersko na mniejsze wspólnoty, wśród których ze względu na szczególną ważność wyróżnia się parafia¹²⁸. Także dzieje zbawienia toczące się w Kościele częstochowskim to głównie dzieje jego podstawowych wspólnot - parafii. Biskup S. Nowak miał świadomość wartości i nieodzowności parafii w urzeczywistnianiu się Kościoła w powierzonej mu wspólnotie diecezjalnej¹²⁹. Wyrażał ją w sposób nader prosty, jako pewnego rodzaju oczywistość i teologiczną i pastoralną: „Nasz Kościół Częstochowski to parafie”¹³⁰. Także w perspektywie przyszłości konstatował: „Wysiłek zatem Kościoła częstochowskiego powinien przede wszystkim wypowiadać się w zwyczajnej pracy duszpasterskiej, katechetycznej, uświęcającej i charytatywnej w parafiach. Tam dokonywać się winno wielkie dzieło uświęcania człowieka. Nigdy dosyć słów, jak bardzo podstawowy i istotny jest ten właśnie wymiar Kościoła diecezjalnego”¹³¹. Nie znaczy to, żeby nie widział w diecezji miejsca dla innych wspólnot. Podkreślał bowiem: „Nie umniejszając roli ruchów i wspólnot odnowy życia chrześcijańskiego, duszpasterstwo nasze opiera się przede wszystkim na parafiach. Zawsze będzie aktualne powiedzenie wybitnych ludzi Kościoła w rodzaju kardynała Giovanniego Bony, który trafnie stwierdził, że Kościół idzie do Królestwa niebieskiego na nogach proboszczów”¹³². Czerpał w tym względzie z nauczania Jana Pawła II, który uświadamiał, że chociaż oprócz parafii „istnieją i inne płaszczyzny zgromadzeń prawnie wyspecjalizowanych (...), to jednak parafia zachowuje swoje miejsce pierwszorzędne w strukturach Kościoła partykularnego”¹³³.

¹²⁷ II Synod Diecezji Częstochowskiej, s. 221.

¹²⁸ FC 70.

¹²⁹ M. Duda, *Parafia dziś, parafia jutro w Kościele częstochowskim. W poszukiwaniu nowego modelu parafii. Wykłady do Kapłanów Archidiecezji Częstochowskiej – 25.05.2000*, w: Tenże, *Parafia - kawałek nieba*, s. 239-244.

¹³⁰ S. Nowak, *List pasterski na Boże Narodzenie 2011 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 215.

¹³¹ Tenże, *Teologia Kościoła Częstochowskiego*, s. 113.

¹³² Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 83.

¹³³ Joannes Paulus II, *Ad quosdam Galliae sacros Praesules occasione oblata visitationis advApostolorum limina coram admissos - 30.01.1987*, AAS, 139 (1987) s. 1225

W tej perspektywie parafie jawią się jako swego rodzaju „przestrzeń życiowa” diecezji¹³⁴, szczególne „tworzywo i sieć” wspólnoty diecezjalnej¹³⁵, jej „życiowe ogniwo” w codzienności¹³⁶, „tkanka” Kościoła partykularnego, „kamyczek w mozaice”, jaką stanowi diecezja¹³⁷. A dzieje się tak dlatego, że w parafii Kościół partykularny znajduje swój wyraz najbardziej bezpośredni i widzialny, a lud chrześcijański w sposób zwyczajny wyraża w niej swoje życie¹³⁸. Ostatecznie bowiem, parafia jest ze swej natury „częścią diecezji – jakby jej komórką”¹³⁹, wspólnotą w konkretnym kościele partykularnym¹⁴⁰. Znalazło to wyraz w Kodeksie Prawa Kanonicznego, gdzie definiuje się parafię jako „określoną wspólnotę (*communitas*) wiernych (*christifideles*) utworzoną na sposób stały w Kościele partykularnym, nad którą pasterską pieczę, pod władzą biskupa diecezjalnego, powierza się proboszczowi jako jej własnemu pasterzowi”¹⁴¹.

II Synod Diecezji Częstochowskiej odnowił spojrzenie na parafię w świetle nauki Soboru Watykańskiego II, ukazując ją jako podstawową wspólnotę – społeczność Kościoła. Podkreślił, iż wspólnota parafialna nie jest na pierwszym miejscu jednostką administracyjną Kościoła, czy swego rodzaju instytucją usługową, ale „żywą częścią Ludu Bożego, gdzie podstawą jedności wszystkich członków parafii jest życiodajna więź z Jezusem Chrystusem”¹⁴². Biskup częstochowski za Janem Pawłem II doceniał parafę, będącą wielkim skarbem dla Kościoła¹⁴³. I dodawał „Chwała parafii, chwała dobrej parafii”¹⁴⁴. Parafia bowiem stanowi swoistą szkołę, szkołę Jezusa Chrystusa, w której odbiera się naukę o pomnażaniu skarbu wiary. To właśnie w parafii jest głoszone, słuchane i rozważane Słowo Boże. To w parafii jest miejsce najwłaściwsze do przeżywania liturgii, szafowania i przyjmowania sakramentów, bowiem to tutaj dokonuje się duchowa odnowa tych wszystkich, którzy pragną stać się częścią wspólnoty wierzących¹⁴⁵. A przy okazji wprowadzania nowych form katechezy

¹³⁴ Jan Paweł II, *Orędzie na XVIII Światowy Dzień Powołań*, w: NP 1981, t. IV, 1, Poznań 1989, s. 508.

¹³⁵ Tenże, *Rola Akcji Katolickiej w parafii, Przesłanie do asystentów włoskiej Akcji Katolickiej* [19.02.2003], OR wp 24 (2003) nr 4, s. 30.

¹³⁶ PG 45.

¹³⁷ Jan Paweł II, *Słuchajcie Słowa Bożego i wprowadzajcie je w życie, Chiavari* [11.09.1988], OR wp 20 (1999) nr 1, s. 28.

¹³⁸ Tamże, s. 206.

¹³⁹ DA 10.

¹⁴⁰ Por. KPK, kan. 515, par. 1.

¹⁴¹ Tamże.

¹⁴² *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 152-153.

¹⁴³ M. Duda, *Parafia a świat wartości*, Częstochowa 2004, s. 99-103.

¹⁴⁴ APA, sygn. brak. S. Nowak, *Przemówienie na święceniach kapłańskich 10.05.2008 - Archikatedra Częstochowska*.

¹⁴⁵ Jan Paweł II, *Parafia i jej pasterz, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa - 23.11.2001*, OR wp 23 (2002) nr 4, s. 29-30.

parafialnej zachęcał: „Zapisać się do szkoły, gdzie (...) uczą pięknie kochać. (...) Parafia bowiem ponosi główną odpowiedzialność za wychowanie człowieka do życia w Kościele”¹⁴⁶.

Od początku swojego pontyfikatu priorytetem posługiwania abp. S. Nowaka było oddanie się dziełu pogłębienia życia religijnego w parafiach oraz ilościowego ich pomnażania. W tworzeniu parafii widział nie tyle działalność czysto administracyjną, co historiozabawczą. Wyznaje on, że „tworzenie się tych nowych ośrodków życia religijnego, dawało wiele satysfakcji duchowych. Było się bliskim świadkiem jakiejś pięknej tajemnicy wzrostu Królestwa Bożego na ziemi. Za dekretami ustanawiającymi nowe wspólnoty parafialne szły bowiem bardzo konkretne przejawy tworzenia się nowych miejsc kultu Bożego i zbawienia ludzi”¹⁴⁷. Podkreśla także, iż głównym powodem tworzenia nowych parafii „było dobro wiernych, żeby w swojej dzielnicy, w grupie możliwej do opanowania, można było łatwiej korzystać z posług sakramentalnych i innych”¹⁴⁸.

Opierał się w tym względzie na owej podstawowej opcji, jaką sobie wyznaczył, a mianowicie maksymalnego przybliżania Stołu Słowa Bożego i Eucharystii do wiernych¹⁴⁹. To właśnie przez parafię i w parafii Kościół powszechny i partykularny staje się dla ludzi Kościołem bliskim, ich Kościołem, będącym w zasięgu człowieka, obecnym w jego życiu, zrozumiałym dla niego i jednocześnie rozumiejącym go. Dlatego też, podkreślał wiarę diecezjan, która przewyciężała różne przeciwności w imię przekonania, „że tworzy się coś nowego i powstaje, jak mówiono „nasz kościół”, „nasza parafia”. Będzie i „nasz ksiądz”, bliżej nas i bliżej naszej młodzieży i dzieci”¹⁵⁰. Niejednokrotnie też dostrzegał abp Nowak problem oddalenia kościoła od ludzi nawet w sensie czysto fizycznym, który groził oddaleniem w sensie duchowym. Uświadamiał zatem w związku z tym prawdę, że „Słowo Boże dociera do nas poprzez znaki widzialne. Także działalność zbawcza, sakramentalna potrzebuje materialnych znaków (...)”¹⁵¹. Tak bardzo zbieżna była ona z nauczaniem i doświadczeniem Jana Pawła II, którą zawarł w adhortacji „Christifideles laici”, iż „parafia jest niejako ostatecznym umiejscowieniem Kościoła, a poniekąd samym Kościołem zamieszkującym pośród swych synów i córek”¹⁵². A ponieważ Kościół ze swej natury jest misyjny, ma przybliżyć Chrystusa

¹⁴⁶ S. Nowak, *List pasterski przed rozpoczęciem katechezy przygotowującej do życia w rodzinie* [15.09.2005], s. 443.

¹⁴⁷ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 84.

¹⁴⁸ Tamże, s. 113.

¹⁴⁹ M. Duda, *O bliską w przestrzeni obecność Kościoła poprzez parafię. Z najnowszej historii tworzenia parafii w naszej archidiecezji - Wykład do księży na Studium Proboszczowskim* – 27.10.2000, w: Tenże, *Parafia - kawałek nieba*, s. 257-259.

¹⁵⁰ S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 84.

¹⁵¹ Tenże, *List do kapłanów diecezji częstochowskiej w sprawie podjęcia budowy kaplic katechetycznych i kościołów* [16.09.1987], w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 337.

¹⁵² CHL 26.

do wszystkich ludzi, dlatego parafia stanowi podstawowe miejsce owego zbliżenia, stając się ze swej natury wspólnotą misyjną. Podkreślenie misyjności jako związanej w sposób absolutny z naturą parafii, idzie aż tak daleko, w nauczaniu Jana Pawła II, iż papież uważa ją za warunek *sine qua non* istnienia parafii. „Żadna wspólnota chrześcijańska nie spełni wiernie swojego zadania, jeśli nie będzie wspólnotą misyjną. Albo będzie wspólnotą misyjną, albo przestanie być nawet wspólnotą chrześcijańską”¹⁵³. To właśnie przez parafię najpełniej realizuje się dzieło przenikania Kościoła między ludzi, ich życie i sprawy. Tak pojęta relacja ukazuje według Jana Pawła II prawdę, iż „parafia rodzi Kościół, a Kościół rodzi parafię”¹⁵⁴. Szczególnie cenne jest w tym względzie stwierdzenie zawarte w adhortacji Jana Pawła II „Catechesi tradendae”: „Parafia musi odnaleźć na nowo swoje powołanie, które każe jej być domem rodzinnym, braterskim i gościnnym, w którym ochrzczeni i bierzmowani uświadamiają sobie, że są Ludem Bożym. Tam w jednej czynności liturgicznej łamie się dla nich obficie chleb zdrowej nauki i chleb eucharystyczny, stamtąd są codziennie posyłani, by pełnili swe apostołskie zadania wszędzie, gdzie kipi życie świata”¹⁵⁵.

W tak pojętej parafii, stanowiącej „dom rodzinny, braterski i gościnny”, widział abp S. Nowak wielką szansę ewangelizacyjną i katechizacyjną. Bowiem według niego dopiero parafia, a nie tylko punkt dojazdowy, stwarzała szansę na pogłębione duszpasterstwo w danej miejscowości. Kapłan, obecny wśród swoich parafian, mieszkający z nimi, dzielący ich problemy, miał szansę stać się autentycznym świadkiem wiary dla wiernych. Taki duszpasterz miałby szansę pociągnąć innych do różnego rodzaju inicjatyw, przedsięwzięć natury duchowej, charytatywnej i społecznej. Zauważał, że fakt istnienia kościoła filialnego lub innego miejsca z przeznaczeniem do sprawowania liturgii owszem, zaspokajał tę podstawową potrzebę, jaką jest dostępność Mszy św., nie dawał jednak realnych możliwości pielęgnowania i rozwoju wiary. Stąd też parafia, nawet niewielka liczebnie, według wizji Pasterza częstochowskiego dawała duszpasterzom możliwość szybszego i lepszego poznania swoich wiernych, a przez to szansę na ich zaangażowanie w życie parafii. Na przestrzeni najnowszej historii Kościoła częstochowskiego można dostrzec wiele przykładów wspólnot parafialnych, w których dało się zaobserwować zwiększone zaangażowanie ze strony wiernych, którzy *de facto* wzięli odpowiedzialność za swoją parafię w sensie duchowym i materialnym. W swoich listach pasterskich abp Nowak wielokrotnie podkreślał konieczność udziału parafii w różnych

¹⁵³ Jan Paweł II, *Dzieło Ewangelizacji posłannictwem chrześcijanina. Orędzie na Światowy Dzień Misyjny* - 19.05.1991, OR wp 12 (1991) nr 7, s. 34.

¹⁵⁴ M. Duda, *Parafia a świat wartości*, s. 130.

¹⁵⁵ CT 67.

wydarzeniach życia diecezji. Chociaż uczestniczyła w nich zwykle większa czy mniejsza delegacja, widział w niej uczestnictwo całej parafii. Zapraszał: „Niech wszystkie parafie przyjdą w tym dniu w swoich przedstawicielach, a lepiej jeszcze w zorganizowanych grupach, na Jasną Górę”¹⁵⁶. Zachęcał do solidarności parafialnej w ramach diecezji, apelując np. o wsparcie nowopowstałych parafii w budowie ich kościołów¹⁵⁷. Ukazywał tym samym konieczność budowania komunii między parafiami w wymiarze Kościoła partykularnego.

Opierając się więc na teologii parafii Jana Pawła II oraz bazując na dziedzictwie w tej materii, swoich poprzedników, abp Nowak podjął ich dzieło rozwoju ilościowego wspólnot parafialnych i filialnych wspólnot pomocniczych. Pisał już na początku swojej posługi: „Nie wolno nam jednak na tym poprzestać. Rozwijające się miasta Zagłębia i inne regiony diecezji wymagają ciągle nowych ośrodków duszpasterskich. Już Biskup Teodor Kubina widział potrzebę 400 parafii w naszej diecezji. Tymczasem, mimo ogromnego rozwoju naszych miast i osiedli, mimo powołania do życia przez moich poprzedników stu kilkudziesięciu placówek duszpasterskich, brakuje nam do tej liczby kilkudziesięciu parafii. Trzeba nam przyspieszyć kroku”¹⁵⁸.

Owocem działania Pasterza częstochowskiego w tym zakresie było utworzenie łącznie 132 placówek duszpasterskich, w tym 129 parafii terytorialnych, 1 parafii personalnej, 1 wikariatu terenowego, 1 rektoratu¹⁵⁹. Z tego 29 placówek duszpasterskich – 28 parafii i 1 wikariat terenowy zostało powołanych na terenie obecnej diecezji sosnowieckiej, należącym przed 25 marca 1992 r. do diecezji częstochowskiej¹⁶⁰, 2 parafie na terenie obecnej diecezji kaliskiej, należącym przed 25 marca 1992 r. do diecezji częstochowskiej¹⁶¹, a 99 placówek duszpasterskich – 97 parafii terytorialnych, 1 personalna, 1 rektorat w granicach obecnej archidiecezji częstochowskiej¹⁶². Warto podkreślić, iż w okresie PRL w latach 1984-1989 bp S. Nowak utworzył w diecezji aż 78 placówek duszpasterskich – 77 parafii i 1 wikariat terenowy. Natomiast w III Rzeczypospolitej erygował jeszcze kolejnych 51 placówek duszpasterskich – 49 parafii terytorialnych, 1 parafię personalną i 1 rektorat¹⁶³.

¹⁵⁶ S. Nowak, *List pasterski na Wielkanoc 2011 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T.I/1, s. 474.

¹⁵⁷ Tenże, *Słowo w sprawie budowy kościołów, kaplic katechetycznych* [20.10.1986], w: Tenże, *Siewca Słowa*, s. 479-481.

¹⁵⁸ Tenże, *Orędzie na rozpoczęcie pasterskiej posługi w Kościele częstochowskim*, s. 21.

¹⁵⁹ Aneks nr 4 – Placówki duszpasterskie utworzone przez arcybiskupa S. Nowaka 1984-2011.

¹⁶⁰ M. Duda, *Troska biskupów częstochowskich o nowe parafie w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1925-1992*, s. 101-105.

¹⁶¹ Tenże, *Dynamizm misyjny Kościoła częstochowskiego urzeczywistniający się w powstawaniu nowych wspólnot parafialnych w czasie posługi (arcy)biskupa Stanisława Nowaka (1984-2009)*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 25-49.

¹⁶² Tamże.

¹⁶³ Tamże.

Na marginesie zaznaczyć trzeba, iż 103 placówki powstały bezpośrednio z jego inicjatywy, a pozostałe przekształcił w parafie z wikariatów i ośrodków duszpasterskich powołanych czy zaprojektowanych przez bp. S. Barełę¹⁶⁴. Sam pisał o tym: „Zostawił on [bp S. Bareła] swemu następcy Kościół w dynamizmie apostołskim, dobrze zorganizowany w dekanaty i regiony duszpasterskie, bogaty w budujące się kościoły i kaplice katechetyczne”¹⁶⁵. Różnego typu ośrodki duszpasterskie, inicjowane przez bp. Barełę poprzez zlecenie konkretnym kapłanom ich organizację, musiały być tworzone właściwie od podstaw, nieraz początkowo jako wikariaty terenowe, bądź też od razu, jako pełnoprawne parafie. „Gdy chodzi zwłaszcza o Częstochowę i Zagłębie Dąbrowskie pozwoleń tych było wiele. Istniejące już tzw. „wikariaty terenowe” i „ośrodki duszpastersko-katechetyczne” mozolnie organizowały się, jako przyszłe wspólnoty parafialne i od biskupa, przychodzącego do diecezji, oczekiwano tylko decyzji zatwierdzających parafie”¹⁶⁶. Znaczna część tych wspólnot nie miała własnego kościoła czy kaplicy, często korzystała z tymczasowego baraku lub pomieszczeń mieszkalnych. Abp S. Nowak podjął więc dzieło rozpoczęte przez swojego bezpośredniego poprzednika. Wspominał: „Rozpoczęła się dla mnie w ten sposób pracowita, choć bardzo radosna posługa inicjowania nowych placówek duszpasterskich, a w związku z tym liczne obrzędy poświęcenia krzyży na placach budów, błogosławienie prowizorycznych kościołów i kaplic mszalnych, wmurowywanie kamieni węgielnych pod nowe świątynie, poświęcanie kościołów w surowym stanie, wreszcie, po latach, ich konsekracje”¹⁶⁷.

Abp S. Nowak apelował do wiernych o podjęcie inicjatyw tworzenia nowych parafii z zapałem i entuzjazmem, obalając pojawiające się argumenty o zbyt dużej liczbie kościołów potrzebą zapewnienia każdemu godnych warunków do modlitwy¹⁶⁸. Jako wyzwanie duszpasterskie traktował wielkie osiedla Częstochowy i Zagłębia pozbawione odpowiedniej liczby świątyń, albo posiadających kościoły małe, kompletnie nieadekwatne wielkością do ilości wiernych. Troszczył się też o mieszkańców małych wiosek, szczególnie starszych i chorych, którzy chcąc dostać się do kościoła musieli przejść po kilka kilometrów¹⁶⁹. Widział też w powstawaniu nowych świątyń dobroczynną, wspólnototwórczą rolę, gdyż wierni integrowali się budując swój kościół parafialny, niejednokrotnie z ogromnym zapałem i

¹⁶⁴ Tamże, s. 40-43; por. W. Właźlak, *Rozwój sieci parafialnej i dekanalnej w Diecezji Częstochowskiej na przestrzeni jej istnienia*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 177.

¹⁶⁵ S. Nowak, *Orędzie na rozpoczęcie pasterskiej posługi w Kościele częstochowskim*, s. 20.

¹⁶⁶ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 82.

¹⁶⁷ Tamże, s. 83.

¹⁶⁸ Tenże, *Słowo w sprawie budowy kościołów, kaplic katechetycznych* [20.10.1986], w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 480.

¹⁶⁹ Tamże.

poświęceniem¹⁷⁰. W wielu też sytuacjach to wierni byli oddolnymi inicjatorami powstania parafii w ich miejscowości¹⁷¹.

Podsumowując aktywność na polu tworzenia nowych parafii abp Nowak napisał: „Wydaje się, że nasza diecezja dobrze wykorzystała ten czas i stąd zaistniały widoczne owoce w budownictwie sakralnym w skali całej archidiecezji, a także w skali poszczególnych parafii. I tu trzeba zaakcentować, że zwłaszcza w miastach nastąpił duży postęp, gdy chodzi o liczbę kościołów i parafii. Dotyczy to zwłaszcza Częstochowy oraz miast Zagłębia Dąbrowskiego: Sosnowca, Dąbrowy Górniczej, Będzina i Czeladzi, a także pozostałych miast i miasteczek diecezji: Zawiercia, Myszkowa, Poręby, Radomska, Kłobucka, Blachowni, Wielunia, Praszki, Pajęczna i Działoszyna”¹⁷².

Erygowanie tak dużej liczby nowych parafii przyniosło nie dające się zmierzyć owoce duchowe, zarówno nadprzyrodzone, jak i te o charakterze społeczno-kulturowym. Do pierwszych należy zaliczyć przede wszystkim przybliżenie łaski sakramentalnej, która dla wielu stała się teraz o wiele przystępniejsza. Kult Boży sprawowany w kościele usytuowanym czy to w wielkim blokowisku, czy w małej wiosce, stał się obrazem powszechnym. Parafia, która jest blisko ludzi, siłą rzeczy oddziałuje najintensywniej w porządku łaski. W taki sposób dla wielu rzeczywistość Kościoła staje się osobistym doświadczeniem, a nie wyczytanym dogmatem: „Co więcej w kościołach naprawdę mieszka pod postaciami chleba i wina żywy Bóg. Każdy kościół, jak mawiali święci, jest kawałkiem nieba na ziemi”¹⁷³.

Należy także zauważyć pozytywne skutki społeczno-kulturowe spowodowane rozwojem sieci parafialnej. Niewątpliwie w pierwszym okresie pasterskiej posługi, w czasach reżimu komunistycznego, parafie stały się swoistymi ośrodkami opozycji moralnej wobec nieprzyjaznej władzy, oazami wolności. Obecne wcześniej i nowopowstające parafie przyczyniały się także do wyzwiania autentycznej aktywności i zaangażowania ludzi, w obliczu marazmu życia i fasadowej działalności społecznej w ówczesnych socjalistycznych warunkach¹⁷⁴. Także w późniejszym okresie, już w wolnej Polsce, nowe parafie stawały się często ośrodkami przekazu kultury, miejscami wartościowych spotkań, akcji i przedsięwzięć.

¹⁷⁰ Tenże, *Słowo o budowie nowych kaplic i kościołów w 1989 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 484-485.

¹⁷¹ Do takich parafii można zaliczyć m.in. parafię w Kurowie i Witkowicach-Nieznanicach: Tenże, *Dekret powołujący parafię pw. Miłosierdzia Bożego w Kurowie*, WACz 67 (1993), s. 270. W dekreście tym znajduje się następujące sformułowanie: „Odpowiadając na powtarzane prośby mieszkańców Kurowa, mając na uwadze dobro duchowe mieszkańców (...) w tej części parafii chotowskiej (...) niniejszym powołuję parafię pw. Miłosierdzia Bożego w Kurowie”; por. W. Właźlak, *Działalność administracyjno-terytorialna (arcy)biskupa Stanisława Nowaka (1984-2009)*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, s. 208.

¹⁷² Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 7.

¹⁷³ Tenże, *Słowo o budowie nowych kaplic i kościołów [10.10.1985]*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 478.

¹⁷⁴ P. Kostrzewski, *Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła, częstochowskiego 1984-1989*, VeC 10, s. 259-260.

Niewątpliwie znaczną rolę pełniły parafie w najbardziej celowanej, niezwykle zindywidualizowanej działalności charytatywnej. Trzeba stwierdzić, że i obecnie w niejednym miejskim blokowisku, czy małej wiosce parafia i kościół parafialny są jedyną przestrzenią wymiany myśli, czy podjęcia głębszej refleksji nad sobą i swoim życiem. Należałoby w tym miejscu również wspomnieć dobro, które stało się udziałem kolejnych społeczności lokalnych, poprzez zawiązanie więzi międzyludzkich i ich pogłębienie w tyłu nowych wspólnotach parafialnych¹⁷⁵. Najważniejsze jednak od strony ludzkiej było upodmiotowienie niektórych wspólnot lokalnych, co wyzwoliło wyjątkową energię zaangażowania, a także słusznej lokalnej dumy¹⁷⁶.

Za ilościowym pomnożeniem wspólnot parafialnych szła również troska o ich jakość duchową i duszpasterską. Już w orędziu na początek posługi abp Nowak pisał: „Za rozwojem widzialnych świątyń winien iść rozwój duchowy diecezji¹⁷⁷. Chodziło bowiem o to, by nowe parafie podejmowały nowy styl duszpasterstwa właściwy nowym czasom i wyzwaniu nowej ewangelizacji. Na początku roku 2000 z inicjatywy abp. S. Nowaka odbyły się regionalne dni duszpasterskie dla kapłanów, na których podjęto tematykę odnowy parafii, jako podstawowej wspólnoty urzeczywistniającej Tajemnicę Kościoła w łonie częstochowskiego Kościoła partykularnego¹⁷⁸. Chodziło bowiem nie tylko o odnowienie parafii jako struktury, ale także odnowę jej podstawowych funkcji, przez którą urzeczywistnia się Kościół¹⁷⁹. W sumie sprowadza się to do odnowy duszpasterstwa parafialnego. Bowiem duszpasterstwo to, w przeciągu blisko stulecia Kościoła częstochowskiego, będące w służbie uświęcenia tej właśnie części Ludu Bożego, miało rozmaite formy i struktury, których pozytywne owoce trwają w ludziach. Niemniej duszpasterstwo to zmieniało się i nadal zmienia obecnie, a konieczność zmian w duszpasterstwie widać tym bardziej, im bardziej obserwuje się jego małą skuteczność, czy wręcz nieprzydatność w szybko zmieniającym się świecie. Parafia jako podstawowa komórka Kościoła, a zarazem wytwór Kościoła historycznego, również podlega tym zmianom. Chcąc więc realizować naczelne zadanie duszpasterskie, jakim jest nowa ewangelizacja, z konieczności trzeba było postawić pytanie o podstawowe środowisko kościelne, w którym ma być ona podjęta i prowadzona. Stąd też wysunięto tezę, że nowa ewangelizacja w diecezji dokonywać się będzie głównie, chociaż niewyłącznie, w parafii i poprzez parafię. Ten stan

¹⁷⁵ P. Stefaniak, *Ostoja nadziei. Dzieje kościoła parafialnego świętego Wojciecha Biskupa i Męczennika w Częstochowie*, s. 88-98.

¹⁷⁶ M. Duda, *O bliską w przestrzeni obecność Kościoła poprzez parafię*, s. 257-258.

¹⁷⁷ S. Nowak, *Orędzie na rozpoczęcie pasterskiej posługi w Kościele częstochowskim*, s. 21.

¹⁷⁸ M. Duda, *Parafia dziś, parafia jutro w Kościele częstochowskim*, s. 241.

¹⁷⁹ Y. Ferraro, *La paroisse. Une réalisation de l'Église particulière*, "Nouvelle Revue Theologique" 133-1 (2011), s. 78-88.

rzeczy dyktował konieczność odnowy stylu duszpasterskiego parafii. Ostatecznie bowiem chodziło o upowszechnienie stylu duszpasterstwa misyjnego w trzecim tysiącleciu chrześcijaństwa. W tym też kierunku zostały przez abp. Nowaka sformułowane priorytety duszpasterskie w parafiach, a mianowicie duszpasterstwo rodzin, duszpasterstwo młodzieży czy posługa wobec ubogich. Miała temu służyć odnowa i zaprowadzenie katechezy sakramentalnej w parafiach oraz zwłaszcza wielkie akcje misyjne lat duszpasterskich 2003/2004 i 2010/2011. Wszystko to miało być realizowane poprzez odnowienie podstawowych funkcji parafii: przekazu Słowa Bożego, sprawowania kultu, zwłaszcza eucharystycznego oraz diakonii i braterskiej służby miłości. Stąd też przyszłość Kościoła częstochowskiego wiązała się z przyszłością odnowionej wizji parafii¹⁸⁰.

3.3. URZECZYWISTNIANIE SIĘ KOŚCIOŁA W RODZINIE – ECCLESIOŁA

Rodzina jest podstawową wspólnotą zarówno społeczeństwa, jak i Kościoła i to według zamysłu Bożego, a nie z ludzkiego ustanowienia. Ta zasadnicza prawda kontestowana we współczesności, była nieustannie przypominana przez magisterium kościelne w okresie pontyfikatu Jana Pawła II oraz jego następców¹⁸¹. Na rodzinie więc jako podstawowej komórce nie tylko życia społecznego, ale i eklezjalnego bazuje Kościół partykularny, ostatecznie zaś Kościół powszechny¹⁸². Jej osłabienie związane jest z osłabieniem czy wręcz niszczeniem fundamentów, na których wznosi się Kościół. Jan Paweł II w *Familiaris consortio* uczy, że „Objawienie i właściwe urzeczywistnienie komunii kościelnej ma miejsce w rodzinie chrześcijańskiej, która również z tego powodu może i powinna nazywać się „Kościółem domowym”¹⁸³.

II Synod Diecezji Częstochowskiej poświęcił należytą uwagę rodzinie oraz trosce duszpasterskiej wspólnoty diecezjalnej oraz parafialnej o tę instytucję¹⁸⁴. Bowiem „współczesne zagrożenia małżeństwa i rodziny powodują, że małżeństwo i rodzina stają się przedmiotem szczególnej troski Kościoła, który chce im dopomóc w wypełnianiu ich

¹⁸⁰ M. Duda, *Parafia dziś, parafia jutro w Kościele częstochowskim*, s. 242-244.

¹⁸¹ Zob. tytułem przykładu: FC, Jan Paweł II, *List do Rodzin*, Watykan 1994, nr 9, nr 18; Benedykt XVI, *Do uczestników Kongresu Diecezji Rzymskiej*, [6.06.2005]: Małżeństwo i rodzina są instytucjami, które muszą być promowane oraz bronione przed każdą możliwą błędną interpretacją, jako że wszystko, co je rani, rani całe społeczeństwo; Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska „Amoris letitia” o miłości w rodzinie*, Watykan 2016.

¹⁸² J. Wilk, *Duszpasterstwo rodzin w świetle Adhortacji Jana Pawła II „Familiaris consortio” ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji Kościoła Częstochowskiego*, CzWD 58 (1984), s. 61-72.

¹⁸³ FC 21.

¹⁸⁴ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, Rozdział IV. Życie Ewangelią. 1. Miłość źródłem życia małżeństwa i rodziny, s. 127.

odpowiedzialnych i niezastąpionych funkcji”¹⁸⁵. Dlatego też Synod doceniając istniejące formy duszpasterskiej troski Kościoła częstochowskiego o małżeństwo i rodzinę swoimi postanowieniami i zaleceniami pragnął przyczynić się do wzrostu świętości życia małżeńskiego i rodzinnego¹⁸⁶. Abp S. Nowak po wznowieniu Synodu powołał odrębną Komisję Problemową do Spraw Duszpasterstwa Rodzin¹⁸⁷, gdyż problematyka ta była rozpatrywana wcześniej w Komisji do Spraw Duszpasterstwa¹⁸⁸. Szczególnie akcentował problematykę rodzinną oraz inicjatywy na rzecz rodziny w roku duszpasterskim 1993/1994 w Międzynarodowym Roku Rodziny ogłoszonym z inicjatywy ONZ¹⁸⁹ oraz w roku 2006/2007 przeżywanym pod hasłem „Przypatrzmy się powołaniu naszemu”, kiedy to proponował rozważać prawdę o powołaniu małżeńskim i rodzinnym¹⁹⁰.

Powtarzał w nauczaniu oraz realizował w działalności pastoralnej myśl, że rodzina „z powołania Bożego jest Kościołem domowym”¹⁹¹. Właśnie pod tym kątem widział Kościół częstochowski jako wielką rodzinę, gdy pisał: „Kościół częstochowski jest duchową rodziną. On również jednoczy ludzi wspólnego gniazda”¹⁹². Uświadamiał: „w tej „naszej rodzinie Kościoła częstochowskiego Maryja wciąż rodzi Jezusa”¹⁹³. Dlatego z największą miłością błogosławił wszystkie domy a w nich małżeństwa i rodziny widząc w nich największe skarby Polski i świata¹⁹⁴. Dostrzegał parafie w diecezji jako rodziny rodzin: „Wpatrzony w Świętą Rodzinę z Nazaretu i Betlejem, a także z ucieczki do Egiptu – widzę nasze rodziny zgromadzone we wspólnotach parafialnych”¹⁹⁵. Bowiem parafia jawi się nie tylko jako jedna ze wspólnot w diecezji, lecz sama też dla innych jest wspólnotą wspólnot, ruchów i grup. W tym też znaczeniu jest ona definiowana przez papieża Jana Pawła II jako „wspólnota wspólnot rodzinnych”, „rodzina rodzin”, „poszerzona rodzina”, „naturalne środowisko dla rodzin”, „rodzina parafialna”, „rodzina wiernych” w Kościele partykularnym, „dom wspólnoty chrześcijańskiej”, czy wręcz „Kościół miejscowy dla Kościołów domowych”¹⁹⁶. Najbardziej bliskie temu wymiarowi rodzinnemu parafii jest sformułowanie zawarte w adhortacji *Catechesi*

¹⁸⁵Tamże, s. 140.

¹⁸⁶ Tamże.

¹⁸⁷ S. Nowak, *Dekret powołujący synodalną Komisję Problemową do Spraw Duszpasterstwa Rodzin*, CzWD 59 (1985), s. 179.

¹⁸⁸ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 301.

¹⁸⁹ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 1993 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 47.

¹⁹⁰ Tenże, *List pasterski na Adwent 2005 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 94-95.

¹⁹¹ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2006 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 195.

¹⁹² Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2001 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 175.

¹⁹³ Tamże, s. 177.

¹⁹⁴ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2008 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 205.

¹⁹⁵ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2000 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 174.

¹⁹⁶ M. Duda, *Myśląc parafia... Papieża Jana Pawła II wizja parafii. Studium teologiczno-pastoralne*, Częstochowa 2006, s. 211.

tradendae: „parafia to dom rodzinny, braterski i gościnny”¹⁹⁷. To przecież głównie z rodzin, pojętych jako nie tylko podstawowe komórki społeczne, ale jako „Kościoły domowe”, zbudowana jest parafia, stanowiąc swoistą *communio ecclesiarum*. Styl życia rodziny udziela się parafii, która staje się dużą „rodziną rodzin”, cechującą się atmosferą rodzinnego ciepła i przygarniania. Z kolei rodzina zyskuje w parafii oparcie i promotora wartości rodzinnych, w obliczu jej współczesnych zagrożeń¹⁹⁸. Chodzi o ścisłą współpracę tych dwóch środowisk, jeśli mają one osiągnąć postawiony przed nimi cel wychowania dojrzałych, świadomych chrześcijan¹⁹⁹ oraz ukształtowania dojrzałych wspólnot chrześcijańskich, zarówno tych rodzinnych, jak i parafialnych.

Opierając się na nauczaniu Kościoła w sprawach rodziny, szczególnie na dokumentach Jana Pawła II, jak choćby adhortacji „Familiaris consortio” czy „Liście do Rodzin”, w których zawarte jest jego programowe hasło: „przyszłość świata i Kościoła idzie przez rodzinę”²⁰⁰ abp S. Nowak zarówno w swoim nauczaniu, jak i pasterskiej działalności promował wartość rodziny i bronił ją przed współczesnymi zagrożeniami. Rodzina bowiem od strony naturalnej, wynikającej z porządku stworzenia jest podstawową komórką społeczną, wspólnotą ludzką według zamysłu Bożego. A z porządku odkupienia wynika wartość rodziny jako podstawowej komórki Kościoła i wspólnoty zbawienia. Głęboka świadomość tej prawdy sprawiała, iż duszpasterstwo rodzin w okresie pontyfikatu abp. S. Nowaka znalazło się w centrum duszpasterstwa diecezjalnego. Działo się to w okresie panowania systemu komunistycznego, który przez swoją politykę, zwłaszcza na polu wychowawczym, chciał zawłaszczyć system edukacyjny, eliminując z niego całkowicie pierwiastek religijny. Ten niesprawiedliwy system społeczny uderzał także w rodzinę, zwłaszcza przez system pracy, a także przez wolny dostęp do aborcji. Z kolei zaś wraz z nastaniem systemu demokracji liberalnej pojawiły się nowe zagrożenia proponujące rodzinom normy i zachowania moralne niezgodne z etyką katolicką, zwłaszcza na polu obrony życia, a w ostatnich latach związane z ideologią *gender*, czy problematyką *in vitro*²⁰¹.

Abp Nowak bezpośrednio poprzez swoje nauczanie pasterskie, a także pośrednio przez program realizowany poprzez struktury diecezjalne, regionalne, dekanalne i parafialne bronił wartości rodziny oraz wspierał jej ludzkie i chrześcijańskie powołanie. Uświadamiał duszpasterzom oraz wiernym, iż „chrześcijańska rodzina jest prawdziwie małym domowym

¹⁹⁷ CT 67.

¹⁹⁸ M. Duda, *Mysząc parafia*, s. 210.

¹⁹⁹ Tamże.

²⁰⁰ FC 75.

²⁰¹ S. Nowak, *Parlamentarzysta w trosce o politykę prorodzinną*, w: Tenże, *Głos z Jasnej Góry*, s. 189-197.

Kościółem. Jest małym Królestwem Bożym”²⁰². A Boża „Miłość urzeczywistnia się przede wszystkim w rodzinie. Małżonkowie, rodzice i dzieci stanowią swoistego rodzaju wspólnotę. Tworzą komunie osób. Małżeństwa też i rodziny są szkołą najdoskonalszej miłości”²⁰³. Dlatego zachęcał do uczestnictwa w katechezie parafialnej przygotowującej do odpowiedzialnego wejścia w życie rodzinne²⁰⁴. Ukazywał rodzinę, jako pierwszy i najważniejszy podmiot ewangelizacji i katechizacji, gdyż to rodzice chrześcijańscy są pierwszymi wychowawcami swoich dzieci, a w sferze religijnej są pierwszymi nauczycielami modlitwy i wprowadzającymi przez liturgię domową w liturgię Kościoła, w jej szczyt i źródło, jakim jest Eucharystia. Wskazywał przy tym na pomocniczą, aczkolwiek nieodzowną rolę parafii w tym względzie. „Parafia bowiem ponosi główną odpowiedzialność za wychowanie człowieka do życia w Kościele”²⁰⁵.

Arcybiskup metropolita osobiście, jak i przez duszpasterzy, szczególnie duszpasterzy rodzin otaczał rodzinę szczególną troską duchową, ukazując jej niepowtarzalną i pierwszorzędną rolę w Kościele i społeczeństwie, broniąc jej przed zagrożeniami podważającymi jej znaczenie i kontestującymi jej wartość. Wskazywał także na jej duchowość – powołanie do świętości, szczególnie poprzez czynny udział w życiu religijnym swojej wspólnoty parafialnej. Za nauczaniem św. Jana Pawła II zachęcał do pielęgnowania modlitwy rodzinnej w domach, przy krzyżu, który miał stać się swego rodzaju centrum „ołtarza domowego”²⁰⁶, do wspólnego czuwania w czasie peregrynacji, które były organizowane w diecezji, czy też rodzinnego pielgrzymowania do miejsc kultu religijnego, które miało wzbogacić typowo świeckie podróże wakacyjne²⁰⁷.

W swoim przepowiadaniu kierowanym zarówno do wszystkich wiernych, jak i do sprawujących władzę, podkreślał konieczność polityki prorodzinnej, uświadamiając, że Polska nie będzie się rozwijać w wolności bez ustaw, które będą promowały rodzinę, jej dziećność i które będą ukazywały poprawne wzorce wychowania²⁰⁸. W zdrowej moralnie, chrześcijańskiej rodzinie widział arcybiskup częstochowski naturalne miejsce wzrostu powołania do służby Bożej w życiu kapłańskim i konsekrowanym nazywając rodzinę „pierwszym seminarium powołań kapłańskich i zakonnych – miejscem heroizmu i poświęcenia”²⁰⁹.

²⁰² Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1988 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 133.

²⁰³ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1989 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 137.

²⁰⁴ Tenże, *List pasterski przed rozpoczęciem katechezy przygotowującej do życia w rodzinie* [15.09.2005], s. 443.

²⁰⁵ Tamże, s. 442.

²⁰⁶ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1985 roku*, s. 256.

²⁰⁷ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2006 roku*, s. 196.

²⁰⁸ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1994 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 406.

²⁰⁹ Tenże, *List pasterski na Adwent 1987 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 30.

Dostrzegał przy tym zagrożenia dotyczące współczesną rodzinę, a wśród nich opuszczanie kraju przez coraz większą liczbę rodaków wskutek emigracji zarobkowej²¹⁰. Wskazywał na negatywne skutki tak rozdzielnej rodziny, potęgowane jeszcze przez pogoń za pieniądzem i karierą. Wśród zagrożeń rodziny chrześcijańskiej wskazywał na zdrady małżeńskie, rozwody, zaniedbywanie wychowywania dzieci, plagę alkoholizmu i narkomanii, czy zły wpływ laickich mediów. Efektem tych negatywnych zjawisk jest fakt, iż nawet gdy rodzina mieszka pod jednym dachem, to jej członkowie stają się sobie obcy i osamotnieni²¹¹. Jednak wśród największych zagrożeń dostrzegał abp S. Nowak zamach na prawo do życia, zarówno u jego początków, jak i w stanie terminalnym, a więc poprzez aborcję i eutanazję. Eutanazję bowiem określał mianem „postrachu naszych czasów”²¹², a przyczynę rozwoju procedury eutanazji dostrzegał w laicyzacji społeczeństwa. Człowiek, który wyrzekł się Boga, przestał Go potrzebować, u schyłku życia nie widzi żadnej perspektywy. W takiej sytuacji dostrzega się jako jedyne rozwiązanie przeprowadzenie „łagodnej śmierci”, jako kontrolowanego końca życia. Tematyka obrony życia stanowiła stały punkt nauczania pierwszego metropolity częstochowskiego. Reagował na wszelkie pozytywne i negatywne zmiany w prawodawstwie polskim, przekazie medialnym, czy myśleniu społecznym. Szczególnie godne odnotowania są jego odezwy-apele w kwestii obrony świętości życia z 1992 i 1996 roku²¹³.

Metropolita częstochowski w kontekście troski o rodzinę i dar życia podkreślał konieczność wielkiego szacunku dla kobiet, które oczekują na potomstwo²¹⁴. Wobec biologicznych trudności w posiadaniu własnych dzieci wskazywał rodzinom metodę naprotechnologii jako chrześcijańską metodę leczenia niepłodności. Ubolewał, że w Polsce nie może się ona przebić do świadomości społeczeństwa z powodu negatywnego przekazu mediów²¹⁵. Jednocześnie ukazywał piękno i szlachetność idei adopcji²¹⁶. W walce o obronę życia ludzkiego podkreślał moralne zło antykoncepcji, sterylizacji czy sztucznej inseminacji. Dostrzegał także tragedię samobójstwa, które dotyka wielu ludzi młodych. Bardzo często w swoich działaniach ewangelizacyjnych odnosił się abp Nowak do kontrowersyjnych ustaw, jakie usiłowano wprowadzić w państwie. Szczególnie zwracał uwagę na te dotyczące tzw. „wychowania seksualnego”. Podczas, gdy w 1993 roku pisał o ustawodawstwie, które

²¹⁰ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2007 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 356.

²¹¹ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1984 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 120.

²¹² Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2008 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 359.

²¹³ Tenże, *Listy związane z rodzinami*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 421-423.

²¹⁴ Tenże, *List pasterski na Adwent 2008 roku*, s. 105.

²¹⁵ Tenże, *List pasterski na Adwent 2011 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 117.

²¹⁶ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2010 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 370.

wprowadziło do szkół wychowanie dzieci i młodzieży do życia w rodzinie w prorodzinnym kształcie, o tyle już w 1996 wyrażał zaniepokojenie spowodowane próbami uprawomocnienia procedury gorszenia dzieci przez uchwalenie tak zwanej ustawy o wychowaniu seksualnym. „Wychowywanie antykonceptyjne, to przecież niszczenie tej tkanki w człowieku, która seksualność włącza w duchową miłość i w ten sposób buduje najpiękniejsze więzi międzyludzkie, rodzinne, środowiskowe i narodowe”²¹⁷.

Na rodzinie więc ciąży odpowiedzialność za rozwój Kościoła według nauczania Jana Pawła II z adhortacji „*Familiaris consortio*”. „Dlatego tak, jak wielki Kościół, również i mały »Kościół domowy« potrzebuje stałej i dogłębnej ewangelizacji, skąd też wypływa spoczywający na nim obowiązek ustawicznego wychowania w wierze”²¹⁸. Rodzice są pierwszymi wychowawcami w wierze, katechetami. Pogłębianie wiary winno na pierwszym miejscu dokonywać się przez katechezę rodzinną, której braku nic nie jest w stanie zastąpić. Matka i ojciec – pierwsi katecheci i świadkowie wiary w swoim domu, zabezpieczają wiarę dzieci na całą przyszłość. Katecheza szkolna i parafialna może tylko na niej bazować i ją rozwijać oraz uzupełniać jej brak²¹⁹.

Rodzina jako Kościół domowy wtajemnicza także swoje potomstwo w życie modlitwy i liturgii, zarówno domowej, jak i parafialnej. Ważnym więc celem modlitwy Kościoła domowego jest stworzenie dzieciom warunków do naturalnego wprowadzenia w modlitwę liturgiczną, właściwą dla całego Kościoła, zarówno przez przygotowanie do niej, jak i przez objęcie nią życia osobistego, rodzinnego i społecznego. Wynika stąd konieczność stopniowego wprowadzania wszystkich członków rodziny w uczestnictwo w Eucharystii, zwłaszcza niedzielnej i świątecznej oraz w innych sakramentach, a szczególnie w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej dzieci. Wskazania soborowe otworzyły nową możliwość dla rodziny chrześcijańskiej, zaliczając ją do grup, którym zaleca się wspólne odmawianie modlitwy brewiarzowej. Tak więc do rodziny chrześcijańskiej będzie należała troska o to, by również w domu obchodzić w formie stosownej dla jej członków okresy i święta roku liturgicznego²²⁰.

Abp S. Nowak osobiście zachęcał do uczestnictwa w proponowanych przez Wydział Duszpasterstwa Rodzin Kurii formach duszpasterstwa małżeństw i rodzin, zarówno przed, jak i po zawarciu małżeństwa. „Duszpasterstwo młodych małżeństw, które zaczyna się w tym roku w naszej diecezji pod hasłem »KANA« niech się stanie dla was, młodzi małżonkowie,

²¹⁷ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1996 roku*, T. I/1, s. 159.

²¹⁸ FC 51.

²¹⁹ M. Duda, *Parafia – kawalek nieba*, s. 118-119.

²²⁰ FC 61, por. M. Duda, *Parafia – kawalek nieba*, s. 13-18.

miejszem odnowy miłości i to heroicznej, prawdziwie chrześcijańskiej, do której uzdalnia sakrament małżeństwa”²²¹. Mobilizował także duszpasterzy do podejmowania w tym względzie inicjatyw proponowanych przez duszpasterstwo diecezjalne: „Wzywam braci w kapłaństwie, by wszystko czynili, aby w każdej parafii działały poradnictwa rodzinne, które powinny z wielką kulturą i wyrozumiałością wychodzić naprzeciw problemom współczesnych małżonków i rodziców”²²².

Szczególnym czasem duszpasterstwa rodzin w parafiach w swym założeniu były rekolekcje adwentowe, czas wielkich misji diecezjalnych, a w samych rodzinach wydarzenie nawiedzenia rodzin przez małe kopie obrazu Matki Bożej Częstochowskiej. Abp S. Nowak tak określał cel tych nawiedzin: „Zadaniem nawiedzenia obrazu Matki Bożej w rodzinie jest rozpoczęcie w niej życia głębokiej i ciągłej modlitwy”²²³. Przestrzegał przed negatywnym wpływem na życie religijne i moralne rodziny, zwłaszcza przed nadmiernym i niewłaściwym korzystaniem ze środków społecznego przekazu, szczególnie z telewizji. Pisał: „Często środki masowego przekazu, jak telewizja, wciągają rodzinę w swoisty świat, nie zostawiając jej czasu na wspólny pacierz, czytanie Pisma świętego, refleksję nad sobą i wspólnym dobrem małżeńskim i rodzinnym. Straty takiego stylu życia są niepowetowane. Są nimi wyjałowienie miłości małżeńskiej, zagubienie więzi rodzinnej, zaniedbania wychowania. Dzieci niekochane lub źle kochane, to także gorzki owoc braku modlitwy w rodzinie”²²⁴. I dodawał: „Kryzys duchowości rodzinnej ma straszne skutki w wychowaniu sumień. Z bólem notujemy fakt, że wieczory spędza się często na oglądaniu płytkich i demoralizujących sumienia filmów i programów telewizyjnych. Tą drogą jednak rozbija się niejako właściwy krąg duchowych oddziaływań w rodzinie, w którym to kręgu mieści się miłość Jezusowa. Rodzice katolicy! Wiedźcie, że nigdy nie otworzylibyście drzwi do swego domu tym ludziom i tym wartościom, których praktycznie wpuszczacie do siebie przekręcając gałkę telewizora. Są programy, które godzą w sumienia waszych dzieci i to tak bardzo, że to, co robicie dobrym słowem i przykładem, może być zniszczone przez jeden niemoralny film”²²⁵.

Stąd też według abp. Nowaka „nawiedzenie obrazu winno się łączyć z zaproszeniem Matki Bożej do pozostania w domu na zawsze. Jak św. Jan Apostoł, po słowach Chrystusa, które popłynęły z krzyża, wziął Maryję do siebie, tak rodzina nawiedzona obrazem, bierze Maryję do siebie. Znakiem tego niech będzie ze strony rodziny akt zawierzenia Maryi,

²²¹ S. Nowak, *List pasterski na Boże Narodzenie 1989 roku*, s. 137-138.

²²² Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2006 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 350.

²²³ Tenże, *List pasterski na Adwent 1987 roku*, s. 30.

²²⁴ Tamże.

²²⁵ Tenże, *List pasterski na Adwent 1992 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 44.

poświęcenie lub oddanie się Jej w macierzyńską niewolę miłości. Niech głowa domu, ojciec, w imieniu całej rodziny takiego aktu dokona”²²⁶.

Jako antidotum na negatywne oddziaływania świata, szczególnie massmediów laickich i laicyzujących prosił o korzystanie z radia katolickiego „Fiat” oraz prasy katolickiej, zwłaszcza „Niedzieli”. Kierował więc duszpasterskie, pełne zatroskania apele: „Usilnie więc proszę, organizujcie sobie wieczorne spotkania rodzinne korzystając z katolickiego radia. Czytajcie też wspólnie pewne wycinki z katolickiej prasy, a starsi niech dzielą się z młodszymi zasłyszonym Bożym słowem. Niech w ten sposób dokonuje się katecheza dorosłych i głoszenie Ewangelii najbliższym. Słowo Boże słuchane i przeżywane drogą czytania prasy katolickiej i słuchania radia przygotowywać nas będzie do przeżywania Eucharystii i sakramentu Pokuty. Słuchanie słowa Bożego ma to do siebie, że rodzi głód intymnych kontaktów z Chrystusem, które osiągamy prawdziwie i rzeczywiście, gdy przyjmujemy Ciało i Krew Pańską w Komunii świętej. Kościół w Polsce bardzo liczy na odnowę życia moralnego w narodzie przez wszechstronne pogłębienie życia eucharystycznego”²²⁷.

Wśród konkretnych akcji duszpasterskich w służbie rodziny zorganizowano w roku 1994 Archidiecezjalny Kongres Rodziny²²⁸, którego program zawierał m.in. organizację przez wszystkie parafie tygodnia rodziny ze stosownymi nabożeństwami oraz wspólne spotkanie w archikatedrze i sanktuarium Matki Bożej Patronki Rodzin w Leśniowie²²⁹. Dla umocnienia rodzin w ich powołaniu oraz trwaniu w miłości i wierności małżeńskiej w 1996 roku archikatedra została ustanowiona sanktuarium Świętej Rodziny, a przy niej powstało Arcybractwo Świętej Rodziny²³⁰. W święto Świętej Rodziny pielgrzymowały do archikatedry małżeństwa i rodziny i odnawiały swoje śluby małżeńskie. Ustanowiono także medal Świętej Rodziny jako odznaczenie diecezjalne.

Odbывały się także cyklicznie Dni Rodziny w regionach, np. w Częstochowie od roku 2002 Częstochowskie Dni Rodziny²³¹, w Radomsku zostało zorganizowanych XII edycji Radomszczańskich Dni Rodziny w latach 2000-2011²³². Promowano Kartę Praw Rodziny na forum kościelnym i społecznym. Organizowano także pielgrzymki rodzin zarówno w

²²⁶ Tenże, *List pasterski na Adwent 1987 roku*, s. 30.

²²⁷ Tenże, *List pasterski na Adwent 1992 roku*, s. 44.

²²⁸ *Archidiecezjalny Kongres Rodziny w Częstochowie w 1994*, WACz 68 (1994) nr 6-7, s. 34-36.

²²⁹ S. Nowak, *List pasterski na Wielkanoc 1994 roku*, s. 406.

²³⁰ Tenże, *Dekret uznający bazylikę archikatedralną Świętej Rodziny w Częstochowie sanktuarium Świętej Rodziny*, WACz 71 (1997), nr 12, s. 29; *Statut Arcybractwa Świętej Rodziny*, w: M. Duda, *Parafia – kawałek nieba*, s. 451-455.

²³¹ A. Cichobłazińska, E. Nocoń, *III Dni Rodziny w Częstochowie*, „Niedziela częstochowska” 47 (2004) nr 41, s. 3.

²³² R. Rataj, *II Radomszczańskie Dni Rodziny*, „Niedziela częstochowska” 44 (2001) nr 25, s. 3.

poszczególnych regionach, jak i o charakterze ogólnodiecezjalnym – do archikatedry - Sanktuarium Świętej Rodziny czy Leśniowa. Organizowano również Marsz dla życia i rodziny. W roku 2000 zorganizowano konkurs „Rodzice Roku 2000”, który miał na celu wyłonienie szczególnych świadków wiary spośród par rodzicielskich archidiecezji, biorąc pod uwagę m.in. takie kryteria jak: wielodzietność, wykształcenie i wychowanie dzieci w duchu wartości chrześcijańskich, zaangażowanie apostolsko-społeczne, pielęgnowanie więzi rodzinnych, życie według Dekalogu, miłość do życia ludzkiego od poczęcia i wnoszenie istotnego wkładu w społeczność Kościoła i państwa²³³.

W okresie rządów abp. S. Nowaka kontynuowały swoją działalność bądź narodziły się oraz podjęły apostolat wśród rodzin wspólnoty prorodzinne, które miały na celu promocję rodziny oraz formację do właściwej jej misji. Należały do nich na koniec 2011 roku następujące wspólnoty²³⁴: „Domowy Kościół” Ruchu Światło-Życie (1973), zainicjowany przez Sługę Bożego ks. Franciszka Błachnickiego²³⁵, gromadzący w kręgach małżeństwa podejmujące pracę nad sobą według programu zaproponowanego przez założyciela, „Arcybractwo Najświętszej Rodziny z Nazaretu” (1996), „Ruch Duchowej Adopcji Dziecka Poczętego”, „Stowarzyszenie Miłość i Odpowiedzialność”, „Stowarzyszenie Rodzin Katolickich”²³⁶, (1991) „Stowarzyszenie Rodziców Rodzin Wielodzietnych” (1996), „Ruch Rodzin Nazaretańskich”, kształtujący duchowość rodzin w charyzmacie Świętej Rodziny²³⁷, czy wreszcie rodzima Wspólnota Przymierza Rodzin „Mamre”, powstała w 1985 roku w Centralnym Ośrodku Duszpasterstwa Akademickiego „Emaus”, jako ruch odnowy w Duchu Świętym²³⁸, a ukonstytuowała się ostatecznie pod kierownictwem ks. Włodzimierza Cyrana w 1997 r. z grupy ewangelizacyjno-charyzmatycznej i mająca swoje lokalne wspólnoty w kilku diecezjach polskich²³⁹.

Rodzina, zwłaszcza borykająca się z różnego rodzaju problemami materialnymi została także otoczona opieką charytatywną ze strony „Caritas” oraz Akcji Katolickiej przez ich

²³³ Nagroda „Rodzice Roku” w związku z Wielkim Jubileuszem Chrześcijaństwa 2000, WACz 74 (2000) nr 3-4, s. 43-47.

²³⁴ Archidiecezja Częstochowska, *Katalog 2011*, s. 118-119.

²³⁵ Por. S. Nowak, *List pasterski na Adwent 2006 roku*, s. 195.

²³⁶ Archidiecezja Częstochowska, *Katalog 1993*, s. 57.

²³⁷ *Dekret erygujący Ruch Rodzin Nazaretańskich Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 73 (1999), nr 11-12, s. 43.

²³⁸ Była ona owocem wielkopostnych rekolekcji akademickich prowadzonych przez ks. S. Garncarkę, następnie katechez w ramach seminarium Odnowy w Duchu Świętym, prowadzonych przez ks. S. Garncarkę i ks. M. Dudę. APMD, sygn. DWN. M. Duda., *Współczesny ruch odnowy charyzmatycznej w Kościele Katolickim – cykl wykładów do inteligencji częstochowskiej – Częstochowa - Listopad-grudzień 1981 r.*,.

²³⁹ *Dekret uznający jako prywatne Stowarzyszenie wiernych i nadający mu kościelną osobowość prawną Wspólnocie Przymierza Rodzin „Mamre”*, WACz 74 (2000), nr 1-2, s. 49.

programową i systematyczną działalność, m. in. Wigilijne Dzieło Pomocy Dzieciom czy organizację wakacyjnego wypoczynku dzieci i młodzieży.

Szczególnym zapleczem naukowym oraz formacyjnym dla działalności pastoralnej wobec rodzin było istniejące Archi(diecezjalne) Studium Życia Rodzinnego przy Instytucie Teologicznym w Częstochowie²⁴⁰. Miało ono także swój oddział regionalny w Sosnowcu przy parafii św. Barbary²⁴¹. Kształciło świeckich współpracowników duszpasterstwa rodzin oraz duszpasterzy rodzin dekanalnych i regionalnych dla sieci dekanalnych czy parafialnych poradni życia rodzinnego oraz do katechezy przygotowującej do małżeństwa i rodziny. Setki wykształconych wiernych świeckich zwłaszcza małżonków i rodziców podejmowała dzieła ewangelizacji i katechizacji wobec rodzin w parafiach i ruchach.

Całość tej działalności na rzecz rodziny w imieniu biskupa częstochowskiego koordynował Wydział Duszpasterstwa Rodzin, ustanowiony w roku 1985 z referatu ds. duszpasterstwa rodzin, działający poprzez swoje referaty, a zwłaszcza przez Archidiecezjalny Ośrodek Duszpasterstwa Rodzin w Częstochowie i specjalistyczną poradnię rodzinną działającą w jego ramach²⁴².

3.4. URZECZYWISTNIANIE SIĘ KOŚCIOŁA WE WSPÓLNOTACH EKLEZJALNYCH

W ramach Kościoła partykularnego oprócz podstawowych i uprzywilejowanych wspólnot, jakimi są parafie, zorganizowane zasadniczo w oparciu o terytorium, w czasie posługi abp. S. Nowaka istniały wspólnoty działające w przestrzeni całej diecezji (diecezjalne), bądź też w ramach poszczególnych parafii (parafialne) zbudowane zasadniczo w oparciu o zasadę personalną oraz charakter apostołskiego oddziaływania. Te dawne czy współczesne rzeczywistości eklezjalne w ramach i diecezji i parafii, stanowiąc jej bogactwo, uczestniczyły w misji ewangelizacyjnej Kościoła częstochowskiego. I tak jak bez zaangażowania apostołskiego wiernych świeckich w wymiarze indywidualnym misja Kościoła nie byłaby w pełni skuteczna, tak tym bardziej nie mogła ona być w pełni efektywna bez zaangażowania apostołskiego wiernych świeckich zorganizowanych w poszczególnych wspólnotach. To w nich wierni jednoczą się właśnie po to, aby osiągnąć apostołski cel Kościoła, który w działaniu indywidualnym wydaje się trudny do osiągnięcia, a wręcz niemożliwy. W grupie bowiem

²⁴⁰ S. Bareła, *Dekret powołujący Diecezjalne Studium Życia Rodzinnego*, CzWD 58 (1984) s. 59.

²⁴¹ S. Nowak, *Dekret powołujący przy Instytucie Teologicznym w Częstochowie Ośrodek Diecezjalnego Studium Życia Rodzinnego w Sosnowcu*, CzWD 63 (1989), s. 63.

²⁴² *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2011*, s. 77.

doświadcza się tajemnicy Chrystusa²⁴³. Kościół, przyznając wiernym świeckim wolność stowarzyszania się i zachęcając do wstępowania do wspólnot apostołskich już istniejących²⁴⁴, zwłaszcza tych, które obdarza swoim mandatem (Akcja Katolicka), precyzuje jednocześnie kryteria ich kościelności oraz autentyczności²⁴⁵.

W Kościele powszechnym po Soborze Watykańskim II powstawały liczne rzeczywistości eklezjalne w postaci nowych wspólnot, budzących nadzieję na jego odnowę oraz ożywienie misji ewangelizacyjnej. Jan Paweł II dostrzegał w nich swoistą „wiosnę Kościoła”. Wspólnoty stanowiły przecież odpowiedź na naturalną potrzebę wchodzenia we wzajemną relację z drugim człowiekiem²⁴⁶. Papież podkreślał przy tym, że wspólnoty są darem Ducha Świętego i „jeszcze jednym znakiem, że Bóg we właściwym czasie znajduje zawsze odpowiednią odpowiedź na wyzwania, przed jakimi w każdej epoce dziejów staje wiara i Kościół”²⁴⁷. Kościół zachęcał więc do ich tworzenia oraz promował je i im towarzyszył, zwłaszcza w parafiach, które stawały się wspólnotami wspólnot. Wspólnoty te były wyrazem żywotności parafii, jej dyspozycyjności i oddania, a także otwartości na innych. Abp Nowak czuwał nad rozwojem i działaniem tychże wspólnot eklezjalnych w ramach diecezji i parafii. Na pierwszym miejscu akcentował konieczność dążenia do świętości jako najważniejszego kryterium ich eklezjalności, a zarazem przydatności do ewangelizacji²⁴⁸. Według adhortacji „Christifideles laici” należy przyjąć następujące podstawowe kryteria określające charakter eklezjalny każdego zrzeszenia osób świeckich w Kościele: stawianie na pierwszym miejscu powołania każdego chrześcijanina do świętości, odpowiedzialność w wyznawaniu wiary katolickiej, świadectwo trwałej i autentycznej komunii znajdujące wyraz w synowskim odniesieniu do papieża, który jest trwałym i widzialnym źródłem jedności Kościoła powszechnego, do biskupa, będącego „widzialnym źródłem i fundamentem jedności Kościoła partykularnego” przy zachowaniu wzajemnego szacunku i sprawnej koordynacji wszystkich form apostołstwa w Kościele, gotowość do wzajemnej współpracy, zgodność z apostołskim celem Kościoła i udział w jego realizacji, stając się w coraz większym stopniu podmiotem

²⁴³ J. K. Przybyłowski, *Grupowe duszpasterstwo*, w: *Leksykon Teologii Pastoralnej*, Lublin 2006, s. 271-273.

²⁴⁴ Por. KPK, kan. 227, kan. 298, kan. 327.

²⁴⁵ CHL 30.

²⁴⁶ K. P. Doran, *Solidary: A synthesis of Personalism and Communalism in the Thought of Karol Wojtyła/John Paul II*, New York 1996, s. 147-148.

²⁴⁷ Jan Paweł II, *Jesteście świadkami Chrystusa w nowym tysiącleciu. Przesłanie Ojca Świętego do uczestników Światowego Kongresu Katolików Świeckich w Rzymie* [21.11.2000], OR wp 22 (2001) nr 2, s. 39-41.

²⁴⁸ M. Duda, *Świętość drogą nowej ewangelizacji. Wykład na I-szym Kongresie Ruchów, Stowarzyszeń i Bractw Archidiecezji Częstochowskiej – Jasna Góra - 4 stycznia 1997 r.*, w: *Tenże, Parafia – kawałek nieba*, s. 79-85.

nowej ewangelizacji, zaangażowana obecność w ludzkiej społeczności, będąca zawsze – w świetle społecznej nauki Kościoła – służbą na rzecz pełnej godności człowieka²⁴⁹.

Dziedzictwo Kościoła częstochowskiego prezentowało wielość różnorodnych form stowarzyszania się wiernych świeckich dla ewangelizacji oraz wzajemnego uświęcania. Jednak najpierw okupacja niemiecka, a następnie długi okres PRL uniemożliwił działanie jakichkolwiek grup formalnych, niepodlegających współpracy z władzami komunistycznymi, jak to było w wypadku upaństwowionego *Caritasu*. Wszelka więc działalność wiernych świeckich skupiała się w duszpasterskich grupach nieformalnych, w parafiach. Najbardziej rozpowszechnioną formą grup duszpasterskich były wspólnoty katechetyczne w parafiach, dzieci, młodzieży szkolnej oraz pracującej. W ramach parafii prowadzono także duszpasterstwo liturgicznej służby ołtarza: ministrantów, lektorów czy scholi. Istniały wspólnoty Żywego Różańca, III Zakon Świętego Franciszka, chóry parafialne dorosłych oraz młodzieżowe zespoły wokalnie-instrumentalne. W wymiarach duszpasterstwa diecezjalnego lub też w większych ośrodkach miejskich działały duszpasterstwa specjalne: akademickie, nauczycieli, służby zdrowia, świata pracy itd. Od lat siedemdziesiątych XX wieku Sługa Boży ks. F. Blachnicki zapoczątkował ruch eklezjalny „Światło-Życie, popularnie zwany „Oazą”. Natomiast w okresie II Synodu Diecezji Częstochowskiej zostały uformowane i działały Parafialne Zespoły Synodalne, jako studyjne grupy nieformalne w poszczególnych parafiach. Bp Nowak, po wznowieniu Synodu w roku 1985 zachęcał do ich tworzenia w każdej parafii, a także dynamizował ich działalność, a po zakończeniu prac synodalnych, zalecał kontynuację ich działania jako wspólnot refleksji nad wprowadzaniem uchwał synodalnych w życie.

II Synod Diecezji Częstochowskiej zalecał istnienie małych wspólnot i grup w poszczególnych parafiach traktując je, jako wyraz braterskiej służby miłości wobec wspólnoty Kościoła oraz braci. Uważano bowiem, że niewielkie liczebnie grupy dają szczególną szansę intensywniej przeżyć należącym do nich rzeczywistość Kościoła. Duszpasterzom natomiast zalecał, aby poświęcali im szczególnie dużo czasu i troski formując członków i starając się włączać w całokształt duszpasterstwa wspólnoty parafialnej²⁵⁰. Oczywiście władze komunistyczne w latach 1984-1989 były przeciwne tym wszystkim działaniom, często dyskryminując uczestników tych nieformalnych wspólnot oraz inwigilując ich działalność.

W okresie pasterzowania abp. S. Nowaka na uwagę zasługują duszpasterstwa, które w szczególny sposób były nietolerowane przez władze komunistyczne w schyłkowych latach panowania systemu totalitarnego. Chodzi o Ruch Światło-Życie, który obejmował w tym

²⁴⁹ CHL 30.

²⁵⁰ II Synod Diecezji Częstochowskiej, s. 157.

okresie tysiące młodych ludzi. Kontynuowało swoje chlubne tradycje działające w diecezji od lat pięćdziesiątych XX wieku duszpasterstwo akademickie, głównie w Częstochowie w Centralnym Ośrodku Duszpasterstwa Akademickiego „Emaus” przeniesione ze swojego tradycyjnego miejsca – kościoła Imienia Najświętszej Maryi Panny w Alei NMP do pomieszczeń w parafii św. Wojciecha BM na Tysiącleciu, by z kolei w roku 2004 znaleźć swoje docelowe miejsce w nowo erygowanej parafii personalnej pw. św. Ireneusza BW oraz w obiekcie sakralno-duszpasterskim specjalnie dla niego wzniesionym²⁵¹. Natomiast w regionie zagłębiowskim działał prężnie Ośrodek Duszpasterstwa Akademickiego w Sosnowcu przy parafii św. Tomasza Apostoła pod kierunkiem ówczesnego duszpasterza akademickiego ks. Tadeusza Borutki.

Zgodnie z charyzmatem maryjnym Kościoła częstochowskiego rozwijało się także w parafiach oraz we wspólnotach pielęgnyjących kult maryjny duszpasterstwo maryjne. Tradycyjną formą grup duszpasterskich o charakterze pobożnościowym były wspólnoty Żywego Różańca istniejące praktycznie we wszystkich parafiach na terenie diecezji. Ich funkcjonowanie oparte było na wspólnotowej i indywidualnej codziennej modlitwie różańcowej, w której przedstawiano Bogu intencje polecane przez Ojca świętego i duszpasterza danej parafii. Ponadto, zazwyczaj w cyklu comiesięcznym, odbywało się spotkanie formacyjne i wymiana tajemnic różańcowych. Od 1985 roku działało także Rycerstwo Niepokalanej, a od 1987 roku działał także ruch Pomocników Maryi Matki Kościoła.

Szczególną rolę w okresie końcowych lat osiemdziesiątych odegrały w duszpasterstwie Kościoła wspólnoty świata pracy. Kościół bowiem nie mógł być obojętny na los ludzi pracy oraz wobec problemów społecznych, z którymi się zmagali. W świetle więc wiary reagował, w oparciu o katolicką naukę społeczną - narzędzie ewangelizacji życia społecznego, na wyzwania duszpasterskie tamtego czasu. Organizował więc, często odpowiadając na zapotrzebowanie wiernych, tzw. duszpasterstwa świata pracy, szczególnie nietolerowane przez władze komunistyczne. Duszpasterstwo społeczno-zawodowe miało doprowadzić do przeniknięcia Chrystusowej Ewangelii w świat ludzi pracy, tak zaborczo strzeżony przez ustrój komunistyczny. Wydawało się koniecznością zadbanie o duchową stronę tak znacznej ilościowo i jakościowo dziedziny ludzkiego życia, jaką jest praca. Głównymi ośrodkami duszpasterstwa świata pracy w latach 1984-1989 były: kościół św. Józefa Rzemieślnika w

²⁵¹ S. Nowak, *Dekret ustanawiające personalną parafię akademicką pw. św. Ireneusza w Częstochowie*, WACz 78 (2004) nr 3-4, s. 29.

Częstochowie-Rakowie, duszpasterz ks. Zenon Raczyński²⁵², kościół św. Wojciecha BM w Częstochowie (Dzielnica Tysiąclecia), duszpasterz ks. Marian Duda²⁵³, kościół Niepokalanego Poczęcia NMP w Sosnowcu²⁵⁴, duszpasterz ks. Zenon Raczyński (1980-1983), następnie ks. Tadeusz Chorzelski (1983-1992)²⁵⁵, kościół Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu, duszpasterz ks. Zdzisław Wajzner, ks. Waław Wiciński (1986-1992), kościół św. Joachima (Jadwigi) w Sosnowcu-Zagórzcu, duszpasterz ks. Waław Wiciński (1980-1986), następnie ks. Andrzej Stasiak i ks. Stanisław Kocot, kościół NMP Fatimskiej w Sosnowcu-Zagórzcu, duszpasterz ks. Zygmunt Wróbel, kościół św. Antoniego w Dąbrowie Górniczej-Gołonogu, duszpasterz o. Zbigniew Wojnar OFM, bazylika NMP Anielskiej w Dąbrowie Górniczej, duszpasterz ks. Henrk Danielewski, ks. Andrzej Domagała, kościół św. Lamberta w Radomsku, duszpasterz ks. Władysław Maciąg²⁵⁶, klasztor i kościół Zwiastowania Najświętszej Panny Marii, gdzie duszpasterzowali OO. Franciszkanie²⁵⁷.

Dokumenty II Synodu częstochowskiego podkreślają konieczność specjalistycznego duszpasterstwa wiernych ze względu na specyfikę ich pracy, w której częstokroć spędzają znaczną część dnia. Tak ważna dziedzina życia ludzkiego, naznaczona wieloma problemami i zmaganiem, nie może zostać pozbawiona pasterskiej troski o pielęgnowanie postawy wiary²⁵⁸.

Zadanie ewangelizacji środowisk pracy i wszelkiej działalności społeczno-zawodowej wiernych było w (archi)diecezji częstochowskiej realizowane wielopłaszczyznowo. W ślad za swoimi poprzednikami, w szczególności pierwszym biskupem częstochowskim Teodorem Kubiną, abp Nowak wykazał szczególną wrażliwość na problematykę społeczną, zarówno w

²⁵² *Rocznica pierwszej Mszy św. za Ojczyznę w Częstochowie – 8 listopada 2009*, w: <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/3878,Rocznica-pierwszej-Mszy-sw-za-Ojczyzne-w-Czestochowie-8-listopada-2009.html> (02.07.2020).

²⁵³ *Ks. Marian Duda rozpracowywany*, w: *Biuletyn Informacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, Teczka Ewidencji Operacyjnej na Księdza (TEOK) nr rej. 37861 założona przez Wydział IV KWMO w Częstochowie na kłeryka Mariana Dudę. Materiałów brak, Wpis na podstawie zapisów ewidencyjno-kartotecznych, Dziennik rejestracyjny MSW, ZSKO. Ks. Marian Duda zarejestrowany w dniu 22.06.1982 przez Sekcję I Wydziału IV KWMO w Częstochowie jako figurant sprawy operacyjnego rozpracowania (SOR) krypt. „Myśliciel” (nr rej. 6372). Powód rejestracji: „podejrzany o pomocnictwo w organizowaniu się członków „Solidarności” w formy konspiracyjne w okresie stanu wojennego w Kurii diecezjalnej w Częstochowie”. Materiały zniszczono 15 stycznia 1990 roku. Wpis na podstawie zapisu kartotecznego EO-4/77, w: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/163562> (16.02.2020)

²⁵⁴ O roli świątyni w życiu mieszkańców miasta świadczy pamiątkowa tablica umieszczona na jej wewnętrznej ścianie, na której widnieje napis: *W tym kościele w roku 1980 zrodziła się „Solidarność” Zagłębia Dąbrowskiego*. Tutaj odbywały się od początku msze święte za ojczyznę. NSZZ „Solidarność” KWK „Sosnowiec”, KWK „Porąbka-Klimontów”.

http://wikizaglebie.pl/wiki/Parafia_p.w._Niepokalanego_Pocz%C4%99cia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Mary_i_Panny_w_Sosnowcu (12.07.2020)

²⁵⁵ *Wczoraj i dziś duszpasterstwa ludzi pracy w Zagłębiu*, rozmowa Agnieszki Lorek z ks. kan. Andrzejem Stasiakiem, w: <http://niedziela.pl/artukul/59777/nd/Wczoraj-i-dzis-duszpasterstwa-ludzi-pracy>, (25.04.2020)

²⁵⁶ J. Kapuściński, *Maciąg Władysław (1916-2003) (1916-2003)* w: *Radomszczański Słownik Biograficzny*

²⁵⁷ M. Duda, *Duszpasterstwo ludzi pracy w diecezji częstochowskiej w latach 1980–1992*, s. 557-582.

²⁵⁸ *Por. II Synod diecezji częstochowskiej*, s. 161-167.

okresie systemu totalitarnego, jak i w wolnej, lecz z trudem kształtującej nowy system społeczno-ekonomiczny Polsce. Ważnym aktem w tej dziedzinie duszpasterstwa było powołanie Wydziału Duszpasterstwa Zawodowego Kurii Diecezjalnej nazwanego w późniejszym okresie Wydziałem Społeczno-Zawodowym wraz z działającą przy nim Konsultą, pełniącą rolę rady społecznej przy biskupie częstochowskim²⁵⁹. Z powstaniem Wydziału w roku 1988 została opracowana i zatwierdzona przez bp. S. Nowaka koncepcja tegoż duszpasterstwa oraz erygowane duszpasterskie wspólnoty grup społecznych i zawodowych pod nazwą „Nazaret – Ewangelia pracy”, inspirowanie nauczaniem encykliki „Laborem exercens” Jana Pawła II. Działały one w duchu ogólnopolskiego duszpasterstwa ludzi pracy Episkopatu Polski, jednak uwzględniały specyfikę rodzimej diecezji oraz przyjmowały oddolne inicjatywy wiernych.

Istotnym elementem działalności tychże wspólnot była katecheza dostosowana do rodzaju grupy zawodowej. Katecheza zawsze winna prowadzić do liturgii, stąd też nieodłącznym elementem spotkań były różnego rodzaju wspólnie celebrowane nabożeństwa. Wyjątkowym rysem „Nazaretu” było też pielgrzymowanie na Jasną Górę oraz do sanktuariów lokalnych szczególnie bliskich ludziom pracy, jak sanktuarium NMP Anielskiej w Dąbrowie Górniczej, NMP Opiekunki Miłosiernej Hutników i Górników w Sosnowcu czy sanktuarium Matki Bożej Gidelskiej w Gidlach²⁶⁰. Naturalnym miejscem funkcjonowania wspólnot „Nazaret” była parafia i dany zakład pracy. Parafia jako podstawowe miejsce działań ewangelizacyjnych miała być dla wspólnot „Nazaret”, ośrodkiem wsparcia i duchowego „zaplecza”²⁶¹.

Abp S. Nowak osobiście angażował się w ten rodzaj duszpasterstwa, odprawiając Msze św. zarówno w miejscu pracy, gdy po roku 1989 było to już możliwe, szczególnie w kopalniach Zagłębia Dąbrowskiego, hutach czy zakładach włókienniczych²⁶². Delegował także do takich celebracji innych biskupów pomocniczych i innych prezbiterów. Takie Msze św. sprawowano m.in. w kopalni „Paryż” w Będzinie (1993)²⁶³, kopalni „Kazimierz-Juliusz” w Sosnowcu, w kopalni „Czerwona Gwardia” w Czeladzi, w kopalni „Milowice” w Sosnowcu oraz w kopalni „Grodziec” w Będzinie. Często miejscowi duchowni udawali się z posługą duszpasterską do pozostałych kopalń oraz sprawowali nabożeństwa w intencji górników w kościołach

²⁵⁹ S. Nowak, *Statut Wydziału Duszpasterstwa Zawodowego Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, CzWD 63 (1989), s. 149-151.

²⁶⁰ M. Duda, *Duszpasterstwo zawodowe – „Nazaret – Ewangelia pracy”*. *Zarys koncepcji*, NEP 3 (1990) nr 7-8, s. 4-5.

²⁶¹ Tamże, s. 7

²⁶² Tenże, *Św. Florian '90. Kościół ofiarujący hutniczy pot na ołtarzu*, NEP 3 (1990) nr 5, s. 1-2.

²⁶³ APMD, sygn. DWN. M. Duda, *Homilia w kopalni „Sosnowiec – Niwka”, 4. 12. 1990 r.*

parafialnych²⁶⁴. Abp Nowak spotykał się także ze środowiskami społecznymi i zawodowymi z racji Świąt Bożego Narodzenia, patronalnych świąt poszczególnych zawodów, poświęcenia krzyży i obrazów w miejscu pracy, błogosławienia lokali związkowych i sztandarów różnych wspólnot i organizacji.

Zwracał się także do świata pracy ze swoim pasterskim przesłaniem wydając specjalnie dedykowane dla nich listy m.in. do górników²⁶⁵, hutników²⁶⁶, rolników²⁶⁷ czy włókniarek²⁶⁸. Biuletyn „Nazaret – Ewangelia pracy” podawał roczny program pracy formacyjnej, a w każdym miesiącu proponował katechezę związaną z katolickim nauczaniem społecznym, przedstawiał kalendarium mających się odbyć spotkań oraz dokumentował już zrealizowane inicjatywy²⁶⁹.

Kościół częstochowski odegrał także szczególną rolę w pokojowym przejściu od systemu totalitarnego do demokracji. Wzywał do dialogu oraz czynnie przez duszpasterzy i wiernych świeckich włączył się w ów historyczny proces. Towarzyszył „Solidarności” przy jej odradzaniu się, a potem poprzez Wydział Duszpasterstwa Społeczno-Zawodowego i jego Konsultę przygotowywał katolików świeckich w duchu katolickiej nauki społecznej do podjęcia odpowiedzialności w sferze społeczno-politycznej. Towarzyszył przez swoich obserwatorów w działaniach powstałego Komitetu Obywatelskiego w Częstochowie, wspomagając modlitwą i radą wybory do parlamentu w 1989 roku oraz pierwsze wybory samorządowe 1990 roku.

W roku 1990, odpowiadając na potrzebę ewangelizacji życia społeczno-politycznego oraz formację sumień liderów politycznych powstała z inicjatywy dyrektora Wydziału Duszpasterstwa Społeczno-Zawodowego Kurii Diecezjalnej ks. M. Dudy w Częstochowie Unia Laikatu Katolickiego. Była ona ruchem chrześcijańskiej obecności w życiu publicznym. Ukierunkowana została na budzenie w społeczeństwie demokratycznej świadomości stanowienia o swojej Ojczyźnie w duchu katolickiej nauki społecznej²⁷⁰. Funkcjonowanie w

²⁶⁴ *Uroczystość św. Barbary w diecezji częstochowskiej*, NEP 3 (1990) nr 12, s. 4.

²⁶⁵ Dla przykładu: S. Nowak, *Słowo do górników na Uroczystość świętej Barbary 1985 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 397-398; Tenże, *Słowo do górników z okazji święta „Barbórki” 2002 roku*, tamże, s. 408-409.

²⁶⁶ Dla przykładu: Tenże, *Słowo do hutników w 1988 roku*, tamże, s. 410-411; Tenże, *Słowo przed wspomnieniem św. Floriana 1990 roku*, tamże, s. 412.

²⁶⁷ Dla przykładu: Tenże, *Zaproszenie na pielgrzymkę do Sanktuarium Matki Bożej Gidelskiej z dnia 15 kwietnia 1985 roku*, tamże, s. 413; Tenże, *Słowo przed pielgrzymką rolników do Gidel z dnia 10 maja 2001 roku*, tamże, s. 418.

²⁶⁸ Tenże, *Słowo do włókniarek w roku 1989*, tamże, s. 419.

²⁶⁹ Dla przykładu w roku duszpasterskim 1988/1989 program dotyczył zagadnień Katolickiej Nauki Społecznej, w 1989/1990 przewidywał refleksję nad rodziną, w 1990/1991 pochylał się nad problematyką pracy, w 1991/1992 nad państwem, a w 1992/1993 nad etyką życia gospodarczego, który to temat był kontynuowany w roku duszpasterskim 1993/1994.

²⁷⁰ *A jaki był nasz początek?*, Unia Laikatu Katolickiego. II Zjazd Krajowy 14 listopada 1993, Olsztyn koło Częstochowy, *Biuletyn zjazdowy*, s. 5-8; zob. M. Duda, *Wszyscy odbiorcami polityki i jej aktorami*, „Niedziela” 33 (1990) nr 13, s. 1-4.

rzeczywistości Kościoła częstochowskiego takiego stowarzyszenia, do którego należało wiele osób zajmujących się polityką i mających realny wpływ na życie regionu częstochowskiego i Polski, w tym parlamentarzystów, należy uznać za swoisty fenomen oraz dostrzec wiele pozytywów, jakie przyniosło w życiu społecznym zaangażowanie ludzi opierających swoje decyzje na Ewangelii²⁷¹. Abp S. Nowak zachęcał do wstępowania w jej szeregi oraz towarzyszył jej działalności.

W ewangelizacji integralnie pojętej szczególną rolę odgrywa ewangelizacja kultury, na którą Kościół uwrażliwiał szczególnie w okresie pontyfikatu Jana Pawła II. Chodziło o przezwycięzenie rysującego się rozdziału między Ewangelią, a kulturą współczesną, a także przeniknięcie Ewangelią kultury, bowiem jak nauczał św. Jan Paweł II kult, który nie wciela się w kulturę nie jest dogłębnie zakorzeniony²⁷². W tym duchu szczególnie w latach 1984-1989, gdy kultura polska została zmonopolizowana przez system antyewangelicznych wartości Kościół częstochowski, w ramach swej działalności duszpasterskiej, promował niezależnych twórców kultury, ofiarując im przestrzeń działania oraz organizując różnorodną niezależną działalność kulturalną. Czynił to w ramach dorocznych Tygodni Kultury Chrześcijańskiej odbywających się w Częstochowie, Zagłębiu i Zawierciu, jak również w innych mniejszych ośrodkach²⁷³. II Synod Częstochowski postulował objęcie oddziaływaniem duszpasterskim ludzi kultury zapewniając im formację oraz praktyki religijne, a także otaczając ich w trudnych warunkach swoją troską charytatywną. Czyniono to w ramach duszpasterstwa środowisk twórczych, które zostało zainicjowane przez II Synod diecezjalny²⁷⁴, a także Kluby Inteligencji Katolickiej działające w Częstochowie i w Sosnowcu. Proponowano ponadto, aby w ramach duszpasterstwa inteligencji otoczyć troską duszpasterską ludzi kultury, stwarzając im możliwości osobnych spotkań, podczas których mieliby oni okazję rozważenia swojej odpowiedzialności za chrześcijański wymiar naszej kultury²⁷⁵.

Po przemianach ustrojowych ewangelizacja środowiska nauki i kultury mogła zostać podjęta w diecezji częstochowskiej w sposób nieskrępowany. Dokonywała się poprzez istniejące duszpasterstwo środowisk twórczych, które rozszerzyło swoje oddziaływanie i formy aktywności poprzez szereg różnych inicjatyw kulturalnych. Powołano między innymi

²⁷¹ M. Duda, *Słowo kapelana*, „Biuletyn Zjazdowy Unii Laikatu Katolickiego w Częstochowie. II Zjazd Krajowy – 14.11.1993 - Olsztyn k/ Częstochowy” (1993), s. 3-4.

²⁷² Jan Paweł II, *List do artystów*, Watykan 1999, nr 13.

²⁷³ *Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Częstochowie 16-23.11.1986*, CzWD 61 (1987), s. 28.

²⁷⁴ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 161.

²⁷⁵ Tamże, s. 167.

Młodzieżowe Centrum Kultury²⁷⁶ oraz galerię duszpasterstwa środowisk twórczych Archidiecezji Częstochowskiej „Tabor”.

Jednakże szczególną inicjatywą ewangelizacji przez kulturę był międzynarodowy festiwal muzyki sakralnej „Gaude Mater”²⁷⁷. Festiwal ten rokrocznie gromadził wybitnych twórców kultury, którzy prezentowali muzykę w ujęciu sakralnym. Koncerty i konkursy odbywały się w kościołach Częstochowy przyciągając rzesze słuchaczy. Organizatorami festiwalu pod patronatem arcybiskupa metropolity częstochowskiego była archidiecezja częstochowska zapewniająca jednocześnie temu wydarzeniu protektorat Konferencji Episkopatu Polski. Pomysłodawcą oraz wieloletnim dyrektorem „Gaude Mater” był częstochowski muzyk i pedagog Krzysztof Pośpiech²⁷⁸. Jego funkcję przejęła następnie Małgorzata Nowak. W dzieło festiwalu zaangażowani byli także ks. Kazimierz Szymonik i ks. Lucjan Nowakowski. Innym znaczącym dziełem krzewienia wiary przez kulturę były serie koncertów muzyki sakralnej w kościołach archidiecezji częstochowskiej, związane z popularyzowaniem dziedzictwa muzycznej rodziny Reszków. Takie koncerty odbywały się m.in. w kościołach parafialnych w Garnku, Boronowie, we Mstowie, czy w sanktuarium św. Pio na Przeprósnej Górze w Siedlcu²⁷⁹.

Ponadto w Kościele częstochowskim miało miejsce wiele innych cennych wydarzeń, które poprzez kulturę krzewiły Dobrą Nowinę. Należy zaliczyć do nich m.in.: Przegląd Pieśni Pasyjnej i Pokutnej w Sanktuarium św. Antoniego w Koziegłówkach, Przegląd Pieśni Kalwaryjsko-Pasyjnej na Kalwarii w Prasce, Przegląd Pieśni Maryjnej *Sancta Maria* w Częstochowie-Kawodrzy i wiele innych tego typu wydarzeń o zasięgu parafialnym i regionalnym. Ponadto w wielu parafiach funkcjonowały teatry amatorskie i inne podobne inicjatywy kulturalne, a także organizowano jednorazowe przedstawienia, misteria, wystawy czy koncerty z okazji świąt, odpustów i ważnych dla miejscowej wspólnoty wydarzeń²⁸⁰.

W duchu ewangelizacji kultury w wielowiekowej historii Kościoła, właściwie od zawsze istotną rolę odgrywały różnego typu zespoły śpiewacze. Chóry parafialne były wspólnotami, które gromadziły wiernych w wielu parafiach. Chociaż były to wspólnoty o charakterze typowo liturgicznym, to jednocześnie pełniły one często rolę ewangelizacji kultury,

²⁷⁶ S. Nowak, *Dekret powołujący Młodzieżowe Centrum Kultury chrześcijańskiej w Częstochowie*, WACz 66 (1992), s. 201; Tenże, *Statut Młodzieżowego Centrum Kultury Chrześcijańskiej*, tamże, s. 204-206.

²⁷⁷ A. Cieślak, *XX Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej "Gaude Mater" w Częstochowie* (Częstochowa, 30 kwietnia - 6 maja 2010 r.), *Seminare. Poszukiwania naukowe* 30 (2011), s. 305-308.

²⁷⁸ *Pan od muzyki. Musiclehrer. Music Teacher. Krzysztof Pośpiech 1944-2011*, red. M. Z. Nowak, Częstochowa b.d.w., s. 14-16.

²⁷⁹ Tamże, s. 14.

²⁸⁰ Dla przykładu: *Ożywić Katedrę. Rozmowa „Życia” z ks. Pralatem Marianem Dudą proboszczem parafii św. Rodziny [rozmawiał W. Leszczyński]*, „Życie Częstochowy” (1996), s. 2.

a także formacji. Z jednej bowiem strony pielęgnowały kulturę muzyczną Kościoła częstochowskiego oraz jej twórców, a z drugiej strony były miejscem formacji religijnej organistów, dyrygentów, animatorów muzycznych i osób uczestniczących w działalności kulturalnej w parafii. Chóry kościelne istniały przy wielu ośrodkach parafialnych i niejednokrotnie chlubiły się długą i bogatą tradycją, jak np. chór katedralny działający pod dyrekcją Antoniego Szuniewiczza, a następnie Cyryla Kosteckiego²⁸¹, odnowiony pod nazwą *Basilica Cantans* w 1997 roku przez ks. Mariana Dudę i działający równocześnie, jako chór Wyższego Instytutu Teologicznego pod dyrekcją Włodzimierza Krawczyńskiego²⁸². Z innych chórów w archidiecezji wyróżniały się chóry jasnogórskie oraz chóry parafialne m.in. w parafii św. Zygmunta, św. Jakuba, św. Wojciecha, św. Józefa, św. Franciszka z Asyżu, św. Antoniego, NMP Królowej Polski w Częstochowie, w Wieluniu, Zawierciu, Sosnowcu, Radomsku i Kłobucku.

Miejsce szczególne pomiędzy różnego rodzaju stowarzyszeniami laikatu zajmuje Akcja Katolicka. Jest ona rodzajem apostołatu zespołowego wiernych świeckich, ściśle złączonego z apostołatem hierarchicznym Kościoła, stając się jego ucieleśnieniem i działając z jego polecenia²⁸³. Dlatego z tego powodu Akcji Katolickiej nigdy nie może w Kościele zabraknąć, a parafia zawsze musi być otwarta, a wręcz powinna stawać się „ojczyzną” Akcji Katolickiej²⁸⁴. Specyfikę działania Akcji Katolickiej, największego ruchu świeckich w Kościele, nakreślić można w trzech aspektach: komunijności, powszechności i misyjności. Akcja Katolicka jest wspólnotą komunijną, to znaczy przepełnioną duchem współpracy i zaufania pasterzy – hierarchii oraz wiernych świeckich. Ponadto pojęcie komunii dotyczy też współpracy z innymi wspólnotami zgromadzonymi w Kościele lokalnym. Sama zresztą Akcja Katolicka jest zawsze osadzona w rzeczywistości Kościoła diecezjalnego czy parafialnego, jest więc częścią „wspólnoty wspólnot”. Dzięki temu Akcja Katolicka zyskuje „mandat Kościoła” w działaniach służebnych i ewangelizacyjnych²⁸⁵. Akcja Katolicka jest działaniem powszechnym, niejako obowiązkowym w Kościele, który ze swojej natury domaga się służby głoszenia Dobrej Nowiny wszystkim, szczególnie zagubionym i ubogim. Powszechność Akcji Katolickiej dotyczy również jej uniwersalizmu w działaniu. Nie skupia się bowiem na jednym temacie, ale ogarnia swoją aktywnością wszystkie dziedziny Kościoła: głoszenie Słowa, sprawowanie kultu

²⁸¹ M. Duda, *Parafia – kawalek nieba*, s. 380-381.

²⁸² Tamże, s. 466.

²⁸³ Tenże, *Myśląc parafia*, s. 431.

²⁸⁴ Tenże, *Parafia „ojczyzną” Akcji Katolickiej*, s. 70-77.

²⁸⁵ Tenże, *Specyfika charyzmatu Akcji Katolickiej*, w: *Akcja Katolicka szkoła wiary i apostołstwa*, Bielsko-Biała – Kraków 2006, s. 141-152.

i służbę miłości. W podejmujących się tego zadania wyzwała się duch ewangelicznej odwagi, prowadzący do dążenia ku świętości²⁸⁶. Wreszcie tożsamość Akcji Katolickiej ma charakter misyjny. Wspólnota ta nie może nigdy zamykać się w swoim kręgu i z obawy czy niechęci nie wychodzić na „peryferia” wiary i człowieczeństwa²⁸⁷. Co ważne, Akcja Katolicka posiada formę organiczną, zatem jej struktura staje się elastyczna, dopasowując się do potrzeb danego środowiska parafialnego czy diecezjalnego. Jest zatem aktualna i świeża w każdym miejscu na świecie, wobec każdej kultury i mentalności²⁸⁸. Tak pojęta Akcja Katolicka staje się potężnym narzędziem głoszenia nauki Chrystusa i wzajemnego uświęcania.

Akcja Katolicka, która w Kościele częstochowskim istniała właściwie od jego zarania, apogeum swojej działalności osiągnęła już za rządów bp. T. Kubiny. Zlikwidowana po II wojnie światowej, swoisty renesans przeżywała w okresie rządów pasterskich abp. Stanisława Nowaka. Reaktywowana została dekretem arcybiskupa metropolity częstochowskiego z dnia 24 listopada 1996 roku²⁸⁹. Pierwszym jej asystentem kościelnym został wówczas ks. Ireneusz Skubiś, a prezesem Diecezjalnej Akcji Katolickiej Jerzy Krawczyk, następnie ks. Jarosław Sroka i Anna Kwiatkowska. Od początku podejmowane były różnorakie formy działalności charytatywnej i kulturalno-oświatowej, jak choćby tworzenie świetlic i bibliotek przy parafiach. W ramach Studium Katolickiej Nauki Społecznej formowało się kilkudziesięciu liderów Akcji Katolickiej²⁹⁰. Parafialne Oddziały Akcji Katolickiej nierzadko konstituowały się z istniejących w parafiach wspólnot, takich jak Zespoły Synodalne czy różnego rodzaju duszpasterstwa stanowe lub inne formacje, także o charakterze bardziej modlitewnym niż akcyjnym²⁹¹. Zadania Akcji Katolickiej, określone w Statucie AK w Polsce wynikające m in. z adhortacji apostołskiej „Christifideles laici” były niezwykle szerokie. Zakładały przede wszystkim postawienie na szczycie działań osobiste dążenie do świętości, w duchu Magisterium Kościoła, dając tym samym świadectwo trwałej komunii ze wspólnotą Kościoła. Ponadto zadaniem wiernych działających w Akcji było ciągłe wzbudzanie ducha misyjnego i zaangażowanie w życie lokalnej społeczności²⁹². Te zadania realizowała niewątpliwie Akcja Katolicka Kościoła częstochowskiego, zarówno ta ogólnodiecezjalna, jak i w postaci parafialnych oddziałów. Ponadto dla rozwoju samej Akcji Katolickiej w tymże roku powołano

²⁸⁶ Tamże, s. 137.

²⁸⁷ Tamże, s. 139-140.

²⁸⁸ T. Borutka, *Eklezjalność Akcji Katolickiej*, w: *Być w sercu Kościoła. Księga jubileuszowa z okazji 25-lecia pracy naukowej ks. dr. hab. Mariana Dudy*, Częstochowa 2014, s. 135.

²⁸⁹ *Dekret powołujący Akcję Katolicką Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 70 (1996), nr 12, s. 28.

²⁹⁰ http://akcjakatolicka.czest.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=15 (17.07.2020)

²⁹¹ M. Duda, *Najwyższy czas na Akcję Katolicką. Odrodzenie Akcji Katolickiej w Archidiecezji Częstochowskiej*, brak miejsca i daty wydania, s. 14.

²⁹² CHL 30.

Archidiecezjalną Komisję ds. Akcji Katolickiej. Jej podstawowym zadaniem była koordynacja wszystkich działań powiązanych z tworzeniem i rozwojem kolejnych oddziałów Akcji Katolickiej w diecezji. Miała ona również stanowić ośrodek kierowniczy oraz formacyjny dla kształcenia liderów grup parafialnych oraz inicjować różne formy działania²⁹³.

Ludzie młodzi szczególnie potrzebują środowiska wzrostu i umacniania swojej wiary. Obecność młodych w różnego rodzaju stowarzyszeniach pomaga żyć Ewangelią, głosić ją a nierzadko stanowi kolebkę nowych powołań²⁹⁴. Na początku lat dziewięćdziesiątych, zanim formalnie powstało Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, młodzież archidiecezji szczególnie aktywna w swoich parafiach podejmowała swoje działania i formację w ramach Młodzieżowej Akcji Katolickiej. Formowała ona młodych Kościoła częstochowskiego w ramach ogólnodiecezjalnych zjazdów z konferencjami, ćwiczeniami praktycznymi, a przede wszystkim adoracją, wspólną modlitwą i Eucharystią²⁹⁵. Stanowiła ona ruch formacyjno-akcyjny, przeznaczony dla młodzieży, czerpiący niewątpliwie z doświadczeń przedwojennego Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej²⁹⁶. Działania te przejęło i kontynuowało po formalnym erygowaniu w 1993 roku Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży pod opieką kolejnych księży-asystentów. Podejmowało ono szereg działań o charakterze ewangelizacyjnym, autowychowawczym i charytatywnym w myśl wspólnotowego zawołania: „Przez cnotę, naukę i pracę służyć Bogu i Ojczyźnie – Gotów”²⁹⁷.

W czasie rządów abp. S. Nowaka w archidiecezji częstochowskiej w latach 1989-2011, wobec rozwoju nowych rzeczywistości kościelnych obejmujących właściwie wszystkie dziedziny działania częstochowskiego Kościoła partykularnego, w roku 1995 została utworzona Archidiecezjalna Rada Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich – Akcja Katolicka²⁹⁸, zreformowana w roku 2010. Według katalogu archidiecezji częstochowskiej z 2011 roku, a więc roku zakończenia posługi abp. S. Nowaka, grupowała następujące ruchy, bractwa stowarzyszenia, podzielone według właściwych im celów apostolskich na siedem kategorii:

²⁹³ Dekret ustanawiający Archidiecezjalną Komisję ds. Akcji Katolickiej, WACz 69 (1995) nr 6-8, s. 49.

²⁹⁴ J. Dziejic, *Religijność a postawy moralne młodzieży polskiej. Refleksja psychologiczno-pastoralna*, „Polonia Sacra”, 20 (2016) nr 4, s. 78.

²⁹⁵ *Młodzieżowa Akcja Katolicka w Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 69 (1995) nr 3, s. 19-20; por. *Ogólnodiecezjalny zjazd młodzieży w ramach Młodzieżowej Akcji Katolickiej*, WACz 69 (1995) nr 4-5, s. 60; *Przesłanie młodych do młodych*, tamże, s. 61.

²⁹⁶ <http://www.ksm-czestochowa.pl/historia/> (19.07.2020)

²⁹⁷ S. Nowak, *Dekret erygujący Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 67 (1993) nr 8-10, s. 268.

²⁹⁸ Tenże, *Dekret ustanawiający Archidiecezjalną Radę Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich – Akcja Katolicka*, WACz 69 (1995), nr 6-8, s. 50.

1. Ruchy, Stowarzyszenia i Bractwa Charytatywne – siedem pozycji (będą one zaprezentowane w rozdziale szóstym tejże dysertacji).

2. Ruchy, Stowarzyszenia i Bractwa Ewangelizacyjne – dziewięć pozycji. Zostały tu wliczone: „Katolickie Stowarzyszenie Wiernych Nowa Ewangelizacja”, Ruch „Odnowa w Duchu Świętym”, „Ruch Światło-Życie”, „Wspólnota Krwi Chrystusa”, „Wieczernik Miłosierdzia Bożego”, „Wspólnota Czcieli Ducha Świętego” – Ognisk pokutnych”, „Wspólnota Chrystusa Zmartwychwstałego Galilea”, „Wspólnota Międzynarodowa ICPM Polska”, „Wspólnoty Drogi Neokatechumenalnej”.

3. Ruchy, Stowarzyszenia i Bractwa Kontemplacyjne – siedem pozycji: „Archidiecezjalne Bractwo Eucharystyczne w kościołach Wieczystej Adoracji Najświętszej Eucharystii”, „Bractwo Krzyża Świętego przy kościele Podwyższenia Krzyża Świętego w Częstochowie”, „Franciszkański Zakon Świeckich”, „Kalwaryjskie Bractwo Męki Pańskiej w Praszce”, „Krag Przyjaciół Centrum Duchowości Święta Puszcza”, „Ruch Rodzin Nazaretańskich”, „Świecki Zakon Karmelitów Bosych”.

4. Ruchy, Stowarzyszenia i Bractwa Maryjne – sześć pozycji: „Jasnogórska Sodalicia Mariańska”, „Ruch Pomocników Maryi Matki Kościoła”, „Bractwa różańcowe”, „Jasnogórska Rodzina Różańcowa”, „Stowarzyszenie Rycerstwo Niepokalanej”, „Ruch Dzieci Maryi”, „Legion Maryi”.

5. Ruchy, Stowarzyszenia i Bractwa Oświatowo-Wychowawcze – siedem pozycji: „Katolicki Związek Akademicki Emaus”, „Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży”, „Stowarzyszenie Nauczycieli i Wychowawców Katolickich”, „Klub Inteligencji Katolickiej w Częstochowie”, „Salezjańska Organizacja Sportowa”, „Stowarzyszenie Przyjaciół Szkół Katolickich (SPSK)”²⁹⁹ „Katolickie Stowarzyszenie Nauczycieli”, „Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców”, „Katolickie Stowarzyszenie Kół Sportowych Archidiecezji Częstochowskiej”³⁰⁰.

6. Ruchy, Stowarzyszenia i Bractwa Prorodzinne – sześć pozycji (omówione powyżej),

7. Ruchy, Stowarzyszenia i Bractwa Społeczne – siedem pozycji: „Akcja Katolicka Archidiecezji Częstochowskiej”, „Katolickie Stowarzyszenie *Civitas Christiana*”, „Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy”, „Rycerze Kolumba”, „Stowarzyszenie *Communio in Christo*”, „Unia Laikatu Katolickiego”, „Wspólnota *Communio e Liberazione*”.

²⁹⁹ Archidiecezja częstochowska. Katalog 2005, s. 115-116.

³⁰⁰ Dekret powołujący Katolickie Stowarzyszenie Kół Sportowych Archidiecezji Częstochowskiej, WACz 79 (2005), nr 1-2, s. 80.

Niektóre z nich były proveniencji ogólnokościelnej, inne ogólnopolskiej, lecz szczególną chlubą były wspólnoty powstałe na łonie Kościoła częstochowskiego, takie jak Unia Laikatu Katolickiego, czy Wspólnoty „Nazaret – Ewangelia pracy”.

Motywy, który kierował abp. S. Nowaka w ustanowieniu tejże Rady była „lepsza koordynacja pracy ewangelizacyjnej i włączenie istniejących już ruchów i stowarzyszeń katolickich w prace (...) Akcji Katolickiej oraz dla utrzymania jednej spójnej linii duszpasterskiej w Kościele częstochowskim”³⁰¹. Zasadniczym miejscem działania wspólnot wiernych była rzeczywistość ogólnodiecezjalna, natomiast niektóre z nich, jak chociażby Akcja Katolicka miały swoje parafialne oddziały i postulowano, by zaistniały one w każdej parafii³⁰².

Pasterza częstochowskiego cechowała szczególna otwartość na wszelkie grupy wiernych zrzeszające się w celach duchowych i apostołskich. Popierał on duszpasterzy organizujących w swoich parafiach nowe stowarzyszenia i wspólnoty mające służyć ewangelizacji i służbie bliźniemu. W Liście adwentowym z roku 1997 wystosował do swoich wiernych następujący apel: „W naszej archidiecezji działają już liczne stowarzyszenia i ruchy o charakterze modlitewnym, duchowościowym, charytatywnym i społecznym. Ten rok niech będzie dla ich rozwoju prawdziwą wiosną. Jeden Bóg wie, ilu ludzi znalazło szczęście i pokój sumienia dzięki zaangażowaniu się w ruchy lub stowarzyszenia katolickie”³⁰³.

Podczas posługi abp. Stanisława Nowaka w misję Kościoła częstochowskiego szczególnie zostały włączone wspólnoty życia konsekrowanego. Już II Synod Diecezji Częstochowskiej przypominał, że życie konsekrowane jest wyjątkową formą oddania Bogu. Powołaniu i służbie poprzez dar z siebie poświęcony został siódmy dział dokumentów synodalnych. Wielość zakonów, zgromadzeń oraz instytucji świeckich umiejscowionych w diecezji, zwłaszcza w Częstochowie wokół Jasnej Góry, obliuguje do docenienia ich szczególnej roli w misji urzeczywistniania Kościoła. Mnogość działań osób konsekrowanych w tym zadaniu na różnych odcinkach pracy duszpasterskiej, katechetycznej, naukowej, medycznej, charytatywnej i wielu innych, ukazuje bogactwo ich charyzmatów³⁰⁴. W czasie rządów abp. S. Nowak przywrócono niektóre placówki zakonne nieistniejące od czasu ich likwidacji po powstaniu styczniowym. Zakonowi Paulinów oddano klasztor i parafię w Wielgomłynach (1987) oraz św. Barbary w Częstochowie (1997), a zakonowi Kanoników Regularnych Laterańskich klasztor i parafię we Mstowie (1990). Ponadto sprowadzono do diecezji zakonne

³⁰¹ S. Nowak, *Dekret ustanawiający Archidiecezjalną Radę Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich – Akcja Katolicka*, WACz 69 (1995), nr 6-8, s. 50.

³⁰² Zob. M. Duda, *Parafia „ojczyzną” Akcji Katolickiej*, WACz 78 (2004), nr 12, s. 70-77.

³⁰³ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 1997 roku*, w: *Tenże, Siewca Słowa*, T. I/1, s. 62.

³⁰⁴ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 205-213.

zgromadzenia męskie, powierzając im placówki duszpasterskie, a także otwierano nowe domy wspólnot istniejących już na terenach Kościoła częstochowskiego: paulistów – dom zakonny w Częstochowie i Masłońskich koło Poraja (1984), salezjanów – parafia św. Rafała Kalinowskiego w Sosnowcu (1985) i w Czarnym Lesie (1988), franciszkanów – parafia Niepokalanego Poczęcia NMP w Częstochowie (1988) i klasztor (1992) oraz klasztor (1995) i parafia (2001) w Podłężu Królewskim, pallotynów (1989) – parafia św. Łukasza w Sosnowcu, Stowarzyszenie Dzieło Służby Bożego Miłosierdzia – sanktuarium św. Ojca Pio na Przeprosnej Górcie w Siedlcu (1989), Misjonarzy Krwi Chrystusa – Dom Misyjny św. Wawrzyńca (1989) i parafia św. Kaspra del Bufalo (1998) z sanktuarium Najdroższej Krwi Chrystusa w Częstochowie, chrystusowców – dom rekolekcyjny w Częstochowie (1990), jezuitów – Centrum Duchowości Ignacjańskiej (1991), braci szkolnych w Kopcu – Kuria Prowincji, Dom Formacyjny i postulat (1992) oraz w Częstochowie – szkoła podstawowa a później także gimnazjum (1998), bernardynów – klasztor (1993) i parafia św. Jana z Dukli w Częstochowie (1994), zmartwychwstańców – parafię w Rybnej (1996), zgromadzenia ojców szenszackich – parafia w Bęczkowicach (2001), gabrielistów (2003) – Dom Pielgrzyma i Ośrodek Rekolekcyjny z bursą studencką oraz kapucynów – klasztor w Częstochowie przy parafii archikatedralnej (2009)³⁰⁵.

Popierał również abp S. Nowak rozwój zgromadzeń żeńskich. Za jego pasterzowania powstały następujące dzieła i domy zakonne takich wspólnot żeńskich jak: siostry od Aniołów w Częstochowie (1993), antonianki w Częstochowie (1992), antoninki – nowy dom w Częstochowie (1988), Instytut Zakonny Apostolek Jezusa Ukrzyżowanego w Częstochowie (1990), augustianki w Częstochowie (1984), benedyktynki samarytanki w Częstochowie (w diecezji od 1977, otwarcie własnego domu w 1990), brygidki w Częstochowie (1990), Córki św. Franciszka Serafickiego (1994), Córki Maryi w Częstochowie (1993), Córki Maryi Niepokalanej w Częstochowie (1992), dominikanki w Częstochowie (1995), dominikanki Matki Bożej Różańcowej w Częstochowie (2010), franciszkanki od cierpiących w Częstochowie (1987), franciszkanki Dwu Serc w Częstochowie (1997), franciszkanki od pokuty i miłości chrześcijańskiej w Częstochowie (2008), honoratki – nowy dom w Częstochowie w Zakładzie Opiekuńczo-Lecznicznym (1993), siostry Imienia Jezus – nowy dom w Częstochowie (1987), józefitki w Częstochowie (1989), karolanki w Częstochowie (1997), magdalenki od pokuty w Częstochowie (2008), marianki w Częstochowie (1998), michalitki w Częstochowie (1985), misjonarki klaretynki w Aleksandrii (1994), nazaretanki – nowy dom w

³⁰⁵ *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2011*, s. 683-703.

Olsztynie koło Częstochowy (1989) i Żarkach (1989), opatrzościanki w Częstochowie (1991), pasjonistki w Częstochowie (1993), prezentki w Częstochowie (1990), salezjanki prowincji wrocławskiej (1986) i warszawskiej (1992) w Częstochowie, salwatorianki w Częstochowie (1991), serafitki w Częstochowie (2009), Służebnice Przenajświętszej Krwi w Częstochowie (2010), służebniczki dębnickie w Częstochowie (1985), służebniczki śląskie w Częstochowie (1992), służki z Mariówki – nowy dom w Częstochowie (1995), tereski w Częstochowie (1989), westiarki – nowy dom w Częstochowie (1989), Wspólnota Apostolska św. Franciszka Ksawerego w Częstochowie (1997), siostry Baranka w Częstochowie (2002), następnie w Choroniu (2008) oraz zawierzanki w Częstochowie (2009)³⁰⁶.

Z powyższej prezentacji całej gamy wspólnot kościelnych, od wspólnoty diecezjalnej i działających w jej ramach ruchów, stowarzyszeń i bractw, wspólnot życia konsekrowanego, aż do podstawowej wspólnoty, jaką stanowi parafia, można dostrzec, w jak różnorodny i bogaty sposób urzeczywistniał się partykularny Kościół częstochowski, jako wspólnota wspólnot.

³⁰⁶ Tamże, s. 704-744.

ROZDZIAŁ CZWARTY

URZECZYWISTANIANIE SIĘ KOŚCIOŁA PRZEZ PRZEPOWIADANIE SŁOWA BOŻEGO – MARTYRIA

Urzeczywistnianie Kościoła, jego swoiste *plantatio Ecclesiae* w danym miejscu i czasie¹ dokonuje się zawsze w pierwszym rzędzie dzięki przepowiadaniu Słowa Bożego, prowadzącym do wiary, jako pierwszorzędnej funkcji Kościoła, także w wymiarze partykularnym (par. 1). Boże Słowo dociera do ludu Bożego przede wszystkim poprzez przepowiadanie homiletyczne i kaznodziejstwo różnego rodzaju w czasie liturgii we wspólnotach parafialnych (par. 2). Posiada ono także formę przepowiadania misyjnego i rekolekcyjnego wzbudzającego oraz odnawiającego wiarę wspólnot i poszczególnych jej członków (par. 3). Szczególną formą przepowiadania, docierającą do wszystkich diecezjan są kierowane tradycyjnie do nich listy pasterskie (par. 4). W przepowiadaniu zasadnicze znaczenie posiada katechizacja, obejmująca dzieci, młodzież i dorosłych, a także naukę religii w szkołach (par. 5). Wreszcie bardzo ważnym sposobem przepowiadania, zwłaszcza we współczesnych warunkach cywilizacyjnych jest głoszenie Ewangelii za pomocą środków społecznej komunikacji (par. 6).

4.1. KOŚCIELNOTWÓRCZA MOC SŁOWA BOŻEGO

Benedykt XVI w adhortacji „*Verbum Domini*”, będącej owocem XII Zgromadzenia Zwyczajnego Synodu Biskupów ukazał w naszych czasach, w sposób najbardziej wyczerpujący, rolę Słowa Bożego w życiu i misji Kościoła². Uczy w niej, że „Kościół ma za fundament słowo Boże, rodzi się z niego i nim żyje. Lud Boży przez kolejne stulecia swoich dziejów w nim zawsze znajdował swoją siłę i również dzisiaj wspólnota kościelna wzrasta przez słuchanie, celebrację i studium słowa Bożego”³. Stąd wyraża życzenie: „by stawało się ono coraz bardziej sercem wszelkiej działalności kościelnej”⁴. Szczególnie za ojcami synodalnymi papież zachęcał do „intensywniejszego »duszpasterstwa biblijnego« nie jako

¹ Dekret o działalności misyjnej Kościoła (DM) w: *Sobór Watykański II* nr 19.

² XII Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów odbyło się w Watykanie w dniach 5-26 października 2008 roku. Jego pokłosiem jest następujący dokument: Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska „Verbum Domini” o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła*, Watykan 2010.

³ VD 3

⁴ VD 1.

jednej z form duszpasterstwa, lecz jako biblijną animację całego duszpasterstwa”⁵. Bowiern „biblijna animacja całego duszpasterstwa zwyczajnego i nadzwyczajnego przyczyni się do lepszego poznania osoby Chrystusa, Objawiciela Ojca i pełni Objawienia Bożego”⁶. W świetle tegoż nauczania należałoby prześledzić proces przepowiadania w okresie posługi pasterskiej abp. S. Nowaka. Już II Synod Diecezji Częstochowskiej poświęcił należytą uwagę do głoszenia Ewangelii wskazując na potrzebę przepowiadania Słowa Bożego, które także w Kościele częstochowskim oddziałuje z niesłabnącą mocą, zarówno i to przede wszystkim w liturgii jak i poza nią. Synod uznawał nakaz głoszenia Słowa Bożego „za naturalne i pierwszorzędne posłannictwo Kościoła częstochowskiego”⁷. Synod przypomniał i zaktualizował w tym względzie nauczanie soborowe, jak i posoborowe, iż wszyscy wierni duchowni i świeccy pod przewodnictwem swojego biskupa są wezwani do głoszenia Ewangelii, każdy według pełnionych urzędów oraz posiadanych charyzmatów i możliwości⁸.

Idąc za tym współczesnym impulsem Ducha Świętego przejawiającym się zarówno w nauczaniu Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, jak i wydarzeniu synodalnym, abp S. Nowak przeszczepiał i realizował duszpasterstwo oparte na Bożym Słowie. Postrzegał je jako formę podjęcia przez diecezję nowej ewangelizacji pod hasłem wierności Słowu Bożemu. Nawiązywał do adhortacji posynodalnej „*Verbum Domini*”, wskazując, że stanowi ona wielki i bogaty świat myśli na temat Bożego Słowa, ofiarowany przez Benedykta XVI. Prezentując ten dokument papieski abp S. Nowak wyjaśnił zasadniczą rolę Słowa Bożego w Kościele diecezjalnym, który miał się odnowić w Jego świetle. Adhortacja „zawiera trzy części, które w samych tytułach mówią same za siebie: Słowo Boga, czym ono jest, Słowo Boga jest w Kościele, Słowo Boga jest dla świata. To Chrystus jest przede wszystkim prawdziwym Słowem, przez które Bóg przemówił do świata. Inaczej nie przemówi nigdy. Tylko w Nim jest cała nasza nadzieja. Odrzucenie Chrystusa i Jego Ewangelii, to pogrążenie się w pustce, bezsensie i nierządki w rozpacz. Słowo Boże wpisane jest bowiem w naturę człowieka już w samym momencie stworzenia go na obraz i podobieństwo Boga i dlatego prawa natury nie wolno gwałcić. (...). Słowo Boże zostało też wyrażone w prawie dziesięciu przykazań Bożych, a zwłaszcza w prawie miłości Boga i bliźniego. Trzeba je przyjąć, usłyszeć, wprowadzić w czyn (...), aby Biblia wciąż nas czytała, to znaczy pytała nas o wierność jej prawdzie”⁹. Zachęcał wspólnotę diecezjalną do ciągłego uwrażliwiania się na Słowo Boże, żywe i

⁵ VD 73.

⁶ Tamże.

⁷ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 48.

⁸ Tamże, rozdz. II.

⁹ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 2010 roku*, s. 113.

skuteczne, stwórcze i zbawiające. „Na nim trzeba oprzeć swoje życie osobiste, rodzinne i społeczne, żeby nie ulec degeneracji w swoim człowieczeństwie i zbawić swoją duszę”¹⁰. Gdyż „nie ma wiary bez słuchania i pogłębiania słowa Bożego”¹¹. A „kryzysy wiary i moralności w rodzinach i społeczeństwie naprawdę płyną z odcięcia się od źródła, którym jest Słowo Boże wiernie komentowane w homiliach i kazaniach świątecznych i niedzielnych”¹². Posłuszeństwo Słowu Bożemu stanowi istotę wiary, gdyż „wielka jest moc działania słowa Bożego w ludzkich sercach. Nie ma wiary, a więc i zbawienia bez poddania się działaniu słowa Bożego. Do czytania tego słowa Bożego, rozważania go, radowania się słowem i wcielania tego słowa w życie trzeba się przekonać i związać swoje życie z Biblią. W dzisiejszych czasach burzenia w ludziach wiary w Chrystusa i podważania nadziei zmartwychwstania zginiemy, jeśli nie zaprzyjaźnimy się z Pismem Świętym; jeśli go nie pokochamy i nie będziemy nim żyli”¹³. Z takiego właśnie spojrzenia na Słowo Boże wynika konieczność, wręcz imperatyw przepowiadania, które nie powinno się ograniczać jedynie do głoszenia Bożego orędzia za pomocą słów, lecz zawsze musi być wsparte świadectwem własnego życia¹⁴. Między przepowiadaniem Słowa Bożego a Kościołem istnieje bowiem wyjątkowa relacja, którą można nazwać relacją wzajemnie przenikającej się przyczynowości. Z jednej strony Kościół rodzi się i wzrasta dzięki Słowu Bożemu. Celem przepowiadania Słowa Bożego jest przecież wzbudzenie wiary w Jezusa Chrystusa, a przez to zgromadzenie i zjednoczenie ze sobą tych, którzy uznają Jezusa za swego jedynego Pana i Zbawcę. Z drugiej strony Kościół jest środowiskiem głoszonego Słowa Bożego. Przepowiadanie spełniało bowiem zawsze podstawową rolę w misji Kościoła. Może się ona zatem rozwijać jedynie w łączności z Kościołem, którego Głową jest Jezus Chrystus¹⁵.

Skoro Kościół buduje się przez Słowo Boże i to w każdym wymiarze komunii, to również dzieje się to i w jego pełnym urzeczywistnieniu, jakim jest Kościół partykularny. Słowo Boże posiada więc funkcję kościelnotwórczą i wspólnototwórczą, a w wypadku diecezji „diecezjotwórczą”. Leży ono u genezy wspólnoty chrześcijańskiej i od samego początku stanowi podstawę budowania Kościoła¹⁶.

¹⁰ Tenże, *List pasterski na Adwent 2007 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 101.

¹¹ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1988 roku*, s. 134.

¹² Tenże, *List pasterski na Adwent 2007 roku*, s. 100.

¹³ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 2010 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 468.

¹⁴ VD 60.

¹⁵ S. Dyk, *Relacja między przepowiadaniem Słowa Bożego a Kościołem*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 7 (2008), s. 27.

¹⁶ M. Duda, *Myśląc parafia*, s. 241-243.

II Synod częstochowski podkreśla, że „Słowo zbawienia, przepowiadane w Kościele i przez Kościół, tworzy z tych, którzy je przyjmują wspólnoty wierzących, owocem przyjętego słowa jest wiara. (...) Wspólnota wierzących, którzy szczerym sercem przyjmują dobrą nowinę, gromadzi się w imię Jezusa, aby rozważać i wprowadzać w życie Słowo Boże i w ten sposób staje się właścicielką Ewangelii”¹⁷.

Tej kościelnotwórczej roli Słowa Bożego był świadomy w pełni pasterz Kościoła częstochowskiego, abp S. Nowak, wskazując na „Słowo Boże, które rozbrzmiewa w przestrzeni wielkiego domu Bożego, jakim jest Kościół, naprawdę nasz dom. Ufajmy mu i żyjmy bezpiecznie w jego przestrzeniach”¹⁸ - zachęcał. Jako główny głosiciel Słowa, budujący na nim Kościół częstochowski, przekonywał do obowiązku jego głoszenia duchowieństwo oraz wiernych świeckich¹⁹. Ukazywał on absolutne i centralne pierwszeństwo Słowa Bożego w posłudze kapłańskiej i życiu każdego chrześcijanina. W ten sposób przewodniczył procesowi urzeczywistniania się Kościoła w powierzonych mu diecezji poprzez wielorakie formy duszpasterstwa, bazującego na Objawieniu. Realizacji tej pierwszej i podstawowej funkcji Kościoła osobiście oddał wszystkie swoje siły, pociągając do zapału i gorliwości w przepowiadaniu wszystkich głosicieli Słowa Bożego. Jego homilie i kazania okolicznościowe były zwykle długie, przeradzające się w rodzaj wykładu czy konferencji. Chciał jednak zapewnić pokarm Słowa Bożego swoim wiernym, jak coś najpotrzebniejszego człowiekowi. „Tego Wam potrzeba”²⁰, podsumowywał. „Niestrudzenie siał Słowo Boże wcześniej przyjęte przez niego z wiarą i kontemplowane w swoim pasterskim sercu, jak potwierdzają świadkowie i słuchacze jego przepowiadania. Czynił to tak często i na tak liczne sposoby, iż po dwudziestu siedmiu jego latach posługi, nie sposób wręcz ogarnąć zarówno ilościowo jak i treściowo tej obfitej siewby. Tylko w części Słowo to zostało zapisane i wydane drukiem. Bardzo wiele z tych treści, mocniej aniżeli na papierze, wyryło się w naszym sercu, stanowiąc pokarm, którym wciąż odżywiamy nasze życie duchowe”²¹.

W szczególny sposób czwarty biskup częstochowski podkreślał budowanie na Słowie Bożym we wspólnotach parafialnych i rodzinnych, gdyż „Księga Biblii to żywe Słowo Boga ciągle skierowane do nas”²². Dlatego rok duszpasterski 2001/2002 ogłosił Rokiem Świętej Biblii – „czasem jej czytania, przeżywania jej treści i pokornego uczenia się z niej prawdziwie

¹⁷ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 46.

¹⁸ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 2011 roku*, s. 118.

¹⁹ M. Duda, *Nauczyciel wiary i herold Słowa*, w: S. Nowak, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 7.

²⁰ Wywiad autora z abp. S. Nowakiem.

²¹ M. Duda, *Nauczyciel wiary i herold Słowa*, w: S. Nowak, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 7.

²² S. Nowak, *List pasterski na Adwent 2011 roku*, s. 118.

ludzkiego i Bożego życia”²³. Zaproponował w związku z tym, by duszpasterze w parafiach „w Pierwszą Niedzielę Adwentu (...) na głównej Mszy świętej, uroczyste intronizowali Biblię i pozostawili ją otwartą w pobliżu Najświętszego Sakramentu”²⁴. Uzasadniał ten symboliczny akt tym, że „Bóg jest też w swoisty sposób obecny w Biblii, tak jak w jedyny sposób, z Ciałem i Krwią, bóstwem i człowieczeństwem jest obecny pod postaciami chleba i wina. Otwarta Biblia stanie się dla nas nieustannym przypomnieniem, że powinniśmy ochotnie i z wiarą poznawać Chrystusa”²⁵.

Następnie szeroko i dogłębnie wyjaśniał wiernym znak „Otwartej Biblii”, który będzie równocześnie przypominał „że i w naszych mieszkaniach powinna być na zaszczytnym miejscu położona Biblia, i że należy ją chętnie odczytywać i przeżywać w gronie rodzinnym”²⁶. Zachęcał przy tym do rodzinnego jej czytania. Pisał: „Nie znajduję wprost słów, żeby Was zachęcić do czytania Biblii w rodzinach”²⁷. Uświadamiał swoim diecezjanom, iż „wieczory, w czasie których ktoś z rodziny, ojciec lub matka, czytają Biblię, pozostawiają trwałe, zbawienne ślady w pamięci i sercach wszystkich, zwłaszcza dzieci i młodych”²⁸. Bowiem „wspólne przeżywanie Biblii daje błogosławione owoce pod warunkiem, że się to czyni z wrażliwością na mądrość, głębię Bożą i piękno objawionego słowa. Z wiarą więc zabieramy się do czytania Pisma Świętego. Wiedzmy, że tylko Bóg może nam powiedzieć o tym, kim On dla nas jest, kim On dla nas może być, a także tylko On potrafi nam powiedzieć o nas samych; skąd jesteśmy i dokąd idziemy. O taki »słuch biblijny« trzeba się modlić i bardzo troskliwie go pielęgnować przez czujność nad czystością sumienia”²⁹.

Ponieważ Słowo Boże zawarte w Biblii posiada tak wielką wartość dla Kościoła domowego, dlatego też zachęcał również „do uczczenia i wywyższenia Biblii w rodzinach, zwłaszcza z okazji wizyty duszpasterskiej kapłana”. Dawał także praktyczne wskazania, jak posługiwać się Pismem świętym oraz z niego korzystać: „Pismo Święte otaczamy czcią, otwieramy je z szacunkiem, całujemy jego karty na zakończenie lektury. Po odczytaniu fragmentu Pisma Świętego czynimy nad nim refleksję, nawiązujemy rozmowę z Bogiem, poddajemy się radosnemu przeżyciu, czy może własnemu odkryciu prawdy do nas skierowanej, a przede wszystkim zastanawiamy się nad tym, jak dane słowa wprowadzić w życie. »Idź i ty,

²³ Tenże, *List pasterski na Adwent 2001 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 76.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże, s. 76-77.

²⁸ Tamże, s. 77.

²⁹ Tamże.

i czyn podobnie« – słyszymy Boży głos w sercu. Z czytania Pisma Świętego winno rodzić się życie, prawdziwa miłość do Boga i do każdego człowieka”³⁰.

Podkreślał przy tym rolę chrześcijańskich rodziców, którzy „są w jedyny sposób dla swoich dzieci „uczniami Chrystusa” i w jedyny sposób w Jego imieniu nauczycielami i wychowawcami. Z tej roli nie mogą ustąpić. Wypełnią jednak swoje ważne powołanie tylko wtedy, gdy dla siebie i dla dzieci będą odczytywać Słowo Boże, w szczególności dziesięć Bożych przykazań danych nam na Synaju i potwierdzonych nam przez Chrystusa w Kazaniu na górze. Chrześcijańscy rodzice i dzieci winni być wsłuchani w słowo Chrystusa i winni mieć duchowość biblijną. Więcej mamy słuchać Boga niż nawet mówić do Niego. *Lectio divina*, czytanie czy słuchanie Słowa Bożego – to wielka modlitwa miła Bogu. Niechże to wyraża się w czytaniu Pisma Świętego choć przez chwilę każdego dnia wieczorem. A może stać Was będzie, ojcze i matko, żeby dzieciom swoimi słowami przybliżyć treść słów objawionych?”³¹.

Upominał się w ten sposób w imieniu dzieci o pokarm duchowy, który winni zapewnić im ich rodzice: „Wołam więc w imieniu dzieci o słowo religijne i wychowawcze w rodzinie. Nikt i nic nie zastąpi dobrego słowa Bożego, płynącego z serc wierzących i kochających rodziców. Zadbajmy więc w zimowe wieczory o religijny dialog z dziećmi, wspólną modlitwę, atmosferę Rodziny Świętej. Żadne argumenty ateizujących religioznawców nie zniszczą wiary dzieci, gdy o Chrystusie opowiadać im będzie dobra matka, czy wierzący ojciec”³².

Mobilizował także swoich diecezjan do żywej relacji ze Słowem Bożym, pisząc: „Rok Biblii niech się też stanie czasem bardziej osobistego związania się z tą Księgą. Zachęcam do wozenia ze sobą Biblii, czytania jej, zaznaczania ulubionych tekstów, dopisywania na jej marginesie swoich postanowień i wielkich słów serca, skierowanych do Boga. Pismo Święte jest miłosnym listem Boga skierowanym do każdego z nas, a z naszej strony wzorem najdoskonalszej odpowiedzi, jaką my możemy dać Bogu. Nie ma lepszego modlitewnika nad Ewangelię, Listy świętego Pawła Apostoła czy Księgę Psalmów”³³.

Zachęcając do osobistej i rodzinnej lektury Pisma św. równocześnie podkreślał, że autentyczne rozumienie Słowa Bożego odkrywa się i właściwie rozumie dzięki znakowi otwartej księgi w kościele parafialnym, a więc tylko w społeczności Kościoła świętego, do którego od chrztu przynależymy. Kościół nie tylko wzywa gorąco do czytania Biblii, ale też ma od Ducha Świętego jedyny dar tłumaczenia Biblii. Przestrzegał równocześnie przed

³⁰ Tamże.

³¹ Tenże, *List pasterski na Adwent 2007 roku*, s. 100.

³² Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1986 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 126.

³³ Tenże, *List pasterski na Adwent 2001 roku*, s. 77.

dowolną interpretacją Pisma Świętego: „Głosiciele Pisma Świętego na własną rękę w różnego rodzaju sektach i nie powołanych od Boga towarzystwach i wspólnotach – należy się strzec. Prowadzą oni często do rozbicia jedności kościelnej a niekiedy doprowadzają do zniszczenia więzi rodzinnych a nawet osobowościowych”³⁴.

Wskazywał wreszcie na Maryję, która jest wzorem w przyjmowaniu Słowa Bożego: „Niech też uczy nas przyjmowania Słowa Bożego do serca i sumienia. Ona przyjęła Słowo Boże – Syna Bożego do swojego łona w chwili Zwiastowania. Ona przyjęła też Słowo Boże wielką wiarą. Nikt tak doskonale tego nie uczynił. Ona też uważnie słuchała słów Jezusowych i rozważała je w sercu swoim. Maryja była doskonałą Uczennicą Pana. W duchu maryjnym idźmy więc na nasze spotkania ze Słowem Bożym”³⁵.

W tym duchu wiary w Słowo Boże wzywał kapłanów do organizowania nabożeństw biblijnych, kręgów biblijnych, katechez dla dorosłych, które by wprowadzały we właściwe i owocne rozumienie Słowa Bożego, zawartego w Piśmie Świętym. Wskazywał także na ukierunkowanie liturgii słowa w rodzinie, czy na niedzielną liturgię Eucharystii w parafii. „Ostatecznie bowiem dopiero poznaje się Jezusa przy łamaniu chleba. Uczta słowa Bożego i uczta Ciała Pańskiego ma w sobie moc zjednoczenia wszystkich w jeden lud Boży pielgrzymujący do wieczności”³⁶.

Uświadamiał, że „Kościół-Matka nasza z troską pochyla się nad [ludzkimi problemami] i wszystkie naświetla wskazując na Słowo Boże”³⁷. Bóg bowiem swoim Słowem „ciosą nas, abysmy przez cierpienie i ofiarę stali się godni uczestnictwa w zmartwychwstaniu”³⁸. Przekonywał, że to dzieje się rzeczywiście we wspólnocie kościelnej: „Tak więc dziś naprawdę można żyć w przestrzeni, gdzie dociera słowo Boże, jakby w wielkiej szkole Chrystusa”³⁹.

4.2. PRZEPOWIADANIE HOMILETYCZNE I KAZNODZIEJSKIE

Realizując ogólnokościelne wskazania oraz postanowienia II Synodu w zakresie głoszenia Słowa Bożego Kościół częstochowski podejmował różnorodne formy przepowiadania. Podstawową formą głoszenia Bożego Słowa jest homilia podczas liturgii Mszy św. oraz udzielaniu sakramentów świętych. Stanowi ona ogólnodostępne i uprzywilejowane narzędzie przepowiadania, które doprowadza wspólnotę zgromadzoną na

³⁴ Tamże, s. 78.

³⁵ Tamże, s. 78-79.

³⁶ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2003 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 332.

³⁷ Tenże, *List pasterski na Adwent 2011 roku*, s. 118.

³⁸ Tenże, *List pasterski na Adwent 1992 roku*, s. 42.

³⁹ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1995 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 409.

liturgii słowa do liturgii eucharystii. Dlatego istotne jest w niej przekazywanie zdrowej nauki, opartej na dogłębnej egzegezie Słowa Bożego i umocowanej na fundamencie nauczania Magisterium Kościoła⁴⁰. Wierni zgromadzeni na wspólnej liturgii mogą słuchać umacniającego i odradzającego Słowa Bożego z ust swojego własnego pasterza, biskupa czy proboszcza. Zwyczajnym miejscem jej głoszenia jest z natury parafia jako podstawowa wspólnota przepowiadania, chociaż niewykluczająca innych wspólnot, gdyż to parafia jest uprzywilejowanym miejscem słuchania i głoszenia Słowa Bożego⁴¹. Jest „wspólnotą wierzących, którzy mocą wspólnej wiary docierają do źródła ich gromadzenia: do Słowa Bożego głoszonego i przyjmowanego podczas sprawowania Bożych tajemnic”⁴².

W myśl uchwał II Synodu Diecezji Częstochowskiej homilia winna być obowiązkowo głoszona we wszystkich wspólnotach parafialnych, w niedziele, uroczystości i święta nakazane podczas liturgii z udziałem wiernych⁴³. Zalecano także wygłaszanie homilii podczas Mszy św. w tygodniu, szczególnie wobec większej liczby wiernych, którzy tradycyjnie liczniej gromadzili się na Eucharystii w Adwencie czy Wielkim Poście⁴⁴. Wskazania te były stopniowo realizowane w poszczególnych wspólnotach, szczególnie w okresach przygotowawczych do przeżywania największych świąt chrześcijańskich. Homilie w dni powszednie stały się okazją do pogłębiania wiary uczestników liturgii i podkreślenia ciągłości roku liturgicznego⁴⁵. Do tej pory w wielu parafiach, w większości miejskich, ale i wiejskich, także i w tygodniu rozważane jest Słowo Boże. Ponadto w Kościele częstochowskim realizowana była misja głoszenia Słowa Bożego poprzez homilię podczas udzielania sakramentów i sakramentaliów. Przede wszystkim odbywało się to podczas sakramentu małżeństwa, a także w wielu wypadkach chrztu świętego. Szczególnym czasem głoszenia homilii był też pogrzeb katolicki, co wiązało się z wyjątkową szansą ewangelizacyjną osób gromadzących się na tej ceremonii, a często będących daleko od Boga i Kościoła⁴⁶. Homilie głoszone w czasie Eucharystii miały być dostosowane do wieku słuchaczy; dorosłych, młodzieży i dzieci, a także uwzględniać zwłaszcza warunki życia i pracy wiernych. Szczególnie akcentowano w dokumentach synodalnych wymagania co do homilii

⁴⁰ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium Homiletyczne*, Poznań 2015. Dokument jest wynikiem pracy oraz sugestii biskupów wyrażanych na Synodach Biskupów o Eucharystii (w 2005) i Słowie Bożym (2008) oraz uwag papieża Benedykta XVI i Franciszka o homiliach.

⁴¹ Jan Paweł II, *Parafia i jej pasterz. Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa - 23.11.2001*, WACz 76 (2002) nr 8-10, s. 22.

⁴² Tenże, *Parafia - wspólnota wiary, nadziei i miłości. Spotkanie z księżmi i zaangażowanymi w pracę duszpasterską - Utrecht - 12.05.1985*, w: NP 1985, t. VIII, 1, s. 659.

⁴³ Por. *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 48.

⁴⁴ Tamże, s. 48-49.

⁴⁵ D. Bourgeois, *Duszpasterstwo Kościoła*, Poznań 2001, s. 577.

⁴⁶ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 49.

adresowanych do najmłodszych uczestników liturgii⁴⁷. Miały one mieć formę przystępną, wykorzystującą stosowne pomoce i dostosowany do wieku słuchaczy język⁴⁸.

Biskupi oraz prezbiterium częstochowskie w przepowiadaniu homiletycznym kierowali się przede wszystkim corocznym Programem Homiletycznym publikowanym przez Komisję Episkopatu ds. Duszpasterstwa Ogólnego, a uwzględniającym tematykę danego roku duszpasterskiego obowiązującego Kościół w Polsce⁴⁹. Program ten w każdym roku precyzował abp S. Nowak w swych listach pasterskich, a Wydział Duszpasterstwa Ogólnego w swych Instrukcjach oraz opracowywanych i dostarczanych do parafii materiałach duszpasterskich.

Strażnikiem sposobu przekazywania i wyjaśniania Słowa Bożego w diecezji jest biskup, jako upoważniony przez Chrystusa „nauczyciel wiary i herold Słowa”⁵⁰. Gdyż „wierni potrzebują słowa swojego biskupa, potrzebują utwierdzenia i oczyszczenia swej wiary”⁵¹. Czwarty biskup częstochowski realizował to zadanie w sposób niezwykle obfity. Charakterystycznym rysem jego posługi homiletycznej była gorliwość i skrupulatność w osobistym wypełnianiu tego obowiązku wszędzie tam, gdzie sprawował swoją funkcję, co zresztą postulują przepisy liturgiczne.

Same homilie abp. Nowaka jako z zasady głoszone podczas celebracji Mszy św. opierały się ze swej natury na liturgii Słowa Bożego danego dnia. Homilie te, w dużej części zostały nie tylko utrwalone poprzez nagrania głosowe i audiowizualne, ale także w znacznej mierze wydane drukiem. Poza pojedynczymi homiliami zamieszczanymi w wybranych periodykach i różnego typu wydawnictwach podstawowym źródłem udokumentowanej drukiem działalności homiletycznej jest dwunastotomowy zbiór homilii oparty na poszczególnych częściach liturgii słowa z podziałem na cykle liturgiczne. Ponadto w trzytomowym cyklu odnaleźć można kolejny zbiór, jednak tutaj treść poszczególnych homilii odnosi się do całości czytań danej liturgii. Homilie w obydwu seriach wydawniczych są przewidziane na wszystkie niedziele roku liturgicznego, uroczystości oraz wybrane święta.

Trzytomowa seria homilii wygłoszonych przez abp. Stanisława Nowaka w antenie katolickiego radia Fiat obejmuje wszystkie niedziele, uroczystości oraz wybrane święta roku kościelnego i zawiera rozważania na podstawie trzech ewangelii synoptycznych oraz innych fragmentów biblijnych. Pierwszy tom oparty jest na ewangelii według św. Mateusza, drugi na

⁴⁷ Tamże, s. 49.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ PG 26.

⁵¹ PG 29.

ewangelii według św. Marka, a trzeci na ewangelii według św. Łukasza również według cyklu liturgicznego⁵².

Imponującą w ilości pozycji jest również seria rozważań biblijnych; homilii i katechez obejmująca cały niedzielny cykl „A”, „B” i „C” liturgii słowa oraz uroczystości danego roku liturgicznego. Są to, podobnie jak wspomniana wyżej seria na lata ewangelistów synoptycznych, osobne tomy na kolejne cykle kalendarza liturgicznego. Jednak tutaj każda z części liturgii słowa otrzymała odrębne opracowanie. Tak też trzy pierwsze książki zawierają rozważania inspirowane pierwszymi czytaniem mszalnymi, trzy kolejne dotyczą refleksji nad tekstem psalmów responsoryjnych, następne trzy opracowane zostały na kanwie Słowa Bożego płynącego z drugich czytań liturgii słowa. Wreszcie trzy ostatnie, już w tytule wskazujące na trynitarny rozkład treści, stanowią pogłębioną refleksję nad ewangelią rozważaną przez pryzmat kolejnych osób Trójcy Świętej⁵³. Całość mieści pogłębioną analizę Słowa Bożego, egzegezę biblijną, odniesienia pastoralne i moralne, wątki historyczne i hagiograficzne, odwołania do sytuacji życiowej, a także zawiera teksty Ojców Kościoła, wybrane fragmenty prozy oraz poezję, rodzimych i światowych autorów⁵⁴.

Treść nauczania abp. Nowaka poprzez głoszone homilie jest bardzo szeroka, obejmuje problematykę wszystkich prawd wiary oraz dotyka właściwie każdej dziedziny teologicznej, a także zawiera wiele odniesień natury filozoficznej, społecznej, politycznej, etycznej i kulturowej⁵⁵.

Abp Nowak nauczał podczas Mszy św. pontyfikalnych sprawowanych we wszystkie większe uroczystości i święta kościelne w swoim kościele własnym – bazylice archikatedralnej

⁵² Seria obejmuje: S. Nowak, „*Padły na ziemię żyzną*”: rozważania na Rok św. Mateusza, Częstochowa 1996; Tenże, „*Wierście w Ewangelię*”: rozważania na Rok św. Marka, Częstochowa 1996; Tenże, „*Na słowo Twoje*”: rozważania na Rok św. Łukasza, Częstochowa 1997.

⁵³ Seria obejmuje (kolejność według roku wydania): Tenże, „*Nowina, którą usłyszeliśmy od Niego*”: rozważania na tle drugich czytań mszalnych w cyklu A, Częstochowa 1998; Tenże, „*Głosimy Chrystusa ukrzyżowanego*”: rozważania na tle drugich czytań mszalnych w cyklu B, Częstochowa 1999; Tenże, „*Posłuszni prawdzie*”: rozważania na tle drugich czytań mszalnych w cyklu C, Częstochowa 2000; Tenże, „*Słowa do serca i do duszy*”: rozważania na tle pierwszych czytań mszalnych w cyklu A, Częstochowa 2001; Tenże, „*Słowo Boga naszego trwa na wieki*”: rozważania na tle pierwszych czytań mszalnych w cyklu B, Częstochowa 2002; Tenże, „*Serce rozumnego rozważa przypowieści*”: rozważania na tle pierwszych czytań mszalnych w cyklu C, Częstochowa 2003; Tenże, „*Śpiewam imieniu Pana Najwyższego*”: rozważania na tle mszalnych psalmów responsoryjnych w cyklu A, Częstochowa 2004; Tenże, „*Ustawy Twoje są dla mnie pieśniami*”: rozważania na tle mszalnych psalmów responsoryjnych w cyklu B, Częstochowa 2005; Tenże, „*Napisano bowiem w Księdze Psalmów*”: rozważania na tle mszalnych psalmów responsoryjnych w cyklu C, Częstochowa 2006; Tenże, „*Chwała Ojcu...*”: rozważania na tle czytań mszalnych zwłaszcza perykopy ewangelicznej w cyklu A, Częstochowa 2007; Tenże, „*Chwała... i Synowi...*”: rozważania na tle czytań mszalnych zwłaszcza perykopy ewangelicznej w cyklu B, Częstochowa 2008; Tenże, „*Chwała... i Duchowi Świętemu*”: rozważania na tle czytań mszalnych zwłaszcza perykopy ewangelicznej w cyklu C, Częstochowa 2009.

⁵⁴ Wszystkie te książki ukazały się nakładem archidiecezjalnego wydawnictwa Regina Poloniae.

⁵⁵ W. Pazera, *Posługa Słowu Bożemu w diecezji częstochowskiej*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s.277.

Świętej Rodziny w Częstochowie⁵⁶. Nauczając z biskupiej katedry, docierał do całego Kościoła częstochowskiego, poprzez udział jego wybranych przedstawicieli oraz dzięki transmisjom archidiecezjalnej rozgłośni radiowej „Fiat”. Ponadto osobiście głosił homilie wszędzie tam, gdzie docierał z posługą pasterską, w czasie wizytacji kanonicznych parafii, podczas udzielania sakramentu bierzmowania, w ramach udziału w lokalnych uroczystościach jubileuszowych, konsekracji świątyń, wydarzeń związanych z poświęceniami różnych przedmiotów kultu lub miejsc i rzeczy istotnych dla społeczności lokalnej, czy wreszcie podczas Mszy św. sprawowanych w związku z ważną okolicznością dla danej wspólnoty.

W dziele głoszenia Słowa Bożego obok homilii istotną formą przekazu są kazania wygłaszane z racji szczególnych okoliczności życia wspólnoty kościelnej, ale także i świeckiej, zgromadzonej na przeżywaniu liturgii. II Synod częstochowski wyróżnił trzy podstawowe formy takiego kaznodziejstwa: kazania okolicznościowe (np. odpustowe), przy okazji uroczystych adoracji, prymicyjne, jubileuszowe, z racji różnych innych rocznic i innych okoliczności życia wspólnoty, kazania pasyjne oraz rozważania wygłaszane podczas nabożeństw roku liturgicznego: majowych, czerwcowych i różańcowych w październiku⁵⁷.

Szczególną amboną głoszenia Słowa Bożego była ambona jasnogórska, z której głos pasterski docierał do różnych zakątków nie tylko diecezji, ale Polski i świata. Abp Nowak wygłosił wiele kazań okolicznościowych o wszechstronnej tematyce. Część z nich została utrwalona pozycją wydawniczą, jak choćby „Głos z Jasnej Góry. Do parlamentarzystów polskich. Konferencje pielgrzymkowe wygłoszone do posłów i senatorów 2 lutego w latach 1990-2011”⁵⁸. Poruszał w nich kwestię powołania polskiego parlamentarzysty w aspekcie doktrynalnym, moralnym i duchowościowym⁵⁹.

Misję przepowiadania Słowa Bożego w Kościele lokalnym biskup diecezjalny pełni osobiście oraz przez swoich współpracowników. Bowiem „w odniesieniu do słowa Bożego poszczególnym członkom przysługują różne obowiązki i funkcje: wierni słuchają słowa i nad nim rozmyślają, ale tylko ci je wyjaśniają, do których należy posługa nauczania wynikająca ze święceń, albo którym ta posługa została specjalnie powierzona, to znaczy biskupi, prezbiterzy i diakoni”⁶⁰.

⁵⁶ S. Nowak, *Homilia wygłoszona w katedrze św. Rodziny w Częstochowie 27.10.1985 z okazji 60-lecia Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 60 (1986) s.108-112.

⁵⁷ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 50.

⁵⁸ S. Nowak, *Głos z Jasnej Góry. Do parlamentarzystów polskich. Konferencje pielgrzymkowe wygłoszone do posłów i senatorów 2 lutego w latach 1990-2011*, Częstochowa 2012.

⁵⁹ Tamże, s. 6.

⁶⁰ VD 59; zob. KPK, kan. 767, § 1

Szczególnymi współpracownikami w tejże misji przepowiadania homiletycznego, byli biskupi pomocniczy jako następcy Apostołów, których świadectwo głoszenia homilii także można znaleźć w różnych pozycjach wydawniczych, a również pozostawionych w archiwach. Biskup F. Musiel jako głosiciel Słowa Bożego na terenie diecezji był niezmordowany, przyjmując także posługę rekolekcyjną i misyjną w parafiach. Drukował swoje homilie na łamach „Niedzieli” pod pseudonimem „Framus”. Ma on w swoim dorobku opracowane i wydane drukiem kazania okolicznościowe⁶¹. Szczególnym rysem jego przepowiadania był patriotyzm oraz wrażliwość na sprawy społeczne w kontekście panującego systemu komunistycznego⁶². Jego homilie przyjmowały nierzadko formę swoistego protestu przeciwko totalitarnej polityce władz państwowych⁶³. Także biskup M. Kołodziejczyk pozostawił bogaty dorobek homiletyczny w maszynopisie, przechowywany w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej.

Niewątpliwie znaczne zasługi w rozwoju homiletyki skierowanej do dzieci miał bp Antoni Długosz, biskup pomocniczy archidiecezji częstochowskiej w latach 1994-[2011]-2016. Podkreślał potrzebę pełnego wykorzystania wytycznych „Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci”⁶⁴. Oprócz praktycznego zastosowania tych zaleceń w swoim pasterzowaniu, pozostawił wiele pozycji naukowych, ale przede wszystkim homiletycznych jako pomocy w głoszeniu Słowa Bożego dla dzieci⁶⁵.

Ponadto od strony teoretycznej i praktycznej homiletyką w ramach archidiecezji zajmowali się wykładowcy homiletyki. Miejscem właściwym do zgłębiania sztuki głoszenia homilii i ćwiczeń praktycznych było seminarium duchowne, formujące kandydatów do sakramentu święceń. W archidiecezji częstochowskiej za rządów pasterskich abp. S. Nowaka, alumni uczestniczyli w wykładach z homiletyki, ćwiczeniach homiletycznych oraz podejmowali praktyki głoszenia homilii podczas liturgii pod kierunkiem wykładowców: ks. S. Pamuły, ks. A. Długosza, ks. W. Pazery, ks. Remigiusza Loty⁶⁶. Publikowali oni artykuły

⁶¹ F. Musiel, *Królowa pięknej miłości. Czytania majowe*, Częstochowa 1963.

⁶² M. Duda, *Pasterz nieugięty. Biskup Franciszek Musiel 1915-1992*, Częstochowa 2019, por. A. Sznajder, „Trzeba mieć odwagę atakowania...”, s. 63.

⁶³ P. Kostrzewski, *Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła częstochowskiego*, s. 256.

⁶⁴ *Służyć z radością*, s. 84.

⁶⁵ A. Długosz, *Chrześcijanin radosny: kazania do dziewcząt i chłopców*, Kraków 2008; Tenże, *Homilia do dzieci: spojrzenie praktyka*, <http://bc.upjp2.edu.pl/Content/4945/Antoni%20D%C5%82ugosz%20book%20rep.pdf> (12.09.2021); *Wierzyć w Ewangelię: homilie roratnie dla dzieci z komentarzem biblijnym bp. Antoniego Długosza*, red. A. Kuliberda, Częstochowa 2014; *Słowa Jezusa prowadzą do nieba: kazania dla dzieci*, red. A. Długosz, R. Ceglarek, Częstochowa 2001.

⁶⁶ *75 lat Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej*, s. 17-22.

naukowe, czy też popularno-naukowe oraz teksty homilii i kazań. Wśród nich należy wymienić ks. S. Grzybka⁶⁷, ks. L. Warzyboka⁶⁸, ks. W. Pazerę⁶⁹, czy ks. K. Gawrona⁷⁰.

Także duszpasterze parafialni przepowiadali Słowo Boże w formie kazań okolicznościowych, a niektórzy z nich publikowali je, tak jak ks. R. Rychlik⁷¹. Kazania odpustowe, jubileuszowe i prymicyjne wygłaszali zaproszeni kapłani, z kolei kazania pasyjne głosili zasadniczo duszpasterze danej wspólnoty zazwyczaj w pewnej serii tematycznej. Natomiast kazania związane z celebracją nabożeństw były niekiedy w rzeczywistości parafialnej zastępowane serią rozważań na wybrany temat.

4.3. PRZEPOWIADANIE MISYJNE I REKOLEKCYJNE

Dla odnowienia wiary oraz jej umocnienia i pogłębienia oprócz głoszenia Słowa Bożego w czasie świątecznej i tygodniowej liturgii, a także różnych okoliczności życia kościelnego potrzebne są okresy głębszego pochylenia się nad Słowem Bożym i intensywniejszego przeżywania płynącego z niego zbawczego przesłania⁷². Stąd też organizowane były rekolekcje parafialne, które w bardzo różnorodnej formie były i są realizowane także w Kościele częstochowskim.

Zgodnie z postanowieniami II Synodu częstochowskiego proboszcz każdej parafii (archi)diecezji częstochowskiej miał obowiązek zorganizować dwa razy w roku rekolekcje – raz w Adwencie, a drugi raz w Wielkim Poście⁷³. Rekolekcje adwentowe w parafiach (archi)diecezji w praktyce były zazwyczaj krótsze i trwały trzy dni. Były one głównie poświęcone tematyce rodzinnej. Natomiast rekolekcje wielkopostne trwały nierzadko cztery

⁶⁷ S. Grzybek, *Przygotujcie drogę Panu Jemu prostujcie ścieżki. Homilie Rok A*, Kraków 1989; Tenże, *Wierście w Ewangelię (Mk 1, 15). Homilie na rok B*, Kraków 1984; Tenże, *Z obfitości serca mówią usta. Homilie na rok C*, Kraków 1988.

⁶⁸ L. Warzybok, *Homilie niedzielne rok A*, Częstochowa 1996; Tenże, *Homilie niedzielne Rok "B"*, Częstochowa 1996; Tenże, *Homilie niedzielne Rok "C"*, Częstochowa 2001.

⁶⁹ W. Pazera *Koncepcja homilii we współczesnych warunkach duszpasterstwa w Polsce*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 15 (1999), s. 37-44; Tenże, *Odnova homiletyczna w świetle ważniejszych uchwał synodów diecezjalnych*, CzST 32 (2004), s. 153-157; Tenże, *"Wielka Karta" kaznodziejstwa trzeciego tysiąclecia*, CzST 31 (2003), s. 159-164, Tenże, *Koncepcja homilii ewangelizacyjnej*, Częstochowa 2002.

⁷⁰ K. Gawron, *Namiet refleksji. Kazania niedzielne na Rok A*, Częstochowa 1999; Tenże, *Namiet refleksji. Kazania niedzielne na Rok B*, Częstochowa 2000; Tenże, *Namiet refleksji. Kazania niedzielne na Rok C*, Częstochowa 2001.

⁷¹ R. Rychlik, *Pokarm dla duszy. Homilie na niedziele i święta. Rok A*, Tarnów 2016; Tenże, *Pokarm dla duszy. Homilie na niedziele i święta. Rok B*, Tarnów 2017; Tenże, *Pokarm dla duszy. Homilie na niedziele i święta. Rok C*, Tarnów 2018; Tenże, *Czas nawrócenia. Rozważania wielkopostne na każdy dzień*, Tarnów 2018; Tenże, *Konieczność Wyboru. Rozważania adwentowe na każdy dzień*, Tarnów 2019, Tenże, *Koniec i początek. Homilie pogrzebowe*, Tarnów 2018.

⁷² KL 105.

⁷³ II Synod Diecezji Częstochowskiej, s. 50.

dni. W przeważającej większości rekolekcje rozpoczynały się lub kończyły Dniem Pańskim, ale były i takie wspólnoty, które organizowały te ćwiczenia duchowne wyłącznie w dni powszednie. W trakcie rekolekcji odbywał się zwyczajowo dzień spowiedzi św., w czasie którego posługiwali w konfesjonałach zaproszeni duszpasterze zazwyczaj z parafii kondekanalnych, aby wierni mogli swobodnie skorzystać z ich posługi. Także zazwyczaj w trakcie rekolekcji do chorych z posługą sakramentalną udawał się rekolekcyjnik bądź duszpasterz własny. Często też organizowano dzień dla osób starszych i chorych z udzielaniem sakramentu namaszczenia chorych.

Rekolekcyjnicy rekrutowali się zarówno z księży diecezjalnych, jak i zakonnych. Często w dużych parafiach rekolekcje wygłaszano zespołowo – we dwóch lub też z udziałem świeckich ewangelizatorów i członków wspólnot apostolskich. Tematyka nauk rekolekcyjnych była bardzo szeroka, a najczęściej dotyczyła przeżywanej we wspólnocie Kościoła powszechnego tajemnicy wiary. Uwzględniała także program duszpasterski Kościoła w Polsce na dany rok, opracowywany przez Komisję Duszpasterstwa Ogólnego Episkopatu Polski⁷⁴. Nierzadko duszpasterz zwracał się też do rekolekcyjnika z prośbą o poruszenie wybranego ważnego zagadnienia dotyczącego pobożności wspólnoty czy spraw natury moralnej. Tematy rekolekcji były często wcześniej przekazywane wiernym, co z pastoralnego punktu widzenia stanowiło zachętę i stwarzało uczestnikom możliwość przygotowania się do przyjęcia treści⁷⁵.

Obok rekolekcji dla dorosłych w latach 1984-1990 odbywały się rekolekcje wielkopostne dla dzieci i młodzieży w ramach parafii. Najczęściej były one powiązane z rekolekcjami dla dorosłych i przeznaczone dla uczniów z terenu danej parafii. Natomiast od roku 1991, w związku z wprowadzeniem religii do szkół, odbywały się one jako rekolekcje szkolne według instrukcji Wydziału Katechizacji⁷⁶. Miały miejsce w okresie Wielkiego Postu, a ich organizacja należała do kompetencji proboszcza parafii, na której terytorium znajdowała się dana szkoła w porozumieniu z jej dyrekcją. Przyjęty bowiem został system prowadzenia

⁷⁴ Np. Komisja Duszpasterstwa Ogólnego Konferencji Episkopatu Polski, *Pojednanie i pokuta w przygotowaniu do Kongresu Eucharystycznego. Program duszpasterski na rok 1985/1986*, Warszawa 1985, s. 10–13; Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1990/91, Ewangelizacja ludzi pracy*, Katowice 1990, s. 6; Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1991/92, Ewangelizacja młodzieży*, Katowice 1991, s. 7; Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1992/93, Ewangelizacja i Eucharystia*, Katowice 1992, s. 10; Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1993/94, Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej*, Katowice 1993, s. 11; Komisja Duszpasterstwa Ogólnego Konferencji Episkopatu Polski, *Kościół niosący Ewangelię nadziei, Program duszpasterski Kościoła w Polsce na lata 2006-2010*, s. 11.

⁷⁵ M. Duda, *Parafia – kawałek nieba*, s. 21; s. 351,

⁷⁶ Wyrażał radość z tego faktu w specjalnie skierowanym do młodych liście. por. S. Nowak, *Słowo Biskupa Częstochowskiego na rozpoczęcie roku katechetycznego 1990/1991*, w: Tenże, *Siewca słowa*. t. I/2, s. 436.

rekolekcji dla dzieci uczęszczających do szkoły leżącej na terenie danej parafii⁷⁷. Była co prawda możliwość organizowania rekolekcji dla młodzieży szkół średnich nie według szkoły, ale według przynależności parafialnej, praktyka pokazała jednak większą popularność tego pierwszego rozwiązania. Rekolekcje trwały trzy dni, odbywały się zasadniczo w kościołach, choć pewne ich elementy, przede wszystkim te nadobowiązkowe, miały miejsce w salach duszpasterskich, czy nawet w klasach szkolnych. Rekolekcje szkolne stały się wielką szansą Kościoła w duszpasterstwie ludzi młodych. Możliwość dotarcia ze Słowem Bożym do dzieci i młodzieży, która w niestety dużej części nie podejmowała praktyk religijnych, otworzyła nową drogę dla ewangelizacji. Dobór odpowiednich, mających dobry kontakt z młodymi, rekolekcyjnych, zapraszanie ciekawych osób oraz zespołów ewangelizacyjnych, skutkowało ożywieniem wiary wśród młodzieży oraz zainteresowaniem życiem sakramentalnym, szczególnie spowiedzią św. i przygotowaniem do bierzmowania. Dawało też szansę na wzmocnienie współpracy dwóch istotnych w społeczności lokalnej środowisk – parafii i szkoły. Wydaje się, że taki model rekolekcji wydał w Kościele częstochowskim wiele dobrych owoców.

Oprócz rekolekcji parafialnych i szkolnych, które stanowiły zdecydowanie największy odsetek tego typu ćwiczeń duchowych w (archi)diecezji częstochowskiej organizowane były także i inne. Zaliczyć do nich można rekolekcje przeprowadzane przed przyjęciem sakramentów, rekolekcje dla różnego rodzaju grup formacyjnych i zrzeseń katolickich oraz rekolekcje dla grup zawodowych i środowiskowych.

Rekolekcje przed przyjęciem sakramentów, zwłaszcza bierzmowania, dotyczyły młodzieży na ostatnim etapie przygotowania. Podobnie narzeczeni, przygotowując się do sakramentu małżeństwa odbywali krótkie rekolekcje w ośrodkach duszpasterstwa rodzin. Rekolekcje dla grup formacyjnych i różnego rodzaju stowarzyszeń apostolskich miały z kolei na celu pogłębienie odbywanej formacji i mocniejsze jeszcze związanie się ze Słowem Bożym i swoją wspólnotą. Szczególną rolę w tym względzie pełniły ośrodki znajdujące się na terenie archidiecezji częstochowskiej, a powstałe za rządów abp. Nowaka: Archidiecezjalny Dom Rekolekcyjny „Święta Puszcza” w Olsztynie koło Częstochowy w 1989 roku⁷⁸, przy którym następnie powstało Centrum Duchowości Archidiecezji Częstochowskiej⁷⁹, Dom Formacyjny przy ul. Św. Barbary 41 w Częstochowie, Dom Kapłana pw. Jezusa Chrystusa Miłosiernego w

⁷⁷ R. Ceglarek, *Jak przygotować szkolne rekolekcje?*, WACz 83 (2010) nr 1-2, s. 136-146.

⁷⁸ M. Duda, *Diecezjalny Dom Rekolekcyjny w Olsztynie k/ Częstochowy*, „Niedziela” 32 (1989) nr 35, s. 2.

⁷⁹ S. Nowak, *Dekret powołujący centrum Duchowości Archidiecezji Częstochowskiej w Olsztynie*, WACz 71 (1997) nr 1-3, s. 40.

Częstochowie fundacji ks. Jana Kowalskiego⁸⁰, przemianowany na Dom Ruchu Światło-Życie Archidiecezji Częstochowskiej⁸¹. Powstał także Dom Ruchu Światło-Życie w Zawierciu-Skarżycach⁸² przy zaangażowaniu ks. Piotra Mikłasińskiego, który przyjmował przede wszystkim dzieci i młodzież na formację oazową. Rekolekcje zamknięte odbywały się przede wszystkim w tych domach, ale także w innych ośrodkach w Polsce i Europie. Podobnie też rekolekcje dla grup zawodowych i środowiskowych stanowiły okazję do pochylenia się nad problemami konkretnego środowiska, związanego ze sobą poprzez wspólną pracę bądź podejmowane razem działania. Otwierało to możliwość dotarcia z Dobrą Nowiną nierzadko w sedno spraw, które zajmowały uczestników rekolekcji, wykładnię właściwych wzorców moralnych i kształtowanie odpowiednich postaw w podejmowanej przez nich pracy. Dla przykładu rekolekcje w Wielkim Poście odprawiały następujące grupy zawodowe: ludzie pracy (robotnicy), inteligencja, służba zdrowia, nauczyciele, środowiska twórcze.

Zaczęto także w tym okresie organizować rekolekcje dla osób żyjących w związkach niesakramentalnych. Podkreśla to fakt zapалу ewangelizacyjnego Kościoła częstochowskiego, który chciał ogarnąć wszystkich wiernych, wychodząc naprzeciw ich często niełatwej sytuacji życiowej⁸³.

Abp S. Nowak w sposób szczególnie polecał odprawianie rekolekcji zamkniętych. Apele w tej sprawie kierował zwłaszcza w związku z otwarciem Domu Rekolekcyjnego „Święta Puszcza” w Olsztynie koło Częstochowy, gdzie można było odbywać takie ćwiczenia duchowe w grupach jak i indywidualnie, w czasie których wierny, korzystając zazwyczaj z materiałów z dziedziny duchowości mógł sam przeżyć czas modlitwy i rozważań⁸⁴.

Poza regularną formą zbiorowych ćwiczeń duchowych za rządów abp. Stanisława Nowaka odbywały się również misje ewangelizacyjne. Można wyróżnić dwa podstawowe ich rodzaje: misje organizowane przez poszczególne parafie, odprawiane z racji wyjątkowego jubileuszu danej wspólnoty lub innego ważnego wydarzenia o charakterze religijnym oraz misje organizowane przez diecezję według inicjatywy abp. S. Nowaka i programu zaproponowanego całej archidiecezji równocześnie w konkretnym przedziale czasowym. Te ostatnie odbyły się czterokrotnie z racji istotnych wydarzeń kościelnych⁸⁵.

⁸⁰ Tenże, *Dekret erygujący Dom Kapłana pw. Jezusa Chrystusa Miłosiernego w Częstochowie*, WACz 66 (1992), s. 37.

⁸¹ Tenże, *Dekret ustanawiający Dom Ruchu Światło-Życie Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 81 (2007) nr 10-11, s. 107.

⁸² Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 80.

⁸³ A. Przybylski, *Z życia Archidiecezji. Rekolekcje dla osób żyjących w związkach niesakramentalnych*, WACz 69 (1995) nr 3, s. 23.

⁸⁴ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 1991 r.*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 41.

⁸⁵ M. Duda, *Nauczyciel wiary i herold słowa*, s. 16-17.

W roku duszpasterskim 1987/88 odbywały się misje eucharystyczne jako owoc II Kongresu Eucharystycznego⁸⁶. Misje te tym donioślejsze miały znaczenie, że przygotowywały również do spotkania z papieżem Janem Pawłem II, który miał wziąć udział w tymże Kongresie. Bowiem jedna ze stacji kongresu miała miejsce w stolicy diecezji częstochowskiej i tutaj też obecny był Ojciec święty⁸⁷.

Największym czasem misji w Kościele częstochowskim był niewątpliwie czas przygotowania do Wielkiego Jubileuszu Chrześcijaństwa Roku 2000. Misje rozpoczęły się już w roku 1995 i trwały do roku jubileuszowego⁸⁸. To wielkie wydarzenie historiozbowcze obejmowało wiele inicjatyw pastoralnych na poziomie diecezjalnym i parafialnym. Coroczny czas przeżywania misji został podzielony między kolejne regiony duszpasterskie⁸⁹. Przed ich rozpoczęciem abp Nowak skierował do wiernych specjalne słowo⁹⁰. Misje trwały zwykle około tygodnia, głoszone były przez księży diecezjalnych i zakonnych, a podstawowym celem nauk miało być ożywienie wiary praktykujących i próba dotarcia do tych, którzy choć ochrzczeni, odeszli od Kościoła⁹¹. Poza wieloma, przede wszystkim duchowymi owocami tychże misji, widocznym znakiem wiary były monumentalne „Krzyże Tysiąclecia” stawiane często w miejscach dotychczas pozbawionych symboli religijnych⁹².

Kolejne misje zostały zorganizowane w ramach peregrynacji kopii Obrazu Jezusa Miłosiernego w latach 2002-2003. Warto dodać, że część parafii przygotowywała się na to wydarzenie poprzez krótsze rekolekcje, jednak w wielu duszpasterze zorganizowali misje, z których najdłuższe trwały nawet 15 dni. Tematyka głoszonych nauk oscylowała wokół Bożego Miłosierdzia i chrześcijańskich uczynków miłosierdzia⁹³.

Natomiast ostatnie misje archidiecezjalne miały miejsce w ostatnim roku pasterzowania abp. Stanisława Nowaka. Przygotowywały do peregrynacji relikwii Drzewa Krzyża Świętego i kopii krucyfiksu z archikatedry częstochowskiej w latach 2010-2011. Na potrzeby przeprowadzenia misji wydane zostało „Vademecum Misyjne” zawierające wskazania pastoralne, liturgiczne i organizacyjne. Same misje miały w założeniu trwać 6 dni. Swoistym *novum* było powołanie przez arcybiskupa częstochowskiego specjalnego Zespołu Misjonarzy

⁸⁶ S. Nowak, *List pasterski na Boże Narodzenie 1987 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 131.

⁸⁷ Tenże, *List wzywający do udziału w Narodowym Kongresie Eucharystycznym w rok 1987*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 6; *II Krajowy Kongres Eucharystyczny*, CzWD 61 (1987), s. 237-266.

⁸⁸ M. Duda, *Misje ewangelizacyjne w archidiecezji częstochowskiej*, Częstochowa 1994; *Kolejne zapowiedzi misji ewangelizacyjnych w archidiecezji*, WACz 69 (1995), nr 3, s. 21.

⁸⁹ A. Przybylski, *Rok Jezusa Chrystusa w Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 71 (1997) nr 12, s. 56.

⁹⁰ S. Nowak, *Słowo Arcybiskupa na misje ewangelizacyjne w Częstochowie*, WACz 69 (1995) nr 9-10, s. 59-62.

⁹¹ A. Przybylski, *Rok Jezusa Chrystusa w Archidiecezji Częstochowskiej*, s. 76.

⁹² Tamże, s. 75.

⁹³ J. Gancarek, *Katechetyczny wymiar peregrynacji obrazu Jezusa Miłosiernego w Archidiecezji Częstochowskiej w latach 2002-2003*, s. 153-154.

pod przewodnictwem ks. Mariana Dudy, złożonego głównie z prezbiterium częstochowskiego, którzy ćwiczenia duchowe mogli przeprowadzać w zespole misyjnym złożonym z duchownych i świeckich⁹⁴. Dzieło misji miało być odpowiedzią na szerzącą się laicyzację i postępujący ateizm poprzez ukazanie wiernym mocy płynącej z Krzyża Chrystusowego⁹⁵.

Z przedstawionych danych wyłania się obraz chrystocentrycznego modelu przeprowadzania misji ewangelizacyjnych. W znacznej odległości czasowej dwudziestu siedmiu lat został zrealizowany program ukazania wiernym osoby Jezusa Chrystusa w czterech aspektach – w tajemnicy Jego Wcielenia, w znaku męki i zbawczej śmierci na krzyżu, w przymiocie Jego nieskończonego miłosierdzia i Jego eucharystycznej obecności wśród nas. Można więc zaryzykować stwierdzenie, że w ciągu 27 lat pasterskiej posługi IV Biskupa częstochowskiego, poprzez najbardziej uroczystą formę ćwiczeń duchowych, jakimi są misje ewangelizacyjne dokonała się wielka katecheza chrystologiczna Kościoła częstochowskiego⁹⁶.

Odpowiadając na zapotrzebowanie posługi głosicieli Słowa Bożego, zwłaszcza misyjną i rekolekcyjną, którą dawniej podejmowali w większym stopniu zakonnicy, abp S. Nowak powołał do życia z okazji Roku Św. Pawła Apostoła dekretem z dnia 29 czerwca 2008 roku Archidiecezjalny Zespół Głosicieli Słowa Bożego im. Jana Pawła II. Czytamy w nim m.in. „Wychodząc naprzeciw potrzebom duszpasterskim wspólnot parafialnych naszej archidiecezji w zakresie głoszenia Słowa Bożego, niniejszym powołuję do istnienia Archidiecezjalny Zespół Głosicieli Słowa Bożego im. Jana Pawła II przy Instytucie Teologicznym w Częstochowie. (...) Celem Zespołu będzie odpowiedź na duchowe zapotrzebowanie poszczególnych wspólnot kościelnych naszej archidiecezji przez głoszenie Słowa Bożego z mocą, odpowiednio przygotowanego oraz uwzględniającego kontekst współczesnych uwarunkowań cywilizacyjnych oraz okoliczności życia parafialnego, szczególnie poprzez misje, rekolekcje, dni skupienia, tridua, kazania odpustowe i okolicznościowe”⁹⁷. Zespół mieli tworzyć kapłani archidiecezji posiadający specjalną misję głosiciela Słowa Bożego, a ich współpracownikami mogli być diakoni, osoby konsekrowane i przygotowani do misji wierni świeccy, tworzący ekipę misyjną pod przewodnictwem prezbitera⁹⁸. Członkowie tego Zespołu podjęli posługę w

⁹⁴ *Wskazania Duszpasterskie*, w: *Chcę pod krzyżem stać przy Tobie. Vademecum Misyjne*, red. A. Kuliberda, J. Kuliberda, Częstochowa 2010, s. 29.

⁹⁵ M. Duda, *Motywy teologiczne – pastoralne peregrynacji Krzyża i misji ją poprzedzających*, tamże, s. 28.

⁹⁶ Zob. Tenże, *Owoc misji 2011. Wykład na Jesiennych Dniach Duszpasterskich 2011* [w posiadaniu autora].

⁹⁷ *Dekret erylujący Archidiecezjalny Zespół Głosicieli Słowa Bożego im. Jana Pawła II*, WACz (1998) nr 5-6, s. 88.

⁹⁸ „Zespół będzie działał w oparciu o zatwierdzony przeze mnie Regulamin, do przygotowania, którego zobowiązuję Rektora Instytutu Teologicznego. Zespół powinien rozpocząć swoją działalność z dniem 1 października 2008 r. Osoby podejmujące misję w ramach Zespołu zostały poświęcone Jezusowi Chrystusowi – Ewangelizatorowi Świata, NMP – Gwieździe Nowej Ewangelizacji oraz św. Teresie od Dzieciątka Jezusa – Patronce Misji i Doktorowi Kościoła”, tamże.

czasie misji w roku duszpasterskim 2010/2011, a byli wśród nich: ks. A. Kuliberda, ks. S. Jasionek, Ks. Sz. Gołuchowski, ks. M. Duda, ks. J. Sroka, ks. S. Gębka, czy ks. M. Węgrzyn.

4.4. PRZEPOWIADANIE ZA POMOCĄ LISTÓW PASTERSKICH

Szczególnym rodzajem przepowiadania abp. S. Nowaka były listy pasterskie, orędzia, komunikaty, słowa pasterskich pouczeń, apeli, wezwań. Łącznie tego typu dokumentów wydał metropolita częstochowski trzysta trzydzieści siedem⁹⁹. Niewątpliwie listy pasterskie arcybiskupa Nowaka, jakie kierował do swoich diecezjan w całym okresie posługi biskupiej są wielką skarbnicą informacji o bieżących problemach i istotnych wydarzeniach diecezji w latach 1984-2011. Tematyka samych listów jest bardzo szeroka. Porusza w nich pasterz częstochowski zagadnienia moralne, duchowe, polityczne, społeczne, socjalne oraz konkretne sprawy dotyczące funkcjonowania diecezji. Studium listów pozwala stwierdzić, że została w nich zawarta całość doktryny katolickiej i problematyki moralnej oraz ich pastoralnych odniesień do rzeczywistości duszpasterskiej w ramach teraźniejszych okoliczności globalnych i lokalnych¹⁰⁰. Analiza listów pasterskich pozwala wyodrębnić te, które były wystosowywane regularnie, rokrocznie i te, które kierowane były do wiernych z racji szczególnych wydarzeń. Niewątpliwie do tych pierwszych należą listy pasterskie związane z przeżywaniem najważniejszych uroczystości roku kościelnego – tajemnicy Wcielenia Syna Bożego (na Adwent, na Boże Narodzenie i Życzenia kolędowe) oraz w tajemnicy Paschalnej (na Wielki Post i na Wielkanoc), a także listy na miesiąc sierpień, wrzesień, oraz na miesiąc maj (te ostatnie z mniejszą niż roczna częstotliwością). Podobnie pewną regularność można dostrzec w publikacjach listów z okazji Tygodnia Miłosierdzia (do 2002 r.) oraz w listach związanych z katechizacją (np. przed rozpoczęciem nowego roku szkolnego i katechetycznego). Także swoisty cykl stanowią listy do poszczególnych grup społecznych czy zawodowych: do hutników (1988 – 1990), do rolników (1985 – 1990 z przerwami), do górników (1985 – 2002 z przerwami), czy do włókniarek.

⁹⁹ Ł. Połacik, *Duszpasterska troska o religijno-moralne oblicze narodu polskiego w listach abpa Stanisława Nowaka*, VeC 11 (2018), s. 170.

¹⁰⁰ Całość listów została zredagowana i opublikowana staraniem Wydawnictwa Naukowego Wyższego Instytutu Teologicznego pod red. ks. M. Dudy, ks. M. Mikołajczyka i B. Stypułkowskiej w 2014 r. (S. Nowak, *Siewca Słowa. Listy pasterskie 1984 -2011, Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, T. I/1, T. I/2)

Słowo pasterskie kierował abp Nowak jako Przewodniczący Komisji Maryjnej do wiernych Polsce zachęcając do odmawiania dziesiątki różańca przed rokiem jubileuszowym (1991-1995)¹⁰¹.

Systematyczność kierowania słowa przez biskupa do swoich wiernych wydaje się mieć duże znaczenie pastoralne. Listy pasterskie stanowią niejako ogólnodiecezjalną szkołę wiary, która poprzez swoją regularność zyskuje dodatkowe walory pedagogiczne, buduje, przypomina i utrwała odpowiednie postawy wiary. Można tu zresztą zastosować porównanie do nauki jako takiej, która dokonuje się poprzez regularność i ciągłe powtarzanie wcześniej poznanych zagadnień.

Pierwszym listem abp Nowaka było „Orędzie IV Biskupa Częstochowskiego na rozpoczęcie posługi w Kościele Częstochowskim” z 8 grudnia 1984 roku¹⁰². Jest to tekst ważny, bowiem możemy w nim odnaleźć zarys programu duszpasterskiego, jaki stawia sobie nowy biskup wobec powierzonego mu Kościoła. Z perspektywy swojego biskupiego zawołania: „Chcę pod krzyżem stać przy Tobie”, składa przysięgę wierności swojemu Kościołowi częstochowskiemu do końca¹⁰³, której to, jak pokazał czas, dotrzymał. Ponadto w programie działania uwzględnione zostały przygotowania do Roku Jubileuszowego 2000, walka o wzrost poziomu moralnego i religijnego wiernych, rozbudowa sieci parafialnej w diecezji, troska o kult maryjny i Jasną Górę, budowa Seminarium Duchownego w Częstochowie, rozwój Instytutu Teologicznego i wydawnictw diecezjalnych oraz sfinalizowanie Synodu diecezjalnego¹⁰⁴.

Listy coroczne były kierowane do swoich wiernych przez pasterza częstochowskiego właściwie od samego początku jego posługi. Dotyczyły przygotowania do przeżycia największych świąt roku liturgicznego (Listy na Adwent i Listy na Wielki Post) oraz celebracji samych świąt (Listy na Boże Narodzenie i Listy na Wielkanoc). Ponadto na czas kolędy wystosowywał abp Nowak do diecezjan krótkie Życzenia kolędowe, przekazywane w formie drukowanej przez duszpasterzy parafialnych w trakcie odwiedzin w domach. Zawierały one oprócz zwyczajowych życzeń przede wszystkim zsyntetyzowany program działania dla

¹⁰¹ S. Nowak, *Komunikat w uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki (1 stycznia 1990 roku)*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 143; Tenże, *Słowo Komisji Maryjnej Episkopatu Polski do wiernych na rok 1995 o piątej tajemnicy bolesnej*, tamże, s. 144; Tenże, *Słowo zachęty do odmawiania dziesiątki różańca przed rokiem 2000 z dnia 28 listopada 1996 roku*, tamże, s. 145; Tenże, *Słowo zachęty do odmawiania dziesiątki różańca przed rokiem 2000 z dnia 26 listopada 1997 roku*, tamże, s. 146; Tenże, *Słowo zachęty do odmawiania dziesiątki różańca przed rokiem 2000 z dnia 28 listopada 1998 roku*, tamże, s. 147; Tenże, *Słowo zachęty do odmawiania dziesiątki różańca przed rokiem 2000 z dnia 25 listopada 1999 roku*, tamże, s. 148.

¹⁰² Tenże, *Siewca słowa*, T. I/1, s. 19-23.

¹⁰³ Tamże, s. 23.

¹⁰⁴ Tamże, s. 21-23.

wiernych na nowy rok duszpasterski. Bardzo często były one przedstawiane w punktach. Zwięźle przypominały o konieczności życia wiarą, zachowywania przykazań Bożych i kościelnych oraz wzywały do pielęgnowania właściwych postaw moralnych.

Tematyka listów okołoswiątecznych była niezwykle szeroka, dotyczyła zagadnień teologicznych, moralnych, społecznych i politycznych. Można też w listach Biskupa Częstochowskiego odnaleźć zapowiedzi oraz ogłoszenie wielu konkretnych dzieł i wydarzeń, jakie miały miejsce w latach 1984-2011. Niewątpliwie, z perspektywy pastoralnej dają dość wymierny obraz wielości działań ewangelizacyjnych, podejmowanych w tamtych czasach.

Listy na Boże Narodzenie oraz Listy na Wielkanoc miały raczej charakter rozważań teologicznych, duchowościowych i moralnych, wezwania do gorliwego wypełniania praktyk religijnych, a także zawierały życzenia i podziękowania, natomiast listy adwentowe i wielkopostne zawierały w sobie więcej szczegółowych problemów z życia Kościoła i troski o wiernych. Możemy w nich odnaleźć zarys inicjatyw podejmowanych w ówczesnym Kościele częstochowskim.

W listach tych, jak można zauważyć najwięcej miejsca poświęcił biskup częstochowski sprawom kultu Bożego. Wezwania do praktyk religijnych stanowiły znaczną część treści prawie wszystkie listów. Łasce chrztu świętego poświęcony został cały List na Wielki Post 1997 roku. Abp Nowak odwołuje się w nim do dziedzictwa biblijnego i historycznego, nazywa chrzest sakramentem nawrócenia, zanurzeniem w Chrystusa i darem. Zachęca do liturgicznego praktykowania aspersioni, która przypomina przyjęty chrzest¹⁰⁵. W bardzo prosty, sugestywny sposób przypomina wiernym nauka Soboru Watykańskiego II z Konstytucji o liturgii nr 7, „że gdy ktoś chrzci, sam Chrystus chrzci”¹⁰⁶. Zapowiada też nowatorski w diecezji sposób parafialnej katechizacji dzieci po Komunii świętej, z klas IV-VII, który kończyć miały się obrzędem odnowienia chrztu świętego w klasie siódmej¹⁰⁷.

Odnosił się też w swoim nauczaniu poprzez słowo drukowane do sakramentu bierzmowania. Nazywał je wyciśnięciem na duszy podobieństwa do Chrystusa w tajemnicy Jego śmierci i zmartwychwstania¹⁰⁸. Ponadto przypominał kandydatom do tego sakramentu oraz ich rodzicom o wybraniu imienia nie przypadkiem, ale z wielką odpowiedzialnością, która będzie owocować życiem na wzór wybranego na patrona Świętego¹⁰⁹. Także tematyce tego sakramentu poświęcił odrębny List na Wielkanoc 1992 r., w którym zachęcał wszystkich

¹⁰⁵ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1997 roku*, s. 303-304.

¹⁰⁶ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 2008 roku*, s. 406.

¹⁰⁷ Tenże, *List pasterski na Adwent 1996 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 58.

¹⁰⁸ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1997 roku*, s. 304.

¹⁰⁹ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2002 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 327.

wiernych do odnowienia swojego bierzmowania¹¹⁰. W jednym z listów adwentowych wyjaśnia potrzebę lepszego przygotowania młodzieży do tego sakramentu poprzez dłuższą, trzyletnią formację¹¹¹. „W praktyce duszpasterskiej naszej archidiecezji zmieniamy więc system przygotowania do bierzmowania. Wprowadzamy trzyletni okres, jakby „katechumenatu przed bierzmowaniem”. Rozpocznie się on już w ósmej klasie szkoły podstawowej. W klasach pierwszej i drugiej szkół ponadpodstawowych, lub w przypadku młodzieży pracującej, w ciągu dwóch lat po szkole podstawowej, trwać będzie przy parafiach zamieszkania formacja, czyli życiowe, praktyczne i moralne przygotowanie się do tego sakramentu i stanu dojrzałości chrześcijańskiej”¹¹².

W listach pasterskich odnaleźć można wiele zachęt do podejmowania drogi życia małżeńskiego pojmowanego jako sakrament przymierza dwojga ludzi – mężczyzny i kobiety, którzy uzyskują wówczas niezbywalne prawo stania się ojcem i matką, a ich małżeństwo mocą sakramentu objawia Bożą miłość¹¹³.

Najczęściej w kontekście przykrego znaku czasu – spadku powołań do służby Bożej - pojawia się też nauka o sakramencie kapłaństwa. Przeznaczył kapłaństwu, przede wszystkim przy okazji wezwania do modlitwy o powołania, bardzo dużo miejsca. Temu sakramentowi poświęcony był także w całości List na Wielkanoc 1989 r. oraz w znacznej części List na Adwent 2009 r. i List na Wielkanoc 2009 r. w Roku Kapłańskim. Kierował również specjalne listy do kapłanów, dotyczące szczegółowej problematyki ich życia i posługi: o miłości i czci Najświętszej Eucharystii¹¹⁴, o kulcie męczenników częstochowskich¹¹⁵, w sprawie katechizacji¹¹⁶, dzieł miłosierdzia¹¹⁷, stałej formacji¹¹⁸, peregrynacji Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w rodzinach¹¹⁹ oraz budownictwa sakralnego¹²⁰.

¹¹⁰ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1992 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 399-400.

¹¹¹ Tenże, *List pasterski na Adwent 1996 roku*, s. 58.

¹¹² Tamże.

¹¹³ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2008 roku*, s. 204.

¹¹⁴ Tenże, *List do moich kapłanów o miłości i czci Najświętszej Eucharystii 2005 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 357-373.

¹¹⁵ Tenże, *List do kapłanów Archidiecezji Częstochowskiej w sprawie kaplicy męczenników z 1999 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 354.

¹¹⁶ Tenże, *List do kapłanów Archidiecezji Częstochowskiej w sprawie katechizacji z dnia 7 września 1992 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 342-343.

¹¹⁷ Tenże, *List do księży proboszczów w sprawie dzieł miłosierdzia z dnia 6 sierpnia 2003 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 356-357.

¹¹⁸ Tenże, *List do moich kapłanów o stałej formacji z dnia 7 czerwca 1996 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 344-353.

¹¹⁹ Tenże, *List do kapłanów Diecezji Częstochowskiej w związku z rozpoczęciem peregrynacji Obrazu Matki Bożej w rodzinach z dnia 1 listopada 1987 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 340-342.

¹²⁰ Tenże, *List do kapłanów Diecezji Częstochowskiej w sprawie podjęcia budowy kaplic katechetycznych i kościołów z dnia 16 września 1987 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 337-339.

Podkreślał potrzebę ciągłości życia sakramentalnego. Wzywał do regularnego korzystania z sakramentu pokuty i pojednania, przytaczał i omawiał warunki dobrej spowiedzi, podkreślając przy tym potrzebę gruntownego przygotowania do tego sakramentu. Najczęściej nauka o spowiedzi znajdowała się w listach wielkopostnych. Należyście odprawiona spowiedź prowadzi do szczytu życia chrześcijańskiego, jakim jest Msza święta. Temu zagadnieniu abp Nowak poświęcił bardzo wiele akapitów swoich przesłań do diecezjan. Podkreślał szacunek dla dnia świętego, potrzebę zaprzestania pracy i gorliwego, rodzinnego praktykowania Mszy św. Bezpośrednio przeżywaniu Mszy św. poświęcił cały List na Wielki Post 2003 r. omawiający III przykazanie Boże¹²¹, List na Wielki Post 2005 r. o obowiązku uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta nakazane¹²², a także List na Adwent 2005 r. o przeżywaniu Roku Eucharystii¹²³.

W pasterskich pouczeniach odnaleźć można także naukę o sakramencie namaszczenia. W liście wielkopostnym z 1994 r. abp Nowak, przypominając naukę Soboru Watykańskiego II uwrażliwiał, żeby nazywać ten sakrament „namaszczeniem chorych” i tak też rozumieć jego działanie, jako skierowane do wszystkich chorych, a nie tylko do osób umierających¹²⁴. Samo namaszczenie nazywa sakramentem danym po to, aby umieć cierpieć z Chrystusem. Obliguje wiernych, aby nie rezygnowali z wezwania do swoich ciężko chorych bliskich kapłana z posługą namaszczenia¹²⁵.

W Listach na Wielki Post abp Nowak konsekwentnie omawiał wybraną część wartości wpływających z Dekalogu. Na sposób dostępnej dla wszystkich katechezy wyjaśniał diecezjanom kolejne prawa i obowiązki wynikające z przyjęcia Bożych Przykazań.

W Listach pasterskich na Adwent i Wielki Post pojawia się bardzo częsta i gorąca zachęta do odprawienia rekolekcji przed świętami Bożego Narodzenia i Wielkiej Nocy. Można też znaleźć słowo podziękowania za trud głoszenia Słowa Bożego rekolekcjonistom oraz prośbę o siły i natchnienia Ducha Świętego dla nich. W Liście na Adwent 1986 r. pasterz częstochowski zaleca, aby w każdej parafii odprawiać rekolekcje adwentowe, wprowadzone dekretem przez bp. S. Barełę jako owoc peregrynacji kopii Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji¹²⁶. W 1991 r. przez słowo do diecezjan zarządził natomiast, by w czasie rekolekcji kościoły były otwarte cały dzień, a kapłani pełnili w nich dyżury pastoralne,

¹²¹ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2003 roku*, s. 329-334.

¹²² Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2005 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 340-347.

¹²³ Tenże, *List pasterski na Adwent 2005 roku*, s. 88-92.

¹²⁴ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1994 roku*, s. 289-293.

¹²⁵ Tenże, *List pasterski na Adwent 1995 roku*, s. 54; Tenże, *List pasterski na Adwent 2002 roku*, s. 82.

¹²⁶ Tenże, *List pasterski na Adwent 1986 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 27

będąc do dyspozycji wiernych¹²⁷. Zachęcał także do przeżycia rekolekcji indywidualnych w formie zamkniętej, zapraszając tym samym do nowo otwartego domu rekolekcyjnego „Święta Puszcza” w Olsztynie koło Częstochowy¹²⁸.

Szczególną, rozbudowaną formą rekolekcji były za czasów posługi abp. S. Nowaka misje ewangelizacyjne. Listy pasterskie zawierają wiele słów zachęty arcypasterza do tego, aby diecezjanie uczestniczyli gorliwie w tych duchowych ćwiczeniach, mających przygotować ich do ważnych wydarzeń w życiu wspólnoty parafialnej i Kościoła powszechnego czy diecezjalnego. W 1988 roku ogłasza rozpoczęcie misji parafialnych, których plan pobłogosławił osobiście Ojciec św. Jan Paweł II¹²⁹. W Liście wielkopostnym na 1995 r. ogłasza z kolei wielkie misje ewangelizacyjne, które mają przygotować cały Kościół częstochowski do wielkiego Jubileuszu Roku 2000. Do tego tematu wraca w Liście na Adwent 1995 r., a w kolejnych listach zapowiada misje dla Częstochowy, regionu zawierciańskiego, częstochowskiego, wieluńskiego i radomszczańskiego¹³⁰. Misjom tym mają towarzyszyć szczególne znaki: przyjęcie obrazu Jezusa Miłosiernego, intronizacja Krzyża, nawiedzenie obrazu Najświętszej Maryi Panny, a także wnoszenie w miejscach publicznych misyjnych krzyży dwutysiąclecia¹³¹. W ostatnim roku swojej posługi w archidiecezji abp Nowak podjął inicjatywę odnowienia wiary Kościoła częstochowskiego w duchu nowej ewangelizacji poprzez misje, którym towarzyszyła peregrynacja relikwii Drzewa Krzyża Świętego i kopii krzyża z archikatedry częstochowskiej. Przygotowywał w listach pasterskich archidiecezję do włączenia się w tę inicjatywę ewangelizacyjną oraz zachęcał do poddania się jej łasce¹³².

W cyklicznych listach pasterskich abp. Nowaka widać również troskę o kształtowanie odpowiednich postaw wiary, która przejawiała się w zachęcie do odkrywania i praktykowania różnych form pobożności. Skłaniał biskup częstochowski swoich wiernych do przeżywania rorat w adwencie. Rozumiejąc jednak trudności związane z obowiązkami zawodowymi i domowymi zachęcał, by choć jedna osoba z domu uczestniczyła codziennie w roratach¹³³. Nieustannie też zapraszał w swoich odezwach do praktyk nabożeństw wielkopostnych - Drogi Krzyżowej i Gorzkich Żali¹³⁴. Ponadto, w celu uczenia i przypominania wiernym o powinności odmawiania pacierza porannego i wieczornego prosi duszpasterzy, aby w kościołach przed

¹²⁷ Tenże, *List pasterski na Adwent 1991 roku*, s. 40.

¹²⁸ Tenże, *List pasterski na Adwent 1991 roku*, s. 41.

¹²⁹ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1987 roku*, s. 131.

¹³⁰ Tenże, *List pasterski na Adwent 1994 roku*, s. 50.

¹³¹ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1995 roku*, s. Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 296

¹³² Zob. Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 2011 roku*, s. 472; Tenże, *List pasterski na Adwent 2011 roku*, s. 116.

¹³³ Tenże, *Słowo pasterskie na Adwent 1985 roku*, s. 26.

¹³⁴ Tenże, por. *List pasterski na Wielki Post 1990 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 274 i dalsze.

sprawowaniem Mszy św. rano i po Mszy św. wieczornej odmawiali wspólnie z wiernymi pacierz¹³⁵. Wielką troską jest też dla abp. Nowaka sprawa powołań do służby Bożej. W jego listach jest ona wyjątkowo widoczna również poprzez zachętę do wspólnotowej modlitwy w tej intencji. Już w adwencie 1997 roku przypomina o potrzebie odnowienia we wszystkich parafiach praktyki nabożeństw pierwszoczwartkowych i pierwszosobotnich o powołania kapłańskie, zakonne i misyjne¹³⁶. Dostrzegając znamiona kryzysu powołaniowego w 2006 r. wzywa do odprawiania Godziny Świętej przed pierwszym piątkiem miesiąca¹³⁷, a w 2009 r. nakazuje wręcz tę modlitwę rozszerzyć na wszystkie czwartki, zalecając do odmawiania Litanii do Chrystusa Arcykapłana, tajemnicy ustanowienia Eucharystii części światła różańca św. i Koronki do Bożego Miłosierdzia¹³⁸. Przypomina także ważność kultu Najświętszego Serca Pana Jezusa w pierwsze piątki miesiąca i Niepokalanego Serca Maryi w pierwsze soboty¹³⁹.

W listach pasterskich dostrzec można zabiegi o rozwój w parafiach archidiecezji pobożności eucharystycznej. W tym celu kierowane są nawet okazjonalne listy, ale i w listach cyklicznych znaleźć można wiele znaków tej troski. Dotyczą one wprowadzania regularnych adoracji eucharystycznych i organizowania miejsc wystawienia Najświętszego Sakramentu. Zachęca abp Nowak kapłanów, aby w Wielki Czwartek i w Wigilię Paschalną udzielali Komunii św. pod dwiema postaciami¹⁴⁰, a w 2002 r. ogłasza wprowadzenie posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii św., których posługa ma ułatwić przyjmowanie Komunii św. podczas dużych zgromadzeń wiernych¹⁴¹. Szczególnie do młodych, jako remedium przed niebezpieczeństwami współczesności, kieruje propozycje piątkowych i sobotnich godzin kontemplacji eucharystycznej, połączonej ze spowiedzią i kierownictwem duchowym¹⁴².

Szczególną formą wzbudzania pobożności, która była wyjątkowo bliska abp. Stanisławowi Nowakowi było uwielbienie męki Pana Jezusa przez znak Krzyża św. Wiele śladów umiłowania tego kultu i chęci przekazania go wiernym można zobaczyć w pasterskim słowie. Czci Krzyżowi zostaje poświęcony cały list na Wielki Post 1985 r., w którym ukazuje uniwersalizm krzyża, jako narzędzia i znaku zbawienia, zachęcając przy tym do wyznawania wiary poprzez czynienie tego znaku w różnych okolicznościach: przed modlitwą, przed pracą, przed ważnymi wydarzeniami w życiu. Nawołuje także do stawiania krzyży jubileuszowych

¹³⁵ Tenże, *List pasterski na Adwent 1998 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 66.

¹³⁶ Tenże, *List Adwentowy w związku z drugim rokiem triennium przed jubileuszem 2000*, s. 63.

¹³⁷ Tenże, *List pasterski na Adwent 2006 roku*, s. 96.

¹³⁸ Tenże, *List pasterski na Adwent 2009 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 110.

¹³⁹ Tenże, *List pasterski na Adwent 2002 roku*, s. 82.

¹⁴⁰ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2005 roku*, s. 346.

¹⁴¹ Tenże, *List pasterski na Adwent 2002 roku*, s. 81.

¹⁴² Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2010 roku*, s. 371.

jako symboli wiary danej społeczności¹⁴³ oraz do procesji pokutnych ku tym krzyżom¹⁴⁴. Sama zresztą peregrynacja Relikwii Drzewa Krzyża św., która stała się istotnym tematem ostatnich listów pasterskich abpa Nowaka, jest najlepszym przykładem chęci zaszczepienia pobożności pasyjnej w serca wiernych¹⁴⁵.

Poza praktykami wspólnotowymi motywował przez słowo pisane abp Nowak do indywidualnych i rodzinnych praktyk religijnych. Niewątpliwie naturalną do tego okazją była peregrynacja w domach wiernych kopii obrazu Matki Bożej, która odbyła się dwukrotnie, a zapowiedziana została w Listach adwentowych z 1987 roku i 2000 roku¹⁴⁶. Z chrześcijańskim przeżywaniem adwentu wiązała się zachęta abpa Nowaka do rodzinnej modlitwy przy domowej świecy roratniej, która połączona miała być z lekturą Biblii. Bardzo konkretny sposób modlitwy słowem Bożym i celebracji rodzinnych wokół księgi Pisma Świętego odnaleźć można z kolei w Liście na Advent 2001 r., który w całości poświęcony jest tej tematyce¹⁴⁷. Na kanwie rozważań na temat drugiego przykazania arcybiskup Kościoła częstochowskiego poucza też swoich wiernych o prawidłowym sposobie pozdrowienia chrześcijańskiego jako znaku wiary i odwagi¹⁴⁸.

Przez pasterskie słowa pouczenia kierowane do diecezjan przebija się też wielokrotnie zatroskanie o właściwe postawy religijno-moralne. Rozważaniom na temat przykazań kościelnych poświęcony został cały list na Wielki Post 2004 roku¹⁴⁹. Równocześnie też w innych listach przypomniana i wyjaśniana jest nauka Kościoła odnośnie do pobożnego przeżywania piątku, jako dnia męki Pana Jezusa na krzyżu. Arcybiskup w szczególności sposób uwidacznia tutaj problem lekceważenia postu i zachęty do praktyk pokutnych¹⁵⁰. Wyjaśnia też abp Nowak w prostych słowach zagadnienie postu ilościowego i jakościowego¹⁵¹ oraz potrzebę rezygnacji z zabaw w określonych momentach życia chrześcijanina¹⁵². Ciekawym tematem poruszonym w jednym z listów pasterskich jest nauka o dobrym przeżywaniu zabawy. Wykładnię na temat moralnego podchodzenia do zabawy daje abp Nowak w liście wielkopostnym z 1989 r. Mówi w nim o *eutrapelii* – umiejętności rozrywki i odpoczywania

¹⁴³ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1995 roku*, s. 296.

¹⁴⁴ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2000 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 316.

¹⁴⁵ Tenże, *List pasterski na Advent 2010 roku*, s. 114.

¹⁴⁶ Zob. Tenże, *List pasterski na Advent 1987 roku*, Tenże, *List pasterski na Advent 2000 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1.

¹⁴⁷ Tenże, *List pasterski na Advent 2001 roku*, s. 76-79.

¹⁴⁸ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2002 roku*, s. 328.

¹⁴⁹ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2004 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 336-339.

¹⁵⁰ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1988 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 266-270.

¹⁵¹ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2004 roku*, s. 338.

¹⁵² Tenże, *List pasterski na Advent 2006 roku*, s. 196.

oraz o „kulturze zabawy”, przypominając zasady dobrego przeżywania uroczystości rodzinnych związanych z życiem chrześcijańskim (takich jak I Komunia Święta dzieci)¹⁵³.

Ponadto chce pasterz częstochowski poprzez swoje słowo uwrażliwić wiernych na niebezpieczeństwo związane z łamaniem pierwszego przykazania Bożego - różnego rodzaju praktyk bałwochwalczych, kultu osób i przedmiotów, praktyk okultystycznych, a także zagrożenia ateizmu, dostrzegając przy tym już w pierwszym roku nowego tysiąclecia problem apostazji¹⁵⁴.

Z innych jeszcze postaw, które chciał kształtować w wiernych abp Nowak przez przesłanie swoich Listów pasterskich należy wymienić szacunek dzieci do rodziców¹⁵⁵ oraz troskę o potrzeby materialne Kościoła¹⁵⁶.

W słowie abp. Nowaka skierowanym do diecezjan widać również chęć walki ze złymi postawami jakie rozpowszechniały się w społeczeństwie polskim. To przede wszystkim wielkie zabiegi o uświadomienie zła, jakim jest aborcja, procedura *in vitro*, eutanazja i kara śmierci, czyli te grzechy, które godzą w V przykazanie Boże. Przez całość cyklicznych listów biskupich przebija się nieustanna troska o dar życia. List na Wielki Post 1991 r. w całości poświęca trosce o ochronę życia. Alarmował w nim, że w kraju wciąż obowiązuje ustawa aborcyjna z 1956 r., w wyniku której giną miliony niewinnych istnień ludzkich¹⁵⁷. W mocnych słowach ostrzega, że państwo, w którym panuje prawo proaborcyjne, gdzie panuje „psychoza antydietności” szybko traci swoją dynamikę i stopniowo wymiera¹⁵⁸. Dlatego w listach odnaleźć można też konkretne sposoby przeciwdziałania tej „kulturze śmierci”. W liście adwentowym z 1989 r. abp Nowak zapowiada powstanie Domu Samotnej Matki i Dziecka w Żarkach-Mieście, w liście na Boże Narodzenie 2008 r. „Okna życia bł. Edmunda Bojanowskiego” przy klasztorze Sióstr Służebniczek Starowiejskich.

Zwracał też uwagę na potrzebę szczególnego uszanowania kobiety w stanie błogosławionym, a także rzeczywistej i serdecznej pomocy kobietom z tzw. „niechcianą ciążą”¹⁵⁹. Rodziców, którzy nie mogli mieć swojego potomstwa zachęcał do adopcji, którą określał mianem aktu miłosierdzia¹⁶⁰. Promował w swoich listach chrześcijańską odpowiedź na *in vitro*, czyli naprotechnologię. Ubolewał, że ta metoda w Polsce nie może się przebić do

¹⁵³ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1989 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 271-272.

¹⁵⁴ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2001 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 322-323.

¹⁵⁵ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2007 roku*, s. 355.

¹⁵⁶ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2005 roku*, s. 345.

¹⁵⁷ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1991 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 277.

¹⁵⁸ Tamże, s. 288; Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 2004 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 445, Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2009 roku*, s. 208-209.

¹⁵⁹ Tamże, s. 105.

¹⁶⁰ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2010 roku*, s. 370.

świadomości społeczeństwa z powodu negatywnego przekazu mediów¹⁶¹. W kwestii ochrony życia ludzkiego u jego schyłku chwalił działalność tworzącego się ruchu hospicyjnego (szczególnie w Częstochowie i Zawierciu) oraz domów opieki nad osobami starszymi i chorymi¹⁶².

W roku 1994 arcybiskup metropolita częstochowski w liście wielkanocnym bardzo dużo uwagi poświęcił rodzinie. Wskazał na podstawowe zagrożenia dotyczące rodzinę polską: zdrady małżeńskie, rozwody, zabijanie życia poczętego, rozłąka, zaniedbywania w wychowaniu, plaga alkoholizmu i narkomanii, zły wpływ mediów świeckich. List ten wzywa także do prorodzinnego nauczania, do pomocy rodzinom wielodzietnym i modlitwy Polaków za rodziny¹⁶³.

W słowie pasterskim jest też wiele troski o przeciwdziałanie naczelnej wadzie narodowej, jaką jest alkoholizm. To w nim abp Nowak widzi jedną z głównych przyczyn degeneracji młodego pokolenia. Dobro rodziny jednoznacznie odnosi do dobra wspólnego, jakim jest Ojczyzna¹⁶⁴. Pijaństwo wprost nazywał bólem zadany Ojczyźnie i grzechem; Wielokrotnie apelował do władz państwowych i samorządowych o ograniczenie punktów sprzedaży alkoholu, które stają się „okazją fatalnego w swoich skutkach rozpijania Polski”¹⁶⁵. Natomiast walkę o zmniejszenie miejsc, gdzie dostępne były napoje alkoholowe określał jako „patriotyczny czyn”¹⁶⁶.

Znaczna część listów, szczególnie ostatnich lat posługi na stolicy biskupiej w Częstochowie, to walka przez słowo pisane z szerzącym się w życiu społecznym seksualizmem. Czwarty rządcą diecezji dostrzegał wielkie niebezpieczeństwo w szerzącym się, głównie w młodych pokoleniach, kultem seksu, stającym się przemysłem służącym zmysłowości, egoizmowi i panseksualizmowi¹⁶⁷. Jak pisał: „Świat, który źle pojmuje miłość, będzie widział seksualność nie jako dar Boży, otwarty na życie, ale jako zaspokojenie pożądlivosti i jedynie fizyczną przyjemność. (...) To, co współczesny język określa niekiedy zwrotem: rewolucja seksualna, jest powrotem do pogańskiej koncepcji życia”¹⁶⁸, a współczesna cywilizacja śmierci karmi się „kultem seksu”, prowadzącym do pustki duchowej¹⁶⁹. Do innych niebezpieczeństw zaliczał: pornografię, różnego typu marsze promujące pozamałżeńskie formy przeżywania

¹⁶¹ Tenże, *List pasterski na Adwent 2011 roku*, s. 117.

¹⁶² Tenże, *List pasterski na Adwent 2008 roku*, s. 105.

¹⁶³ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1994 roku*, s. 406.

¹⁶⁴ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1985 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 185.

¹⁶⁵ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1999 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 231.

¹⁶⁶ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1997 roku*, s. 221.

¹⁶⁷ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2005 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 192.

¹⁶⁸ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1990 roku*, s. 392.

¹⁶⁹ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 2003 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 439.

seksualności, antykoncepcję, aborcję, złe uświadomienie seksualne. Podkreślał, że homoseksualistów trzeba traktować z szacunkiem, jednak nie można godzić się na promowane przez nich, nierzadko agresywnie idee dążące do zachwiania instytucji małżeństwa¹⁷⁰. Wielokrotnie, zarówno w listach cyklicznych, jak i okolicznościowych starał się ukazać wiernym, że propagowanie czystości i wierności przyniesie wielki pożytek życiu społecznemu, które będzie wówczas oparte na wzajemnym poszanowaniu.

Abp Nowak dostrzegał konieczność przenikania wiary i związanych z nią zasad etycznych w życie codzienne ludzi wierzących. Dlatego też nawiązując do Jasnogórskich Ślubów Narodu kard. Stefana Wyszyńskiego, uwypuklał główne problemy życia społecznego – wady narodowe: „lenistwo, lekkomyślność, marnotrawstwo, pijaństwo i rozwiązłość”¹⁷¹. Poszerzył je ponadto o te bieżące: „Dziś można zauważyć nowe jeszcze problemy moralne i cierpienia społeczne, z którymi trzeba podjąć walkę np. narkomania, seksualizm, bezrobocie”¹⁷². Widział wyraźne zależności między jakością życia społecznego, a pracą nad wadami narodowymi dokonywaną w kontekście wyznawanej wiary. Apelował więc o „stałego ducha pokuty”¹⁷³, realizującego prawo wysiłku i ofiary, które jest wpisane w życie społeczne od początku historii ludzkości, a jego wypełnianie konsekwentnie uzdrawia życie nie tylko jednostki, ale i całego narodu¹⁷⁴.

Brak przeciwdziałania wadom społecznym prowadził również do niechęci w walce z przeciwnościami życiowymi. W pierwszej dekadzie funkcjonowania III Rzeczypospolitej wobec nierozwiniętej i cierpiącej na wiele chorób gospodarki wolnorynkowej, abp Nowak w swoich listach przestrzegał przed zbyt szybkim poddaniem się wobec trudności ekonomicznych. Siły i nadziei nakazywał upatrywać w regularnym i konsekwentnym umacnianiu ducha wiary w Tego, który pokonał wszelkie trudności¹⁷⁵. Dlatego też budował arcybiskupstwo częstochowskie wśród swoich wiernych kulturą pielgrzymowania, która miała przewyższać wszelkie zniechęcenia i tchnąć nowego ducha nadziei i odwagi¹⁷⁶. Pielgrzymka, szczególnie w czasie przemian ustrojowych, miała być duchową mobilizacją całego narodu w walce z lenistwem i pesymizmem społecznym.

Z zaangażowaniem, aczkolwiek dyskretnie, w jedności z głosem całego polskiego Episkopatu zachęcał abp S. Nowak swoich diecezjan do czynnego udziału w życiu

¹⁷⁰ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2006 roku*, s. 349

¹⁷¹ Tenże, *List pasterski na Adwent 2005 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 90.

¹⁷² Tamże, s. 90.

¹⁷³ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1990 roku*, s. 274.

¹⁷⁴ Tamże, s. 275.

¹⁷⁵ Tamże.

¹⁷⁶ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1989 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 198.

politycznym. Zapraszał wszystkich do udziału w wyborach demokratycznych, podkreślając, że jest to obowiązek każdego chrześcijanina wobec swojej ojczyzny. Wskazywał przy tym i przypominał, że osoba wierząca nie może zagłosować na jakiegokolwiek kandydata, a jedynie na takiego, który promuje wartości zgodne z wyznawaną przez głosującego wiarą¹⁷⁷.

Na terenie (archi)diecezji częstochowskiej znajduje się wiele miejsc, które stanowią istotne punkty na mapie historii narodu polskiego. Dlatego też abp Nowak wykorzystywał różnego rodzaju rocznice ważnych wydarzeń historycznych, aby poprzez swoje pasterskie słowo kształtować w wiernych ducha umiłowania Ojczyzny, patriotyzmu w perspektywie wiary. Przy okazji organizowania uroczystości o charakterze religijno-patriotycznym w Mokrej, w pobliżu której 1 września 1939 r. miało miejsce jedno z pierwszych starć Wojska Polskiego z najeźdźcą¹⁷⁸, czy w Wieluniu, gdzie również 1 września 1939 na miasto spadły pierwsze bomby hitlerowskie abp Nowak kierował do diecezjan swoje pouczenie. Pasterz Kościoła częstochowskiego ukazywał konieczność modlitwy za Ojczyznę o pokój i bezpieczeństwo, która „w miejsce mściwości i odwetu wnosi miłość i przebaczenie”¹⁷⁹.

Kształtowanie odpowiednich postaw w duchu patriotyzmu nie zamykało, wręcz przeciwnie otwierało na wymiar uniwersalny. Przejawiało się przez rozbudzenie ducha ewangelicznej solidarności z innymi narodami, zwłaszcza dotkniętymi przez wojny czy kataklizmy. Abp Nowak w swoich przesłaniach apelował o pomoc duchową i materialną, a tym samym o solidarność z poszkodowanymi braćmi i siostrami z różnych zakątków świata. Przypominał jednocześnie o wielkim duchowym znaczeniu modlitwy, postu i jałmużny¹⁸⁰.

Kolejnym tematem żywo obecnym w listach pasterskich abpa Nowaka jest propagowanie dobrych katolickich mediów jako nośnika wiary i chrześcijańskich wartości. Doceniał działania telewizji publicznej, transmitującej Msze św. i ważne wydarzenia religijne¹⁸¹. W przestrzeni Kościoła częstochowskiego zauważał wielką rolę tygodnika katolickiego „Niedziela”, miesięcznika dla dzieci „Moje pismo Tęcza”, archidiecezjalnego radia FIAT,¹⁸² oraz radia „Jasna Góra”.

¹⁷⁷ S. Nowak, *Słowo pasterskie przed wyborami samorządowymi 1994 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 534-535; Tenże, *Słowo pasterskie przed wyborami prezydenta RP 1995*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 540-541.

¹⁷⁸ J. Związek, *Diecezja częstochowska w okresie okupacji hitlerowskiej*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 76.

¹⁷⁹ S. Nowak, *Słowo do wiernych dekanatów: kłobuckiego, krzepickiego, działoszyńskiego, praszowskiego i wieluńskiego na niedzielę 27 sierpnia 1989 r.* w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 531.

¹⁸⁰ Tenże, *Słowo wzywające do modlitwy, postu i ofiary w intencji narodów dawnej Jugosławii*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 470-471; por. Tenże, *Słowo do księży i wiernych o solidarność z Kościołem w Kamerunie*, tamże, s. 475.

¹⁸¹ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1995 roku*, s. 409.

¹⁸² M. Duda, *VI Światowy Dzień Młodzieży, T. II/2 – Organizacja V'90 – IV'91*, s. 624.

W pasterskim pouczeniu nie mogło zabraknąć też zachęty do udziału wiernych w różnego rodzaju radach, grupach, stowarzyszeniach i bractwach, które ożywiały życie w diecezji i parafii, przyczyniając się do pogłębienia wiary jej członków oraz troski o sprawy danej wspólnoty. Szczególnie dużo miejsca poświęcił abp Nowak na te zachęty m.in. w Liście na Adwent 1993 r. i 1994 r. oraz Liście na Wielki Post 1993 r.

Przestrzeń listów biskupa do swoich diecezjan stawała się również wielokrotnie okazją do zapowiadania ważnych wydarzeń religijnych mających miejsce w Kościele powszechnym i lokalnym. Przez słowo biskupa odczytywane podczas niedzielnych Mszy św. wierni dowiadywali się o kolejnych peregrynacjach, programach papieskich i narodowych pielgrzymek, akcjach duszpasterskich (wśród nich tej największej – Światowych Dniach Młodzieży w 1991 r.), treści i formach przebiegu lat duszpasterskich, różnych inicjatywach społecznych i charytatywnych, powstawaniu nowych ośrodków rekolekcyjnych i domów pomocy oraz wielu innych zamierzeniach.

Z pozostałych wielu zagadnień zawartych w Listach można jeszcze wyodrębnić szeroko rozumianą troskę biskupa o dzieci i młodzież, ich należyte wychowanie i wykształcenie, kształtowanie odpowiednich postaw religijnych przez katechizację¹⁸³, wezwanie do wzajemnego poszanowania oraz wspólnej troski o pokój w Polsce i na świecie¹⁸⁴. Z lektury listów tchnie także wyjątkowe zainteresowanie sytuacją polityczną w kraju w kontekście życia wiernych. Poruszana jest więc problematyka ustawodawstwa odnośnie do ochrony życia, dostępności alkoholu i innych środków odurzających, sprawa niedzielnego handlu, czy trudne zagadnienia dotyczące lustracji i współpracy wiernych duchownych i świeckich ze służbami reżimu PRL¹⁸⁵.

Kolejnym rodzajem listów cyklicznych były listy kierowane do wiernych na miesiąc sierpień. Ich szczególnym tematem, jeśli nie nawet powodem wystosowania, było zagadnienie pielgrzymowania. Nie mógł pasterz maryjnej diecezji, która z racji obecności Jasnej Góry przyciągała w miesiącach wakacyjnych tysiące pątników z kraju i ze świata, nie zwrócić się ze swoistym przesłaniem. Mobilizował więc mieszkańców miasta i wszystkich wiernych archidiecezji do służby pielgrzymom – otwarcia swoich domów, kościołów, udzielania pomocy i serdecznego powitania pielgrzymów¹⁸⁶. Tych z kolei witał w maryjnym mieście i zapewniał o modlitwie oraz chęci pomocy, dziękując za wielki trud drogi podjęty w konkretnych

¹⁸³ Tenże, s. 188.

¹⁸⁴ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1986 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 258

¹⁸⁵ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2007 roku*, s. 353-354.

¹⁸⁶ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 2003 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 237.

intencjach¹⁸⁷. Wyjątkowym listem pielgrzymim abp. Nowaka jest ten wystosowany w sierpniu 1991 r. przed wielkimi wydarzeniami VI Światowego Dnia Młodzieży, mobilizujący wiernych do organizacji i przeżycia tego międzynarodowego religijnego wydarzenia, w którym zwracał się: „Witaj Ojczyźnie chrześcijaństwa, witaj każdy młody człowieku”¹⁸⁸. Inne istotne zagadnienie podejmowane w listach sierpniowych dotyczyły wezwania do trzeźwości i abstynencji alkoholowej oraz właściwego spędzania wakacji przy jednoczesnym przypomnieniu o konieczności podejmowania w tym czasie praktyk religijnych¹⁸⁹.

Listy na maj były kierowane w wybrane lata. Z racji wielkości nazywane przez autora „Słowem (Arcy)Biskupa”. Stanowiły zazwyczaj uroczystą formę zaproszenia na ogólnopolskie i diecezjalne święta maryjne, zazwyczaj celebrowane na Jasnej Górze, na czele z uroczystością Matki Bożej, Królowej Polski¹⁹⁰, a także na pielgrzymkę rolników do sanktuarium w Gidlach¹⁹¹.

Do listów spełniających równocześnie kryteria cykliczności należy zaliczyć słowo pasterskie związane z dziełami miłosierdzia. Wydawane było ono co kilka lat jako list na wrześnieowy tydzień miłosierdzia. Zaliczyć można do nich także pozostałe listy wystosowywane z okazji szczególnych potrzeb charytatywnych (wsparcie ofiar kataklizmów, wojen, itp.)¹⁹², . Cyklicznie ukazywało się również pasterskie pouczenie na nowy rok katechetyczny¹⁹³ (wydawane rokrocznie do czasów wprowadzenia katechizacji w szkołach) oraz listy przed uroczystością Bożego Ciała¹⁹⁴, te jednak regularnie były wydawane dopiero w latach 2004 – 2007, a i tak często dotyczyły różnej, wybranej grupy wiernych (mieszkańców Częstochowy czy dekanatu jasnogórskiego).

Należy także dostrzec regularność w wydawaniu listów do wybranych grup wiernych z racji charakteru wykonywanej przez nich pracy zawodowej: górników, hutników, pracowników przemysłu włókienniczego, którzy przeważali w południowej części diecezji w pierwszym okresie posługi 1984-1989. Po odpadnięciu Zagłębia do nowej diecezji sosnowieckiej górnicy z północnej części archidiecezji częstochowskiej zatrudnieni w kopalni węgla brunatnego w Bełchatowie stali się adresatami corocznego orędzia z racji ich święta patronalnego – wspomnienia św. Barbary. Sama stolica biskupia Częstochowa, region zawierciański, a przed

¹⁸⁷ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1986 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 186.

¹⁸⁸ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1991 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 204.

¹⁸⁹ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1999 roku*, s. 229.

¹⁹⁰ Tenże, *Słowo na miesiąc maj w Roku Maryjnym z dnia 25 kwietnia 1988 roku*, s. 163-164.

¹⁹¹ Tenże, *Słowo na miesiąc maj 1991 roku*, s. 167.

¹⁹² Dla przykładu: Tenże, *Słowo po gwałtownej burzy w sierpniu 2008 roku*, s. 476-477.

¹⁹³ Dla przykładu: Tenże, *Słowo na rozpoczęcie roku katechetycznego 1990/1991*, s. 436-437.

¹⁹⁴ Dla przykładu: Tenże, *Słowo przed Bożym Ciałem 2005 roku*, s. 78.

podziałem diecezji także Zagłębie Dąbrowskie skupiały bardzo wielu pracowników hutnictwa i włókiennictwa. Na terenach wiejskich przeważała ludność rolnicza. Do tych grup zawodowych zwracał się abp Nowak z zaproszeniem na stanowe nabożeństwa oraz z zapewnieniem o modlitewnej pamięci.

Kierował wreszcie pasterz częstochowski do diecezjan swoje słowo bardzo często z racji różnych okolicznościowych wydarzeń, jakie miały miejsce w diecezji, w Polsce i w Kościele powszechnym.

Znakomitą część listów okolicznościowych stanowią te związane z kultem eucharystycznym. Wystosowywał abp Nowak do wiernych cały szereg odez w z racji kongresów eucharystycznych w diecezji: Słowo Biskupa Częstochowskiego do mieszkańców Częstochowy przed Kongresem Eucharystycznym w Częstochowie 18 października 1987 roku; Słowo Biskupa Częstochowskiego do mieszkańców Regionu Radomszczańskiego 5 września 1987 roku; Słowo Biskupa Częstochowskiego do wiernych Regionu Wieluńskiego 2 września 1987 roku; Słowo Biskupa Częstochowskiego przed Rejonowym Kongresem Eucharystycznym do mieszkańców Zagłębia Dąbrowskiego przed Kongresem Eucharystycznym w Dąbrowie Górniczej w Uroczystość Chrystusa Króla 1987 roku; Słowo Biskupa Częstochowskiego do Regionu Częstochowskiego II z okazji Rejonowego Kongresu Eucharystycznego 15 maja 1988 roku¹⁹⁵ i inne pomniejsze, czy też listy przed rozpoczęciem adoracji Najświętszego Sakramentu¹⁹⁶. W 2005 r. napisał też specjalny list traktujący o pięknie i potrzebie adoracji Najświętszego Sakramentu.

Rys osobistej pobożności kalwaryjskiej abpa Stanisława Nowaka widoczny jest również w pasterskim nauczaniu przez słowo pisane. Kierował je do wiernych całej archidiecezji lub poszczególnych dekanatów z racji poświęcenia lub chęci zawiązania kultu w szczególnych sanktuariach kalwaryjskich Kościoła częstochowskiego: w Myszkowie-Mrzygłodzie, Bęczkowicach, Wąsoszu i Praszce¹⁹⁷.

„Minister Matki Bożej”, jak zwykli nazywać siebie kolejni biskupi częstochowscy, nie mógł w swoim pasterskim nauczaniu pominąć tematyki kultu maryjnego. Abp Nowak wystosował do wiernych, obok podejmowanych w innych listach wątków maryjnych, wiele listów dedykowanych czci do Matki Bożej. Były to zapowiedzi różnych wydarzeń o charakterze maryjnym – kongresów maryjnych i mariologicznych, peregrynacji wizerunków i figur Matki Bożej oraz propagowania modlitwy różańcowej. Tak więc z tematyki tych odez

¹⁹⁵ Tenże, *Listy związane z II i III Kongresem Eucharystycznym*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 5- 27.

¹⁹⁶ J. Kapuściński, *Bibliografia Abp. Stanisława Nowaka*, s. 26-51.

¹⁹⁷ *Listy związane z kalwariami*, w: S. Nowak, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 89- 98.

wynika nie tylko biskupie pragnienie o jak największe rozkrzewienie kultu Maryi w sercach wiernych, ale też ukazywanie konkretnych działań duszpasterskich oraz rozwój pobożności związanej z lokalnymi sanktuariami maryjnymi: m.in. Matki Bożej Pocieszenia w Wieluniu¹⁹⁸, Matki Bożej Mrzygłodzkiej w Myszkowie¹⁹⁹, Matki Bożej w Wielgomłynach²⁰⁰, Matki Bożej Sulmierzyckiej²⁰¹, Matki Bożej Dankowskiej²⁰², Matki Bożej Pajęczańskiej²⁰³, Matki Bożej w Rudzie²⁰⁴, Matki Bożej Bęczkowickiej²⁰⁵.

Dla ukazania łączności ze Stolicą Piotrową w bibliografii listów pasterskich znaleźć można słowo do wiernych związane z osobą św. Jana Pawła II i Benedykta XVI. To nie tylko zapowiedź pielgrzymek papieskich, ale także ich podsumowanie, doświadczenie Kościoła związane z osieroceniem urzędu piotrowego, ale i wyborem nowego papieża oraz zachęta do przeżycia Dnia Papieskiego²⁰⁶.

Dużą grupę listów stanowią te, które dotyczyły bieżących spraw Kościoła częstochowskiego. Tutaj można odnaleźć szereg komunikatów związanych z kolejnymi jubileuszami (archi)diecezji, list dotyczący zakończenia II Synodu Diecezji Częstochowskiej, List z racji 50 rocznicy śmierci pierwszego pasterza częstochowskiego bpa Teodora Kubiny²⁰⁷ oraz szereg listów dotyczących posługi biskupów pomocniczych. Te ostatnie świadczą niewątpliwie o zatroskaniu arcybiskupa o swoich najbliższych współpracowników, bowiem wiele z tych odezw dotyczy wezwania do modlitwy za biskupów oraz stanowi wyraz swoistego hołdu oddanego po ich śmierci. Także po ogłoszeniu swojego następcy, abp. Wacława Depo, abp Nowak skierował do diecezjan oraz metropolity-nominata specjalne słowa²⁰⁸.

Z kolei dziewięć listów zostało poświęconych tylko do kapłanów. Były one kierowane z racji różnych okoliczności i w różnym czasie. Dotyczyły troski o kult eucharystyczny, o formy

¹⁹⁸ Tenże, *Słowo do wiernych ziemi wieluńskiej z okazji 25-lecia koronacji Matki Bożej Pocieszenia w Wieluniu* [1996], s. 110-111.

¹⁹⁹ Tenże, *List przed koronacją Matki Bożej Mrzygłodzkiej z dn. 12 lipca 1996 roku*, s. 114-118.

²⁰⁰ Tenże, *List do wiernych dekanatu kodrąbskiego z racji na intronizację statuy Matki Bożej w Wielgomłynach z dn. 3 września 1997 roku*, s. 118-119.

²⁰¹ Tenże, *Słowo do wiernych dekanatu sulmierzyckiego w związku z intronizacją łaskami stynącego obrazu Matki Bożej z dn. 22 września 1997 roku*, s. 120-122.

²⁰² Tenże, *List z okazji koronacji obrazu Matki Bożej Dankowskiej z dn. 16 maja 2002 roku*, s. 126-129.

²⁰³ Tenże, *List do wiernych z okazji koronacji obrazu Matki Bożej Pajęczańskiej z dn. 6 maja 2005 roku*, s. 129-133.

²⁰⁴ Tenże, *List do wiernych ziemi wieluńskiej zapraszający na uroczystości maryjne w Wieluniu i Rudzie z dn. 25 sierpnia 2006 roku*, s. 135-137.

²⁰⁵ Tenże, *List z okazji koronacji obrazu Matki Bożej w Bęczkowicach z dn. 30 sierpnia 2007*, s. 138-140.

²⁰⁶ Dla przykładu: Tenże, *List po wyborze Benedykta XVI z dn. 21 kwietnia 2005 roku*, s. 331; Tenże, *List na dzień papieski 2006 roku*, s. 329-330.

²⁰⁷ Tenże, *List z okazji 50 rocznicy śmierci Biskupa Teodora Kubiny z dn. 6 lutego 2001 roku*, s. 296-300.

²⁰⁸ Tenże, *List po ogłoszeniu swego następcy na stolicy arcybiskupiej i metropolitalnej w Częstochowie z dn. 29 grudnia 2011 roku*, s. 312-315.

pobożności, o rozwój budownictwa sakralnego, o służbę Caritas oraz katechizację²⁰⁹. Natomiast z tajemnicą życia konsekrowanego były związane listy przed Świętem Ofiarowania Pańskiego – Dniem Życia Konsekrowanego (oprócz pierwszego z nich napisanego w Wielki Czwartek 1993 roku)²¹⁰.

W sprawach Kościoła lokalnego trzeba zamknąć też apele biskupa skierowane do ogółu wiernych w sprawie wsparcia duchowego i materialnego budowy nowych kościołów, kaplic oraz gmachu Wyższego Seminarium Duchownego²¹¹.

Z racji Niedzieli społecznego przekazu abp Nowak wydał dwa listy, w 2002 i 2007 roku²¹². Kierował też specjalne odezwy: „Słowo ogłaszające powstanie katolickiej rozgłośni radiowej „Fiat” w Częstochowie”²¹³ z 1992 r. oraz List na 80-lecie „Niedzieli”²¹⁴ i „Słowo zaproszenia Czytelników katolickiego tygodnika „Niedziela”²¹⁵ na pielgrzymkę na Jasną Górę. W kierowanych do wiernych odezwach abp Nowak przedstawia ewangelizacyjną misję tychże mediów.

Jeszcze inną grupę listów stanowią te związane z rodzinami. Ich treść wypełnia wezwanie do walki o obronę życia – temat poruszany przez abpa Nowaka bardzo często także w różnych innych apelach²¹⁶. Ponadto szczególne listy okolicznościowe kieruje pasterz częstochowski także do najmłodszych członków rodzin. Listy do młodzieży w znakomitej większości stanowią zachętę do przygotowania i przeżycia diecezjalnej formy Światowych Dni Młodzieży²¹⁷. Trzy listy do dzieci stanowią swoiste *novum*. Napisane bardzo przystępnym językiem, krótkie w formie, zawierają jednocześnie wiele cennych wskazówek i zachęt skierowanych do najmłodszych uczestników liturgii²¹⁸.

Wskazywał abp Nowak na kult świętych, szczególnie polskich, jako żywych przykładów w dążeniu do świętości. Ukazywał w swoich listach postaci św. Wojciecha BM, św. Stanisława BM, św. Stanisława Kostkę, św. Brata Alberta, św. Maksymiliana Marię Kolbe, bł. ks. Jerzego Popiełuszkę, św. Jana Pawła II, św. Faustynę. Tej ostatniej w 1994 r. poświęcił

²⁰⁹ Tenże, *Listy do kapłanów*, s. 337-376.

²¹⁰ Tenże, *Listy związane z osobami życia konsekrowanego*, s. 487-500.

²¹¹ Tenże, *Listy o budowaniu kościołów i WSD*, s. 478-486.

²¹² Tenże, *Listy związane ze środkami społecznego przekazu*, Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 517 – 530.

²¹³ Tenże, *Słowo ogłaszające powstanie katolickiej rozgłośni radiowej FIAT w Częstochowie z dnia 4 maja 1992 roku*, Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 517 – 519.

²¹⁴ Tenże, *List na 80-lecie „Niedzieli”*. *Niech „Niedziela” zdobywa świat dla Boga, z dnia 15 września 2006 roku*, Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 525 – 529.

²¹⁵ Tenże, *Słowo zaproszenia Czytelników katolickiego tygodnika „Niedziela” na pielgrzymkę na Jasną Górę z dnia 10 czerwca 1998 roku*, Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 519 – 520.

²¹⁶ Tenże, *Listy związane z rodzinami*, s. 421-426.

²¹⁷ Tenże, *Listy do młodzieży*, s. 377-392.

²¹⁸ Tenże, *Listy do dzieci*, s. 393-396.

odrębny list na rocznicę beatyfikacji²¹⁹. Wskazywał też metropolita częstochowski na przykłady życia błogosławionych ziemi częstochowskiej: bł. Ludwika Rocha Gietyngiera, bł. Maksymiliana Binkiewicza i bł. Marii Kanuty Chrobot oraz wzywał do modlitwy w intencji beatyfikacji Sługi Bożej Anieli Róży Godeckiej²²⁰, Teresy Janiny Kierocińskiej, Wandy Malczewskiej i Ojca Bernarda Łubieńskiego²²¹.

Z okazji archidiecezjalnej peregrynacji obrazu Jezusa Miłosiernego przekazał abp Nowak wiernym dwa listy - pierwszy przed rozpoczęciem skierowany był do kapłanów, osób konsekrowanych i katechetów²²², natomiast drugi już po zakończeniu do ogółu mieszkańców diecezji²²³. Także z racji innych, jednostkowych okoliczności kierował arcybiskup częstochowski swoje przesłanie wiernym²²⁴.

4.5. NAUCZANIE KATECHETYCZNE

Katechizacja dzieci i młodzieży w latach 1984-1990 dokonywała się głównie w ramach parafii. Po usunięciu katechezy z murów szkolnych w okresie totalitaryzmu katechizację młodego pokolenia diecezjan kontynuowano w punktach katechetycznych, zarówno w pomieszczeniach parafialnych adaptowanych bądź wybudowanych w tym celu, jak i w lokalach wynajmowanych w domach prywatnych, szczególnie na wioskach odległych od ośrodków parafialnych. Biskup S. Nowak nazywał te miejsca kaplicami katechetycznymi, zachęcał do oznaczenia tychże dużymi krzyżami, które miały podkreślać ich wyjątkowość i czynić je symbolami wiary²²⁵. Bowiem, jak przypominała adhortacja apostolska Jana Pawła II „Catechesi tradendae”: „Chociaż prawdą jest, że katecheza może być wszędzie prowadzona, to

²¹⁹ Tenże, *List na rocznicę beatyfikacji siostry Faustyny Kowalskiej*, s. 502.

²²⁰ Tenże, *List w sprawie rozpoczętego procesu beatyfikacyjnego sługi Bożej Anieli Róży Godeckiej z dnia 29 września 1994 roku*, 503 – 505.

²²¹ Tenże, *Słowo o modlitwach w intencji beatyfikacji ojca Bernarda Łubieńskiego z dnia 24 stycznia 1992 roku*, s. 501.

²²² Tenże, *List do kapłanów, osób konsekrowanych i katechetów przed rozpoczęciem peregrynacji obrazu Jezusa Miłosiernego w archidiecezji częstochowskiej z dn. 30 października 2002*, s. 149-157.

²²³ Tenże, *List na zakończenie peregrynacji obrazu Jezusa Miłosiernego w parafiach i rozpoczęcie nawiedzenia tego obrazu w parafiach (uroczystość Chrystusa Króla Wszechświata)*, s. 157-161.

²²⁴ Wszystkie listy pasterskie były publikowane w Częstochowskich Wiadomościach Diecezjalnych (od 1992 r. Wiadomościach Archidiecezji Częstochowskiej). Ponadto w 1994 r. ukazały się drukiem wybrane listy pasterskie oraz inne refleksje teologiczne abp. Nowaka związane z tematyką eucharystyczną; S. Nowak, *Chleb pielgrzymów: listy pasterskie, referaty, refleksje o Eucharystii*, Częstochowa 2014. Odrębnie były publikowane także listy do kapłanów – o formacji stałej oraz o czci i miłości do Najświętszej Eucharystii. Zob. S. Nowak, *List do moich kapłanów o stałej formacji*, Częstochowa 1996; Tenże, *List do moich kapłanów o miłości i czci Najświętszej Eucharystii*, Częstochowa 2005. Natomiast wszystkie listy pasterskie, jakie kierował abp Nowak na przestrzeni dwudziestu siedmiu lat zostały wydane w dwóch tomach w roku 2014 nakładem Wydawnictwa Naukowego Wyższego Instytutu Teologicznego pod red. ks. Mariana Dudy, ks. Mariana Mikołajczyka i Beaty Stypułkowskiej.

²²⁵ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 1985 roku*, s. 236.

jednak (...) wspólnota parafialna, jako zajmująca szczególne miejsce, powinna pozostać krzewicielką i inspiratorką katechezy (...) a parafia, (...) powinna pozostać pierwszoplanowym miejscem katechizacji”²²⁶. To papieskie nauczanie, wynikające także z polskiego doświadczenia katechezy parafialnej znalazło swój pełny wyraz w Kościele częstochowskim.

II Synod Diecezjalny ukazał doniosłą rolę katechizacji, której celem jest przecież pełne wejście katechizowanego w życie wiarą. Nawiązano do nauczania św. Jana Pawła II ukazującego zadanie parafii jako naturalnego miejsca katechizowania²²⁷. Wskazano na konieczność czerpania treści katechezy z Pisma Świętego. Przypomniano konieczność katechezy systematycznej i ciągłej, ogarniającej nie tylko dzieci i młodzież, ale wierzących w każdym wieku²²⁸. W myśl tych wskazań katecheza parafialna przybierała w tym okresie wielość form i otaczała wiernych właściwie wszystkich grup wiekowych, bowiem, jak nauczał św. Jan Paweł II katecheza jest „wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych (...)”²²⁹. Zresztą, jak podkreślał polski papież, katecheza parafialna powinna być ukierunkowana głównie na dorosłych, od których zależy obecne funkcjonowanie świata. Za dobrą katechezą dorosłych idzie owocność i skuteczność katechizacji młodego pokolenia²³⁰.

Katechizacja w diecezji częstochowskiej w myśl wskazań II Synodu obejmowała różne grupy wiekowe, poczynając od dzieci w wieku przedszkolnym, dzieci ośmioletniej szkoły podstawowej, młodzież różnego typu szkół średnich, zawodowych, techników, liceów ogólnokształcących aż do młodzieży pracującej. Ponadto Synod zalecał pogłębioną katechezę dzieci i młodzieży w wymiarze jednej godziny tygodniowo dla dzieci przedszkolnych i z klas pierwszych oraz młodzieży szkół średnich i starszej, a dwie godziny dla pozostałych dzieci²³¹. Prowadzona także była katecheza przygotowująca do sakramentu małżeństwa w postaci tzw. PRE-KANY. W ramach katechezy odbywało się przygotowanie do sakramentu pokuty i Eucharystii, do bierzmowania oraz do małżeństwa. Pomimo trudności posługiwano się pomocami naukowymi w postaci podręczników, obrazów katechetycznych, przeźroczy, czy flanelogramów. Odbywały się także w niektórych ośrodkach parafialnych, zwłaszcza w miastach, spotkania formacyjne dla rodziców dzieci katechizowanych jako forma katechezy dorosłych. Przykładem jest parafia św. Wojciecha Biskupa i Męczennika w dzielnicy

²²⁶ CT 67

²²⁷ II Synod Diecezji Częstochowskiej, s. 60.

²²⁸ Tamże.

²²⁹ CT 18.

²³⁰ CT 43; zob. Międzynarodowa Rada do spraw Katechezy, *Katecheza dorosłych we wspólnocie chrześcijańskiej*, tłum. K. Misiaszek, Kraków 2001.

²³¹ II Synod Diecezji Częstochowskiej, s. 60.

Tysiąclecie w Częstochowie, gdzie takie spotkania w latach osiemdziesiątych gromadziła się nawet do kilkuset osób podzielonych na mniejsze grupy²³².

W ramach katechezy dorosłych odbywały się spotkania formacyjne w kilkunastu ośrodkach duszpasterstwa akademickiego w Częstochowie i Zagłębiu²³³, Zawierciu, Radomsku czy Wieluniu. Również dla innych grup dorosłych organizowano tego rodzaju spotkania, które bardzo niemiłe były widziane przez Służbę Bezpieczeństwa. Władze bowiem za wszelką cenę chciały zachować monopol w przestrzeni edukacji młodzieży i dorosłych. Spotkania takie odbywały się w większych ośrodkach diecezji zwłaszcza Częstochowie i Zagłębiu m.in. nauczycieli i wychowawców, służby zdrowia, inteligencji, świata pracy (robotników zakładów wielkoprzemysłowych itd.)²³⁴. W ramach działania różnego rodzaju grup i stowarzyszeń parafialnych, przeprowadzana była regularna katecheza formacyjna uwzględniająca oczywiście wiek i możliwości percepcyjne uczestników. Taka katecheza pogłębiała wiedzę religijną i doświadczenie wiary, stanowiąc miejsce formowania przyszłych misjonarzy, którzy z odwagą zanoszą Dobrą Nowinę innym, sami stając się w przyszłości niejako katechetami swoich środowisk²³⁵.

W okresie komunistycznym katechetami byli głównie księża i osoby zakonne, a także niewielka liczba katechetów świeckich. Formowani oni byli początkowo w ramach Studium Katechetycznego w okresie wakacyjnym, organizowanym przez Wydział Katechetyczny Kurii Diecezjalnej, pod przewodnictwem ks. Ludwika Warzyboka, ks. Mirosława Suchosza oraz ks. Antoniego Długosza.

W parafiach (archi)diecezji częstochowskiej była prowadzona katecheza przygotowująca do przyjęcia sakramentów. Pierwszym rodzajem takiej katechezy była katecheza rodziców i chrzestnych przed sakramentem chrztu św. ich dziecka. Katecheza taka miała charakter raczej doraźny, prowadzona w formie jednego bądź kilku spotkań. Duszpasterze stawali jednak podczas takich spotkań wobec różnych, z czasem coraz trudniejszych wyzwań związanych z życiem moralnym wiernych. Odpowiednia katecheza przed sakramentem stawała się szansą wyjaśnienia wielu wątpliwości związanych z

²³² M. Duda, *Organiczne powiązanie Eucharystii z katechezą - do rodziców katechizowanych par. św. Wojciecha BM w Częstochowie*; Tenże, *Znaczenie świadectwa życia rodziców w chrześcijańskim wychowaniu dzieci – konferencja do rodziców dzieci katechizowanych w parafii św. Wojciecha BM w Częstochowie 1982* [w posiadaniu autora].

²³³ S. Nowak, *Dekret powołujący Ośrodek Duszpasterstwa Inteligencji w Będzinie*, CzWD 59 (1985), s. 180.

²³⁴ M. Duda, *Duszpasterstwo ludzi pracy w diecezji częstochowskiej w latach 1980-1989*, w: *Wiara i Niepodległość. Religijno-patriotyczne tradycje terenów obecnej diecezji sosnowieckiej*, red. A. Dziurok, M. Trąba, Instytut Pamięci Narodowej, Diecezja Sosnowiecka, Katowice – Sosnowiec – Warszawa 2019, s. 555-584.

²³⁵ J. Mastalski, *Grupy, stowarzyszenia i ruchy religijne dla młodzieży w służbie katechezy*, AK 143 (2004), s. 283.

możliwością pełnienia godności rodzica chrzestnego przez osoby wskazane przez rodziców, czy też zachętą do zawarcia małżeństwa sakramentalnego samych rodziców²³⁶.

Od roku 1990/1991 wprowadzono do wszystkich typów szkół publicznych w Polsce, również na terenie diecezji częstochowskiej naukę religii, uznawanej w Polsce za formę katechezy szkolnej. Wówczas to w większości parafii nastąpiło zaprzestanie systematycznej katechezy w ramach parafii dla dzieci i młodzieży szkolnej. Jednak dość szybko zdano sobie sprawę z tego, iż nauczanie religii w szkole, zgodnie zresztą z dokumentami Kościoła w tym względzie, domaga się dopełnienia przez katechezę parafialną. Bowiem bez niej nauczanie religii skutkowało absencją dzieci i młodzieży na niedzielnej Eucharystii w parafii i rozluźnieniem związku z Kościołem.

Stąd też, w tym drugim okresie posługi abp. S. Nowaka w latach 1991-2011, usiłował Kościół częstochowski przez swoje inicjatywy katechetyczne objąć katechezą parafialną wszystkie możliwe grupy wiekowe. Katecheza ta bowiem uwzględnia głównie wymiar mistagogiczny życia chrześcijańskiego, bez którego samo nauczanie religii w szkole staje się zwykłym teoretyzowaniem. Stąd też szereg decyzji arcybiskupa S. Nowaka wprowadzających formację chrześcijańską dla dzieci, młodzieży i dorosłych we wspólnotach parafialnych. Całość tych wysiłków inicjował, koordynował i wprowadzał w życie archidiecezji Wydział Katechizacji Kurii Metropolitalnej. Natomiast arcybiskup ogłaszał je w listach pasterskich oraz sankcjonował odpowiednimi aktami prawnymi²³⁷.

Katecheza w parafii przed pierwszą spowiedzią św. i przed przyjęciem pierwszej Komunii św. w Kościele częstochowskim miała być komplementarna w relacji do katechezy szkolnej i zawierać etapy przygotowania dalszego i bliższego. Propozycja przygotowania dalszego obejmowała już dzieci w wieku przedszkolnym, jednak regularna katecheza w parafii dla dzieci i ich rodziców miała rozpoczynać się w klasie „0” i trwać do przyjęcia Komunii św. W klasie trzeciej natomiast miał nastąpić czas katechezy pogłębiającej życie eucharystyczne dziecka i jego rodziny²³⁸. Rodzice dzieci przygotowujących się do przyjęcia po raz pierwszy Komunii św. także uczęszczali na cykliczne, specjalnie do nich skierowane katechezy poruszające głównie tematykę eucharystyczną, moralną i budowania Kościoła domowego.

²³⁶ S. Nowak, *Instrukcja w sprawie chrztu dzieci, których rodzice nie są związani małżeństwem kanonicznym*, WACz 82 (2008) nr 9-10, s. 122-125.

²³⁷ Tenże, *List pasterski przed rozpoczęciem katechezy przygotowującej do życia w rodzinie* [15.09.2005], s. 439-444; Tenże, *List pasterski na Adwent 1996 roku*, s. 58.

²³⁸ R. Ceglarek, *Przygotowanie do Pierwszej spowiedzi i Komunii św. w archidiecezji częstochowskiej – aktualne propozycje katechetyczne i duszpasterskie*, WACz 82 (2008) nr 5-6, s. 92.

Warto też zaznaczyć, że w odpowiedzi na problem zanikających praktyk religijnych dzieci po przyjęciu pierwszej Komunii św., a nie przygotowujących się jeszcze bezpośrednio do bierzmowania abp Nowak zaproponował szczególną katechezę dzieci przyjmujących już Najświętszy Sakrament, która kończyłaby się uroczystym odnowieniem sakramentu chrztu św. w klasie siódmej szkoły podstawowej²³⁹. Praktykę tę zastosowano w latach 1996-2003 w parafii archikatedralnej, gdzie na koniec szkoły podstawowej dzieci przechodziły obrzęd uroczystego wyznania wiary we wspólnocie Kościoła²⁴⁰.

Poszerzeniu uległa katecheza przygotowujących się do przyjęcia sakramentu bierzmowania. Począwszy od 1996 r. obowiązywał trzyletni okres przygotowania, zastępujący dotychczasową praktykę korzystania w tej formacji głównie z podstawowej katechezy szkolnej. Taki poszerzony czas przygotowania dawał nowe możliwości duszpasterskie towarzyszenia młodym ludziom na tym trudnym etapie ich dojrzewania i próby odpowiedzi na wiele dręczących ich pytań, przede wszystkim natury egzystencjalnej, ale także często religijnej. Roczne przygotowanie dalsze nie zawierało właściwie regularnej katechezy. Dwuletnie przygotowanie bliższe obejmowało cykl katechez zaplanowanych przez Wydział Katechetyczny Kurii Metropolitalnej. Ten z góry zaproponowany zakres materiału dawał szansę na uporządkowanie przekazywanych treści, tym bardziej, że do dyspozycji katechetów przeznaczono odpowiednie pomoce – książki i zeszyty formacyjne²⁴¹. Katechezą okazjonalną obejmowano także rodziców kandydatów do bierzmowania, najczęściej na początku i na końcu okresu przygotowania.

Odpowiedzią na kolejny problem duszpasterski, jakim było drastyczne zmniejszenie się udziału w życiu religijnym młodzieży, po przyjęciu sakramentu bierzmowania był program katechezy parafialnej młodzieży szkół ponadgimnazjalnych wprowadzony począwszy od roku katechetycznego 2005/2006. Program katechez zawierał przede wszystkim tematy związane z przygotowaniem do życia w małżeństwie i rodzinie²⁴². Zasadniczo obejmowały okres trzech pierwszych klas szkoły średniej. Do dzieła katechezy zaproszono nie tylko pojedynczych katechetów – duchownych i świeckich – ale także zespoły katechetyczne, w skład których obok duszpasterzy i nauczycieli religii wchodził również doradcy życia rodzinnego, nauczyciele

²³⁹ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 1996 roku*, s. 58.

²⁴⁰ M. Duda, *Parafia - kawałek nieba*, s. 406.

²⁴¹ R. Ceglarek, *Przygotowanie do sakramentu bierzmowania w archidiecezji częstochowskiej w myśl Wskazań Duszpasterskich z 1996 r.*, WACz 82 (2008), nr 11-12, s. 133-144.

²⁴² Tenże, *Katecheza parafialna młodzieży szkół ponadgimnazjalnych w archidiecezji częstochowskiej w świetle wskazań duszpasterskich z 2005 r.*, WACz 84 (2010) nr 1-3, s. 140.

wychowania do życia w rodzinie, czy małżonkowie chcący podzielić się swoim doświadczeniem wspólnego życia²⁴³.

W odniesieniu do narzeczonych, którzy pragnęli zawrzeć sakramentalny związek małżeński, także przeprowadzany był cykl katechez w ramach prowadzonego bezpośredniego przygotowania do małżeństwa podczas tzw. PRE-KAN. Spotkania takie odbywały się w strukturach dekanalnych, w wybranej, najczęściej stołecznej parafii dekanatu. Ta katecheza dotyczyła przede wszystkim teologii rodziny i zagadnień świętości życia.

Wartą wyodrębnienia formą katechizacji była w archidiecezji częstochowskiej katecheza specjalna, szczególnie ta skierowana do osób niepełnosprawnych oraz uzależnionych. Na tym polu znaczne zasługi ma bp Antoni Długosz, biskup pomocniczy archidiecezji częstochowskiej. Swoje doświadczenie czerpał z praktyki pracy katechetycznej z niepełnosprawnymi oraz w Ośrodku dla osób uzależnionych „Betania” we Mstowie koło Częstochowy²⁴⁴. Wytyczył nowe ramy katechezy, akcentując jej wychowawczy i ewangelizacyjny charakter. Wskazywał na bardzo niski poziom wiedzy religijnej uczniów, ich nieznamość Chrystusa, brak jakiegokolwiek z Nim relacji oraz podkreślał konieczność poznania ich sytuacji życiowej²⁴⁵. Wydaje się, że obecnie, gdy katecheza w Polsce staje wobec dużych trudności związanych z rezygnowaniem uczniów z lekcji religii, taka propozycja katechezy w szkole nie tylko w odniesieniu do jakichś specjalnych grup, ale i do ogółu uczniów może przynieść pożądane skutki.

Pogłębiona katecheza dorosłych była obszarem duszpasterstwa, o który bardzo intensywnie zabiegał czwarty biskup częstochowski. Katecheza taka miała nie tylko uzupełniać braki w rozumieniu prawd katechizmowych i utrwalać te poznane w najwcześniejszych etapach życia, ale przede wszystkim miała stać się miejscem przeżywania i rozwoju żywej wiary²⁴⁶. Już II Synod diecezji częstochowskiej usilnie zalecał wprowadzenie permanentnej katechezy dorosłych we wszystkich parafiach najpierw raz w miesiącu, a następnie w miarę możliwości nawet raz w tygodniu²⁴⁷. Wydaje się, że ten słuszny postulat napotkał wiele problemów we wdrażaniu w rzeczywistość parafialną. Jeszcze w 2001 r. abp Nowak w swoim wielkopostnym liście nawołuje wiernych - młodzież i dorosłych – aby „usilnie pogłębiali wiarę, bo jej poziom jest często kompromitująco niski”²⁴⁸. Niewątpliwie przyczyną takiego stanu rzeczy po 1989

²⁴³ Tamże, s. 151-152.

²⁴⁴ *Służyć z radością*, s. 125.

²⁴⁵ A. Długosz, *Katecheza jako ewangelizacja i wychowanie*, WACz 70 (1996) nr 5-6, s. 44.

²⁴⁶ J. Kraszewski, *Katecheza dorosłych wypełnieniem katechizacji dzieci i młodzieży*, AK 143 (2004) z. 2, s. 293.

²⁴⁷ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 59.

²⁴⁸ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 2001 roku*, s. 320.

roku było zbyt wielkie zaangażowanie w dziedzinie nauczania religii w szkole kosztem katechezy parafialnej²⁴⁹. Niedobór katechetów świeckich, duża ilość godzin lekcyjnych obciążająca duchownych i osoby konsekrowane, konieczność odnalezienia się w nowej rzeczywistości, spowodowały ograniczenie katechizacji parafialnej. O ile ten brak nie dotknął znacząco dzieci i młodzieży (mającej przecież katechezę realizowaną w ramach lekcji szkolnej) o tyle znacząco wpłynął na dorosłych. Warto w tym miejscu poczynić duszpasterskie rozważanie, czy ów brak solidnej katechezy pokolenia lat dziewięćdziesiątych nie spowodował obojętności religijnej i zmniejszenia praktykowania wiary, a w konsekwencji chociażby spadku powołań w teraźniejszości? Problem ten, jakby przewidywał abp Nowak. W specjalnie skierowanym do katechetów liście prosił o wyciągnięcie wniosków ze swojej posługi wobec zmniejszającej się liczby kandydatów do kapłaństwa²⁵⁰. Ubolewał, że wciąż za mało jest katechezy dorosłych, a w wielu parafiach nie zorganizowano jeszcze tego typu spotkań²⁵¹. Podkreślał potrzebę „samokatechizacji” wśród wiernych, która owocowałaby katechizacją innych²⁵².

W tym celu w roku 1988 całą diecezję objęła formacja laikatu do zaangażowania się w Kościele i w świecie, jako pokłosie adhortacji apostolskiej „Christifideles laici”. We wszystkich regionach diecezji zorganizowano Studium dla świeckich współpracowników Ewangelizacji. Jego program zawierał się w dziesięciu tematach oraz pracach w grupach, a świeccy otrzymywali na zakończenie dyplom ukończenia, który kwalifikował ich szczególnie do pracy w Parafialnych Radach Duszpasterskich oraz grupach apostolskich działających w parafiach²⁵³.

W roku 1995, rok po polskim wydaniu Katechizmu Kościoła Katolickiego abp Nowak zorganizował promocję katechizmu i odkrywania zawartych w nim prawd wiary. W archikatedrze częstochowskiej, w piątek wielkanocny przedstawiciele wspólnot, stowarzyszeń, urzędów, instytucji naukowych i wychowawczych otrzymali egzemplarz Katechizmu Kościoła Katolickiego, który miał być przez nich dalej propagowany w ich środowiskach. Katechizm znajdował wówczas szczególne miejsce w prezbiterium w kościołach archidiecezji²⁵⁴. Płynęła nieustanna zachęta do wzajemnego rozważania prawd katechizmowych, stawiania w swoich wspólnotach rodzinnych i towarzyskich pytań o wiarę i poszukiwania na nie odpowiedzi w katechizmie. Idąc dalej, odkrywał abp Nowak dom rodzinny jako pierwsze miejsce

²⁴⁹ T. Panuś, *Potrzeba katechezy parafialnej*, AK 143 (2004) z. 2, s. 220-221.

²⁵⁰ S. Nowak, *Słowo pasterskie do katechetów na początek roku szkolnego 2007/2008*, s. 446.

²⁵¹ Tenże, *List pasterski na Adwent 1996 roku*, s. 59.

²⁵² Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1995 roku*, s. 408.

²⁵³ AWIT, sygn. brak. *Studium Świeckich Współpracowników Ewangelizacji*.

²⁵⁴ Do dziś w niektórych kościołach można znaleźć księgę Katechizmu uroczystie wystawioną w prezbiterium (często bezpośrednio na ambonie).

przeprowadzania katechezy i najlepszy wstęp do jakiegokolwiek innej formy katechizacji. Z czasem jednak, regularna katecheza parafialna w formie comiesięcznych, czy nawet cotygodniowych spotkań została wprowadzona w coraz większej ilości parafii. Dostępna dla wszystkich chętnych, prowadzona była przez duszpasterzy oraz zapraszanych gości. Jej swoistym przykładem była tzw. „Szkoła Katedralna”, której nazwa i idea nawiązywała do chlubnej tradycji średniowiecznych szkół działających niegdyś przy kościołach katedralnych. Program „Szkoly Katedralnej” zakładał cykl katechez wygłaszanych przez zaproszonych gości z częstochowskiego teologicznego środowiska naukowego, bowiem swoje naukowe umocowanie miała ona w strukturach Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie. Wykłady i katechezy odbywały się w parafii archikatedralnej Świętej Rodziny²⁵⁵. Inną szczególną formą katechezy dorosłych były zajęcia prowadzone przez zespoły katechistów z Drogi Neokatechumenalnej, poprzedzone często spotkaniem z wiernymi w ich domach i indywidualnym zaproszeniem.

Należy również wspomnieć o narzędziach katechizacji, jakimi posługiwał się Kościół częstochowski w dziele wyjaśniania prawd wiary. Były to różnego rodzaju katechizmy, które ukazywały się w formie krótkich rozważań, ale i znaczące opracowania, jak choćby „Wiem komu zawierzyłem. Katechizm dla dorosłych” częstochowskiego teologa ks. Stanisława Grzybka²⁵⁶, opublikowany w 1985 r. (a więc przed ukazaniem się KKK). Dużą zasługę na polu popularyzowania i wyjaśniania prawd wiary miał niewątpliwie wydawany przez archidiecezję ogólnopolski tygodnik katolicki „Niedziela”, na którego łamach można było znaleźć cykl wielu cennych katechez pisanych przystępnym dla ogółu językiem. Niewątpliwym sukcesem w rozkrzewianiu wiary była katecheza medialna, najpierw radiowa, a w późniejszym czasie także dostępna przez internet. Regularne katechezy radiowe były emitowane przez archidiecezjalne radio „Fiat” oraz radio „Jasna Góra”²⁵⁷. Wśród głoszących katechezy trzeba wymienić pasterza diecezji abp. Stanisława Nowaka. Taka katecheza stawała się momentem otwarcia dialogu na tematy wiary w rodzinach i pielęgnowania miłości ofiarnej²⁵⁸. Szczególnie cenione były katechezy ks. Stanisława Jasionka, ks. Wojciecha Pazery, czy ks. Stanisława Chłada²⁵⁹.

Dla potrzeb głoszenia w różnych formach katechezy parafialnej nie wystarczało zastępów duchownych, konsekrowanych i świeckich katechetów. Obciążeni znaczną liczbą

²⁵⁵ AWIT, sygn. brak. M. Duda, *Instytut Teologiczny w Częstochowie – propozycje na przyszłość*, Częstochowa 2007; por. S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 35.

²⁵⁶ S. Grzybek, *Wiem komu zawierzyłem. Katechizm dla dorosłych*, Olsztyn 1985.

²⁵⁷ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 1996 roku*, s. 59.

²⁵⁸ por. Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2003 roku*, s. 332.

²⁵⁹ S. Chład, *Radiowe rozważania biblijne*, Częstochowa 1996.

godzin lekcyjnych w szkołach, często nie mieli już możliwości poświęcać się w tak dużym zakresie katechezie parafialnej, choć oczywiście pozostawali jej głównymi animatorami. Kościół częstochowski formował więc także świeckich współpracowników duszpasterstwa. W ramach Wyższego Instytutu Teologicznego funkcjonowało dedykowane specjalnie do takiego kształcenia Studium Współpracowników Duszpasterstwa – Szkoła Nowej Ewangelizacji, które z zamierzenia miało przygotowywać świeckich do pracy ewangelizacyjnej i katechetycznej na gruncie parafialnym²⁶⁰.

Jednakże również wielu absolwentów Archidiecezjalnego Kolegium Teologicznego oraz teologicznych studiów magisterskich w samym Instytucie Teologicznym, którzy z różnych względów nie podjęli się pracy dydaktycznej w szkole, prowadziło katechezę w swoich parafiach. Praktykowany był także zwyczaj udawania się na katechezę rodzinną do domów wiernych, a przez to lepsze poznanie ich rodziny oraz problemów, z jakimi się zmagają²⁶¹.

W okresie pasterskiej posługi w Kościele częstochowskim abp. Stanisława Nowaka, w związku z przemianami politycznymi roku 1989, nastąpiło wprowadzanie katechezy do szkół publicznych. Dotychczasowa katecheza dzieci i młodzieży w znacznym stopniu przeniosła się do środowiska szkolnego. Zgodnie z postanowieniami władz państwowych i w porozumieniu ze stroną kościelną²⁶² lekcja religii została umieszczona w siatce godzin szkolnych, a katecheci – duchowni, konsekrowani i świeccy stali się nauczycielami religii. Zajęcia odbywały się, poza niewielkimi wyjątkami, zasadniczo w liczbie dwóch godzin lekcyjnych tygodniowo. Religia była przedmiotem nadobowiązkowym, jednak ocena z osiągnięć ucznia znajdowała się na świadectwie szkolnym.

Wprowadzenie katechezy do szkoły z pastoralnego punktu widzenia, niewątpliwie stało się wielką szansą ewangelizacyjną, bowiem odpowiedź na lekcje religii dzieci i młodzieży, a właściwie ich rodziców, jako odpowiadających za wychowanie, była pozytywna. W roku 1993/1994 na religię katolicką w archidiecezji częstochowskiej nie uczęszczało zaledwie 1,2 procenta uczniów²⁶³. Trzeba w tych danych ująć uczniów z rodzin niewierzących oraz innych wyznań. Zasadniczo więc zdecydowana większość katolików wypełniała ten bardzo istotny obowiązek, jakim jest systematyczna katechizacja. Z czasem niestety proporcje te zaczęły się zmieniać i zwiększała się liczba uczniów nieuczestniczących w lekcjach religii w szkole.

²⁶⁰ <http://www.wit-czestochowa.pl/84,Studium-Wspolpracownikow-Duszpasterstwa---Szkoła-Nowej-Ewangelizacji> (22.04.2020)

²⁶¹ M. Duda, *Parafia - kawałek nieba*, s. 62.

²⁶² *Instrukcja Ministra Edukacji Narodowej dotycząca powrotu nauczania religii do szkoły w roku szk. 1990/1991 z 3.08.1990*, w: Pismo Okólne 32/90, s. 4-5 oraz Ustawa o systemie oświaty, Dz. U. 95, poz. 425.

²⁶³ A. Przybylski, *Otwarcie roku katechetycznego w archidiecezji częstochowskiej*, WACz 68 (1994) nr 10, s. 35.

Zapewne wpływ na to miało wiele, często obiektywnych czynników, jednakże tendencja ta wywoływała niepokój o stan wiedzy religijnej osób mimo wszystko uważających się za wierzące. Niewątpliwie bolączką katechezy były nie dość solidnie przygotowane zajęcia z coraz to bardziej wymagającymi uczniami. Mianem problemu należy określić również stopniowe odchodzenie od praktyk religijnych społeczeństwa, co w konsekwencji pociągało za sobą poddanie w wątpliwość sensu uczęszczania na lekcję religii, która nie była przecież obowiązkowym elementem planu zajęć. Katecheza mierzyła się też z kryzysem wartości moralnych i szerzącym się relatywizmem. Każdy z regionów (archi)diecezji był naznaczony w przeszłości jakimś problemem społecznym, który zmienił sposób myślenia jego mieszkańców²⁶⁴. Odbijało się to na całych pokoleniach, a więc także na dzieciach i młodzieży, którzy bądź to rezygnowali z udziału w lekcjach religii, bądź też „bojkotowali” takie zajęcia nieodpowiednim zachowaniem.

Jednakże obecność katechezy w szkołach (archi)diecezji częstochowskiej przyniosła wiele wymiernych korzyści nie tylko dla uczniów, ale również dla całego środowiska szkolnego z nauczycielami włącznie. Przebywanie księdza, siostry zakonnej czy świeckiego katechety wśród uczniów i nauczycieli podczas lekcji, przerw, rad pedagogicznych, dodatkowych zajęć, wycieczek, konkursów i egzaminów stawało się bardzo często „ewangelizacją obecności”. Na pewno nie uniknięto także niejednej sytuacji konfliktowej, nieraz związanej z nieodpowiednim zachowaniem katechety, ale chyba częściej z nieumiejętną obroną przez niego prawd wiary i moralności. W każdym jednak z tych przypadków obecność osoby nauczającej prawd wiary stanowiła okazję do dialogu. Nierzadko też katecheta pełnił w rzeczywistości szkolnej rolę osoby godnej zaufania, do której zwracano się po pomoc w sprawach natury duchowej²⁶⁵. Często był też jedyną osobą inicjującą wspólną modlitwę nie tylko na zajęciach religii, ale podczas przerw czy spotkań pedagogicznych.

Wielką szansą religii w szkole stała się też możliwość nie tylko katechizacji tych, którzy przyszli na lekcję, (jak wcześniej przychodzili do salki katechetycznej w parafii), ale i ewangelizacji tych, których katecheta spotykał na szkolnych korytarzach, a którzy z różnych powodów (często całkiem od nich niezależnych) byli daleko od Kościoła. Na pewno znaczącą rolę pełniła tu osobowość nauczyciela religii²⁶⁶. Katecheta otwarty, wysłuchujący dzieci i młodzieży, a jednocześnie pragnący wypełnić tę podstawową misję, jaką jest

²⁶⁴ J. Kowalski, *Katecheta wobec kryzysu i relatywizmu wartości religijnomoralnych*, WACz 68 (1994) nr 2, s. 45.

²⁶⁵ D. Wyszkiewicz, *Bilans 30 lat katechezy w szkole pomimo błędów i problemów jest dodatni*, w: <https://wiesz.pl/2020/08/06/bilans-30-lat-katechezy-w-szkole-pomimo-bledow-i-problemow-jest-dodatni/> (7.10.2020).

²⁶⁶ A. Blewiński, *Wpływ katechezy szkolnej na kształtowanie osobowości człowieka*, AK 138 (2002), s. 159.

usystematyzowane przekazanie młodym całości prawd objawionych, głoszonych przez Kościół, miał szczególną pozycję w szkole. Wydawałoby się, że jako osoba duchowna lub konsekrowana, miał katecheta naturalny autorytet, który mógł wykorzystać dla dobra sprawy. Zazwyczaj jednak, w nierzadko mocno zlaicyzowanych szkołach południa (archi)diecezji ów autorytet, jako nauczyciela musiał zbudować samodzielnie. Jednakże sukces na tym polu owocował obficie. Taki katecheta stawał się autorytetem, kreatorem sumień, wychowawcą i przyjacielem. Bardziej niż innym nauczycielom wypadało mu zwrócić uwagę na postawy moralne swoich uczniów, a oni z kolei łatwiej i naturalniej przychodzili do niego, aby zwierzyć się ze swoich problemów i podzielić swoimi radościami²⁶⁷. Taki katecheta wpływał również na nauczycieli i cały personel szkolny, stając się duszpasterzem uczniów, ale również nauczycieli w środowisku swojej szkoły. Warto zaznaczyć, że w Kościele częstochowskim istniało także duszpasterstwo nauczycieli.

Właściwie pojmowana i prowadzona katecheza szkolna winna prowadzić zawsze do wspólnoty wiary, jaką jest parafia²⁶⁸. Szczytem wspólnego przeżywania wiary jest sprawowanie Eucharystii. Tak też katecheza szkolna miała za zadanie doprowadzić jej uczestników do świadomego, aktywnego i gorliwego przeżycia Mszy św. oraz innych sakramentów świętych²⁶⁹. Zgodnie z zaleceniem Dyrektorium o Mszy św. z udziałem dzieci²⁷⁰ oraz Dyrektorium katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce²⁷¹ konsekwentnie wprowadzano Msze św. z udziałem dzieci oraz Msze św. dla dzieci z udziałem nielicznych dorosłych, zwane popularnie „Mszami szkolnymi”. Młodzi, poznawszy podczas lekcji religii według odpowiednich poziomów edukacyjnych historię, strukturę i przebieg Mszy św. oraz innych celebracji liturgicznych doświadczali i uczestniczyli w tych wydarzeniach w kościele podczas niedzielnej Eucharystii, czy też w czasie rekolekcji szkolnych lub innych nabożeństw organizowanych w parafii. Wiąż parafii ze szkołą zacieśniała bardzo częsta praktyka obecności katechetów podczas niedzielnej Mszy św. z udziałem dzieci w parafii, na terenie której katechizowali.

Lekcje religii odbywały się we wszystkich placówkach oświatowych położonych na terenie (archi)diecezji częstochowskiej, publicznych i prywatnych. Jednak swoisty rys miała

²⁶⁷ A. Długosz, *Katecheza jako ewangelizacja i wychowanie*, s. 44.

²⁶⁸ M. Duda, *Myśląc parafia*, s. 390.

²⁶⁹ B. Stypułkowska, *Przygotowanie do Mszy świętej w ramach szkolnej katechezy biblijnej*, CzST 35-36 (2007-2008), s. 196.

²⁷⁰ Kongregacja Kultu Bożego, *Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci*, w: *To czyńcie na Moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, oprac. J. Miazek, Warszawa 1987, pkt 12, 16, 20.

²⁷¹ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998; Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, Warszawa 2001, pkt 51-53.

katecheza w szkołach katolickich. Nie ograniczała się tylko do dwóch godzin tygodniowo, ale ze względu na charakter szkoły, przenikała życie społeczności szkolnej w różnych wymiarach i momentach. Takie ośrodki, zarówno przedszkolne, jak i szkoły podstawowe, gimnazjalne, zawodowe i średnie były zlokalizowane nie tylko w miastach, ale i środowiskach wiejskich²⁷². W stolicy biskupiej znalazło swoją siedzibę Stowarzyszenie Przyjaciół Szkół Katolickich, które zrzesza nie tylko wiele szkół z terenu archidiecezji częstochowskiej, ale właściwie z całej Polski²⁷³. Także sama archidiecezja była podmiotem założycielskim Katolickiej Szkoły Podstawowej i Katolickiego Gimnazjum mieszczących się w pomieszczeniach przy kościele św. Antoniego w Częstochowie.

II Synod Diecezji Częstochowskiej zwracał uwagę na wielką rolę, jaką dla przepowiadania homiletycznego oraz katechetycznego mają instytucje naukowo-dydaktyczne. Dlatego wskazuje na potrzebę ciągłego rozwoju środowiska teologicznego, które stanowi podbudowę przepowiadania Słowa Bożego. Zwracał uwagę na potrzebę dogłębnej formacji i wychowania kleryków w Seminarium Duchownym oraz osób konsekrowanych i świeckich w Instytucie Teologicznym. Ponadto postulował stworzenie Studium Duchowości, który to postulat został niebawem spełniony²⁷⁴. Widziano także konieczność wzmacniania tychże ośrodków teologicznych nie tylko w wymiarze dydaktyczno-formacyjnym, ale także badawczo-naukowym. Zachęcano duchowieństwo diecezjalne do aktywniejszego włączenia się w pracę naukową i pogłębianie własnej wiedzy teologiczno-pastoralnej²⁷⁵.

W związku ze znaczącym zapotrzebowaniem na dobrze wykształconych i uformowanych katechetów świeckich oraz konsekrowanych, którzy mieli podjąć się misji nauczania religii katolickiej w szkołach, diecezja czyniła starania, aby zapewnić odpowiednie nauczanie. Funkcjonował już Instytut Teologiczny, który kształcił na poziomie studiów magisterskich, a jego ukończenie dawało możliwość otrzymania dyplomu Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (przekształconej w Uniwersytet Papieski Jana Pawła II). Ponadto działało Studium Katechetyczne w ramach struktur Wydziału Katechetycznego Kurii²⁷⁶. Natomiast w obliczu wyjątkowo wzmożonych potrzeb oraz wymagań, jakie stawiano nauczycielom religii w szkołach, 31 maja 1993 r. abp Stanisław Nowak powołał

²⁷² S. Jasionek, *Katechizacja w diecezji częstochowskiej, jej trudności i osiągnięcia*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 263; A. Przybylski, *Nowe licea katolickie w archidiecezji częstochowskiej*, WACz 68 (1994) nr 10, s. 36.

²⁷³ S. Nowak, *Dekret uznający Stowarzyszenie Przyjaciół Szkół Katolickich za katolickie*, WACz 68 (1994), nr 10, s. 31.

²⁷⁴ Tenże, *Dekret powołujący Studium Duchowości Chrześcijańskiej przy Instytucie Teologicznym w Częstochowie*, WACz 74 (2000) nr 9-10, s. 44.

²⁷⁵ II Synod Diecezji Częstochowskiej, s. 192.

²⁷⁶ S. Jasionek, *Katechizacja w diecezji częstochowskiej, jej trudności i osiągnięcia*, s. 261; Tenże, *Katechizm Kościoła Katolickiego narzędziem odnowy współczesnej katechezy*, WACz 70 (1996) nr 12, s. 31-36.

Archidiecezjalne Kolegium Teologiczne przy Instytucie Teologicznym w Częstochowie²⁷⁷. Instytucja ta, posiadając uprawnienia wyższej szkoły zawodowej kształciła kandydatów na katechetów, odpowiadając tym samym na duże zapotrzebowanie świeckich i konsekrowanych nauczycieli wiary²⁷⁸.

Formowanie i kształcenie przyszłych katechetów z grona kandydatów do kapłaństwa przebiegało w ramach formacji seminaryjnej. Klerycy oprócz wykładów z katechetyki, pedagogiki i psychologii doskonalili warsztat nauczycielski podczas ćwiczeń katechetycznych oraz praktyk. Absolwenci seminarium duchownego po odbyciu praktyk pedagogicznych uzyskiwali kwalifikacje do nauczania religii w szkołach²⁷⁹.

Ponieważ katecheci powinni być ze swojej natury na pierwszym miejscu czytelnymi świadkami wiary, stąd też wynikała potrzeba ich nieustannej formacji²⁸⁰, a od strony praktycznej konieczność merytorycznego doskonalenia ich umiejętności²⁸¹. Czuwał nad tym, jak zresztą nad całością katechizacji w Kościele częstochowskim Wydział Katechetyczny (później Wydział Przekazu Wiary, Nauczania i Wychowania Katolickiego) Kurii Metropolitalnej w Częstochowie. Wydział ten zajmował się kompleksowo formacją katechetów – poprzez organizowanie dni skupienia, rekolekcji, konferencji, sympozjów, odpraw katechetycznych i innych form służących temu celowi²⁸².

Szczególną dla kształcenia oraz formowania katechetów i innych świadków wiary instytucją był w Kościele częstochowskim Instytut Teologiczny (od 2011 roku Wyższy Instytut Teologiczny) wraz z agendami dydaktyczno-formacyjnymi. Utworzony jako Studium Dokumentacji Soborowej, został przekształcony w Instytut Teologiczny i erygowany kanonicznie w 1981 r., kształcąc świeckich i osoby konsekrowane do dzieła urzeczywistniania Kościoła w różnych przestrzeniach życia ludzkiego dzięki współpracy naukowej z Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie²⁸³. W latach 2007-2011 dzięki staraniom rektora ks. Mariana Dudy instytut przeszedł reformę zgodnie z wytycznymi

²⁷⁷ Dekret ustanawiający Archidiecezjalne Kolegium Teologiczne przy Instytucie Teologicznym w Częstochowie, WAcz 67 (1993), nr 8-10, s. 268.

²⁷⁸ S. Jasionek, *Katechizacja w diecezji częstochowskiej. jej trudności i osiągnięcia*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 263.

²⁷⁹ Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 6 września 2000 r. w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli religii, Dz. Urz. MEN 15 września 2000 r., nr 4, poz. 20.

²⁸⁰ A. Długosz, *Katecheza jako ewangelizacja i wychowanie*, s. 46.

²⁸¹ AWIT, sygn. brak. S. Nowak, *Dekret powołujący Poddyplomowe Studium Doskonalenia Katechetów*.

²⁸² J. Związek, *Z dziejów nauczania religii w diecezji częstochowskiej (1925-2005)*, w: *Jubileusz 80-lecia działalności katechetycznej w Kościele Częstochowskim (1925-2005)*, red. N. Piкуła. Kraków-Częstochowa 2005, s. 64-65.

²⁸³ J. Kowalski, *Biskupi częstochowscy i ich wizja pastoralna*, s. 129-130.

Kongregacji Edukacji Katolickiej zwieńczonych erygowaniem przez Stolicę Apostolską. Poza kształceniem na poziomie teologicznych studiów magisterskich w instytucie funkcjonowały następujące studia okołoinstitutowe: Podyplomowe Studium Pastoralne dla Kapłanów, Podyplomowe Studium Doskonalenia Katechetów, Studium Życia Rodzinnego, Studium Liturgii i Muzyki Kościelnej (kształcające przyszłych muzyków kościelnych – organistów i animatorów muzycznych), Studium Sztuki Sakralnej, Studium Duchowości Chrześcijańskiej, Studium Katolickiej Nauki Społecznej, Studium Świeckich Współpracowników Ewangelizacji – Szkoła Nowej Ewangelizacji, Szkoła Katedralna – Uniwersytet Otwarty²⁸⁴. Rektorami (po reformie w 2011 r. dyrektorami) instytutu w czasie rządów pasterskich abpa Nowaka byli: ks. Stanisław Grzybek (1981-1992), ks. Stanisław Włodarczyk (1992-2007) i ks. Marian Duda (2007-[2011]-2017)²⁸⁵.

Jednostką związaną personalnie i lokalowo z Wyższym Instytutem Teologicznym, jednak stanowiącą odrębną strukturę naukowo-dydaktyczną była Sekcja w Częstochowie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Powołana została w 1974 r. z inspiracji ówczesnego metropolity krakowskiego kard. Karola Wojtyły, który w liście do biskupa częstochowskiego Stefana Bareły wyraził pragnienie, a nawet konieczność powstania w Częstochowie kształcenia na poziomie teologicznych studiów trzeciego stopnia w specjalności eklezjologiczno-mariologicznej. Tak też początkowo nazywała się Sekcja Eklezjologiczno-Mariologiczna. Pierwszym kuratorem Sekcji z ramienia Wydziału Teologicznego był ks. Stanisław Grzybek. Została ona przekształcona 24 kwietnia 2015 r. na skutek usilnych działań częstochowskiego środowiska teologicznego popartych przez arcybiskupa metropolitę dra Wacława Depo decyzją Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie w Sekcję w Częstochowie Wydziału Teologicznego UPJP II w Krakowie.

4.6. PRZEPOWIADANIE ZA POMOCĄ MASSMEDIÓW

W trosce o dotarcie Słowa Bożego do wiernych całej archidiecezji, w jego głoszenie w okresie posługi abp. S. Nowaka, wprzęgnięto również środki służące jego masowemu rozpowszechnianiu. W przeszłości należało do nich na pierwszym miejscu słowo drukowane, z którego korzystano w bardzo szerokim zakresie. Zaczęto również posługiwać się po raz

²⁸⁴ M. Duda, *Arcybiskup Stanisław Nowak: Curriculum vitae*, s. 19.

²⁸⁵ J. Związek, *Wyższe studia teologiczne w archidiecezji częstochowskiej*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko*, s. 74.

pierwszy w duszpasterstwie diecezjalnym katolickim radiem, telewizją oraz Internetem – współczesnymi środkami komunikacji służącymi ewangelizacji i katechizacji.

W przekazie Ewangelii uchwały II Synodu Diecezji Częstochowskiej postulowały konieczność posługiwania się środkami społecznego przekazu. Podkreślano doniosłość działania tygodnika katolickiego „Niedziela” oraz Częstochowskiego Wydawnictwa Diecezjalnego „Regina Poloniae”. Obligowano wspólnoty parafialne także do własnych działań medialnych w służbie Ewangelii. Propagowano rozwój czytelnictwa poprzez zakładanie bibliotek i czytelni parafialnych oraz aktywną dystrybucję katolickiej prasy. Zachęcano wspólnoty parafialne do tworzenia zespołów muzycznych, kółek teatralnych, organizowania pokazów filmów, wystaw, koncertów, sztuk, czy też kiermaszy o tematyce religijnej. Promocji nowych sposobów głoszenia Ewangelii miała służyć organizowana rokrocznie Niedziela Środków Społecznego Przekazu²⁸⁶.

W myśl tych uchwał, a także wskazań współczesnej nauki Kościoła abp S. Nowak uzasadniał to wielką troską, aby Słowo Boże mogło nie tylko dotrzeć do wiernych, ale by nic z jego bogactwa nie zostało zmarnowane. Apelował więc z wielką troską: „nie pozwólmy i my, aby słowa Boże padały na ziemię, obok nas, nie podjęte przez nas, zlekceważone, nie zauważone. Z wielkim lękiem o Wasze zbawienie piszę te słowa. Chcę wskazać na obfitość słowa Bożego, które spływa na nas dzięki nowym możliwościom, jakie nam dają nowoczesne środki przekazu myśli. Mam na uwadze katolicką prasę i katolickie radio”. (...) Gorąco zachęcam do korzystania z tych dobrodziejstw Bożych. (...) W trudnych czasach dzisiejszych, gdy oficjalne środki przekazu nie zawsze służą wartościom chrześcijańskim, czytanie prasy katolickiej staje się koniecznością sumienia”²⁸⁷.

Wychodzący już bez przeszkód tygodnik katolicki „Niedziela” w czasie pontyfikatu abp. Stanisława Nowaka osiągnął dzięki prowadzeniu go przez ks. I. Skubisia swoje apogeum. W czasach współczesnych „Niedziela” stała się wielokierunkową instytucją medialną oddziałującą swoim przekazem na odbiorców w Polsce i poza jej granicami. Oprócz samego tygodnika, który w szczytowym okresie posiadał 21 edycji diecezjalnych, funkcjonowały inne agendy medialne wspomagające katolicki przekaz tygodnika. Dla najmłodszych czytelników dostępny był dodatek „Niedziela Dzieciom” (później „Mała Niedziela”)²⁸⁸, a od 1993 r. odrębne czasopismo „Moje Pismo Tęcza”²⁸⁹. Młodzież odnajdywała bliskie im tematy w

²⁸⁶ II Synod Diecezji Częstochowskiej, s. 71-73.

²⁸⁷ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 1992 roku*, s. 42-43.

²⁸⁸ R. Rataj, *Niedziela Dzieciom*, w: „*Czas mówienia i czas milczenia*”. 75 lat tygodnika katolickiego „Niedziela”. *Księga jubileuszowa*, Częstochowa 2001, s. 164.

²⁸⁹ M. Banaszkiewicz, *Moje Pismo Tęcza*, Tamże, s. 176-177.

cotygodniowym dodatku „Niedziela Młodych”²⁹⁰. Stałymi dodatkami były także „Niedziela Akademicka” oraz dodatek Akcji Katolickiej „Czyn katolicki”²⁹¹. Od 1993 r. zapoczątkowano serię wydawniczą „Biblioteka Niedzieli” i „Zeszyty Niedzieli”, które stanowią wielotematyczny zbiór pomocy duszpasterskich, albumów, broszur, książek z dziedziny historycznej, teologicznej, bioetycznej, politycznej, pedagogicznej i medialnej oraz prozy²⁹². „Niedziela” drukowała także specjalne mutacje zagraniczne: „Niedziela w Chicago” i „Niedziela we Włoszech”²⁹³.

Z czasem, w odpowiedzi na aktualne zapotrzebowania społeczeństwa związane z rozwojem techniki, redakcja „Niedzieli” zaczęła poszukiwać nowych multimedialnych form docierania do wiernych. Początkowo zaczęło funkcjonować studio radiowe, które współpracowało z archidiecezjalnym radiem Fiat, a następnie z innymi katolickimi rozgłośniami²⁹⁴. Niedługo potem rozpoczęło działalność studio telewizyjne „Niedzieli”²⁹⁵, najpierw realizując audycje dla telewizji Niepokalanów, a z czasem - w dobie powszechnego dostępu do mediów – nagrywając własne produkcje, głównie o charakterze reportażu. Z dużym powodzeniem weszła także „Niedziela” w sferę Internetu nie tylko ze względu na ukazywanie się elektronicznej wersji kolejnych numerów, ale i stronę niedziela.pl o charakterze rozbudowanego serwisu światopoglądowo-informacyjnego.

Poza tradycyjnymi metodami dystrybuowania prasy poprzez sieci i prenumeratę głównym miejscem rozprowadzania „Niedzieli” było środowisko parafialne. To właśnie parafia miała pozostać naturalnym punktem przekazu prasy katolickiej. Treści tam się znajdujące były, jakby utrwaleniem przeżytej liturgii i wsparciem w dziele głoszenia innym Dobrej Nowiny. Co więcej, z redakcyjnych szpalt, ale i ambon płynęła częsta zachęta do przekazywania przeczytanej gazety swoim bliskim, sąsiadom i znajomym. Redakcja zapraszała duszpasterzy i katechetów do promowania tygodnika podczas liturgii, spotkań duszpasterskich oraz lekcji religii²⁹⁶.

Redaktorzy „Niedzieli”, zarówno świeccy, jak i duchowni nie byli jednie dziennikarzami, ale stawali się ewangelizatorami, którzy poprzez nowoczesne środki usiłowali dotrzeć do jak największej liczby osób. Dlatego też, praca w redakcji była równocześnie niejako

²⁹⁰ A. Przybylski, *Ukazał się pierwszy numer „Niedzieli Młodych”*, WACz 69 (1995) nr 3, s. 21.

²⁹¹ A. Cichobłazińska, *„Niedziela” z Akcją Katolicką*, w: *Czas mówienia i czas milczenia*, s. 337.

²⁹² K. Klauza, *Biblioteka „Niedzieli”*, tamże, s. 143.

²⁹³ J. Dzierżyńska-Mielczarek, *Tygodnik Katolicki „Niedziela” w latach 1981-2014. Koncepcja wydawnicza i miejsce w polskim systemie medialnym*, w: *„Kultura- Media-Teologia”* (2016) nr 24, s. 131.

²⁹⁴ I. Skubiś, *Służba ewangelizacyjna Tygodnika Katolickiego „Niedziela”*, s. 127.

²⁹⁵ Tamże, s. 127.

²⁹⁶ Cz. Ryszka, *„Niedzieli” wystarczy na cały tydzień*, „Niedziela” 45 (2002) nr 38, s. 8-9.

formacją duchową. Wspólna modlitwa, udział we Mszach św. i różnego typu nabożeństwach na Jasnej Górze, w siedzibie redakcji oraz w innych kościołach, przeprowadzane regularnie rekolekcje oraz organizowanie dla całej rodziny „Niedzieli” – twórców i czytelników²⁹⁷, pielgrzymki do sanktuarium Matki Bożej Częstochowskiej na Jasnej Górze to wybrane formy troski o kształtowanie sumień tych, którzy mają wpływać na sumienia innych.

Ponadto „Niedziela” brała udział w wielu wydarzeniach o charakterze charytatywnym i edukacyjnym, m.in. pośrednicząc w inicjatywach pomocowych: wobec dzieci z łódzkich Bałut, powodziań w 1997 r., czy też partycypując w programie prozdrowotnym „Zdążyć z pomocą”. Społeczność „Niedzieli” zaangażowała się również w działania misyjne na wschodzie Europy i w Afryce.

Abp Nowak w specjalnym liście na jubileusz 75-lecia tygodnika przywołując znamienne słowa bp. Teodora Kubiny o tym, że jest „Niedziela” „jego sufraganiem” i „dodatkowym wikariuszem parafii”, dodał, że jest także dobrym doradcą każdej rodziny i dlatego też powinna stale gościć w każdym katolickim domu²⁹⁸. Wzywał więc: „z ogromną więc troską o dobro naszych dusz nawołuję do nabywania i regularnego czytania naszej »Niedzieli«. (...) Byłoby ucieczką przed Bogiem i pozwalaniem na »upadanie słowa Bożego na ziemię«, gdybyśmy lekceważyli ten nasz miesięcznik, gdzie Bóg nieraz zwracać się będzie do nas, jakby po imieniu. Wiedzmy, że istnieją grzechy odrzucania właściwych środków do celu. Wiara, jej rozwój, rodzą się ze słyszenia. Wysłuchanie niedzielnej homilii, chodzenie na katechizację stanowią podstawowy nurt działania zbawczego Bożego słowa i tego nic nie zastąpi. Niemniej jednak w dzisiejszych czasach antyewangelizacji i antykatechezy, słowo to potrzebuje uzupełnienia przez prasę katolicką”²⁹⁹.

Niewątpliwie oddziaływanie „Niedzieli” na polskie rodziny, a szczególnie na rodziny archidiecezji częstochowskiej, które stanowiły najliczniejszą grupę czytelniczą gazety, było znaczące. W dobie najpierw zmian politycznych, pociągających za sobą zmiany gospodarcze i społeczne, a następnie postępującego procesu liberalizacji i odchodzenia od utrwalonego dotychczas systemu wartości, tygodnik katolicki „Niedziela” prezentował zawsze wyraziście stanowisko Kościoła. Bronił tak często podważanych wartości, ukazywał prawidłowe postawy moralne, zabiegał o ochronę życia ludzkiego od poczęcia do naturalnej śmierci i dawał czytelnym

²⁹⁷ S. Nowak, *Słowo zaproszenia czytelników Katolickiego Tygodnika „Niedziela” na pielgrzymkę na Jasną Górę*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I.2, s. 519-520; Tenże, *List na 80-lecie „Niedzieli”*. Niech „Niedziela” zdobywa świat dla Boga z dnia 15 września 2006 roku, Tamże, s. 525-529.

²⁹⁸ Tenże, *List go do Księdza Infułata Ireneusza Skubisia – Redaktora Naczelnego „Niedzieli”*, w: *Czas mówienia i czas milczenia*, s. 20.

²⁹⁹ Tenże, *List pasterski na Adwent 1992 roku*, s. 43.

obraz bieżącej sytuacji w Kościele i na świecie. Wydaje się z perspektywy lat, że wychodzące w stolicy Kościoła częstochowskiego, a zarazem w duchowej stolicy Polski tak znaczące medium katolickie, przyniosło wiele korzyści duchowych nie tylko wiernym archidiecezji częstochowskiej, ale i mieszkańcom całego kraju i Polonii zagranicznej³⁰⁰.

Warto wspomnieć na marginesie przepowiadania poprzez słowo drukowane o innych czasopismach. Kontynuowane było wydawania Organu Urzędowego Kurii Diecezjalnej pod tytułem „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne”, od 1992 roku „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej”. Oprócz bowiem urzędowych dokumentów Stolicy Apostolskiej, Konferencji Episkopatu Polski oraz biskupa częstochowskiego, zawierały one także listy pasterskie, homilie czy artykuły szczególnie o charakterze duszpasterskim, wówczas gdy ograniczone były możliwości publikacji (w latach 1984-1989).

Od 1973 roku wydawany był w diecezji z inicjatywy bp. S. Bareły pod redakcją ks. S. Grzybka periodyk naukowy reprezentujący głównie dorobek rodzimego środowiska naukowego pod tytułem „Częstochowskie Studia Teologiczne”. W czasach posługi abp. S. Nowaka kontynuowano jego wydawanie pod red. ks. S. Grzybka, a potem ks. T. Siudego³⁰¹. Zagadnienia poruszane w tej wielotomowej serii można ująć w następujące ramy: tematyka teologiczna (ze szczególnym uwzględnieniem mariologii), tematyka filozoficzna oraz tematyka historyczna i prawna. Autorami artykułów byli głównie kapłani częstochowscy.

W 2008 r. powołany został z inicjatywy ks. Mariana Dudy nowy periodyk naukowy „Veritati et Caritati”³⁰². Zapleczem do jego tworzenia było Wydawnictwo Naukowe Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie, środowisko naukowe samego Instytutu oraz zaproszeni do współtworzenia kolejnych numerów goście. Celem periodyku było przedstawienie myśli filozoficznej i teologicznej środowiska naukowego archidiecezji częstochowskiej w zetknięciu z ówczesnymi prądami kulturowymi oraz przedstawienie wyników rozważań nad problemami Kościoła w kontekście współczesności.

Poszczególne Wydziały Kurii Metropolitalnej wydawały swoje biuletyny. Wydział Duszpasterstwa Społeczno-Zawodowego wydawał latach 1988-1993 biuletyn (od 1993 miesięcznik) „Nazaret – Ewangelia pracy”, w którym dostarczał materiały formacyjne do pracy we wspólnotach „Nazaret” oraz dokumentował działalność diecezji na polu duszpasterstwa

³⁰⁰ Zob. W. T. Depo, *Redaktor naczelny „ODNOWICIEL” Tygodnika Katolickiego „Niedziela”*, w: Tenże, *Fenomen służby*. Poślani, t. III, s. 400-404.

³⁰¹ S. Nowak, *Dekret powołujący Zespół Redakcyjny Częstochowskich Studiów Teologicznych*, CzWD 61 (1987), s. 15-16; zob. J. Kuliberda, *Apostolstwo przez słowo drukowane. Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne „Regina Poloniae”*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 401-404.

³⁰² AWIT, sygn. brak. S. Nowak, *Dekret powołujący periodyk naukowy Veritati et Caritati*.

społeczno-zawodowego³⁰³. Tego typu działalność wydawniczą prowadziły także Wydział Katechizacji czy Wydział Duszpasterstwa Rodzin.

Duże znaczenie w działalności ewangelizacyjnej przez massmedia miały wydawane przez parafie różnego rodzaju gazetki, broszury i inne publikacje cykliczne lub akcydensowe³⁰⁴. Ze względu na niewielki zasięg oddziaływania i ograniczony budżet nie zawsze miały może szczególnie staranną formę, a treści tam zawarte często nie podlegały profesjonalnej edycji. Było jednak wiele czasopism parafialnych drukowanych w sposób profesjonalny, często przez diecezjalne wydawnictwo „Regina Poloniae”³⁰⁵. Gazetki i broszury parafialne stanowiły podstawowy i w przypadku wielu wspólnot najpopularniejszy sposób przyswajania treści religijnych. Ponadto, tego typu periodyki stawały się elementem jeszcze mocniej wiążącym wiernych ze swoją parafią. Były też przekazywane do tych parafian, którzy z powodu wieku lub choroby nie mogli dotrzeć do kościoła. Miały więc szansę być bardzo prostym, ale niezwykle istotnym elementem duszpasterstwa. Publikowane były w nich m.in. bieżące informacje duszpasterskie, intencje mszalne, kalendaria, relacje z wydarzeń, jakie miały miejsce w parafii, słowa życzeń i zachęt do udziału w nabożeństwach oraz innych akcjach duszpasterskich, a często też przystępne w formie artykuły na wybrane tematy teologiczne oraz katechezy³⁰⁶. Publikowano także materiały dotyczące historii poszczególnych wspólnot. Treści zawarte w takich gazetach, które przecież w przeważającej części dotyczyły wydarzeń i problemów danej wspólnoty, zachęcały nawet osoby mniej sięgające po inne lektury do przeczytania tej zazwyczaj niewielkiej objętościowo, ale bardzo ukierunkowanej pozycji³⁰⁷.

Słowu drukowanemu służyło „Częstochowskie Wydawnictwo Diecezjalne *Regina Poloniae*” (od 1992 r. „Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne *Regina Poloniae*” powołane do istnienia w 1983 r. przez bp. S. Barełę, które niewątpliwie swój największy rozkwit przeżywało za pasterzowania abp. S. Nowaka³⁰⁸. Początkowo wydawnictwo znalazło swoją siedzibę w pomieszczeniach Kurii Biskupiej oraz Domu Księży przy ul. 3 Maja. Pewną samodzielność lokalową uzyskało dopiero w nabytym przez pierwszego dyrektora, ks. Jana Kowalskiego budynku przy ul. Dobrzyńskiej w Częstochowie. Ostatecznie swoje docelowe miejsce otrzymało w nowo wybudowanym Domu Katedralnym przy ul. Ogrodowej w

³⁰³ Zob. *Biuletyn Duszpasterskich Wspólnot Świata Pracy (Duszpasterstwa Społeczno-Zawodowego) Diecezji Częstochowskiej*, rok I-VI, numery 1-64, Archiwum Wydziału Duszpasterstwa Społeczno-Zawodowego, sygn. brak.

³⁰⁴ Por. „Róża Świętej Teresy. Czasopismo parafii św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Częstochowie-Dźbowie”, red. S. Jasionek, Archiwum parafii.

³⁰⁵ J. Kuliberda, *Apostolstwo przez słowo drukowane*, s. 403.

³⁰⁶ Por. „Święta Rodzina. Kwartalnik parafii pw. Świętej Rodziny w Częstochowie” nr 1 (7), (28) 1998.

³⁰⁷ Wywiad autora z ks. Stanisławem Jasionkiem z dn. 21.09.2021 roku [w posiadaniu autora].

³⁰⁸ J. Kuliberda, *Apostolstwo przez słowo drukowane*, s. 401-404.

Częstochowie. Posiadanie swojej własnej siedziby i odpowiednich pomieszczeń było o tyle ważne, że działalność tej instytucji to w dużym przedziale czasu niezależność drukarska.

Wydawnictwo nie tylko składało i opracowywało wydawane pozycje, ale też pełniło funkcję poligraficzną. Szczególnie w pierwszych latach swojej działalności, w okresie trudności w branży drukarskiej, miało to wielkie znaczenie w uzyskaniu niezależności, dającej możliwość promowania własnych, diecezjalnych pozycji książkowych, czasopism i innych wydań. „Regina Poloniae” wydawało znaczną część pozycji diecezjalnych, m.in. „Częstochowskie Studia Teologiczne”, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” (od 1992 r. „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej”), Katalog Archidiecezji Częstochowskiej, Kalendarz Liturgiczny, Rocznik Seminaryjny i wiele innych. Ponadto w służbie ewangelizacji wydawnictwo tworzyło oraz drukowało wiele broszur, afiszy i banerów o tematyce religijnej, mających stanowić zachętę, czy to do udziału w kościelnym wydarzeniu, bądź też przedstawiało profil wybranej diecezjalnej instytucji.

Katalog pozycji publikowanych przez wydawnictwo własne Kościoła częstochowskiego jest szeroki, obejmuje przede wszystkim oprócz wspomnianych wcześniej periodyków o charakterze urzędowym także naukowe książki teologiczne, podręczniki formacyjne i katechetyczne, modlitewniki, wydania o szerokiej tematyce religijnej, albumy, książki pamiątkowe, powieści i biografie. Tym, co w dużej mierze stanowi element łączący owe publikacje, jest niewątpliwie związek autora lub tematyki z Kościołem częstochowskim³⁰⁹. Tym samym, spoglądając na działalność wydawnictwa w latach 1984-2011 można wysnuć wniosek o tym, że stało się ono bardzo istotnym narzędziem ewangelizacji.

Fakt istnienia w diecezji własnego wydawnictwa, w dużej mierze samodzielnego poprzez posiadanie zaplecza drukarskiego, okazał się być, szczególnie w pierwszym okresie jego funkcjonowania, nieocenionym ułatwieniem dla duszpasterzy, katechetów oraz świeckich. Możliwość szybkiego opracowania i wydania własnych materiałów, ich lepsza dostępność była

³⁰⁹ Dla przykładu warto wymienić kilka pozycji: J. Kowalski, *Współczesne wyzwania stawiane teologii moralnej*, Częstochowa 1996; J. Związek, *Błogosławieni i Słudzy Boży z archidiecezji częstochowskiej*, Częstochowa 1999; Tenże, *Życie i działalność ks. Bolesława Wróblewskiego (1867-1951)*, Częstochowa 2001; *Miej miłosierdzie dla nas i całego świata. Czytanki na nabożeństwa czerwcowe 2003 r.*, red. W. Pazera, Częstochowa 2003; *Okruchy z życia. Księga jubileuszowa na pięćdziesięciolecie kapłaństwa Księdza Profesora dra hab. Jana Kowalskiego*, red. K. Bendkowski, Częstochowa 2004; J. Słomian, *Czas świadków. Z historii zmagania o powstanie parafii św. Wojciecha w Częstochowie*, Częstochowa 2005; W. Kuflewski, *Dar wiary. Listy z Misji w Zambii 1*, Częstochowa 2006; Tenże, *Dar wiary. Listy z Misji w Zambii 2*, Częstochowa 2007; W. Terlecka, *Bliżej człowieka. Życie oczami lekarza*, Częstochowa 2008; E. Wiczorek, *Rola ludzi świeckich w doskonaleniu porządku spraw doczesnych według pism biskupa Teodora Kubiny*, Częstochowa 2011; F. Dylus, *Zamyślenia nad tajemnicą Boga i człowieka*, Częstochowa 2011; M. Szymonik, *Szukając natchnienia do wiary...*, Częstochowa 2011; P. Wolnicki, *Urząd, kancelaria i akta dziekańskie w okresie Królestwa Polskiego (1818-1918). Studium administracyjno-kancelaryjno-archiwalne*, Częstochowa 2011.

w czasach „przedmultimedialnych” wielką szansą dla wdrożenia do ewangelizacji środków nowoczesnych i atrakcyjnych. Z kolei ułatwiona dostępność wydawnictwa dla autorów związanych z archidiecezją dawała przede wszystkim księżom, ale też osobom konsekrowanym oraz świeckim możliwość rozwoju i pogłębiania swojego warsztatu oraz szansę zaistnienia na rynku wydawniczym. Niewątpliwie w perspektywie czasu odważne decyzje o powołaniu do istnienia własnej instytucji wydawniczej przyniosło wiele korzyści w tworzeniu i rozwoju Kościoła lokalnego częstochowskiego w służbie jego ewangelizacyjnej misji.

Zupełnie nowym medium służącym głoszeniu Słowa Bożego w okresie pontyfikatu abp. S. Nowaka było Archidiecezjalne Radio „Fiat”. Jego geneza sięga VI Światowego Dnia Młodzieży w Częstochowie w roku 1991, kiedy to trzeba było zapewnić młodym pielgrzymom z całego świata możliwość odbioru w czasie rzeczywistym słów Ojca świętego w kilku podstawowych językach. Dzięki uzyskanym częstotliwościom od ówczesnego Ministerstwa Łączności w dniu 10 sierpnia 1991 roku ks. Marian Duda zainicjował działalność radia, któremu nadał nazwę „Fiat”³¹⁰. W dniu 3 maja 1992 roku arcybiskup metropolita częstochowski erygował kanonicznie tę rozgłośnię radiową, pod tąż nazwą, a 23 maja tegoż roku odbyła się inauguracja jednego z pierwszych w Polsce katolickiego radia diecezjalnego³¹¹. Pierwszym dyrektorem rozgłośni został ks. Stanisław Jasionek³¹². Początkowo radio znalazło swoją siedzibę przy Al. Najświętszej Maryi Panny 69. Następnie w pomieszczeniach parafii św. Wojciecha w Częstochowie, aby ostatecznie znaleźć się w Domu Katedralnym przy ul. Ogrodowej w Częstochowie.

Bliskie sąsiedztwo archikatedry wydawało się być szczególnie pożądane, bowiem obok wielu innych zadań radio „Fiat”, jako rozgłośnia diecezjalna, dawała słuchaczom możliwość uczestniczenia w życiu archidiecezji częstochowskiej. Z archikatedry zresztą, podobnie jak z Jasnej Góry, seminarium duchownego, kościoła św. Wojciecha, kościoła Miłosierdzia Bożego oraz siedziby „Niedzieli” regularność i dobrą jakość transmisji zapewniało stałe łącze³¹³. Poprzez inwestycję w różnego rodzaju środki techniczne stopniowo poszerzało swój zasięg, którym docelowo miał być teren archidiecezji częstochowskiej. W dobie Internetu radio Fiat jest już dostępne dla wszystkich, bez względu na miejsce zamieszkania.

³¹⁰ M. Duda, „Abba Ojciec” w *Radiu Fiat*, „Niedziela częstochowska” 44 (2001) nr 50, s. 1-2.

³¹¹ S. Nowak, *Dekret powołujący do istnienia Katolicką rozgłośnię Radiową „Fiat” w Częstochowie*, WACz 66 (1992), s. 207; Tenże, *Statut Katolickiej Rozgłośni radiowej „Fiat” w Częstochowie*, WACz 66 (1992), s. 207-209.

³¹² S. Jasionek, *Archidiecezjalna Rozgłośnia Radiowa „Fiat”*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*, s. 427-428.

³¹³ Tamże, s. 427.

Niewątpliwie należy zauważyć, iż radio katolickie daje bardzo duże możliwości w krzewieniu wiary. Dostrzegali to już Ojcowie Soborowi, którzy w dekrecie „Inter Mirifica” podkreślają, że katolickie transmisje radiowe prowadzą do „uczestnictwa w życiu Kościoła i karmią ich prawdami religijnymi”³¹⁴. Radio „Fiat” od początku swej działalności pełniło rolę ewangelizacyjną i katechizującą. Mając na względzie troskę o wysoką jakość emitowanego programu abp Nowak powołał Radę Programową składającą się z osób różnych specjalizacji - duchownych i świeckich³¹⁵. Natomiast w trosce o zgodność przekazu z doktryną katolicką oraz odpowiednią formację duchową słuchaczy powołał Redakcję Programów Teologicznych³¹⁶ oraz Redakcję Programów Formacji Duchowej³¹⁷. Abp Stanisław Nowak w swoim liście do wiernych ogłaszającym powstanie w archidiecezji katolickiej rozgłośni, podkreślał doniosłą rolę żywego, bieżącego przekazu Słowa Bożego³¹⁸. „Radością wielką stało się dla Częstochowy i okolic, a ufamy, że wkrótce będzie dla całej archidiecezji nasze ewangelizacyjne radio »Fiat«. Od godziny 7 do 22 można na falach ultrakrótkich słuchać słowa Bożego w postaci rozważań, prelekcji religijnych, słuchowisk, poezji, pieśni i muzyki religijnej. (...) Radio może być doskonałą szkołą modlitwy rodzinnej i osobistej. Możemy dzięki głosowi z katolickiego radia zorganizować doskonale to, co nazywamy niekiedy liturgią domowego Kościoła. Każdego dnia odmawiany jest przez radio różaniec, koronka do Miłosierdzia Bożego, apel jasnogórski a w najbliższej przyszłości sprawowana będzie liturgia uświęcania czasu, czyli oficjalna kapłańska modlitwa Kościoła. Tak łatwo dołączyć własne serce, myśl, chcenie a nawet swój głos do tej modlitwy. (...) Słowo Boże słuchane i przeżywane drogą czytania prasy katolickiej i słuchania radia przygotowywać nas będzie do przeżywania Eucharystii i sakramentu Pokuty. Słuchanie słowa Bożego ma to do siebie, że rodzi głód intymnych kontaktów z Chrystusem, które osiągamy prawdziwie i rzeczywiście, gdy przyjmujemy Ciało i Krew Pańską w Komunii świętej”³¹⁹.

Słowo Boże w czasie liturgii Mszy św., nabożeństw, katechez radiowych, czy też innych form rozważań miało odtąd możliwość dotarcia do szerszego grona odbiorców. Widział też abp Nowak radio katolickie jako szansę dla tych, których nie zawsze stać na „luksus czytania” prasy

³¹⁴ Sobór Watykański II, *Dekret o środkach społecznego przekazu „Inter Mirifica”*, Sobór Watykański II, nr 14.

³¹⁵ S. Nowak, *Dekret powołujący Radę programową Katolickiej Rozgłośni radiowej „Fiat” w Częstochowie*, WACz 66 (1992), s. 210.

³¹⁶ Tenże, *Dekret powołujący Redakcję Programów Teologicznych przy Katolickiej Rozgłośni Radiowej „Fiat” w Częstochowie*, WACz 71 (1997) nr 10-11, s. 22.22.

³¹⁷ Tenże, *Dekret powołujący Redakcję programów Formacji Duchowej przy Katolickiej Rozgłośni Radiowej „Fiat” w Częstochowie*, WACz 71 (1997) nr 10-11, s. 23..

³¹⁸ Tenże, *Słowo Arcybiskupa Metropolity Częstochowskiego ogłaszające powstanie Katolickiej Rozgłośni Radiowej „Fiat” w Częstochowie z dnia 4 maja 1992 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, s. 517-518.

³¹⁹ Tenże, *List pasterski na Adwent 1992 roku*, s. 44.

katolickiej. Słowo mówione szeroko upowszechniało odbiór treści religijnych. Radio katolickie dawało także duchową łączność w przeżywaniu liturgii tym, którzy z różnych powodów nie mogli w niej uczestniczyć. Szczególnym wsparciem było dla osób chorych i starszych³²⁰. Regularne nadawanie poza Mszami św. także różańca św., Koronki do Bożego Miłosierdzia pomagało wiernym w przeżywaniu swojej wiary w rodzinach – „kościółach domowych”. Ponadto radio „Fiat” emitowało katechezy (w tym prowadzone przez abp. Stanisława Nowaka), programy teologiczne, konferencje duchowe, audycje publicystyczne i społeczne oraz te przeznaczone dla dzieci i młodzieży³²¹. Radio miało także charakter informacyjny ze szczególnym uwzględnieniem wiadomości z życia Kościoła częstochowskiego. Redakcja i słuchacze radia włączali się także w szereg wydarzeń kulturalnych oraz tych o charakterze pomocowym. „Archidiecezjalne radio »Fiat«, które dosłownie dniami i nocami dociera ze słowem Bożym do naszych domów. Mamy też radio »Jasna Góra«, a niektórzy są słuchaczami radia »Maryja«. Potoki słowa Bożego płyną z eteru. Czy je zatrzymujemy? To Boże potoki wody żywej”³²².

Posiadanie własnej rozgłośni katolickiej dawało pasterzom i wiernych archidiecezji częstochowskiej znaczące narzędzie w dziele ewangelizacji o lokalnym, a przez to bardzo bliskim charakterze. Transmisje nabożeństw ze znanych wiernym kościołów, akcje prezentacji parafii, reportaże z życia danej wspólnoty, a przede wszystkim możliwość indywidualnej modlitwy oraz rozmowy na antenie dawały słuchaczom poczucie przynależności do swego rodzaju „rodziny Kościoła częstochowskiego”. Mimo że z czasem pojawiać zaczęły się także inne rozgłosnie katolickie, takie jak ogólnopolskie radio Maryja, czy też sanktuaryjne radio Jasna Góra, nie zachwiało to pozycji katolickiego radia Fiat, jako rozgłośni własnej archidiecezji częstochowskiej.

Mając na uwadze wszystkie te możliwości zarówno klasycznych, jak i współczesnych mediów w służbie przepowiadania Słowa Bożego abp S. Nowak pisał: „tak więc dziś naprawdę można żyć w przestrzeni, gdzie dociera słowo Boże, jakby w wielkiej szkole Chrystusa”³²³.

W Kościele częstochowskim wraz z rozwojem i zwiększaniem dostępności mediów internetowych głoszone Dobrą Nowinę wykorzystując także najnowsze zdobycze techniki – ewangelizując przez internet. Wirtualnym miejscem przekazu Słowa Bożego i głównych informacji z życia archidiecezji był portal kuriaczestochowa.pl (później archiczest.pl), a

³²⁰ Wywiad autora z ks. Stanisławem Jasionkiem.

³²¹ A. Oleś, *Katolicka Rozgłosnia Radiowa Fiat*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego*, s. 138.

³²² S. Nowak, *List pasterski na Wielkanoc 2010 roku*, s. 469.

³²³ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1995 roku*, s. 409.

ponadto wspomniany wcześniej serwis internetowy niedziela.pl oraz katolickiej rozgłośni „Fiat” z domeną fiat.fm. Informacyjne strony internetowe konsekwentnie tworzyły także różnego rodzaju instytucje, stowarzyszenia, duszpasterstwa i ruchy diecezjalne, takie jak Akcja Katolicka – akcjakatolicka.czest.pl, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży – ksm-czestochowa.pl, Przymierze Rodzin „Mamre” – mamre.pl i inne. Również diecezjalne uczelnie i szkoły posiadały swoje domeny – Wyższe Seminarium Duchowne Archidiecezji Częstochowskiej – seminarium.czest.pl, Wyższy Instytut Teologiczny – wit-czestochowa.pl, czy Niższe Seminarium Duchowne – nsd.niedziela.pl. Przede wszystkim jednak poszczególne parafie stopniowo budowały swoje strony internetowe, początkowo najczęściej dzięki technicznemu wsparciu redakcji „Niedzieli”. Na stronach tych wierni mogli znaleźć przydatne informacje z życia parafii, takie jak ogłoszenia parafialne i inne aktualia, intencje mszalne, historię, galerię zdjęć dokumentującą różne wydarzenia odbywające się we wspólnocie parafialnej oraz inne przydatne wiadomości. W ostatnich latach rządów abp. Nowaka, wraz z rosnącą na świecie popularnością serwisów społecznościowych i innych witryn internetowych, takich jak Facebook, You Tube, czy Twitter oraz osobistych blogów, wykorzystywano również i ten sposób do głoszenia Słowa Bożego.

ROZDZIAŁ PIĄTY

URZECZYWISTANIANIE SIĘ KOŚCIOŁA PRZEZ CELEBRACJĘ KULTU BOŻEGO – LEITURGIA

Słowo Boże i sakrament są nierozdzielnie związane w budowaniu Kościoła, jako *communio*. Bowiem Boże Słowo prowadzi w konsekwencji do celebrowania go w sakramentach wiary, urzeczywistniając *Mysterium Ecclesiae* w ramach każdego Kościoła partykularnego (par. 1). Dokonuje się to w pierwszym rzędzie poprzez sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego (par. 2). Wśród sakramentów Eucharystia stanowiąca szczyt i źródło życia Kościoła buduje Kościół, jako wspólnotę eucharystyczną, który dzięki niej żyje i z niej żyje (par. 3). Kultowi sakramentalnemu towarzyszy kult pozasakramentalny, przede wszystkim teoforyczny, a następnie maryjny i świętych Pańskich (par. 4).

5.1. KULT SAKRAMENTALNY

Kościół ze swej natury posiada strukturę sakramentalną. Sam jest sakramentem zbawienia, w którym wierzący dzięki Bożemu Słowu doprowadzani są do źródeł zbawienia dostępnych dla nich w sakramentach świętych. Są one bowiem znakami i narzędziami widzialnymi, dającymi łaskę niewidzialną. Stąd też duszpasterstwo sakramentalne wobec tych, którzy uwierzyli to główny i centralny trzon całego duszpasterstwa Kościoła. Jest „zadaniem kapłanów i diakonów, zwłaszcza gdy sprawują sakramenty, ukazać jedność, jaką tworzą słowo i sakrament w posłudze Kościoła. (...) Bowiem w czynności liturgicznej mamy do czynienia z słowem Boga urzeczywistniającym to, co mówi”¹.

Kult Boży w (archi)diecezji częstochowskiej został opisany w III rozdziale dokumentów II Synodu Diecezji Częstochowskiej. W rozdziale tym zaznaczono, że to świątynia jest miejscem właściwym sprawowania liturgii, gdzie Lud Boży, czyli „Świątynia żywych kamieni”, spotyka się na modlitwie. Kościół także rozumiany jako budowla, jest miejscem świętym, bo przeznaczonym Panu. Szczytem kultu w świątyni jest zawsze liturgia, która wymaga odpowiedniego przygotowania materialnego i duchowego. Synod dostrzegł bogate dziedzictwo Kościoła częstochowskiego, który w swojej historii nie ustawał w wysiłkach tworzenia nowych miejsc kultu i dbał o piękno liturgii tam sprawowanej.

¹ VD 53.

Jednocześnie widział potrzebę ciągłego rozwoju w tym zakresie, przypominając o konieczności dbania o piękno świątyń w wymiarze artystycznym i duchowym. Wskazano również na potrzebę formacji i kształcenia wiernych świeckich odpowiedzialnych za kształt liturgii: lektorów, akolitów, kantorów i organistów². Następnie omówione zostały również podstawowe zasady sprawowania i aplikowania w życie chrześcijańskie sakramentów. Przedstawiono rolę Kongresów Eucharystycznych oraz różnych form przygotowania przed przyjęciem sakramentów, a także komentarzy wprowadzających w poszczególne części liturgii w kształtowaniu świadomości sakramentalnej wśród wiernych. W przełomowym czasie wprowadzania odnowionej liturgii posoborowej ukazano konieczność dążenia do świadomego, pełnego i czynnego uczestnictwa wiernych w świętych obrzędach³. Podkreślono również ważność kultu pozasakramentalnego, który realizował się przede wszystkim w sakramentaliach oraz innych przejawach pobożności. Te znaki wiary powinny być zawsze poprzedzone odpowiednią katechezą, tak aby symbol zewnętrzny nie przesłonił wymiaru duchowego⁴. W omawianiu roku liturgicznego zaakcentowano nadrzędne znaczenie świąt paschalnych z *Triduum Sacrum* oraz każdej niedzieli, jako żywej pamiątki zmartwychwstania. Przypomniano o konieczności uwzględniania wydarzeń roku liturgicznego w pracy katechetycznej i duszpasterskiej⁵. Postulowano zachowanie dziedzictwa pobożności Kościoła częstochowskiego oraz wprowadzanie nowych form nabożeństw, szczególnie do Miłosierdzia Bożego⁶.

Abp S. Nowak w swoim nauczaniu i posłudze przewodniczył duszpasterstwu sakramentalnemu, dynamizował je i odnawiał, aby owocowało ono coraz pełnej w życiu wspólnoty chrześcijańskiej. Oczywiście czynił to osobiście jako szafarz, ale głównie wobec całej wspólnoty poprzez szafarzy wyświęconych – prezbiterów, prowadzących duszpasterstwo sakramentalne w powierzonych im wspólnotach parafialnych. Katecheza sakramentalna była w tym względzie pierwszorzędna w stosunku do samych obrzędów, by nie przerodziły się one w czczy rytualizm, bez wystarczającej wiary, przed czym przestrzegał św. Jan Paweł II w adhortacji „Catechesi tradendae”: „nie może istnieć autentyczna praktyka sakramentalna, która by nie miała jakiegoś charakteru katechetycznego. Innymi słowy, życie sakramentalne ubożeje i bardzo szybko zostaje sprowadzone do zewnętrznego rytualizmu, jeśli nie jest oparte na

² II Synod Diecezji Częstochowskiej, s. 75-82.

³ Tamże, s. 83-110.

⁴ Tamże, s. 112-118.

⁵ Tamże, s. 120.

⁶ Tamże, s. 127.

pogłębionej znajomości znaczenia sakramentów, a sama katecheza, jeśli nie jest ożywiana życiem sakramentalnym, przybiera formę czystego intelektualizowania”⁷.

Uczył więc pasterz częstochowski: „Chrystus ustanowił Kościół święty, a w nim sakramenty. Nie można dotknąć Odkupiciela i skorzystać z Jego miłosierdzia inaczej, jak przez sakramenty”⁸. „Odnowa sakramentalna wniesie w szary świat codzienności promień światła”⁹. Zauważał na początku swojej posługi rozmach apostolski wyrażający się nie tylko w działalności zewnętrznej „a nade wszystko w życiu sakramentalnym”¹⁰. „Czekamy na to zbawienie w jego pełni w czasie ostatecznego przyjścia Chrystusa, ale ono jest nam dane już teraz, na tym świecie. Gdy bowiem wierzymy w Boga Ojca, w Jezusa Chrystusa ukrzyżowanego dla nas i zmartwychwstałego oraz Ducha Świętego, którego otrzymujemy w sakramencie chrztu, bierzmowania, Eucharystii, a także – bo jesteśmy słabi i grzeszni – w sakramencie spowiedzi świętej, posiadamy już prawdziwą nadzieję. Wszystko to otrzymujemy w rzeczywistości prasakramentu, którym jest Kościół”¹¹. Bowiem „Kościół to lud Boży, który, zjednoczony w Duchu Świętym wyznawaniem tej samej wiary i przyjmowaniem tych samych Sakramentów świętych, idzie za Chrystusem zmartwychwstałym pod przewodnictwem Ojca Świętego, biskupów i kapłanów przez świat doczesny do chwały zmartwychwstania”¹².

„Chrystus zmartwychwstały ożywia nas przez porządek sakramentalny”¹³. Abp Nowak wskazywał więc drogę sakramentalną jako jedyną formę relacji z Chrystusem. „Nie mam więc dla Was, umiłowani Bracia i Siostry, lepszych życzeń nad te, byście przez żywe, serdeczne i regularne kontakty z Chrystusem zmartwychwstałym, obecnym pod sakramentalnymi zasłonami, weszli do szczęśliwego z Nim zjednoczenia i prawdziwej radości. Uczniowie uciekający z Jerozolimy po śmierci Jezusa zostali przez Niego zatrzymani w Emaus, i tam Go poznali przy łamaniu chleba. Kościół ma sakramenty święte: chrzest, bierzmowanie i kapłaństwo na jednorazowe uświęcenie, a na życie na co dzień ma spowiedź i Eucharystię. Kościół błaga swoje dzieci, by żyły tymi wielkanocnymi sakramentami”¹⁴. „Odkąd Bóg przyjął postać człowieka, wszystko do człowieka przychodzi poprzez rzeczy widzialne i dotykalne. Bóg oddaje się nam w Kościele, a ten obok strony duchowej i mistycznej, ma swą strukturę

⁷ CT 23.

⁸ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 1986 roku*, s. 259.

⁹ Tamże, s. 260.

¹⁰ Tenże, *Orędzie na rozpoczęcie posługi w Kościele częstochowskim*, s. 21.

¹¹ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2007 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 178.

¹² Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1989 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 387.

¹³ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 2002 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 435.

¹⁴ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 2007 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 457.

zewnątrzną. Słowo Boże dociera do nas poprzez znaki widzialne. Także działalność zbawcza, sakramentalna potrzebuje materialnych znaków”¹⁵.

Katechizm Kościoła Katolickiego naucza, że „Duch Święty przygotowuje do sakramentów przez słowo Boże i wiarę, która przyjmuje słowo w sercach dobrze do tego usposobionych”¹⁶. Przyjęcie sakramentu domaga się zatem odpowiedniego czasu przygotowania a towarzyszenie w tym przygotowaniu jest szczególnym zadaniem duszpasterzy, którzy powinni z zaangażowaniem i świeżością podchodzić do każdego etapu doprowadzania wiernych do przyjęcia i przeżycia sakramentu¹⁷.

W Kościele częstochowskim w czasie pasterzowania abp. S. Nowaka podejmowano szereg inicjatyw oraz wprowadzano różnego rodzaju programy duszpasterskie mające na celu odpowiednie przygotowanie wiernych do przyjęcia sakramentów. Podstawowym miejscem przygotowywania do sakramentów była parafia¹⁸, szczególnie w przypadku sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Także sakrament pokuty i pojednania, oprócz sanktuariów i kościołów zakonnych był głównie sprawowany w kościołach parafialnych i filialnych, szczególnie w okresie rekolekcji adwentowych i wielkopostnych. Od 1990 r. powszechnym miejscem szafowania sakramentu namaszczenia chorych były szpitale, różnego rodzaju domy pomocy i zakłady opiekuńczo-lecznicze, dlatego w sposób naturalny stawały się też miejscami choćby krótkiego przygotowania i katechezy przed przyjęciem sakramentu. Organizowano także grupowe przyjmowanie sakramentu namaszczenia chorych dla starszych i cierpiących w parafiach w czasie misji i rekolekcji parafialnych. Przygotowanie do sakramentu małżeństwa dokonywało się na poziomie dekanalnych ośrodków duszpasterstwa rodzin, natomiast przygotowanie do kapłaństwa odbywało się w ramach formacji w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie, a od 1992 r. w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie.

W kwestii miejsca przygotowania do tych sakramentów podejmowano także wiele innowacyjnych metod, wychodzących naprzeciw problemom współczesności. Spotkania odbywały się nie tylko na terenie *stricte* kościelnym – w świątyni czy salach duszpasterskich, ale również w kościołach domowych - rodzinach wiernych, na placach i ulicach parafii, tak aby wyjść do tych wszystkich, którzy często sami nie skierowaliby się w stronę swojej parafialnej

¹⁵ Tenże, *List do kapłanów diecezji częstochowskiej w sprawie podjęcia budowy kaplic katechetycznych i kościołów 1987*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 337.

¹⁶ KKK 1133.

¹⁷ Por. Sobór Watykański II, *Dekret o posłudze i życiu kapłanów* nr 6.

¹⁸ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Kapłan pasterz i przewodnik wspólnoty parafialnej*, Watykan 2002, pkt 15.

wspólnoty¹⁹. „Bóg bowiem wciąż przychodzi do nas w czasie Kościoła przez Słowo Ewangelii i przez sakramenty, zwłaszcza Eucharystię”²⁰.

Niewątpliwie fundamentem przygotowania do przyjęcia sakramentów jest katecheza mistagogiczna, która wprowadza w głębokie życie sakramentalne, a nie tylko do niego przygotowuje. Poza katechezą do elementów przygotowania należy zaliczyć udział w życiu Kościoła, świadome i aktywne uczestnictwo we Mszy św. oraz doświadczenie modlitwy osobistej i wspólnotowej w różnych jej wymiarach.

Przygotowanie do przyjęcia sakramentu jest szczególną okazją do pogłębienia, a w niejednym wypadku odkrycia na nowo swojej wiary i miłości do Boga. Stawało się więc też często sposobnością do nawrócenia nie tylko mającego otrzymać sakrament, ale nierzadko również jego najbliższych – rodziny i przyjaciół. W wypadku sakramentu chrztu dzieci byli to przede wszystkim rodzice oraz chrzestni – a więc osoby z zasady bliskie rodzicom. W wypadku sakramentu bierzmowania oprócz kandydata do tego sakramentu, byli to również jego rodzice i świadek bierzmowania, którym częstokroć był rówieśnik bierzmowanego. W przypadku I Komunii świętej dzieci, z pastoralnego punktu widzenia, ze względu na uroczyste okoliczności przyjmowania sakramentu, istniała szansa na szerokie oddziaływanie duszpasterskie takiego przygotowania. Wpływało ono nie tylko na najmłodszych, mających przystąpić do sakramentu Eucharystii, ale także na ich najbliższą rodzinę, rodziców, dziadków i inne osoby zaangażowane w przebieg uroczystości. Przygotowanie takie owocowało skorzystaniem ze spowiedzi św., chęcią podjęcia rozmowy duchowej i zaangażowaniem w zorganizowanie celebracji liturgicznej. Podobnie, choć zapewne w mniejszym stopniu, szersze oddziaływanie miało przygotowanie do małżeństwa.

Odpowiednie przygotowanie do sakramentów prowadzi do jego owocnego przeżycia – godnej celebracji, a wiąże się to z szeregiem działań mających stworzyć ku temu właściwe warunki. Niewątpliwie była to przede wszystkim troska o piękno architektury i wystroju kościołów oraz kaplic, poziom muzyki liturgicznej, jakość kaznodziejstwa, ale też i innych czynników, które miały ukazać wiernym rangę wydarzenia, w którym biorą udział. W odpowiedzi na coraz to nowe wyzwania, jakie niósł ze sobą świat współczesny, arcybiskup częstochowski wprowadził obowiązek specjalnych kursów dla osób pragnących uwiecznić uroczystości religijne za pomocą środków audiowizualnych. Miało to zapewnić godne

¹⁹ M. Duda, *Parafia – kawalek nieba*, s. 62.

²⁰ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 1989 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 31.

zachowanie tychże i pomoc w prawidłowym rejestrowaniu przebiegu liturgii²¹. Wreszcie dobre przygotowanie i przeżycie prowadzą do tego, co stanowi owocowanie – życiem łaską sakramentalną przez wiernych. Stąd też troska Kościoła częstochowskiego i jego pasterzy o pielęgnowanie życia sakramentalnego w życiu dzieci, młodzieży i dorosłych. Przygotowanie do sakramentów obejmowało nie tylko przysposobienie do przeżycia faktu sakramentu, lecz także do ustawicznego życia nim. Życie sakramentami musi mieć bowiem charakter dynamiczny. Takie podejście, które jest zawarte w sformułowaniu św. Jana Pawła II: „przygotowanie do życia sakramentami”, a nie tylko do ich przyjęcia, może przezwyciężyć ową tak często spotykaną trudność w przygotowaniu do sakramentów w parafii, nierzadko bowiem traktuje się ich przyjęcie jako jednorazowy akt, z którego nic nie wynika i który nie ma swojej kontynuacji ani konsekwencji życiowej. Zakłada to coraz bardziej dojrzałe przeżywanie sakramentu pokuty i pojednania, regularne życie eucharystyczne, a także owocowanie sakramentu chrztu, bierzmowania czy małżeństwa w Kościele domowym i w lokalnej wspólnocie parafialnej, jak i dawanie świadectwa wierze w środowisku życia. Bowiem, jak pisał abp S. Nowak: „Wiadomo powszechnie, że do przyjmowania sakramentów, modlitwy i życia według wiary należy wtajemniczać nie tylko słowem, ale przykładem życia i całym stylem postępowania. W naszym życiu osobistym nie możemy mieć niczego do ukrycia. Oczy młodych widzą wszystko. Więcej, wyczuwają kim jesteśmy”²².

5.2. SAKRAMENTY WTajemniczenia CHRZEŚCIJAŃSKIEGO

Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego: chrzest, bierzmowanie i Eucharystia stanowią fundament całego życia chrześcijańskiego – chrzest inicjuje całe życie teologalne, bierzmowanie ugruntowuje je darem Ducha Świętego, a Eucharystia karmi i doprowadza do pełni rozwoju. Stanowią one swoistego rodzaju kamienie milowe, znaczące drogę życia chrześcijańskiego²³. Jak poucza Katechizm Kościoła Katolickiego sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego: chrzest, bierzmowanie i Eucharystia są fundamentami całego życia chrześcijańskiego. „Uczestnictwo w Boskiej naturze, które ludzie otrzymują w darze przez łaskę Chrystusa, objawia pewną analogię do powstania, rozwoju i wzrostu życia naturalnego. Wierni odrodzeni przez chrzest, zostają umocnieni przez sakrament bierzmowania, a w

²¹ Tenże, *Zarządzenie zatwierdzające regulamin obowiązujący fotografów i operatorów kamer filmowych*, WACz 69 (1995) nr 12, s. 29; K. Bełkot, *Regulamin obowiązujący fotografów i operatorów kamer filmowych*, tamże, s. 30.

²² S. Nowak, *Słowo do katechetów na początek roku szkolnego 2007/2008*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 445.

²³ M. Duda, *Myśląc parafia*, s. 272.

Eucharystii otrzymują pokarm życia wiecznego. W ten sposób przez sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego w coraz większym stopniu osiągają skarby życia Bożego i postępują w doskonałej miłości”²⁴. Sakramenty wtajemniczenia noszą tę nazwę, gdyż wprowadzają człowieka w rzeczywistość życia Bożego i przygotowują do uczestnictwa w nim. Natomiast „miejszem naturalnym i zwykłym drogi inicjacji chrześcijańskiej”²⁵, czy krócej „miejszem inicjacji chrześcijańskiej”²⁶ jest w myśl nauczania Jana Pawła II parafia. „Uczestnictwo w Boskiej naturze, które ludzie otrzymują w darze przez łaskę Chrystusa, objawia pewną analogię do powstania, rozwoju i wzrostu życia naturalnego. Wierni odrodzeni przez chrzest, zostają umocnieni przez sakrament bierzmowania, a w Eucharystii otrzymują pokarm życia wiecznego. W ten sposób przez sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego w coraz większym stopniu osiągają skarby życia Bożego i postępują w doskonałej miłości”²⁷.

Kościół częstochowski poprzez posługę swojego biskupa i swoich pasterzy szafował sakramentami wtajemniczenia chrześcijańskiego. Pierwszym spośród sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego jest sakrament chrztu świętego, który buduje wspólnotę wierzących, doprowadza do komunii Kościoła. Każdy chrześcijanin, przez chrzest święty jest wezwany do wypełniania potrójnego posłannictwa Chrystusa. Poprzez walkę o prawdę i głoszenie Dobrej Nowiny wypełnia misję prorocką, żyjąc w wierze i składając ofiarę z siebie, realizuje zadanie kapłańskie, a posłannictwo królewskie podejmuje łącząc wiarę z rozwijaniem świata, w którym żyje. Wypełnianiu powołania chrześcijanina służy przede wszystkim podporządkowanie swojego życia nauce Zbawiciela, które prowadzi do świętości. To podporządkowanie będzie owocować aktywnym uczestnictwem w życiu liturgicznym, a w konsekwencji miłością bliźniego, nieulegającą przy tym moralnemu relatywizmowi, ale broniącą najwyższych wartości. W odpowiednim wypełnianiu powołania wspiera każdego wiernego wspólnota Kościoła, której szczególnym znakiem jest biskup nauczający w swojej katedrze²⁸.

Miejszem zwyczajnym szafowania tego sakramentu jest parafia jako podstawowa komórka Kościoła, widzialne miejsce życia wspólnoty. To w parafii dokonuje się moment nadprzyrodzonego narodzenia każdego chrześcijanina. Ten fakt zostaje utrwalony w pamięci jego rodziców, chrzestnych i bliskich, ponadto trwale zapisany w parafialnych księgach²⁹.

²⁴ KKK 1212.

²⁵ PG 38.

²⁶ Giovanni Paolo II, *Esortazione apostolica post-sinodale „Ecclesia in America”*, Città del Vaticano 1999, nr 41.

²⁷ Por. *Obrzędy wtajemniczenia chrześcijańskiego dorosłych. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1988, nr 1-2.

²⁸ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 39-41.

²⁹ M. Duda, *Myśląc parafia*, s. 269.

Chrzest święty buduje więc powołanie do świętości. Co więcej, poprzez każdy chrzest na nowo rozpoczyna się życie danej wspólnoty³⁰. „Najbliższy rok będzie rokiem chrztu. Będziemy więc sobie uświadamiać, jak wielką łaskę otrzymaliśmy od Boga w sakramencie chrztu świętego. Moc tego sakramentu będziemy w sobie odnawiać wyrzekając się szatana, grzechu i różnych idoli, które zniewalają człowieka”³¹.

Chrzest święty jako brama dla wszystkich sakramentów jest otwarciem drogi do wspólnoty Kościoła. Dlatego też duszpasterze usilnie zachęcali, aby odbył się możliwie jak najwcześniej po urodzeniu³². Wykorzystywano do tego różnego rodzaju sytuacje pastoralne, takie jak lekcje religii w szkołach średnich, katechezy parafialne, przygotowanie i rozmowy duszpasterskie z narzeczonymi przed ślubem, wizyty kolędowe a przede wszystkim homilie i katechezy niedzielne do ogółu wiernych. Oczywiście, przedstawienie dziecka do chrztu wspólnocie Kościoła było rolą rodziców lub prawnych opiekunów dzieci, jednak zdarzyły się sytuacje, w których zachęta duszpasterska, bądź wpływająca ze środowiska rodzinnego, motywowała do szybszego podjęcia decyzji o ochrzczeniu swojego potomstwa. Niestety, występowały również sytuacje rażących zaniedbań, gdy dopiero w trakcie przygotowania do I Komunii św. dziecka okazywało się, że jeszcze nie jest ono ochrzczone. Nierzadko duszpasterze w trosce o zbawienie posiłkowali się w tym celu pomocą oddanych Kościołowi wiernych. Zachęcali do informowania, gdzie w parafii urodziło się dziecko, a gdzie rodzice zaniedbują jego włączenie do Kościoła. Wobec takiej informacji duszpasterz miał możliwość reakcji i zachęty do chrztu świętego dziecka³³.

Chrzest jest sakramentem, który na przyjmującym wyciska niezatarte znamię. Staje się więc darem, ale i zobowiązaniem. Obowiązkiem całej wspólnoty Kościoła jest wzajemna troska o to, aby ten dar nie został zmarnowany³⁴. Jednak ochrzczenie dziecka jest z zasady decyzją jego rodziców. Dlatego ich odpowiedzialności zostaje powierzone wychowanie w duchu Ewangelii.

Wobec coraz większej liczby rodziców nie związanych małżeństwem kanonicznym, abp Nowak wydał stosowaną instrukcję, która miała rozwiać wątpliwości duszpasterzy w tej sprawie. Przede wszystkim dokument ten podkreślał pierwszeństwo włączenia dziecka do wspólnoty Kościoła ponad zaniedbania religijne jego opiekunów. Zachęcał jednak do dialogu

³⁰ Jan Paweł II, *Życie parafii opiera się na fundamencie chrztu. W parafii Naszej Pani z La Salette - 07.12.1980*, w: NP 1980, t. III, 2, Poznań-Warszawa 1986, s. 803.

³¹ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 1990 roku*, s. 35.

³² M. Duda, *Parafia - kawałek nieba*, s. 62.

³³ APA, sygn. brak. *Kronika parafii archikatedralnej Świętej Rodziny 1996-2003*.

³⁴ Jan Paweł II, *Życie parafii opiera się na fundamencie chrztu*, s. 802.

z tymi rodzicami, którzy nie mieli przeszkód do zawarcia sakramentu małżeństwa, zastrzegając przy tym, że nie można ich do tego przymuszać poprzez, chociażby odbieranie od nich przysięgi. Ponadto, w wyjątkowych okolicznościach, nawet jeśli rodzice przynosili dziecko do chrztu, ale ich postawa, przekonania i deklaracje nie dają nadziei na wychowanie katolickie, należało taki chrzest odłożyć w czasie. Jednak, jak mówił stosowny dokument obowiązujący w archidiecezji częstochowskiej od roku 2008, takie sytuacje należą do rzadkości, dlatego duszpasterze mieli obowiązek konsultowania ich z Kurią Metropolitalną³⁵.

O wiele rzadszą, ale także obecną była praktyka chrztu dorosłych. Odpowiedzialnym za przygotowanie osoby dorosłej, która wyraziła pragnienie włączenia do wspólnoty Kościoła był z zasady duszpasterz, do którego taka osoba się zgłosiła. Ze względu jednak na wyjątkowość sytuacji duszpasterz musiał przebieg takiego przygotowania zgłosić do Kurii Metropolitalnej. Miejscem własnym sprawowania sakramentu chrztu św. były świątynie parafialne (archi)diecezji. Według zaleceń liturgicznych dniem najodpowiedniejszym do udzielania chrztu świętego był Dzień Pański. Zalecano sprawowanie tego sakramentu podczas Mszy św., co było okazją do dodatkowej katechezy zgromadzonych wiernych i ukazywało rozwój wspólnoty Kościoła, który przez każdy chrzest uczestniczy w sposób szczególny w misterium śmierci i zmartwychwstania Chrystusa³⁶.

W uroczysty sposób chrztu św. dzieciom i dorosłym udzielał także arcybiskup w swojej archikatedrze lub podczas wizytacji biskupich w parafiach. Szczególnym czasem szafowania tego sakramentu była Wigilia Paschalna w Wielką Sobotę. Jednak w wyjątkowych okolicznościach chrztu św. udzielano w domach, a także w szpitalach. Wówczas nierzadko rolę nadzwyczajnych szafarzy tego sakramentu wypełniały pielęgniarki lub położne (wobec zagrożenia życia dziecka).

W sakramencie bierzmowania wierni „jeszcze ściślej wiążą się z Kościołem, otrzymują szczególną moc Ducha Świętego i w ten sposób jeszcze mocniej zobowiązani są, jako prawdziwi świadkowie Chrystusa, do szerzenia wiary słowem i uczynkiem oraz do bronienia jej”³⁷. Sakrament bierzmowania przede wszystkim dla ludzi młodych jest podstawowym etapem wzrostu w wierze i ma ich doprowadzić do wzbudzania ewangelicznej miłości wszędzie tam, gdzie są posyłani: do środowisk swojej szkoły, pracy, wolontariatu i innych działań, które podejmują. Przyjęcie sakramentu bierzmowania ma więc wyzwolić chrześcijańską energię,

³⁵ S. Nowak, *Instrukcja w sprawie chrztu dzieci, których rodzice nie są związani małżeństwem kanonicznym*, WACz 82 (2008) nr 9-10, s. 122-125.

³⁶ Jan Paweł II, *Chrześcijanin jest stworzony do stawiania czoła sytuacjom trudnym i zniechęcającym. Homilia w parafii św. Marcego - 06.02.1983*, w: NP 1983, t. VI, 1, s. 169.

³⁷ KK nr 11.

przewyciężającą różnego rodzaju trudności stojące na przeszkodzie w głoszeniu Dobrej Nowiny. Źródłem tej energii jest zawsze Duch Święty, który daje natchnienie przyjmującemu, wykorzystując jego otwarcie się na łaskę i osobiste zdolności. Dlatego sakrament bierzmowania nie może być traktowany jako zakończenie, ale otwarcie nowego, dojrzałego etapu wiary. Stąd też wynika potrzeba dalszej katechezy po przyjęciu sakramentu bierzmowania³⁸.

Choć w historii Kościoła praktykowano udzielanie sakramentu bierzmowania w różnym wieku, to jednak w Kościele częstochowskim problem ten regulowały dokumenty synodalne³⁹. Natomiast w 1996 roku abp S. Nowak wydał instrukcję dotyczącą przygotowania i przyjęcia sakramentu, który obejmował młodzież w wieku starszych klas szkoły podstawowej i pierwszych lat szkoły średniej (później w wieku gimnazjalnym)⁴⁰. Instrukcja ta omawiała szczegółowo czas, miejsce, sposób i program przygotowania (przedstawiony w paragrafie poświęconym katechezie parafialnej), ale dawała przede wszystkim duszpasterskie założenia. Podkreślano, że z pedagogicznego punktu widzenia powiązanie czasu przygotowania i przyjęcia bierzmowania z okresem dojrzewania i związanego z tym często buntu, może być okazją do towarzyszenia młodemu człowiekowi w jego duchowych rozterkach oraz pomocą w budowaniu odnowionej relacji z Chrystusem w Kościele. Widziano też w przygotowaniu do bierzmowania szansę na odnowienie zanikającego w niektórych parafiach duszpasterstwa młodzieży. W końcu formacja związana z sakramentem bierzmowania była okazją do przezwyciężenia laickich wartości, a nawet formą ochrony przed wpływem sekt i ruchów ideologicznych⁴¹. Przygotowanie przebiegało w trzech etapach: dalszym, bliższym i bezpośrednim⁴².

Miejscem właściwym do katechezy sakramentalnej i udzielania bierzmowania była parafia własna, choć pojawiały się praktyki przystępowania do bierzmowania młodych wraz ze swoją grupą klasową w parafii, na terenie której znajdowała się szkoła. W większych parafiach zalecano organizowanie przyjęcia sakramentu bierzmowania co roku, a nawet jeśli zachodziłaby taka potrzeba częściej. Z zasady szafarzem tego sakramentu był biskup diecezjalny lub pomocniczy. W szczególnych wypadkach sakramentu bierzmowaniu udzielał delegowany do tego prezbiter. Zwracano uwagę na doniosłą rolę świadka bierzmowania, który

³⁸ M. Duda, *Myśląc parafia*, s. 272.

³⁹ R. Ceglarek, *Przygotowanie do sakramentu bierzmowania w archidiecezji częstochowskiej w myśl Wskazań duszpasterskich z 1996 r.*, s. 133.

⁴⁰ S. Nowak, *Wskazania duszpasterskie o przygotowaniu kandydatów do sakramentu bierzmowania na terenie Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 70 (1996) nr 12, s. 22.

⁴¹ Tamże, s. 22-24.

⁴² R. Ceglarek, *Przygotowanie do sakramentu bierzmowania w archidiecezji częstochowskiej w myśl Wskazań duszpasterskich z 1996 r.*, s. 134.

powinien wspierać w dojrzałym życiu wiarą swojego podopiecznego⁴³ oraz na właściwy dobór imienia z bierzmowania, które należy wybierać z pocztu świętych z odpowiedzialnością i tym imieniem faktycznie żyć⁴⁴.

Szczególną formą sprawowania sakramentu bierzmowania były comiesięczne Msze św. w kościele rektorackim Najświętszego Imienia Maryi w Częstochowie. Podczas tej Mszy św. udzielano bierzmowania młodzieży i dorosłym przygotowanym przez swoich duszpasterzy, którzy z różnych przyczyn nie mogli przystąpić do tego sakramentu w swojej wspólnocie parafialnej.

W czasie formacji akcentowano poza katechezą konieczność wiernego uczestnictwa we Mszy św. niedzielnej, proponowano udział w nabożeństwach okresowych, zachęcano do częstej spowiedzi św. i do udziału w rekolekcjach, spotkaniach modlitewnych i pielgrzymkach. Charakterystycznym elementem formacji w (archi)diecezji częstochowskiej był udział kandydatów do bierzmowania w pielgrzymce młodych do archikatedry częstochowskiej na uroczystość Chrystusa Króla i Niedzielę Palmową, w czasie której kandydaci składali na ręce arcybiskupa metropolity deklaracje przygotowania do sakramentu⁴⁵, w pielgrzymce na Jasną Górę do Matki Pięknej Miłości oraz uczestnictwo w Forum Młodych i Ogólnodiecezjalnym Zjeździe Młodych⁴⁶.

Pasterz częstochowski związał sakrament bierzmowania z wielką troską o młodzież. W drugim roku Triennium przed Wielkim Jubileuszem Roku 2000 zwracał uwagę na owoce przyjęcia tego sakramentu: „Chodzi przecież o to, żeby młodzi całkiem świadomie i dobrowolnie wybierali Chrystusa, z którym się łączą na całe życie szczególnymi więzami. Młodzi z całą powagą i ze zrozumieniem podjęli już drogę pogłębienia chrześcijańskiego, aby przygotować się na przyjście Ducha Świętego”⁴⁷. W tym samym liście zwracał się do wszystkich już wybierzmowanych: „Jak zatem wygląda twoje zaangażowanie w Kościół, twoje apostołstwo i świadectwo w środowisku, w którym żyjesz?”⁴⁸. Ten pasterski głos odbijał się w nurcie duszpasterstwa związanego z sakramentem bierzmowania. Akcentowano bowiem potrzebę ciągłego odnawiania swojej wiary, umacniania jej i pogłębiania. Abp Nowak nazywając bierzmowanie „sakramentem Akcji Katolickiej”⁴⁹ wzywał bezpośrednio i przez

⁴³ M. Duda, *Parafia - kawałek nieba*, s. 63.

⁴⁴ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 2002 roku*, s. 327.

⁴⁵ A. Przybylski, *Duszpasterstwo młodych w ostatnim dziesięcioleciu historii diecezji*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 288-289.

⁴⁶ S. Nowak, *Wskazania duszpasterskie o przygotowaniu kandydatów do sakramentu bierzmowania na terenie Archidiecezji Częstochowskiej*, s. 24-25.

⁴⁷ Tenże, *List pasterski na Adwent 1997 roku*, s. 61.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

swoje prezbiterium do coraz aktywniejszego włączania się w dzieła ewangelizacyjne i charytatywne Kościoła, pod pojęciem Akcji Katolickiej zawierając ogół działań pastoralnych wspólnoty wierzących.

Pośród sakramentów, owych darów Bożych dla wspólnoty wierzących, najważniejszym jest Eucharystia. „Kościół otrzymał Eucharystię od Chrystusa, swojego Pana, nie jako jeden z wielu cennych darów, ale jako dar największy, ponieważ jest to dar z samego siebie, z własnej osoby w jej świętym człowieczeństwie, jak też dar Jego dzieła zbawienia”⁵⁰. Eucharystia jest najcenniejsza, została ona bowiem ustanowiona jako dar z samego siebie, dar osoby Jezusa Chrystusa, który w znaku chleba i wina przychodzi do człowieka i daje mu się cały⁵¹. Eucharystia jako źródło i szczyt wszystkich sakramentów stanowi dopełnienie inicjacji chrześcijańskiej. Członkowie Kościoła włączeni do niego przez chrzest, umocnieni łaską bierzmowania, pełnię komunii eklezjalnej zyskują dzięki uczestnictwu w owym „sakramencie sakramentów”. Sakrament eucharystii buduje więc wspólnotę, niejako tworzy ją, czyniąc wciąż nową i świeżą. Nie stanowi jednak punktu wyjścia dla jej powstania. Jest nim chrzest i przeżywanie wiary członków wspólnoty. Eucharystia natomiast scala, umacnia i wydoskonala komunie wiernych. Dzieje się to dzięki żywej obecności Chrystusa Zmartwychwstałego w Eucharystii, stającej się ofiarą i uczta. Co więcej, Eucharystia budując cały Kościół, jednocześnie formuje jego części: wspólnotę Kościoła lokalnego, parafialnego i wreszcie rodzinnego. „Ofiara eucharystyczna, chociaż celebrowana się ją zawsze we wspólnocie lokalnej, nigdy nie jest celebrowana tylko wspólnoty: przyjmując eucharystyczną obecność Pana, wspólnota przyjmuje bowiem cały dar zbawienia i objawia się w ten sposób, mimo swej trwałej widzialnej „lokalności”, jako obraz i prawdziwa obecność jednego, świętego, powszechnego i apostołskiego Kościoła”⁵². Stąd wynika też wzajemne przenikanie się tych wspólnot, które dzięki eucharystii pozostają jednością. Bowiem doświadczenie Eucharystii promieniuje na cały Kościół, od tego w wymiarze powszechnym do tego najmniejszego - domowego. Tak zatem staje się zadaniem. „Eucharystia niedzielna nie może pozostawać bez echa na terenie Kościoła domowego, którym jest rodzina. (...) W ten sposób Msza święta staje się Mszą życia rodzinnego”⁵³.

Samo znaczenie sakramentu jest niezwykle szerokie i bogate w swojej treści: „Tajemnica eucharystyczna - ofiara, obecność, uczta - nie dopuszcza ograniczeń, ani

⁵⁰ EdE 11.

⁵¹ Tamże.

⁵² EdE 39.

⁵³ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 2003 roku*, s. 332.

instrumentalizacji; powinna być przeżywana w swej integralności, czy to w wydarzeniu liturgicznym, czy w osobistym dialogu z Jezusem, tuż po przyjęciu Komunii św., czy też podczas modlitwy na adoracji eucharystycznej poza Mszą świętą”⁵⁴. Temu zadaniu, które wykazał w swojej encyklice *Ecclesia de Eucharistia* św. Jan Paweł II starał się czynić zadość przez cały okres swojej posługi pierwszy metropolita częstochowski, upowszechniając kult eucharystyczny w tak wielu wymiarach w swojej diecezji. Sakrament eucharystii w rzeczywistości Kościoła częstochowskiego stanowił centrum jego życia i funkcjonowania.

Bardzo istotnym elementem propagowania kultu eucharystycznego było wydarzenie I Komunii św. dzieci. Obejmowało ono kilkuletnie przygotowanie, uroczyste sprawowanie sakramentu i kontynuację formacji, której ważnym momentem była rocznica przyjęcia I Komunii św. Miejscem właściwym przygotowania i przyjęcia sakramentu była parafia własna, jednak często, przy aprobacie władz kościelnych, sakrament przyjmowała grupa klasowa w parafii, na terenie której znajdowała się dana szkoła. Przygotowanie rozpoczynało się zazwyczaj już w poprzedniej klasie i obejmowało cykl katechez dzieci i ich rodziców, formację duchową, udział w liturgii Mszy św. i różnych nabożeństwach, które miały rozbudzić u dzieci pobożność i zaznajomić je z formami modlitwy wspólnotowej. Bezpośrednio przed dniem I Komunii św. następowała I spowiedź św., poprzedzona oczywiście stosownym przygotowaniem i rachunkiem sumienia. Sama liturgia, podczas której dzieci przyjmowały sakrament, miała wyjątkowo uroczysty charakter. W jej przebieg zaangażowane były dzieci i ich rodzice, odnawiano przyrzeczenia chrzcielne, a rodzice prosili o udzielenie swoim dzieciom sakramentu⁵⁵. Bezpośrednio po dniu przyjęcia Chrystusa eucharystycznego po raz pierwszy, dzieci przeżywały „Biały tydzień” – czas codziennego uczestnictwa we Mszy św. w odświętany sposób. Także później, w roku przyjęcia I Komunii św. dzieci w różnych formach uczestniczyły w uroczysty sposób w kulcie eucharystycznym (podczas nabożeństw eucharystycznych, w czasie procesji na Boże Ciało). Ponadto, zdecydowana większość dzieci odpowiadała pozytywnie na propozycję praktykowania I piątków miesiąca, w które przystępowały do Komunii św. wynagradzającej⁵⁶. W celu pogłębienia i odnowienia łaski I Komunii św. organizowano uroczystość Rocznicy I Komunii świętej⁵⁷.

Przy okazji I Komunii św. akcentowano potrzebę pięknego przeżycia także rodzinnej części uroczystości – bez alkoholu i w podniosłej atmosferze, odpowiadającej doniosłości

⁵⁴ EdE 61.

⁵⁵ R. Ceglarek, *Przygotowanie do I spowiedzi i Komunii św. w archidiecezji częstochowskiej*, WACz 82 (2008) nr 5-6, s. 97.

⁵⁶ Tamże, s. 98.

⁵⁷ M. Duda, *Parafia – kawałek nieba*, s. 404.

wydarzenia, aby dzieciom na progu ich świadomego życia chrześcijańskiego nie dawać złego przykładu⁵⁸.

Poza przygotowaniem do przyjęcia po raz pierwszy sakramentu eucharystii przez dzieci młodszych klas szkoły podstawowej, w Kościele częstochowskim permanentnie duszpasterską opieką otaczano wszystkich wiernych pragnących przeżywać ten sakrament w wymiarze jego przyjęcia i adoracji. Organizowane były specjalne wydarzenia mające budować pragnienie Eucharystii i ją przybliżyć.

Budowano nowe kościoły i kaplice, w których tabernakulach był żywo obecny Zbawiciel, sprawowano nabożeństwa eucharystyczne, udzielano Komunii św. chorym i starszym wiekiem w ich domach, w szpitalach i zakładach opieki. Należy wymienić też wielkie wydarzenia, które stanowiły swoisty manifest wiary Kościoła częstochowskiego w obecność Chrystusa w eucharystycznych znakach. Poza rokrocznymi procesjami, które odbywały się we wszystkich wspólnotach parafialnych przy okazji uroczystości Bożego Ciała, czy też innych, np. odpustu parafialnego, w mieście biskupim tzw. *via sacra* wiodącą reprezentacyjną ulicą Częstochowy, aleją Najświętszej Maryi Panny, z archikatedry na Jasną Górę, szła centralna procesja eucharystyczna, gromadząca wiernych z różnych zakątków (archi)diecezji⁵⁹.

Wraz z rozwojem sieci parafialnej i zwiększającą się liczbą duchownych, powiększała się liczba sprawowanych Mszy św., a więc dostępności uczyty eucharystycznej. Niestety, mimo coraz łatwiejszego dostępu do Mszy św. nie zwiększała się równie dynamicznie liczba regularnie uczęszczających na nią wiernych. Wiele razy pasterz częstochowski pytał z niepokojem swoich diecezjan: „Gdzie zatem jest nasza wiara chrześcijańska, gdy tak łatwo nieraz lekceważymy tak wielką łaskę i tak zaszczytny obowiązek i bez słusznego powodu zaniedbujemy obecność na Eucharystii niedzielnej i świątecznej?”⁶⁰. Jednak nadzieją napawał fakt, że spośród praktykujących (*dominantes*) coraz większy procent stanowiła liczba systematycznie przystępujących do Komunii świętej (*communicantes*)⁶¹. Może to pozytywnie świadczyć o kondycji formacji eucharystycznej w Kościele częstochowskim. Sumienia wiernych były zresztą nieustannie formowane poprzez pasterskie nauczanie. Podkreślano konieczność głębokiego przeżywania Mszy św., biorąc w niej udział „razem z widzialną społecznością Kościoła, zgromadzoną wokół ołtarza”. Wskazywano, że nie może ono jednak ograniczać się tylko do obecności, ale powinno wynikać z żywej wiary w obecność Chrystusa

⁵⁸ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 1989 roku*, s. 272.

⁵⁹ Tenże, *Słowo na Boże Ciało 1985 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. 1/2, s. 75; por. Tenże, *List pasterski przed Bożym Ciałem 2005 roku*, tamże, s. 78-83.

⁶⁰ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2003 roku*, s. 331.

⁶¹ *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011. Rocznik statystyczny*, Warszawa 2014, s. 190-193.

w Słowie i Eucharystii⁶². Przypominano o skutkach nieobecności na Mszy św. w powodu własnego zaniedbania i braku poszanowania dla niej poprzez spóźnianie się, albo przedwczesne jej opuszczenie. „W naszej archidiecezji przy tak dużej liczbie kościołów parafialnych i kaplic eucharystycznych nikt zdrowy nie może się czuć zwolniony od tego obowiązku”⁶³. Ukazywano rolę dorosłych jako świadków wiary w Eucharystię dla młodszego pokolenia⁶⁴. Wskazywano na wielkie owoce przyjmowania i przeżywania sakramentu eucharystii, które obfitują w rozwoju własnej duchowości, prawidłowych postaw moralnych i otwartości na pomoc bliźnim, szczególnie tym najsłabszym⁶⁵.

Nawiązując do dziedzictwa bp. T. Kubiny, który pragnął, aby diecezja maryjna była przede wszystkim diecezją eucharystyczną i by Eucharystia stanowiła jej serce, abp Nowak zaczął realizować swój program eucharystyczny dla diecezji, jako głównej osi duszpasterstwa. Po trzeciej pielgrzymce św. Jana Pawła II do Ojczyzny, w czasie której odbywał się w dniach 8-14 czerwca 1987 r. II Krajowy Kongres Eucharystyczny pod hasłem „Do końca ich umiłował”⁶⁶, który zresztą miał swoją stację ogólnopolską także w Częstochowie, abp Nowak zainicjował lokalne kongresy eucharystyczne, stanowiące swoisty owoc papieskiej pielgrzymki i kongresu ogólnopolskiego. Miały one miejsce w tych miastach (poza Kłobuckiem), w których pierwsze takie kongresy zorganizował bp Teodor Kubina: Zawierciu (24.05.1987 r.), Sosnowcu (29.06.1987 r.), Wieluniu (13.09.1987 r.), Radomsku (17-20.09.1987 r.), Częstochowie (18.10.1987 r.) oraz Dąbrowie Górniczej (22.11.1987 r.). Siódmy kongres miał miejsce we Mstowie (15.05.1988 r.)⁶⁷. Owe kongresy wieńczyły uroczyste procesje po ulicach miast kongresowych⁶⁸. 8 grudnia 1987 r. zaprowadził abp S. Nowak w diecezji nieustanną adorację Najświętszego Sakramentu, która realizowała się poprzez podejmowanie całodobowego czuwania przy Chrystusie eucharystycznym przez kolejne parafie i wspólnoty zakonne w corocznym cyklu. Te wszystkie starania o rozwój kultu eucharystycznego stanowiły element wielkiej akcji duszpasterskiej: „Diecezja na kolanach przed Bogiem ukrytym w Najświętszym Sakramencie”⁶⁹. Ta forma kultu eucharystycznego, poprzez całodzienną lub wieczystą adorację Najświętszego Sakramentu⁷⁰ zaczęła obowiązywać od 1 stycznia 1988 r. Ponadto abp Nowak zaczął ustanawiać sanktuaria eucharystyczne – kaplice wieczystej adoracji w kościele

⁶² S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 2005 roku*, s. 343.

⁶³ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2003 roku*, s. 332.

⁶⁴ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2005 roku*, s. 343.

⁶⁵ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2003 roku*, s. 332.

⁶⁶ *II Krajowy Kongres Eucharystyczny*, CzWD 61 (1987), s. 237-266.

⁶⁷ Por. W. Właźlak, *Diecezjalne Kongresy Eucharystyczne*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 359 – 363.

⁶⁸ S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 20.

⁶⁹ Tamże, s. 19.

⁷⁰ M. Duda, *Abp Stanisław Nowak – curriculum vitae*, s. 19.

Najświętszego Serca Pana Jezusa w Sosnowcu⁷¹, w kościele NMP Anielskiej w Dąbrowie Górniczej⁷², w Częstochowie: archikatedra Świętej Rodziny (1997), sanktuarium narodowe na Jasnej Górze, kościół św. Jakuba Apostoła (2000), sanktuarium św. Józefa na Rakowie, sanktuarium św. Antoniego na Ostatnim Groszu, kościół św. Wojciecha na Tysiącleciu, kościół św. Apostołów Piotra i Pawła, kościół św. Jana Kantego (adoracja wieczysta), w pozostałych miejscowościach: kościół św. Mikołaja w Wieluniu (1986)⁷³, kościół św. Michała w Blachowni, kościół w Białej koło Częstochowy, kościół św. Marcina w Kłobucku, kościół św. Jakuba w Krzepicach, kościół św. Marii Magdaleny w Działoszynie, kościół NMP Królowej Polski w Radomsku, kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa w Radomsku, kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gorzkowicach (2006)⁷⁴, kościół Wniebowzięcia NMP w Pajęcznie, kościół Narodzenia NMP w Myszkowie, kościół św. Szymona i Judy Tadeusza w Żarkach (2002), kolegiata św. Apostołów Piotra i Pawła w Zawierciu oraz kościół Najświętszego Ciała i Krwi Pańskiej w Zawierciu⁷⁵. Kolejnym znakiem eucharystycznej akcji duszpasterskiej abp. Nowaka było nadanie wielu nowym kościołom i parafiom głównych miast diecezji tytułu „Najświętszego Ciała i Krwi Pańskiej”. Takie wezwanie zostało nadane kościołom w Częstochowie, Sosnowcu, Dąbrowie Górniczej, Zawierciu, Radomsku i Kłobucku⁷⁶.

5.3. SAKRAMENTY UZDROWIENIA

Sakramenty uzdrowienia, a więc sakrament pokuty i pojednania oraz namaszczenia chorych tworzą oraz umacniają to, co we wspólnocie Kościoła zostało rozpoczęte na drodze chrześcijańskiej inicjacji, ale wciąż jest niszczone przez grzech i cierpienie. Jak podaje Magisterium Kościoła trwamy wciąż w „naszym przybytku doczesnego zamieszkania” (2 Kor 5, 1), w świecie, w którym doświadczamy zła, grzechu i śmierci. Na tak trudnej drodze życia wiarą wciąż potrzebuje Bożego podtrzymania, umacniania i uzdrawiania, bowiem może ulec

⁷¹ S. Nowak, *Dekret zezwalający na codzienną adorację Najświętszego Sakramentu w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Sosnowcu*, CzWD 60 (1986), s. 152-153.

⁷² Tenże, *Dekret wprowadzający nieustanną adorację Najświętszego Sakramentu w kościele NMP Anielskiej w Dąbrowie Górniczej*, CzWD 62 (1988), s. 203.

⁷³ Tenże, *Dekret zezwalający na codzienną adorację Najświętszego Sakramentu w kościele Sióstr Bernardynek w Wieluniu*, CzWD 60 (1986), s. 66.

⁷⁴ Tenże, *Dekret ustanawiający kościół parafialny pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusowego w Gorzkowicach Sanktuarium Eucharystycznym oraz miejscem całodziennej adoracji Najświętszego sakramentu*, WACz 79 (2006) nr 6-7-8, s. 130-131.

⁷⁵ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 179.

⁷⁶ Tamże, s. 20.

osłabieniu, a nawet załamaniu. Kościół mocą Ducha Świętego obficie szafuje sakramenty uzdrowienia, które podtrzymują Lud Boży w drodze do nieba⁷⁷.

Kościół jako wspólnota nieustannie podąża drogą nawrócenia. Każdy grzech członka wspólnoty zadaje ranę całemu Kościołowi. Jednak dzięki sakramentalnej łasce przebaczenia, przez posługę szafarza spowiedzi świętej nawracający grzesznik zostaje przyjęty do komunii Kościoła, a tym samym odzyskany dla Chrystusa i Kościoła. Stąd też człowiek, zdając sobie sprawę ze swojej grzeszności, obiecując poprawę i pragnąc przemiany staje w prawdzie wobec Boga, samego siebie, ale też i wspólnoty Kościoła⁷⁸. „Ci (zaś), którzy przystępują do Sakramentu Pokuty, otrzymują od miłosierdzia Bożego przebaczenie zniewagi wyrządzonej Bogu i równocześnie dostępują pojednania z Kościołem, któremu grzesząc zadali ranę, a który przyczynia się do ich nawrócenia miłością, przykładem i modlitwą”⁷⁹. Kościół wciąż się odnawia (*Ecclesia semper reformanda*), a jego przemiana, jego reforma nie dzieje się tylko w wymiarze zewnętrznym, instytucjonalnym. Dokonuje się również, a raczej przede wszystkim w wymiarze duchowym, teologicznym⁸⁰. Trzeba odnowy Kościoła doszukiwać się w rzeczywistości nawrócenia osobistego, jak i całej wspólnoty w jej różnych wymiarach. Bez tego próba odnawiania Kościoła jest niemożliwa. Właśnie na tym tle konieczności nieustannego nawracania się i podejmowania pokuty sytuuje się dopiero sam sakrament pokuty i pojednania⁸¹. Szczególnie w tym wymiarze, przy takim pojmowaniu Kościoła, sakrament pokuty i pojednania posiada bardzo duże znaczenie w wymiarze eklezjalnym, w budowaniu wspólnoty Kościoła lokalnego jakim jest diecezja.

„Z grzechu może wyzwolić człowieka tylko Chrystus Odkupiciel. Tylko On swoimi zranionymi dłońmi może z człowieka zerwać grzech, jakby smutną zasłonę z jego oblicza, bo On za grzech zadośćuczynił i przybił go do Swego krzyża. Trzeba się więc osobiście spotkać z Chrystusem w sakramencie pokuty. Z największym naciskiem omówię te słowa: „W sakramencie pokuty!” (...). Chrystus ustanowił Kościół święty, a w nim sakramenty. Nie można dotknąć Odkupiciela i skorzystać z Jego miłosierdzia inaczej jak przez sakramenty. Nie załatwimy sobie tych spraw sami przed Bogiem w bezpośredniej z Nim rozmowie. Płacz serca, żal doskonały, gładzi grzechy tylko wtedy, gdy jest połączony z rzeczywistą wolą odbycia spowiedzi świętej. Normalną drogą odpuszczania grzechów jest ich szczere wyznanie przed

⁷⁷ KKK 1421.

⁷⁸ Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Reconciliatio et Paenitentia” po Synodzie Biskupów o pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie Kościoła*, Watykan 1984, nr 31.

⁷⁹ Tamże 30.

⁸⁰ K. Pawlina, *Znaki czasów Benedykta XVI i Franciszka jako znaki czasu dla Kościoła*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 103 (2013) nr 2, s. 84-87.

⁸¹ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 1988 roku*, s. 268.

kapłanem. Tak chciał Chrystus, skoro powiedział do Apostołów i ich następców: »Weźmijcie Ducha Świętego! Którym odpuscicie grzechy, są im odpuszczone, a którym zatrzymacie, są im zatrzymane« (J 20, 23). Kapłan mocą Bożą w imieniu Chrystusa odpuszcza grzechy. Klęcząc u krtek konfesjonału, spotykamy się rzeczywiście z Umęczonym Chrystusem. To On rękami i ustami spowiednika daje nam rozgrzeszenie⁸².

Abp Stanisław Nowak w swoim nauczaniu wielokrotnie podkreślał istotę pokuty i nawrócenia w życiu chrześcijańskim. Przypominał katechizmową naukę o co najmniej corocznej spowiedzi św. w okresie wielkanocnym. Nawoływał jednak do korzystania z tego sakramentu o wiele częściej, nie tylko w związku z popełnieniem grzechu ciężkiego. „Ze spowiedzi sakramentalnej korzystamy także, gdy nie popełniamy grzechów śmiertelnych; ale z racji na zdrowie sumienia potrzebujemy tego jedyne w swoim rodzaju spotkania z Jezusem Umęczonym i Zmartwychwstałym⁸³. Dalej Pasterz częstochowski ukazywał, że żal za grzechy ma być inspiracją do dobrych czynów, zrywem do zmiany postępowania i motywacją lepszego życia. Wskazywał również na wypełnienie wszystkich warunków dobrej spowiedzi oraz inspirował wiernych do motywów nawrócenia: „lepiej jest żałować z motywów szczerzej miłości do Boga Najlepszego Ojca, że się przyczyniło do śmierci Boga-Człowieka, że się zasmuciło Ducha Świętego obecnego w naszym sercu⁸⁴. Wskazywał na konieczność dawania świadectwa dla najmłodszych, aby chętnie i bez obaw przystępowali do spowiedzi świętej⁸⁵. Nazywał spowiedź świętą „drugim narodzeniem”, a sam akt „rzuceniem się w ramiona miłosiernego Ojca⁸⁶.

Równocześnie zachęcał: „Odkryjmy niczym drogocenną perłę nawrócenia sakrament pokuty⁸⁷. Szafowanie sakramentu spowiedzi św. w Kościele częstochowskim posiadało wiele wymiarów. Sakrament ten był sprawowany przede wszystkim w parafiach przed Mszami świętymi. W większych parafiach, gdzie posługiwała większa liczba księży, niekiedy spowiadano również podczas Mszy świętych, choć nie było to zgodne z duchem nauki soborowej, utrudniając wiernym pełne uczestnictwo w Eucharystii. Szczególnym dniem spowiedzi św. w parafiach był I piątek miesiąca, gdy kapłani nierzadko w większej liczbie i w dłuższym czasie udzielali tego sakramentu⁸⁸. „Drugie przykazanie: »Przynajmniej raz w roku przystąpić do sakramentu pokuty«. To przykazanie kościelne jest określeniem jakiegoś

⁸² Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1986 roku*, s. 259.

⁸³ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1996 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 297.

⁸⁴ Tamże, s. 299.

⁸⁵ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2004 roku*, s. 337.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1999 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 313.

⁸⁸ Tamże.

wielkiego minimum w korzystaniu z sakramentu przebaczenia grzechów i określa tylko granicę w dół, której nigdy człowiek podchodzący poważnie do swojego zbawienia nie powinien naruszyć. Właściwie z prawa miłości Boga i samego siebie, do sakramentu pokuty powinniśmy przystępować zawsze wtedy, kiedy sumienie wyrzuca nam, że popełniliśmy grzech ciężki, czyli śmiertelny. Dla człowieka w takim stanie jedyną deską ratunku jest w żalu i skrusze wyznać swój grzech na spowiedzi sakramentalnej. Jakaż to łaska rzucić się w ramiona miłosiernego Boga Ojca i otrzymać od Niego dla zasług męki i śmierci Jezusa, odpuszczenie grzechów. Każda sakramentalna spowiedź to jakby drugie narodzenie. Nie wiem wprost jakimi słowami, drodzy rodzice i dziadkowie, prosić Was, abyście sami często korzystali ze spowiedzi i też swoje dzieci do niego zachęcali”⁸⁹.

Wyjątkowym czasem szafowania łaski miłosierdzia w spowiedzi świętej był okres rekolekcji adwentowych, wielkopostnych oraz misji parafialnych. Wtedy to proboszcz parafii wyznaczał jeden lub w przypadku większych wspólnot więcej dni do spowiadania wiernych. Zapraszał przy tym innych duszpasterzy (najczęściej kapłanów kondekanalnych), aby większa liczba osób mogła w tym czasie przystąpić do sakramentu pokuty. Wiernym, szczególnie z parafii wiejskich dawało to również szeroką możliwość wyboru spowiednika⁹⁰. Jednak z czasem, frekwencja w naukach rekolekcyjnych, a więc także w spowiedzi rekolekcyjnej, zaczęła słabnąć. W wielu wspólnotach coraz mniejsza liczba wiernych przystępowała do tego sakramentu w wyznaczonym rekolekcjami czasie. Wydaje się, że mimo pogłębiania się takiego stanu rzeczy, wciąż w niewystarczający sposób próbuje przezwyciężyć się te negatywne tendencje.

Jednak w niektórych parafiach, z czasem dostosowywano dyżury spowiednicze do potrzeb wiernych i dawano możliwość spowiedzi także w ostatnie dni przed świętami. Dyżury spowiednicze były organizowane podczas czuwań *Triduum Sacrum*⁹¹. Również spowiadano w godzinach wieczornych⁹², organizując nawet całonocne dyżury spowiedzi połączone z adoracją Najświętszego Sakramentu⁹³.

Pojawiały się także różnego rodzaju idee pastoralne, aby dać wiernym możliwość spokojnego przystąpienia do tego sakramentu, często połączonego z rozmową duchową. Dlatego organizowano tzw. stały konfesjonał, wyznaczając codzienne godziny dyżurów duszpasterzy. W tym czasie każdy, bez zbędnego pośpiechu mógł wyznać swoje grzechy i

⁸⁹ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2004 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 337.

⁹⁰ KPK kan. 990.

⁹¹ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 2005 roku*, s. 346.

⁹² Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2007 roku*, s. 356.

⁹³ https://nockonfesjonalow.pl/press/Noc-Konfesjonalow-100--materialy_683 (12.02.2021)

otrzymać stosowną, dłuższą naukę. Takie dyżury spowiednicze funkcjonowały w wielu parafiach m.in. w parafii archikatedralnej, w parafii św. Zygmunta w Częstochowie (tzw. konfesjonał młodych), czy w parafii św. Piotra i Pawła w Zawierciu. Ponadto spowiadano w domach chorych i w szpitalnych salach tych wiernych, którzy nie mogli do tego sakramentu przystąpić w kościele.

Szczególnym miejscem sprawowania sakramentu pokuty i pojednania było sanktuarium Narodu Polskiego na Jasnej Górze. Tam też do spowiedzi św. wierni mogli przystępować właściwie cały dzień. Z czasem, dla utrzymania szczególnego klimatu wyciszenia, paulini zorganizowali specjalną Kaplicę Pojednania z zamkniętymi, klimatyzowanymi konfesjonałami, która służyła wyłącznie do potrzeb sakramentu spowiedzi i udzielania po niej Komunii świętej⁹⁴. Przy kapitułach katedralnej i kolegiackich istniała również instytucja kanonika penitencjarza, wyznaczonego lub wybranego jednego z członków kapituły, który mógł spowiadać i rozgrzeszać osoby, które dopuściły się grzechów zastrzeżonych władzy biskupa.

W nauczaniu pasterskim do diecezjan niejednokrotnie wybrzmiewała nauka o sakramencie namaszczenia chorych. Abp Nowak przypominał, że sakrament ten, który w przekonaniu wielu, szczególnie starszych, przysługiwał wiernym raz tylko w obliczu zbliżającej się śmierci dziś, Kościół, dzięki soborowym reformom, daje o wiele częściej, w różnych chorobach, a nawet w tej samej chorobie w różnych stanach jej nasilenia⁹⁵.

„Sakrament Namaszczenia Chorych jest nam dany, abyśmy umieli cierpieć z Chrystusem dla Boga. Dzięki niemu człowiek odnajduje sens swego cierpienia, pokój duszy, a nawet czasem odzyskuje zdrowie”⁹⁶. Zrozumienie mocy tego sakramentu przewyciężało ludzkie obawy, które nie pozwalały o niego poprosić. Tych nie brakowało, co zauważał Pasterz częstochowski bolejąc nad zaniedbaniami w tym względzie. Wiele osób umierało bez sakramentów świętych. Wzywał więc abp Nowak diecezjan, aby zapewnienie sakramentów uzdrowienia było znakiem ich wielkiej miłości do chorego, nie mogącej ograniczyć się tylko do paradnego pogrzebu, który nie zmieni stanu duszy zmarłego. Niestety dziś praktyka duszpasterska pokazuje, że ta negatywna tendencja nie została przewyciężona, ale jeszcze się pogłębia. Ponadto duszpasterze w parafiach często przypominali wiernym, aby w obliczu ciężkiej choroby, czy też zagrożenia życia kogoś bliskiego z rodziny bądź sąsiedztwa, nie bali

⁹⁴ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 2007 roku*, s. 356.

⁹⁵ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1994 roku*, s. 291.

⁹⁶ Tenże, *List pasterski na Adwent 1995 roku*, s. 54.

się wezwać kapłana z posługą do domu, wbrew zabobonnym obawom lub lękiem przed negatywnymi odczuciami otoczenia⁹⁷.

Sakrament namaszczenia chorych był sprawowany w (archi)diecezji częstochowskiej w wieloraki sposób. Przede wszystkim poprzez posługę duszpasterzy parafialnych, pozostających w gotowości dla swoich wiernych będących w chorobie czy niebezpieczeństwie śmierci. W wielu parafiach księża udostępniali w widocznym miejscu, z czasem także na stronach internetowych parafii, swoje prywatne numery telefonu bądź numer telefonu parafialnego, pod którym stale dyżurował kapłan, aby w razie nagłej potrzeby, o dowolnej porze, wierni mogli wezwać go do chorego z sakramentem uzdrowienia. Niejednokrotnie wierni sami prosili o ten sakrament w kościele parafialnym i tam też go otrzymywali.

Jednak z racji specyfiki posługi, miejscem, gdzie najczęściej szafowano namaszczenie chorych były szpitale, zakłady lecznicze, domy opieki i hospicja położone w różnych miejscach diecezji. Sakrament chorych, jak również sakrament spowiedzi i Eucharystię sprawowano nie tylko w kaplicach szpitalnych, ale również w salach chorych, do których kapelan udawał się z codzienną posługą. Stwarzało to okazję do wielu spotkań duszpasterskich i rzeczywiście owocowało niezliczoną ilością nawróceń osób, które w spotkaniu z chorobą dostrzegały swoje braki w relacji z Bogiem. Naprzeciw ich trudnościom wychodził kapłan z orędziem Dobrej Nowiny o Chrystusie, który jest najlepszym Lekarzem duszy i ciała. W czasie rządów pasterskich abp. Nowaka nie było na terenie (archi)diecezji częstochowskiej takiego ośrodka szpitalnego bądź opiekuńczego, który nie miałby swojego duchowego opiekuna.

Większe placówki szpitalne posiadały duszpasterza oddelegowanego wyłącznie do służby chorym. Takie kapelanie funkcjonowały w szpitalach wojewódzkich i miejskich Częstochowy, w szpitalu w Zawierciu, Radomsku i Wieluniu, wcześniej, przed podziałem diecezji również w szpitalach Zagłębia Dąbrowskiego i w Wieruszowie. W mniejszych szpitalach i domach pomocy opiekę duchową sprawowali duszpasterze parafii, na terenie której znajdowała się placówka.

Sakrament namaszczenia był udzielany także większej liczbie wiernych podczas uroczystych Mszy św. organizowanych dwukrotnie w ciągu roku specjalnie dla chorych, niepełnosprawnych, cierpiących i starszych wiekiem. Wydarzenia te odbywały się 11 lutego z okazji Międzynarodowego Dnia Chorych na szczeblu diecezjalnym oraz we wrześniu z racji święta Podwyższenia Krzyża Świętego w dekanatach (archi)diecezji. Tym uroczystym celebrom zakończonym indywidualnym błogosławieństwem Najświętszym Sakramentem

⁹⁷ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1994 roku*, s. 291.

(tzw. z Lourdes) i możliwością przyjęcia sakramentu namaszczenia przewodniczył pasterz diecezji i biskupi pomocniczy⁹⁸. Po Mszy św. chorych i starszych zapraszano jeszcze na krótką agapę.

5.4. SAKRAMENTY BUDUJĄCE KOMUNIE

Dla budowania, trwania i rozwoju rzeczywistości wspólnotowej w Kościele dane są kapłaństwo i małżeństwo, jako sakramenty budujące komunie. Ci wierni, którzy przyjęli już łaskę sakramentów wtajemniczenia zostają konsekrowani do szczególnej służby budowania Bożego ładu we wspólnotach, do których powołuje ich Bóg. Dobrze wypełnione powołanie prowadzenia drogą zbawienia tych, którzy należą do powierzonej im wspólnoty, przyczynia się do ich osobistego zbawienia⁹⁹.

Dzięki sakramentowi święceń na świecie wciąż realizowana jest posługa apostołska¹⁰⁰. Obdarowany łaską tego sakramentu znajduje się w podwójnej relacji do tajemnicy Boga w Trójcy Świętej i tajemnicy Kościoła. Wiążąca jest jednak relacja kapłana do Chrystusa, którego ma być on przejrzystym i żywym obrazem. Odniesienie do Chrystusa stanowi bezpośredni warunek zrozumienia kapłaństwa hierarchicznego¹⁰¹. Sakrament święceń uprawnia i obliguje do służby w rzeczywistości Kościoła poprzez sprawowanie sakramentów – widzialnych znaków niewidzialnej łaski płynących od Chrystusa zmartwychwstałego. Kapłańska posługa jest w pełni związana z istnieniem Kościoła od samego jego początku. Otrzymując sakrament święceń kapłan zostaje posłany do konkretnej wspólnoty, nie przestając być sługą Chrystusa w całym Kościele powszechnym. Wspólnota bowiem bez kapłaństwa nie byłaby w pełni Kościołem¹⁰². Dlatego też niezwykle ważną częścią każdego Kościoła lokalnego, jakim jest diecezja, jest jego prezbiterium¹⁰³.

W rozdziale poświęconym kapłanom w Kościele częstochowskim Synod Diecezji Częstochowskiej wykazuje troskę o wzbudzanie powołań kapłańskich. Choć ówczesny czas obfitował w wielość kandydatów do kapłaństwa, nie przestawano wzywać do modlitwy i szukać nowych sposobów pozyskiwania „robotników do winnicy Pańskiej”¹⁰⁴. Przypomniano doniosłą rolę Wyższego Seminarium Duchownego w formacji i kształceniu filozoficzno-

⁹⁸ Tenże, *Słowo na Dzień Chorego 1999 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 547.

⁹⁹ KKK 1535.

¹⁰⁰ KKK 1536.

¹⁰¹ PDV 13-15.

¹⁰² M. Duda, *Myśląc parafia*, s. 300.

¹⁰³ PDV 16-18.

¹⁰⁴ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 177-179.

teologicznym alumnów¹⁰⁵. Wskazano też na wyjątkowość działalności Niższego Seminarium Duchownego w procesie dojrzewania powołania na jego wczesnym etapie¹⁰⁶. Wreszcie ukazano zadania kapłanów we wspólnocie Kościoła. Żyjąc w świecie powinni pamiętać, że do tego świata nie należą. Dlatego też wypełniając z radością przyrzeczenia posłuszeństwa, czystości i modlitwy, powinni z oddaniem służyć powierzonej swojej opiece częście Ludu Bożego. Winni również nieustannie pogłębiać swoją pobożność oraz wiedzę¹⁰⁷.

Wielką troską Kościoła powszechnego, a więc i staraniem Kościoła częstochowskiego była żarliwa modlitwa o łaskę powołań kapłańskich. Czwarty biskup częstochowski poprzez całą swoją posługę nawoływał do nieustannej modlitwy o powołania i działań pastoralnych w tym kierunku. To wołanie wybrzmiewało w pasterskim nauczaniu, szczególnie w ostatnim jego okresie, gdy w seminarium duchownym formowało się coraz mniej kleryków. Zachęcał do wzmożonej modlitwy wspólnotowej, szczególnie podczas nabożeństw majowych, czerwcowych i październikowych oraz modlitwy indywidualnej w intencji powołań. Pierwszoczwartkowe modlitwy powołaniowe nakazał rozszerzyć na wszystkie czwartki miesiąca, kiedy to podczas godziny adoracji proponował odmówić Litanię do Chrystusa Arcykapłana, dziesiątek różańca i Koronkę do Bożego Miłosierdzia¹⁰⁸. Nakazany przez synod ośrodek i dzieło powołań, który istniał już w okresie pasterzowania bp. S. Bareły¹⁰⁹, odnowił abp S. Nowak w 1993 roku¹¹⁰, a z okazji ogłoszonego przez Ojca św. Benedykta XVI Roku Kapłańskiego w 2009 roku, wznowił jego istnienie jako Duszpasterstwo Powołań Archidiecezji Częstochowskiej¹¹¹. W jego ramach miało na nowo funkcjonować Apostolstwo Modlitwy o powołania, „Seminarium w diasporze” przeznaczone dla zainteresowanych wstąpieniem do seminarium oraz Wspólnota Przyjaciół Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej¹¹². Niewątpliwie znakiem troski o powołania i świętość duchownych było

¹⁰⁵ Tamże, s. 181-183.

¹⁰⁶ Tamże, s. 186.

¹⁰⁷ Tamże, s. 187-193.

¹⁰⁸ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 2009 roku*, s. 110.

¹⁰⁹ APMD, sygn. brak. M. Duda, *Troska o powołania konsekrowane w łonie wspólnoty diecezjalnej. Plenarne posiedzenie Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej. Częstochowa 22.10.1988.*

¹¹⁰ S. Nowak, *Dekret wznawiający działalność Dzieła i Ośrodka Powołań Duchownych w Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 67 (1993), s. 219-220.

¹¹¹ Tenże, *Dekret wznawiający Duszpasterstwo Powołań Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 83 (2009) nr 3-4, s. 59; por. <https://www.ekai.pl/czestochowa-powstalo-apostolstwo-modlitwy-o-powolania-i-wspolnota-przyjaciol-wsd/> (20.05.2021).

¹¹² S. Nowak, *List pasterski na Wielkanoc 2009 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 475.

powołanie diecezjalnego sanktuarium kapłańskiego pw. św. Jana Marii Vianney'a w Czeladzi-Piaskach¹¹³ oraz w Mzykach¹¹⁴.

Jednocześnie ważnym miejscem wzrostu i przygotowania drogi powołania w życiu młodego człowieka było Niższe Seminarium Duchowne, które działało nieprzerwanie od 1951 roku. W strukturze publicznego liceum ogólnokształcącego z internatem, młodzież męska nie tylko zdobywała wiedzę ogólną, ale również pogłębioną wiedzę katechizmową, jednakże przede wszystkim rozwijała swoją duchowość. W czasach rządów abp. Nowaka, dzięki staraniom ówczesnego rektora, ks. Stanisława Urbańskiego, przywrócono szkole prawo przeprowadzania państwowych egzaminów maturalnych¹¹⁵. Ponadto w okresie zarządzania szkołą przez ks. S. Urbańskiego podjęto szereg prac remontowych i budowlanych, które znacząco poprawiły warunki nauki i formacji licznych uczniów Niższego Seminarium¹¹⁶. Kolejnymi rektorami NSD byli ks. Andrzej Oleś i ks. Jerzy Bielecki. Warto dodać, iż Niższe Seminarium dawało co roku kilkunastu kandydatów do formacji kapłańskiej w seminariach diecezjalnych i zakonnych¹¹⁷.

Miejscem bezpośredniego przygotowania do sakramentu święceń jest wyższe seminarium duchowne. Do 1991 roku kandydaci do kapłaństwa formowali się i studiowali w Krakowie przy ul. Bernardyńskiej w Częstochowskim Seminarium Duchownym. Myśl już drugiego biskupa częstochowskiego Zdzisława Golińskiego, aby seminarium znajdowało się w stolicy diecezji zrealizowała się za rządów abp. Stanisława Nowaka¹¹⁸. Budowa gmachu seminarium była wielką inwestycją, w którą zaangażowana była cała wspólnota diecezjalna¹¹⁹. Od 1991 roku, gdy św. Jan Paweł II podczas swojej pielgrzymki do Częstochowy dokonał poświęcenia gmachu, wypowiedziawszy znamienne słowa: „tutaj w szkole Maryi mają wzrastać kapłani na miarę XXI wieku”, zaczęli formować się i studiować kandydaci do święceń¹²⁰.

¹¹³ Sanktuarium św. Jana Marii Vianney'a w diecezji częstochowskiej 6.10.1986, CzWD 61 (1987), s. 28.

¹¹⁴ S. Nowak, *Dekret uznający kościół filialny pw. św. Jana Marii Vianney'a w Mzykach sanktuarium tego świętego*, WACz 83 (2009) nr 7-8, s. 19.

¹¹⁵ S. Urbański, *Lata 1980-1984*, w: J. Związek, *Dzieje Niższego Seminarium w Częstochowie*, Częstochowa 2002, s. 185.

¹¹⁶ Tamże, s. 188.

¹¹⁷ S. Stępnik, *Absolwenci Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, w: *Pielegnować ziarno powołania kapłańskiego*, s. 263-265.

¹¹⁸ S. Nowak, *Dekret przenoszący Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Częstochowskiej z Krakowa do Częstochowy*, WACz 66 (1992), s. 36-37.

¹¹⁹ Tenże, *Słowo prośby o pracę przy budowie Seminarium Duchownego w Częstochowie*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 485-486.

¹²⁰ Jan Paweł II, *Przemówienie podczas poświęcenia Wyższego Częstochowskiego Seminarium Duchownego*. Częstochowa 15.08.1991, CzWD 65 (1991), s. 298-300; S. Nowak, *Przemówienie podczas poświęcenia Wyższego Częstochowskiego Seminarium Duchownego*. Częstochowa 15.08.1991, tamże, s. 297-298.

Studia filozoficzno-teologiczne w seminarium trwały 6 lat i kończyły się obroną pracy magisterskiej. Tytuł taki uzyskiwała zdecydowana większość absolwentów seminarium¹²¹. Zwieńczeniem formacji seminaryjnej były święcenia diakonatu i prezbiteratu. W czasie pobytu w seminarium klerycy otrzymywali w sposób uroczysty strój duchowny oraz posługi lektoratu i akolitatu. Proces wychowania do posługi kapłańskiej przebiegał w seminarium w czterech wymiarach formacji ludzkiej, duchowej, intelektualnej i pastoralnej. Formacja pastoralna alumnów w formie praktyk duszpasterskich w latach 1996-2003 odbywała się innowacyjną metodą warsztatów pastoralnych prowadzonych przez ks. M. Dudę¹²².

Niewątpliwie ważnym wydarzeniem w historii całej (archi)diecezji był jubileusz 75-lecia istnienia Wyższego Seminarium Duchownego. Wydarzenie, nad którego przebiegiem czuwał ówczesny rektor, ks. Włodzimierz Kowalik miało wyjątkowo uroczysty charakter¹²³.

W dziele wychowania przyszłych duchownych uczestniczyli wykładowcy duchowni i świeccy na czele z moderatorami. Do grona moderatorów zewnętrznych należeli rektor, wicerektor, prefekt studiów, prefekt alumnów oraz prokurator (dyrektor administracyjny). Moderatorami wewnętrznymi byli ojcowie duchowni. Funkcję rektora w czasie pasterzowania abpa Nowaka pełnili: ks. Jan Związek (1985-1992), ks. Antoni Tronina (1992-1994), ks. Jan Wątroba (1994-2000), ks. Włodzimierz Kowalik (2000-2008)¹²⁴, ks. Andrzej Przybylski (2008-[2011]-2015).

Przez wszystkie dwadzieścia siedem lat posługi abp. Nowaka rokrocznie odbywały się święcenia kapłańskie. W wigilię uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego miały miejsce święcenia kapłańskie w stopniu diakonatu. Odbywały się w wybranym kościele (archi)diecezji, który był kościołem parafialnym jednego z kandydatów do święceń. Taka uroczystość stawała się nie tylko wyjątkowym, zazwyczaj niepowtarzalnym świętem danej wspólnoty, ale miała także charakter powołaniowy, poprzez który niewątpliwie oddziaływała na stojących przed wyborem swojego powołania ludzi młodych. Z kolei w wigilię uroczystości Zesłania Ducha Świętego w archikatedrze częstochowskiej odbywały się święcenia kapłańskie w stopniu prezbiteratu. Ponadto, pojedynczy alumni, którzy z różnego rodzaju powodów nie mogli być święceni wraz ze swoim rocznikiem otrzymywali sakrament bądź to w kościele seminaryjnym bądź w innej świątyni.

¹²¹ W. Kowalik, *Przemówienie Rektora*, w: *Jubileusz 75-lecia WSD w Częstochowie*, WACz 75 (2001) nr 10, s. 14.

¹²² *Duszpasterstwo a wyzwania XXI wieku*, red. J. Ostrowski, Kielce 2001, s. 149-150.

¹²³ *Jubileusz 75-lecia WSD w Częstochowie*, WACz 75 (2001) nr 10, s. 12.

¹²⁴ J. Związek, *Wyższe studia teologiczne w archidiecezji częstochowskiej*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko*, s. 67.

Niewątpliwie wielkim świętem dla całej diecezji były ogłoszenia i święcenia biskupów pomocniczych dla Kościoła częstochowskiego. Za rządów abp. Nowaka (archi)diecezja przeżywała dwa takie wydarzenia. Pierwsze miało miejsce w 1993 r., gdy biskupem pomocniczym ogłoszony został ks. Antoni Długosz¹²⁵, dotychczasowy dyrektor Archidiecezjalnego Kolegium Teologicznego i wykładowca katechetyki. Święcenia tego biskupa-nominata odbyły się w Rzymie, z rąk Jana Pawła II w bazylice św. Piotra 6 stycznia 1994 roku¹²⁶, natomiast uroczysta inauguracja jego posługi biskupiej odbyła się 2 lutego 1994 roku w bazylice archikatedralnej¹²⁷. Drugie dokonało się w jubileuszowym roku 2000, gdy do trzeciego stopnia święceń został wybrany dotychczasowy rektor Seminarium Duchownego, ks. Jan Wątroba. Jego święcenia odbyły się 20 maja 2000 r. już w archikatedrze Świętej Rodziny w Częstochowie, co na przestrzeni posługi abpa Nowaka było jedynym tego typu wydarzeniem¹²⁸. Uroczystość święceń biskupich była niewątpliwie nie tylko wielkim świętem diecezji, ale i ważną katechezą dla młodych alumnów. Apostolskość Kościoła jest bowiem jednym z jego fundamentów, a biskupi jako następcy apostołów stają się gwarantami ciągłości prawowiernej nauki, która płynie od Piotra.

Abp Nowak podczas różnego rodzaju spotkań z kapłanami, a także w specjalnie do nich skierowanym słowie usilnie zachęcał do podjęcia stałej formacji, która jest niezbędna dla prawidłowego kształtowania i rozwijania otrzymanego w dniu święceń sakramentu. Arcybiskup podkreślał, że „kapłan jest poniekąd współzbawicielem świata z Chrystusem”¹²⁹. To niezwykle poważne określenie roli duchownego nakłada równie poważne obowiązki. Także od jego osobistej świętości – od wiary, gorliwości, dobrego wykorzystania otrzymanych talentów, energii i entuzjazmu w rzeczywistości Kościoła zmierzającego ku Zbawieniu zależy bardzo dużo. Osoba kapłana wpływa jednak na losy świata i poszczególnych ludzi nie tylko przez to, ale przede wszystkim przez modlitwę i ofiarowanie samego siebie Bogu. Dlatego niezbędna jest nieustanna troska o swoje życie wiarą i potrzeba stałej formacji, szczególnie w czasach tak wielu pokus i ataków spraw tego świata, które nierzadko wykluczają potrzebę zwrócenia się do wewnątrz¹³⁰. Kapłani (archi)diecezji częstochowskiej otoczeni byli

¹²⁵ Jan Paweł II, *Bulla nominacyjna dla biskupa Antoniego Józefa Długosza*, WACz 68 (1994) nr 1, s. 3.

¹²⁶ *Officium de Liturgicis Celebracionibus Summi Pontificis*, WACz 68 (1994) nr 1, s. 13-14.

¹²⁷ *Uroczystość inauguracji i posługi biskupiej J.E. Księdza Biskupa Antoniego Józefa Długosza w Archidiecezji Częstochowskiej w dn. 2 lutego 1994 r. w Bazylice Archikatedralnej w święto Ofiarowania Pańskiego*, WACz 68 (1994) nr 1, 15-23.

¹²⁸ *Nominacja i święcenia biskupie ks. prał. dr. Jana Wątroby, biskupa tytularnego Bisica i biskupa pomocniczego archidiecezji częstochowskiej*, WACz 74 (2000), nr 5-6, s. 3-23.

¹²⁹ S. Nowak, *List do moich kapłanów o formacji stałej*, Częstochowa 1996, s. 5; por. M. Duda, *Stać formacja Kapłanów w Archidiecezji Częstochowskiej. Projekt programu opracowany na podstawie Adhortacji apostolskiej Ojca św. Jana Pawła II „Pastores dabo vobis”*, Olsztyn k/Częstochowy 1994.

¹³⁰ Tamże.

formacyjną troską właściwie przez całość swojego kapłańskiego życia. Szczególną formację pod okiem wychowawców seminaryjnych otrzymywali neoprezbiterzy. Kolejną grupą duchownych z własnym opiekunem byli księża od 2 do 5 roku kapłaństwa, następną od 6 do 10, od 11 do 20, od 21 do 30¹³¹, powyżej 30 roku kapłaństwa oraz księża emeryci. Swoich duszpasterzy mieli także księża wykładowcy Seminarium Duchownego i Instytutu Teologicznego oraz księża studiujący stacjonarnie na różnych uczelniach. Duszpasterze ci byli zobowiązani do szczególnej troski o swoje roczniki, wyrażającej się m.in. w gotowości pomocy w sprawach duchowych oraz organizowaniu rekolekcji i dni skupienia tymże¹³².

W roku 2007 powstało w ramach Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie Podyplomowe Studium Pastoralne dla Kapłanów, które działało w trzech sekcjach: A (neoprezbiterów), B (od 2 do 5 roku kapłaństwa – studium wikariuszowskie) i C (od 6 do 10 roku kapłaństwa – studium proboszczowskie)¹³³, które wpisywały się w zakres formacji stałej duchowieństwa. W ramach studium przeprowadzane były różnego rodzaju wykłady teologiczne, ćwiczenia i warsztaty pastoralne. Studium to kończyło się egzaminem, a w zamierzeniu studium proboszczowskie dawało możliwość samodzielnego prowadzenia wspólnoty parafialnej¹³⁴.

Kościół partykularny gromadzi w sobie rodziny jako Kościoły domowe. Przyszłość Kościoła opiera się więc na wierności rodzin budowanych i rozwijanych na fundamencie sakramentu małżeństwa. Małżeństwo jako sakrament staje się łaską nie tylko dla dwojga ludzi, którzy pragną w obliczu wzajemnej miłości go zawrzeć, ale i dla całej wspólnoty. Dobrze przeżywane małżeństwo tworzy zdrową rodzinę, która buduje Kościół, wzmacnia go i odnawia. Codzienne życie sakramentalnymi przyrzeczeniami jest najprostszym i najpiękniejszym świadectwem Dobrej Nowiny i środkiem do ewangelizacji. Co więcej, gdy tak realizowane małżeństwo buduje wspólnotę, to również wspólnota – Kościół, buduje małżeństwo¹³⁵. Małżonkowie, dzięki sakramentowi otrzymują zadanie i przywilej działalności w imieniu Chrystusa wobec tych, którym powierzono ich pieczy. Dlatego do ich obowiązków należy wychowanie w duchu nauki Kościoła swojego potomstwa, towarzyszenie im i dawanie

¹³¹ Pierwotnie dwie grupy od 11 do 20 oraz od 21 do 30 roku kapłaństwa stanowiły jeden cykl formacyjny, dopiero w 1999 abp Nowak na bazie doświadczeń pasterskich rozdzielił ten cykl na dwie grupy. Zob. *Dekret o podziale na dwie grupy formacyjne księży między 11. a 30. rokiem kapłaństwa*, WACz 73 (1999) nr 11-12, s. 40.

¹³² S. Nowak, *List do moich kapłanów o formacji stałej*, Częstochowa 1996.

¹³³ P. Wolnicki, *Powstanie Instytutu Teologicznego w Częstochowie w świetle dokumentacji archiwalnej*, „Ziemia Częstochowska” 37 (2011), s. 171-192.

¹³⁴ AWIT, sygn. brak. S. Nowak, *Dekret erygujący Podyplomowe Studium Pastoralne dla Kapłanów*; AWIT, sygn. brak. Tenże, *Regulamin Podyplomowego Studium Pastoralnego dla Kapłanów*, 8.09.2007; M. Duda, *List Rektora do księży 2.04.2008*, tamże.

¹³⁵ Jan Paweł II, *List do rodzin*, Watykan 1994, nr 2.

świadczenia w wierze, kształtowanie moralności chrześcijańskiej, ochrona przed zgubnymi ideologiami, przygotowanie do dorosłego życia poprzez rozropne wprowadzanie we wspólnotę życia społecznego i duchowego oraz wychowanie do wzajemnej solidarności¹³⁶. Tak przyjęta i rozwijana łaska sakramentu małżeństwa rozwija Kościół, bowiem w naturalny sposób promieniuje też na pozostałe rodziny, często borykające się z wieloma problemami, jak również na innych, szczególnie starszych, chorych i opuszczonych¹³⁷.

W Kościele częstochowskim, za posługi abp. S. Nowaka dużo uwagi poświęcano właściwemu przygotowaniu, celebrowaniu i przeżywaniu sakramentu małżeństwa. Sam pasterz w swoim nauczaniu zwracał uwagę na świętość przymierza małżeńskiego, które ma czerpać wzór od Rodziny Nazaretańskiej¹³⁸. Ukazywał, że choć małżonkowie są „dwojgiem w jednym ciele”, to przez fakt sakramentu Jezus jest obecny w ich miłości¹³⁹. Wskazywał również na konieczność stałego odnawiania małżeńskiej przysięgi w codzienności życia wspólnego, które będzie promieniować na Kościół domowy i powszechny¹⁴⁰.

Dostrzegał też pasterz częstochowski problemy współczesności w kontekście małżeństwa i rodziny. Stawał w otwartości wobec osób żyjących w powtórnych związkach, które ze względów kanonicznych nie mogą zawrzeć sakramentu małżeństwa, nazywając ich praktyki religijne przybliżaniem się do Boga¹⁴¹. Zorganizowane zostało w (archi)diecezji nawet specjalistyczne duszpasterstwo związków niesakramentalnych prowadzące comiesięczne spotkania z Mszą świętą¹⁴².

Widział też abp Nowak zagrożenia dla świętości małżeństwa, tego wszystkiego co naruszało łaskę sakramentalną. Wymieniał wśród nich „laicyzm odbierający zwyczajnemu życiu charakter religijny”, płytciznę, poczucie pustki, seksualizm, brutalizm¹⁴³, nieczystość, pożądlivość, antykoncepcję¹⁴⁴, alkoholizm i narkomanię¹⁴⁵. W celu zaradzenia tym problemom zalecał, aby każda parafia zorganizowała Tydzień Katolickiej Rodziny w związku z Archidiecezjalnym Kongresem Rodziny w 1994 roku¹⁴⁶. Organizowano różnego typu konferencje i sympozja dotyczące troski o rodzinę i małżeństwo. Warte wyszczególnienia jest

¹³⁶ FC 71.

¹³⁷ J. Wilk, *Duszpasterstwo rodzin w świetle Adhortacji Jana Pawła II „Familiaris consortio” ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji Kościoła Częstochowskiego*, CzWD 58 (1984), s. 61-72.

¹³⁸ S. Nowak, *List pasterski na Boże Narodzenie 2000 roku*, s. 174.

¹³⁹ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2008 roku*, s. 205.

¹⁴⁰ Tenże, *Życzenia kolędowe w roku 1993/1994*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 224.

¹⁴¹ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2006 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 350.

¹⁴² *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2011*, s. 79.

¹⁴³ S. Nowak, *List pasterski na Boże Narodzenie 2006 roku*, s. 195.

¹⁴⁴ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1990 roku*, s. 392.

¹⁴⁵ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1994 roku*, s. 406.

¹⁴⁶ Tamże.

symposium pt. „Otoczmy troską życie”, które zostało zorganizowane w 40 rocznicę ogłoszenia encykliki papieża Pawła VI „*Humanae vitae*” oraz 25 rocznicy przedstawienia Karty Praw Rodziny¹⁴⁷. Karta Praw Rodziny powstała na życzenie wyrażone przez Synod Biskupów w 1988 r. poświęcony zadaniom rodziny we współczesnym świecie (proposito 42). Papież Jan Paweł II w *Familiaris Consortio* (nr 46) podjął to życzenie synodu i zobowiązał Stolicę Apostolską do jej opracowania

Przygotowanie do sakramentu małżeństwa miało poważny, wieloetapowy charakter. Przygotowanie dalsze odbywało się już od wczesnej młodości, poprzez wzrastanie dziecka w środowisku swojej rodziny, wpatzonego w przykład miłości małżeńskiej rodziców. Miała to być pierwsza i najpiękniejsza katecheza o małżeństwie. Kolejnym etapem było przygotowanie bliższe, które dokonywało się poprzez cykl katechez o małżeństwie i rodzinie. Przeznaczony był ów cykl dla młodzieży, która przystąpiła już do sakramentu bierzmowania. Bezpośrednim etapem przygotowania był czas, w którym narzeczeni zdecydowali się na zawarcie małżeństwa¹⁴⁸. Takie przygotowanie, zwane w diecezji PRE-KANAMI odbywało się w ośrodkach duszpasterstwa rodzin zorganizowanych na szczeblu dekanalnym. Dawało to możliwość łatwego dotarcia na spotkania parom narzeczeńskim przy zachowaniu odpowiedniego poziomu nauk, dzięki zaangażowaniu osób kompetentnych, najczęściej absolwentów Archidiecezjalnego Studium Życia Rodzinnego.

Wydana przez arcybiskupa metropolitę częstochowskiego „Instrukcja w sprawie małżeństw zawieranych na terenie Archidiecezji Częstochowskiej” dawała precyzyjne wskazania dla duszpasterzy w sprawie bezpośredniego przygotowania i zawarcia tego sakramentu od strony kanonicznej. Instrukcja podkreślała, że miejscem własnym zawarcia sakramentu jest parafia którejś ze stron, przy czym wobec woli złożenia przysięgi małżeńskiej w innym kościele, duszpasterze powinni wydać taką zgodę. Wskazywała też na potrzebę odpowiedniego przygotowania. Wspomniana Instrukcja nakazywała duszpasterzom zbadać możliwość narzeczonych przystąpienia do tego sakramentu, zdobyć przekonanie o ich zgodzie z nauczaniem Kościoła oraz obowiązywała do przeprowadzenia rozmów duszpasterskich¹⁴⁹.

W (archi)diecezji częstochowskiej widziano potrzebę formacji małżeństw na każdym etapie ich wspólnotowego życia. Młode małżeństwa otrzymały już w 1989 r. dedykowane im duszpasterstwo KANA, gdzie mogły znaleźć nie tylko pomoc duchową, ale również potrzebne

¹⁴⁷ Zob. <https://www.ekai.pl/czestochowa-symposium-nt-encykliki-humanae-vitae-i-karty-praw-rodziny/> (12.08.2021)

¹⁴⁸ M. Duda, *Parafia – kawalek nieba*, s. 67.

¹⁴⁹ S. Nowak, *Instrukcja w sprawie małżeństw zawieranych na terenie Archidiecezji Częstochowskiej 15.05.2009*, WACz 83 (2009) nr 5-6, s. 122-131.

wsparcie w rozwiązywaniu różnych problemów wspólnego życia¹⁵⁰. Małżeństwa i rodziny na różnych odcinkach wspólnego życia zachęcano do wstępowania do różnorodnych grup duszpasterskich i formacyjnych: Ruchu Światło-Życie (Domowego Kościoła), Drogi Neokatechumenalnej, Focolari, „Komunia i Wyzwolenie”,¹⁵¹ Stowarzyszenie Rodzin Katolickich¹⁵², czy też do rozwoju wrażliwości na bliźniego poprzez działania charytatywne.

5.5. KULT POZASAKRAMENTALNY

Kult dokonuje się w sposób doskonały w osobie Jezusa Chrystusa, Najwyższego i Wiecznego Kapłana. W nim zanurzeni wszyscy ochrzczeni zostali powołani do oddawania chwały Bogu i uczestnictwa w działaniu kultycznym zarówno prywatnym, jak i wspólnotowym. Przedmiotem kultu jest bezpośrednio Bóg w tajemnicy Trójcy Świętej i tylko Jemu samemu przysługuje kult, jako najwyższemu, najświętszemu i wszechmocnemu Dawcy życia. Tak też każdy inny kult, skierowany w stronę Matki Najświętszej, Aniołów, czy Świętych Pańskich jest oddawaniem chwały Bogu. Kult teoforyczny w znaczeniu pozasakramentalnym posiada szczególne cechy, które wykształciły się przez wieki Tradycji Kościoła i ludowej pobożności¹⁵³. Należy tu wyróżnić przede wszystkim kult chrystocentryczny: Ciała i Krwi Pańskiej, szczególnie w tajemnicy Najświętszej Eucharystii, kult Najświętszego Serca Jezusowego, kult Męki Pańskiej czy najnowszy kult Bożego Miłosierdzia.

Zasadniczo kult teoforyczny przybiera różne formy, do których należy zaliczyć adorację, dziękczynienie, zadośćuczynienie, prośbę oraz ofiarę. „Miejscem” sprawowania kultu jest osoba Jezusa Chrystusa. To On stanowi prawdziwy przybytek zbudowany nie przez człowieka, ale przez samego Boga. Dzięki Chrystusowi, poprzez chrzest św. każdy człowiek staje się świątynią Bożą, a więc miejscem oddawania czci Bogu. Tak rozumiany kult dokonuje się w sercu człowieka, przepelnionym natchnieniem Ducha Świętego. W znaczeniu pozaosobowym, więc jednocześnie wtórnym, kult dokonuje się przede wszystkim w miejscu gromadzenia się Ludu Bożego, także w znaczeniu pozasakramentalnym: w kościele, sanktuarium, czy na cmentarzu¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1989 roku*, s. 137-138.

¹⁵¹ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1991 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 396.

¹⁵² Tenże, *Życzenia kolędowe na rok 1993/1994*, s. 225.

¹⁵³ B. Migut, *Kult w Kościele katolickim*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, red. E. Ziemann, Lublin 2004, kol. 183-186.

¹⁵⁴ Tamże.

Kult eucharystyczny jest najbardziej podstawowym i najszerzej rozwiniętym rodzajem kultu w Kościele, także w znaczeniu pozasakramentalnym. Oddając cześć Chrystusowi w Najświętszej Eucharystii nie można zapomnieć o przyczynie tej Boskiej obecności, jaką jest sakramentalna Ofiara. Adorując Najświętszy Sakrament człowiek jednoczy się z Bogiem, zanosząc do niego modlitwy w sprawach swoich i świata, a zanurzając się w rozważaniu paschalnych tajemnic, otwiera swoje serce i sumienie na skuteczne Boże działanie, przez co stawia się w gotowości do pełnienia woli Bożej. Zaproszenie do pogłębiania kultu eucharystycznego jest okazją do przedłużenia zjednoczenia z Chrystusem po przyjęciu Go w Komunii św.¹⁵⁵ Wyróżnić można trzy formy kultu eucharystycznego – wystawienia Najświętszego Sakramentu, procesje eucharystyczne i kongresy eucharystyczne¹⁵⁶.

Krzewienie kultu eucharystycznego było jednym z najważniejszych założeń programowych abp. Stanisława Nowaka w trakcie jego posługi na stolicy biskupiej w Częstochowie. Uwielbienie Chrystusa w eucharystycznych znakach dokonuje się w sposób widzialny w świątyniach. Aby dać wiernym jak najlepsze warunki do adoracji Najświętszego Sakramentu niezbędne są kościoły i kaplice położone blisko ludzi, w centrach miast, na osiedlach podmiejskich, ale i na wsiach. Ów „Dom Boży”, budowany i ubogacany przez wspólnotę parafialną poprzez swoją dostępność i bliskość, staje się nie tylko okazją do częstszej adoracji Jezusa Eucharystycznego, ale nierzadko jest wyrzutem dla tych, którzy oddalili się od Boga, Kościoła i modlitwy. W ciągu swojej posługi pasterskiej abp Nowak konsekrował 112 kościołów parafialnych i ponad 20 kościołów i kaplic filialnych¹⁵⁷.

Ponadto kult teoforyczny przybierał także inne formy. W Kościele częstochowskim to przede wszystkim kult pasyjny. Kult męki i śmierci Pana Jezusa jest w Polsce głęboko zakorzeniony od wieków. Rozwinął się w dużej mierze z ludowej pobożności i potrzeby wiernych. Jego znakiem są choćby przydrożne krzyże, czy też niezwykle bogaty skarbiec pieśni pasyjnych w języku polskim. Kult pasyjny, który opiera się na Słowie Bożym i tradycji, jest źródłem pogłębiania i umacniania wiary. Kult pasyjny w (archi)diecezji częstochowskiej związany był głównie z dwoma sanktuariami o charakterze pasyjnym: Archidiecezjalnym Sanktuarium Kalwaryjskim¹⁵⁸ i Sanktuarium Pasyjno-Maryjnym w Wąsoszu Górnym¹⁵⁹. Oba te sanktuaria wraz z przyległymi kalwariami stanowią ważny punkt na duszpasterskiej mapie

¹⁵⁵ *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, red. J. Miazek, Warszawa 1987, s. 297.

¹⁵⁶ Tamże, s. 298 – 302.

¹⁵⁷ Zob. Aneks nr 5 – Kościoły konsekrowane przez arcybiskupa S. Nowaka.

¹⁵⁸ S. Nowak, *Dekret ogłaszający kościół pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Kalwaryjskiej w Praszce sanktuarium maryjnym*, WACz 76 (2002) nr 11, s. 47.

¹⁵⁹ W. Wlaźlak, *Sanktuarium pasyjno-maryjne w Wąsoszu Górnym*, WACz 80 (2006), nr 12, s. 59-72.

archidiecezji. Kalwaria w Praszcze została erygowana i poświęcona 13 września 2004 roku przez abp. S. Nowaka¹⁶⁰, a 6 października 2011 ustanowione zostało Sanktuarium Pasyjno-Maryjne na Kalwarii w Praszcze¹⁶¹. Wierni z regionu, ale i z całej Polski przybywali, aby w tych wyjątkowych miejscach przeżyć spotkanie z Chrystusem w tajemnicy jego zbawczej męki. Powołano także Kalwaryjskie Bractwo Męki Pańskiej¹⁶². Swoistym fenomenem były pielgrzymki, szczególnie te do sanktuarium w Praszcze, zorganizowanej na wzór Kalwarii Zebrzydowskiej. Gromadziły one pod przewodnictwem pasterzy rzesze wiernych, wyznających publicznie swoją wiarę. Takie procesje i inscenizacje Męki Pańskiej odbywały się w Wielkim Tygodniu oraz w inne dni¹⁶³. Również w Wąsoszu wierni przybywali, aby w modlitwie prywatnej, ale i podczas różnego rodzaju nabożeństw przeżywać tajemnicę Męki Pana Jezusa od Wieczernika aż do Golgoty po Wniebowstąpienie¹⁶⁴. Abp Nowak odnowił istniejącą Kalwarię w Wąsoszu dokładając nowe stacje i ogłaszając kościół sanktuarium pasyjno-maryjnym¹⁶⁵. Nazywał sanktuarium w Wąsoszu „małą Jerozolimą nadwarciańską”¹⁶⁶.

Co więcej, pobożność pasyjna wiernych wyrażała się w licznych udziałach w uroczystościach w Kalwarii Zebrzydowskiej. Diecezjanie pod opieką swojego biskupa udawali się rokrocznie na pełny, wielogodzinny obchód Drózek Męki Pańskiej. Zachęta do tego rodzaju, niewątpliwie ambitnego zarówno pod względem duchowym, jak i kondycyjnym, nabożeństwa płynęła bezpośrednio z postawy Arcypasterza, który z wielką pobożnością przeżywał te pielgrzymki, dając wzór wiary i wytrwałości wszystkim pielgrzymom¹⁶⁷.

U stóp Jasnej Góry, w tzw. „Dolinie Miłosierdzia” znajduje się najstarsze i pierwsze miejsce kultu Miłosierdzia Bożego, prowadzone przez Księżę Pallotynów. Miejsce to zatrzymuje wielu pielgrzymów jasnogórskich na przedłużoną modlitwę i rozważanie przymiotu Miłosierdzia Bożego¹⁶⁸. Szczególnego rodzaju sanktuarium kultu pasyjnego jest także kościół

¹⁶⁰ S. Nowak, Słowo do wiernych ziemi wieluńskiej z okazji poświęcenia Kalwarii Praszki z 13 września 2004, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 95-96.

¹⁶¹ J. Molka, *Kalwaria w Praszcze – niektóre fakty*, „Niedziela częstochowska” 58 (2015) nr 37, s. 1.

¹⁶² S. Nowak, *Dekret powołujący Kalwaryjskie Bractwo Męki Pańskiej w Praszcze*, WACz 79 (2006) nr 1-2, s. 91.

¹⁶³ *Niedziela Męki Pańskiej na Kalwarii w Praszcze. Kalwaryjskie Bractwo Męki Pańskiej*, „Niedziela częstochowska” 49 (2006) nr 14, s. 3.

¹⁶⁴ S. Nowak, *Będą patrzeć na Tego, którego przebili. Modlitewnik Kalwarii Wąsoskiej*, Częstochowa 2006, s. 15.

¹⁶⁵ W. Właźlak, *Sanktuarium pasyjno-maryjne w Wąsoszu Górnym*, WACz 80 (2006), nr 12, s. 59-72, por. S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 169-171.

¹⁶⁶ S. Nowak, *Słowo zapraszające do modlitwy na Kalwarii Wąsoskiej 2 lipca 2000*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 93.

¹⁶⁷ S. Gasiński, *Doroczna Pielgrzymka Archidiecezji Częstochowskiej na pełny obchód Drózek Pasyjnych do Kalwarii Zebrzydowskiej w święto Matki Bożej Anielskiej 2 sierpnia 2018 r.*, „Niedziela częstochowska” 61 (2018) nr 27-28, s. 8.

¹⁶⁸ S. Nowak, *Dekret aprobujący kościół parafii Miłosierdzia Bożego w Częstochowie jako Sanktuarium Miłosierdzia Bożego*, WACz 66 (1992), s. 203-204.

św. Ojca Pio na Przeprósnej Górze w Siedlcu koło Mstowa¹⁶⁹. Na terenie sanktuarium, będącym pod opieką Zgromadzenia Apostołów Jezusa Ukrzyżowanego, mieści się znacznych rozmiarów Droga Krzyżowa z dodatkowymi stacjami inspirowanymi nauczaniem Benedykta XVI. Sanktuarium na Przeprósnej Górze jest też tradycyjnie przedostatnią stacją wielu pielgrzymek zmierzających na Jasną Górę¹⁷⁰.

Miejscem pogłębiania pobożności pasyjnej poprzez kult Krwi Pańskiej jest także, usytuowane na północnych przedmieściach Częstochowy, Sanktuarium Krwi Chrystusa, prowadzone przez Zgromadzenie Misjonarzy Krwi Chrystusa. Poza budowanym kościołem parafialnym na tym leśnym terenie znajduje się siedem kaplic poświęconych tajemnicy przelewania Przenajdroższej Krwi Pańskiej oraz Droga Krzyżowa. Ponadto kult Krwi Pańskiej propaguje ruch „Pomoc Krwi Chrystusa”, które prowadzi także działalność wydawniczą¹⁷¹.

W Zawierciu na osiedlu Blanowice również znajduje się miejsce kultu Miłosierdzia Bożego oraz kultu pasyjnego. Jest to Sanktuarium Miłosierdzia Bożego i Krzyża Świętego. To młode sanktuarium w szczególny sposób zostało wyakcentowane poprzez peregrynację relikwii Drzewa Krzyża Świętego i kopii Krzyża z archikatedry częstochowskiej. Krzyż peregrynujący znalazł tu swoje docelowe miejsce kultu. Droga Krzyżowa na blanowickim wzgórzu gromadzi wiernych z regionu zawierciańskiego na modlitwę i rozważanie Męki Pańskiej¹⁷².

Do innych jeszcze miejsc kultu pasyjnego trzeba zaliczyć kalwarię na Pociesznej Górze w parafii Bęczkowice¹⁷³.

Nadto w związku z Wielkim Jubileuszem Roku 2000, z inicjatywy abp. S. Nowaka poszczególne wspólnoty, zwykle po przeżyciu misji ewangelizacyjnych, ustawiały jubileuszowe Krzyże w miejscach publicznych, na placach, przy ruchliwych arteriach, jak również statuy Jezusa Chrystusa (np. na rynku w Działoszynie).

Ważnymi przejawami kultu chrystocentrycznego w historii Kościoła częstochowskiego były peregrynacje obrazu Jezusa Miłosiernego w latach 2002-2003¹⁷⁴ oraz relikwii Drzewa

¹⁶⁹ Tenże, *Dekret uznający kościół Ośmiu Błogosławieństw na Przeprósnej Górze jako Sanktuarium Świętego Ojca Pio*, WACz 80 (2006) nr 10-11, s. 85.

¹⁷⁰ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 171-174.

¹⁷¹ Tamże, s. 174-175; por. <http://www.cpps.pl/zgromadzenie-misjonarzy/historia/historia-misjonarzy-krwi-chrystusa-w-polsce> (30.12.2020).

¹⁷² S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 175-176.

¹⁷³ Tenże, *Słowo z okazji poświęcenia Małej Kalwarii na Pociesznej Górze z dn. 2 czerwca 2000*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 91-92.

¹⁷⁴ Tenże, *List do kapłanów, osób konsekrowanych oraz katechetów przed rozpoczęciem peregrynacji obrazu Jezusa Miłosiernego*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 149-157; Tenże, *List na zakończenie roku peregrynacji obrazu Jezusa Miłosiernego w parafiach i rozpoczęcie nawiedzenia tego obrazu (kopii) w rodzinach*; tamże, s. 157-161; por. J. Gancarek, *Katechetyczny wymiar peregrynacji obrazu Jezusa Miłosiernego w Archidiecezji Częstochowskiej w latach 2002-2003*.

Krzyża Świętego i kopii Krzyża z archikatedry częstochowskiej¹⁷⁵. Peregrynacja obrazu „Jezu ufam Tobie” odbywała się w każdej parafii archidiecezji, a następnie także w domach wiernych, poprzez mniejsze obrazy udostępniane parafianom przez duszpasterzy. Peregrynacja Drzewa Krzyża Świętego była ostatnim pastoralnym przedsięwzięciem abp. Stanisława Nowaka w Kościele częstochowskim, podsumowującym niejako jego posługę oraz ukazującym wierność w czasie jej trwania jego biskupiej dewizie *Iuxta Crucem Tecum stare*.

Kult maryjny (*cultus superduliae*), który w Kościele istniał od samego początku, ma charakter szczególny¹⁷⁶. Różni się bowiem od kultu uwielbienia Trójcy Świętej (*cultus latrisae*), a właściwie pojęty do niego prowadzi i jemu sprzyja. Wszelkie modlitwy zanoszone do Maryi są kierowane do Boga i Jemu oddają cześć. Zwrócenie się wprost do Maryi ma za zadanie oddanie Jej szacunku i czci. Każdą modlitwę składamy ostatecznie Bogu, ale wspieramy je wezwaniem Matki Syna Bożego. Uczczenie Maryi, wyrażone w jakiegokolwiek formie kultu, nie tylko nie zabiera blasku osobie Chrystusa, ale jeszcze go dodaje¹⁷⁷. Postać Maryi została obdarzona w chrześcijańskiej pobożności tytułami Pocieszycielki, Wspomożycielki i Orędowniczki. Wskazują one bardzo wyraźnie na odniesienie do Boga i wydobywają działanie Ducha Świętego, otwierając wiernym drogę do uzyskania Jego darów przez pośrednictwo Maryi¹⁷⁸. Kult maryjny pozwala lepiej zrozumieć i przeżyć tajemnice wiary, bowiem „Maryja jest Tą, poprzez którą ludzie przychodzą do Jezusa, i Tą, poprzez którą Jezus przychodzi do ludzi”¹⁷⁹.

Kościół częstochowski posiada bogatą tradycję kultu Matki Bożej. II Synod diecezjalny widział w tym wielką szansę uświęcania wiernych poprzez rozwój kultu i idei pielgrzymowania. Przypominano doniosłą rolę sanktuarium jasnogórskiego, które także dla Kościoła partykularnego spełnia bardzo istotną funkcję. Ponadto postulowano pielęgnowanie i rozwój sanktuariów diecezjalnych ku czci Matki Bożej¹⁸⁰.

Ze względu na szczególny charakter Kościoła częstochowskiego przypominano też o odpowiedzialności diecezjan za służbę pielgrzymom. Zlokalizowane w mieście biskupim, słynne na cały świat sanktuarium jasnogórskie, ale i mniejsze miejsca wyjątkowego kultu Maryi stanowią zobowiązanie do troski o tych wszystkich, którzy z wiarą i w trudzie przeżywają „rekolekcje w drodze”.

¹⁷⁵ <https://ekai.pl/abp-nowak-oglosil-rok-peregrynacji-krzyza-w-archidiecezji-czestochowskiej/> (30.12.2020)

¹⁷⁶ KKK 66.

¹⁷⁷ L. Melotti, *Maryja – Matka żyjących. Zarys mariologii*, Niepokalanów 2009, s. 239-240.

¹⁷⁸ Jan Paweł II, *Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła*, Watykan 1998, s. 228.

¹⁷⁹ L. Bouyer, *Le trone de la Sagesse*, Paris 1957, s. 69.

¹⁸⁰ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 127-135.

Abp Stanisław Nowak z wielkim oddaniem kreował w wiernych zachętę do pobożności maryjnej. Ukazywał wielką pomoc Maryi w dziejach Kościoła w kontekście biblijnym, historycznym, patriotycznym i kulturowym. Przypominał też, że przyłgnięcie do Maryi wyzwała w duszach ludzkich odpowiednie postawy duchowe i moralne. Zawierzenie Jej – osobiste i społeczne motywuje do dobrego i w nim podtrzymuje¹⁸¹. Przypominał też w swoim nauczaniu dla zachowania czystości kultu i wolności od różnego rodzaju nieścistości dogmaty związane z osobą Matki Bożej – o Wniebowzięciu¹⁸², o Bożym Macierzyństwie, o Dziewictwie, i o Niepokalanym Poczęciu¹⁸³.

Skoro kolejni biskupi częstochowscy zwali się „ministrami Matki Bożej”¹⁸⁴, niewątpliwie kult maryjny stanowił bardzo ważną część przeżywania wiary w Kościele częstochowskim oraz potwierdzania jego maryjnego charyzmatu. Promieniowanie Jasnej Góry niezwykle intensywnie rozwinęło pobożność maryjną w wiernych, a ta z kolei w naturalny sposób domagała się szczególnych miejsc przeżywania swoich praktyk. Trzeba stwierdzić, że kult maryjny swoiste apogeum osiągnął w czasie rządów pasterskich abp. Stanisława Nowaka¹⁸⁵. To za jego posługi w diecezji powstało wiele nowych sanktuariów maryjnych i koronowano szereg wizerunków Matki Bożej koronami biskupimi i papieskimi. Jednak niewątpliwie najbardziej znane i słynne na całym świecie było sanktuarium Narodu Polskiego na Jasnej Górze z cudowną Ikoną Pani Częstochowskiej.

Choć sanktuarium jasnogórskie administrowane było przez Ojców Paulinów, to jednak łączyły go zawsze silne więzy z (archi)diecezją częstochowską. Matka Boża Królowa Polski jest zresztą główną patronką archidiecezji¹⁸⁶, a w tytule Matki Bożej Jasnogórskiej częstochowskiej prowincji kościelnej. Rzesze pielgrzymów przybywające rokrocznie przed Cudowny Obraz były otoczone duszpasterską troską nie tylko przez jasnogórski konwent, ale w dużej mierze również przez duszpasterzy częstochowskich w czasie spowiedzi św. i innych sprawowanych sakramentów. Na Jasnej Górze miały także miejsce wydarzenia diecezjalne o charakterze maryjnym, takie jak Archidiecezjalna Procesja Maryjna w wigilię Uroczystości Matki Bożej Częstochowskiej, Pielgrzymka Kapłanów Archidiecezji Częstochowskiej, uroczyste wieczorne Msze św. na szczycie dla miasta Częstochowy, procesje różańcowe,

¹⁸¹ S. Nowak, *List pasterski na miesiąc sierpień 1990 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 201.

¹⁸² Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1994 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 215.

¹⁸³ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 2004 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 239-240.

¹⁸⁴ Po raz pierwszy tego sformułowania użył bp Teodor Kubina, por. L. Warzybok, *Biskupi Ordynariusze częstochowscy*, s. 45.

¹⁸⁵ S. Nowak, *Częstochowa a wiara ludu Bożego*, CzWD 62 (1988), s. 255-269.

¹⁸⁶ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 128.

comiesięczne czuwania z 11 na 12 danego miesiąca Kościoła częstochowskiego w Kaplicy Cudownego Obrazu (kontynuacja myśli bp. S. Bareły), Pielgrzymka Młodych¹⁸⁷ i wiele innych.

Rzesze częstochowian gromadziły się też na różnych uroczystościach przeżywanych w ciągu roku liturgicznego w sanktuarium. Szczególnym miejscem kultu maryjnego był codzienny Apel jasnogórski o godz. 21.00. Z czasem dzięki transmisjom radiowym i telewizyjnym mogło duchowo go przeżywać coraz więcej wiernych.

Czwarty biskup częstochowski bardzo dobrze rozumiał rolę tego szczególnego miejsca w kształtowaniu wiary i moralności swoich wiernych. Pokazywał, że Kościół częstochowski powstał dzięki obecności Maryi na Jasnej Górze. Sam abp Nowak, już w 1985 r. w sześćdziesięciolecie powstania diecezji dokonał aktu oddania Kościoła częstochowskiego Matce Bożej¹⁸⁸. Już u progu swojej posługi zwracał się do diecezjan: „Nie możemy w żadnym wypadku nosić imienia ludu maryjnego bez pokrycia w rzeczywistości, a przynajmniej bez zdecydowanych starań, żeby za tym słowem kryła się prawda naszego życia”¹⁸⁹. Jak sam pisze w swoim świadectwie-duchowym testamencie „Podjąłem więc nocne czuwanie diecezjalne na Jasnej Górze w kaplicy cudownego Obrazu z 11 na 12 każdego miesiąca, wygłaszając osobiście konferencje duchowe i odprawiając Mszę świętą o północy z homilią. W każdą też sobotę zacząłem odprawiać pieszo, krótkie – bo najwyżej kilometrowe pielgrzymki – z domu biskupiego do świętego sanktuarium na Jasnej Górze, by odprawić wotywę o Matce Bożej Częstochowskiej i ciągle w homilii maryjnej pogłębiać zawierzenie się Matce Kościoła Chrystusowego. Pielęgnowując ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę odnowiliśmy pielgrzymki w diecezji, z dekanatów, regionów i poszczególnych parafii diecezji”¹⁹⁰.

W tym duchu apelował o szczególną odpowiedzialność swoich wiernych wobec pielgrzymów. Prosił ich o gościnność, otwarte drzwi i kuchnie swoich mieszkań, uroczyste ozdobienie kościołów, kaplic i domów, ale przede wszystkim wołał o wzrastanie w wierze i umacnianie swojego moralnego kręgosłupa, tak aby postawa, jaką prezentować będą gospodarze promieniowała na pielgrzymów i była godna naśladowania¹⁹¹.

Wzywał też abp Nowak do pielgrzymowania w sposób fizyczny i duchowy. Chorych zachęcał do oddania swojego cierpienia jako duchowej formy pielgrzymiej drogi. Jasną Górę nazywał za św. Janem Pawłem II „sanktuarium sumienia”, gdzie każdy może zobaczyć swoją

¹⁸⁷ S. Nowak, *Słowo do młodzieży przed pielgrzymką majową do Częstochowy*, w: Tenże, *Siewca Słowa* T. I/2, s. 378-379.

¹⁸⁸ T. Siudy, *Sanktuaria maryjne i źródeł maryjnego charyzmatu Kościoła częstochowskiego*, w: *Błogosławione, choć trudne czasy*, s. 68.

¹⁸⁹ S. Nowak, *List pasterski na miesiąc sierpień 1985 roku*, s. 182.

¹⁹⁰ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 18.

¹⁹¹ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1985 roku*, s. 183.

postawę i zweryfikować ją wobec oblicza Matki¹⁹². Ukazywał pielgrzymkę jako szczególnie wymagającą formę kultu maryjnego, przesyconego niewygodą i trudem wielodniowej często drogi, przebytej w bardzo niedogodnych warunkach. Widział w tym odniesienie do drogi, jaką dla naszego zbawienia przeszedł nasz Pan. Sami pielgrzymi zmierzając do sanktuarium dawali świadectwo wiary wobec wszystkich, których spotkali¹⁹³. Aby tego dokonać trzeba jednak najpierw pokonać „ducha lenistwa, nieśmiałości religijnej, egoizmu i lęklivosti”¹⁹⁴. Apelowal do sumień wiernych: „Niech nie będzie w naszej diecezji maryjnej parafii, która by przynajmniej raz w roku nie urządziła dobrze przygotowanej pielgrzymki na Jasną Górę”¹⁹⁵.

Kult maryjny znajdował więc szczególny wyraz w pielgrzymowaniu. W (archi)diecezji częstochowskiej z każdej parafii bądź dekanatów wyruszały rokrocznie, najczęściej w okresie wakacyjnym grupy wiernych, którzy pod duchową opieką swoich duszpasterzy przybywali do tronu Królowej Polski. Natomiast mieszkańcy stolicy biskupiej pielgrzymowali na Jasną Górę według wyznaczonego porządku w okresie nowenny przed uroczystością Matki Bożej Częstochowskiej. Zwieńczeniem tej krótkiej pielgrzymki był udział we Mszy św. nowennej przed jasnogórskim szczytem¹⁹⁶. Wezwanie do pielgrzymowania dotyczyło jednak nie tylko Jasnej Góry, ale także i innych miejsc kultu maryjnego w archidiecezji, takich jak sanktuarium Matki Bożej Patronki Rodzin w Żarkach Leśniowie, sanktuarium NMP Gidelskiej, sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Wieluniu, sanktuarium Matki Bożej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej, sanktuarium Matki Bożej Mrzygłodzkiej w Myszkowie i wielu innych¹⁹⁷.

Niewątpliwie szeroko rozpowszechnioną w Kościele formą kultu maryjnego jest różaniec święty. W Kościele częstochowskim z wielkim powodzeniem rozwijały się w parafiach róże różańcowe, gromadzące wiernych na modlitwie indywidualnej, ale i wspólnotowej. Warto zaznaczyć, że w wielu parafiach rozwijały się tradycje codziennego odmawiania różańca św. w kościele nie tylko podczas nabożeństw październikowych, ale i w pozostałym czasie, czy to przed Mszą św., czy też po jej zakończeniu lub w ciągu dnia. Ponadto funkcjonowało w diecezji duszpasterstwo Żywego Różańca, którego działanie przejawiało się m.in. organizowaniem pielgrzymki Kół Żywego Różańca do sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Mrzygłodzkiej w Myszkowie-Mrzygłodzie.

¹⁹² Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1987 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 192.

¹⁹³ M. Ostrowski, *Teologia pielgrzymowania*, „Polonia Sacra” 7 (2003) nr 12, s. 290-294.

¹⁹⁴ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1989 roku*, s. 198.

¹⁹⁵ Tamże, s. 199.

¹⁹⁶ Tenże, *List pasterski na miesiąc sierpień 1994 roku*, s. 216.

¹⁹⁷ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 151-153.

Równie ważnym wyrazem kultu maryjnego były nabożeństwa różańcowe i majowe oraz różnego rodzaju cotygodniowe nowenny celebrowane w parafiach w określonym czasie, szczególnie nowenna do Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Wyrazem przyjęcia Matki Syna Bożego w domach rodzinnych były peregrynacje wizerunków Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej w rodzinach wszystkich parafii diecezji w roku 1988 z racji Roku Maryjnego¹⁹⁸ oraz 2001 na początku Trzeciego Tysiąclecia Chrześcijaństwa¹⁹⁹.

W związku z rozpropagowaniem w Kościele powszechnym orędzia fatimskiego, także w Kościele częstochowskim zaczęto z coraz większym zaangażowaniem wypełniać polecenie Matki Bożej z Fatimy²⁰⁰. W roku 1995 odbyło się ogólnodiecezjalne nawiedzenie figury Matki Bożej Fatimskiej. Wielu wiernych rozpoczęło praktykowanie nabożeństwa pierwszych sobót miesiąca wynagradzając za grzechy i zniewagi Niepokalanemu Sercu Maryi²⁰¹. W parafiach celebrowano 13 dnia miesiąca od maja do października²⁰² uroczyste Msze św. ku czci Matki Bożej Fatimskiej połączone z procesją różańcową. Takie nabożeństwa z licznym udziałem wiernych zakorzeniły się w wielu parafiach archidiecezji. Odbyło się także nawiedzenie figury wędrującej Matki Bożej Fatimskiej w 1995 roku²⁰³. Abp S. Nowak w roku jubileuszu 70-lecia istnienia (archi)diecezji poświęcił Kościół częstochowski Niepokalanemu Sercu Maryi²⁰⁴.

Wydarzeniem o charakterze międzynarodowym było zorganizowanie w Częstochowie XII Międzynarodowego Kongresu Mariologicznego od 18 do 24 sierpnia 1996 r. i XIX Międzynarodowego Kongresu Maryjnego od 24 do 26 sierpnia 1996 r. Wydarzenia te miały za zadanie wypełnić papieskie wezwanie skierowane do uczestników kongresów: „zglobiajcie fundamenty teologiczne kultu maryjnego, przyczyniając się tym samym do ubogacenia wiary i pobożności, aby rosła chwała Tej, która w swojej niewinności miała odwagę wyśpiewać: Oto bowiem odtąd błogosławić mnie będą wszystkie pokolenia”²⁰⁵. Zwieńczeniem tego międzynarodowego spotkania była uroczysta procesja z archikatedry na Jasną Górę i Msza św. na szczycie jasnogórskim w uroczystość Matki Bożej Częstochowskiej celebrowana przez

¹⁹⁸ Tenże, *List pasterski na Adwent 1988 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 28-30.

¹⁹⁹ Tenże, *List pasterski na Adwent 2001 roku*, s. 78.

²⁰⁰ Benedykt XVI, *Homilia podczas Mszy św. w Fatimie 13 maja 2010*, w: https://www.sekretariatfatimski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=800:homilia-benedykta-xvi-fatimia-13-maja-2010&catid=3&Itemid=353 (5.12.2020)

²⁰¹ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 1999 roku*, s. 313.

²⁰² Na pamiątkę czasu objawień.

²⁰³ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 1995*, s. 54.

²⁰⁴ Tenże, *Akt poświęcenia Archidiecezji Częstochowskiej Niepokalanemu Sercu Maryi 28 października 1995 – 70-lecie powstania Archidiecezji Częstochowskiej*, WACz 69 (1995) nr 11, s. 11-13.

²⁰⁵ Jan Paweł II, *Przesłanie na XII Międzynarodowy Kongres Mariologiczny na Jasnej Górze w Częstochowie*, WACz 70 (1996) nr 8-9, s. 6.

legata papieskiego kard. Adama Maide, arcybiskupa metropolitę Detroit²⁰⁶. Do udziału w kongresach były w sposób szczególny zaproszone wszystkie parafie archidiecezji częstochowskiej.

Od 30 kwietnia do 8 maja 1999 r. Częstochowa stała się stacją światowej peregrynacji figury Dziewicy Maryi z Nazaretu²⁰⁷. Wydarzenie to rozpoczęło się procesją z bazyliki archikatedralnej na Jasną Górę z poniesioną figurą Maryi pochodzącą z Ziemi Świętej. W trakcie nawiedzenia przeżywano codzienne sumy pod przewodnictwem biskupów, procesje po placu jasnogórskim, pasterki maryjne, akty zawierzenia i ślubowania²⁰⁸. Abp Nowak z wielką radością dziękował za liczny i gorliwy udział wiernych w tym czasie łaski dla Kościoła w Częstochowie i całej Polsce, który mógł przeżywać to, co przeżywał dom Zachariasza i Elżbiety – szczęście z obecności Maryi²⁰⁹.

Szczególnym przejawem rozwijania kultu maryjnego wypływającego z realizacji charyzmatu maryjnego Kościoła częstochowskiego w latach 1984 – 2011 jest liczba nowych sanktuariów maryjnych z koronowanymi koronami papieskimi wizerunkami Najświętszej Maryi Panny²¹⁰. Koronami papieskimi zostały ozdobione wizerunki: Matki Bożej Mrzygłodzkiej w Myszkowie-Mrzygłodzie w dniu 25 sierpnia 1996 roku, której dokonał kard. Adam Maida z Detroit. Uroczystość ta posiadała międzynarodowy wymiar, gdyż odbywała się w ramach Międzynarodowego Kongresu Mariologicznego i Maryjnego, gromadząc pięciu kardynałów, trzech arcybiskupów, dwudziestu czterech biskupów oraz rzesze duchowieństwa i wiernych²¹¹. Koronacji obrazu Matki Bożej Pajęczańskiej w Pajęcznie w dniu 28 maja 2005 roku dokonał kard. Stanisław Nagy²¹². Koronacji Matki Bożej Pocieszenia w Bęczkowicach w dniu 8 września 2007 r. dokonał kard. Stanisław Dziwisz²¹³. Koronacje na prawie diecezjalnym przez posługę metropolity częstochowskiego odbyły się: we Mstowie w dniu 29 lipca 2000 r. – obraz Matki Bożej Mstowskiej Miłosierdzia²¹⁴, w Dankowie w dniu 25 maja 2002 r. – Matki

²⁰⁶ Program XIX Kongresu Maryjnego 24-26.08.1996 roku; WACz 70 (1996), nr 8-9, s. 16-17; M. Pabiasz, *Udział każdej parafii archidiecezji częstochowskiej w uroczystościach kongresowych i koronacyjnych*, tamże, s. 17.

²⁰⁷ S. Nowak, *Dekret powołujący Komitet Organizacyjny Przygotowania Polskiej Stacji Światowej Peregrynacji Figury Dziewicy Maryi z Nazaretu w Częstochowie*, WACz 73 (1999) nr 5-6, s. 3; Tenże, *Zaproszenie na Jasną Górę z okazji Nawiedzenia Figury Maryi z Nazaretu*, tamże, s. 4-5.

²⁰⁸ S. Nowak, *Kazanie wygłoszona podczas Mszy św. inaugurującej polską stację światowej peregrynacji figury Maryi z Nazaretu, Częstochowa Bazylika archikatedralna 30 kwietnia 1999 r.*, tamże, s. 8-11.

²⁰⁹ Tenże, *Słowo dziękczynienia za łaskę nawiedzenia figury Dziewicy Maryi z Nazaretu w Częstochowie - Duchowej stolicy Polski*, tamże, s. 11-12.

²¹⁰ T. Siudy, *Maryja jak Królowa. Z teologii koronacji wizerunków Matki Bożej*, WACz 79 (2006) nr 5, s. 77-85.

²¹¹ *Księża Biskupi na koronacji Matki Bożej Mrzygłodzkiej 25 sierpnia 1996 r.*, WACz 70 (1996) nr 8-9, s. 53-54.

²¹² *Koronacja obrazu Matki Bożej w Pajęcznie 28 maja 2005 roku*, WACz 79 (2006) nr 5.

²¹³ *Koronacja Obrazu Bęczkowickiej Matki Bożej Pocieszenia Oblubienicy Ducha Świętego Pocieszyciela*, WACz 81 (2007), nr 9.

²¹⁴ *Koronacja diecezjalna obrazu Matki Bożej Mstowskiej Miłosierdzia*, WACz 74 (2000) nr 7-8, s. 40-55.

Bożej Dankowskiej²¹⁵, w Kłobucku w dniu 31 maja 2004 r. – Matki Bożej Kłobuckiej Niepokalanej Ucieczki Grzeszników²¹⁶, w Rudzie w dniu 8 września 2006 r. – Matki Bożej Rudzkiej²¹⁷ oraz w Rozprzy w dniu 14 listopada 2009 r. – Rozprzańskiej Matki Życia²¹⁸.

Nadto ustanowił lokalne sanktuaria maryjne: sanktuarium Najświętszej Marii Panny Skarżyckiej w Zawierciu-Skarżycach - Matki Bożej Śnieżnej²¹⁹, czy sanktuarium NMP Bolesnej – Dobrodziejki Radomska w kościele OO. Franciszkanów w Radomsku²²⁰.

Ponadto abp Stanisław Nowak wy dobył na światło dzienne i przyczyniał się do ożywiania kultu maryjnego, niejednokrotnie zapomnianego wokół następujących wizerunków NMP czczonych w ciągu wieków przez miejscową ludność: Matka Boża z Wąsosza w wizerunku typu Eleusa (Umilenie)²²¹, a w samej Częstochowie poza Ikoną Jasnogórską czczono także zranioną Ikonę Jasnogórską w kościele św. Barbary, obraz Matki Bożej Bolesnej w kościele św. Piotra i Pawła na Lisińcu, w Zawierciu-Skarżycach cześć wiernych odbierał obraz Matki Bożej, a w Myszkowie w parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny wierni zanosili swoje modlitwy do Maryi w wizerunku młodej dziewczyny. Kult rozwijał się także poprzez wizerunki Matki Bożej Szkaplerznej w Borownie, Matki Bożej Różańcowej w Sulmierzycach, figurę Matki Bożej Bolesnej (Pietę) w Wielgomłynach. Jednocześnie szczególne znaczenie dla rozwoju pobożności maryjnej miały przedstawienia Matki Bożej z kościołów w Koziegłowach, Kamyku, Truskolasach, Blachowni, Osjakowie, Gidlach (kościół pokartuzki), Bogdanowie, Praszce (mieście), Nowej Brzeźnicy, Koziegłówkach (Matka Boża Koralowa), Szynkielowie, Niegowej, Złotym Potoku, Zawierciu-Kromolowie, Czarnożyłach, Wierzchlesie, Kruszynie i Rybnej. Od 6 października 1996 roku cześć wiernych odbierał także obraz Matki Bożej Anielskiej – naszej Pani Katedralnej w bazylice archikatedralnej św. Rodziny w Częstochowie, figura Matki Bożej Loretańskiej z kaplicy Zwiastowania Pańskiego w Seminarium Duchownym, obraz Matki Bożej Lwowskiej w kościele św. Melchiora w Częstochowie, obraz

²¹⁵ *Koronacja Obrazu Matki Boskiej Dankowskiej w Dankowie*, WACz 76 (2002) nr 5-7, s. 48-65.

²¹⁶ *Koronacja Obrazu Matki Bożej Kłobuckiej – Niepokalanej Ucieczki Grzeszników*, WACz 78 (2004) nr 5-7, s. 51-67.

²¹⁷ *Przygotowanie do koronacji obrazu Matki Bożej Rudzkiej i obchodów 900-lecia konsekracji kościoła św. Wojciecha BM w Rudzie*, WACz 80 (2006) nr 9.

²¹⁸ W. Właźlak, *Dzieje kultu Matki Bożej Rozprzańskiej*, WACz 84 (2010) nr 1-3, s. 134-138; *Koronacja obrazu Rozprzańskiej Matki Życia*, tamże, s. 131-133.

²¹⁹ S. Nowak, *Dekret określający kościół Trójcy Przenajświętszej w Zawierciu-Skarżycach jako Sanktuarium Najświętszej Maryi panny Skarżyckiej*, WACz 73 (1999) nr 9-10, s. 51.

²²⁰ Tenże, *Dekret aprobujący kościół Franciszkanów Konwentalnych w Radomsku jako Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Bolesnej*, WACz 66 (1992), s. 38.

²²¹ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 169-170.

Matki Bożej Adorującej w kościele św. Jana Kantego w Częstochowie, w pustelni w Czatachowej, czy Matki Bożej Płaczącej w Częstochowie-Mirowie²²².

Wyrazem ludowej pobożności było miejsce domniemanych objawień Matki Bożej w Kałużach w parafii Dzietrzniki. W odpowiedzi na żywotność kultu w tym miejscu abp Nowak dokonał poświęcenia wizerunku Matki Bożej i umieszczenia oryginału w kościele parafialnym, a kopii w kaplicy leśnej, gdzie gromadzą się licznie wierni.

Ten dawny i współczesny kult maryjny był podbudowywany od strony teologicznej przez samego abp. S. Nowaka poprzez publikację modlitewników przeznaczonych dla poszczególnych sanktuariów, a także propagowanie nauczania *Magisterium Ecclesiae* w dziedzinie mariologii przez organizowane sympozja mariologiczne. W 1999 roku powstało Polskie Towarzystwo Mariologiczne w Częstochowie powołane przez Konferencję Episkopatu Polski. Zrodziło się ono z długiej drogi i bogatej myśli maryjnej Kościoła w Polsce²²³. Szczególne zasługi na tym polu refleksji teologicznej oraz rozwijania kultu maryjnego położył ks. Teofil Siudy, odpowiedzialny przez lata za referat duszpasterstwa maryjnego i sanktuariów maryjnych Kurii Diecezjalnej oraz Prezes Polskiego Towarzystwa Maryjnego. Formował on także przez lata duchowieństwo oraz wiernych świeckich, jako wykładowca mariologii w Wyższym Seminarium Duchownym i Instytucie Teologicznym w Częstochowie oraz jako redaktor naczelny Częstochowskich Studiów Teologicznych.

Kult Bogurodzicy Dziewicy był także pielęgnowany we wspólnotach o charyzmacie maryjnym, zwłaszcza wspomnianym już Żywym Różańcu, Pomocnikach Maryi Matki Kościoła oraz wspólnocie „Dzieci Maryi”.

Celem kultu świętych Pańskich w Kościele jest przede wszystkim oddanie chwały Bożej, wyrażenie nadziei na ich wstawiennictwo wobec Boga w niebie, umocnienie w dążeniu do świętości wiernych i ukazanie przykładu do naśladowania²²⁴. Święci nie są więc jakąś „ozdobą historii Kościoła”, ale należą do jego istoty²²⁵. Kościół dając przykłady tych, którzy wyprzedzili nas w drodze do wieczności i przez swoją współpracę z łaską otrzymali chwałę nieba, wynosząc ich na ołtarze, niejako pokazuje realizację swojego podstawowego zadania – zrealizowania w uległości Duchowi Świętemu misji zbawczej. Kościół, który cieszy się stale powiększającą się rzeszą świętych, jest Kościołem żywym, dynamicznym, spełniającym się. Wówczas staje się „światłem na oświecenie pogan” i „znakiem dla narodów”. Świat stworzony

²²² Tamże, s. 162-166.

²²³ WACz 73 (1999) nr 9-10, s. 38.

²²⁴ KPK kan. 1186.

²²⁵ B. Nadolski, *Liturgika II. Liturgia i czas*, Poznań 1991, s. 159.

z Bożej miłości z istoty domaga się tych, którzy będą odnajdywać się w Bogu. Zatem oddawanie czci świętym, jest oddawaniem czci samemu Bogu, a zafascynowanie ich życiem, postawami i działaniami staje się czerpaniem z ich przykładu na drodze ku własnej świętości²²⁶.

W swoim nauczaniu czwarty pasterz Kościoła częstochowskiego ukazywał postacie świętych Kościoła powszechnego, jak i Kościoła lokalnego w Polsce. Propagował także ich kult istniejący od wieków na ziemiach należących do Kościoła częstochowskiego, a także inicjował kult nowych świętych i błogosławionych, szczególnie polskich, jako wzorców w drodze do nieba. Poprzez swoje listy pasterskie przybliżał hagiografie św. Wojciecha, św. Stanisława Biskupa i Męczennika, głównych patronów Ojczyzny, św. Stanisława Kostki, św. Jadwigi Królowej, św. Brata Alberta Chmielowskiego, św. Maksymiliana Marii Kolbe, św. Jana Pawła II, św. Siostry Faustyny Kowalskiej, bł. Jerzego Popiełuszki, św. Urszuli Ledóchowskiej. Niektórym świętym poświęcał odrębne listy pasterskie, zachęcając do propagowania i rozwoju kultu²²⁷. Kontynuował rozpoczęty przez bp. S. Barełę w roku 1983 proces beatyfikacyjny Matki Teresy Janiny Kierocińskiej, zamykając w dniu 31 grudnia 1988 r. dochodzenie kanoniczne na szczeblu diecezjalnym w sprawie jej życia i cnót²²⁸, założycielki Sióstr Karmelitanek Dzieciątka Jezus, Sługi Bożej Anieli Róży Godeckiej, założycielki Sióstr Honoratek²²⁹. Wzywał do modlitwy w intencji beatyfikacji polskiej mistyczki związanej z diecezją częstochowską poprzez Sosnowiec-Zagórze oraz parafię Żytno, Wandy Malczewskiej i ojca Bernarda Łubieńskiego²³⁰.

Za abp. S. Nowaka Kościół częstochowski doczekał się także pierwszych własnych błogosławionych. Wśród 108 nowych męczenników z okresu II wojny światowej, których beatyfikował 13 czerwca 1999 r. w Warszawie św. Jan Paweł II znaleźli się też dwaj częstochowscy duchowni: ks. Maksymilian Binkiewicz i ks. Ludwik Roch Gietyngier²³¹. 5 marca 2000 roku w Rzymie Ojciec święty beatyfikował Siostry Nazaretanki Męczennice z

²²⁶ Tamże, s. 159-160.

²²⁷ Tytułem przykładu zob. S. Nowak, *List na rocznicę beatyfikacji siostry Faustyny Kowalskiej*, s. 502.

²²⁸ Zob. J. Zieliński, *Matka Zagłębia, Życie Służebnicy Bożej Teresy Kierocińskiej*, Kraków 2008.

²²⁹ S. Nowak, *List w sprawie rozpoczętego procesu beatyfikacyjnego sługi Bożej Anieli Róży Godeckiej z dnia 29 września 1994 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, t. I/2, s. 503-505; Tenże, *Słowo zapraszające na uroczystości ku czci Świętej Jadwigi Królowej Patronki Radomska z dnia 25 maja 2001 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s.515-516.

²³⁰ Tenże, *Słowo o modlitwach w intencji beatyfikacji ojca Bernarda Łubieńskiego z dnia 24 stycznia 1992 roku*, tamże, s. 501.

²³¹ *Beatyfikacja stu ośmiu męczenników wśród nich dwóch kapłanów częstochowskich Ks. Maksymiliana Binkiewicza i Ks. Ludwika Rocha Gietyngiera dokonana przez Ojca Świętego Jana Pawła II podczas VII apostołskiej pielgrzymki do Polski, Warszawa Plac Marszałka Józefa Piłsudskiego, 13.06.1999*, WACz 73 (1999) nr 5-6, s. 13-31. Zob. J. Związek, *Błogosławiony Maksymilian Binkiewicz (1908-1942)*, WACz 73 (1999) nr 5-6, s. 21-26; Tenże, *Błogosławiony Ludwik Roch Gietyngier (1904-1941)*, WACz 73 (1999) nr 5-6, s. 26-31.

Nowogródka, a wśród nich s. Marię Kanutę Chrobot²³². Troje częstochowskich błogosławionych odbiera kult w bazylice archikatedralnej Świątej Rodziny w Częstochowie, gdzie znajduje się kaplica im dedykowana – pod wezwaniem Męczenników Częstochowskich²³³. Ponadto szczególna pamięć wiernych trwała w miejscowościach związanych z życiem i posługą częstochowskich błogosławionych: w Wieluniu i Raczynie (miejsce posługi bł. Ludwika Rocha), w Żarkach (miejsce urodzenia bł. Ludwika Rocha), w Wieluniu i Konopnicy (posługa bł. Maksymiliana) oraz w Raczynie (miejsce urodzenia bł. Kanuty)²³⁴. Wzywał abp Nowak do dziękczynienia za ich beatyfikację z okazji poświęcenia kaplic im dedykowanych w archikatedrze częstochowskiej²³⁵.

W Kościele częstochowskim, za rządów abp. Stanisława Nowaka, kult oddawany świętym przebierał różnorakie formy. Przede wszystkim był to kult patronów związanych ze wspólnotą parafialną poprzez tytuł kościoła parafialnego bądź filialnego. Najznamienitszą okazją do świętowania były odpusty parafialne, które częstokroć przyciągały rzesze wiernych z okolicznych miejscowości. Zwyczajną formą kultu były różnego rodzaju Msze św. wotywny, nowenny, litanie celebrowane wspólnotowo, ale i często prywatnie przez wiernych. Służyły do tego wydawane nierzadko przez duszpasterzy stosowne modlitewniki, czy krótkie przystępne hagiografie pozwalające poznać życie i działalność konkretnego świętego. Każda bowiem wspólnota parafialna, szczególnie od momentu konsekracji swojej świątyni, nabywając konkretnego Patrona, ma przywilej oraz obowiązek naśladowania go w swoim życiu nie tylko indywidualnym, ale i wspólnotowym.

Wśród świętych od wieków czczonych na obecnych ziemiach archidiecezji częstochowskiej szczególną czcią cieszył się św. Jan Chrzciciel, św. Anna, św. Mikołaj BW, św. Marcin BW, czy św. Roch, a z katalogu świętych polskich św. Wojciech BM i św. Stanisław BM. Natomiast wśród świętych naszych czasów szczególne nabożeństwo wiernych odbierali św. Teresa od Dzieciątka Jezus, św. Andrzej Bobola, św. Brat Albert Chmielowski, św. Faustyna Kowalska i cała rzesza świętych oraz błogosławionych beatyfikowanych i kanonizowanych przez św. Jana Pawła II. Nierzadko dobrze przeżywany kult w parafii powodował wyrobienie swoistego charyzmatu danej wspólnoty. Dla zobrazowania przykładu

²³² Jan Paweł II, *Wytrwali w miłości Boga i bliźniego. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. beatyfikacyjnej 05.03.2000*, OR wp 21 (2000) nr 4; S. Nowak, *Słowo do wiernych Ziemi Wieluńskiej zapraszające na nabożeństwo dziękczynne za beatyfikację błogosławionego Ludwika Rocha Gietyngiera i błogosławionej Kanut Chrobot z dnia 29 kwietnia 2001 roku*, w: S. Nowak, *Siewca Słowa*, t. I/2, s. 513-515.

²³³ M. Duda, *Parafia - kawałek nieba*, s. 247-249.

²³⁴ S. Nowak, *Dekret ogłaszający kościół i miejsca związane z życiem i działalnością błogosławionych Ludwika Rocha i Marii Kanuty w Raczynie jako sanktuarium*, WACz 75 (2001), nr 11, s. 19.

²³⁵ Tenże, *List z okazji dziękczynienia za beatyfikację pierwszych męczenników Kościoła częstochowskiego z dnia 22 czerwca 2000 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 509-513.

warto wyszczególnić, że parafia Świętej Rodziny w Częstochowie chciała kształtować atmosferę domowego przyjęcia każdego potrzebującego poprzez stworzenie stołówki, przychodni lekarskiej oraz funkcjonowania dyżurów duszpasterskich przez cały dzień²³⁶, parafia św. Józefa na robotniczym Rakowie dawała szczególną pomoc i formację ludziom pracy, a parafia św. Antoniego swoim charyzmatem uczyniła wielokierunkową pomoc ubogim²³⁷. Wzywał do tego często Arcypasterz częstochowski swoich diecezjan podczas wizytacji wspólnot: „Chodźcie jego drogami i radujcie się. Pomagajcie sobie, bądźcie parafią miłości i bądźcie dobrzy jak chleb. Miejcie miłość i czyńcie miłosierdzie. Pozwólcie się prowadzić św. Bratu Albertowi”²³⁸.

Odrębnym przyczynkiem do kultu były patronaty świętych nad wybranymi grupami zawodowymi i społecznymi. W miastach diecezji funkcjonowały duże zakłady przemysłowe. Szczególnym patronem hutników (Huta Częstochowa, Huta Katowice w Dąbrowie Górniczej i Huta Zawiercie) był św. Florian. Do tychże pracowników zwracał się ze swoim słowem arcybiskup częstochowski, sprawował z okazji patronalnego święta uroczystą liturgię i wskazywał na potrzebę czerpania ze swojego patrona etosu pracy i zaufania Bogu²³⁹. Podobnie wskazywał na osobę św. Barbary, męczennicy młodego Kościoła, która bez reszty oddała życie Bożej Opatrzności, górnikom mieszkającym przede wszystkim w Zagłębiu Dąbrowskim, ale także w okolicach Częstochowy²⁴⁰. Rolnicy szczególnego patrona upatrywali w postaci św. Izydora Oracza. Te kultury spotykały się z żywym odbiorem wiernych przywiązanych nie tylko do tradycji, ale przede wszystkim do wartości religijno-moralnych, jakie niosły²⁴¹.

Jeszcze innym rodzajem kultu świętych był ten powiązany ze szczególnym nabożeństwem wiernych do danego świętego, co wynikało najczęściej z głęboko zakorzenionej tradycji. Taki kult można zaobserwować chociażby w Częstochowie. Wśród mieszkańców szczególnie czczony był św. Antoni, dlatego też wydzielona z parafii Świętej Rodziny nowa wspólnota tego właśnie świętego obrała za patrona. Podobna sytuacja miała miejsce w parafii św. Zygmunta, gdzie silny kult św. Judy Tadeusza dał impuls do powołania nowej sąsiedniej parafii pod tym właśnie wezwaniem. Powstanie nowych wspólnot nie uszczupliło jednak znacząco kultu w parafiach macierzystych.

²³⁶ M. Duda, *Parafia - kawałek nieba*, s. 20.

²³⁷ S. Kubik, T. Chrzęstek, *Parafia pw. Świętego Antoniego z Padwy w Częstochowie, 1936-2016*, Częstochowa 2016, s. 38.

²³⁸ Zob. B. Pieczykura, *Kościół to nasze życie*, „Niedziela częstochowska” 48 (2005) nr 28, s. III.

²³⁹ S. Nowak, *Słowo do hutników w roku 1989*, s. 410-411, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2; Tenże, *Słowo do hutników w roku 1989*, tamże, s. 411; Tenże, *Słowo do hutników przed Wspomnieniem św. Floriana w 1990 roku*, tamże, s. 412.

²⁴⁰ Tenże, *Słowo do górników na Uroczystość Świętej Barbary 1985 roku*, s. 397-398.

²⁴¹ Tenże, *Słowo Biskupa Częstochowskiego do rolników 1989*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, t. I/2, s. 416.

Ponadto, cały Kościół częstochowski gorliwie przeżywał lata duszpasterskie poświęcone poszczególnym świętym. Dla przykładu rok 1997 przebiegał pod patronatem św. Wojciecha, głównego patrona Polski z racji tysiąclecia jego śmierci²⁴², a rok duszpasterski 2008/2009 (29.06.2008-29.06.2009) został ustanowiony w Kościele katolickim Rokiem św. Pawła, ogłoszonym przez papieża Benedykta XVI 28 czerwca 2007²⁴³.

W diecezji poprzez szereg konferencji, homilii i artykułów w mediach katolickich znacząco wzrosła wiedza na temat tychże świętych. Wyjątkowym czasem była beatyfikacja Ojca św. Jana Pawła II, poprzedzona wieloma nowennami i modlitwami o tę właśnie. Diecezja odbyła także wiele pielgrzymek do grobu Papieża – Polaka, a wśród nich tę najważniejszą - na uroczystości beatyfikacyjne. Dla uczczenia tego wydarzenia powstająca wspólnota parafialna w Zawierciu otrzymała nowe wezwanie, z dotychczasowego „św. Jana Chrzciciela i św. Pawła Apostoła” na bł. Jana Pawła II²⁴⁴. Takież też wezwanie otrzymał kościół parafialny w Sieńcu²⁴⁵.

Wobec fenomenu tworzenia nowych parafii w (archi)diecezji nie sposób pominąć pastoralnej wizji bp. S. Bareły, którą kontynuował abp Stanisław Nowak. Wyrażała się ona poprzez nadawanie nowym parafiom za patronów świętych polskich. Chodziło bowiem o to, aby w duchowej stolicy naszej Ojczyzny, w grodzie Królowej Polski, odbierała cześć zarówno Maryja – Królowa Wszystkich Świętych, a także święci naszej ojczyznej ziemi. Stąd też oprócz tytułu kościoła NMP Królowej Polski, nadanej parafii w Częstochowie-Kawodrzy Górnej przez bp. S. Barełę, w roku 1995 abp S. Nowak nadał tytuł NMP Częstochowskiej nowej parafii w dzielnicy Północ ku uczczeniu Patronki metropolii częstochowskiej i biskupiego miasta Częstochowy. Do utworzonych przez bp. S. Barełę placówek duszpasterskich św. Wojciecha BM, św. Stanisława BM, św. Jadwigi Królowej, św. św. Jacka i św. Maksymiliana Marii Kolbego, doszły tytuły nowych kościołów dedykowanych świętym polskim a nadane przez abp. S. Nowaka: św. Jana Kantego (1987), Świętych Pierwszych Polskich Męczenników – Benedykta, Jana, Mateusza, Izaaka i Krystyna (1990), św. Brata Alberta, św. Jana Sarkandra, św. Andrzeja Świerada i Benedykta, św. Faustyny Kowalskiej, św. Jadwigi Śląskiej, św. Jana z Dukli, św. Kingi, św. Melchiora Grodzieckiego, św. Rafała Kalinowskiego i św. Urszuli Ledóchowskiej. Ten wielki znak kultu polskich świętych wybrzmiewał zresztą także w innych miejscowościach diecezji. Niewątpliwie takie działanie miało na celu podtrzymanie żywotności

²⁴² Tenże, *Słowo przed Tysiącleciem śmierci św. Wojciecha, Patrona Polski z dnia 11 kwietnia 1997 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, t. I/2, s. 507-508.

²⁴³ Benedykt XVI, *Piotra i Pawła uważano za założycieli Kościoła w Rzymie, 28 VI 2007 - Nieszpory w Bazylice św. Pawła za Murami*, OR wp 28 (2007) nr 9, s. 43-44.

²⁴⁴ S. Nowak, *Dekret zmieniający wezwanie parafii i tytuł kościoła i parafii św. Jana Chrzciciela i Pawła Ap. w Zawierciu*, WACz 85 (2011) nr 4-6, s. 32.

²⁴⁵ Tenże, *Dekret nadający tytuł Błogosławionego Jana Pawła II parafialnemu kościołowi w Sieńcu*, tamże, s. 31.

kultu polskich świętych, zachowanie historii, ale chyba przede wszystkim wskazanie wiernym bardzo aktualnych i bliskich, choćby przez więź narodową, przykładów dążenia do świętości.

Wokół kościołów, gdzie dawniej i obecnie czczono poszczególnych świętych, zostały ustanowione lokalne sanktuaria w celu zdynamizowania kultu tychże świętych patronów. Oprócz dawnych sanktuariów takich jak św. Anny w miejscowości św. Anna koło Przyrova, św. Antoniego w Koziegłówkach, św. Walentego w Konopiskach, czy św. Idziego w Zrębicach ustanowione zostały nowe: sanktuarium Świętej Rodziny przy bazylice archikatedralnej w Częstochowie (1997)²⁴⁶, sanktuarium św. Antoniego Padewskiego na Ostatnim Groszu w Częstochowie (1997)²⁴⁷, sanktuarium św. Józefa na Rakowie w Częstochowie (2002)²⁴⁸, sanktuarium św. Tomasza Apostoła w Osinach²⁴⁹, sanktuarium św. Jana Vianney'a w Czeladzi-Piaskach²⁵⁰, a po powstaniu diecezji sosnowieckiej w Mzykach, w parafii Gniazdów²⁵¹.

Formą kultu oddawanego świętym Pańskim były także figury fundowane ku ich czci, dla przykładu św. Jakuba Apostoła przy kościele św. Jakuba w Częstochowie, poświęcona w Roku Jakubowym, św. Józefa, czy liczne pomniki Ojca świętego Jana Pawła II, które po wyniesieniu Papieża Polaka na ołtarze stały się figurami tego świętego.

²⁴⁶ Tenże, *Dekret uznający Bazylikę Archikatedralną w Częstochowie Sanktuarium Świętej Rodziny*, WACz 71 (1997) nr 12, s. 29.

²⁴⁷ Tenże, *Dekret określający kościół św. Antoniego z Padwy w Częstochowie jako Sanktuarium tegoż Świętego*, WACz 71 (1997) nr 5, s. 33.

²⁴⁸ Tenże, *Dekret ogłaszający kościół pw. Św. Józefa Rzemieślnika w Częstochowie sanktuarium Św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny*, WACz 76 (2002) nr 11, s. 48.

²⁴⁹ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 177-178.

²⁵⁰ *Sanktuarium św. Jana Vianney'a w Diecezji Częstochowskiej 06.10.1986*, CzWD 61 (1987), s. 28.

²⁵¹ S. Nowak, *Dekret uznający kościół filialny pw. św. Jana Marii Vianneya w Mzykach Sanktuarium tegoż Świętego*, WACz 83 (2009), nr 7-8, s. 19-20.

ROZDZIAŁ SZÓSTY

URZECZYWISTNIANIE SIĘ KOŚCIOŁA PRZEZ BRATERSKĄ SŁUŻBĘ MIŁOŚCI – DIAKONIA

Urzeczywistnianie się Kościoła przez braterską służbę miłości (diakonię) obok słowa i sakramentu stanowi jeden z trzech podstawowych filarów tegoż kościelnotwórczego procesu. „Wiara bowiem działa przez miłość” (por. Gal 5,6). Zarówno bowiem indywidualne uczynki miłosierdzia co do ciała i duszy, jak i wspólnotowe działanie w tej materii aktualizuje Kościół partykularny, jako wspólnotę miłości - sakrament miłosierdzia (par. 1). Szczególnym miejscem realizacji tej służebnej miłości jest parafia, pojęta jako wspólnota miłosierdzia (par. 2). Służy temu struktura właściwa osiągnięciu tegoż celu, instytucja „Caritas” (par. 3), a także różnorodne formalne i nieformalne wspólnoty oddolne w wymiarze diecezjalnym oraz parafialnym, jak i jej pokrewne (par. 4).

6.1. GŁOSZENIE I CZYNIE NIE MIŁOŚCI – DUSZPASTERSTWO CHARYTATYWNE

Posługa miłości stanowi w triadzie zbawczych funkcji Kościoła jako takiego nie marginalną i nadobowiązkową rolę, lecz pierwszorzędną, istotną i integralną jego część. Szczególnie zostało to przypomniane poprzez posoborowe pontyfikaty ostatnich dziesięcioleci¹. Bowiem już Sobór Watykański II określił diakonię zadaniem całego Ludu Bożego, a jej mianem nazywa całość zbawczych funkcji Kościoła oraz sposób ich realizacji². Diakonia w Kościele stanowi wszelkiego rodzaju formy służebnej działalności wobec bliźniego. Urzeczywistnia ona Kościół w dwojaki sposób: w sensie ewangelizacyjnego wezwania poprzez działalność apostołską prowadzoną przez wiernych, a w sensie doczesnym poprzez różnego rodzaju duszpasterstwo charytatywne. Już w Piśmie Świętym diakonia oznacza nie tylko posługę stołu, ale w szerokim znaczeniu wszelkie działania wypełniające przykazanie miłości bliźniego. Działalność dobroczynna stanowi więc integralny element życia Kościoła jako wspólnoty wiernych zmierzających do zbawienia i świadczy o tożsamości

¹ M. Jędrzejki, *Posługa miłosierdzia w nauczaniu Benedykta XVI*, w: *Bądźcie świadkami miłosierdzia*, red. R. Ceglarek, A. Kuliberda, Częstochowa 2017, s. 52.

² R. Kamiński, *Diakonia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, kol. 1249-1250.

chrześcijanina, jako takiego³. „Nie można stać się człowiekiem, a tym bardziej chrześcijaninem, czyli człowiekiem Chrystusowym, nie dając się drugim w miłosiernej miłości”⁴. Bowiem „Człowiek staje się w pełni człowiekiem, gdy się staje darem dla drugich”⁵ - uczył abp S. Nowak.

Obraz Samarytanina, który mimo niebezpieczeństwa zatrzymuje się by pomóc pobitemu człowiekowi, oferując mu swój czas i pieniądze (por. Łk 10, 25-37), staje się przynagleniem dla wszystkich pragnących dobrze wypełniać naukę Ewangelii. Od zarania Kościoła miłość *caritas* stanowiła znak rozpoznawczy uczniów Chrystusa. Ta troska dotyczyła w pierwszym rzędzie najbardziej potrzebujących: wdowy, sieroty, ubogich, chorych i więźniów⁶.

Sobór Watykański II naucza, że Kościół od początku wiąże ze swoim największym skarbem, jakim jest Eucharystia, *agapę*, czyli ucztę miłości, a przez to scala miłością Chrystusa wszelkie dziedziny życia człowieka. Zaś łaskę otrzymania pokarmu duchowego stawia wobec dbałości wspólnoty o pokarm doczesny dla tych, którym go brakuje. Ojcowie soborowi podkreślają powszechny charakter działalności charytatywnej, która nie może zamykać się w wąskich grupach, ale powinna oddziaływać na cały świat, a pomocą Kościoła winni być ogarnięci ludzie każdej części Ziemi⁷. Służba charytatywna wynika wprost z przykazania miłości bliźniego, które obliguje do czynienia wobec wszystkich takiego samego dobra, jakim chcielibyśmy obdarzyć siebie. Bóg, który ze swojej istoty jest miłosierny, obdarowuje w sposób bezwarunkowy tą miłością każdego człowieka. Ci, którzy otwierają się na tak rozumianą miłość w naturalny sposób pragną ją przekazywać dalej i dzielić się nią jak najobficiej z innymi⁸. Benedykt XVI w *Deus caritas est* pisze: „wiara, kult i ethos przenikają się wzajemnie, jako jedna rzeczywistość, która nabiera kształtu w spotkaniu z Bożą *agapę*. Upada tutaj po prostu tradycyjne przeciwstawienie kultu i etyki. W samym «kulcie», w Komunii eucharystycznej zawiera się bycie miłowanym i jednocześnie, miłowanie innych. Eucharystia, która nie przekłada się na miłość konkretnie praktykowaną, jest sama w sobie fragmentaryczna”⁹. Kościół więc nie tylko wyznaje i głosi miłosierdzie, ale w konsekwencji stara się je czynić:

³ S. Zieliński, *Miłosierdzie jako dar i zadanie w procesie odkrywania i realizacji tożsamości chrześcijańskiej*, w: *Bądźcie świadkami miłosierdzia*, s. 99-107.

⁴ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 1989 roku*, s. 34.

⁵ Tenże, *List pasterski na Adwent 2002 roku*, s. 82.

⁶ R. Łukaszyk, F. Woronowski, *Dobroczynne duszpasterstwo*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, kol. 1385-1389.

⁷ Sobór Watykański II, *Dekret o apostołstwie świeckich*, w: *Sobór Watykański II*, nr 8.

⁸ R. Łukaszyk, F. Woronowski, *Dobroczynne duszpasterstwo*, kol. 1386.

⁹ Benedykt XVI, *Encyklika „Deus caritas est” o miłości chrześcijańskiej*, Watykan 2005, nr 14.

„Program mesjański Chrystusa: program miłosierdzia, staje się programem Jego ludu, programem Kościoła”¹⁰.

II Synod Diecezji Częstochowskiej pragnąc odnowić całą misję wspólnoty diecezjalnej zwracał uwagę także na diakonalny wymiar jej działania. W czwartym rozdziale pt. „Życie Ewangelią”, ukazuje sposoby realizacji postawy miłości ewangelicznej stawiając za wzór Maryję, która przyjęła Boże powołanie i wprowadziła je w swoje życie¹¹. Uświadamia wszystkim diecezjanom konieczność przyjęcia orędzia ewangelicznego Jezusa Chrystusa przede wszystkim w małżeństwach i rodzinach. Gdyż tylko takie wspólnoty domowe będą trwałe, które będą przepelnione wzajemną i troskliwą miłością. Tylko takie rodziny stają się płodne, otwierając się na dar każdego nowego życia, ale jednocześnie promieniując na bliźnich¹².

Arcybiskup S. Nowak, powołując się na nauczanie soborowe, iż „Kościół w ubogich i cierpiących odnajduje wizerunek samego ubogiego i cierpiącego Założyciela, stara się ulżyć w niedoli, w nich usiłuje służyć Chrystusowi”¹³, podejmował służbę miłości w Kościele częstochowskim¹⁴. Realizował tym samym także wytyczne II Synodu częstochowskiego i stał się w okresie swoich rządów szczególnie promotorem miłosierdzia w słowie i czynie. Wzywał nieustannie do świadczenia miłości wobec wszystkich znajdujących się w jakiegokolwiek potrzebie. Teraźniejszość i przyszłość Kościoła częstochowskiego widział w perspektywie opcji na rzecz ubogich: „Dziś Kościół Częstochowski określać się musi jako Kościół ubogich i służby ubogim”¹⁵. Inicjował również i promował dzieła miłosierdzia na terenie powierzonego mu Kościoła partykularnego. Czynił to osobiście, ale również swoje nauczanie przekazywał w konkretne działanie poprzez struktury służące duszpasterstwu charytatywnemu.

Jego nauczanie w tym zakresie jest niezwykle bogate. Nie było zasadniczo dokumentu, w którym by nie zwracał uwagi na posługę miłości wynikającą z autentycznie przeżywanej wiary i zaangażowania apostołskiego. A wobec zaniedbań, czy nie wystarczających działań w tym zakresie, własnych czy podległych mu osób i struktur, prosił o wybaczenie: „Do wszystkich zwracamy się z prośbą o przebaczenie. Darujcie nam naszą nieczułość, zbytnią podejrzliwość, opieszałość a nieraz zwyczajną nieśmiałość i nieporadność w niesieniu Wam pomocy”¹⁶.

¹⁰ Jan Paweł II, *Encyklika o Bożym miłosierdziu „Dives in misericordia”*, Watykan 1980, nr 13-14.

¹¹ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 137.

¹² Zob. Tamże, s. 139.

¹³ KK 8.

¹⁴ Zob. S. Nowak, *List pasterski na Adwent 2005 roku*, s. 89.

¹⁵ Tenże, *Teologia Kościoła częstochowskiego*, s. 109.

¹⁶ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2000 roku*, s. 317-318.

Całe jednak to teoretyczne i praktyczne działanie w służbie miłości, co niejednokrotnie podkreślał, winno wypływać z wiary i na jej fundamencie się opierać, czerpiąc z miłości do Jezusa motywację i energię do działania. „Miłować Chrystusa, znaczy odznaczać się duchem miłosierdzia chrześcijańskiego. Nie można miłować Boga nie kochając swojego brata”.¹⁷ „Nie kocha się Boga, gdy się nie idzie z pomocą do potrzebujących”¹⁸. Stąd też dostrzegał, iż wiara niedoskonała, słaba, chwiejna, za mało konsekwentna w praktykach religijnych, w efekcie za mało wypowiada się w czynach dobroci¹⁹. W kościelnej działalności charytatywnej nie chodzi o jakiś rodzaj filantropijnej, czysto świeckiej aktywności, ale o realizację przykazania miłości, czyli realizację Ewangelii.

Pasterz częstochowski jako propagator kultu Miłosierdzia Bożego, widział w nim imperatyw podejmowania służby wobec najbardziej potrzebujących i wyprowadzał z tej podstawowej prawdy o „Bogu, bogatym w miłosierdzie” konkretne wytyczne do działań charytatywnych. Święto Bożego Miłosierdzia obchodzone w II Niedzielę Wielkanocną nazywał „wielkim świętem *Caritasu* i instytucji pokrewnych, a także wspólnot charyzmatycznych w aspekcie działalności miłosiernej”²⁰. Święto miało być według jego myśli „parciem w stronę człowieka, by mu pomagać”²¹ i to w wymiarze na wskroś personalistycznym²². „Świętowanie Miłosierdzia Bożego – uczył - niech będzie zawsze naszą konfrontacją z przykazaniem czynienia miłosierdzia drugim. „Ubogich zawsze macie u siebie” – powiedział Chrystus (J 12, 8). Nie brak ich rzeczywiście wśród nas, w naszym bloku, na tej samej ulicy, w tej samej wsi i „kolonii”. Są zaniedbani materialnie i moralnie, są samotni i opuszczeni nawet wśród najbliższych osób z rodziny. Głos wołających o pomoc winien szczególnie być słyszany, gdy rozpamiętujemy miłosierną mękę i zmartwychwstanie Chrystusa”²³. Wszyscy zaangażowani w działalność charytatywną winni posiadać tę podstawową świadomość, że „tak naprawdę to tylko Bóg jest dobry (por. Mt 19, 17), a jeśli człowiek czyni dobrze, to jakby w zastępstwie Boga i dzięki tajemniczej Jego pomocy. Szczęśliwi ci, którzy chętnie stają się narzędziem Boga w czynieniu dobrze drugim.

¹⁷ Tenże, *List pasterski na Adwent 2002 roku*, s. 82.

¹⁸ Tenże, *List pasterski na Adwent 2009 roku*, s. 109.

¹⁹ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1997 roku*, s. 417.

²⁰ Tenże, *Świętowanie Miłosierdzia Bożego w Dzienniczku św. Faustyny Kowalskiej i praktyce życia Kościoła po pontyfikacie Jana Pawła II*, VeC 5 (2015), s. 137.

²¹ Tamże, s. 136.

²² Tamże.

²³ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 1986 roku*, s. 379.

„Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią” (Mt 5, 7)²⁴. Nauczał, iż „nigdy nie wiemy, kiedy jesteśmy dobroczyńcami, a kiedy dobrobiorcami”²⁵.

W inicjowaniu wszelkiego rodzaju akcji charytatywnych w archidiecezji abp S. Nowak wielokrotnie nawiązywał do nauczania św. Jana Pawła II, który wskazywał na konieczność uruchomienia w duszach i umysłach wiernych „wyobraźni miłosierdzia”²⁶. „Potrzebna jest dziś nowa „wyobraźnia miłosierdzia”, której przejawem będzie nie tyle i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr”²⁷. Podobnie więc jak ewangelizacja musi stawać się „nowa”, tak też i dobroczynność Kościoła musi zyskać nową jakość. Dotychczasowa bowiem, choć z gruntu dobra, w obecnych czasach już nie wystarcza, nie stanowi bowiem skutecznej odpowiedzi na wyzwania współczesności²⁸.

Wielość i nowość dzieł charytatywnych realizowanych przez Pasterza częstochowskiego w latach 1984-2011 wydaje się wskazywać, że Kościół częstochowski bardzo odpowiedzialnie podszedł pod jego kierunkiem do zadania realizacji służebnej miłości w swoim łonie. Punktem wyjścia, zarówno w nauczaniu, jak i w praktycznym działaniu duszpasterskim w tej dziedzinie abp. S. Nowaka były dojrzałe i dogłębnie przeżywane tajemnice wiary, głównie Tajemnica Wcielenia i Odkupienia. Chodziło mu bowiem nie tylko o przyjęcie danej prawdy wiary, jej zgłębienie i kontemplację, ale o przełożenie jej treści na życiową postawę. A ostatecznie o odkrycie prawdziwego oblicza Boga „bogatego w miłosierdzie” i podjęcie ewangelicznego nakazu Chrystusa: „Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny” (Łk 6,36). W modlitwie i przyjęciu prawdy o byciu umiłowanym przez Boga widział abp Nowak niewyczerpane źródło aktywności charytatywnej w różnych przestrzeniach. Przy okazji peregrynacji kopii obrazu Jezusa Miłosiernego, na różne sposoby zwracał się do wiernych z przesłaniem miłosierdzia. Pragnął, aby akt religijny, jakim było nawiedzenie w rodzinach obrazu „Jezu ufam Tobie” wzbudził „wyobraźnię miłosierdzia”, która konkretyzowałaby się poprzez wspieranie i angażowanie się w różne dzieła dobroczynne. Pisał więc z tej okazji: „Obraz Jezusa Miłosiernego winien uwrażliwić nas na czyn miłosierdzia. Do istoty kultu Miłosierdzia Bożego należy bowiem czyn miłości wobec bliźnich, tak jak najściślej związana jest z miłością Boga miłość bliźniego jak siebie samego. Nie ma też umiłowania

²⁴ Tenże, *List pasterski na Adwent 1989 roku*, s. 32.

²⁵ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1989 roku*, s. 137.

²⁶ M. Duda, *Jan Paweł II – wielki prorok z wyobraźnią miłosierdzia*, VeC 5 (2015), s. 415-428.

²⁷ NMI 50.

²⁸ Tamże.

Chrystusa bez miłości miłosiernej człowieka, zwłaszcza pozostającego w konkretnej potrzebie. (...) Chciałbym więc bardzo, by nawiedzenie obrazu Miłosierdzia Bożego pobudziło w nas wyobraźnię miłosierdzia i poszerzyło jeszcze bardziej nas samych i naszych wiernych do wspomagania konkretnych dzieł społecznych i dobroczynności chrześcijańskiej. Wydaje się bowiem, że my sami jako duszpasterze, wciąż nie mamy dostatecznego rozeznania obszarów nędzy materialnej i duchowej w naszych parafiach. Trzeba by więc koniecznie przy okazji tego nawiedzenia, w każdej wspólnotce parafialnej, w kręgu swoich współpracowników przeprowadzić rozeznanie różnorodnych bied i potrzeb naszych wiernych. Spróbujmy zatem bardzo konkretnie i nawet z piórem w ręku zbadać: Jak wygląda sprawa głodu i niedożywienia na terenie parafii? Zwłaszcza, jak to wygląda wśród dzieci i młodzieży. Ile jest rodzin wielodzietnych, zdesperowanych, nie radzących sobie, rozbitych, dotkniętych alkoholizmem jednej lub nawet dwu stron, ledwo egzystujących? Ile mamy osób niepełnosprawnych, kalekich, przykutych chorobą lub starością do łoża boleści? Czy nie ma takich, którzy wobec zimy zostają bez odpowiedniego odzienia, opału? Jak wygląda problem bezdomności, możliwości opłacania czynszu za mieszkanie, opłaty za prąd? Ile jest u nas bezrobotnych, starszych, młodych sfrustrowanych brakiem odpowiedniej dla siebie pracy? Pilnie należy zbadać problem narkomanii u młodzieży i różnego rodzaju uzależnień. Ilu parafian przebywa w więzieniu i gdzie?”²⁹. Dostrzegając te wszystkie ludzkie dramaty abp S. Nowak szedł za myślą św. Jana Pawła II, który w „Novo Millennio ineunte” mówił o krajobrazie ubóstwa: „krajobraz ubóstwa może poszerzać się bez końca, jeśli do starych jego form dodamy nowe, dotykające często także środowisk i grup ludzi materialnie zasobnych, którym wszakże zagraża rozpacz płynąca z poczucia bezsensu życia, niebezpieczeństwo narkomanii, opuszczenie w starości i chorobie, degradacja lub dyskryminacja społeczna”³⁰. Podczas swojej pielgrzymki do Ojczyzny w roku 1999 św. Jan Paweł II podkreślał: „»Krzyk biednych« (Hi 34, 28) całego świata podnosi się nieustannie z tej ziemi i dociera do Boga. Jest to krzyk dzieci, kobiet, starców, uchodźców, skrzywdzonych, ofiar wojen, bezrobotnych. Biedni są także wśród nas: ludzie bezdomni, żebracy, ludzie głodni, wzgardzeni, zapomniani przez najbliższych i przez społeczeństwo, poniżeni i upokorzeni, ofiary różnych nałogów. Wielu z nich próbuje nawet ukryć swoją ludzką biedę, ale trzeba umieć ich dostrzec. Są także ludzie cierpiący w szpitalach,

²⁹ S. Nowak, *List do kapłanów, osób konsekrowanych i katechetów przed rozpoczęciem Peregrynacji Obrazu Jezusa Miłosiernego w Archidiecezji Częstochowskiej z dnia 30 października 2002 roku*, s. 154.

³⁰ NMI 50.

dzieci osierocone albo opuszczone przez rodziców czy młodzież przeżywająca trudności i problemy swego wieku”³¹.

Abp Nowak, trwając w myśli św. Jana Pawła II czynił w ten sposób swoisty rachunek sumienia, zadając konkretne pytania o zakres biedy i potrzeb mobilizując tym samym do dokładnego rozeznania w tym względzie. Dopiero bowiem z postawienia diagnozy, poprzedzonej rozeznaniem sytuacji może wyniknąć efektywne działanie³². Zachęcał do dostrzeżenia wszelkiego rodzaju ludzkiej biedy, owego krajobrazu ubóstwa, które wołało o pomoc: „W czasach, kiedy coraz bardziej daje się zauważyć podział na bogatych i biednych, potrzeba dzielenia się chlebem i groszem jest wprost nagłą”³³. Wskazywał na konkretne rozwiązania: „Niech więc powstają stołówki dla potrzebujących, punkty rozdawania chleba, żywności i odzieży. Proszę bogatych o wspieranie dzieł *Caritas* a uboższych o dzielenie się tym, co mają, z jeszcze bardziej potrzebującymi. Apeluję o dożywianie dzieci w szkołach. Miłość bliźniego jest w imię miłości Boga najlepszym środkiem osiągnięcia zbawienia”³⁴. W listach wielkopostnych uświadamiał, że „prawdziwa pokuta, nie może się jednak ograniczać do walki z grzechami przeciwko bratu i różnego rodzaju grzechami społecznymi. Winna się ona przejawiać w konkretnych czynach dobroci”³⁵. „Jak kiedyś św. Brat Albert stanął przed znieważonym obliczem Chrystusa w ubogim nędzarzu, tak i my powinniśmy prosto w oczy spojrzeć naszym biednym. A mamy ich dziś wielu, bo obszary nędzy się powiększają. Są bardzo blisko nas. Krzyczą nieraz swoim cierpieniem i brakami, nędzą materialną i moralną. Są też ubodzy, którzy nic o tym nie mówiąc, też domagają się pomocy. Wiele jest nędzy o wymiarach tragicznych, włącznie z umieraniem ludzi z głodu – w krajach bardziej odległych. (...) W archidiecezji naszej, dziełem Jubileuszu dwutysiąclecia jest Dom Dobroczynności w Częstochowie dla matek z dziećmi w tragicznej sytuacji życiowej oraz Druga Noclegownia niedaleko Dworca Kolejowego. Serdecznie proszę o pamięć dla tych dzieł w ramach tak zwanej jałmużny wielkopostnej i tacy w Niedzielę Miłosierdzia. Nawołuję do aktywności charytatywnej we wszystkich parafiach w ramach Akcji Katolickiej i ośrodkach parafialnej pomocy”³⁶.

³¹ Jan Paweł II, *Ubodzy duchem to ludzie otwarci na wielkie sprawy Boże. Homilia podczas Mszy świętej. Elk - 08.06.1999*, OR wp 20 (1999), nr 8, s. 37.

³² S. Nowak, *List do kapłanów, osób konsekrowanych i katechetów przed rozpoczęciem Peregrynacji Obrazu Jezusa Miłosiernego*, s. 154.

³³ Tenże, *List na Adwent 2002 roku*, s. 82.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1992 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 282.

³⁶ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2000 roku*, s. 317-318.

Proponował więc: „Rozglądnijmy się zatem wokół siebie i rozpoznawajmy ludzkie biedy (...). Są z pewnością blisko nas, w naszej wiosce, w bloku, w którym mieszkamy. Błagają też o wsparcie ci z daleka, kiedy dowiadujemy się z mediów, że umierają z głodu, cierpią z powodu kataklizmów. Czasem formalnie wyciągają rękę prosząc o wsparcie. Często się wstydzą tego czynić, ale bardzo na nas liczą. Nieraz tylko swoim stanem cierpienia, niepełnosprawnością, zagubieniem moralnym i duchowym, nieporadnością życiową cicho liczą na pomoc. Pomagajmy sobie wzajemnie w czasach nieznikającego bezrobocia, ogólnego zubożenia bardzo wielu, tak, że często brakuje na lekarstwa. Nie bądźmy nieczuli, czynimy dobrze drugim. (...) Są tego konkretne przejawy: prośba przy kościele o grosz do puszek, na tacę w kościele. Organizujmy w każdej parafii koło *Caritas*. Mobilizujmy się do działalności charytatywnej w ramach Akcji Katolickiej, w gronie księży i zakonów, a także ruchów, stowarzyszeń i różnego rodzaju wspólnot. Budujmy domy opieki, schroniska, organizujmy stołówki dla dzieci niedożywionych i stypendia dla młodzieży. Wielki to świat zadań, które stają przed nami w dziedzinie miłości bliźniego i przywracania ubogim nadziei. Wydaje się jednak, że w tym wszystkim jest jedno najważniejsze: wychowywanie sumienia, wrażliwości moralnej na słowo Boże, które jest tak kategoryczne na ustach Chrystusa w dziedzinie miłości bliźniego”³⁷.

Wiązał także działalność charytatywną z prawdziwym przeżywaniem tajemnicy Wcielenia, ukazując w listach na Adwent i Boże Narodzenie głęboki sens przeżywania ich w postawie miłości wobec najbardziej potrzebujących: „Więcej więc musimy wyrabiać w sobie wyobraźnię miłosierdzia, bardziej się angażować w *Caritas* na rzecz bezrobotnych, głodnych, i to nie tylko w kraju, ale i poza jego granicami. Świadek Boga Miłości nie może być obojętnym nawet wobec wrogów. Apeluję do szkół, żeby zakładano u siebie koła *Caritas*. Wzywam stowarzyszenia, ruchy i wszelkiego rodzaju środowiska, by w roku kryzysu ekonomicznego więcej jeszcze angażowały się społecznie. Proszę, by postawą abstynencji wspierać tych, którzy zmagają się z alkoholizmem. Wzywam do zakładania klubów i kół anonimowych alkoholików i wspierania tych, którzy walczą z nałogiem. Na czas Adwentu nawołuję do pokuty, abstynencji i do wspierania dzieł miłosiernych dla dzieci, choćby przez zakupienie świecy bożonarodzeniowej na wigilię. Wielki to świat dawania świadectwa o Miłości, którą jest Bóg i której potrzebuje człowiek tak bardzo, jak roślina słońca i deszczu”³⁸.

„Blisko nas i wśród nas rośnie liczba bezdomnych, źle wynagradzanych a nawet prawdziwie głodnych i niedożywionych. Chwała tym, którzy reagują na te wszystkie braki i

³⁷ Tenże, *List pasterski na Adwent 2005 roku*, s. 89.

³⁸ Tenże, *List pasterski na Adwent 2009 roku*, s. 109.

cierpienia, i próbują, choć w skromnym może zakresie, na nie odpowiedzieć. Dziękuję gorąco wszystkim, którzy kupując świece *Caritas* z okazji tych świąt, otworzyli serca dla drugich.

Święta Bożego Narodzenia są wielkim przypomnieniem nam największego przykazania miłości Boga, ale też przykazania miłości bliźniego jak siebie samego. Są to święta Boga-Miłości i człowieka-miłości. Gdy w dniu Bożego Narodzenia »Maleńka przyszła Miłość« – jak śpiewamy we współczesnej kolędzie – nie wolno nam nie dostrzegać wokół siebie braci i sióstr, zwłaszcza tych, którzy są w potrzebie. Wielkim skarbem naszej archidiecezji są kościoły, gdzie mieszka Jezus w tajemnicy Eucharystii, ale również domy ludzi potrzebujących i ubogich, domy dzieł opieki społecznej i różnego rodzaju placówki naszej *Caritas*. W tę stronę kieruję Wasze oczy i serca. Łamiąc się białym opłatkiem, biblijnym chlebem, nie mogę z Warni nie spojrzeć na świat ludzi bezrobotnych, bezdomnych, samotnych i bardzo nieraz dotkniętych przez życie”³⁹.

Abp Nowak w swoim nauczaniu wychodząc od drobnego gestu, jakim był zakup przez wiernych świece Wigilijnego Dzieła Pomocy Dzieciom ukazywał konieczność jak najaktywniejszego wsparcia potrzebujących, które jest integralnym elementem wyznawanej wiary: „Przy naszym stole wigilijnym paliły się świece *Caritas* jako znak, że chcemy rozpoznawać Chrystusa w potrzebujących. W Częstochowie, podobnie jak w innych miejscowościach, poszerza się margines biedy. Po ruinach, dworcach, nawet kanałach koczują zziębnięci, bezdomni i głodni nieraz ludzie. Tych widać. A ileż jest takich, którzy nie wyciągają rąk po pomoc, choć bardzo jej potrzebują, a też po cichu liczą, że ich odnajdziemy i wyjdziemy im naprzeciw ze wsparciem. Miejmy więc wyobraźnię miłosierdzia i pielęgnujmy ją, aby nigdy nie zawładnęła nami znieczulica społeczna. Z bólem zauważamy w dzisiejszym świecie, że przy pozornym uwrażliwieniu na wolność i poszanowanie światopoglądu innych w imię tak zwanej »poprawności politycznej«, w gruncie rzeczy nie dostrzega się drugiego człowieka i nawet się go niszczy. Nie zauważamy często tych najmniejszych, w których żyje Chrystus. Nie dostrzegamy dzieci nie narodzonych, które chce się zabijać, dzieci kalekich, które chce się poddawać eutanazji. Nie zwracamy uwagi na dzieci i młodych, nawet na studentów, którym odmawia się stypendiów i skazuje na marną egzystencję, a może na głodowanie. Gdzieś podział się nam Chrystus, a wraz z tym, gdzieś podział się nam człowiek. W naszych czasach stół ziemskich dóbr poszerzył się znacznie, dzięki postępowi i pomysłowości ludzkiej. Niestety jednak, często służy on grupie bogatych, zajętych poszukiwaniem tylko własnego szczęścia.

³⁹ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2001*, s. 177.

Uczestnicy stołu eucharystycznego, którego znakiem jest stół wigilijny, nie mogą nie służyć miłości. »Ponieważ jeden jest chleb, przeto my, liczni, tworzymy jedno ciało. Wszyscy bowiem bierzemy z tego samego chleba« – pisze św. Paweł (1 Kor 10, 17). Dzielmy się więc sercem i chlebem ze wszystkimi, również z niewierzącymi i bardzo już odległymi od zasad Ewangelii⁴⁰. „Świeca Caritasu, którą będziemy nabywać, niech będzie jedynie symbolem codziennej i bardzo konkretnej działalności dobroczynnej⁴¹.

Ukazywał abp Nowak także związek miłości czynnej wobec potrzebujących z modlitwą i życiem sakramentalnym, zwłaszcza z Eucharystią: „Z darem modlitwy łączmy wszyscy dar serca wobec bliźnich i ubogich, samotnych i bezrobotnych. Kto spożywa i kontempluje Chleb Boży z nieba, nie może być niewrażliwy na brak chleba u innych. Skontrolujmy więc w tym roku także naszą ofiarność na rzecz biednych i potrzebujących. (...) Komunia z Bogiem wzywa do komunii serc i ducha z bliźnimi⁴². „Nic tak nie apeluje do czynów dobroci i poświęcenia dla drugich, jak tajemnica Eucharystii. Obecność Chrystusa na naszych ołtarzach, ciągle dawanie się nam w czasie Mszy świętej, przyjmowanie Go w Komunii świętej, domaga się z naszej strony jako odpowiedzi, miłosiernego czynu. W duchu świętego Brata Alberta Chmielowskiego, zwracamy się do Miłosiernego Boga słowami: »Panie... niech będę dla innych chlebem, jak Ty jesteś nim dla mnie dnia każdego«⁴³.

W tym kontekście abp Nowak wiązał ściśle pomoc bliźnim z rozwojem osobistej pobożności. Wskazywał, że te dwie sfery ludzkiego życia muszą współdziałać. Nawiązując do Listu św. Jakub przypominał, że wiara bez uczynków jest martwa (Jk 2,17). „Chrystus cierpi i umiera na krzyżu, ale też cierpi i umiera za nas w umierających z głodu, z braku leków, żyjących w nędzy, chorych, wydziedziczonych, bezdomnych, niepełnosprawnych⁴⁴. W ten sugestywny sposób uświadamiał wiernym potrzebę nieustannej troski o przenikanie się pobożności i aktywności charytatywnej w chrześcijańskim życiu. Maryję, w szczególnym przymiocie Matki Miłosierdzia dawał za największy wzór w trosce o drugiego, ubogiego, czy pokrzywdzonego człowieka. Zachęcał, aby naśladować Maryję w pośpiechu do służenia innym, a za św. Wincentym à Paulo powtarzał, aby do potrzebującego biec tak, „jak biegnie się do pożaru, żeby go ugasić⁴⁵. Odwoływał się też do przykładu polskiego artysty i zakonnika, św. Brata Alberta Chmielowskiego, który z największym poświęceniem służył biednym i

⁴⁰ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2004 roku*, s. 188-189.

⁴¹ Tenże, *List pasterski na Adwent 1997 roku*, s. 64.

⁴² Tenże, *List pasterski na Adwent 2004 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 87.

⁴³ Tenże, *Słowo pasterskie na 49. Tydzień Miłosierdzia 1993 roku*, s. 455.

⁴⁴ Tenże, *Słowo pasterskie z okazji Tygodnia Miłosierdzia w Roku Świętym*, s. 463.

⁴⁵ Tenże, *List pasterski na rozpoczęcie 41. Tygodnia Miłosierdzia 1985 roku*, s. 449

odrzuconym⁴⁶. Przestrzegał także, aby świadczenie miłosierdzia nie było jednorazowym aktem, pojedynczą akcją, ale trwającym i rozwijanym z miłością w poczuciu odpowiedzialności za bliźniego procesem⁴⁷.

Arcybiskup częstochowski ukazywał także nauczanie Kościoła na temat sprawiedliwego podziału dóbr. Napominał, że to, co stanowi zbytek własności materialnej w imię sprawiedliwości społecznej należy się w pierwszym rzędzie tym, którym tej podstawy brakuje⁴⁸. Tym samym wskazywał, że pomaganie bardziej potrzebującym mieści się nie tylko w granicach praktykowania jałmużny, ale nierzadko jest obowiązkiem wynikającym z konieczności zachowywania cnoty umiarkowania. Nieświadczenie miłosierdzia w czynie nazywał wprost grzechem „w dziedzinie praw osoby i przeciwko sprawiedliwości społecznej”⁴⁹.

Widział też abp Nowak w sytuacji osób zmagających się z ubóstwem i chorobą nadzieję dla innych. Nazywał ich cierpienie szansą na uzdrowienie świata⁵⁰. Uświadamiał wiernym, że cierpiący przekazują wspólnocie Kościoła szczególnie cenną „materię cierpienia”⁵¹. Nie szczędził słów życzeń i błogosławieństwa w stronę chorych i tych, którzy się nimi opiekowali: „Szczególnie ciepłe słowa pragnę powiedzieć ludziom cierpiącym, chorym, samotnym i opuszczonym. Modłę się, by nie brakło przy Was ludzi z dobrym słowem i z dobrym sercem”⁵². „Z wielką też wdzięcznością zwracamy się do tych wszystkich, którzy z miłością i troską pochylają się nad chorym człowiekiem. Błogosławieni niech będą Ci, którzy cierpią i Ci, którzy im spieszą z fachową pomocą i miłościwą opieką”⁵³. Takie słowa wsparcia kierował również przed ważnymi świętami chrześcijańskimi: „Z okazji Świąt Bożego Narodzenia i Nowego Roku, Wszystkim Wam, (...) a zwłaszcza dotkniętym ubóstwem, bezdomnością, bezrobociem, chorobą i cierpieniem – składam najgorętsze życzenia. Niech je poprze i weźmie w swe macierzyńskie ręce nasza Patronka, Najświętsza Matka, Bogurodzica Dziewica, Bogiem sławiona Maryja”⁵⁴.

Sam zresztą abp Nowak nie stronił od konkretnych gestów chrześcijańskiej miłości wobec odrzuconych i cierpiących niedostatek: „Nie wszystkim może znany jest fakt, że dotąd

⁴⁶ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2000 roku*, s. 317.

⁴⁷ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1999 roku*, s. 169.

⁴⁸ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus” w setną rocznicę encykliki „Rerum novarum”*, Watykan 1991, nr 4.

⁴⁹ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 2000 roku*, s. 315.

⁵⁰ Tenże, *List pasterski na Wielki Post 1990 roku*, s. 276.

⁵¹ M. Duda, *Myśląc parafia*, s. 382.

⁵² S. Nowak, *List pasterski na Boże Narodzenie 1986 roku*, s. 128.

⁵³ Tenże, *Słowo na Dzień Chorego 1999 roku*, s. 547.

⁵⁴ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2001 roku*, s. 178.

cały wieczór Świąt Bożego Narodzenia spędzałem śpiewając kolędy z mężczyznami w domu dla bezdomnych. Nigdy nie słyszałem tak pięknie śpiewanych kolęd przez mężczyzn jak wtedy: „Niektórzy znali po kilka ich zwrotek na pamięć”⁵⁵.

Kościół częstochowski z zapałem podszedł do misji niesienia pomocy potrzebującemu bliźniemu. Już w 1989 r. biskup częstochowski tak przedstawiał wachlarz działań charytatywnych w diecezji: „Pragnę też z radością powiadomić, że w Częstochowie i w innych miastach diecezji podejmuje się skutecznie i konkretnie pomoc dla osób samotnych, starszych i chorych. W Częstochowie 6 grudnia [1989 r.] zostanie otwarta stołówka Świętej Rodziny przy katedrze, a 8 grudnia [1989] przy ul. Pałczyńskiego 58. W Wieluniu Siostry Opieki Społecznej św. Antoniego pragną otoczyć opieką większą niż dotąd liczbę chorych i samotnych. W związku z tym serdecznie proszę o pomoc życzliwych ludzi. Dla wspomnianych, a może jeszcze nowo powstałych w innych większych skupiskach ludzkich, stołówek, konieczna będzie pomoc w postaci ofiar pieniężnych, warzyw, owoców i innych artykułów żywnościowych. Proszę je przysyłać na ręce księży proboszczów, do których nasz Wydział Charytatywny będzie się zwracał. (...). Gdy Jan Paweł II dał Polsce w osobie Brata Alberta nowego świętego; to tym samym objawił, że szuka wśród nas wciąż jego naśladowców. Szuka Brata Alberta na plebaniach, w klasztorach żeńskich, w domach bogatych i średniozamożnych, a nawet szuka go w skromnych izbach ubogich. Nie można stać się człowiekiem, a tym bardziej chrześcijaninem, czyli człowiekiem Chrystusowym, nie dając się drugim w miłosiernej miłości na podobieństwo chleba”⁵⁶.

Do wrażliwości serc wzywał też abp Nowak wiernych zapraszając wielokrotnie do modlitwy oraz pomocy osobom niesamodzielnym: chorym, starszym i opuszczonym. Szczególne listy wystosowywał z racji dorocznych obchodów Światowego Dnia Chorego, a także dekanalnych pielgrzymek dla osób niepełnosprawnych, starszych i chorych. Z okazji Dnia Chorego w roku 1999 apelował: „Zwracam się więc do wszystkich duszpasterzy, ażeby w dniu 11 lutego lub w najbliższą po tej dacie niedzielę, odprawili szczególne modły za chorych i służbę zdrowia. Pozostajemy przy naszej tradycji urządzania pielgrzymek chorych, niepełnosprawnych i steranych wiekiem do naszych lokalnych sanktuariów maryjnych, w miesiącach wrześniu i października, i już dziś zapraszam na to pielgrzymowanie. W dniu 11 lutego natomiast, we wspomnienie Matki Bożej z Lourdes, łączymy się z Ojcem Świętym i całym Kościołem w modlitwie za chorych, lekarzy, pielęgniarki, farmaceutów, opiekę hospicyjną i innych pracujących w służbie zdrowia. Dlatego nasze czuwanie na Jasnej Górze

⁵⁵ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1994 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 151.

⁵⁶ Tenże, *List pasterski na Adwent 1989 roku*, s. 34.

w tym dniu ofiarujemy w tych wszystkich intencjach. Na sumę 11 lutego w Archikatedrze zapraszam chorych, ich bliskich i przedstawicieli służby zdrowia z Częstochowy”⁵⁷.

Pielgrzymki te miały za zadanie w sposób duchowy wesprzeć osoby samotne i chore przez wspólny udział we Mszy świętej, umożliwienie odbycia spowiedzi świętej i przyjęcie tzw. „błogosławieństwa lurdzkiego”. „Starszych i słabszych, wszystkich a nie tylko delegacje parafialne, proszę do sanktuariów dekanalnych i lokalnych w wyznaczonym dniu września lub października. Zawsze przecież pod przewodem biskupa gromadzimy się wtedy w tych sanktuariach, aby otrzymać specjalne »błogosławieństwo lurdzkie«”⁵⁸. Uświadamiał także chorych i starszych, że wyjątkowe wsparcie duchowe mają w modlitwach członków zakonów kontemplacyjnych⁵⁹. Duszpasterzy i wszystkich wiernych zapraszał do wyjątkowej otwartości na ludzkie nieszczęście spowodowane chorobą czy samotnością⁶⁰.

Można sądzić, że Kościół częstochowski w latach posługi arcybiskupa Stanisława Nowaka starał się jak najlepiej wypełniać misję służebnej miłości. Wydaje się bowiem, że inicjatywy charytatywne podejmowane w (archi)diecezji przeprowadzano w sposób odpowiadający potrzebom danej sytuacji. Jednocześnie podkreślić należy, że dzieła te miały nie tyle akcyjny, typowo świecki i czysto filantropijny charakter, lecz wynikały z ewangelicznego przynaglenia Chrystusa, który jest obecny w każdym człowieku potrzebującym.

6.2. PARAFIA JAKO WSPÓLNOTA MIŁOSIĘDZIA

Podstawowa funkcja Kościoła, jaką jest służebna miłość, realizuje na pierwszym miejscu w najbardziej konkretny sposób w parafii. Najpierw w znaczeniu wspólnoty sąsiedzkiej najbardziej bliskiej człowiekowi i jego potrzebom, a następnie jako tej, do której zwracają się wszystkie organizacje czy stowarzyszenia charytatywne na czele z *Caritas* z prośbą o jałmużnę, przeprowadzenie zbiórek i włączanie się w różne inicjatywy charytatywne. Św. Jan Paweł II określał naturę parafii jako wspólnoty miłosierdzia⁶¹. Nazywał ją „wspólnotą promieniowania miłosiernej miłości Jezusa”⁶², miejscem podejmowania i realizacji inicjatyw inspirowanych

⁵⁷ Tenże, *Słowo na Dzień Chorego 1999 roku*, s. 547.

⁵⁸ Tenże, *List na miesiąc sierpień 2010 roku*, s. 261.

⁵⁹ Tenże, *Misja życia konsekrowanego. List na niedzielę 30 stycznia 2000 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T.I/2, s. 497.

⁶⁰ Tenże, *Słowo na Dzień Chorego 1999 roku*, s. 547.

⁶¹ Jan Paweł II, *W miłosiernej miłości Boga znajduje się źródło życia. Homilia w czasie Mszy Świętej w parafii Najświętszych Serca Jezusa i Maryi a Tor Fiorenza - 17.03.1985*, w: NP 1985, t. VIII, 1, s. 360.

⁶² M. Duda, *Myśląc parafia*, s. 292.

przez miłosierdzie chrześcijańskie i pierwszym polem kościelnej miłości; najdogodniejszym terenem jej praktykowania, wręcz pierwszym obszarem miłosierdzia Kościoła⁶³. Współcześnie papież Franciszek nazywa ją wprost „oazą miłosierdzia”⁶⁴. Abp Nowak wielokrotnie podkreślał, że do działań charytatywnych w pierwszym rzędzie powołana jest każda wspólnota parafialna. Nazywał czynne miłosierdzie podstawową funkcją parafii. Dostrzegał przy tym doniosłą rolę świeckich w działalności dobroczynnej, bowiem każdy chrześcijanin przez chrzest i bierzmowanie musi rozwijać w sobie ducha diakonii, szczególnie wobec najuboższych⁶⁵. W swoich listach pasterskich kierował bardzo często apele do parafii nie tylko o podjęcie działalności charytatywnej, lecz także o jej zdynamizowanie i systematyczne prowadzenie. Apelował niejednokrotnie: „Zwracam się do wszystkich parafii, aby ożywiły działalność charytatywną”⁶⁶, „proszę gorąco parafie (...) o większy stopień mobilizacji w aktywności społecznej na rzecz potrzebujących”⁶⁷. Trzeba bowiem zaznaczyć, że znakomita większość akcji pomocowych mogła odbywać się dzięki wydatnej współpracy parafii (archi)diecezji. To wspólnoty parafialne nagłaśniały wydarzenia dobroczynne, przedstawiały i weryfikowały beneficjentów spośród parafian znając najlepiej ich sytuację i potrzeby, udostępniały pomieszczenia na kuchnie dla ubogich bądź świetlice środowiskowe, dystrybuowały żywność i inne produkty w ramach różnych programów.

Opierał się w tym względzie abp Nowak na nauce Jana Pawła II, a także na dokumentach II Synodu Częstochowskiego, do którego realizacji się uroczyście zobowiązywał. Synodalne przesłanie w tej dziedzinie było bardzo jasne: „Żywa wspólnota parafialna to wspólnota miłości, gdyż tylko w miłości i poprzez miłość urzeczywistnia się doskonałą więź społeczności Kościoła i miłość też jest najistotniejszą cechą powołania chrześcijańskiego”⁶⁸. Życie Ewangelią w postawie służebnej miłości realizuje się w gorliwych i braterskich wspólnotach parafialnych, które istnieją przepełnione troską o swoich współbraci. Synod przypominał, iż z Eucharystii chrześcijanin czerpie siłę do świadczenia miłości wobec tych wszystkich członków wspólnoty, którzy potrzebują pomocy, czy to materialnej, czy duchowej. Synod głosił, iż: „szczególnej troski pasterzy parafii wymagają ludzie chorzy, niepełnosprawni, ubodzy i opuszczeni. Duszpasterze na wzór Chrystusa Dobrego Pasterza winni czynić

⁶³ Zob. Jan Paweł II, *W miłosiernej miłości Boga znajduje się źródło życia*, s. 360; Tenże; Tenże, *Parafia - wspólnota wiary, nadziei i miłości, Spotkanie z księżmi i zaangażowanymi w pracę duszpasterską - Utrecht - 12.05'85*, w; NP 1985, t. VIII, 1, s. 659.

⁶⁴ Franciszek, *Bulla ustanawiająca nadzwyczajny Jubileusz Miłosierdzia „Misericordiae vultus”*, Watykan 2015, nr 12.

⁶⁵ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 2005 roku*, s. 83.

⁶⁶ Tenże, *Słowo pasterskie na 52. Tydzień Miłosierdzia 1996 roku*, s. 461.

⁶⁷ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1998*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 166.

⁶⁸ *II Synod diecezji Częstochowskiej*, s. 153.

wszystko, aby ludzie ci czuli się dowartościowani i miłowani we wspólnocie parafialnej. Proboszcz jest odpowiedzialny za zorganizowanie w parafii duszpasterstwa ludzi chorych, biednych i niepełnosprawnych”⁶⁹.

Nawiązując do hasła Tygodnia Miłosierdzia w roku 1988 „Parafia wspólnotą miłości” podkreślał jego wymowę oraz przypominał, że „parafia jest żywą częścią Kościoła, który wpatrzony w Miłosiernego Boga nie widzi dla siebie innej drogi poza tą, którą jest służba człowiekowi. W ramach parafii winna się więc skutecznie konkretna życzliwa pomoc człowiekowi w potrzebie”⁷⁰. Dlatego też wszelkie apele o pomoc kierował do parafii. „Zwracam się do wszystkich parafii, aby ożywiły działalność charytatywną. Czas na stworzenie nawet w małej wspólnocie parafialnej prawdziwego ogniska *Caritas*, który by pomagał w organizowaniu czynu miłości”⁷¹. „Nawołuję więc do aktywności charytatywnej we wszystkich parafiach w ramach Akcji Katolickiej i ośrodkach parafialnej pomocy”⁷². „Nie może w parafach zabraknąć rąk mężczyzn i kobiet, młodzieży i starszych, które by powodowane jakimś niezdrowym wstydem, nie chciały się wyciągnąć do bliźnich w zbiórkach na cele charytatywne, społeczne i kościelne. W każdej parafii winny być specjalne puszkki na te cele, a przeprowadzane zbiórki to wyraz normalnego funkcjonowania parafii. Wierni muszą mieć łatwy sposób objawiania swej wiary w Boga, który jest miłosiernym Ojcem wszystkich i wypowiedzenia swojej ludzkiej wrażliwości”⁷³.

Akcja miłosierdzia w parafiach oprócz spontanicznego i doraźnego zaangażowania wiernych oraz duszpasterzy przybrała także formę działania poprzez „Parafialne Zespoły „Caritas”, które zastąpiły wcześniej działające nieformalnie Parafialne Zespoły Charytatywne. „Wytyczne dla Parafialnych Zespołów *Caritas*” opracowane przez Komisję Charytatywną Episkopatu polecił abp S. Nowak wprowadzić w życie z dniem 1 października 2000 roku⁷⁴. Wskazania te regulowały w sposób całościowy zaangażowanie parafii w posługę miłości. Przypominały bowiem, że: „choć współczesna parafia znacznie różni się od gminy Jerozolimskiej to jednak jest ona wezwana do budowania wspólnoty miłości na wzór tamtej. Przypominano, iż parafia tylko w ścisłej łączności z diecezją urzeczywistnia Kościół. Dlatego miłość będąca naturalnym sposobem egzystencji Trójcy Przenajświętszej, której przykład pozostawił swoim uczniom Jezus, którą rozlewa w sercach naszych Duch Święty powinna być

⁶⁹ Por. Tamże, s. 156.

⁷⁰ S. Nowak, *Słowo pasterskie na 44. Tydzień Miłosierdzia 1988 roku*, s. 451.

⁷¹ Tenże, *Słowo pasterskie na 52. Tydzień Miłosierdzia 1996 roku*, s. 457.

⁷² Tenże, *List pasterski na Wielki Post 2000 roku*, s. 317-318.

⁷³ Tenże, *Słowo pasterskie na 55. Tydzień Miłosierdzia 1999 roku*, s. 461.

⁷⁴ Tenże, *Wskazania duszpasterskie dla Parafialnych Zespołów Caritas*, WACz 74 (2000) nr 9-10, s. 33-40.

ureczywistniana przez wszystkich parafian. Miłość decyduje o przeniknięciu wspólnoty chrześcijańskiej duchem Ewangelii, a do jej podstawowych przejawów należy postęga charytatywna”⁷⁵.

Szczególną okazją do uświadomienia parafiom oraz ich duszpasterzom obowiązku świadczenia miłości we wszystkich wymiarach ludzkich potrzeb, a także konieczności jej podjęcia stanowiła peregrynacja obrazu Jezusa Miłosiernego we wszystkich parafiach archidiecezji w roku duszpasterskim 2003/2004. Pisał wówczas: „Chciałbym więc bardzo, by nawiedzenie obrazu Miłosierdzia Bożego pobudziło w nas wyobraźnię miłosierdzia i poszerzyło jeszcze bardziej nas samych i naszych wiernych do wspomagania konkretnych dzieł społecznych i dobroczynności chrześcijańskiej. Wydaje się bowiem, że my sami, jako duszpasterze, wciąż nie mamy dostatecznego rozeznania obszarów nędzy materialnej i duchowej w naszych parafiach. Trzeba by więc koniecznie przy okazji tego nawiedzenia, w każdej wspólnocie parafialnej, w kręgu swoich współpracowników przeprowadzić rozeznanie różnorodnych bied i potrzeb naszych wiernych. Spróbujmy zatem bardzo konkretnie i nawet z piórem w rękę zbadać: Jak wygląda sprawa głodu i niedożywienia na terenie parafii? Zwłaszcza, jak to wygląda wśród dzieci i młodzieży. Ile jest rodzin wielodzietnych, zdesperowanych, nie radzących sobie, rozbitych, dotkniętych alkoholizmem jednej lub nawet dwu stron, ledwo egzystujących? Ile mamy osób niepełnosprawnych, kalekich, przykutych chorobą lub starością do łoża boleści? Czy nie ma takich, którzy wobec zimy zostają bez odpowiedniego odzienia, opału? Jak wygląda problem bezdomności, możliwości opłacania czynszu za mieszkanie, opłaty za prąd? Ile jest u nas bezrobotnych, starszych, młodych sfrustrowanych brakiem odpowiedniej dla siebie pracy? Pilnie należy zbadać problem narkomanii u młodzieży i różnego rodzaju uzależnień. Ilu parafian przebywa w więzieniu i gdzie?”⁷⁶.

Można sądzić, że ten poruszający pasterski apel musiał znaleźć pozytywny oddźwięk we wrażliwych sercach wielu diecezjan, tym bardziej, że arcybiskup częstochowski pozostawił wiernym, jako owoc peregrynacji konkretne zadanie do wykonania: „Przejdźcie obrazu Jezusa Miłosiernego nie może pozostawić psychologicznej pustki: »przeszedł Pan Jezus i poszedł do innej parafii«. W gruncie rzeczy Jezus Miłosierny pozostaje w parafii w biednych, głodnych, bezrobotnych i potrzebujących i trzeba Go rozpoznać w takich, i przychodzić Mu z pomocą. Z tego sądzić nas będzie Bóg (por. Mt 25, 31-46). Uważam, że w wielu parafiach, zwłaszcza

⁷⁵ Tamże, s. 33.

⁷⁶ S. Nowak, *List do kapłanów, osób konsekrowanych i katechetów przed rozpoczęciem Peregrynacji Obrazu Jezusa Miłosiernego w Archidiecezji Częstochowskiej z dnia 30 października 2002 roku*, s. 154.

większych, winna po wizytacji zaistnieć kuchnia dla ubogich, świetlica środowiskowa, punkt rozdawnictwa chleba, odzieży, lekarstw”⁷⁷. Bowiem „miłować Chrystusa to oddać Mu do dyspozycji swoje serce, ręce i nogi, aby mógł poprzez nas czynić dobro drugim. Będzie nas też sądził z czynów miłości miłosiernej”⁷⁸.

Te pasterskie prośby nie pozostały więc bez echa w rzeczywistości wielu parafii Kościoła częstochowskiego. Pierwsza stołówka dla najbardziej potrzebujących, jaką powołał do istnienia abp S. Nowak powstała 6 grudnia 1989 roku w parafii katedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie (reaktywowana w 1996 roku). Kolejne tego typu ośrodki, które bezinteresownie świadczyły pomoc ubogim poprzez wydawanie posiłków (w większości funkcjonujące do chwili obecnej) zostały zorganizowane: w parafii Miłosierdzia Bożego w Częstochowie, w parafii św. Józefa w Częstochowie-Rakowie (1989), w parafii św. Antoniego w Częstochowie na Ostatnim Groszu (1989), w parafii św. Lamberta w Radomsku, w parafii Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu (1990), tam otwarto także specjalną kuchnię dla młodzieży akademickiej, w parafii św. Piotra i Pawła w Zawierciu oraz u Sióstr Antoninek w Wieluniu⁷⁹.

W parafii katedralnej Świętej Rodziny 19 marca 1996 roku zostało otwarte centrum charytatywne pod nazwą „Dom Świętej Rodziny”, mieszczące kuchnię dla ubogich, świetlicę dla dzieci, kawiarenkę dla młodzieży, punkt wydawania lekarstw oraz odzieży dla biednych. Uczestnikom mszy św. niedzielnej wydawano przy wyjściu z Eucharystii chleb i wodę Świętej Rodziny. W roku 2000 powstał tzw. „Stół Świętej Rodziny” wydający codziennie dzieciom udającym się do szkoły szklanek mleka i pieczywo⁸⁰ (wobec powszechnego wówczas w tej trudnej dzielnicy Częstochowy zjawiska niedostatecznej troski rodziców o dzieci), Zorganizowano dla uczestników niedzielnych mszy świętych możliwość wsparcia darami ubogich przez „Kosz Miłosiernych Serc”⁸¹. Pogłębiano nie tylko kultyczny, ale także realny wymiar miłosierdzia w parafii przez zorganizowanie w roku peregrynacji Obrazu Jezusa Miłosiernego „Ognisk miłosierdzia”, które w wymiarze domowej modlitwy i pogłębienia kultu Miłosierdzia miały zagrzewać wiernych do postawy jałmużny⁸². Organizowano wreszcie akcję półkolonii oraz kolonii letnich dla dzieci i obozów dla młodzieży z ubogich rodzin⁸³.

⁷⁷ Tenże, *List do kapłanów, osób konsekrowanych i katechetów przed rozpoczęciem Peregrynacji Obrazu Jezusa Miłosiernego*, s. 154-155.

⁷⁸ Tenże, *List pasterski na Adwent 2002 roku*, s. 82.

⁷⁹ S. Jasionek, *Diakonijny wymiar misji abpa Stanisława Nowaka*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko*, s. 85.

⁸⁰ M. Duda, *Parafia – kawalek nieba*, s. 264.

⁸¹ Tamże, s. 354.

⁸² Tamże, s. 347.

⁸³ Tamże, s. 337.

W archidiecezji częstochowskiej w dniu 28 marca 1993 roku obchodzono dzień solidarności z bezrobotnymi. Jego ideą była realizacja miłości pasterskiej, która winna przynaglać do czynienia wszystkiego, co leży w naszej mocy, aby ulżyć doli osób bezrobotnych, zwłaszcza tych, którzy stracili prawo do pobierania zasiłków, bądź też mają nikłe perspektywy znalezienia pracy⁸⁴. Przeżywanie tego dnia miało obejmować modlitwę, zorganizowanie duszpasterstwa osób bezrobotnych, szczególnie obejmującego ludzi młodych, a także zbiórka ofiar na ten cel. Proponowano inicjowanie w tym temacie poradnictwa duszpasterskiego w parafiach, które byłyby ukierunkowane na przyjmowanie osób bezrobotnych i wsłuchiwanie się w ich problemy. Bowiem, „gdy staje przed nami konkretny człowiek »poraniony« i pozostawiony na łasce losu, jak ów Samarytanin na drodze do Jerycha, nie wolno nigdy zbyć go wymówką, ominąć, nie uzalić się”⁸⁵. „Poradnictwo duszpasterskie przy parafiach winno być szeroko otwarte dla tej kategorii ludzi bezrobotnych. Powinno się w każdej parafii stworzyć chociażby skromny Fundusz socjalny, który w nadzwyczajnych okolicznościach, gdy już nie ma innej możliwości, może być ratunkiem dla najbardziej potrzebujących” – wskazywał Wydział Duszpasterstwa Społeczno-Zawodowego Kurii Metropolitalnej⁸⁶.

Abp Nowak nawoływał do „wielkiej pracy nad wyobraźnią miłosierdzia”⁸⁷, z uporem powtarzał, że „mamy wiele do zrobienia w parafiach i rodzinach dla udoskonalenia się pod kątem działania dobroczynnego na rzecz człowieka w potrzebie”⁸⁸, serdecznie prosił o pomoc, ofiarność, wsparcie, zaangażowanie w te wszystkie inicjatywy i dzieła, kształtując postawy miłosiernych serc i rąk. Przypominał, że wiara musi być poparta uczynkami: „Wystarczy mieć otwarte oczy, prawdziwie ludzkie serce i odrobinę dobrej woli”⁸⁹.

Wzywał diecezjan do wrażliwości serca: „Niech mnoży się liczba pracowników charytatywnych, opiekunek parafialnych, niech zagęszcza się sieć rejonów działalności miłosiernej w każdej wspólnotie parafialnej. Zauważajmy puszkę w kościołach, gdzie można rzucić grosz na ratowanie dzieci nienarodzonych, dla głodnych i będących w wielkiej potrzebie. Bądźmy wrażliwi na potrzeby bliskich, a więc rodaków zubożałych wskutek drożyzny i wzrastającej inflacji, i pamiętajmy też o dalekich, którzy naprawdę umierają z głodu i

⁸⁴ *Dzień Solidarności z bezrobotnymi w archidiecezji częstochowskiej* 28.03.1993, WACz 67 (1993), s. 224-226; zob.; Tenże, *Młodzi bezrobotni*, NEP 5 (1992) nr 11, s. 1-2.

⁸⁵ Tamże.

⁸⁶ Tenże, *Duszpasterstwo wobec problemu bezrobocia*, NEP 5 (1992) nr 1, s. 1-2; Tenże, *Wskazania dla duszpasterstwa społeczno-zawodowego w aktualnej chwili*, NEP 5 (1992) nr 2, s. 1-2.

⁸⁷ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 2002 roku*, s. 82.

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ Tenże, *Słowo pasterskie na 49. Tydzień Miłosierdzia 1993 roku*, s. 455.

niedożywienia. Solidarność chrześcijańska nie zna granic. „Ubogich zawsze macie u siebie” – powiedział Chrystus (J 12, 8)”⁹⁰. Widział nawet w małych parafiach potrzebę założenia parafialnego Zespołu *Caritas*: „Zwracam się do wszystkich parafii, aby ożywiły działalność charytatywną. Czas na stworzenie nawet w małej wspólnotie parafialnej prawdziwego ogniska *Caritas*, który by pomagał w organizowaniu czynu miłości”⁹¹.

Tak właśnie przez wspólnoty parafialne na terenie archidiecezji realizowała się w różnych wymiarach służba pomocy bliźniemu, tak często inspirowana i motywowana przez czwartego biskupa częstochowskiego.

6.3. CARITAS ARCHIDIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ

Zobowiązanie do czynnej służebnej miłości jako znaku rozpoznawczego chrześcijan posiada nie tylko indywidualny, ale także społeczny wymiar. Zwłaszcza wobec niejednokrotnie skrajnych dramatów ludzkości np. głodu, kataklizmów czy klęsk żywiołowych, jedyną możliwą reakcją jest pomoc zbiorowa i to w jedności ze wszystkimi ludźmi dobrej woli. Dyrektorium o posłudze biskupów poleca zakładanie diecezjalnego oddziału „*Caritas*” oraz jej oddziałów w parafiach i precyzuje jego zadania. Ma ona być „narzędziem działalności, uwrażliwiania i koordynacji we wspólnocie parafialnej miłości Chrystusa”⁹². Stąd też abp S. Nowak miał świadomość, że „diecezjalna i parafialna „*Caritas*” ułatwia (...) wypełnienie tego bardzo ważnego obowiązku wobec ubogich, potrzebujących, bezdomnych i bezrobotnych”⁹³. Dlatego też wobec potrzeb, jakie występowały w kilkuset tysięcznej wspólnotie Kościoła częstochowskiego, widział konieczność organizowania działalności charytatywnej nie tylko w formie doraźnych akcji, ale we wspólnym, solidarnym działaniu i to za pomocą wyspecjalizowanej instytucji.

We współczesnych nam czasach *Caritas* w Polsce mogła się odrodzić dzięki możliwościom, jakie stwarzała „Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 maja 1989 roku”⁹⁴. Korzystając z tej nowej sytuacji prawnej abp S. Nowak dekretem z dnia 25 grudnia 1990 roku powołał „*Caritas* Diecezji

⁹⁰ Tenże, *Słowo pasterskie na 45. Tydzień Miłosierdzia 1989 roku*, s. 453-454.

⁹¹ Tenże, *Słowo pasterskie na 52. Tydzień Miłosierdzia 1996 roku*, s. 457.

⁹² Kongregacja ds. Biskupów, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów „Apostolorum successores”*, Kielce 2005, nr 196.

⁹³ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 1996 roku*, s. 348.

⁹⁴ *Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. 1989 nr 29 poz. 154.

Częstochowskiej”⁹⁵. Dekret wszedł w życie z dniem 1 stycznia roku 1990. Nawiązywał do tradycji działalności charytatywnej Kościoła częstochowskiego, a więc „Związku *Caritas* Diecezji Częstochowskiej” oraz referatu Wydziału Charytatywnego Kurii Diecezjalnej. Pasterz częstochowski wyrażał nadzieję, że *Caritas* „inspirując, prowadząc i koordynując dzieła miłości chrześcijańskiej wobec ubogich, cierpiących i potrzebujących pomocy przyczyni się do żarliwszej i bardziej wszechstronnej realizacji pierwszego i najważniejszego przykazania”⁹⁶. Wydany 13 stycznia 1990 roku Statut „*Caritas* Diecezji Częstochowskiej” głosił: „odpowiadając na wezwanie Soboru Watykańskiego II i odczytując znaki czasu Kościół częstochowski chce z każdym dniem być coraz bardziej służebny”⁹⁷. Precyzował również naturę i cel *Caritas*, która realizuje funkcję diakonalną (*diaconia caritatis*) Kościoła częstochowskiego dzięki otrzymaniu skonkretyzowanej formy instytucjonalnej⁹⁸. Omawiał ponadto jej strukturę, władze i okręgi regionalne, parafialne oraz środowiskowe, a także kwestie organizacyjne⁹⁹. W myśl tegoż Statutu w późniejszym okresie został powołany przez abp. S. Nowaka okręg *Caritas* w Radomsku¹⁰⁰ oraz Wieluńskie Dzieło Miłosierdzia Bożego im. Jana Pawła II w Wieluniu¹⁰¹. „Wytyczne dla Parafialnych Zespołów *Caritas*” opracowane przez Komisję Charytatywną Episkopatu polecił wprowadzić w życie z dniem 1 października 2000 roku¹⁰². Wskazania te regulowały w sposób całościowy zaangażowanie parafii w posługę miłości. Przypominały bowiem, że: „choć współczesna parafia znacznie różni się od gminy Jerozolimskiej, to jednak jest ona wezwana do budowania wspólnoty miłości na wzór tamtej. Parafia tylko w ścisłej łączności z diecezją urzeczywistnia Kościół. (...) Obok aspektu instytucjonalnego parafia posiada wymiar wspólnotowy. Jest miejscem zjednoczenia wierzących z Chrystusem w Duchu Świętym w drodze do Domu Ojca. Dlatego miłość będąca naturalnym sposobem egzystencji Trójcy Przenajświętszej, której przykład pozostawił swoim uczniom Jezus, którą rozlewa w sercach naszych Duch Święty powinna być urzeczywistniana przez wszystkich parafian. Miłość decyduje o przeniknięciu wspólnoty chrześcijańskiej duchem Ewangelii, a do jej podstawowych przejawów należy posługa charytatywna”¹⁰³.

⁹⁵ S. Nowak, *Dekret powołujący Caritas Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 64 (1990), s. 135.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ Tenże, *Statut Caritas Diecezji Częstochowskiej*, CzWD 64 (1990) nr 5-6, s. 136.

⁹⁸ Tamże, s. 136.

⁹⁹ Tamże, s. 136-141.

¹⁰⁰ Tenże, *Dekret powołujący Caritas w Radomsku*, WACz 68 (1994) nr 8, s. 24.

¹⁰¹ Tenże, *Dekret powołujący Wieluńskie Dzieło Miłosierdzia Bożego im. Jana Pawła II w Wieluniu*, WACz 81 (2007) nr 7-8, s. 71.

¹⁰² Tenże, *Wskazania duszpasterskie dla Parafialnych Zespołów Caritas*, WACz 74 (2000) nr 9-10, s. 33-40.

¹⁰³ Tamże, s. 33.

Zapowiadając utworzenie *Caritas* abp S. Nowak zwracał się w poczuciu odpowiedzialności do kapłanów, sióstr zakonnych i świeckich: „Organizujcie na nowo chrześcijańską dobroczynność! Ustawa z 17 maja tego roku daje nam nowe możliwości działania w tym względzie”¹⁰⁴.

Caritas podjęła więc w ramach prawnych oraz w myśl zachęt nieustannie płynących od Pasterza częstochowskiego działalność w stosunku do ubogich, chorych i opuszczonych. Swoją misję spełniała poprzez organizowanie i prowadzenie placówek charytatywno-opiekuńczych, oświatowych, medycznych, doradczych, organizowanie pomocy doraźnej, prowadzenie formacji i edukacji wiernych do działalności charytatywnej poprzez organizowanie dni skupienia, rekolekcji, kursów, szkoleń, sympozjów oraz wydawanie biuletynów i innych materiałów informacyjno-szkoleniowych, kształcenie pracowników charytatywnych i wolontariuszy, prowadzenie akcji promujących i finansujących działalność charytatywną, działania na rzecz niepełnosprawnych, w tym między innymi prowadzenie różnego typu placówek, usług, poradnictwa, doradztwa zawodowego, szkoleń, działań informacyjnych i promocyjnych, mających na celu zmianę postaw społecznych wobec osób niepełnosprawnych, organizowanie czasu wolnego dla dzieci, młodzieży, rodzin i osób starszych (prowadzenie świetlic, organizowanie kolonii, obozów, wyjazdów wypoczynkowo-religijnych), organizowanie i prowadzenie akcji okolicznościowych (święteczna paczka, wigilijne dzieło pomocy dzieciom, wigilie dla bezdomnych i ubogich), tworzenie grup wolontariatu, w szczególności Parafialnych i Szkolnych Kół *Caritas*, pozyskiwanie środków finansowych na realizację celów statutowych m.in. poprzez zbiórki publiczne, koncerty charytatywne, aukcje, kiermasze, czy pikniki¹⁰⁵.

Arcybiskup S. Nowak ciągle jednak uświadamiał, że „działalność charytatywna nie może się ograniczać do doraźnych akcji”¹⁰⁶. Wciąż niepokoił sumienia wiernych przypominając przy różnych okazjach słowa samego Chrystusa, iż „»ubogich zawsze macie u siebie« (J 12, 8) a i Chrystus ciągle będzie pukał do naszych bram, prosząc o przyjęcie”¹⁰⁷. Dlatego zachęcał do zakładania Parafialnych Zespołów *Caritas*, do których „pod przewodem księdza proboszcza będą przynależeć wierni odznaczający się charyzmatem i gotowością posługi charytatywnej. Powinny one, na miarę środków finansowych i rzeczowych, pomagać chorym, starszym i niepełnosprawnym, a także rodzinom niepełnym, wielodzietnym i

¹⁰⁴ Tenże, *Słowo pasterskie na 45. Tydzień Miłosierdzia 1989 roku*, s. 453-454.

¹⁰⁵ Zob. *Statut Caritas Diecezji Częstochowskiej*, s. 136-140.

¹⁰⁶ S. Nowak, *Słowo pasterskie na 59. Tydzień Miłosierdzia 2002 roku*, s. 466.

¹⁰⁷ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2000 roku*, s. 173.

patologicznym. Winny wspierać ubogie dzieci i młodzież, osoby przeżywające losowe trudności, a w miarę możliwości bezrobotnych i bezdomnych. Parafialne Zespoły *Caritas* będą także współpracować z *Caritas* archidiecezjalną przez zbieranie do puszek na rzecz pomocy międzynarodowej, dla ludzi przymierających głodem w krajach dotkniętych klęskami żywiołowymi i kataklizmami, i w krajach misyjnych. Błogosławione niech będą ręce starszych i młodych, które nie wstydzą się kwestować na rzecz biednych i zbierać do puszek na te ważne cele. Parafialne Zespoły *Caritas*, to jakaś nowa szansa dla nas, by w czasie bolesnych i trudnych w wielu przypadkach przekształceń ku społeczeństwu nowoczesnemu, bardziej zorganizować się w większej jeszcze wzajemnej pomocy”¹⁰⁸. Do zakładania tychże Zespołów i działania w nich motywował duchowieństwo oraz wiernych świeckich, zwłaszcza zorganizowanych w różnych wspólnotach argumentami płynącymi z wiary. „Szczególnie w czasie Świąt Bożego Narodzenia, konieczne jest w Imię Jezusa narodzonego dla nas w ubogiej stajni, bardziej poszerzyć swoje serca ku większej jeszcze wrażliwości na człowieka w potrzebie”¹⁰⁹.

Zresztą, do wszystkich proboszczów archidiecezji wydał w tym czasie odrębny list, w którym zwrócił się o konkretne wsparcie materialne wielu dzieł prowadzonych przez diecezjalną *Caritas*¹¹⁰. „W swym liście przed peregrynacją prosiłem, aby za kultem Bożego Miłosierdzia szły również konkretne dzieła miłosierdzia. Wszyscy zdajemy sobie sprawę z coraz większego zubożenia społeczeństwa i dlatego tym większa odpowiedzialność przed nami za realizację przykazania miłości bliźniego. W zorganizowanej formie pomocy naprzeciw wszelkim ludzkim potrzebom wychodzi nasza Archidiecezjalna *Caritas*. Niestety, jej możliwości finansowe w stosunku do potrzeb są bardzo skromne. Koszty prowadzenia dwóch przytulisk dla bezdomnych, z których codziennie korzysta około 80 osób, a także świadczenie pomocy coraz liczniej zwracającym się o wsparcie, ośmielają mnie do skierowania prośby do Księdza Proboszcza o zorganizowanie w jedną niedzielę miesiąca sierpnia zbiórki na cele charytatywne naszej Archidiecezji. Co prawda, kierownictwo nasze *Caritas* zabiega o wszelkie formy darowizny, jednak musi im towarzyszyć większe wsparcie naszych diecezjan”¹¹¹.

Szczególnym dziełem był Dom Samotnej Matki powstały w 1989 roku w Żarkach. O zaistnienie tego domu zabiegał duszpasterz rodzin ks. Jan Wilk, a od strony materialnej w realizację dzieła budowy zaangażował się ks. Stanisław Gasiński. Dom był przeznaczony dla samotnych kobiet, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej przed lub po urodzeniu

¹⁰⁸ Tamże.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ Tenże, *List do księży proboszczów w sprawie dzieł miłosierdzia z 2003 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. 1/2, s. 356-357.

¹¹¹ Tamże, s. 357.

dziecka. Ośrodek ten prowadziły siostry nazaretanki¹¹². Z czasem jego zadania przejął Dom Dobroczynności *Caritas* w Częstochowie. „Budynek ten otrzymaliśmy po instytucji charytatywnej okresu przedwojennego. Trzeba było jednak go przebudować, odnowić i przede wszystkim powiększyć. Powstał więc w efekcie duży dom, który stał się tymczasowo centrum działalności charytatywnej Kościoła Częstochowskiego. Dom został dedykowany św. Jadwidze Królowej, znanej z wielkiej hojności i dobroczynności w wielu dziedzinach”¹¹³. Dzieła rozbudowy domu podjął się ks. Czesław Mendak, a następnie ks. Ksawery Sokołowski i ks. Stanisław Hczyk¹¹⁴. Ten budynek, poświęcony 2 kwietnia 2006 r. stał się centrum działań charytatywnych archidiecezji¹¹⁵. Umiejscowiona w nim została administracja coraz to większej instytucji, jaką stawał się *Caritas* Archidiecezji Częstochowskiej oraz Przytulisko dla Kobiet „Oaza”¹¹⁶.

Apelował także abp Nowak w imieniu *Caritas* częstochowskiej „o konkretną pomoc w nabyciu nowego domu dla bezdomnych w Częstochowie, niedaleko dworca kolejowego, przy ulicy Krakowskiej. (...) Krzyczącej nędzy i bezdomności jest jeszcze wiele. Są ludzie, którzy przebywają zimą w warunkach uwłaczających godności ludzkiej. Nie wolno do tego dopuścić. Otwórzmy oczy, serca i dobre dłonie. Dzielmy się chlebem i sercem z drugimi, tak jak dzielimy się białym opłatkiem”¹¹⁷.

Caritas diecezjalna organizowała także szereg akcji charytatywnych, bądź to cyklicznych, bądź okazjonalnych. Do tych pierwszych należy zaliczyć m.in. Wigilijne Dzieło Pomocy Dzieciom, skarbonkę jałmużny wielkopostnej, akcję pomocy dzieciom z uboższych rodzin w zakupie książek i przyborów szkolnych przed rozpoczęciem roku szkolnego, dystrybucję żywności w ramach różnych międzynarodowych i krajowych programów pomocowych, organizację wigilii dla bezdomnych z całego miasta, półkolonie, wycieczki i turnusy wypoczynkowe dla dzieci oraz młodzieży organizowane m.in. w ośrodku rekolekcyjnym „Święta Puszcza” oraz w ośrodku kolonijnym należącym do *Caritas* w Poniku koło Janowa (na terenie archidiecezji częstochowskiej). Do wydarzeń okazjonalnych trzeba zaliczyć przede wszystkim różnego typu akcje związane z pomocą osobom poszkodowanym przez kataklizmy, wojny, choroby i inne trudne doświadczenia.

¹¹² Tenże, *Iuxta crucem Tecum stare* s. 77.

¹¹³ Tamże, s. 78.

¹¹⁴ Tamże.

¹¹⁵ S. Jasionek, *Diakonijny wymiar misji*, s. 85.

¹¹⁶ S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 78.

¹¹⁷ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1999 roku*, s. 170.

W czasie wielkiej powodzi, która dotknęła Polskę u schyłku lat 90 *Caritas* pospieszyła z pomocą poszkodowanym. Apelowal o to czwarty biskup częstochowski: „Bardzo też proszę o pomoc dla powodziarzy. I w tym roku niektóre regiony Dolnego Śląska i krajów sąsiednich doznały ogromnych szkód. Każda parafia – jeśli tego jeszcze nie uczyniła – niech urządzi zbiórki do puszek na ten cel i prześle ofiary do *Caritas* archidiecezjalnej. Składam wielką podziękę za dobroć i ofiarność w imieniu powodziarzy”¹¹⁸.

Caritas diecezjalna widząc potrzebę dotarcia z przesłaniem miłosierdzia do jak największej liczby osób gotowych poświęcić swój czas i możliwości bliźnim wzywała do zakładania Parafialnych Zespołów *Caritas*, które przy współpracy z ośrodkiem diecezjalnym miały organizować pomoc i otwierać serca wiernych na potrzeby biednych bezpośrednio we wspólnotach parafialnych¹¹⁹. Z czasem postulowano także powoływanie Szkolnych Kół *Caritas*, aby od najmłodszych lat uwrażliwiać na potrzeby ubogich i uczyć mądrej pomocy. Działania tychże podlegały koordynacji zarówno przez władze szkolne, jak i kościelne, a zawierały w sobie szeroki wachlarz realizowanych zadań¹²⁰.

Wolontariusze parafialnych i szkolnych zespołów *Caritas* aktywnie włączali się w akcje pomocowe *Caritas* i proponowali swoje własne przedsięwzięcia mające wyjść naprzeciw potrzebom chorych i ubogich bliźnich. Niestety nie w każdej parafii, a tym bardziej nie w każdej szkole udało się takie oddziały zorganizować.

Ponadto *Caritas* Archidiecezji Częstochowskiej prowadziła z błogosławieństwem metropolity następujące dzieła w Częstochowie: przytulisko i noclegownię dla bezdomnych mężczyzn oraz rodzin im. św. Brata Alberta przy ul. Krakowskiej 80/82, ogrzewalnię dla bezdomnych, trzy świetlice środowiskowe przy par. św. Wojciecha, NMP Częstochowskiej oraz Rapackiego 3/5, cztery jadłodajnie: w Częstochowie przy ul. Staszica 5, ul. Focha 58, ul. Rapackiego 3/5 i ul. Krakowskiej 80¹²¹. *Caritas* diecezjalna wspierała także funkcjonowanie parafialnych stołówek dla potrzebujących.

Tak konkludował arcybiskup metropolita częstochowski ogół działań owego „charytatywnego ramienia biskupa”: „*Caritas* archidiecezji częstochowskiej i parafialne jej oddziały podejmują ambitne dzieła pomocy i wychodzą naprzeciw biedzie i nędzy. Prowadzimy w Częstochowie i w innych miastach domy dla bezdomnych, wypędzonych i wydziedziczonych, a także wydobywających się z uzależnień. Proszę pamiętać o tych dziełach.

¹¹⁸ Tenże, *List na sierpień 1998 roku*, s. 227.

¹¹⁹ S. Jasionek, *Diakonijny wymiar misji*, s. 85.

¹²⁰ P. Potyrała, *Szkolne koła Caritas*, *VeC* 5 (2015), s. 255-256.

¹²¹ S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 79.

Najgoręcej zalecam, ażeby przy parafiach organizować zespoły *Caritas*. Zachęcam do tworzenia wolontariatu ze strony młodych i starszych, którzy mieliby odwagę stanąć z puszką przy kościele i kwestować na cele dobroczynności. Wołam do bogatszych, aby pamiętali, że nie wszystko to, co zdobyli swą pracą i zapobiegliwością należy do nich. Dobra materialne ponad to, co potrzebne do życia na godnym poziomie, przynależą do ubogich. Proszę średnio zamożnych, a nawet nie dość zamożnych i ubogich, ażeby się dzielili swoim małym groszem z jeszcze bardziej potrzebującymi. Nikomu nie godzi się trwać w znieczulicy i obojętności wobec brata i siostry w potrzebie. Bóg zapłać więc mówię Wszystkim, którzy złożą dar na sanktuarium miłosierdzia i na cele archidiecezjalnej *Caritas*. Wielkie dzięki za dary w naturze i w pieniądzu na rzecz seminariów i innych naszych domów pozostających w potrzebie. Dziękuję za czynne wejście w dzieła *Caritas* parafialnych i sponsorowanie naszego archidiecezjalnego *Caritas*. Wszystkim obiecuję łaskę doznania miłosierdzia Bożego, bo przecież Chrystus powiedział, że kubek wody podanej bliźniemu w Jego imię, nie pozostanie bez nagrody (por. Mk 9, 41)”¹²².

Można zaryzykować więc stwierdzenie, że żadna inna organizacja charytatywna nie oferuje pomocy tak celowanej i dostosowanej do realnych problemów oraz potrzeb jak *Caritas*. Ta bowiem instytucja w swoim podstawowym założeniu wykorzystuje najprostsze, a zarazem najskuteczniejsze narzędzie świadczenia pomocy, jakim jest zaangażowanie wspólnot parafialnych – osób żyjących w jednym miejscu, znających swoje potrzeby i sobie ufających.

6.4. DIECEZJALNE INICJATYWY CHARYTATYWNE

W Kościele częstochowskim w czasie posługi abp. S. Nowaka funkcjonowały bardzo liczne i różnorodne organizacje oraz wspólnoty, których misją była realizacja służebnej miłości wobec najbardziej potrzebujących bliźnich. Kontynuowano wcześniejszą tradycję charytatywną Kościoła częstochowskiego w poszczególnych parafiach wobec uniemożliwiania przez władze państwowe działalności formalnych organizacji charytatywnych. Prężną grupą w wielu wspólnotach były parafialne opiekunki charytatywne, które we współpracy z duszpasterzami starały się rozeznaczyć zakres biedy i jej zaradzić. Tradycyjnie organizowany był w parafiach Tydzień Miłosierdzia w październiku każdego roku, który mobilizował do tego typu działań, szczególnie wobec nadchodzącej zimy¹²³.

¹²² Tenże, *Słowo pasterskie na Tydzień Miłosierdzia 2000 roku*, s. 463-464.

¹²³ Tydzień Miłosierdzia, zapoczątkowany w 1937 roku z przerwą na czas II wojny światowej od roku 1945 obchodzony jest corocznie w Kościele katolickim w Polsce jako czas głoszenia, świadczenia i propagowania miłosierdzia. Od roku 2013 rozpoczyna go Święto Miłosierdzia, czyli druga niedziela Wielkanocna. Dawniej

Parafialną działalność charytatywną koordynował referat dobroczynności chrześcijańskiej, który od roku 1986, po II Synodzie diecezjalnym stał się odrębnym Wydziałem w strukturach kurialnych. Wydział Charytatywny obejmował następujące duszpasterstwa diecezjalne: duszpasterstwo dobroczynności, duszpasterstwo chorych, duszpasterstwo głuchoniemych, duszpasterstwo niewidomych, duszpasterstwo zagubionych społecznie i moralnie, duszpasterstwo trzeźwości oraz Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu¹²⁴. Jego działalność w terenie skupiała się w ramach Parafialnych Zespołów Charytatywnych. Pasterz Kościoła częstochowskiego wielokrotnie wzywał diecezjan do włączania się w te inicjatywy poprzez głoszone słowo i kierowane do wiernych listy. Szczególną zasługą wydziału była pomoc świadczona ubogim i potrzebującym w kryzysowych politycznie i ekonomicznie latach osiemdziesiątych XX wieku z darów napływających zza granicy. Podkreślał ten fakt abp Nowak: „Wydział Charytatywny naszej diecezji wyraża gotowość stałej pomocy tym wszystkim dobroczynnym domom, tak jak chce podjąć współpracę z Domem Diennej Opieki dla starszych św. Brata Alberta w Będzinie, czy Domem Dziennym dla Młodzieży w Sosnowcu prowadzonym przez Braci Szkolnych”¹²⁵.

Pod koniec lat osiemdziesiątych, gdy zbliżał się koniec okresu totalitaryzmu, zaczęły powstawać oddolne inicjatywy ze strony księży i ludzi świeckich wychodzące naprzeciw istniejącym potrzebom i wyzwaniom. Troskę o osoby uzależnione od środków odurzających podejmuje ośrodek rehabilitacyjno-readaptacyjny „Betania” z siedzibą w Mstowie koło Częstochowy. „Betania” to funkcjonujący na sposób „Monaru” chrześcijański ośrodek pomagający głównie ludziom młodym wyjść z nałogu narkomanii¹²⁶. Od samego początku (1982) silnie związany był z diecezją częstochowską. Inspirację do otoczenia tej organizacji opieką duszpasterską dał biskup pomocniczy Tadeusz Szwagrzyk. Pierwszym i dotychczasowym opiekunem „Betanii” jest od początku, jako prezbiter, a od 1994 roku, jako biskup Antoni Długosz. Od 1985 r. ośrodek znalazł swoją docelową, odpowiednią do potrzeb siedzibę we Mstowie, w dwóch domach. Już sama nazwa „Betania”, nawiązująca do biblijnej miejscowości, gdzie mieszkali przyjaciele Jezusa – Maria, Marta i Łazarz, ma określać swoisty charyzmat tej wspólnoty – miejsca, w którym podopieczni mają uczyć się żyć Ewangelią, stając się przyjaciółmi Jezusa. Praca i modlitwa to fundament tego rodzaju terapii osób

obchodzony był w pierwszym tygodniu października. Co roku przebiega pod innym hasłem, podkreślającym któryś z wielu wymiarów działalności charytatywnej. S. Nowak, *Apel w związku z falą nasilających się mrozów*, WACz 80 (2006) nr 1-2, s. 107.

¹²⁴ S. Nowak, *Dekret promulgujący skład osobowy Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, CzWD 60 (1986), s. 145. Zob. *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 262.

¹²⁵ Tenże, *List na Adwent 1989 roku*, s. 34.

¹²⁶ A. Długosz, *Wspólnota chrześcijańska „Betania”*, VeC 5, s. 173

uzależnionych¹²⁷. U podstaw funkcjonowania „Betanii” leży założenie, że nałóg jest wynikiem odejścia od Boga i potrzebą zagłuszenia w swoim życiu pustki, którą stopniowo wypełnia zło. Jedynie przyjaźń z Jezusem może wyzwolić z tego zła i dać człowiekowi uzależnionemu nowe możliwości. Ponadto, ważnym zastrzeżeniem jest to, że wyjście z uzależnienia dokonuje się zawsze we wspólnocie, nigdy samodzielnie¹²⁸. Dopiero grupa może na nowo wprowadzić uzależnionego w normalne życie. Oczywiście, proces rodzenia się zaufania wymaga czasu, ale też i pewnej konsekwencji ze strony wspólnoty, polegającej nie tylko na życzliwym przyjęciu, ale też i na stawianiu wymagań i ich egzekwowaniu¹²⁹. Wydaje się, że takie działania przez lata przyniosły pozytywne skutki, bowiem na ponad 2000 osób, które były pacjentami ośrodka, około 25 procent z nich wyszło z uzależnienia¹³⁰. Chrześcijański model funkcjonowania „Betanii” doprowadził też wielu młodych ludzi do głębokiej wiary i odnalezienia w Bogu oparcia oraz prawdziwej radości nowego życia po wyjściu z nałogu.

Wspólnotą wyrosłą z gruntu Kościoła częstochowskiego, mającą swoją genezę w duszpasterstwie akademickim „Emaus” w Częstochowie jest także Katolicki Ruch Dobroczynny „Betel”. W przedmowie do książki „Przyjaźń słabością pisania” autorstwa Margity Kotas i Andrzeja Kalinowskiego, inicjatorów i duchów przewodnich ruchu „Betel” abp Stanisław Nowak napisał: „Dziękuję gorąco Katolickiemu Stowarzyszeniu „Betel” za gorliwą służbę potrzebującym pomocy. Dziękuję jego dyrektorom, prawdziwie ojcom i matkom duchowym ludzi, często młodym, nieraz nie kochanych lub źle kochanych przez najbliższych”¹³¹.

Początki ruchu „Betel”, organizacji niosącej pomoc niepełnosprawnym i ich rodzinom sięgają roku 1990¹³². W 1998 roku dekretem arcybiskupa Stanisława Nowaka wspólnota została zatwierdzona i włączona w poczet stowarzyszeń i ruchów katolickich pod nazwą Katolickiego Stowarzyszenia Charytatywnego „Betel”. Dziś jest to ruch swym zasięgiem wykraczający poza diecezję częstochowską, w ramach którego działają trzy rodzaje wspólnot: spotkania, wspomagające i życia. Założycielem Ruchu „Betel” jest Andrzej Kalinowski, a opiekunem duchowym ks. Jacek Marciniec i ks. Mariusz Sztaba. W działania na rzecz Ruchu włączał się także bp Antoni Długosz¹³³. Ruch podejmuje szereg działań na rzecz osób niepełnosprawnych i ich rodzin. Podstawą jego działania jest prowadzenie domów, które

¹²⁷ J. Lipińska, *Biskup z „Betanii”*, „Niedziela” 37 (1994) nr 2, s. 7.

¹²⁸ A. Długosz, *Wspólnota chrześcijańska „Betania”*, VeC 5, s. 175

¹²⁹ Tamże, s. 176.

¹³⁰ Tamże, s. 175.

¹³¹ M. Kotas, A. Kalinowski, *Przyjaźń słabością pisana*, Częstochowa 2000, s. 4.

¹³² N. Byczkowska, *Arka, Dom Życia. Betel, Dom Boży*, „Kotwica” (2012) nr 6, s. 41.

¹³³ U. Giżyńska, *Najpierw było serce*, w: <http://gazetacz.com.pl/najpierw-bylo-serce1921/> (2.04.2020).

zamieszkuje niepełnosprawni wraz z opiekunami. Aktualnie ruch posiada 15 domów, nazywanych Wspólnotami Życia, z czego osiem z nich znajduje się na terenie archidiecezji częstochowskiej, dwa we Włoszech i dwa w Afryce¹³⁴. Ponadto „Betel” prowadzi także inne dzieła miłosierdzia, takie jak: Wspólnoty Spotkania, które gromadzą regularnie swoich członków na Mszy św. i okolicznościowym spotkaniu, Wspólnoty Seniorów, Wspólnoty Aktywizacji (światlice dla osób niepełnosprawnych i ich bliskich) i Domy Wypoczynkowe, gdzie rodziny mogą spędzać czas wakacyjny. Odbiorcami działań ruchu „Betel” są sieroty społeczne, nierzadko pensjonariusze Domów Pomocy, którzy po ukończeniu 25 roku życia są zmuszeni opuszczać swoje dotychczasowe miejsce pobytu. Nierzadko wspólnota przychodzi z pomocą starszym lub schorowanym rodzicom dorosłych dzieci niepełnosprawnych, którzy nie są w stanie samodzielnie się nimi zajmować. Trwanie we wspólnocie daje też nadzieję rodzicom, że po ich śmierci, „Betel” otoczy opieką ich podopiecznych¹³⁵.

Ruch „Betel” w swoich założeniach oparty jest na nauczaniu Kościoła. Określenie „katolicki” oznacza podejmowanie działań za formalną zgodą i z błogosławieństwem biskupa. Nie można zatem wszelkich działań ruchu ograniczyć jedynie do miana pomocy społecznej. Życie sakramentalne stanowi podstawę działalności i jest głównym motywem pracy charytatywnej. Rozwój duchowy członków „Betel” przenika się z aktywnością charytatywną¹³⁶. Co wydaje się równie ważne i w swej istocie jest realizacją Ewangelii, to fakt, że pomoc w ramach wspólnoty jest zawsze obustronna. To nie tylko opiekunowie i wolontariusze pomagają dotkniętym niepełnosprawnością, ale i chorzy ubogają tych, którzy się nimi opiekują¹³⁷.

Szereg działań Katolickiego Ruchu Dobroczynnego „Betel” ukazuje istotę chrześcijańskiej diakonii, która każe wiernym w codzienności odnajdywać Chrystusa w odrzuconym przez świat człowieku. Daje też możliwość realizacji przykazania miłości w swoim najwznioślejszym wymiarze wszystkim, którzy zechcą podjąć się takiego zadania – nie tylko rodzicom osób niepełnosprawnych i niesamodzielnych, ale i wolontariuszom pragnącym nieść i otrzymywać miłosierdzie¹³⁸.

Fundacja Świętego Barnaby, powstała w 2008 roku, wyrosła ze Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre”. Stworzona została jako odpowiedź na potrzeby osób odrzuconych i opuszczonych. Wspólnota „Mamre”, ruch charyzmatyczno-ewangelizacyjny nie mógł nie

¹³⁴ <https://www.betel-charity.org/pl/struktury/1> (18.03.2021)

¹³⁵ K. M. Mysłek, *Betel - silni słabością*, „Niedziela częstochowska” 57 (2014) nr 35, s. 7.

¹³⁶ J. Marciniak, *Betel – prześwit miłosierdzia*, VeC 5 (2015), s. 371-372.

¹³⁷ K. M. Mysłek, *Betel - silni słabością*, s. 7.

¹³⁸ M. Kotas, A. Kalinowski, *Przyjaźń słabością pisana*, s. 190-196.

pamiętać o tych, do których trzeba dotrzeć najpierw z preewangelizacją, często w bardzo podstawowym znaczeniu. Wszak człowiek zagubiony społecznie, czy moralnie tak samo potrzebuje i pragnie Boga oraz doświadczenia wiary, jak inni, jednakże musi się ono przebić najpierw przez głód podstawowych, bardzo ludzkich potrzeb. Patron fundacji – św. Barnaba był oddanym współpracownikiem św. Pawła Apostoła, który sprzedał swoją ziemię, a otrzymany w ten sposób dochód przekazał Apostołom dla wypełniania misji diakonii¹³⁹. Fundacja św. Barnaby niesie pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej, dąży do wyrównywania szans tych osób, podejmuje zadania na rzecz przywrócenia dla społeczeństwa osób bezdomnych, pomaga w znalezieniu pracy osobom bezrobotnym, prowadzi świetlicę środowiskową, gdzie dzieci z trudnych rodzin mogą odnaleźć spokojną przestrzeń nauki i odpoczynku oraz wydaje pożywienie w różnej formie¹⁴⁰. Nową formą pomocy tym najbardziej opuszczonym jest tzw. „streetworking”, gdzie wolontariusze udają się na ulice miasta i odszukują w pustostanach oraz innych opuszczonych miejscach osoby bezdomne, oferując im szeroko zakrojoną pomoc prawną, medyczną, materialną i duchową¹⁴¹. Podejmując te wszystkie działania charytatywne, członkowie fundacji nie zapominają o rozwijaniu życia religijnego swoich podopiecznych. Mają oni możliwość skorzystania ze spowiedzi św. i innych sakramentów, udziału we Mszy świętej. Ponadto fundacja organizuje rekolekcje dla osób ubogich bezdomnych i wykluczonych¹⁴².

W dziele służby potrzebującemu bliźniemu Kościół częstochowski nie zapominał także o chorych i starszych. Działające przy każdym szpitalu i ośrodku opieki na terenie diecezji kapelanie niosły pomoc duchową oraz szafowały sakramenty święte wszystkim chorym, którzy wyrażali takie życzenie. Jednakże szczególnym miejscem diakonijnej służby chorym jest hospicjum – miejsce nie tylko pomocy medycznej, ale także, a może szczególnie, wsparcia duchowego terminalnie chorych i ich rodzin.

Ruch hospicyjny zrodził się z inicjatywy pielęgniarek częstochowskich, przejętych trudną sytuacją osób ciężko i terminalnie chorych, które nie miały zapewnionej wystarczającej opieki w swoich domach. Pomysłodawczynią, organizatorką i wieloletnim prezesem Stowarzyszenia Opieki Hospicyjnej Ziemi Częstochowskiej powstałego w 1993 r. jest Anna Kaptacz. Stowarzyszenie rozwijało się bardzo intensywnie, rozszerzając zakres pomocy o coraz to nowe obszary opieki oraz kolejne tereny ziemi częstochowskiej¹⁴³. Oprócz intensywnie

¹³⁹ <https://mamre.pl/Strona/dzialalnosc/dzialalnosc-charytatywna/fundacja-sw-barnaby> (19.03.2021)

¹⁴⁰ Tamże.

¹⁴¹ M. Pabiańczyk, *Pomoc na rzecz ubogich a miłosierdzie. Fundacja św. Barnaby*, VeC 5 (2015), s. 378.

¹⁴² Tamże, s. 376-377.

¹⁴³ H. Synakiewicz, *Dzieje Pielęgniarstwa i Położnictwa na ziemi częstochowskiej*, Częstochowa 2016, s. 58-59.

powiększanego obszaru działań z zakresu opieki medycznej, pielęgniarstwa czy psychologicznej, ruch hospicyjny nigdy nie zapominał także o potrzebie dbania o stronę duchową swoich podopiecznych. Właściwie od początku chorzy byli otoczeni opieką sakramentalną i duchową. Pierwszym duszpasterzem hospicyjnym został ks. Jerzy Kuliberda¹⁴⁴. Podopieczni przebywający w hospicjum stacjonarnym mają możliwość codziennego udziału we Mszy św., także inni pacjenci mogą regularnie korzystać z sakramentów świętych oraz rozmowy duchowej¹⁴⁵. Do dyspozycji podopiecznych i ich bliskich jest kaplica w budynku Hospicjum. Co roku w intencji zmarłych pacjentów Hospicjum sprawowana jest Msza św. w archikatedrze częstochowskiej¹⁴⁶.

Wszystkie organizacje w (archi)diecezji częstochowskiej za rządów pasterskich abp. Nowaka, które świadczyły miłość w czynie swoje źródło zawsze odnajdywały w życiu sakramentalnym Kościoła. Wszelkie ich działania, aby były faktycznie Chrystusowe, musiały być zanurzone w łasce Bożej, w przeciwnym razie straciłyby swój najgłębszy sens i stawałyby się zwyczajną filantropią – bez wątplenia skuteczną i potrzebną, ale dbającą jedynie o doczesny, a nie również duchowy wymiar człowieka obdarowywanego. Tak nauczał na ten temat abp Nowak: „Trzeba nam jednak zwrócić uwagę na zasadniczy i podstawowy nurt nadawania sensu ludzkiemu cierpieniu i ludzkiej śmierci. Płynie on do człowieka od Chrystusa i dokonuje się w rzeczywistości Kościoła, dzięki mocy Ducha Świętego działającego przez sakramenty”¹⁴⁷. Natomiast ów proces przejścia od sakramentalnego życia wiarą tych, którzy wypełniają służbę miłosierdzia do czynów miłości metropolita częstochowski określał następująco: „Od Ciała Pańskiego (trzeba) przechodzić do żywych ludzi, którzy w ciele swoim doznają różnych bied i cierpień. Eucharystia prowadzi do czynów miłosierdzia chrześcijańskiego, kształtuje wyobraźnię miłosierdzia, każe z sercem podchodzić do ludzi pozostających w materialnej i duchowej potrzebie”¹⁴⁸. Konkludował wreszcie: „Obecność Chrystusa na naszych ołtarzach, ciągłe dawanie się nam w czasie Mszy świętej, przyjmowanie Go w Komunii świętej, domaga się z naszej strony jako odpowiedzi, miłosiernego czynu. W duchu świętego Brata Alberta Chmielowskiego, zwracamy się do Miłosiernego Boga słowami: »Panie... niech będę dla innych chlebem, jak Ty jesteś nim dla mnie dnia każdego«. Dlatego też nawołuję do czynu

¹⁴⁴ <http://hospicjum-czestochowa.pl/sie-zaczelo/> (26.03.2021)

¹⁴⁵ S. Nowak, *Dekret zatwierdzający Stowarzyszenie Hospicjum Domowego im. Ks. Stefana Joniaka, Matki Teresy z Kalkuty i św. Brata Alberta jako katolickie*, WACz (1998) nr 1-2, s. 49.

¹⁴⁶ „Na zawsze w naszej pamięci”, „Palium”. Biuletyn Hospicjum Częstochowskiego (2017) nr 2, s. 4.

¹⁴⁷ S. Nowak, *List pasterski na Wielki Post 1994 roku*, s. 291.

¹⁴⁸ Tenże, *List na rozpoczęcie wieczystej adoracji Najświętszego Sakramentu w Radomsku 5 Maja 2005 roku*, s. 64.

miłosierdzia chrześcijańskiego wobec siebie na co dzień. Trudności współczesnego życia dają nam tyle okazji do okazywania sobie nawzajem konkretnej, życzliwej miłości”¹⁴⁹.

W roku 2008 metropolita częstochowski dokonał poświęcenia jednego z pierwszych w Polsce dzieł charytatywnych, jakim jest „Okno życia”, miejsca, gdzie matka może bez konsekwencji prawnych pozostawić swoje dziecko, którym natychmiast zaopiekują się siostry służebniczki starowiejskie, pełniące i taką posługę w Domu Małych Dzieci w Częstochowie¹⁵⁰. W Liście pasterskim na Boże Narodzenie tegoż roku abp Nowak pisał o tej idei ratowania życia małego porzuconego człowieka: „chcę Wam, umiłowani wierni, podać wiadomość, że 28 grudnia tego roku, w święto Świętej Rodziny, zostanie poświęcone »Okno życia bł. Edmunda Bojanowskiego«. Znajduje się ono przy ulicy św. Kazimierza I, niedaleko Jasnej Góry, w stronę kościoła św. Barbary. Kościół częstochowski składa w ten sposób »na gwiazdkę« dar Bogu i ludziom dla obrony świętości i godności życia. Wielkie podziękowanie składam naszej *Caritas* częstochowskiej i zwłaszcza drogim Siostrom Służebniczkom starowiejskim za podjęcie się tego sposobu ratowania dzieci. Matka, która nie jest w stanie otoczyć dzieciątka opieką, może zostawić je w »oknie życia«. Okno jest w pewnym oddaleniu od ulicy i przybliżanie się do niego może się odbyć przy zachowaniu dyskrecji. Zapewnia się całkowitą anonimowość. Dzięki »oknu życia« noworodek dostanie nową tożsamość i szansę na prawdziwą miłość, bo wiele par małżeńskich z taką miłością oczekuje na dziecko do adopcji. Otworzenie »okna« uruchamia alarm, będący wołaniem o podjęcie natychmiastowej opieki. Dzięki niemu siostry służebniczki wyspecjalizowane już opieką nad małymi dziećmi w tym domu, podejmą inicjatywę. Dziecko natychmiast znajdzie się pod opieką lekarską. Oczywiście, »okno życia« jest ostatnią deską ratunku i oby nie było za często otwierane. Bogu więc i ludziom niech będą dzięki za dar tego »okna«. W Godzinie Miłosierdzia (godz. 15.00) zostanie ono poświęcone i oddane pod opiekę Maryi, Matki Miłosierdzia”¹⁵¹.

Szczególną inicjatywą charytatywną, której charakter wynikał z ówczesnej sytuacji społeczno-gospodarczej, było powołanie dekretem z dnia 19 marca 1993 roku Arcybiskupiego Komitetu Wsparcia Bezrobotnych. W swojej działalności pasterz częstochowski wielokrotnie odnosił się do bezrobocia i różnych form pomocy przez nie dotkniętym. W obliczu pogłębiania się tego zjawiska abp S. Nowak polecał zorganizowanie oddziałów Komitetu szczególnie w większych ośrodkach przemysłowych archidiecezji, czyli w miejscach, gdzie najwięcej osób

¹⁴⁹ Tenże, *Słowo pasterskie na 49. Tydzień Miłosierdzia 1993 roku*, s. 455.

¹⁵⁰ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 2008 roku*, s. 205.

¹⁵¹ Tamże.

traciło zatrudnienie w wyniku restrukturyzacji i likwidacji zakładów pracy¹⁵². Drugi etap działalności Komitetu rozpoczął się odrębnym dekretem w 2002 roku¹⁵³, do czego nawiązywał metropolita częstochowski w swoim liście pasterskim prosząc wiernych o gorliwe zaangażowanie się w to dzieło pomocy: „Powołany niedawno Arcybiskupi Komitet Wsparcia Bezrobotnych rozwija powoli swą aktywność, ale potrzebne jest tu jeszcze większe zaangażowanie wszystkich, świeckich i duchownych. Konieczna i hojność na rzecz potrzebujących”¹⁵⁴. „Komitet będzie miał swoją strukturę centralną i swoje ogniska w miastach i dekanatach archidiecezji. Będzie działał akcyjnie dzięki pomocy Katolickiego Radia »Fiat« i instytucjonalnie w oparciu o *Caritas* archidiecezjalną i inne organizmy społeczne do walki z plagą bezrobocia. Ufamy, że mimo skromności środków, jakimi dysponujemy, potrafimy w wielu sytuacjach przyjść z pomocą i objawić ludzką i chrześcijańską troskę o człowieka w potrzebie. Komitet będzie przede wszystkim wyzwaniem dla wszystkich ludzi dobrej woli, by nie kierowali się w życiu jedynie egoizmem i miłością własną, ale by mieli wrażliwość na sprawiedliwość a nawet miłość społeczną. Będzie on wyrzutem sumienia dla duchownych i świeckich, aby pamiętali, że dobra ponad miarę, jakie posiadają, są własnością ubogich. Komitet zwracał się będzie nieraz do przedsiębiorców i mających dobrą zarobkową pracę, aby potrafili się dzielić z tymi, którym brak podstawowych środków do życia. Tak przecież każe Chrystus, gdy mówi z jednej strony, że ubogich zawsze będziemy mieć u siebie (por. J 12, 8), a z drugiej strony objawia, że gdy przyjdzie na ten świat w chwili ostatecznego zmartwychwstania, zapyta nas o to, czyśmy Go umieli rozpoznać w potrzebujących, również i w bezrobotnych (por. Mt 25, 31-46)”¹⁵⁵. Prace Komitetu w regionie częstochowskim organizował ks. Jarosław Sroka, dyrektor Wydziału Duszpasterstwa Społeczno-Zawodowego Kurii, a w regionie zawierciańskim ks. Henryk Kowalski, proboszcz parafii Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa w Zawierciu¹⁵⁶.

Zachęcał pierwszy metropolita częstochowski swoich kapłanów, by stawali się liderami prospołecznych działań, inspirowali i zakładali je, ale widział też szczególną rolę w tym względzie rad parafialnych, ruchów, stowarzyszeń Natomiast działające w archidiecezji wspólnoty świata pracy „Nazaret” zachęcał do aktywności wobec bezrobotnych i dotkniętych różnymi nałogami. Jako owoc I Diecezjalnego Kongresu Trzeźwości widział zdynamizowanie

¹⁵² Tenże, *Dekret ustanawiający Arcybiskupi Komitet Wsparcia Bezrobotnych*, WACz 67 (1993), s. 221.

¹⁵³ Tenże, *Dekret powołujący Arcybiskupi Komitet Wsparcia Bezrobotnych* WACz 76 (2002) nry 5-7, s. 36.

¹⁵⁴ Tenże, *List na Tydzień Miłosierdzia 2002 roku (zapowiedź peregrynacji obrazu Jezusa Miłosiernego w Archidiecezji Częstochowskiej)*, s. 466.

¹⁵⁵ Tenże, *List pasterski na Wielkanoc 2002 roku*, s. 437.

¹⁵⁶ Tenże, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 79.

parafialnych bractw św. Maksymiliana Marii Kolbe. Przestrzegał: „Oby nas Bóg nie potępił »za grzechy społeczne«, za brak widzenia obok siebie brata w potrzebie i nie przyjścia mu z pomocą”¹⁵⁷. Wskazywał, że alkoholicy czy narkomani znaleźli się w tej dramatycznej sytuacji życiowej z powodu tego, że „że nie byli kochani lub częściej jeszcze, że byli źle kochani przez społeczeństwo a nawet najbliższych”¹⁵⁸.

Cały szereg inicjatyw dobroczynnych organizowanych w (archi)diecezji częstochowskiej w latach 1984-2011 dotyczył sytuacji losowych związanych z tragicznymi wydarzeniami, jakie miały miejsce w Polsce i na świecie oraz potrzebną w związku z tym pomocą. To przede wszystkim akcje organizowane przez diecezjalną *Caritas*, jednak najczęściej wiernych do świadczenia diakonijnej misji zagrzewał sam arcybiskup poprzez wystosowanie swojego apelu. Wiele z bolesnych wydarzeń, jakie doświadczały Polskę i świat doczekało się nawet specjalnego pasterskiego słowa wzywającego do pomocy i przypominającego katolicką naukę o dobroczynności.

Już w 1985 roku pasterz Kościoła częstochowskiego skierował list do wiernych z Wojkowic Kościelnych, gdzie w kościele parafialnym spłonęła nastawa ołtarzowa. Dodawał im otuchy, a jednocześnie zachęcał do większego zaangażowania się w dzieło odbudowy, przede wszystkim akcentując jednak potrzebę wzmożonego życia duchowego wspólnoty¹⁵⁹. Podobnie wezwał do niesienia pomocy parafii Kromołów dotkniętej powodzią¹⁶⁰. W odpowiedzi na apel Ojca św. Jana Pawła II, który prosił narody Europy i cały Kościół o wszelkie działania na rzecz przerwania wojny w krajach byłej Jugosławii, abp Nowak zarządził w archidiecezji częstochowskiej czas pokuty, modlitwy i ofiary w intencji pokoju na tych umęczonych działaniami zbrojnymi ziemiach. Zapraszał na wspólne nabożeństwo błagalne do archikatedry, zachęcał do postu ilościowego w piątek oraz do składania szczodrych datków dla ofiar wojny¹⁶¹. Podobny apel o pomoc materialną skierował do wiernych, prosząc o ofiary dla narodu czeczeńskiego dotkniętego tragedią wojny¹⁶².

Jedność Kościoła powszechnego ukazuje się także przez świadczenie sobie wzajemnie czynów miłości chrześcijańskiej. Do takich gestów abp Nowak wzywał wielokrotnie, jak choćby w liście skierowanym do wiernych prosząc o solidarność z diecezją Doume-Abong Mbang w Kamerunie. Ten biedny afrykański Kościół lokalny zmagał się z wieloma problemami

¹⁵⁷ Tamże.

¹⁵⁸ Tenże, *List pasterski na Boże Narodzenie 1991 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/1, s. 144.

¹⁵⁹ Tenże, *List do wiernych parafii Wojkowice Kościelne*, w: S. Nowak, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 468-469.

¹⁶⁰ Tenże, *Słowo w sprawie pomocy dla mieszkańców Kromołowa z dnia 20 maja 1996 roku*, Tamże, s. 474.

¹⁶¹ Tenże, *Słowo wzywające do modlitwy, postu i ofiary w intencji narodów dawnej Jugosławii*, Tamże, s. 470-471.

¹⁶² Tenże, *Słowo w sprawie pomocy dla Czeczenii z 15 stycznia 1995 roku*, Tamże, s. 470-471.

natury ekonomicznej i społecznej. Szczególnym motywem pomocy był fakt, że w owej diecezji pracowało dwóch częstochowskich prezbiterów. W ten sposób pasterz częstochowski ukazywał świadczenie miłości w sensie duchowym (poprzez posługę misjonarzy) oraz materialnym (prosząc o ofiary do puszek w wybraną niedzielę). Ponadto pragnął wzbudzać w diecezjanach ducha misji¹⁶³.

Solidarność wspólnoty diecezjalnej wyrażała się także poprzez troskę o swoich braci i siostry zgromadzonych w tym samym Kościele partykularnym. Gdy po serii gwałtownych burz i trąb powietrznych wielu mieszkańców różnych części diecezji doznało poważnych strat, abp Nowak zaapelował do pozostałych wiernych o pospieszenie z pomocą w każdy możliwy sposób duchowy i ekonomiczny¹⁶⁴.

Oprócz instytucjonalnej odpowiedzi na wszelkiego rodzaju ubóstwo i cierpienia człowieka, Kościół częstochowski przede wszystkim świadczył pomoc duszpasterską wobec tej kategorii osób, towarzysząc im duchowo, wspierając ich modlitwą oraz organizując przeznaczone dla nich duszpasterstwa w wymiarze diecezjalnym, regionalnym dekanalnym czy parafialnym.

¹⁶³ Tenże, *Słowo do księży i wiernych o solidarność z Kościołem w Kamerunie*, tamże, s. 475.

¹⁶⁴ Tenże, *Słowo po gwałtownej burzy w sierpniu 2008 roku*, tamże, s. 476.

ZAKOŃCZENIE

Fakt urzeczywistniania się Kościoła powszechnego w partykularnym Kościele częstochowskim poprzez prowadzenie przez niego integralnie pojętego duszpasterstwa nie ulega wątpliwości. Niemniej zawsze pozostaje pytanie płynące z wiary, a nie tylko z podsumowania jakiegoś konkretnego etapu historycznego, na którym znajduje się obecnie archidiecezja częstochowska. Do jakiego stopnia proces urzeczywistniania Kościoła w niej się dokonywał? Czy był wystarczającym odczytaniem i przyjęciem łaski tego czasu, który zamykał się w latach 1984-2011? Czy właściwie dostrzeżone zostały także znaki czasu i zawarte w nich wyzwania pod adresem właśnie tego konkretnego Kościoła partykularnego?

Odpowiedzi na te pytania należy szukać z pewnością w poprawnym odczytaniu zobowiązania płynącego z dziedzictwa przeszłości, z którego bogactwa nie powinno zostać zmarnowane nic, co było prawdziwą wartością ewangeliczną. Odpowiedź ta powinna uwzględniać również uwagę czy Kościół częstochowski potrafił wystarczająco odczytać *kairos*, w którym mu przyszło działać w latach 1984-2011, w wyjątkowym czasie przełomu tysiącleci. Wreszcie owa odpowiedź musi mieścić w sobie spojrzenie w przyszłość, podążając za św. Janem Pawłem II, który w *Novo Millennio ineunte* wskazywał Kościołowi drogi, którymi winien on kroczyć w trzecim tysiącleciu. Czy zatem opracowywano wizje i strategie, przybierające formę konkretnych programów, które następnie wcielano w życie, korygując w razie potrzeb i konfrontując z rzeczywistością działania Bożego w bieżących wydarzeniach życia Kościoła? Nie chodzi oczywiście w tym wypadku o jakieś czysto świeckie analizy i prognozy wytworzone przez teoretyków, a następnie narzucone z góry, lecz o nieustanną reformę dokonującą się w Kościele. Reformę tę należy rozumieć jako proces nawrócenia, który wspierany jest przez posługiwanie się wynikami badań nauk humanistycznych. Teologia pastoralna bowiem jako dziedzina interdyscyplinarna posiłkuje się nimi, dając oczywiście pierwszeństwo przesłankom płynącym z Objawienia. Pasterz częstochowski przyjmował inspiracje płynące na pierwszym miejscu ze Słowa Bożego, jak i z dokumentów *Magisterium Ecclesiae*, dokonując ich recepcji w archidiecezji. Ale był równocześnie otwarty na wyzwania, jakie płynęły pod adresem Kościoła w kontekście społeczno-politycznym, zarówno współczesnego świata, jak i współczesnej Polski.

Pragnąc zdobyć pełniejsze rozeznanie w rzeczywistości diecezji, oparte nie tylko na sprawozdaniach duszpasterzy, czy własnych obserwacji, lecz na naukowych badaniach zlecił przeprowadzenie badań socjologicznych Instytutowi Statystyki Kościoła Katolickiego pod

kierownictwem ks. W. Zdaniewicza. Wyniki tych badań odsłoniły zarówno pozytywy, jak i negatywy postaw społeczno-religijnych wiernych archidiecezji częstochowskiej¹.

Patrząc na Kościół częstochowski pontyfikatu abp. S. Nowaka można niewątpliwie odkryć właśnie takie podejście w prowadzonym przez niego duszpasterstwie. Czwarty pasterz częstochowski był od początku świadom zarówno historycznego dziedzictwa, z którego wyrastał Kościół częstochowski, jak i jego właściwego *proprium*, charakteryzującego go od 1925 roku. Uczył się go i dawał temu wciąż wyraz, zwłaszcza w związku z kolejnymi rocznicami powstania diecezji częstochowskiej, nawiązując do dzieła swoich poprzedników na stolicy częstochowskiej.

Bacznie obserwował rzeczywistość, w której przyszło mu prowadzić Kościół częstochowski. Opisywał ją często, zwłaszcza w swoich listach pasterskich, a także uświadamiał czas, który jawił mu się jako łaska chwili, która zmarnowana – nie powraca. Wprost określa takie zaniedbania łaski jako „grzechy opuszczenia dobrego. (...) Zmarnowane okazje do otrzymywania łask nigdy nie wracają”².

Abp Stanisław Nowak stawiał diagnozę, widząc blaski i cienie życia wspólnoty diecezjalnej i proponował według niego najbardziej adekwatne duszpasterskie oddziaływanie, leżące głównie na linii podjęcia różnych form nowej ewangelizacji. Na początku swojej posługi generalnie pisał o blaskach, jakie odkrył w powierzonej mu diecezji, zauważając wspólną diecezjalną pełną rozmodlenia i dynamizmu apostołskiego oraz bogatą w powstające świątynie. Dostrzegał jednak i cienie, nie kryjąc ich, lecz przy wielu okazjach otwarcie wskazując na ich negatywne przejawy w życiu indywidualnym, rodzinnym czy społecznym. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywał w popadaniu w „neopogaństwo”, uleganie zeświecczeniu i dechrystianizacji, a na płaszczyźnie postaw w bierności religijnej i apostołskiej.

Jako swoiste antidotum proponował postawę nawrócenia serca, pogłębienie życia religijnego i moralnego oraz podjęcie pokuty. Od strony pozytywnej opracowywał wizje, strategie oraz przedstawiał wiernym program duszpasterstwa adekwatny do aktualnej sytuacji Kościoła częstochowskiego, zachęcając do jego realizacji. Sam włączał się w jego urzeczywistnianie oraz poddawał ocenie zakres jego oddziaływania. Był to program ogłaszany każdego roku, spójny z programem Kościoła powszechnego i w Polsce. Kreślił w nim pierwszy metropolita częstochowski wskazania na bliższą i dalszą przyszłość archidiecezji uważając, że

¹ S. Nowak, *Iuxta Crucem Tecum stare*, s. 26; zob. *Postawy społeczno-religijne archidiecezjan częstochowskich*, red. W. Zdaniewicz, Częstochowa 2005.

² S. Nowak, *List pasterski na 75-lecie archidiecezji częstochowskiej z dnia 18.10. 2000 roku*, w: Tenże, *Siewca Słowa*, T. I/2, s. 289.

nowe dziesięciolecie jej istnienia powinno pobudzić wiernych świeckich do działania. Proponował spojrzenie w przyszłość z pokorą, ale też i z ufnością. Za najważniejsze jednak uważał przyswojenie sobie jeszcze bardziej Ewangelii Chrystusowej. W świetle Dobrej Nowiny stawiał pytanie: „Co zrobić, aby mieszkańcy Częstochowy, Zagłębia, Radomska, Wielunia i Zawiercia należeli bardziej jeszcze do Chrystusa, żyli w większym stopniu Ewangelią, a przez to byli bardziej niż dotąd szczęśliwi?”³. Natomiast w kontekście wiary w tajemnicę Kościoła obecnego w częstochowskim Kościele partykularnym stawiał pytanie o jego zadania w nowym tysiącleciu w obliczu zjawiska, które nazywał „infekcją materializmu ateistycznego” dotyczącą diecezjan. Wyliczał środki zaradcze konieczne do podjęcia: katechizację dorosłych, większą troskę o rodziny, samoewangelizację środowisk pracy i nauki, kultury i rozrywki, troskę o ubogich, o ofiary plagi alkoholizmu, srożącej się narkomanii i osłabienia zasad moralnych.

Abp Stanisław Nowak charakteryzował także zadania Kościoła częstochowskiego na przyszłość. Kościoła, który został związany *genius loci*, ową łaską miejsca, jaką jest posiadanie sanktuarium jasnogórskiego, a przez to zobowiązany do bycia szczególnym znakiem. Znalazło to wyraz w jego sformułowaniu: „pod Jasną Górą nie powinno być ciemno”. Uświadamiał, że „w Kanie Kościoła częstochowskiego przygotowane są stągwie, by je napełnić wodą potrzebną dla cudu przemiany serc”. Niewątpliwie miał tu na myśli pasterz częstochowski całą bogatą infrastrukturę zarówno instytucjonalną, jak i materialną. Zachęcał więc wiernych do korzystania z tych wypracowanych środków. Przyniosło to z pewnością owoce, których w porządku nadprzyrodzonym nie sposób zmierzyć. Sam abp S. Nowak widział w tych napełnionych „stągwiach” wielkie bogactwo duchowe i materialne, stanowiące swoisty dorobek Kościoła częstochowskiego na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa. Jego następcą na stolicy metropolitalnej w Częstochowie, abp Wacław Depo wprost nazywał owe „stągwie” „dziedzictwem i zobowiązaniem”, które Kościół częstochowski podejmie tylko wtedy, gdy będzie trwać z Maryją pod Chrystusowym Krzyżem⁴.

W realizacji misji Kościoła częstochowskiego abp S. Nowak kierował się swoście pojętym radykalizmem, wynikającym z jego duchowości. Uważał, że powołanie biskupa wymaga całkowitego poświęcenia i tak też je pojmował i realizował. Znalazło to wyraz w jego dewizie biskupiej: „Chcę pod krzyżem stać przy Tobie”, którą podejmował w ścisłej jedności z papieskim „Totus Tuus”. Razem z Maryją oddawał się w pełni w miłosierne ramiona Boga w tajemnicy Trójcy Świętej. Wskazywał na Chrystusa i Kościół jako istotę swojego biskupiego

³ Tenże, *List pasterski na 60-lecie istnienia diecezji*, s. 282.

⁴ W. T. Depo, *Słowo wprowadzenia prowadzące do wdzięczności*, VeC 10 (2018), s. 9.

posłannictwa, jednocześnie realizując je w ukochanym Kościele częstochowskim, który faktycznie był dla niego „całym światem”. W swoich pasterskich wspomnieniach wprost stwierdzał, że biskup powinien oddać swojemu Kościołowi wszystko co ma, całe swoje życie a nawet swoją śmierć. Musi to czynić, poprzez zobowiązanie bycia „ministrem Matki Bożej”, w duchu oddania Maryi. Podkreślał przy tym swoje umocowanie w wielkim dziedzictwie poprzedników: bp. Teodora Kubiny, bp. Zdzisława Golińskiego i bp. Stefana Bareły.

Często jednak ubolewał nad tym, że diecezja jako taka, jej poszczególne wspólnoty, duchowieństwo i wierni nie podejmowali pastoralnych inicjatyw. Wyznawał na zakończenie II Synodu Diecezjalnego: „Jesteśmy grzeszni. Uznaliśmy się jako ludzie biedni. Odwołujemy się do najmądrzejszej definicji człowieka »homo-peccator« – »człowiek grzesznik«. Nasz Kościół partykularny czuje się grzeszny i niedoskonały. (...) Synod boleje nad tym, płacze z powodu tego, że jest tyle obojętności wśród Ludu Bożego naszej diecezji, że jest tyle niewrażliwości na Ewangelię, na Słowo Boże docierające do nas przez Kościół. (...) Przepraszamy cię Chryste Królu, za to, żeśmy może nie umieli odczytać Twojego słowa, żeśmy nie słyszeli dobrze. Przepraszamy Cię, żeśmy głos Twój, skierowany do nas przez dzieło Wielkiego Soboru Watykańskiego II nie dość zrozumieli, żeśmy te dokumenty może źle odczytali, nie doczytali, może tchórzliwie odczytali, zbyt lekko i małodusznie”⁵.

Obiektywnie należy przyznać, że w ramach doczesności, jako wspólnota pielgrzymująca, Kościół nigdy nie osiągnie stanu, do którego go wzywa Jego Boski Założyciel. Chociaż zostawił On w Kościele wystarczające środki łaski, to jednak członkowie Kościoła, którzy stają się świętymi poprzez odrodzenie do życia wiecznego w sakramencie chrztu świętego, nie zawsze są wierni temu chrzcielnemu powołaniu. W wyniku tego Kościół pielgrzymujący składa się również z grzeszników, którzy grzesząc, zadają ranę Kościołowi i w jakiś sposób kompromitują jego misję oraz utrudniają, a czasami wręcz uniemożliwiają jego realizację *hic et nunc*.

Stąd też osobiście każdy członek Kościoła winien być świadomy swojej grzeszności a zarazem powołania do świętości, które w nierozłączny sposób wiąże się z powołaniem do apostołstwa w dziele ewangelizacji Kościoła. To zaangażowanie rozkłada się na wszystkich członków Kościoła w zależności od pełnionych urzędów i posiadanych charyzmatów. Stopień tego zaangażowania zarówno ze strony pasterzy, jak i wiernych świeckich może być bardzo różny. Od całkowitego radykalnego oddania się służbie Ewangelii, aż po obojętność czy dystansowanie się od własnej misji w Kościele.

⁵ S. Nowak, *Homilia na zakończenie II Synodu Diecezjalnego w Uroczystość Chrystusa Króla Wszechświata w katedrze częstochowskiej*, 23.11.1986 r., CzWD 61 (1987) s. 8-9.

Mając taką świadomość, po zakończeniu swojej 27-letniej posługi abp Stanisław Nowak wyznaje, że daleki jest od przypisywania sobie zasług. „Stwierdzam nawet z pokorą, że powinienem uczynić o wiele więcej i lepiej. Stąd mnie przynależy tylko skrucha i prośba o przebaczenie, skierowana do naszego Pana, a tylko Jemu cała chwała. Przepraszam Was i ja, że nie potrafiłem i nie umiałem lepiej Wam usłużyć”⁶. Bowiem dobrze zdawał sobie sprawę z ograniczoności swojej posługi, niemniej jednak starał się ją wypełniać radykalnie i maksymalistycznie.

Przyjmując i rozumiejąc te wyznania pasterza częstochowskiego trzeba przyznać z realizmem, który powinien cechować duszpasterskie działanie, że wszystko w naszym życiu indywidualnym i społecznym, a także i w Kościele można zrobić „lepiej i więcej”. Właśnie to „lepiej i więcej” zawiera się w wyzwaniu urzeczywistniania Kościoła w coraz to nowych uwarunkowaniach cywilizacyjnych, do czego wszyscy są powołani w swoich wspólnotach eklezjalnych i środowiskach życia. Na miarę otrzymanych łask i indywidualnych oraz wspólnotowych odpowiedzi na nie, czynił to Kościół częstochowski w latach 1984-2011 pod przewodnictwem abp. Stanisława Nowaka jako głównego ewangelizatora, katechety, liturga i sługi.

⁶ Tenże, *List pasterski na 75-lecie archidiecezji częstochowskiej*, s. 289.

ANEKSY

ANEKS NR 1

PLACÓWKI DUSZPASTERSKIE UTWORZONE PRZEZ BISKUPA TEODORA KUBINĘ 1925-1951

Lp.	miejsowość	wezwanie	data utworzenia		
			parafia	ekspozytura	inne
1.	Radoszewice	Niepokalane Poczęcie NMP	24.08.1927		
2.	Ługi	Najświętsze Serce Jezusa	12.08.1930		
3.	Galewice	Najświętsze Serce Jezusa	07.01.1938	24.10.1935	
4.	Łubnice	Wniebowzięcie NMP	25.10.1935		
5.	Parzniewice	NMP Królowa Polski	16.03.1936		
6.	Częstochowa	św. Antoni Padewski	23.11.1936		
7.	Czeladź-Piaski	NMP Bolesna	24.01.1937		
8.	Stobiecko Miejskie	św. Roch	18.05.1937	04.06.1936	
9.	Opatów	Niepokalane Poczęcie NMP	24.06.1937		
10.	Kietlin	Trójca Przenajświętsza	02.07.1937		
11.	Częstochowa	św. Jakub Ap.	28.08.1937		
12.	Sosnowiec	NMP Szkaplerzna	22.12.1937		
13.	Będzin	św. Barbara	01.09.1938		
14.	Lubojna	Najświętsze Serce Jezusa	21.08.1939		1931 Filia
15.	Niechcice	św. Teresa od Dz. Jezus	24.08.1939		
16.	Częstochowa	św. Piotr i Paweł Ap.	02.05.1947	01.08.1944	

17.	Przerąb	św. Rozalia	02.11.1947	01.10.1941	
18.	Poraj	Najświętsze Serce Jezusa	27.06.1950	01.11.1942	
19.	Częstochowa	Opatrzność Boża	22.10.1950	28.10.1940	
20.	Niemce (Sosnowiec)	NMP Nieustającej Pomocy		21.10. 1935	
21.	Strzałków	Nawiedzenie NMP		24.06.1937	
22.	Szynkielów	Narodzenie NMP		24.06.1937	
23.	Płoszów (siedziba ekspozytury w 1937 przeniesiona do Kietlina)	Trójca Przenajświętsza		02.07.1937	(w l. 1940-1946 ekspozytura)
24.	Dąbrowa Górnicza	Chrystus Król		06.07.1937	
25.	Dąbrowa Górnicza	św. Józef		06.07.1937	
26.	Dźbów (Częstochowa)	św. Teresa od Dz. Jezus		14.07.1937	<i>ex mandato</i> bp A. Zimniak
27.	Gnaszyn (Częstochowa)	Przemienienie Pańskie		14.07.1937	
28.	Strzelce Wielkie	Opatrzność Boża		30.07.1937	<i>ex mandato</i> bp A. Zimniak
29.	Psary	św. Piotr i Paweł Ap.		03.08.1937	<i>ex mandato</i> bp A. Zimniak
30.	Wrzosowa	Boże Ciało		06.11.1937	<i>ex mandato</i> bp A. Zimniak
31.	Klimontów (Sosnowiec)	Chrystus Król		02.03.1938	
32.	Radomsko	Najświętsze Serce Jezusa		21.07.1938	<i>ex mandato</i> bp A. Zimniak
33.	Sosnowiec	św. Andrzej Boboła		18.08.1938	
34.	Radomsko	św. Maria Magdalena		01.08.1939	
35.	Częstochowa-Stradom	Najświętsze Serce Jezusa		21.09.1939	

36.	Wręczyca	św. Józef Oblubieniec		08.10.1940	30.04.1941 wikariat wieczysta
37.	Kotowice	NMP Różańcowa		09.10.1940	istniała do 1945
38.	Kiedrzyn (Częstochowa)	św. Andrzej Boboła		26.10.1940	
39.	Łysiny	Najświętsze Serce Jezusa		30.01.1946	1941 Filia
40.	Wola Krzysztoporska	bł. Czesław		30.01.1946	1937 Filia
41.	Żarki Letnisko	NMP Nieustającej Pomocy		30.04.1948	27.11.1940 Filia
42.	Strzelce Małe	Chrystus Król		05.08.1949	
43.	Kamyk	NMP Wspom. Wiernych			04.12.1940 wikaria wieczysta
44.	Popów	św. Józef Oblubieniec			07.03.1941 wikaria wieczysta
45.	Góra Włodowska	św. Franciszka z Asyżu			1942 wikaria wieczysta
46.	Prusicko	św. Barbara			24.12.1942 Filia

PODSUMOWANIE:

ilość utworzonych placówek duszpasterskich				
parafii		ekspozytur	wikarii wieczystych	fili
bezpośrednio	12	30 (6 stało się parafiami, 1 stała się wikarią wieczystą)	3 (żadna nie stała się parafią)	4 (1 stała się parafią, 2 stały się ekspozyturą)
z ekspozytur	6			
z wikarii wieczystych	0			
z filii	1			
razem	19	23	3	1
utworzonych placówek duszpasterskich	46	wspólnot kościelnych stworzonych od podstaw, w tym 1 (Płoszów) nie zaistniała.		

ANEKS NR 2

PLACÓWKI DUSZPASTERSKIE UTWORZONE PRZEZ BISKUPA ZDZISŁAWA GOLIŃSKIEGO 1951-1963

Lp.	miejscowość	wezwanie	data utworzenia		
			parafia	ekspozytura	inne
1.	Strzelce Małe	Chrystus Król	05.11.1951	05.08.1939	
2.	Wola Krzysztoporska	Najświętsze Serce Jezusa	05.11.1951	30.01.1946	
3.	Dąbrowa Górnicza	św. Józef Oblubieniec	20.10.1952	06.07.1937	parafia erygowana już w 1945*
4.	Psary	św. Piotr i Paweł Ap.	17.01.1953	03.08.1937	
5.	Kamyk	NMP Wspom. Wiernych	29.01.1955		04.12.1940 wikaria wieczysta
6.	Strzałków	Nawiedzenie NMP	28.07.1955	24.06.1937	parafia erygowana już w 1945*
7.	Dąbrowa Górnicza	Chrystus Król	26.09.1955	06.07.1937	
8.	Wręczyca Wielka	św. Józef Oblubieniec	15.01.1956	08.10.1940	
9.	Łysiny	Najświętsze Serce Jezusa	06.10.1956	30.01.1946	1941 Filia
10.	Sosnowiec	św. Józef Rzemieślnik	28.02.1957		
11.	Dworszowice Pakoszowe	św. Andrzej Boboła	04.03.1957	09.02.1953	
12.	Popów	św. Józef Rzemieślnik	04.03.1957	20.04.1953	07.03.1941 wikaria wieczysta do 1945
13.	Dźbów (Częstochowa)	św. Teresa od Dz. Jezus	04.03.1957	14.07.1937	parafia erygowana już w 1945*
14.	Gnaszyn (Częstochowa)	Przemienienie Pańskie	04.03.1957	14.07.1937	parafia erygowana już w 1945*
15.	Ostrowy Górnicze – d. Niemce (Sosnowiec)	NMP Nieustającej Pomocy	04.03.1957	21.10.1935	

16.	Kiedrzyń (Częstochowa)	św. Andrzej Bobola	04.03.1957	26.10.1940	parafia erygowana już w 1945*
17.	Klimontów (Sosnowiec)	Chrystusa Króla	04.03.1957	02.03.1938	parafia erygowana już w 1945*
18.	Parzniewice	św. Józef Oblubieniec	04.03.1957	16.03.1936	parafia erygowana już w 1945*
19.	Radomsko	św. Maria Magdalena	04.03.1957	01.08.1939	parafia erygowana już w 1945*
20.	Radomsko	Najświętsze Serce Jezusa	04.03.1957	21.07.1938	parafia erygowana już w 1945*
21.	Sosnowiec	św. Andrzej Bobola	04.03.1957	18.08.1938	parafia erygowana już w 1945*
22.	Strzelce Wielkie	Opatrzność Boża	04.03.1957	30.08.1937	
23.	Częstochowa	Najświętsze Serce Jezusa	06.03.1957	21.09.1939	parafia erygowana już w 1945*
24.	Dąbrowa Górnicza	św. Barbara	25.03.1957		
25.	Szynkielów	Narodzenie NMP	01.04.1957	24.06.1937	parafia erygowana już w 1945*
26.	Żarki Letnisko	NMP Nieustającej Pomocy	01.04.1957		
27.	Sosnowiec	św. Jacek	05.05.1957		
28.	Będzin	św. Jan Chrzciciel	07.05.1957		
29.	Częstochowa	św. Stanisław Kostka	07.05.1957		
30.	Częstochowa	św. Juda Tadeusz	07.05.1957		
31.	Częstochowa	NMP Zwycięska	07.05.1957		
32.	Krasice	Opatrzności Bożej	07.05.1957		
33.	Rogoźnik	św. Jadwigi Śląskiej	07.05.1957		
34.	Sosnowiec	Podwyższenie Krzyża św.	07.05.1957		

35.	Strzemieszyce Małe	NMP Szkaplerzna	07.05.1957		
36.	Wieluń	św. Józef Oblubieniec	07.05.1957		
37.	Zawiercie	NMP Królowa Polski	07.05.1957		
38.	Trębaczew	Nawiedzenie NMP	29.06.1957		
39.	Ciężkowice	NMP Królowa Wszechświata	03.07.1957		
40.	Krzeczów	św. Zofia	13.07.1957		
41.	Prusicko	św. Barbara	02.09.1957	19.07.1952	24.12.1942 Filia
42.	Łosień (Dąbrowa Górń.)	Podwyższenie Krzyża św.	23.05.1958		
43.	Żeliszewice	św. Jan Chrzciciela	05.06.1958		
44.	Ożarówce	św. Barbara DM	16.06.1958		
45.	Sosnowiec	Najświętsze Serce Jezusa	12.08.1958		
46.	Masłowice	św. Andrzej Boboła	15.09.1958		
47.	Widzów	Nawiedzenia NMP	15.09.1958		
48.	Mirów (Częstochowa)	Niepokalane Serce NMP	30.12.1958	10.08.1952	
49.	Wrzosowa	Boże Ciało	30.12.1958	06.11.1937	parafia erygowana już w 1945*
50.	Opatów	Niepokalane Poczęcie NMP	15.02.1959		parafia erygowana już w 1945*
51.	Częstochowa	Miłosierdzie Boże	12.09.1960	03.11.1952	

* w roku 1945 bp Teodor Kubina po konsultacji z Kolegium Konsultorów i Dziekanów przekształcił 16 ekspozytur w pełnoprawne parafie. Nie wiadomo, dlaczego dla niektórych z nich nie zostały wydane, czy też nie zachowały się dekrety erekcyjne, jednakże w roku 1957 bp Z. Goliński wydał dla tych placówek duszpasterskich dekrety erekcyjne jako parafii. Zob. *Sprawozdanie z konferencji XX. Konsultorów i Dziekanów. Administracyjna reorganizacja diecezji*, WD 16 (1946), s. 12.

PODSUMOWANIE:

ilość utworzonych placówek duszpasterskich				
parafii		ekspozytur	wikarii wieczystych	fili
bezpośrednio	27	5 (1 z wikariatu wieczystego ustanowionego przez bp. T. Kubinę, 1 z filii ustanowionej przez bp. T. Kubinę, 3 własne)	0	0
z ekspozytur	20 (po bp. T. Kubinie)			
	3 (własne)			
z wikarii wieczystych	1 (po bp. T. Kubinie)			
z filii	0			
razem	51			
utworzonych placówek duszpasterskich	51	w tym 30 z własnej inicjatywy, a 21 poprzez nadanie struktur parafii istniejącym wspólnotom kościelnym.		

ANEKS NR 3

PLACÓWKI DUSZPASTERSKIE UTWORZONE PRZEZ BISKUPA STEFANA BAREŁĘ 1964-1984

Lp.	miejsowość	wezwanie	data ustanowienia		
			parafia	wikariat terenowy	inne
1.	Częstochowa	św. Roch			15.11.1969 R*
2.	Częstochowa	Wniebowstąpienie Pańskie	20.01.1969		1956 OD*
3.	Częstochowa	św. Wojciech BM	20.01.1969		
4.	Łobodno	NMP Częstochowska	20.01.1969	09.11.1968	
5.	Płoszów	św. Antoni z Padwy	20.01.1969	1965	
6.	Zendek	św. Stanisław BM	20.01.1969	1967	
7.	Dąbrowa k. Wielunia	św. Wawrzyniec DM	22.01.1969		
8.	Rzrzęczyce	św. Florian	22.01.1969		
9.	Dobieszowice	Najświętsze Serce Jezusa	22.01.1969		
10.	Strzyżowice	NMP Królowa Wszechświata	22.01.1969		
11.	Sosnowiec	NMP Wspom. Wiernych	22.01.1969		
12.	Częstochowa	św. Franciszek z Asyżu	12.12.1972	17.10.1969	
13.	Częstochowa	św. Kazimierz Królewicz	12.12.1972	1965	
14.	Sygotka	św. Piotr i Paweł Ap.	31.12.1974	16.04.1974	1971 OD
15.	Drobnice	NMP Śnieżna	15.06.1977		12.08.1975 E*

16.	Rybna	św. Piotr i Paweł Ap.	04.07.1977	19.06.1969	12.08.1975 WE*
17.	Brudzowice	Narodzenie NMP	24.08.1977		
18.	Dąbrowa Górnicza	NMP Matka Kościoła	24.08.1977		
19.	Cynków	św. Wawrzyniec	04.10.1977	18.09.1974	12.08.1975 WE
20.	Gorzędów	św. Józef Oblubieniec	10.05.1978	29.10.1968	
21.	Wysoka	Najświętsze Serce Jezusa	20.06.1978		
22.	Małusy Wielkie	NMP Nieustającej Pomocy	18.03.1979	29.06.1971	
23.	Częstochowa	NMP Królowa Polski	19.03.1979	28.03.1974	
24.	Lipnik	św. Andrzej Boboła	24.03.1979	24.12.1976	
25.	Zawiercie	św. Andrzej Boboła KM	24.03.1979	09.02.1974	
26.	Dąbie	Wniebowzięcie NMP	07.05.1980		
27.	Lindów	Zesłanie Ducha Świętego	20.09.1980		20.01.1971 MD
28.	Myszków	Narodzenie NMP	08.12.1980	16.08.1969	24.08.1976 E
29.	Strojec	św. Katarzyna Aleksandryjska	20.12.1980	08.02.1975	
30.	Częstochowa	św. Stanisław BM	23.12.1980		1977 PD*
31.	Kuleje	św. Maksymilian Kolbe	02.03.1981	14.03.1975	
32.	Myszków	św. Andrzej Boboła	05.03.1981	26.11.1975	
33.	Częstochowa	NMP Wspom. Wiernych	06.03.1981	30.12.1978	
34.	Zawiercie	św. Maksymilian Kolbe	10.03.1981	01.04.1979	

35.	Radomsko	NMP Matka Kościoła	16.03.1981		1975 OD
36.	Biała Szlachecka	św. Jan Chrzciciel	18.03.1981	18.06.1980	
37.	Mokra	św. Szymon i Juda Tadeusz	18.03.1981	21.09.1974	
38.	Sosnowiec	Nawiedzenie NMP	23.03.1981		
39.	Będzin	Nawiedzenie NMP	01.04.1981		
40.	Czernice	NMP Matka Kościoła	02.04.1981		18.06.1980 MD*
41.	Sosnowiec	Św. Stanisław BM	04.04.1981		
42.	Janiki	NMP Królowa Polski	17.06.1981	1970	
43.	Kotowice	NMP Różańcowa	17.06.1981	1973	
44.	Myszków	św. Anna	17.06.1981	27.04.1974	
45.	Wieruszów	św. Stanisław BM	17.06.1981		
46.	Rudniki k. Zawiercia	św. Barbara DM	22.09.1981		
47.	Częstochowa	św. Jadwiga Królowa	01.04.1982		
48.	Częstochowa	św. Jacek KW	29.04.1982		
49.	Szczyty	Wszyscy Święci	06.05.1982	16.08.1969	
50.	Rększowice	Najświętsze Serce Jezusa	08.05.1982	22.12.1979	
51.	Radomsko	NMP Królowa Polski	01.07.1982		
52.	Waleńczów	Narodzenie NMP	01.07.1982		18.06.1980 MD
53.	Sosnowiec	św. Franciszek z Asyżu	28.09.1982		

54.	Aleksandria	św. Maksymilian Kolbe	11.10.1982	20.09.1978	
55.	Sosnowiec	św. Łukasz Ew.	18.10.1982		
56.	Radomsko	św. Maksymilian Kolbe	25.10.1982	17.05.1982	
57.	Sosnowiec	św. Florian	29.11.1982		
58.	Sosnowiec	NMP Fatimska	14.04.1983		
59.	Dąbrowa Górnicza	NMP Królowa Polski	15.04.1983		
60.	Dąbrowa Górnicza	NMP Zwycięska	18.04.1983		
61.	Chrzanowice	NMP Nieustającej Pomocy	19.04.1983		
62.	Dąbrowa Górnicza	św. Rafał Kalinowski	24.10.1983		
63.	Myszków	Trójca Przenajświętsza		26.11.1975	
64.	Częstochowa	św. Maksymilian Kolbe		14.05.1982	
65.	Jastrząb	NMP Matka Miłosierdzia		13.08.1982	
66.	Sosnowiec	NMP Różańcowa		1983	18.09.1981 MD
67.	Sosnowiec	św. Albert Chmielowski		1983	
68.	Sosnowiec	Miłosierdzie Boże		1983	
69.	Sosnowiec	Najświętszy Zbawiciel		1983	
70.	Dąbrowa Górnicza	św. Jadwiga Królowa		01.03.1983	
71.	Częstochowa	Nawiedzenie NMP		04.03.1983	
72.	Kościelec	NMP Różańcowa		01.04.1983	

73.	Sosnowiec	św. Rafał Kalinowski		01.07.1983	
74.	Częstochowa-	św. Elżbieta Węgierska		14.07.1983	
75.	Częstochowa	św. Urszula Ledóchowska		22.08.1983	17.05.1982 OD
76.	Będzin	św. Jadwiga Śląska		22.08.1983	
77.	Będzin	św. Albert Chmielowski		22.08.1983	
78.	Dąbrowa Górnicza	św. Maksymilian Kolbe		05.09.1983	
79.	Dąbrowa Górnicza	Nawrócenie św. Pawła Ap.		12.09.1983	
80.	Czeladź	św. Mateusz Ap.		27.09.1983	
81.	Czeladź	św. Wojciech BM		27.09.1983	
82.	Poręba-Niwki	NMP Anielska		24.10.1983	
83.	Dąbrowa Górnicza	św. Maria Magdalena		14.11.1983	
84.	Dąbrowa Górnicza	Dobry Pasterz		21.11.1983	
85.	Dalachów	NMP Nieustającej Pomocy		20.01.1984	20.08.1983 OD
86.	Skrzydłów	św. Stefan Węgierski		20.01.1984	
87.	Błachownia-Ostrowy	w par. św. Michała Arch. w Błachowni			1983 OD
88.	Nowa Wieś	w par. Sączów			1983 OD
89.	os. „Miodowa”, „Przyjaźń” – Zawiercie	w par. św. Piotra i Pawła Ap. w Zawierciu			1983 OD
90.	os. „Zuzanzka”, „Ręby” – Zawiercie	w par. św. Piotra i Pawła Ap. w Zawierciu			1983 OD
91.	Cieciulów	w par. w Żytniowie			1983 OD

92.	Będzin-Grodziec	w par. św. Katarzyny			1983 OD (nie podjęto)
93.	Sosnowiec św. Karola	w par. św. Tomasz Ap.			1983 OD
94.	Lgota-Mokrzysz	w par. Kozięglówki			22.08.1983 OD
95.	Boguchwałowice	w par. św. Macieja w Siewierzu			26.08.1983 OD
96.	Gana	w par. Praszka			26.08.1983 OD
97.	Rudniki k. Częstochowy	w par. Rędziny			26.08.1983 OD
98.	Sarnów-Preczów	w par. Będzin-Łagisza			26.08.1983 OD
99.	Olbrachcice	w par. Dąbrowa Zielona			07.10.1983 OD (nie podjęto)
100.	Libidza	w par. św. Marcina w Kłobucku			15.10.1983 OD
101.	Kłobuck-Zagórze	w par. św. Marcina w Kłobucku			15.10.1983 OD
102.	Częstochowa św. Jana Chrzciciela	w par. św. Stanisława BM			01.01.1984 OD

*OBJAŚNIENIE:		
E – Ekspozytura	OD – Ośrodek duszpasterski	R – Rektorat
MD – Misja duszpasterska	PD – Punkt dojazdowy	WE – Wikariat eksponowany

PODSUMOWANIE:

ilość utworzonych placówek duszpasterskich					
parafii		ekspozytur	wikariatów terenowych	ośrodków duszpasterskich	rektoratów
bezpośrednio	26	2	-	16	1
z ekspozytur	2				
z wikariatów terenowych	28				
z ośrodków duszpasterskich	5				
razem	61				
utworzonych placówek duszpasterskich	102	W tym 101 powołanych od podstaw i ukształtowanych kanonicznie			

ANEKS NR 4

PLACÓWKI DUSZPASTERSKIE Utworzone przez Arcybiskupa Stanisława Nowaka 1984-2011

Lp.	data powołania	miejscowość	wezwanie	wcześniej		aktualna diecezja
				wikariat	ośrodek	
1.	18.01.1985	Kościelec	NMP Różańcowa	01.04.1983		częstochowska
2.	19.01.1985	Będzin	św. Jadwiga Śląska	22.08.1983		sosnowiecka
3.	19.01.1985	Dąbrowa Górnicza	św. Maksymilian Kolbe	05.09.1983		sosnowiecka
4.	19.01.1985	Dąbrowa Górn.-Tucznawa	Przemienienie Pańskie	21.11.1983		sosnowiecka
5.	19.01.1985	Jastrząb	NMP Matka Miłosierdzia	13.08.1982		częstochowska
6.	19.01.1985	Sosnowiec	NMP Różańcowa	1983	18.09.1981	sosnowiecka
7.	19.01.1985	Sosnowiec	Najświętszy Zbawiciel	1983		sosnowiecka
8.	28.01.1985	Poręba-Niwki	NMP Anielska		24.10.1983	częstochowska
9.	29.01.1985	Częstochowa	św. Urszula Ledóchowska	22.08.1983	17.05.1982	częstochowska
10.	11.04.1985	Dalachów	NMP Nieustającej Pomocy	20.01.1984	20.08.1983	częstochowska
11.	28.05.1985	Czeladź	św. Mateusz Ap.	27.09.1983		sosnowiecka
12.	28.05.1985	Dąbrowa Górnicza	bł. Jadwiga Królowa	01.03.1983		sosnowiecka
13.	28.05.1985	Nowa Wieś	św. Antoni z Padwy	1983		sosnowiecka
14.	28.05.1985	Sosnowiec	Miłosierdzie Boże	1983		sosnowiecka
15.	01.08.1985	Nierada	św. Piotr i Paweł Ap.			częstochowska
16.	12.09.1985	Dąbrowa Górn.-Ząbkowice	św. Maria Magdalena	14.11.1983		sosnowiecka

17.	12.09.1985	Sosnowiec	św. Rafał Kalinowski	1983		sosnowiecka
18.	08.10.1985	Myszków	Trójca Przenajświętsza	26.11.1975		częstochowska
19.	01.01.1986	Krzętów	św. Wojciech BM			częstochowska
20.	13.01.1986	Dziepółc	Miłosierdzie Boże	16.01.1985		częstochowska
21.	19.03.1986	Trzebiesławice	NMP Wspom. Wiernych			sosnowiecka
22.	27.03.1986	Skrzydłów	św. Stefan Węgierski	20.01.1984	1983	częstochowska
23.	30.04.1986	Czeladź	św. Wojciech BM	27.09.1983		sosnowiecka
24.	30.04.1986	Łęki Szlacheckie	św. Albert Chmielowski			częstochowska
25.	07.05.1986	Krzemieniewice	św. Izydor Oracz			częstochowska
26.	31.05.1986	Kolonia Lisowice	św. Marek Ew.			częstochowska
27.	20.07.1986	Siedlec Duży	Podwyższenie Krzyża Świętego			częstochowska
28.	09.08.1986	Iwanowice Duże	św. Wojciech BM			częstochowska
29.	21.10.1986	Poręba	św. Jerzy	10.08.1985		częstochowska
30.	06.11.1986	Sosnowiec	św. Albert Chmielowski			sosnowiecka
31.	21.11.1986	Cieciulów	Miłosierdzie Boże	26.06.1986		częstochowska
32.	12.03.1987	Częstochowa	św. Maksymilian Kolbe	14.05.1982		częstochowska
33.	22.03.1987	Młynisko	św. Jan Nepomucen			częstochowska
34.	25.03.1987	Dąbrowa Górnica	Nawrócenie św. Pawła Ap.	12.09.1983		sosnowiecka
35.	11.04.1987	Częstochowa	św. Elżbieta Węgierska	14.07.1983		częstochowska

36.	27.04.1987	Blok Dobryczyce	św. Albert Chmielowski			częstochowska
37.	06.05.1987	Gaszyn	Najświętsze Imię Maryi			częstochowska
38.	08.05.1987	Zawiercie	św. Stanisław Kostka	11.06.1985		częstochowska
39.	15.05.1987	Częstochowa	św. Jan Kanty	10.09.1986		częstochowska
40.	20.05.1987	Zawiercie	św. Albert Chmielowski	11.06.1985		częstochowska
41.	06.06.1987	Siewierz	Najświętsze Serce Jezusa			sosnowiecka
42.	06.07.1987	Radomsko	bł. Michał Kozal BM			częstochowska
43.	09.07.1987	Radomsko	św. Jan Chrzciciel			częstochowska
44.	06.07.1987	Szczepocice	bł. Karolina Kózkówna	16.06.1987		częstochowska
45.	18.09.1987	Rudniki k. Częstochowy	Miłosierdzie Boże	01.03.1985	26.08.1983	częstochowska
46.	05.10.1987	Będzin	Najśw. Serce Jezusa (zm. wezw. par. św. Barbary)			sosnowiecka
	19.06.1989		św. Barbara DM (ponownie erygowana)			
47.	18.10.1987	Libidza	św. Jan Chrzciciel	15.03.1985		częstochowska
48.	16.11.1987	Kraszkowice	św. Anna	04.07.1986		częstochowska
49.	12.12.1987	Będzin	św. Albert Chmielowski	22.08.1983		sosnowiecka
50.	08.01.1988	Pichlice	Męczeństwo św. Jana Chrzciciela			kaliska
51.	29.01.1988	Zawiercie	św. Wojciech BM	03.11.1987		częstochowska
52.	04.03.1988	Lgota-Mokrzesz	św. Jan Chrzciciel	11.06.1985	26.08.1983	częstochowska
53.	11.03.1988	Częstochowa	Nawiedzenie NMP	04.03.1983	24.01.1981	częstochowska
54.	17.03.1988	Łazy	św. Maksymilian Kolbe			sosnowiecka

55.	28.03.1988	Toporów	św. Franciszek z Asyżu	06.08.1987		częstochowska
56.	28.03.1988	Wieluń	św. Stanisław BM (erygowana jako św. Jana Chrz, zm. wezw. 31.12.1989)	28.02.1987		częstochowska
57.	02.04.1988	Częstochowa	Nawrócenie św. Pawła Ap.			częstochowska
58.	03.06.1988	Blachownia	św. Franciszek z Asyżu	11.03.1985		częstochowska
59.	03.06.1988	Świątkowice	Najświętsze Serce Jezusa			kaliska
60.	22.06.1988	Raciszyn	św. Jan Ap. i Ew.	26.06.1986		częstochowska
61.	01.07.1988	Preczów	bł. Michał Kozal BM			sosnowiecka
62.	04.08.1988	Kowale-Gana	św. Wojciech BM			częstochowska
63.	04.08.1988	Tapkowice	św. Jan Chrzciciel		03.03.1988	sosnowiecka
64.	04.08.1988	Czarny Las	Niepokalane Serce NMP			częstochowska
65.	17.08.1988	Kłobuck	Boże Ciało	15.03.1985		częstochowska
66.	29.08.1988	Praszka	Święta Rodzina			częstochowska
67.	25.09.1988	Gniazdów	Najświętsze Serca Jezusa			częstochowska
68.	30.09.1988	Radomsko	Miłosierdzie Boże			częstochowska
69.	01.10.1988	Mokrzysz	św. Maksymilian Kolbe	07.11.1987		częstochowska
70.	01.10.1988	Wanaty	bł. Karolina Kózkówna			częstochowska
71.	16.10.1988	Winowno	Zesłanie Ducha Świętego			częstochowska
72.	24.10.1988	Radomsko	św. Jadwiga Królowa			częstochowska
73.	26.10.1988	Częstochowa	Niepokalane Poczęcie NMP			częstochowska

74.	28.12.1988	Radomsko	Boże Ciało	10.02.1988		częstochowska
75.	27.02.1989	Góra Włodowska	św. Franciszek z Asyżu	04.10.1987		częstochowska
76.	20.03.1989	Sosnowiec-Kazimierz	Boże Ciało	12.1987		sosnowiecka
77.	20.03.1989	Sosnowiec	Zesłanie Ducha Świętego			sosnowiecka
78.	---	Rokitno Szlacheckie ¹	Miłosierdzie Boże	17.05.1989		sosnowiecka
79.	08.06.1989	Sosnowiec	Jezus Najwyższy i Wieczny Kapłan			sosnowiecka
80.	16.06.1989	Zawiercie	Boże Ciało			częstochowska
81.	18.06.1989	Burdzice	św. Maksymilian Kolbe			częstochowska
82.	24.06.1989	Zawiercie	Miłosierdzie Boże	1988		częstochowska
83.	04.07.1989	Chorzyna-Dąbrówki	św. Maksymilian Kolbe	28.06.1988		częstochowska
84.	24.07.1989	Czeladź	Święci Archaniołowie			sosnowiecka
85.	11.10.1989	Sosnowiec-Bór	św. Szymon i Juda Tadeusz	17.04.1989		sosnowiecka
86.	24.12.1989	Dąbrowa Górnicza	Boże Ciało			sosnowiecka
87.	30.03.1990	Będzin-Grodziec	bł. Honorat Koźmiński	18.10.1989		sosnowiecka
88.	05.05.1990	Częstochowa	Święci Pierwsi Męczennicy Polski			częstochowska
89.	21.09.1990	Częstochowa	NMP z Góry Karmel			częstochowska
90.	01.12.1990	Myszków	św. Piotr i Paweł Ap.			częstochowska
91.	17.12.1990	Częstochowa	św. Jan Chrzciciel		01.01.1984	częstochowska
92.	05.01.1991	Częstochowa	św. Andrzej Świerad i Benedykt Pustelnicy			częstochowska

¹ Parafię w Rokitnie erygował już biskup sosnowiecki Adam Śmigielski SDB 7.12.1992 roku.

93.	16.02.1991	Łaszew	św. Jan Chrzciciel	20.02.1989		częstochowska
94.	12.03.1991	Rębelice Królewskie	św. Roch			częstochowska
95.	06.06.1991	Sarnów	Jezus Chrystus Dobry Pasterz			sosnowiecka
96.	06.06.1991	Częstochowa	św. Rafał Kalinowski			częstochowska
97.	28.08.1991	Częstochowa	Boże Ciało			częstochowska
98.	15.10.1991	Częstochowa	św. Jadwiga Śląska			częstochowska
99.	02.12.1991	Częstochowa	św. Florian M			częstochowska
100.	02.01.1993	Witkowice- Nieznance	św. Stanisława BM			częstochowska
101.	13.06.1993	Kurów	Miłosierdzie Boże			częstochowska
102.	20.10.1993	Myszków	Męczeństwo św. Jana Chrzciciela			częstochowska
103.	04.01.1994	Częstochowa	św. Jan z Dukli (eryg. jako NMP Anielskiej zm. wezw. 17.09.1997)			częstochowska
104.	25.11.1994	Częstochowa – rektorat	Zmartwychwstanie w Tajemnicy Emaus			częstochowska
105.	01.01.1995	Działoszyn	bł. Michał Kozal BM			częstochowska
106.	31.07.1995	Częstochowa	NMP Częstochowska			częstochowska
107.	12.06.1997	Częstochowa	św. Jan Sarkander			częstochowska
108.	13.07.1997	Częstochowa	św. Albert Chmielowski			częstochowska
109.	26.08.1997	Wierzchowisko	Jezus Chrystus Dobry Pasterz			częstochowska
110.	24.06.1998	Kłobuck	NMP Fatimska			częstochowska
111.	29.11.1998	Częstochowa	św. Kasper del Bufalo			częstochowska

112.	29.11.1998	Częstochowa	św. Melchior Grodziecki			częstochowska
113.	26.03.1999	Konin	Podwyższenie Krzyża Świętego			częstochowska
114.	01.06.2000	Sieniec	św. Piotr i Paweł Ap.			częstochowska
115.	04.07.2000	Chojny-Huta	św. Maksymilian Kolbe			częstochowska
116.	24.08.2000	Wieluń	św. Barbara DM			częstochowska
117.	07.12.2000	Pajęczno	Narodzenie Pańskie			częstochowska
118.	25.12.2000	Częstochowa	Narodzenie Pańskie			częstochowska
119.	25.01.2001	Częstochowa	Zesłanie Ducha Świętego			częstochowska
120.	22.05.2001	Osiny	NMP Różańcowa			częstochowska
121.	29.05.2001	Błachownia	Najświętszy Zbawiciel			częstochowska
122.	29.05.2001	Grodzisko	św. Piotr i Paweł Ap.			częstochowska
123.	03.06.2001	Jaworznik	Miłosierdzie Boże			częstochowska
124.	28.06.2001	Podłęże Król. i Szlacheckie	św. Antoni z Padwy			częstochowska
125.	20.06.2003	Częstochowa	św. Kinga			częstochowska
126.	12.03.2004	Częstochowa	św. Ireneusz BM (personalna parafia akademicka)			częstochowska
127.	03.04.2005	Częstochowa	św. Faustyna Kowalska			częstochowska
128.	23.06.2006	Zawiercie	św. Jan Chrzciciel i św. Paweł Ap.			częstochowska
129.	25.06.2009	Stobiecko Szlacheckie	św. Albert Chmielowski			częstochowska
130.	22.10.2009	Gorzków-Trzebnów	św. Jan Berchmans			częstochowska

131.	11.06.2010	Chorzew	Miłosierdzie Boże			częstochowska
------	------------	---------	-------------------	--	--	---------------

PODSUMOWANIE:

ilość utworzonych placówek duszpasterskich		
ilość parafii utworzonych od podstaw	ilość parafii przemianowanych z:	
	wikariatów terenowych	ośrodków duszpasterskich
78	49	3
razem parafii: 130		
utworzonych placówek duszpasterskich	131	w tym 96 z własnej inicjatywy, a 35 kontynuując dzieło poprzednika

ANEKS NR 5

KOŚCIOŁY KONSEKROWANE PRZEZ ARCYBISKUPA STANISŁAWA NOWAKA 1984-2011

KOŚCIOŁY PARAFIALNE

Lp.	Tytuł kościoła	Miejscowość	Data
1.	św. Wojciech BM	Częstochowa	21.10.1985
2.	św. Maksymilian Maria Kolbe	Zawiercie	05.10.1986
3.	św. Piotr i Paweł Ap.	Częstochowa	28.06.1987
4.	św. Józef Rzemieślnik	Popów	03.08.1987
5.	Najświętsze Serce Jezusa	Rększowice	13.09.1987
6.	św. Juda Tadeusz	Częstochowa	27.09.1987
7.	św. Franciszek z Asyżu	Częstochowa	04.10.1987
8.	św. Jerzy	Poręba	05.06.1988
9.	św. Piotr i Paweł Ap.	Sygotka	29.06.1988
10.	NMP Częstochowska	Łobodno	21.08.1988
11.	św. Stanisław Kostka	Częstochowa	13.11.1988
12.	NMP Nieustającej Pomocy	Dalachów	21.01.1989
13.	Nawiedzenie NMP	Trębaczew	11.09.1989
14.	św. Franciszek z Asyżu	Toporów	16.04.1990
15.	Przemienienie Pańskie	Częstochowa	27.05.1990
16.	św. Katarzyna Aleksandryjska	Strojec	23.09.1990

17.	św. Andrzej Bobola	Myszków	26.05.1991
18.	św. Albert Chmielowski	Stobiecko Szlacheckie	17.06.1991
19.	św. Jadwiga Królowa	Częstochowa	07.07.1991
20.	NMP Nieustającej Pomocy	Małusy Wielkie	29.09.1991
21.	św. Andrzej Bobola	Zawiercie	26.10.1991
22.	NMP Miłosierdzia	Jastrząb	10.11.1991
23.	św. Andrzej Bobola	Masłowice	14.06.1992
24.	św. Anna	Myszków	18.06.1992
25.	Miłosierdzie Boże	Cieciulów	06.09.1992
26.	Najświętsze Serce Jezusa	Radomsko	04.10.1992
27.	św. Roch	Rębielice Królewskie	24.06.1993
28.	św. Jan Chrzciciel	Radomsko	27.06.1993
29.	św. Anna	Kraszkowice	25.09.1993
30.	św. Andrzej Bobola	Lipnik	10.10.1993
31.	Miłosierdzie Boże	Rudniki k/Częstochowy	10.04.1994
32.	św. Józef Oblubieniec	Wręczyca Wielka	04.06.1995
33.	św. Stefan Węgierski	Skrzydłów	20.08.1995
34.	św. Jan Chrzciciel	Lgota Mokresz	30.06.1996
35.	Najświętsze Serce Pana Jezusa	Gniazdów	11.10.1996
36.	Miłosierdzie Boże	Radomsko	13.10.1996
37.	Najświętsze Serce Jezusa	Wola Krzysztoporska	15.12.1996
38.	św. Wojciech BM	Zawiercie	04.05.1997

39.	Nawiedzenie NMP	Częstochowa	18.05.1997
40.	NMP Wspomożycielka Wiernych	Częstochowa	24.05.1997
41.	Miłosierdzie Boże	Kurów	06.07.1997
42.	Najświętsze Serce Jezusa	Lubojna	28.09.1997
43.	św. Jakub Ap.	Częstochowa	19.10.1997
44.	Podwyższenie Krzyża Świętego	Częstochowa	14.09.1998
45.	św. Stanisław Kostka	Zawiercie	17.09.1998
46.	Święci Pierwsi Męczennicy Polski	Częstochowa	13.11.1998
47.	św. Maksymilian Maria Kolbe	Chorzyna - Dąbrówki	22.11.1998
48.	św. Marek Ew.	Kolonia Lisowice	29.11.1998
49.	św. Stanisław BM	Wieluń	08.05.1999
50.	NMP Matka Kościoła	Czernice	24.05.1999
51.	NMP Różańcowa	Kościelec	22.08.1999
52.	św. Franciszek z Asyżu	Góra Włodowska	26.09.1999
53.	św. Albert Chmielowski	Zawiercie	10.10.1999
54.	św. Maksymilian Maria Kolbe	Łęki Szlacheckie	22.10.1999
55.	Najświętsze Ciało i Krew Chrystusa	Kłobuck	30.10.1999
56.	św. Jan Chrzciciel	Częstochowa	09.01.2000
57.	NMP Królowa Polski	Zawiercie	14.05.2000
58.	bł. Michał Kozal	Radomsko	04.06.2000
59.	NMP Matka Kościoła	Radomsko	12.06.2000
60.	św. Maksymilian Maria Kolbe	Radomsko	25.06.2000

61.	św. Barbara	Rudniki k/Zawiercia	27.06.2000
62.	bł. Karolina Kózkówna	Wanaty	16.07.2000
63.	św. Kinga	Krzeczów	23.07.2000
64.	św. Roch	Radomsko	26.07.2000
65.	NMP Anielska	Poręba	30.07.2000
66.	św. Maksymilian Maria Kolbe	Mokrzysz	12.08.2000
67.	Narodzenie NMP	Myszków	07.09.2000
68.	św. Elżbieta Węgierska	Częstochowa	26.09.2000
69.	św. Teresa od Dzieciątka Jezus	Niechcice	01.10.2000
70.	św. Franciszek z Asyżu	Błachownia	04.10.2000
71.	Najświętsze Serce Pana Jezusa	Częstochowa	14.10.2000
72.	Wszystkich Świętych	Szczyty	18.10.2000
73.	Najświętsze Ciało i Krew Chrystusa	Częstochowa	29.10.2000
74.	św. Jacek	Częstochowa	05.11.2000
75.	Miłosierdzie Boże	Jaworznik	12.11.2000
76.	św. Stanisław BM	Częstochowa	15.11.2000
77.	św. Maksymilian Maria Kolbe	Aleksandria	19.11.2000
78.	Najświętszy Zbawiciel	Błachownia	26.11.2000
79.	św. Florian	Częstochowa	02.12.2000
80.	NMP Matka Kościoła	Janiki	16.06.2001
81.	św. Albert Chmielowski	Częstochowa	17.06.2001
82.	Niepokalane Poczęcie NMP	Dworszowice Pakoszowe	12.08.2001

83.	Wniebowstąpienie Pańskie	Częstochowa	15.09.2001
84.	św. Józef Oblubieniec	Pińczycze	30.09.2001
85.	NMP z Góry Karmel	Częstochowa	21.10.2001
86.	św. Maksymilian Maria Kolbe	Częstochowa	18.03.2002
87.	Święta Rodzina	Praszka	15.09.2002
88.	Najświętsze Ciało i Krew Chrystusa	Wrzosowa	09.11.2002
89.	NMP Śnieżna	Drobnice	16.11.2002
90.	św. Szymon i Juda Tadeusz	Mokra	22.06.2003
91.	św. Maksymilian Maria Kolbe	Kuleje	24.08.2003
92.	Najświętsze Ciało i Krew Chrystusa	Radomsko	21.12.2003
93.	Najświętsze Ciało i Krew Chrystusa	Zawiercie	23.05.2004
94.	bł. Karolina Kózkówna	Szczepocice	11.07.2004
95.	św. Andrzej Ap.	Kadłub	11.07.2004
96.	Podwyższenie Krzyża św.	Konin	29.08.2004
97.	św. Jadwiga Śląska	Częstochowa	22.05.2005
98.	św. Albert Chmielowski	Blok Dobryczyce	25.06.2005
99.	św. Jan Kanty	Częstochowa	10.09.2005
100.	św. Piotr i Paweł Ap.	Nierada	17.09. 2005
101.	św. Kazimierz	Częstochowa	01.10.2005
102.	św. Jan Ap.	Raciszyn	01.05.2006
103.	św. Jan Sarkander	Częstochowa	01.05.2007
104.	św. Wojciech BM	Krzętown	27.05.2007

105.	św. Antoni Padewski	Płoszów	05.08.2007
106.	św. Barbara	Prusicko	02.09.2007
107.	św. Stanisław BM	Biała k. Częstochowy	14.09.2007
108.	Niepokalane Poczęcie NMP	Radoszewice	15.12.2007
109.	Miłosierdzie Boże	Dziewpółc	05.07.2008
110.	NMP Królowa Polski	Radomsko	04.10.2008
111.	św. Piotr i Paweł Ap.	Grodzisko	09.05.2009
112.	św. Andrzej Świerad i Benedykt Pustelnicy	Częstochowa	12.07.2009

KOŚCIOŁY FILIALNE

Lp.	Parafia	Tytuł	Miejscowość	Data
1.	św. Antoniego z Padwy w Kiełczygłowie	NMP Królowej Polski	Pierzyny Małe	29.05.1988
2.	św. Jakuba Ap. w Dąbrowie Zielonej	NMP Matka Kościoła	Olbrachcice- Ulesie	18.05.1991
3.	św. Zofii Wdowy w Krzeczowie	św. Jan Chrzciciel	Niżankowice	05.07.1992
4.	św. Jana Chrzciciela w Brzeźnicy Nowej	św. Stanisław BM	Brzeźnica Stara	16.08.1992
5.	św. Jana Ap. w Raciszynie	św. Łukasz Ew.	Zalesiaki	15.05.1994
6.	św. Marcina w Wiewcu	św. Florian	Dębowiec	11.11.1995
7.	św. Wojciecha w Rudzie	NMP Królowa Polski	Kamionka	23.04.1996
8.	Najświętszego Serca Jezusa w Dietrznikach	NMP Częstochowska	Załącze Wielkie	18.10.1996
9.	św. Jana Chrzciciela w Choroni	św. Wojciech BM	Biskupice	05.07.1998

10.	św. Michała Archanioła w Blachowni	św. Antoni z Padwy	Cisie	11.06.2000
11.	Najświętszego Serca Jezusa w Gniazdowie	św. Jan M. Vianney	Mzyki	04.08.2000
12.	św. Maksymiliana Kolbe w Mokrzeszy	Świętych Archaniołów	Wola Mokrzeska	11.11.2000
13.	Zesłania Ducha Świętego w Bęczkowicach	NMP Pocieszenia	Pocieszna Górka	27.06.2002
14.	św. Szymona i Judy Tadeusza w Żarkach	bł. Ludwik Roch Gietyngier	Jaroszów	22.06.2003
15.	św. Jana Chrzciciela w Brzeźnicy Nowej	NMP Nieustającej Pomocy	Kuźnica	05.09.2004
16.	św. Marcina w Wiewcu	Miłosierdzie Boże	Krzywanice	19.09.2004
17.	Narodzenia Pańskiego w Pajęcznie	bł. Honorat Koźmiński	Niwiska Górne	27.07.2006
18.	św. Marii Magdaleny w Działoszynie	św. Mateusz Ap. i Ew.	Bobrowniki	21.09.2006
19.	św. Mikołaja w Niegowej	św. Stanisław BM	Mirów	06.05.2007

ANEKS NR 6

WYKAZ DUSZPASTERSKICH WSPÓLNOT „NAZARET – EWANGELIA PRACY” WEDŁUG SPRAWOZDAŃ DUSZPASTERSKICH Z PARAFII ZA ROK 1990²

Lp.	Parafia	Branża	Częstotliwość	Duszpasterze
1.	Będzin, św. Jadwigi	tramwajarze, służba zdrowia, nauczyciele	okresowo	Ks. Mieczysław Miarka
2.	Będzin-Łagisza	energetycy	okazjonalnie	Ks. Eugeniusz Stępień
3.	Będzin, Trójcy Świętej	ogólne.	raz w miesiącu	Ks. Andrzej Stępień
4.	Błędów	ogólne	raz w miesiącu	Ks. Jacek Kmiec
5.	Chełmo	rolnicy	raz w miesiącu	Ks. Stanisław Świątek
6.	Cieszęcin	rolnicy	co kwartał	Ks. Alfons Mrozowski
7.	Czeladź, św. Mateusza Ap.	ogólne i nauczyciele	raz w miesiącu	Ks. Jan Gaik
8.	Czeladź, św. Stanisława	pracownicy fizyczni, górnicy	raz w miesiącu	Ks. Mieczysław Oset
9.	Częstochowa, św. Antoniego	włókiennicy	IV niedziela miesiąca	Ks. Adam Sołtysiak Ks. Adam Bachowski
10.	Częstochowa, św. Józef Rzemieślnika	hutnicy „Solidarność” Region Częstochowa	II niedziela miesiąca	Ks. Zenon Raczyński
11.	Częstochowa, św. Urszuli	hutnicy, służba zdrowia, nauczyciele	III niedziela miesiąca	Ks. Jerzy Sojczyński
12.	Częstochowa, św. Barbary	cegielnia	okazjonalnie	Ks. Rajmund Frydrych
13.	Częstochowa, Miłosierdzia Bożego	nauczyciele	raz w miesiącu	Ks. Tadeusz Nazar SAC
14.	Częstochowa, św. Jacka	rzemieślnicy	raz w miesiącu	Ks. Józef Zielonka

² AWD, sygn. brak. Sprawozdanie duszpasterskie za rok 1990.

15.	Częstochowa, św. Kazimierza	pracownicy fizyczni	raz w miesiącu	Ks. Henryk Radecki
16.	Częstochowa, św. Wojciecha	rzemieślnicy	raz w miesiącu	Ks. Józef Słomian
17.	Częstochowa, św. Jakuba Ap.	nauczyciele	raz w miesiącu	Ks. Marian Szczerba
18.	Częstochowa, św. Stanisława Kostki	nauczyciele, służba zdrowia	kilka razy w roku	Ks. Stanisław Gębka
19.	Dąbrowa Górnicza, św. Maksymiliana	górnicy, hutnicy, budowlańcy	raz w miesiącu	Ks. Zygmunt Woźniak
20.	Dąbrowa Górnicza, NMP Anielskiej	ogólne	raz w miesiącu	Ks. Andrzej Domagała
21.	Dąbrowa Górnicza, św. Pawła Ap.	nauczyciele	okazjonalnie	Ks. Donat Kania
22.	Dąbrowa Górnicza, Bożego Ciała	nauczyciele		Ks. Stefan Wyporski
23.	Dąbrowa Górnicza, św. Antoniego	hutnicy, górnicy	16 dnia miesiąca	O. Zbigniew Wojnar O. Sykstus Koniarz
24.	Dworszowice Kościelne	nauczyciele	trzy razy w roku	Ks. Stanisław Fit
25.	Gorzkowice	rolnicy, kolejarze, nauczyciele	regularnie	Ks. Kazimierz Troczyński
26.	Prusicko	rzemieślnicy	raz w miesiącu	Ks. Jan Cejnóg
27.	Siemkowice	rolnicy		Ks. Jan Biskup
28.	Kietlin	robotnicy, rolnicy stolarze	okazjonalnie	Ks. Zdzisław Moras
29.	Kuleje	nauczyciele	3-4 razy w roku	Ks. Andrzej Tomala
30.	Kłobuck	ogólne		
31.	Łazy	kolejarze	raz na kwartał	Ks. Leonard Zagórski
32.	Mstów	rolnicy, chłoporobotnicy	okazjonalnie	Ks. Stanisław Borecki
33.	Myszków, Trójcy Świętej	górnicy, stolarze, rolnicy	2-3 razy w roku	Ks. Zenon Szymoniak

34.	Praszka, Wniebowzięcia NMP	ogólne	okazjonalnie	Ks. Mirosław Przybyłowicz
35.	Praszka, Świętej Rodziny	ogólne	raz w miesiącu	Ks. Stanisław Gasiński
36.	Radomsko, św. Lamberta	ogólne i rzemieślnicy	raz w miesiącu	Ks. Władysław Maciąg
37.	Radomsko, św. Maksymilian	robotnicy	raz w miesiącu	Ks. Andrzej Kret
38.	Rudniki Wielkie	kolejarze	okazjonalnie	Ks. Edward Sztama
39.	Siewierz	ogólne górnictwo	1-2 w roku	Ks. Józef Dawczyński
40.	Sokolniki k. Wielunia	nauczyciele, służba zdrowia, rolnicy, robotnicy	kwartalnie	Ks. Zygmunt Paruzel
41.	Sosnowiec, św. Stanisława BM	hutnicy i górnicy	raz w miesiącu	Ks. Hieronim Kubica
42.	Sosnowiec, NMP Nieust. Pomocy	górnicy	raz w miesiącu	Ks. Jerzy Kuchciński
43.	Sosnowiec, Maczki	nauczyciele	co 2 miesiące	Ks. Władysław Golis
44.	Sosnowiec, św. Florian	hutnicy	raz w miesiącu	Ks. Tadeusz Kamiński
45.	Sosnowiec, św. Joachima	ogólne i górnicy	cotygodniowe	Ks. Andrzej Stasiak, Ks. Jarosław Szlenzak
46.	Sosnowiec, NMP Fatimskiej	hutnicy	raz w miesiącu	Ks. Zygmunt Wróbel
47.	Sosnowiec, Podwyższenia Krzyża św.	nauczyciele, służba zdrowia	co 2 miesiące	Ks. Ryszard Rydlak SCJ Ks. Kazimierz Dadej SCJ
48.	Sosnowiec, Zesłanie Ducha św.	górnicy i hutnicy	2 razy w miesiącu	Ks. Anadrzej Stasiak
49.	Sosnowiec, Najwyższego i Wiecznego Kapłana	robotnicy, hutnicy	raz w miesiącu	Ks. Jarosław Wolski
50.	Sosnowiec, Niepokal. Poczęcia NMP	hutnicy, włókniarze	raz w miesiącu	Ks. Tadeusz Horzelski
51.	Sosnowiec, NMP Szkaplerznej	robotnicy, górnicy	raz w miesiącu	Ks. Zygmunt Szmigiel
52.	Sosnowiec, Najśw. Serca Jezusa	pracownicy PKP	raz w miesiącu	Ks. Bolesław Chwalba

53.	Sosnowiec, Najśw. Zbawiciela	górnicy	raz w miesiącu	Ks. Jan Leks
54.	Sosnowiec, Wniebowzięcia NMP	ogólnopracownicze	19 każdego miesiąca	Ks. Wacław Wiciński Ks. Marek Sobański
55.	Sosnowiec, Św. Barbary	nauczyciele	co miesiąc	Ks. Jan Bednarek
56.	Strzyżowice	ogólne	raz w miesiącu	Ks. Adam Bartkiewicz
57.	Strzemieszyce Wlk., Najśw. Serca Jezusa	nauczyciele	raz w miesiącu	Ks. Jerzy Małota
58.	Sygontka	kolejarze, stolarze	2 razy w roku	Ks. Jan Szczypior
59.	Wanaty	ogólne	raz na dwa tygodnie	Ks. Jan Mucha
60.	Wieluń, Nawiedzenia NMP	świat pracy - ogólne	raz w miesiącu	Ks. Marian Stochniałek
61.	Wieluń, św. Józefa	ogólne	okazjonalnie	Ks. Michał Sudoł
62.	Wieluń, św. Stanisława	nauczyciele, służba zdrowia strażacy,	okazjonalnie	Ks. Lech Dębski
63.	Wieruszów, Zesłania Ducha Świętego	nauczyciele	okazjonalnie	O. Marek Kowalski
64.	Wieruszów, św. Stanisława	służba zdrowia, nauczyciele, rzemiosło		Ks. Henryk Orszulak
65.	Widzów	kolejarze, rolnicy, nauczyciele	dwa razy w roku	Ks. Jan Zdulski
66.	Wojkowice, Św. Antoniego	górnicy emeryci	raz w miesiącu	Ks. Marek Sendal
67.	Wręczyca	nauczyciele	kilka razy w roku	Ks. Paweł Marzec
68.	Wrzosowa	pedagodzy		Ks. Piotr Łysikowski
69.	Zawiercie, św. Piotra i Pawła	pedagodzy, służba zdrowia, prządki	3 razy w roku i okazjonalnie	Ks. Piotr Miklasieński
70.	Zawiercie, NMP Królowej Polski	ogólne	okazjonalnie	Ks. Zygmunt Sroka
71.	Zawiercie, Miłosierdzia Bożego	hutnicy, służba zdrowia	raz na kwartał	Ks. Roman Szecówka

72.	Ząbkowice	ogólne		Ks. Fortunat Nowak
73.	Złoty Potok	kolejarze, chłoporobotnicy	raz w miesiącu	Ks. Józef Kordas
74.	Złoty Potok	nauczyciele, młodzież pracująca, robotnicy	raz w miesiącu	Ks. Piotr Musiał
75.	Zdżary	rolnicy i robotnicy	okazjonalnie	Ks. Wiesław Korpeta
76.	Żarki-Letnisko, NMP Nieust. Pomocy	pracownicy fizyczni	raz w miesiącu	Ks. Marian Dewudzki
77.	Żelisławice	rolnicy	raz na kwartał	Ks. Stanisław Konieczny

Oprócz tego wiele parafii typowo wiejskich wykazywało prowadzenie duszpasterstwa rolników w ramach działań pastoralnych w parafii, a także odprawianie Mszy św. z okazji np. święta patronalnego strażaków św. Floriana, itp³.

³ IPN Ka 0135/149, kryptonim "Ogrodnik" dot. Jastrzębski Bogdan, który podejmował próby utworzenia "duszpasterstwa ogrodnictwa polskiego" na terenie województwa częstochowskiego.

ANEKS NR 7

INICJATYWY PASTORALNE W (ARCHI)DIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ 1984-2011

rok duszpasterski	rok w Kościele powszechnym	hasło Roku Duszpasterskiego w Kościele w Polsce	Inicjatywy pastoralne w (archi)diecezji
1984/85	Rok Odkupienia	Przygotowanie do II Kongresu Eucharystycznego. Odrodzenie moralne człowieka i narodu ⁴	
1985/86	Rok Młodzieży	Pojednanie i pokuta w przygotowaniu do Kongresu Eucharystycznego ⁵	Wezwanie do nawrócenia i pokuty, do stałego rachunku sumienia przed Bogiem.
1986/87			Msza św. niedzielna głównym przeżyciem dla całej rodziny, częsta Komunia św. miesięczna adoracja i misje eucharystyczne w parafiach.
1987/88	Rok Maryjny (7 czerwca 1987 r. – 15 sierpnia 1988 r.)	Rok Eucharystii – II Kongres Eucharystyczny	Apel Jasnogórski i różaniec wraz z rozważaniem Apelu Jasnogórskiego Jana Pawła II z 12.06.1987 r., nawiedzenie małej kopii NMP Częstochowskiej w rodzinach.
1988/89			Zachęta do czynnego udziału we wspólnotach duszpasterstwa świata pracy „Nazaret”.
1989/90		Ewangelizacja rodziny i przez rodzinę	Rok dzielenia się „sercem i chlebem”. „Duszpasterstwo młodych małżeństw KANA” ⁶ .

⁴ Komisja Duszpasterstwa Ogólnej Konferencji Episkopatu Polski, *Odrodzenie moralne człowieka i narodu. Program duszpasterski na rok 1984/85*, Warszawa 1984.

⁵ Komisja Duszpasterstwa Ogólnej Konferencji Episkopatu Polski, *Pojednanie i pokuta w przygotowaniu do Kongresu Eucharystycznego. Program duszpasterski na rok 1985/1986*, Warszawa 1985, s. 10–13.

⁶ S. Nowak, *List pasterski na Boże Narodzenie 1989 roku*, s. 137-138.

1990/91		Nowenna odrodzenia moralnego narodu przed rokiem 2000. I rok nowenny. Chrzest święty. Nowa ewangelizacja. Ewangelizacja ludzi pracy: Praca i odpowiedzialność za społeczeństwo ⁷	„Praca nad pracą” – uwrażliwienie na wychowanie młodych oraz na duszpasterstwo młodzieży.
1991/92		Sakrament bierzmowania. II rok nowenny przed rokiem 2000. Ewangelizacja młodzieży ⁸	Realizacja przesłania Jana Pawła II z wizyty w 1991 r.
1992/93		Kościół jako misterium. Sakrament Ciała i Krwi Pańskiej. III rok nowenny przed rokiem 2000. <i>Chrystus lumen gentium</i> – Ewangelizacja i Eucharystia ⁹	Katolickie Uniwersytety Ludowe. Katolickie Stowarzyszenie Mieszkańców Wsi.
1993/94	Rok Rodziny	Kościół jako <i>communio</i> . Sakrament małżeństwa. IV rok nowenny przed rokiem 2000. Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej ¹⁰	
1994/95		Kościół jako <i>misio</i> . Sakrament kapłaństwa V rok nowenny przed rokiem 2000. Ewangelizacja w tajemnicy i misji Kościoła ¹¹	Misje ewangelizacyjne dla miasta Częstochowy. Nawiedzenie diecezji przez figurę Matki Bożej Fatimskiej.
1995/96		Kościół jako miejsce nawrócenia i pojednania. Sakramenty uzdrowienia. VI rok nowenny przed rokiem 2000. Ewangelizacja i nawrócenie ¹² .	Misje ewangelizacyjne w regionie zawierciańskim, koronacja obrazu NMP w Mrzygłodzie, odrodzenie Akcji Katolickiej, dynamizowanie Parafialnych Zespołów Synodalnych oraz Parafialnych Rad Duszpasterskich ¹³ .

⁷ Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1990/91, Ewangelizacja ludzi pracy*, Katowice 1990, s. 6.

⁸ Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1991/92, Ewangelizacja młodzieży*, Katowice 1991, s. 7.

⁹ Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1992/93, Ewangelizacja i Eucharystia*, Katowice 1992, s. 10.

¹⁰ Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1993/94, Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej*, Katowice 1993, s. 11.

¹¹ Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1994/95, Ewangelizacja w tajemnicy i misji Kościoła*, Katowice 1994, s. 9.

¹² Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1995/96, Ewangelizacja i nawrócenie*, Katowice 1995, s. 3.

¹³ S. Nowak, *List pasterski na Adwent 1993 roku*, s. 48.

1996/97		Rok Chrystusa. Chrzest święty. VII rok nowenny przed rokiem 2000. I rok bezpośredniego przygotowania do Wielkiego Jubileuszu Roku 2000	Misje ewangelizacyjne dla Częstochowy. Formacja w parafiach przed chrztem i bierzmowaniem.
1997/98		VIII rok nowenny przed rokiem 2000. Duch Święty i Jego obecność w Kościele. II rok bezpośredniego przygotowania do Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 ¹⁴	Misje ewangelizacyjne w regionie radomszczańskim.
1998/99		IX rok nowenny przed rokiem 2000. Wierzę w Boga Ojca. III rok bezpośredniego przygotowania do Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 ¹⁵	Misje ewangelizacyjne w regionie wieluńskim.
1999/2000	Wielki Jubileusz 2000. Rok Świętej Biblii.	Wielki Jubileusz 2000 ¹⁶	
2000/01		Nowa ewangelizacja u progu Trzeciego Tysiąclecia	
2001/02		Poznać Chrystusa ¹⁷	Rok Nawiedzenia NMP, Rok Maryi-Ewangelizatorki rodzin. Peregrynacja obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w rodzinach.
2002/03		Umiłować Chrystusa ¹⁸	
2003/04		Naśladować Chrystusa ¹⁹	Rok peregrynacji obrazu Pana Jezusa Miłosiernego.
2004/05	Rok Eucharystii (od października 2004 do października 2005)	Głosić Ewangelię nadziei ²⁰	

¹⁴ Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1997/98, Ewangelizacja i nawrócenie*, Katowice 1997, s. 15.

¹⁵ Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1998/99, Wierzę w Boga Ojca*, Katowice 1998, s. 9.

¹⁶ Komisja Duszpasterska Episkopatu Polski, *Te Deum Laudamus. Program duszpasterski na Wielki Jubileusz Roku 2000*, Katowice 1999.

¹⁷ Komisja Duszpasterstwa Ogólnego Konferencji Episkopatu Polski, *Poznać Chrystusa, Program duszpasterski na rok 2001/2002*, Katowice 2001, s. 28.

¹⁸ Komisja Duszpasterstwa Ogólnego Konferencji Episkopatu Polski, *Umiłować Chrystusa, Program duszpasterski na rok 2002/2003*, Katowice 2002, s. 9.

¹⁹ Komisja Duszpasterstwa Ogólnego Konferencji Episkopatu Polski, *Naśladować Chrystusa, Program duszpasterski na rok 2003/2004*, Katowice 2003, s. 7.

²⁰ Komisja Duszpasterstwa Ogólnego Konferencji Episkopatu Polski, *Głosić Ewangelię nadziei, Program duszpasterski na rok 2004/2005*, Katowice 2004, s. 8.

2005/06		Kościół niosący Ewangelię nadziei ²¹ . Przywracajmy nadzieję ubogim ²²	80-lecie diecezji.
2006/07	Rok Maryi, Niewiasty Eucharystii.	Przypatrzymy się powołaniu naszemu ²³	„Wypełniamy Jasnogórskie Śluby Narodu”.
2007/08		Bądźmy uczniami Chrystusa ²⁴	
2008/09	Rok Świętego Pawła (od 29 czerwca 2008 r. do 29 czerwca 2009 r.)	Otoczmy troską życie ²⁵	
2009/10	Rok Kapłański (od 19 czerwca 2009 r. do 11 czerwca 2010 r.)	Bądźmy świadkami Miłości ²⁶	
2010/11		Kościół domem i szkołą komunii. W komunii z Bogiem ²⁷	Rok peregrynacji relikwii drzewa Krzyża Świętego.
2011/12		Kościół naszym domem ²⁸	„Kościół naszym domem”. Kościół domowy, czyli chrześcijańska rodzina.

²¹ Komisja Duszpasterstwa Ogólnego Konferencji Episkopatu Polski, *Kościół niosący Ewangelię nadziei, Program duszpasterski Kościoła w Polsce na lata 2006-2010*, s. 11.

²² Tamże, s. 12.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ Komisja Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski, *W komunii z Bogiem. Kościół domem i szkołą komunii, Program duszpasterski Kościoła w Polsce na lata 2010-2013*, s. 9.

²⁸ Tamże.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, Poznań 2005.

1. ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. W. Patykiewicza w Częstochowie

sygn. KB 1 Okólniki diecezjalne 1926-1944.

sygn. KB 260 Listy pasterskie i orędzia biskupa częstochowskiego Zdzisława Golińskiego 1951-1963.

sygn. brak „Nazaret – Ewangelia pracy. Biuletyn Duszpasterskich Wspólnot Świata Pracy Diecezji Częstochowskiej”, 1989-1993, numery 1-64.

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie

sygn. brak Nowak S., *Dekret zatwierdzający Statut Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z dnia 12 listopada 1985 roku.*

sygn. brak Bareła S., *Dekret powołujący Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu z dnia 11 maja 1983 roku.*

Archiwum Wydziału Duszpasterskiego Kurii Metropolitalnej w Częstochowie

sygn. brak Duda M., *Duszpasterstwo synodalne założenia i wskazania pastoralne” – wykłady na rejonowych dniach duszpasterskich – 22 kwietnia 1992 r.*

Archiwum Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie

sygn. brak Duda M., *List Rektora do księży 2.04.2008.*

sygn. brak Duda M., *Instytut Teologiczny w Częstochowie – propozycje na przyszłość*, Częstochowa 2007.

sygn. brak Nowak S., *Dekret erygujący Podyplomowe Studium Pastoralne dla Kapłanów.*

sygn. brak Nowak S., *Dekret powołujący periodyk naukowy Veritati et Caritati.*

sygn. brak Nowak S., *Dekret powołujący Podyplomowe Studium Doskonalenia Katechetów.*

sygn. brak Nowak S., *Regulamin Podyplomowego Studium Pastoralnego dla Kapłanów 8.09.2007.*

sygn. brak *Studium Świeckich Współpracowników Ewangelizacji.*

Archiwum Parafii Archikatedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie

- sygn. brak Duda M., *Kronika parafii archikatedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie. A.D. 1997.*
- sygn. brak Duda M., *Kronika parafii archikatedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie. A.D. 1998.*
- sygn. brak Duda M., *Kronika parafii archikatedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie. A.D. 1999.*
- sygn. brak *Kronika parafii archikatedralnej Świętej Rodziny 1996-2003.*
- sygn. brak Nowak S., *Przemówienie na święceniach kapłańskich 10.05.2008 – Archikatedra Częstochowska.*

Archiwum Prywatne ks. Mariana Dudy

- sygn. DWN Duda M., *Homilia w kopalni „Sosnowiec – Niwka” 4.12.1990 roku.*
- sygn. DWN Duda M., *Współczesny ruch odnowy charyzmatycznej w Kościele Katolickim – cykl wykładów do inteligencji częstochowskiej – Częstochowa - Listopad-grudzień 1981 r.*
- sygn. brak Duda M., *Czy wiara wygra z niewiarą. Odpowiedzialność za wiarę przyszłości w Kościele częstochowskim. Wykład na posiedzeniu Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej.*
- sygn. brak Duda M., *Historia diecezji częstochowskiej.*
- sygn. brak Duda M., *Relacja Synodu Diecezjalnego do Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej - wykład na forum Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej – 24.01 1987 roku.*
- sygn. brak Duda M., *Troska o powołania kapłańskie w łonie wspólnoty diecezjalnej. Wykład na plenarnym posiedzeniu Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej 22 października 1988 r.*

2. ŹRÓDŁA DRUKOWANE

A. DOKUMENTY STOLICY APOSTOLSKIEJ

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2000.

Kodeks Prawa Kanonicznego, Poznań 1983.

Benedykt XVI, *Encyklika „Deus caritas est” o miłości chrześcijańskiej, Watykan 2005.*

- Benedykt XVI, *List do arcybiskupa Stanisława Nowaka, metropolity częstochowskiego z okazji 50-lecia święceń kapłańskich*, tłum. z języka łacińskiego, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 82 (2008) nr 5-6, s. 81-82.
- Benedykt XVI, *Piotra i Pawła uważano za założycieli Kościoła w Rzymie, 28 VI 2007 - Nieszpory w Bazylice św. Pawła za Murami*, „L'Osservatore Romano”, wydanie polskie 28 (2007) nr 9, s. 43-44.
- Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska „Verbum Domini” o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła*, Watykan 2010.
- Breve Apostolskie Katedra Częstochowska podniesiona do godności Bazyliki Mniejszej* [22 VI 1962], „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 37 (1963), s. 1.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium” o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie*, Watykan 2013.
- Franciszek, *Bulla ustanawiająca nadzwyczajny Jubileusz Miłosierdzia „Misericordiae vultus”*, Watykan 2015.
- Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska „Amoris letitia” o miłości w rodzinie*, Watykan 2016.
- Giovanni Paolo II, *Esortazione apostolica post-sinodale „Ecclesia in America”*, Città del Vaticano 1999.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, Watykan 1981.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Reconsiliatio et Paetentia” po Synodzie Biskupów o pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie Kościoła*, Watykan 1984.
- Jan Paweł II, *Adwent jest nowym wezwaniem do przyobleczenia się w Jezusa Chrystusa, Homilia w czasie Mszy św. w parafii św. Leonarda da Porto Maurizio ad Acilia – 30.11’80, Nauczanie papieskie 1980, III, 2, s. 745-748.*
- Jan Paweł II, *Bulla nominacyjna dla biskupa Antoniego Józefa Długosza*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68 (1994) nr 1, s. 3.
- Jan Paweł II, *Chrześcijanin jest stworzony do stawiania czoła sytuacjom trudnym i zniechęcającym. Homilia w parafii św. Marcelli - 06.02.1983, Nauczanie papieskie 1983, VI, 1, Poznań 1998, s. 167-170.*
- Jan Paweł II, *Dzieło Ewangelizacji posłannictwem chrześcijanina. Orędzie na Światowy Dzień Misyjny - 19.05.1991*, „L'Osservatore Romano”, wydanie polskie 12 (1991) nr 7, s. 34-35.

- Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus” w setną rocznicę encykliki “Rerum novarum”*, Watykan 1991.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Ecclesia de Eucharistia” o Eucharystii w życiu Kościoła*, Watykan 2003.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”*, Watykan 1979.
- Jan Paweł II, *Encyklika o Bożym miłosierdziu „Dives in misericordia”*, Watykan 1980.
- Jan Paweł II, *Jesteście świadkami Chrystusa w nowym tysiącleciu. Przesłanie Ojca Świętego do uczestników Światowego Kongresu Katolików Świeckich w Rzymie [21.11.2000]*, „L’Osservatore Romano”, wydanie polskie 22 (2001) nr 2, s. 39-41.
- Jan Paweł II, *List apostolski “Novo Millenio ineunte” na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, Częstochowa 2001.
- Jan Paweł II, *List apostolski “Tertio Millenio adveniente” w związku z przygotowaniem Jubileuszu Roku 2000*, Watykan 1994.
- Jan Paweł II, *List apostolski „Novo millennio ineunte” na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, Częstochowa 2001.
- Jan Paweł II, *List do artystów*, Watykan 1999.
- Jan Paweł II, *List do rodzin*, Watykan 1994.
- Jan Paweł II, *List do Księdza Biskupa Stefana Bareły z racji 20. rocznicy objęcia rządów w diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 58 (1984) s. 97.
- Jan Paweł II, *Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła*, Watykan 1998.
- Jan Paweł II, *Orędzie na XVIII Światowy Dzień Powołań, Nauczanie papieskie 1981 IV, 1*, Poznań 1989, s. 508-510.
- Jan Paweł II, *Parafia - wspólnota wiary, nadziei i miłości, Spotkanie z księżmi i zaangażowanymi w pracę duszpasterską - Utrecht - 12.05’85, Nauczanie papieskie 1985, VIII, 1*, Poznań 2003, s. 658-663.
- Jan Paweł II, *Parafia i jej pasterz. Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa - 23.11.2001*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 76 (2002) nr 8-10, s. 20-24.
- Jan Paweł II, *Pokój Tobie Polsko, Ojczyzno moja. II Pielgrzymka Ojca Świętego do Ojczyzny*, Częstochowa 1984.

- Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles laici” o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II*, Watykan 1988.
- Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Pastores dabo vobis” o formacji kapłanów we współczesnym świecie*, Watykan 1992.
- Jan Paweł II, *Przemówienie do wiernych diecezji częstochowskiej 4 czerwca 1979 przed kościołem św. Zygmunta*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 54 (1980), s. 35-40.
- Jan Paweł II, *Przemówienie podczas poświęcenia Wyższego Częstochowskiego Seminarium Duchownego. Częstochowa 15.08.1991*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 65 (1991), s. 298-300.
- Jan Paweł II, *Przemówienie w katedrze na Wawelu na zakończenie Synodu Prowincjonalnego Metropolii Krakowskiej*, *Nauczanie papieskie* 1983 VI,1, Poznań 1998, s. 815-817.
- Jan Paweł II, *Przesłanie na XII Międzynarodowy Kongres Mariologiczny na Jasnej Górze w Częstochowie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 70 (1996) nr 8-9, s. 3-6.
- Jan Paweł II, *Ubody duchem to ludzie otwarci na wielkie sprawy Boże. Homilia podczas Mszy Elk - 08.06.1999*, „L’Osservatore Romano”, wydanie polskie 20 (1999), nr 8, s. 35-37.
- Jan Paweł II, *W miłosiernej miłości Boga znajduje się źródło życia. Homilia w czasie Mszy Świętej w parafii Najświętszych Serca Jezusa i Maryi a Tor Fiorenza - 17.03’85*, *Nauczanie papieskie* 1985, VIII, 1, s. 358-360.
- Jan Paweł II, *Wytrwali w miłości Boga i bliźniego. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. beatyfikacyjnej 05.03.2000*, „L’Osservatore Romano”, wydanie polskie 21 (2000) nr 4.
- Jan Paweł II, *Życie parafii opiera się na fundamencie chrztu. W parafii Naszej Pani z La Salette 07.12.1980*, *Nauczanie papieskie* 1980, III, 2, Poznań-Warszawa 1986, s. 801-804.
- Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja „Pastores gregis” o biskupie - służce Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata*, Watykan 2003.
- Joannes Paulus II, *Ad quosdam Galliae sacros Praesules occasione oblata visitationis advApostolorum limina coram admissos - 30.01.1987*, “Acta Apostolicae Sedis”, 139 (1987) s. 1224-1229.

- Kongregacja ds. Biskupów, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów „Apostolorum successores”*, Kielce 2005.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Kapłan pasterz i przewodnik wspólnoty parafialnej*, Watykan 2002.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium Homiletyczne*, Poznań 2015.
- Kongregacja Kultu Bożego, *Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci*, w: *To czyńcie na Moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, oprac. J. Miazek, Warszawa 1987.
- Pius XI, *Bulla „Vixdum Poloniae unitas”*, „Acta Apostolicae Sedis” 17 (1925), vol. 17, s. 526-528.
- Pius XI, *Bulla „Vixdum Poloniae unitas”*: *Reprodukcje stron oryginału bulli, tekst łaciński, tłumaczenie na język polski*, tłum. P. Stanko, Katowice 2015, s. 2-33.
- Sobór Watykański II, *Dekret o apostołstwie świeckich*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, *Dekret o działalności misyjnej Kościoła*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, *Dekret o posłudze i życiu kapłanów nr 6*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, *Dekret o środkach społecznego przekazu „Inter Mirifica”*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii „Sacrosanctum Concilium”*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002.

B. DOKUMENTY (ARCHI)DIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ

- Archidiecezja Częstochowska. Katalog 1993*, red. J. Mielczarek – M. Mikołajczyk, Częstochowa 1993.
- Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2000*, red. J. Mielczarek – M. Mikołajczyk, Częstochowa 2000.
- Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2005*, red. J. Mielczarek – M. Mikołajczyk, Częstochowa 2005.

Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2011, red. P. Wolnicki i in., Częstochowa 2012.

- Bareła S., *Dekret erekcyjny Diecezjalnego Dzieła i Ośrodka Powołań Kościelnych*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 48 (1974), s. 63.
- Bareła S., *Dekret o powołaniu do życia Komisji ds. Budowy nowych Kościołów i odnowy Kościołów i Kaplicy w Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 49 (1975), s. 129-130.
- Bareła S., *Dekret o powołaniu Rady Duszpasterskiej Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 44 (1970), s. 266.
- Bareła S., *Dekret o powołaniu Rady Kapłańskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 44 (1970), s. 266.
- Bareła S., *Dekret o rejonowych dniach skupienia dla kapłanów diecezji częstochowskiej z dn. 26 stycznia 1972*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 46 (1972), s. 77-78.
- Bareła S., *Dekret o ustanowieniu regionów duszpasterskich w diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 56 (1982), s. 43.
- Bareła S., *Dekret o ustanowieniu Seminarium Naukowego Teologów w Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 55 (1981), s. 122.
- Bareła S., *Dekret powołujący Diecezjalne Studium Życia Rodzinnego przy Instytucie Teologicznym w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 58 (1984), s. 59.
- Bareła S., *Dekret powołujący nowy skład osobowy Diecezjalnej Komisji ds. Budowy Nowych Kościołów*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 57 (1983), s. 152.
- Bareła S., *Dekret powołujący referat duszpasterstwa ludzi zagubionych społecznie i moralnie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 57 (1983), s. 151.
- Bareła S., *Dekret promulgujący skład osobowy Rady Duszpasterskiej Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 48 (1974), s. 176.
- Bareła S., *Dekret ustalający terminarz nawiedzenia Kopii Obrazu MB Jasnogórskiej w Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 53 (1979), s. 56-68.
- Bareła S., *Dekret ustanawiający dziekanów regionów w diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 57 (1983), s. 154.
- Bareła S., *Dekret w sprawie cotygodniowych narad duszpasterskich*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 43 (1969) s. 40.

- Bareła S., *Dekret wprowadzający obowiązek corocznych rekolekcji kapłańskich* [3 V 1969], „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 43 (1969) s. 158.
- Bareła S., *Statut regionów duszpasterskich diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 57 (1983), s. 154-157.
- Bareła S., *Statut Wydziału Duszpasterstwa Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 57 (1983), s. 141-150.
- Bareła S., *Zarządzenie dotyczące obowiązku budzenia i pielęgnowania powołań duchownych*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 45 (1971), s. 104-105.
- Bareła S., *Zarządzenie o opiece duszpasterskiej nad chorymi*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 55 (1981), s. 122-123.
- Bareła S., *Zarządzenie o rekolekcjach adwentowych*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 55 (1981), s. 123.
- Bareła S., *Zarządzenie w sprawie centralnej procesji Bożego Ciała w mieście biskupim Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 44 (1970), s. 103.
- Bareła S., *Zarządzenie w sprawie katechetycznego i duszpasterskiego przygotowania do sakramentu bierzmowania*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 44 (1970), s. 102.
- Bareła S., *Zarządzenie w sprawie przygotowania do małżeństwa*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 47 (1973), s. 125-126.
- I Synod Diecezji Częstochowskiej*, red. S. Zimorowicz, Częstochowa 1958.
- II Synod Diecezji Częstochowskiej*, red. Z. Wajzner, Częstochowa 1987.
- Instrukcja duszpasterska dotycząca obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 w archidiecezji częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” (2000) zeszyt 1, wydanie specjalne, s. 6-10.
- Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1958*, Częstochowa 1958.
- Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1978*, red. J. Związek, Częstochowa 1978.
- Kościół Częstochowski 1987. Katalog osób i instytucji*, red. M. Duda i in., Częstochowa 1987.
- Kubina T., *Statut Diecezjalnego Dzieła Powołań Kapłańskich*, „Wiadomości Diecezjalne” 18 (1948), nr 1, s. 24-25.
- Kubina T., *Statut Stowarzyszenia Samopomocy Kapłanów Diecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Diecezjalne” 1 (1926), s. 45-46.
- Nowak S., *„Na słowo Twoje”*: rozważania na Rok św. Łukasza, Częstochowa 1997.
- Nowak S., *„Padły na ziemię żyzną”*: rozważania na Rok św. Mateusza, Częstochowa 1996.

- Nowak S., *„Wierzcie w Ewangelię”*: rozważania na Rok św. Marka, Częstochowa 1996.
- Nowak S., *„Zauważać krew: refleksje i drogowskazy arcybiskupa”*, Częstochowa 2000.
- Nowak S., *Akt poświęcenia Archidiecezji Częstochowskiej Niepokalanemu Sercu Maryi 28 października 1995 – 70-lecie powstania Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995) nr 11, s. 11-13.
- Nowak S., *Apel w związku z falą nasilających się mrozów*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 80 (2006) nr 1-2, s. 107-108.
- Nowak S., *Będą patrzeć na Tego, którego przebili: modlitewnik Kalwarii Wąsoskiej*, Częstochowa 2006.
- Nowak S., *Chcę pod Krzyżem stać przy Tobie: modlitewnik kalwaryjski*, Kalwaria Zebrzydowska 2002.
- Nowak S., *Chleb pielgrzymów: listy pasterskie, referaty, refleksje o Eucharystii*, Częstochowa 2014.
- Nowak S., *Chwała Ojcu...: rozważania na tle czytań mszalnych zwłaszcza perykopy ewangelicznej w cyklu A*, Częstochowa 2007.
- Nowak S., *Chwała... i Duchowi Świętemu: rozważania na tle czytań mszalnych zwłaszcza perykopy ewangelicznej w cyklu C*, Częstochowa 2009.
- Nowak S., *Chwała... i Synowi...: rozważania na tle czytań mszalnych zwłaszcza perykopy ewangelicznej w cyklu B*, Częstochowa 2008.
- Nowak S., *Crux victoria – Krzyż zwycięstwem: modlitewnik Kalwarii Praszowskiej*, Częstochowa 2011.
- Nowak S., *Człowiek to pielgrzym niosący łaskę*, „Jasna Góra. Miesięcznik sanktuarium Matki Bożej Jasnogórskiej” 3 (1985) nr 12, s. 31-32.
- Nowak S., *Dekret aprobujący kościół Franciszkanów Konwentualnych w Radomsku jako Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Bolesnej*, „Wiadomości Diecezjalne” 66 (1992), s. 38.
- Nowak S., *Dekret aprobujący kościół parafii Miłosierdzia Bożego w Częstochowie jako Sanktuarium Miłosierdzia Bożego*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 66 (1992), s. 203-204.
- Nowak S., *Dekret erygujący Archidiecezjalny Zespół Głosicieli Słowa Bożego im. Jana Pawła II*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” (1998) nr 5-6, s. 88.
- Nowak S., *Dekret erygujący Dom Kapłana pw. Jezusa Chrystusa Miłosiernego w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 66 (1992), s. 37.

- Nowak S., *Dekret erygujący Kapitułę Kolegiacką radomszczańską pw. Jadwigi Królowej przy kościele św. Lamberta w Radomsku i wnoszący tenże kościół do godności kolegiaty*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 74 (2000) nr 11-12, s. 34.
- Nowak S., *Dekret erygujący Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 67 (1993) nr 8-10, s. 268.
- Nowak S., *Dekret erygujący Ruch Rodzin Nazaretańskich Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 73 (1999), nr 11-12, s. 43.
- Nowak S., *Dekret nadający tytuł Błogosławionego Jana Pawła II parafialnemu kościołowi w Sieńcu*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 85 (2011) nr 4-6, s. 31.
- Nowak S., *Dekret o podziale na dwie grupy formacyjne księży między 11. a 30. rokiem kapłaństwa*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 73 (1999) nr 11-12, s. 40.
- Nowak S., *Dekret ogłaszający kościół i miejsca związane życiem działalnością błogosławiących Ludwika Rocha i Marii Kanuty w Raczynie jako sanktuarium*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 75 (2001), nr 11, s. 19.
- Nowak S., *Dekret ogłaszający kościół pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Kalwaryjskiej w Praszce sanktuarium maryjnym*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 76 (2002) nr 11, s. 47.
- Nowak S., *Dekret ogłaszający kościół pw. Św. Józefa Rzemieślnika w Częstochowie sanktuarium Św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 76 (2002) nr 11, s. 48.
- Nowak S., *Dekret określający kościół św. Antoniego z Padwy w Częstochowie jako Sanktuarium tegoż Świętego*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 71 (1997) nr 5, s. 33.
- Nowak S., *Dekret określający kościół Trójcy Przenajświętszej w Zawierciu-Skarżycach jako Sanktuarium Najświętszej Maryi panny Skarżyckiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 73 (1999) nr 9-10, s. 51.
- Nowak S., *Dekret określający skład personalny Rady Duszpasterskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 66 (1992), s. 213-214.

- Nowak S., *Dekret określający skład personalny Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 66 (1992), s. 212-213.
- Nowak S., *Dekret powołujący Akcję Katolicką Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 70 (1996), nr 12, s. 28.
- Nowak S., *Dekret powołujący Archidiecezjalną Komisję II Polskiego Synodu Plenarnego w Częstochowie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 66 (1992), s. 217.
- Nowak S., *Dekret powołujący Archidiecezjalną Komisję II Polskiego Synodu Plenarnego w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 66 (1992), s. 217.
- Nowak S., *Dekret powołujący Arcybiskupi Komitet Wsparcia Bezrobotnych*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 76 (2002) nry 5-7, s. 36.
- Nowak S., *Dekret powołujący Caritas Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 64 (1990), s. 135.
- Nowak S., *Dekret powołujący Caritas w Radomsku*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 68 (1994) nr 8, s. 24.
- Nowak S., *Dekret powołujący centrum Duchowości Archidiecezji Częstochowskiej w Olsztynie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 71 (1997) nr 1-3, s. 40.
- Nowak S., *Dekret powołujący do istnienia Katolicką rozgłośnię Radiową „Fiat” w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 66 (1992), s. 207.
- Nowak S., *Dekret powołujący Kalwaryjskie Bractwo Męki Pańskiej w Praszcze*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 79 (2006) nr 1-2, s. 91.
- Nowak S., *Dekret powołujący Katolickie Stowarzyszenie Kół Sportowych Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 79 (2005), nr 1-2, s. 80.
- Nowak S., *Dekret powołujący Kolegium Konsultorów*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 85 (2011) nr 1-3, s. 31-32.
- Nowak S., *Dekret powołujący komisję ds. interpretacji dokumentów II Synodu diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 61 (1987), s. 10-11.
- Nowak S., *Dekret powołujący Komitet Organizacyjny Przygotowania Polskiej Stacji Światowej Peregrynacji Figury Dziewicy Maryi z Nazaretu w Częstochowie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 73 (1999) nr 5-6, s. 3.

- Nowak S., *Dekret powołujący Młodzieżowe Centrum Kultury chrześcijańskiej w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 66 (1992), s. 201.
- Nowak S., *Dekret powołujący nowy skład osobowy Kolegium Konsultorów*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 74 (2000) nr 11-12, s. 36.
- Nowak S., *Dekret powołujący Ośrodek Duszpasterstwa Inteligencji w Będzinie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 180.
- Nowak S., *Dekret powołujący parafię pw. Miłosierdzia Bożego w Kurowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 67 (1993), s. 270.
- Nowak S., *Dekret powołujący przy Instytucie Teologicznym w Częstochowie Ośrodek Diecezjalnego Studium życia Rodzinnego w Sosnowcu*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 63 (1989), s. 63.
- Nowak S., *Dekret powołujący Radę Duszpasterską Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 74 (2000), nr 9-10, s. 43.
- Nowak S., *Dekret powołujący Radę Duszpasterską Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 79 (2005) nr 12, s. 72.
- Nowak S., *Dekret powołujący Radę Kapłańską Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 85 (2011) nr 1-3, s. 3-31.
- Nowak S., *Dekret powołujący Radę programową Katolickiej Rozgłośni radiowej „Fiat” w Częstochowie*, „Wiadomości Diecezjalne” 66 (1992), s. 210.
- Nowak S., *Dekret powołujący Redakcję programów Formacji Duchowej przy Katolickiej Rozgłośni Radiowej „Fiat” w Częstochowie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 71 (1997) nr 10-11, s. 23.
- Nowak S., *Dekret powołujący Redakcję Programów Teologicznych przy Katolickiej Rozgłośni Radiowej „Fiat” w Częstochowie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 71 (1997) nr 10-11, s. 22.22.
- Nowak S., *Dekret powołujący Studium Duchowości Chrześcijańskiej przy Instytucie Teologicznym w Częstochowie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 74 (2000) nr 9-10, s. 44.
- Nowak S., *Dekret powołujący synodalną Komisję Problemową do Spraw Duchowieństwa*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 178-179.
- Nowak S., *Dekret powołujący synodalną Komisję Problemową do Spraw Duszpasterstwa Świata Pracy*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 178.
- Nowak S., *Dekret powołujący synodalną Komisję Problemową do Spraw Duszpasterstwa Rodzin*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 179.

- Nowak S., *Dekret powołujący synodalną Komisję Problemową do Spraw Duszpasterstwa Maryjnego*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 180.
- Nowak S., *Dekret powołujący Wieluńskie Dzieło Miłosierdzia Bożego im. Jana Pawła II w Wieluniu*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 81 (2007) nr 7-8, s. 71.
- Nowak S., *Dekret powołujący Zespół Redakcyjny Częstochowskich Studiów Teologicznych*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 61 (1987), s. 15-16.
- Nowak S., *Dekret promulgujący nowy skład osobowy Rady Kapłańskiej Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 60 (1986) s. 56-57.
- Nowak S., *Dekret promulgujący nowy skład osobowy Rady Kapłańskiej Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 64 (1990), s. 270-271.
- Nowak S., *Dekret promulgujący skład osobowy Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 60 (1986), s. 143-150.
- Nowak S., *Dekret promulgujący skład osobowy Rady Duszpasterskiej Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 218-219.
- Nowak S., *Dekret promulgujący skład osobowy Rady Duszpasterskiej Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 64 (1990), s. 83-84.
- Nowak S., *Dekret promulgujący skład osobowy Rady Duszpasterskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995) nr 3, s. 16-17.
- Nowak S., *Dekret przenoszący Dom Samotnej Matki i Dziecka w Żarkach mieście z Wydziału Duszpasterstwa Rodzin Kurii metropolitalnej do Wydziału Charytatywnego*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 81 (2007) nr 1-2, s. 108.
- Nowak S., *Dekret przenoszący Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Częstochowskiej z Krakowa do Częstochowy*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 66 (1992), s. 36-37.
- Nowak S., *Dekret reorganizujący sieć dekanalną archidiecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 207-211.

- Nowak S., *Dekret ustanawiającą Archidiecezjalną Radę Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich – Akcja Katolicka*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995), nr 6-8, s. 50.
- Nowak S., *Dekret ustanawiające personalną parafię akademicką pw. św. Ireneusza w Częstochowie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 78 (2004) nr 3-4, s. 29.
- Nowak S., *Dekret ustanawiający Archidiecezjalną Komisję ds. Akcji Katolickiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995) nr 6-8, s. 49.
- Nowak S., *Dekret ustanawiający Archidiecezjalne Kolegium Teologiczne przy Instytucie Teologicznym w Częstochowie*, „Wiadomości Diecezjalne” 67 (1993), s. 268.
- Nowak S., *Dekret ustanawiający Arcybiskupi Komitet Pomocy Bezrobotnym*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 67 (1993), s. 221-222.
- Nowak S., *Dekret ustanawiający Dom Ruchu Światło-Życie Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 81 (2007) nr 10-11, s. 107.
- Nowak S., *Dekret ustanawiający Kolegiacką Kapitułę Zawierciańsko-Żarecką przy kościele pw. św. Piotra i Pawła Apostołów w Zawierciu*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 67 (1993), s. 141.
- Nowak S., *Dekret ustanawiający kościół parafialny pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusowego w Gorzkowicach Sanktuarium Eucharystycznym oraz miejscem całodziennej adoracji Najświętszego sakramentu*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 79 (2006) nr 6-7-8, s. 130-131.
- Nowak S., *Dekret ustanawiający nowy skład osobowy Kolegium Konsultorów*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 79 (2005) nr 12, s. 73.
- Nowak S., *Dekret ustanawiający nowy skład osobowy Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 70 (1996) nr 1, s. 46-47.
- Nowak S., *Dekret ustanawiający nowy skład osobowy Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 74 (2000) nr 11-12, s. 35-36.
- Nowak S., *Dekret ustanawiający nowy skład osobowy Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 79 (2005) nr 12, s. 74.
- Nowak S., *Dekret ustanawiający Wydział Duszpasterstwa przez Środki Społecznego Przekazu*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 66 (1992), s. 216.

- Nowak S., *Dekret uznający Bazylikę Archikatedralną w Częstochowie Sanktuarium Świętej Rodziny*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 71 (1997) nr 12, s. 29.
- Nowak S., *Dekret uznający jako prywatne Stowarzyszenie wiernych i nadający mu kościelną osobowość prawną Wspólnocie Przymierza Rodzin „Mamre”*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 74 (2000), nr 1-2, s. 49.
- Nowak S., *Dekret uznający kościół filialny pw. św. Jana Marii Vianneya w Mzykach Sanktuarium tegoż Świętego*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 83 (2009), nr 7-8, s. 19-20.
- Nowak S., *Dekret uznający kościół Ośmiu Błogosławieństw na Przeprosnej Górze jako Sanktuarium Świętego Ojca Pio*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 80 (2006) nr 10-11, s. 85.
- Nowak S., *Dekret uznający Stowarzyszenie Przyjaciół Szkół Katolickich za katolickie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68 (1994), nr 10, s. 31.
- Nowak S., *Dekret wprowadzający nowy podział archidiecezji częstochowskiej na regiony duszpasterskie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 66 (1992), s. 202-203.
- Nowak S., *Dekret wprowadzający podział Wydziału Katechetyczno-Młodzieżowego na dwa odrębne wydziały*, „Wiadomości Diecezjalne” 66 (1992), s.215-216.
- Nowak S., *Dekret wprowadzający Statut Rady Kapłańskiej i Kolegium Konsultorów Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 84 (2010) nr 10-12, s. 126-127.
- Nowak S., *Dekret wznawiający Duszpasterstwo Powołań Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 83 (2009) nr 3-4, s. 59.
- Nowak S., *Dekret wznawiający działalność Dzieła i Ośrodka Powołań Duchownych w Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 67 (1993), s. 219-220.
- Nowak S., *Dekret wznawiający działalność II Synodu Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 108-109.
- Nowak S., *Dekret zamykający prace II Synodu Diecezji Częstochowskiej i zatwierdzający jego uchwały*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 61 (1987), s. 4.
- Nowak S., *Dekret zatwierdzający Stowarzyszenie Hospicjum Domowego im. Ks. Stefana Joniaka, Matki Teresy z Kalkuty i św. Brata Alberta jako katolickie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” (1998) nr 1-2, s. 49.

- Nowak S., *Dekret zmieniający wezwanie parafii i tytuł kościoła i parafii św. Jana Chrzciciela i Pawła Ap. w Zawierciu*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 85 (2011) nr 4-6, s. 32.
- Nowak S., *Droga Krzyżowa: Jasna Góra - Wielki Piątek 1998 r.*, Częstochowa 2000.
- Nowak S., *Głos Męki Pańskiej z wałów Jasnej Góry: rozważania Drogi Krzyżowej w piątą rocznicę śmierci Jana Pawła II*, Częstochowa 2010.
- Nowak S., *Głos z Jasnej Góry do parlamentarzystów polskich: konferencje pielgrzymkowe wygłoszone do posłów i senatorów 2 lutego w latach 1990-2011*, Częstochowa 2012.
- Nowak S., *Głosimy Chrystusa ukrzyżowanego: rozważania na tle drugich czytań mszalnych w cyklu B*, Częstochowa 1999.
- Nowak S., *Homilia wygłoszona podczas mszy św. w Wyższym Seminarium Duchownym, 26. 10. 2000*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego 1925-2000*, red. I. Skubiś, Częstochowa 2001, s. 11-16.
- Nowak S., *Homilia wygłoszona w katedrze św. Rodziny w Częstochowie 27.10.1985 z okazji 60-lecia Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 60 (1986), s.108-112.
- Nowak S., *Instrukcja duszpasterska dotycząca dziewięćmiesięcznej adoracji Najświętszego Sakramentu przygotowujące parafie archidiecezji częstochowskiej na II Krajowy Kongres Eucharystyczny*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 60 (1986), s. 282-284.
- Nowak S., *Instrukcja w sprawie chrztu dzieci, których rodzice nie są związani małżeństwem kanonicznym*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 82 (2008) nr 9-10, s. 122-125.
- Nowak S., *Instrukcja w sprawie małżeństw zawieranych na terenie Archidiecezji Częstochowskiej 15.05.2009*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 83 (2009) nr 5-6, s. 122-131.
- Nowak S., *Iuxta Crucem Tecum stare. Kościół częstochowski na przełomie Drugiego i Trzeciego Tysiąclecia (1984-2011)*, Częstochowa 2018.
- Nowak S., *Kazanie wygłoszona podczas Mszy św. inaugurującej polską stację światowej peregrynacji figury Maryi z Nazaretu, Częstochowa – Bazylika archikatedralna 30 kwietnia 1999 r.*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 73 (1999) nr 5-6, s. 8-11.

- Nowak S., *Krzyż stał się nam bramą: myśli na Drogę Krzyżową na Przepróśnej Górcie pod Częstochową*, Częstochowa 2011.
- Nowak S., *List do moich kapłanów o formacji stałej*, Częstochowa 1996.
- Nowak S., *List pasterski do poszczególnych parafii przygotowujący do przekroczenia Świętych Drzwi Jubileuszu 2000*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” (2000) zeszyt 2, wydanie specjalne, s. 7-45.
- Nowak S., *Napisano bowiem w Księdze Psalmów: rozważania na tle mszalnych psalmów responsoryjnych w cyklu C*, Częstochowa 2006.
- Nowak S., *Nowina, którą usłyszeliśmy od Niego: rozważania na tle drugich czytań mszalnych w cyklu A*, Częstochowa 1998.
- Nowak S., *Obok krzyża Jezusowego stała Matka Jego: modlitewnik sanktuarium Matki Bożej Bolesnej na Lisińcu w Częstochowie*, Częstochowa 2015.
- Nowak S., *Posłuszni prawdzie: rozważania na tle drugich czytań mszalnych w cyklu C*, Częstochowa 2000.
- Nowak S., *Przemówienie podczas poświęcenia Wyższego Częstochowskiego Seminarium Duchownego. Częstochowa 15.08.1991*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 65 (1991), s. 297-298.
- Nowak S., *Przemówienie wygłoszone podczas uroczystości święceń biskupich [25.11.1984]*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 10-12.
- Nowak S., *Przez Maryję do Jezusa: modlitewnik sanktuarium w Borownie*, Częstochowa 2015.
- Nowak S., *Regulamin wyborów do Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995) nr 12, s. 27-28.
- Nowak S., *Regulamin wyborów do Rady Kapłańskiej Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 226-233.
- Nowak S., *Serce rozumnego rozważa przypowieści: rozważania na tle pierwszych czytań mszalnych w cyklu C*, Częstochowa 2003.
- Nowak S., *Siewca Słowa. Listy pasterskie 1984-2011, seria wydawnicza: Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, T. I/2, red. M. Duda, M. Mikołajczyk, B. Stypułkowska, Częstochowa 2016, T. I/1.
- Nowak S., *Siewca Słowa. Listy pasterskie 1984-2011, seria wydawnicza: Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, T. I/2, red. M. Duda, M. Mikołajczyk, B. Stypułkowska, Częstochowa 2016, T. I/2.

- Nowak S., *Słowa do serca i do duszy: rozważania na tle pierwszych czytań mszalnych w cyklu A*, Częstochowa 2001.
- Nowak S., *Słowo Arcybiskupa na misje ewangelizacyjne w Częstochowie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995) nr 9-10, s. 59-62.
- Nowak S., *Słowo Boga naszego trwa na wieki: rozważania na tle pierwszych czytań mszalnych w cyklu B*, Częstochowa 2002.
- Nowak S., *Słowo wygłoszone podczas ingresu – 8 grudnia 1984 roku*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 20-24.
- Nowak S., *Statut Caritas Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 64 (1990) nr 5-6, s. 136-140.
- Nowak S., *Statut Diecezjalnej Rady Katechetycznej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 61 (1987), s. 11-12.
- Nowak S., *Statut Katolickiej Rozgłośni radiowej „Fiat” w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 66 (1992), s. 207-209.
- Nowak S., *Statut Kolegium Konsultorów Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 84 (2010) nr 10-12, s.127-131.
- Nowak S., *Statut Kurii Diecezjalnej w Częstochowie, 12.11.1985. Tenże, Dekret promulgujący skład osobowy Kurii Diecezjalnej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 60 (1986), s. 146.
- Nowak S., *Statut Młodzieżowego Centrum Kultury Chrześcijańskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 66 (1992), s. 204-206.
- Nowak S., *Statut Rady Duszpasterskiej Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 215-217.
- Nowak S., *Statut Rady Kapłańskiej Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 223-226.
- Nowak S., *Statut Wydziału Duszpasterstwa Zawodowego Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 63 (1989), s. 149-151.
- Nowak S., *Śpiewam imieniu Pana Najwyższego: rozważania na tle mszalnych psalmów responsoryjnych w cyklu A*, Częstochowa 2004.
- Nowak S., *Teologia Kościoła Częstochowskiego*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego 1925-2000*, red. I. Skubiś, Częstochowa 2001, s. 101-116.
- Nowak S., *Ustawy Twoje są dla mnie pieśniami: rozważania na tle mszalnych psalmów responsoryjnych w cyklu B*, Częstochowa 2005.

- Nowak S., *Wskazania duszpasterskie dla Parafialnych Zespołów Caritas*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 74 (2000) nr 9-10, s. 33-40.
- Nowak S., *Wskazania duszpasterskie o przygotowaniu kandydatów do sakramentu bierzmowania na terenie Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 70 (1996) nr 12, s. 22 -25.
- Nowak S., *Z młodym Jezusem w Nazarecie: życie ukryte Pana Jezusa na tle różańca świętego w ujęciu Jana Pawła II*, Częstochowa 2010.
- Nowak S., *Z różańcem na drogi życia za Janem Pawłem II*, Częstochowa 2009.
- Nowak S., *Zarządzenie w sprawie wizytacji pasterskiej parafii*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 60 (1986), s. 153.
- Nowak S., *Zarządzenie wykonawcze do „Instrukcji dotyczącej powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/1991”* [9.08.1990], „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 64 (1990), s. 218-219.
- Nowak S., *Zarządzenie zatwierdzające regulamin obowiązujący fotografów i operatorów kamer filmowych*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995) nr 12, s. 29.
- Nowak S., *Homilia na zakończenie II Synodu Diecezjalnego w Uroczystość Chrystusa Króla Wszechświata w katedrze częstochowskiej – 23. 11. 1986 r.*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 61 (1987), s. 4-10.
- Officium de Liturgicis Celebracionibus Summi Pontificis*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68 (1994) nr 1, s. 13-14.
- Pro memoria do instrukcja duszpasterskiej dotyczącej obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 w archidiecezji częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” (2000) zeszyt 2, wydanie specjalne, s. 3-5.
- Statut Księży Dziekanów Diecezji Częstochowskiej*, w: *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, red. Z. Wajzner, Częstochowa 1987, s. 284-289.
- Statut Kurii Diecezjalnej*, w: *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, red. Z. Wajzner, Częstochowa 1987, s. 260-271.
- Statut regionów Duszpasterskich Diecezji Częstochowskiej*, w: *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, red. Z. Wajzner, Częstochowa 1987, s. 290-292.
- Statuta Capituli Cathedralis Częstochoviensis*. Częstochowa 1960.

C. INNE

- Instrukcja Ministra Edukacji Narodowej dotycząca powrotu nauczania religii do szkoły w roku szk. 1990/1991 z 3.08.1990, w: Pismo Okólne 32/90, s. 4-5 oraz Ustawa o systemie oświaty, Dz. U. 95, poz. 425.*
- Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik statystyczny. Kościół katolicki w Polsce 1991-2011*, Warszawa 2014.
- Komisja Duszpasterstwa Ogólnego Konferencji Episkopatu Polski, *Kościół niosący Ewangelię nadziei, Program duszpasterski Kościoła w Polsce na lata 2006-2010*, Poznań 2009.
- Komisja Duszpasterstwa Ogólnego Konferencji Episkopatu Polski, *Pojednanie i pokuta w przygotowaniu do Kongresu Eucharystycznego. Program duszpasterski na rok 1985/1986*, Warszawa 1985.
- Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1990/91, Ewangelizacja ludzi pracy*, Katowice 1990.
- Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1991/92, Ewangelizacja młodzieży*, Katowice 1991.
- Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1992/93, Ewangelizacja i Eucharystia*, Katowice 1992.
- Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1993/94, Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej*, Katowice 1993.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, Warszawa 2001.
- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz.U. 1998 nr 51 poz. 318.*
- Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską podpisany w Rzymie 10.02.1925, ratyfikowany zgodnie z ustawą 23.04.1925, Dz.U. 1925 nr 72 poz. 501.*
- Lauri W., *Dekret wykonawczy do bulli „Vixdum Poloniae unitas”, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 19 (1925) nr 12, s. 478-480.*
- Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 6 września 2000 r. w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli religii, Dz. Urz. MEN 15 września 2000 r., nr 4, poz. 20.*

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1989 nr 29 poz. 154.

Ustawa z dnia 8 stycznia 1998 r. o ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, Dz.U. 1998 nr 12 poz. 42.

4. WYWIADY

Wywiad autora z abp. Stanisławem Nowakiem z dn. 14.11.2019 roku [w posiadaniu autora].

Wywiad autora z ks. Stanisławem Jasionkiem z dn. 21.09.2021 roku [w posiadaniu autora].

LITERATURA PRZEDMIOTU

50 lat Kapituły częstochowskiej 1951-2001, Częstochowa 2002.

75 lat Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej, red. W. Kowalik, Częstochowa 2001.

80-lecia działalności katechetycznej w Kościele Częstochowskim (1925-2005), red. N. Piкуła, Kraków-Częstochowa 2005.

A jaki był nasz początek?, „Biuletyn Zjazdowy Unii Laikatu Katolickiego”, II Zjazd Krajowy 14 listopada 1993, Olsztyn koło Częstochowy, s. 5-8.

Archidiecezjalny Kongres Rodziny w Częstochowie w 1994 roku, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68 (1994) nr 6-7, s. 34-36.

Bajor A., *Tygodniki diecezjalne biskupa Teodora Kubiny w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Bibliotheka Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy” 2015, nr 1, s. 105-120.

Banaszkiewicz E., *Koronacja obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Kolegiacie Wieluńskiej w dn. 5 września 1971 r.*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 46 (1972), s. 104-108.

Banaszkiewicz M., *Moje Pismo Tęcza*, w: „Czas mówienia i czas milczenia”. 75 lat tygodnika katolickiego „Niedziela”. *Księga jubileuszowa*, Częstochowa 2001, s. 176-177.

Bareła S., *Decyzja w sprawie utworzenia nowych ośrodków duszpasterskich w diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 58 (1984), s. 7-8.

Bareła S., *Do diecezjan po wyborze Ojca św. Jana Pawła I*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 52 (1978), s. 253-254.

Bareła S., *Do duchowieństwa: zakonów i wiernych maryjnej diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 38 (1964) s. 91-92.

- Bareła S., *Do mężczyzn i młodzieży męskiej w związku z ich pielgrzymką na Jasną Górę*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 44 (1970), s. 237.
- Bareła S., *Kazanie wygłoszone w Bazylice Katedralnej w noc wigilijną 1967 r.*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 42 (1968), s. 44-45.
- Bareła S., *Komitet organizacyjny 50-lecia Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 49 (1975), s. 127-129.
- Bareła S., *List biskupa częstochowskiego na Tydzień Miłosierdzia w Międzynarodowym Roku Osób Upośledzonych*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 1 (1982), s. 13-16.
- Bareła S., *List do Kapłanów głoszących nauki rekolekcyjne w Wielkim Poście 1971 r. w parafiach Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 45 (1971), s. 8-11.
- Bareła S., *List do Ks. kardynała Prymasa Polski w sprawie koronacji obrazu Matki Bożej Pocieszenia*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 45 (1971), s. 103-104.
- Bareła S., *List do rodziców i młodzieży diecezji częstochowskiej o wychowaniu młodego pokolenia w duchu Chrystusowym*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 46 (1972), s. 83-86.
- Bareła S., *List do rodzin osób przebywających w odosobnieniu*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 56 (1982), s. 138.
- Bareła S., *List pasterski Biskupa Częstochowskiego na 50-lecie diecezji*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 49 (1975), s. 160-168.
- Bareła S., *List pasterski do umiłowanej Diecezji Częstochowskiej ogłaszający Nadzwyczajny Jubileusz Soborowy w Bazylice Katedralnej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 40 (1966) s. 15-18.
- Bareła S., *List pasterski na 50-lecie Seminarium*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 51 (1977), s. 5-10.
- Bareła S., *List pasterski na powitanie Ojca Świętego Jana Pawła II*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 57 (1983), s. 217-219.
- Bareła S., *List pasterski z okazji Jubileuszu 600-lecia obecności Matki Bożej na Jasnej Górze*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 56 (1982), s. 250-257.
- Bareła S., *List z okazji rozpoczęcia wieczystej adoracji Najśw. Sakramentu w kościele św. Zygmunta w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 47 (1973), s. 112-117.

- Bareła S., *List z Rzymu do młodzieży na uroczystość św. Stanisława Kostki*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 45 (1971), s. 271-272.
- Bareła S., *Matka Kościoła – Matka życia i świętości. Przemówienie przez Radio Watykańskie w dn. 21 XI 1968 r.*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 43 (1969), s. 155-157.
- Bareła S., *Na wejście w wiary drugie tysiąclecie i na 40-lecie maryjnej diecezji*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 41 (1967), s. 131-134.
- Bareła S., *Odezwa Biskupa Częstochowskiego do wiernych w sprawie budownictwa sakralnego*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 58 (1984), s. 8-9.
- Bareła S., *Odezwa do Diecezjan wzywająca do modlitwy w intencji Ojczyzny*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 56 (1982), s. 77-78.
- Bareła S., *Odezwa do Diecezjan z racji zgonu Ojca Świętego Pawła VI*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 52 (1978), s. 228-230.
- Bareła S., *Orędzie na Boże Narodzenie 1981 roku*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 56 (1982), s. 39-42.
- Bareła S., *Orędzie na Wielkanoc 1982 roku*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 56 (1982), s. 79-81.
- Bareła S., *Powitanie Ojca Świętego na Jasnej Górze przed rozpoczęciem spotkania z młodzieżą 18 VI 1983*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 57 (1983), s. 228-229.
- Bareła S., *Powitanie Ojca Świętego w Bazylice Katedralnej 18 VI 1983*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 57 (1983), s. 220.
- Bareła S., *Pożegnanie Ojca Świętego w Częstochowie na Jasnej Górze 19 VI 1983*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 57 (1983), s. 238-239.
- Bareła S., *Przemówienie do katechetek i katechetów podczas kursu dn. 7 stycznia 1974*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 48 (1974), s. 54-59.
- Bareła S., *Przemówienie do młodzieży akademickiej 15 III 1970*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 44 (1970), s. 104-107.
- Bareła S., *Przemówienie na Mszy św. w trzecią rocznicę śmierci Śp. Biskupa Golińskiego [06. 07.1966]*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 40 (1966) s. 273.
- Bareła S., *Przemówienie podczas ingresu do bazyliki katedralnej w dniu 12. IV. 1964 r.*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 38 (1964), s. 106-109.

- Bareła S., *Przemówienie w bazylice katedralnej w szóstą rocznicę zgonu II Biskupa częstochowskiego ŚP. Zdzisława Golińskiego (rok 1969)*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 43 (1969), s. 112-114.
- Bareła S., *Przemówienie w czasie wigilii nocnej na Jasnej Górze 11 kwietnia 1969*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 43 (1969), s. 174-178.
- Bareła S., *Przemówienie wygłoszone podczas pontyfikalnej Mszy św. w katedrze wrocławskiej na uroczystościach millenijnych [9 X 1966]*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 40 (1966), s. 275-278.
- Bareła S., *Słowo Biskupa Częstochowskiego z okazji XXXII Tygodnia Miłosierdzia*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne”, 9 (1976), s. 199-200.
- Bareła S., *Słowo Biskupa Częstochowskiego zapowiadające uroczystość zakończenia nawiedzenia Matki Bożej w kopii Jej Jasnogórskiego Obrazu*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 12 (1980), s. 268-269.
- Bareła S., *Słowo do diecezjan na pierwszą niedzielę synodalną*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 51 (1977), s. 34-36.
- Bareła S., *Słowo do mieszkańców Częstochowy i diecezji na szlaku pielgrzymki warszawskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 44 (1970), s. 237-238.
- Bareła S., *Słowo do młodzieży wszystkich uczelni wyższych i młodzieży szkół licealnej a także do młodzieży pozaszkolnej – pracującej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 46 (1972), s. 87.
- Bareła S., *Słowo do wszystkich sióstr żeńskich zgromadzeń zakonnych w maryjnej diecezji*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 42 (1968), s. 114-115.
- Bareła S., *Słowo na Uroczystości Chrystusa Króla w Częstochowskiej Bazylice Katedralnej [30.10.1966]*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 40 (1966) s. 279.
- Bareła S., *Słowo pasterskie do górników zagłębia z racji uroczystości św. Barbary 1982 r.*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 57 (1983), s. 14-16.
- Bareła S., *Słowo pasterskie przed uroczystością setnej rocznicy urodzin Księdza Biskupa Teodora Kubiny, pierwszego Arcypasterza Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 55 (1981), s. 115-119.
- Bareła S., *Słowo w dniach wielkiej żałoby po nieoczekiwanej śmierci Ojca św. Jana Pawła I*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 52 (1978), s. 256-257.

- Bareła S., *Słowo z okazji wyboru Ojca Świętego Jana Pawła II*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 52 (1978) s. 279-282.
- Bareła S., *Soborowe Słowo do młodzieży*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 38 (1964), s. 201-203.
- Bareła S., *Święci Boży, święci Kościoła i święci Narodu. Przemówienie wygłoszone w Radiu Watykańskim 16 X 1971*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 45 (1971), s. 268-270.
- Bareła S., *Telegram do sekretarza stanu J. Św. z okazji uroczystego ingresu do bazyliki katedralnej w Częstochowie dn. 12 kwietnia 1964*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 38 (1964), s. 134.
- Bareła S., *Wielkopostny List Pasterski Biskupa Częstochowskiego na rok 1976*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 50 (1976) s. 75-78;
- Bareła S., *Wielkopostny List pasterski do wiernych maryjnej diecezji*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 42 (1968) s. 111-113.
- Bareła S., *Zapowiedź zwołania II Synodu diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 50 (1976), s. 59-61.
- Bareła S., *Zaproszenie na dzień modlitw niewiast Zagłębia*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 44 (1970), s. 263.
- Bareła S., *Słowo powitania biskupa częstochowskiego*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 40 (1966), s. 105-108.
- Bareła S., *List na Tydzień Miłosierdzia w Międzynarodowym Roku Osób Upośledzonych*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 56 (1982), s. 12-16.
- Beatyfikacja stu ośmiu męczenników wśród nich dwóch kapłanów częstochowskich Ks. Maksymiliana Binkiewicza i Ks. Ludwika Rocha Gietyngiera dokonana przez Ojca Świętego Jana Pawła II podczas VII apostolskiej pielgrzymki do Polski, Warszawa Plac Marszałka Józefa Piłsudskiego, 13.06.1999*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 73 (1999) nr 5-6, s. 13-31.
- Bednorz H., *Śp. Ks. Biskup Teodor Kubina jako duszpasterz*, „Niedziela” 21 (1951) nr 20, s. 156.
- Bednorz H., *Śp. Ks. Biskup Teodor Kubina*, „Niedziela” 21 (1951) nr 22, s. 172.
- Bełkot K., *Regulamin obowiązujący fotografów i operatorów kamer filmowych*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995) nr 12, s. 30.
- Blajer B., *Muzeum Archidiecezji Częstochowskiej im. Biskupa Teodora Kubiny. 1998-2008*, Częstochowa 2008.

- Błaut S., *Powstanie warszawskie a Częstochowa*, „Niedziela częstochowska” 55 (2012) nr 31, s. 4-5.
- Borutka T., *Eklezjalność Akcji Katolickiej*, w: *Być w sercu Kościoła. Księga jubileuszowa z okazji 25-lecia pracy naukowej ks. dr. hab. Mariana Dudy*, Częstochowa 2014, s. 121-136.
- Byczkowska N., *Arka, Dom Życia. Betel, Dom Boży*, „Kotwica” (2012) nr 6, s. 41.
- Ceglarek R., *Jak przygotować szkolne rekolekcje?*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 83 (2010) nr 1-2, s. 136-146.
- Ceglarek R., *Katecheza parafialna młodzieży szkół ponadgimnazjalnych w archidiecezji częstochowskiej w świetle wskazań duszpasterskich z 2005 r.*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 84 (2010) nr 1-3, s. 139-158.
- Ceglarek R., *Katechizacja w diecezji częstochowskiej (1926-1951)*, Częstochowa 2008.
- Ceglarek R., *Przygotowanie do Pierwszej spowiedzi i Komunii św. w archidiecezji częstochowskiej – aktualne propozycje katechetyczne i duszpasterskie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 82 (2008) nr 5-6, s. 91-100.
- Ceglarek R., *Przygotowanie do sakramentu bierzmowania w archidiecezji częstochowskiej w myśl Wskazań Duszpasterskich z 1996 r.*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 82 (2008), nr 11-12, s. 133-144.
- Ceglarek R., Kapuściński J., *Zarząd Diecezjalnego Koła Księży Prefektów w Częstochowie (1929 – 1949)*, Częstochowa 2015.
- Chcę pod krzyżem stać przy Tobie. Vademecum Misyjne*, red. A. Kuliberda, J. Kuliberda, Częstochowa 2010.
- Cichobłazińska A., „Niedziela” z Akcją Katolicką, w: „Czas mówienia i czas milczenia”. 75 lat tygodnika katolickiego „Niedziela”. *Księga jubileuszowa*, Częstochowa 2001, s. 336-338.
- Cichobłazińska A., Nocoń E., *III Dni Rodziny w Częstochowie*, „Niedziela częstochowska” 47 (2004) nr 41, s. 3.
- Cieślak A., *XX Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej "Gaude Mater" w Częstochowie" (Częstochowa, 30 kwietnia - 6 maja 2010 r.)*, *Seminare. Poszukiwania naukowe* 30 (2011), s. 305-308.
- Czech D., *Ks. Boguchwał Tuora – w 68 rocznicę śmierci*, „Nadzieja. Gazetka Parafialna” 22 (2018), s. 2-5.
- Depo W. T., *Redaktor naczelny „ODNOWICIEL” Tygodnika Katolickiego „Niedziela”*, w: *Tenże, Fenomen służby. Posłani*, t. III, s. 400-404.

- Depo W. T., *Słowo wprowadzenia prowadzące do wdzięczności*, „Veritati et Caritati” 10 (2018), s. 9.
- Długosz A., *Katecheza jako ewangelizacja i wychowanie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 70 (1996) nr 5-6, s. 40-46.
- Długosz A., *Pasterskie poczynania biskupów pomocniczych diecezji częstochowskiej*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięćciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 133-140.
- Długosz A., *Pierwszy Katecheta Diecezji*, w: *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła, III Biskup częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska, M. Duda, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986, s. 73-79.
- Długosz A., *Wspólnota chrześcijańska „Betania”*, „Veritati et Caritati” 5 (2015), s. 171-188.
- Duda M., *„Abba Ojciec” w Radiu Fiat*, „Niedziela częstochowska” 44 (2001) nr 50, s. 1-2.
- Duda M., *Akcja Katolicka Odrodzona*, w: *Akcja Katolicka zadaniem ludzi świeckich*, red. S. Dobrzański, Kraków 1997, s. 45-53.
- Duda M., *Akcja Katolicka. Studium Teologiczno-pastoralne*, Częstochowa 1996.
- Duda M., *Akcja Katolicka? Tak!*, Częstochowa 1995.
- Duda M., *Arcybiskup Stanisław Nowak: Curriculum vitae*, „Veritati et Caritati” 10 (2018), s. 17-23.
- Duda M., *Biskup Tadeusz Szwagrzyk*, Częstochowa 2019.
- Duda M., *Diecezjalny Dom Rekolekcyjny w Olsztynie k/ Częstochowy*, „Niedziela” 32 (1989) nr 35, s. 2.
- Duda M., *Dlaczego i jak zakładać Akcję Katolicką*, w: *Program Duszpasterski 1995/96*, Katowice 1995, s. 373-389.
- Duda M., *Duchowa ojczyzna. Dzieje parafii św. Michała Archanioła w Kamienicy Polskiej*, Kamienica Polska 2020.
- Duda M., *Duszpasterstwo ludzi pracy w diecezji częstochowskiej w latach 1980–1992*, w: *Wiara i niepodległość: religijne i patriotyczne tradycje terenów diecezji sosnowieckiej (XIX-XX wiek)*, red. A. Dziurok, M. Trąba, Katowice 2019, s. 555-584.
- Duda M., *Duszpasterstwo wobec problemu bezrobocia*, „Nazaret – Ewangelia pracy. Biuletyn Duszpasterskich Wspólnot Świata Pracy Diecezji Częstochowskiej” 5 (1992) nr 1, s. 1-2.

- Duda M., *Duszpasterstwo zawodowe – „Nazaret – Ewangelia pracy”. Zarys koncepcji*, „Nazaret – Ewangelia pracy. Biuletyn Duszpasterskich Wspólnot Świata Pracy Diecezji Częstochowskiej” 3 (1990) nr 7-8, s. 4-5.
- Duda M., *Duszpasterstwo zawodowe „Nazaret – Ewangelia pracy”. Zarys koncepcji*, „Nazaret – Ewangelia pracy. Biuletyn Duszpasterskich Wspólnot Świata Pracy Diecezji Częstochowskiej” 3 (1990) nr 7-8, s. 1-8.
- Duda M., *Dynamizm misyjny Kościoła częstochowskiego urzeczywistniający się w powstawaniu nowych wspólnot parafialnych w czasie posługi (arcy)biskupa Stanisława Nowaka (1984-2009)*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 25-49.
- Duda M., *Franciszek Musiel – biskup niezłomny*, Częstochowa 2019.
- Duda M., *Jan Paweł II – wielki prorok z wyobraźnią miłosierdzia*, „Veritati et Caritati” 5 (2015), s. 415-428.
- Duda M., *Misje ewangelizacyjne w archidiecezji częstochowskiej*, Częstochowa 1994.
- Duda M., *Młodzi bezrobotni*, „Nazaret – Ewangelia pracy. Biuletyn Duszpasterskich Wspólnot Świata Pracy Diecezji Częstochowskiej” 5 (1992) nr 11, s. 1-2,.
- Duda M., *Motywy teologiczno-pastoralne peregrynacji Krzyża i misji ją poprzedzających*, w: *Chcę pod krzyżem stać przy Tobie. Vademecum Misyjne*, red. A. Kuliberda, J. Kuliberda, Częstochowa 2010, s. 25-28.
- Duda M., *Myśląc parafia... Papieża Jana Pawła II wizja parafii. Studium teologiczno-pastoralne*, Częstochowa 2006.
- Duda M., *Najwyższy czas na Akcję Katolicką (wykład dla księży archidiecezji częstochowskiej)*, Częstochowa 1994.
- Duda M., *Najwyższy czas na Akcję Katolicką. Odrodzenie Akcji Katolickiej w Archidiecezji Częstochowskiej*, brak miejsca i daty wydania.
- Duda M., *Nauczyciel wiary i herold Słowa*, w: S. Nowak, *Siewca Słowa. Listy pasterskie 1984-2011, seria wydawnicza: Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, T. I/2, red. M. Duda, M. Mikołajczyk, B. Stypułkowska, Częstochowa 2016, T. I/1, s. 7-18.
- Duda M., *Organiczne powiązanie Eucharystii z katechezą - do rodziców katechizowanych par. św. Wojciecha BM w Częstochowie*, [w posiadaniu autora].

- Duda M., *Ostatnie dni wśród nas...*, w: *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła, III Biskup częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska, M. Duda, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986, s. 113-122.
- Duda M., *Owoc misji 2011. Wykład na Jesiennych Dniach Duszpasterskich 2011*, [w posiadaniu autora].
- Duda M., *Parafia – kawałek nieba... do moich Parafian i nie tylko 1996-2003*, Częstochowa 2004.
- Duda M., *Parafia „ojczyzną” Akcji Katolickiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 78 (2004), nr 12, s. 70-77.
- Duda M., *Parafia a świat wartości*, Częstochowa 2004.
- Duda M., *Pasterz i Ojciec*, w: *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła, III Biskup częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska, M. Duda, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986, s. 45-58.
- Duda M., *Pasterz nieugięty. Biskup Franciszek Musiel 1915-1992*, Częstochowa 2019.
- Duda M., *Patriarcha Będziński. Ks. Wincenty Mieczysław Zawadzki 1894-1975*, Będzin 2016.
- Duda M., *Posługa pastoralna biskupa Zdzisława Golińskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem: w stulecie urodzin profesora dra hab. Zdzisława Golińskiego Biskupa Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2010, s. 147-177.
- Duda M., *Proboszczowie parafii Świętej Rodziny w Częstochowie w latach 1917-2017*, „Veritati et Caritati” 9 (2017), s. 167-220.
- Duda M., *Rozwój sieci parafialnej w diecezji częstochowskiej 1964-1983. Stan aktualny oraz perspektywy na przyszłość – aspekt pastoralny*, „Biuletyn Synodalny” 4 (1983), nr 4, s. 7-16.
- Duda M., *Słowo kapelana*, „Biuletyn Zjazdowy Unii Laikatu Katolickiego w Częstochowie. II Zjazd Krajowy – 14.11.1993 - Olsztyn k/ Częstochowy” (1993), s. 3-4.
- Duda M., *Specyfika charyzmatu Akcji Katolickiej*, w: *Akcja Katolicka szkoła wiary i apostołstwa*, Bielsko-Biała – Kraków 2006, s. 141-152.
- Duda M., *Stala formacja Kapłanów w Archidiecezji Częstochowskiej. Projekt programu opracowany na podstawie Adhortacji apostolskiej Ojca św. Jana Pawła II „Pastores dabo vobis”*, Olsztyn k/Częstochowy 1994.

- Duda M., *Św. Florian'90. Kościół ofiarujący hutniczy pot na ołtarzu*, „Nazaret – Ewangelia pracy. Biuletyn Duszpasterskich Wspólnot Świata Pracy Diecezji Częstochowskiej” 3 (1990) nr 5, s. 1-2.
- Duda M., *Troska biskupów częstochowskich o nowe parafie w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1925-1992*, w: *Na większą chwałę Boga. Księga Jubileuszowa z okazji 60. Rocznicy święceń kapłańskich Ks. Prałata Stefana Gibały*, Będzin 2014, s. 101-105.
- Duda M., *VI Światowy Dzień Młodzieży Częstochowa'91 – spotkanie młodzieży Wschodu i Zachodu*, „Veritati et Caritati” 3 (2014), s. 267-267.
- Duda M., *VI Światowy Dzień Młodzieży Częstochowa'91. Organizacja V'90-IV'91, seria wydawnicza: Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, t. II/2, Częstochowa 2016.
- Duda M., *VI Światowy Dzień Młodzieży Częstochowa'91. Organizacja V-VIII'91, seria wydawnicza: Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, t. II/3, Częstochowa 2016.
- Duda M., *VI Światowy Dzień Młodzieży Częstochowa'91. Owocowanie 1991-2016, seria wydawnicza: Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, t. II/4, Częstochowa 2016.
- Duda M., *VI Światowy Dzień Młodzieży Częstochowa'91. Przygotowanie duchowe i przeżycie, seria wydawnicza: Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam*, t. II/1, Częstochowa 2016.
- Duda M., *VI Światowy Dzień Młodzieży wyjątkowym darem i zobowiązaniem Jana Pawła II dla Kościoła Częstochowskiego*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 23-24 (1997), s. 49-58.
- Duda M., *Wskazania dla duszpasterstwa społeczno-zawodowego w aktualnej chwili*, „Nazaret – Ewangelia pracy. Biuletyn Duszpasterskich Wspólnot Świata Pracy Diecezji Częstochowskiej” 5 (1992) nr 2, s. 1-2.
- Duda M., *Wszyscy odbiorcami polityki i jej aktorami*, „Niedziela” 33 (1990) nr 13, s. 1-4.
- Duda M., *Znaczenie świadectwa życia rodziców w chrześcijańskim wychowaniu dzieci – konferencja do rodziców dzieci katechizowanych w parafii św. Wojciecha BM w Częstochowie 1982*, [w posiadaniu autora].
- Duda M., *Znak sprzeciwu...*, w: E. Kocot, *Suplement Kroniki parafii kościoła rzymsko-katolickiego pw. Narodzenia NMP w Brudzowicach*, Brudzowice 2021, s. 7-9.

- Duda M., *Zwycięstwo Maryi*, w: *Na większą chwałę Boga. Księga jubileuszowa z okazji 60. Rocznicy święcen kapłańskich ks. pralata Stefana Gibały*, Będzin 2014, s. 87-97.
- Duszpasterstwo głuchoniemych*, „Wiadomości Diecezjalne” 24-31 (1957), s. 116.
- Duszpasterstwo młodzieży pozaszkolnej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 41 (1967), s. 138.
- Dzień modlitw Kościoła Częstochowskiego na Jasnej Górze 11/12 kwietnia 1968 r.* [Dzień wyznania wiary Kościoła Częstochowskiego], „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 43 (1969), s. 173-174.
- Dzień Solidarności z bezrobotnymi w archidiecezji częstochowskiej 28.03.1993*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 67 (1993), s. 224-226.
- Dzierżyńska-Mielczarek J., *Tygodnik Katolicki „Niedziela” w latach 1981-2014. Koncepcja wydawnicza i miejsce w polskim systemie medialnym*, w: „Kultura-Media-Teologia” (2016) nr 24 s. 127-143.
- Erekcja kapituły katedralnej częstochowskiej i instalacja pierwszych jej członków*, „Wiadomości Diecezjalne” 24-31 (1957), s. 142-143.
- Gancarek J., *Katechetyczny wymiar peregrynacji obrazu Jezusa Miłosiernego w Archidiecezji Częstochowskiej w latach 2002-2003*, [mps rozprawy doktorskiej].
- Gasiński S., *Doroczna Pielgrzymka Archidiecezji Częstochowskiej na pełny obchód Drózek Pasyjnych do Kalwarii Zebrzydowskiej w święto Matki Bożej Anielskiej 2 sierpnia 2018 r.*, w: „Niedziela Częstochowska”, 2018 nr 27-28, s. 8.
- Gasiński S., *Kalwaria Praszowska dzieło wyrosłe z pasyjnej duchowości arcybiskupa Stanisława Nowaka, metropolity częstochowskiego*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 155-174.
- Gawor J., *I Biskup Częstochowski odwołany do wieczności*, „Gość Niedzielny” (1951) nr 11, s. 79-80.
- Gębka S., *Nawiedzenie Matki Bożej w Diecezji Częstochowskiej 1979-1980*, Częstochowa 2002.
- Goliński Z., *Dekanaty i parafie 1847 r. na terytorium obecnej diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 33 (1959), s. 235-237.

- Goliński Z., *Diecezja Częstochowska i jej Seminarium w Krakowie*, „Wiadomości Diecezjalne” 24-31 (1957), s. 417-420.
- Goliński Z., *Do duchowieństwa diecezji częstochowskiej w sprawie prywatnych studiów kościelnych*, „Wiadomości Diecezjalne” 24-31 (1957), s. 204-206.
- Goliński Z., *Do Duchowieństwa i Zakonów Diecezji na XXX-lecie Konsekracji I jej Biskupa Ks. Dra Teodora Kubiny*, „Wiadomości Diecezjalne” 24-31 (1957), s. 152-157.
- Goliński Z., *Ingresowy list pasterski II Ordynariusza Diecezji Częstochowskiej [17 VI 1951]*, „Wiadomości Diecezjalne” 24-31 (1957), s. 134-139.
- Goliński Z., *List Pasterski biskupa częstochowskiego do Kapituły Katedralnej w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 36 (1962), s. 111-112.
- Goliński Z., *O formowaniu materiałów do historii diecezji*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 33 (1959), s. 24-25.
- Goliński Z., *Orędzie na Boże Narodzenie 1962*, w: „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 37 (1963), s. 30-32.
- Goliński Z., *Orędzie na Tydzień Miłosierdzia [8 IX 1957]*, „Wiadomości Diecezjalne” 24-31 (1957), s. 352-353.
- Goliński Z., *Orędzie wielkanocne [5 VI 1958]*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 32 (1958), s. 178-182.
- Goliński Z., *Orędzie wielkanocne Biskupa Częstochowskiego do Duchowieństwa, Zakonów i Wiernych*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 31 (1957), s. 85-90.
- Goliński Z., *Parafialne Duszpasterstwo Dobroczynne*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 34 (1960), s. 135.
- Goliński Z., *Pouczenie na podstawie Instrukcji Komisji Episkopatu o wykonaniu Ślubów Jasnogórskich*, „Wiadomości Diecezjalne” 24-31 (1957), s. 14-16.
- Goliński Z., *Przemówienie synodalne J.E. Ks. Biskupa Częstochowskiego Dra Zdzisława Golińskiego na Sesjach*, w: *I Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 29-30.
- Goliński Z., *Przemówienie w Radiu Watykańskim [30 XI 1962]*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” (36) 1962, s. 361-362.
- Goliński Z., *Rok Rodziny Katolickiej w Duszpasterstwie W. Nowenny [1 III 1961]*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 35 (1961), s. 159-162.
- Goliński Z., *Słowo biskupie na 1 i 8 maja 1960 r.*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 34 (1960), s. 194.

- Goliński Z., *Słowo do duchowieństwa, zakonów i wiernych z okazji wyjazdu do Rzymu – do Ojca Świętego* [31 III 1960], „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 34 (1960), s. 193.
- Goliński Z., *Orędzie na I Niedzielę Adwentu R.P. 1957*, „Wiadomości Diecezjalne” 24-31 (1957), s. 477-480.
- Gołąb W., *Praca duszpasterska w okresie Wielkiej Nowenny*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 277-286.
- Grzybek S., *Instytut Teologiczny w Częstochowie*, w: *Instytut Teologiczny w służbie diecezji częstochowskiej*, red. S. Grzybek, Częstochowa 1991, s. 17-25.
- II Krajowy Kongres Eucharystyczny*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 61 (1987), s. 237-266.
- II Polski Synod Plenarny w Archidiecezji Częstochowskiej 1991-1997. Schemat pracy rocznej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 67 (1993), s. 222-224.
- Inauguracja działalności Rady Kapłańskiej Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 46 (1972), s. 115-116.
- Jabłoński Z. S., *Jasna Góra w czasach posługiwania biskupa Zdzisława Golińskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem: w stulecie urodzin profesora dra hab. Zdzisława Golińskiego Biskupa Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2010, s. 179-196.
- Janyszek Z., *Curriculum vitae Śp. Biskupa Miłostława Jana Kołodziejczyka*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68 (1994) nr 3, s. 7-15.
- Janyszek Z., *Droga życiowa księdza biskupa Tadeusza Szwagrzyka*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 66 (1992) nr 12, s. 310-315.
- Janyszek Z., *Zakony i zgromadzenia męskie i żeńskie w strukturach diecezjalnych*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 197-214.
- Jasionek S., *Archidiecezjalna Rozgłośnia Radiowa „Fiat”*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 427-428.
- Jasionek S., *Diakonijny wymiar misji arcybiskupa Stanisława Nowaka*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 81-86.

- Jasionek S., *Katechizacja w diecezji częstochowskiej, jej trudności i osiągnięcia*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięćciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 257-264.
- Jasionek S., *Katechizm Kościoła Katolickiego narzędziem odnowy współczesnej katechezy*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 70 (1996) nr 12, s. 31-36.
- Jelonek M., *Mihi vivere Christus. Życie i działalność biskupa pomocniczego diecezji częstochowskiej Stanisława Czajki (1897-1965)*, Częstochowa 2017.
- Jubileusz 600-lecia*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 56 (1982), nr 11.
- Jubileusz dokonań i wyzwań 1984-1999. XV-lecie sakry biskupiej Metropolity Częstochowskiego Arcybiskupa Stanisława Nowaka*, red. I. Skubiś, Częstochowa 1999.
- Kaczmarek W., *Zakony i zgromadzenia zakonne w diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 227-246.
- Kalendarz Roku Świątecznego 2000 dla Kościoła częstochowskiego*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” (2000) zeszyt 1, wydanie specjalne, s. 19-30.
- Kanoniczne objęcie diecezji częstochowskiej przez nowego ordynariusza*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 18-19.
- Kapuściński J., *Bibliografia Arcybiskupa Metropolity Częstochowskiego dr. Stanisława Nowaka (do 1992 r.)*, w: „Veritati et Caritati” 10 (2018), s. 23-52.
- Kapuściński J., *Bibliografia Biskupa Zdzisława Golińskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem: w stulecie urodzin profesora dra hab. Zdzisława Golińskiego Biskupa Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2010, s. 317-328.
- Kapuściński J., *Bibliografia duchowieństwa diecezji częstochowskiej. Publikacje historyczne na łamach „Niedzieli” w latach 1926-1992*, „Veritati et Caritati” 6 (2016), s. 259-271.
- Kapuściński J., *Dorobek piśmienniczy Biskupa Zdzisława Golińskiego (1908-1963)*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem: w stulecie urodzin profesora dra hab. Zdzisława Golińskiego Biskupa Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2010, s. 251-264.
- Kapuściński J., *Działalność piśmiennicza bp. Stefana Bareły w latach 1945-1984*, „Veritati et Caritati” 3 (2014), s. 151-166.
- Kapuściński J., *Działalność piśmiennicza duchowieństwa diecezji częstochowskiej w latach 1925-1939*, „Roczniki Historii Kościoła” 4/59 (2012), s. 113-144.

- Kapuściński J., *Osiągnięcia historiograficzne księży diecezji częstochowskiej na łamach prasy parafialnej w okresie II Rzeczypospolitej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 11 (2019), s. 93-113.
- Kapuściński J., *Osiągnięcia naukowe wykładowców Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie*, „Veritati et Caritati” 7 (2016), s. 275-450.
- Kapuściński J., *Podróż bp. Teodora Kubiny do Ziemi Świętej w 1933 r.*, „Veritati et Caritati” 5 (2015), s. 289-303.
- Kapuściński J., *Publikacje księży diecezji częstochowskiej na łamach „Kalendarza Jasnogórskiego”*, „Veritati et Caritati” 8 (2017), s. 277-296.
- Kapuściński J., *Stan badań nad dziejami Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie*, „Veritati et Caritati” 7 (2016), s. 179-218.
- Kapuściński J., *Wykształcenie specjalistyczne duchowieństwa diecezji częstochowskiej w latach 1925-1939*, „Przegląd Polsko-Polonijny” 5-6 (2013), s. 95-110.
- Klauza K., *Biblioteka „Niedzieli”*, w: „Czas mówienia i czas milczenia”. 75 lat tygodnika katolickiego „Niedziela”. *Księga jubileuszowa*, Częstochowa 2001, s. 143.
- Kolejne zapowiedzi misji ewangelizacyjnych w archidiecezji*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995), nr 3, s. 21.
- Kołodziejczyk M., *Alumni i neoprezbiterzy Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1926-1974*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 181-200.
- Komunikat Kurii diecezjalnej po zgonie III Biskupa Częstochowskiego dra Stefana Bareły*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 58 (1984), s. 103-104.
- Kongres Powołań Duchownych*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 46 (1972), s. 120-122.
- Koronacja diecezjalna obrazu Matki Bożej Mstowskiej Miłosierdzia*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 74 (2000) nr 7-8, s. 40-55.
- Koronacja Obrazu Bęczkowskiej Matki Bożej Pocieszenia Oblubienicy Ducha Świętego Pocieszyciela*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 81 (2007), nr 9.
- Koronacja Obrazu Matki Boskiej Dankowskiej w Dankowie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 76 (2002) nr 5-7, s. 48-65.
- Koronacja Obrazu Matki Bożej Kłobuckiej – Niepokalanej Ucieczki Grzeszników*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 78 (2004) nr 5-7, s. 51-67.
- Koronacja obrazu Matki Bożej w Pajęcznie 28 maja 2005 roku*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 79 (2006) nr 5.

- Koronacja obrazu Rozprzańskiej Matki Życia*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 84 (2010) nr 1-3, s. 131-133.
- Kosiak P., *Przewodniczący Komisji Maryjnej Episkopatu Polski*, w: *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła, III Biskup częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska, M. Duda, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986, s. 131-137.
- Kostrzewski P., *Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła częstochowskiego w latach 1984-1989*, „Veritati et Caritati” 10 (2018), s. 243-274.
- Kościów K., *Sąd Biskupi diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 145-148.
- Kotas M., Kalinowski A., *Przyjaźń słabością pisana*, Częstochowa 2000.
- Kowalik W., *Przemówienie Rektora*, w: *Jubileusz 75-lecia WSD w Częstochowie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 75 (2001) nr 10, s. 9-18.
- Kowalski J., *Biskup Kubina T. – człowiek wyprzedzający swoją epokę*, w: *Chrześcijananie*, t. VI, red. B. Bejze, Warszawa 1981, s. 25-51.
- Kowalski J., *Biskupi częstochowscy i ich wizja pastoralna*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięćciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 121-132.
- Kowalski J., *Charakterystyczne rysy Częstochowskiego Wyższego Seminarium Duchownego*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięćciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 215-232.
- Kowalski J., *Droga do biskupstwa Pierwszego Metropolity Częstochowskiego Księdza Arcybiskupa Stanisława Nowaka*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 17-24.
- Kowalski J., *Dwadzieścia lat pasterzowania Księdza Biskupa Bareły w diecezji częstochowskiej*, w: *Służyć Prawdzie i Miłości. Pamięci Księdza Biskupa dra Stefana Bareły, III ordynariusza częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 1984, s. 29-42.
- Kowalski J., *Dzieje Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 155-172.
- Kowalski J., *Inne, kościelne instytucje naukowe w siedemdziesięciopięćcioleciu diecezji częstochowskiej*, w: *Błogosławione choć trudne czasy*.

- Siedemdziesięciopięćciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 233-238.
- Kowalski J., *Katecheta wobec kryzysu i relatywizmu wartości religijnomoralnych*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68 (1994) nr 2, s. 38-48.
- Kowalski J., *Nauka społeczna biskupa Teodora Kubiny*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 11 (1983), s. 47-59.
- Kowalski J., *Troska Bpa Z. Golińskiego o Seminarium*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem: w stulecie urodzin profesora dra hab. Zdzisława Golińskiego Biskupa Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2010, s. 137-146.
- Księga jubileuszowa J. E. Abp. dr. Stanisława Nowaka*, „Veritati et Caritati” 10 (2018).
- Księża Biskupi na koronacji Matki Bożej Mrzygłodzkiej 25 sierpnia 1996 r.*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 70 (1996) nr 8-9, s. 53-54.
- Kubik S., Chrzęstek T., *Parafia pw. Świętego Antoniego z Padwy w Częstochowie 1936-2016*, Częstochowa 2016.
- Kubina T., *Administracyjna reorganizacja diecezji*, „Wiadomości Diecezjalne” 16 (1946), s. 12-14.
- Kubina T., *Akcja katolicka a akcja społeczna*, Poznań 1930.
- Kubina T., *Cud wiary i polskości w Ameryce: list pasterski, który wystosował do swych diecezjan ks. dr Teodor Kubina, biskup częstochowski*, Częstochowa 1927.
- Kubina T., *Kościół wobec zagadnienia dzisiejszego kryzysu gospodarczego*, Włocławek 1932.
- Kubina T., *List Arcypasterski w sprawie poświęcenia parafii, diecezji i narodu Niepokalanemu Sercu NMPanny*, „Wiadomości Diecezjalne” 16 (1946), s. 53-59.
- Kubina T., *List o potrzebie dobrych kapłanów* [9 II 1939], „Wiadomości Diecezjalne” 14 (1939), s. 13-22.
- Kubina T., *List Pasterski* [1 I 1929], „Wiadomości Diecezjalne” 4 (1929), s. 1-8.
- Kubina T., *List Pasterski* [15 II 1948], „Wiadomości Diecezjalne” 18 (1948), s. 13-20.
- Kubina T., *List Pasterski* [23 I 1936], „Wiadomości Diecezjalne” 11 (1936), s. 1-8.
- Kubina T., *List Pasterski* [25 III 1926], „Wiadomości Diecezjalne” 1 (1926), s. 3-8.
- Kubina T., *List Pasterski o Akcji Katolickiej* [12 XII 1927], „Wiadomości Diecezjalne” 2 (1927), s. 2-9.
- Kubina T., *List Pasterski o parafiach i życiu parafialnym* [2 II 1938], „Wiadomości Diecezjalne” 13 (1938), nr 2, s. 37-45.

- Kubina T., *List Pastorski w sprawie 1950 rocznicy narodzenia Chrystusa Pana oraz 25 rocznicy Erekcji Diecezji* [8 XII 1949], „Wiadomości Diecezjalne” (19) 1949, s. 84-89.
- Kubina T., *Pod papieską flagą na Daleki Wschód. Listy z podróży na Powszechny Kongres Eucharystyczny w Manili*, Potulice 1938.
- Kubina T., *Rozporządzenie w sprawie należenia Księży Prefektów do Kół Miejscowych*, „Wiadomości Diecezjalne” 8 (1933), s. 9.
- Kubina T., *Słowo wstępne. Mąż doskonały*, w: *Sylwetka nowoczesnego katolika. Wspomnienie o Dr. Adamie Biliku*, Częstochowa 1947, s. 5-15.
- Kubina T., *Tworzenie nowych placówek duszpasterskich* [16 XII 1936], „Wiadomości Diecezjalne” 11 (1936), s. 58.
- Kubina T., *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. I-II, Częstochowa 1931.
- Kubina T., *Wśród polskiego wychodźstwa w Ameryce Południowej*, Potulice 1938.
- Kubina T., *Z mej podróży apostołskiej wśród naszego wychodźstwa*, „Niedziela” 1935, nr 49, s. 584-586.
- Kujawski W., *Straty terytorialne diecezji wrocławskiej w następstwie bulli cyrkumskrypcyjnej „Vixdum Poloniae unitas” z 1925 r.*, „Teologia i Człowiek” 19 (2012), s. 257-274.
- Kujawski W., *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*, w: *Diecezja wrocławska 2000*, Włocławek 2001, s. 33-34.
- Kujawski W., *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011.
- Kujawski W., *Parafie diecezji wrocławskiej. Okres kujawsko-kaliski 1818-1925*, Włocławek 2018.
- Kuliberda A., *Troska arcybiskupa metropolity częstochowskiego dra Stanisława Nowaka o formację duchową kapłanów w perspektywie duszpasterstwa*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 109-119.
- Kuliberda J., *Apostolstwo przez słowo drukowane. Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne „Regina Poloniae”*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego 1925-2000*, red. I. Skubiś, Częstochowa 2001, s. 128-133.

- Kuliberda J., *Apostolstwo przez Słowo Drukowane. Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne „Regina Poloniae”*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 401-404.
- Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1993)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 22 (1971).
- Kurs Duszpasterski*, „Wiadomości Diecezjalne” 18 (1948) s. 114-115.
- Kurs katechetyczny w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 49 (1975), s. 131.
- Lipińska J., *Biskup z „Betanii”*, „Niedziela” 37 (1994) nr 2, s. 7.
- Magott B., *Wspomnienia o pracy duszpasterskiej Ks. Biskupa Stefana Bareły w Wieruszowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 43 (1969), s. 78-80.
- Marchewka A., *Zgon ks. Biskupa Dra Teodora Kubiny*, „Niedziela” (1951) nr 8, s. 59.
- Marciniec J., *Betel – prześwit miłosierdzia*, „Veritati et Caritati” 5 (2015), s. 371-374.
- Matras T., *Publikacje J. E. Ks. Abpa Dra Stanisława Nowaka*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 28 (2000), s. 352-371.
- Mikołajczyk M., *Arcybiskup metropolita Stanisław Nowak. Rys biograficzny, kierunki pasterskiego działania*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 9-16.
- Mikołajczyk M., *Biskup Stefan Bareła – Pasterz oddany bez reszty Kościołowi*, „Veritati et Caritati” 6 (2016), s. 195-202.
- Mikołajczyk M., *Kalendarium ważniejszych wydarzeń*, w: *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła, III Biskup częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska, M. Duda, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986, s. 17-32.
- Mikołajczyk M., *Problemy religijno-moralno-społeczne diecezji częstochowskiej w latach 1945-89 wynikające z ówczesnej sytuacji politycznej*, Częstochowa 2002.
- Mikołajczyk M., *Stefan Bareła. Trzeci Pasterz Kościoła Częstochowskiego*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 83 (2009) nr 3-4, s. 109-115.
- Mikołajczyk M., *Władza Ludowa a Diecezja Częstochowska*, Częstochowa 2000.
- Mikołajczyk M., *Wykaz drukowanych prac J. E. Ks. Biskupa dr Stefana Bareły, ordynariusza częstochowskiego*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 43 (1969), s. 56-57.

- Misje w parafiach miasta Częstochowy*, „Wiadomości Diecezjalne” 19 (1949), s. 12.
- Młodzieżowa Akcja Katolicka w Archidiecezji Częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995) nr 3, s. 19-20.
- Molka J., *Kalwaria w Praszce – niektóre fakty*, „Niedziela Częstochowska” 2015 nr 37, s. 1-2.
- Musiel F., *Królowa pięknej miłości. Czytania majowe*, Częstochowa 1963.
- Musiel F., *Przygotowanie do Roku Świątecznego*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 47 (1973), s. 273-275.
- Mysiek K. M., *Betel - silni słabością*, „Niedziela Częstochowska”, (2014) nr 35, s. 7.
- Na zawsze w naszej pamięci*, „Palium. Biuletyn Hospicjum Częstochowskiego”, (2017) nr 2, s. 4.
- Nabożeństwa Dodatkowe w Diecezji Częstochowskiej*, w: *I Synod Diecezji Częstochowskiej*, s. 123-221.
- Nabożeństwo ku czci św. Wincentego a Paulo*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 34 (1960), s. 425.
- Nagroda „Rodzice Roku” w związku z Wielkim Jubileuszem Chrześcijaństwa 2000*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 74 (2000) nr 3-4, s. 43-47.
- Natanek P., *Pogranicze kościelne diecezji krakowskiej i wrocławskiej na Śląsku na przełomie XVIII i XIX wieku*, „Folia Historia Cracoviensia” 10 (2004), s. 283-293.
- Niedziela Męki Pańskiej na Kalwarii w Praszce. Kalwaryjskie Bractwo Męki Pańskiej*, „Niedziela częstochowska” 49 (2006) nr 14, s. 3.
- Nominacja i święcenia biskupie ks. prał. dr. Jana Wątroby, biskupa tytularnego Bisica i biskupa pomocniczego archidiecezji częstochowskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 74 (2000), nr 5-6, s. 3-23.
- Noszczak B., *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953-1956*, Warszawa 2008.
- Nowak S., *Częstochowa a wiara ludu Bożego*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 62 (1988), s. 255-269.
- Nowak S., *Das Problem der Empfängnisregelung im Licht der gegenwärtigen Lehre der Kirche*, w: *Elternschaft und Menschenwürde. Zur Problematik der Empfängnisregelung*, Hrsg. E. Wenisch, Vallendar – Schönstatt 1984, s. 138-150.

- Nowak S., *Droga krzyżowa: rozważania Drogi krzyżowej podczas III Pielgrzymki Rodzin Archidiecezji Krakowskiej do Kalwarii Zebrzydowskiej: 10 IX 1995 r.*, Kraków 1995.
- Nowak S., *Duch ewangelicznego wyrzeczenia w życiu kapłana*, „Ateneum Kapłańskie” 87 (1976), s. 75-87.
- Nowak S., *Duchowość eucharystyczna kapłanów i kandydatów do kapłaństwa*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 28 (1975) nr 3, s. 113-124.
- Nowak S., *Duchowość kapłańska w świetle pism kardynała Karola Wojtyły*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 32 (1979) nr specjalny, s. 26-31.
- Nowak S., *Duchowość odkupienia środkiem odnowy Kościoła według encykliki „Redemptor hominis”*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 32 (1979) nr 6, s. 347-357.
- Nowak S., *Eklezjalny aspekt powołania w wypowiedziach II Soboru Watykańskiego*, „Analecta Cracoviensia” 8 (1979), s. 147-164.
- Nowak S., *J.-J. Olier, docteur du sacerdoce dans l'école française*, „Bulletin de Saint Sulpice” 10 (1984), s. 25-60.
- Nowak S., *List go do Księdza Infułata Ireneusza Skubisia – Redaktora Naczelnego „Niedzieli”*, w: „Czas mówienia i czas milczenia”. 75 lat tygodnika katolickiego „Niedziela”. Księga jubileuszowa, Częstochowa 2001, s. 15-20.
- Nowak S., *Liturgia w duchowej formacji alumnów*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 35 (1982) nr 2, s. 103-114.
- Nowak S., *Łaska nawiedzin Kościoła częstochowskiego przez Piotra naszych czasów – Pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II i Benedykta XVI na Jasną Górę i do Częstochowy*, „Veritati et Caritati” 6 (2016), s. 331-348.
- Nowak S., *Modlitwa różańcowa w adhortacji Pawła VI „Marialis cultus”*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 27 (1974), nr 4-5, s. 271-275.
- Nowak S., *Problem antykoncepcji w świetle nauki Kościoła*, w: *Specjalistyczne aspekty problemu antykoncepcji. Sesja naukowa lekarzy i teologów 7-8 lutego 1976 roku*, Kraków 1980, s. 59-82.
- Nowak S., *Rodzina a powołanie duchowe*, „Wiadomości Diecezji Łódzkiej” 52 (1978) nr 4-6, s. 104-109.
- Nowak S., *Rola spowiednika w teorii i praktyce współczesnego Kościoła*, „Ateneum Kapłańskie” 89 (1977), s. 208-223.
- Nowak S., *Spoleczne konsekwencje wiary w obecność Maryi w życiu Kościoła*, „Jasna Góra. Miesięcznik sanktuarium Matki Bożej Jasnogórskiej” 8 (1990) nr 6, s. 8-17.

- Nowak S., *Świętowanie Miłosierdzia Bożego w Dzienniczku św. Faustyny Kowalskiej i praktyce życia Kościoła po pontyfikacie Jana Pawła II*, „Veritati et Caritati” 5 (2015), s. 119-142.
- Nowak S., *Teologiczna struktura życia wewnętrznego – cnoty teologiczne i moralne oraz dary Ducha Świętego*, w: *Kultura życia wewnętrznego*, red. J. Krucina, Wrocław 1983, s. 107-121.
- Nowak S., *Więź z Bogiem przez pracę*, w: *Ewangelia pracy. Encyklika Jana Pawła II „Laborem exercens” wraz z komentarzem*, red. J. Chmiel, S. Ryłko, Kraków 1983, s. 145-152.
- Ogólnodiecezjalny zjazd młodzieży w ramach Młodzieżowej Akcji Katolickiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995) nr 4-5, s. 60-61.
- Ojciec Święty Jan Paweł II w Częstochowie 18-21 czerwca 1983 r.*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 57 (1983), nr 10.
- Ojciec Święty Jan Paweł II w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 54 (1980), nr 2-3.
- Oleś A., *Katolicka Rozgłośnia Radiowa Fiat*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego 1925-2000*, red. I. Skubiś, Częstochowa 2001, s. 134-140.
- Olszewski D., *Diecezja kielecka w XIX wieku. Zarys problematyki badawczej*, w: *Księga jubileuszowa 1727-1977. 250 lat Seminarium Duchownego w Kielcach*, Kielce 1977, s. 221-233.
- Olszewski D., *Duszpasterstwo a przemiany społeczno-religijne w Zagłębiu Dąbrowskim w XIX w.*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 8 (1975), s. 131-153.
- Ożywić Katedrę. Rozmowa „Życia” z ks. Prałatem Marianem Dudą proboszczem parafii św. Rodziny [rozmawiał W. Leszczyński]*, „Życie Częstochowy” (1996), s. 2.
- Pabiańczyk M., *Pomoc na rzecz ubogich a miłosierdzie. Fundacja św. Barnaby*, „Veritati et Caritati” 5 (2015), s. 375-378.
- Pabiasz M., *Udział każdej parafii archidiecezji częstochowskiej w uroczystościach kongresowych i koronacyjnych*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 70 (1996), nr 8-9, s. 17-19.
- Pabich M., *Działalność dobroczynna na terenie diecezji częstochowskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, VeC 4 (2015), s. 359-387.
- Paczkowski A., *Stan wojenny i „powojenny”: od grudnia 1981 do stycznia 1989*, w: *Polski wiek XX*, T. 4, red. K. Persak, P. Machcewicz, Warszawa 2011, s. 207-230.

- Pan od muzyki. Musiclehrer. Music Teacher. Krzysztof Pośpiech 1944-2011*, red. M. Z. Nowak, Częstochowa bdw.
- Pazera W., *"Wielka Karta" kaznodziejstwa trzeciego tysiąclecia*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 31 (2003), s. 159-164.
- Pazera W., *Koncepcja homilii ewangelizacyjnej*, Częstochowa 2002.
- Pazera W., *Koncepcja homilii we współczesnych warunkach duszpasterstwa w Polsce*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 15 (1999), s. 37-44.
- Pazera W., *Odnowa homiletyczna w świetle ważniejszych uchwał synodów diecezjalnych*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 32 (2004), s. 153-157.
- Pazera W., *Posługa Słowu Bożemu w diecezji częstochowskiej*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 265-280.
- Pazera W., *Trzeci Biskup częstochowski*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 43 (1969), s. 52-55.
- Pieczykura B., *Kościół to nasze życie*, „Niedziela częstochowska” (2005) nr 28, s. 3.
- Pieronek T., *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, w: *Służyć Prawdzie i Miłości. Pamięci Księdza Biskupa Dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 1984, s. 389-413.
- Pierwszy Diecezjalny Kongres Trzeźwości w Częstochowie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 66 (1992) nr 6-7, s. 164-165.
- Płatek J., *Wierny stróż Jasnogórskiej Pani*, w: *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła, III Biskup częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska, M. Duda, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986, s. 59-71.
- Połącik Ł., *Duszpasterska troska o religijno-moralne oblicze narodu polskiego w listach abpa Stanisława Nowaka*, „Veritati et Caritati” 11 (2018), s. 149-172.
- Postawy społeczno-religijne archidiecezjan częstochowskich*, red. W. Zdaniewicz, Częstochowa 2005.
- Poświęcenie miejsca przeznaczonego pod budowę Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie w dn. 26 sierpnia 1983 r. w uroczystość Matki Bożej Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 57 (1983), s. 251-254.
- Potyrała P., *Szkolne koła Caritas*, „Veritati et Caritati” 5 (2015), s. 235-259.

- Pożegnanie Pasterza. Kazanie J. E. Ks. Abpa B. Kominka w czasie pogrzebu śp. Ks. Bpa Z. Golińskiego w dniu 9 VII 1963, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 37 (1963), s. 192-195.*
- Program pielgrzymki jubileuszowej grup dekanalnych do archikatedry częstochowskiej, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” (2000) zeszyt 2, wydanie specjalne, s. 46-47.*
- Program pracy Ks. Biskupa Ordynariusza podczas wizyty ad limina apostolorum 15 XI – 10 XII 1973, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 48 (1974), s. 49-52.*
- Program XIX Kongresu Maryjnego 24-26.08.1996 roku, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 70 (1996), nr 8-9, s. 16-17.*
- Przesłanie młodych do młodych, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995) nr 4-5, s. 61.*
- Przeszedł przez życie dobrze czyniąc, red. A. Długosz, Częstochowa 2003.*
- Przybylski A., Młodzież nadzieją Kościoła częstochowskiego, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 99-108.*
- Przybylski A., Nowe licea katolickie w archidiecezji częstochowskiej, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68 (1994) nr 10, s. 36.*
- Przybylski A., Otwarcie roku katechetycznego w archidiecezji częstochowskiej, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68 (1994) nr 10, s. 35-36.*
- Przybylski A., Rekolekcje dla osób żyjących w związkach niesakramentalnych, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995) nr 3, s. 23-24.*
- Przybylski A., Rok Jezusa Chrystusa w Archidiecezji Częstochowskiej, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 71 (1997) nr 12, s. 56-79.*
- Przybylski A., Ukazał się pierwszy numer „Niedzieli Młodych”, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 69 (1995) nr 3, s. 21-22.*
- Przybylski A., Duszpasterstwo młodych w ostatnim dziesięcioleciu historii diecezji, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięćcie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 281-292.*
- Przygotowanie do koronacji obrazu Matki Bożej Rudzkiej i obchodów 900-lecia konsekracji kościoła św. Wojciecha BM w Rudzie, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 80 (2006) nr 9.*

- Przyjęcie do Konfraterni Paulińskiej ordynariusza Diecezji Częstochowskiej J. E. Dra Stanisława Nowaka podczas uroczystości odpustowej ku czci św. Pawła, pierwszego pustelnika, patriarchy Zakonu Paulinów w dn. 20 stycznia 1985 roku w Bazylice Jasnogórskiej, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 59 (1985), s. 33-34.*
- Przynaglony miłością. Z Arcybiskupem Stanisławem Nowakiem, metropolitą częstochowskim rozmawia ks. Stanisław Jasionek, red. S. Jasionek, Częstochowa 2008.*
- Raina P., *Kościół w PRL: Kościół Katolicki a państwo w świetle dokumentów, 1945-1989, t. I (1945-1959), t. II (1960-1974) t. III (1975-1989), Poznań 1991-1996.*
- Rataj R., *II Radomszczańskie Dni Rodziny, „Niedziela Częstochowska” (2001) nr 25, s. 3.*
- Rataj R., *Niedziela Dzieciom, w: „Czas mówienia i czas milczenia”. 75 lat tygodnika katolickiego „Niedziela”. Księga jubileuszowa, Częstochowa 2001, s. 164.*
- Rotarski W., *Region Częstochowa w: NSZZ „Solidarność” 1980-1989, T. VI: Polska południowa, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa (Instytut Pamięci Narodowej) 2010, s. 827-876.*
- Ryszka Cz., *„Niedzieli” wystarczy na cały tydzień, „Niedziela” 45 (2002) nr 38, s. 8-9.*
- Sanktuarium św. Jana Marii Vianney’a w diecezji częstochowskiej 6.10.1986, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 61 (1987), s. 28.*
- Siudy T., *Maryja jak Królowa. Z teologii koronacji wizerunków Matki Bożej, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 79 (2006) nr 5, s. 77-85.*
- Siudy T., *Pasterska troska o maryjność Kościoła częstochowskiego, Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 87-98.*
- Siudy T., *Sanktuaria maryjne i źródeł maryjnego charyzmatu Kościoła częstochowskiego, w: Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięćciolecie Kościoła Częstochowskiego, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 67-74.*
- Skrodzki W., *Archikatedra Świętej Rodziny w Częstochowie, Częstochowa 1996.*
- Skubiś I., *Akcja wydawnicza „Niedziela” i inne, w: Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięćciolecie Kościoła Częstochowskiego, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 405-426.*

- Skubiś I., *Pasterz wierny*, w: *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła, III Biskup częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska, M. Duda, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986, s. 173-176.
- Skubiś I., *Służba ewangelizacyjna Tygodnika Katolickiego „Niedziela”*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego 1925-2000*, red. I. Skubiś, Częstochowa 2001, s. 124-127.
- Słomian J., *Dramatyczna historia parafii i kościoła św. Wojciecha BM w Częstochowie, dzielnicy Tysiąclecie*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolate Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 115-117.
- Służyć z radością. Z biskupem Antonim Długoszem rozmawia ks. Stanisław Jasionek*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2006.
- Sprawozdanie z dorocznej Konferencji XX. Konsultorów, Komisarzy Biskupich oraz Dziekanów odbytej w dniach 22 i 23 Kwietnia 1947 r. w Częstochowie*, „Wiadomości Diecezjalne” 17 (1947), s. 40-49.
- Sprawozdanie z konferencji XX. Konsultorów i Dziekanów*, „Wiadomości Diecezjalne” 16 (1946), s. 9-18.
- Stępnia S., *Absolwenci Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, w: *Pielegnować ziarno powołania kapłańskiego. 60 lat Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, red. J. Bielecki, Częstochowa 2013, s. 259-284.
- Stypułkowska B., *Przygotowanie do Mszy świętej w ramach szkolnej katechezy biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 35-36 (2007-2008), s. 177-196.
- Synakiewicz H., *Dzieje Pielegniarstwa i Położnictwa na ziemi częstochowskiej*, Częstochowa 2016.
- Szczepański M., *Działalność Sądu Biskupiego Diecezji Częstochowskiej w latach 1974-1998*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolate Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 151-160.
- Sznajder A., *„Trzeba mieć odwagę atakowania”*. Biskup Franciszek Musiel, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, nr 10, s. 62-66.
- Szwagrzyk T., *Śp. ks. bp dr Zdzisław Goliński*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 16 (1962) nr 10, s. 318-319.
- Szwedzik A., *Rękopiśmienny i drukowany dorobek homiletyczny bp. Stefana Bareły*, „Veritati et Caritati” 5 (2015), s. 323-331.

- Szwedzik A., *Troska o życie i rodzinę w nauczaniu bpa S. Bareły*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 83 (2009), nry 3-4, s. 115-121.
- Te Deum Diecezji Częstochowskiej za łaski Nawiedzenia*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 54 (1980), nr 12.
- Terlecka W., *Człowiek na miarę daru Chrystusowego*, w: *Zawsze miał dla nas czas....Wieruszowskie lata Księdza Biskupa Stefana Bareły*, red. Mikołajczyk M., W. Terlecka, J. Tomalkiewicz, Wieruszów-Częstochowa 2013, s. 27-35.
- Tomczyk Cz., *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 4, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1978, s. 206-515.
- Tomczyk Cz., *Martyrologia Kościoła Częstochowskiego*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego 1925-2000*, red. I. Skubiś, Częstochowa 2001, s. 78-93.
- Trąba M., *Doświadczenia śląskie w działalności biskupa częstochowskiego Teodora Kubiny*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 35 (2002) z. 1, s. 104-136.
- Trąba M., *Ksiądz dr Teodor Kubina: działalność społeczna i narodowa w latach 1905-1925*, Świętochłowice 2002.
- Tronina A., *Iuxta Crucem Jesu (J 19, 25)*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 277-286.
- Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Częstochowie 16-23.11.1986*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 61 (1987), s. 28.
- Urbański S., *Bareła Stefan (1916 – 1984)*, *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 8, red. J. Mandziuk, Warszawa 1995, s. 36-42.
- Urbański S., *Duchowość eucharystyczna w świetle nauczania arcybiskupa Stanisława Nowaka*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 195-202.
- Urbański S., *Lata 1980-1984*, w: J. Związek, *Dzieje Niższego Seminarium w Częstochowie*, Częstochowa 2002, s. 184-187.
- Uroczystości Jubileuszowe Pięćdziesięciolecia Diecezji Częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 49 (1975), s. 173-175.

- Uroczystość inauguracji i posługi biskupiej J.E. Księdza Biskupa Antoniego Józefa Długosza w Archidiecezji Częstochowskiej w dn. 2 lutego 1994 r. w Bazylice Archikatedralnej w święto Ofiarowania Pańskiego*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68 (1994) nr 1, s. 15-23.
- Uroczystość św. Barbary w diecezji częstochowskiej*, „Nazaret – Ewangelia pracy. Biuletyn Duszpasterskich Wspólnot Świata Pracy Diecezji Częstochowskiej” 3 (1990) nr 12, s. 4.
- Wajzner Z., *Koronacja figury Matki Bożej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej, dn. 19 maja 1968 r.*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 43 (1969), s. 81-85.
- Walicki J., *Kuria Diecezjalna w Częstochowie*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 87-104.
- Walicki J., *Ś.P. Ks. Wojciech Turowski SAC (21 V 1894 – 20 XII 1959)*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 34 (1960), s. 254-258.
- Warzybok L., *Biskupi ordynariusze częstochowscy*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 39-62.
- Wątroba J., *Racje powstania diecezji częstochowskiej*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięcioletnie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 59-66.
- Wieczorek E., *Rola ludzi świeckich w doskonaleniu porządku spraw doczesnych według pism biskupa Teodora Kubiny*, Częstochowa 2011.
- Wielkie Gody Tysiąclecia na Jasnej Górze [2-4 V 1966]*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 40 (1966) nr 5-7.
- Wierzyć w Ewangelię: homilie roratnie dla dzieci z komentarzem biblijnym bp. Antoniego Długosza*, red. A. Kuliberda, Częstochowa 2014.
- Wilk J., *Archidiecezjalny Kongres Rodziny w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 68 (1994) nr 6-7, s. 34-36.
- Wilk J., *Duszpasterstwo rodzin w świetle Adhortacji Jana Pawła II „Familiaris consortio” ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji Kościoła Częstochowskiego*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 58 (1984), s. 61-72.
- Wilk J., *Duszpasterstwo rodzin w diecezji częstochowskiej w okresie posługi pasterskiej III biskupa częstochowskiego*, w: *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła, III Biskup częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska, M. Duda, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986, s. 93-99.

- Właźlak W., *Diecezjalne Kongresy Eucharystyczne*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięćciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 347-364.
- Właźlak W., *Działalność administracyjno-terytorialna (arcy)biskupa Stanisława Nowaka (1984-2009)*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 203-218.
- Właźlak W., *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie działalności biskupa Zdzisława Golińskiego (1951-1963)*, Kraków 2000.
- Właźlak W., *Dzieje kultu Matki Bożej Rozprzańskiej*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 84 (2010) nr 1-3, s. 134-138.
- Właźlak W., *Rozwój sieci parafialnej i dekanalnej w Diecezji Częstochowskiej na przestrzeni jej historii*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięćciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 161-196.
- Właźlak W., *Sanktuarium pasyjno-maryjne w Wąsoszu Górnym*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 80 (2006), nr 12, s. 59-72.
- Włodarczyk S., *Kapituły i ich członkowie*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięćciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 145-150.
- Włodarczyk S., *Konsultorzy Diecezjalni ramieniem wspierającym biskupa*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięćciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 141-143.
- Wojtyła K., *Kazanie w dniu 03.05.1975 – Jasna Góra*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 49 (1975), s. 150-155.
- Wolnicki P., *Biskupa Zdzisława Golińskiego koncepcja archiwum diecezjalnego w Częstochowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 96 (2011), s. 209-225.
- Wolnicki P., *Dziekani jako ponadparafialni współpracownicy czwartego biskupa częstochowskiego Stanisława Nowaka*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 219-232.
- Wolnicki P., *Herb pierwszego metropolity częstochowskiego arcybiskupa Stanisława Nowaka*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks.*

- Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 233-238.
- Wolnicki P., *Powstanie Instytutu Teologicznego w Częstochowie w świetle dokumentacji archiwalnej*, „Ziemia Częstochowska” 37 (2011), s. 171-192.
- Wolny J., *Kubina Teodor Filip. Biskup częstochowski*, w: *Polski słownik biograficzny*, red. E. Rostworowski, t. 16, Wrocław 1971, s. 28-30.
- Wykłady Homiletyczne dla duchowieństwa KUL*, „Wiadomości Diecezjalne” 18 (1948), s. 60-61.
- Z działalności Arcypasterskiej Ks. Biskupa Ordynariusza w roku 1970 (ważniejsze momenty w życiu Diecezji)*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 44 (1970), s. 266-277.
- Z działalności arcybiskupiej Ks. Bpa Ordynariusza I-VI 1971*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 46 (1972), s. 98-104.
- Z Kurii Biskupiej. 3-dniowe Kolokwium Duszpasterskie*, „Wiadomości Diecezjalne” 6 (1931), s. 63.
- Zabraniak S., *Rys biograficzny biskupa Zdzisława Golińskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem: w stulecie urodzin profesora dra hab. Zdzisława Golińskiego Biskupa Częstochowskiego*, red. Kowalski J., Częstochowa 2010, s. 71-86.
- Zabraniak S., *Z dziejów kapituły kolegiackiej w Wieluniu (XV w.-1766 r.): prałaci*, „Rocznik Wieluński” 12 (2012), s. 7-36.
- Zawadzki M., *Nad trumną*, w: *Sylwetka nowoczesnego katolika. Wspomnienie o Dr. Adamie Biliku*, Częstochowa 1947, s. 62-64.
- Zieliński J., *Matka Zagłębia. Życie Czcigodnej Służebnicy Bożej Teresy Kierocińskiej, współzałożycielki Zgromadzenia Sióstr Karmelitanek Dzieciątka Jezus*, Kraków 2017.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944-2002*, Radom 2003.
- Zjazd K.S. Konsultorów i Dziekanów [6 III 1928]*, „Wiadomości Diecezjalne” 3 (1928), s. 20.
- Związek J., *Biskup Kubina T., duszpasterz polskiej emigracji i robotników sezonowych*, „Veritati et Caritati” 2 (2014), s. 499-513.
- Związek J., *Biskupi pomocniczy w diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 63-72.
- Związek J., *Błogosławieni i Słudzy Boży z archidiecezji częstochowskiej*, Częstochowa 1999.

- Związek J., *Błogosławiony Ludwik Roch Gietyngier (1904-1941)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 73 (1999) nr 5-6, s. 26-31.
- Związek J., *Błogosławiony Maksymilian Binkiewicz (1908-1942)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 73 (1999) nr 5-6, s. 21-26.
- Związek J., *Częstochowska diecezja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, kol. 851-852.
- Związek J., *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, w: *Wspomnienia wojenne księży diecezji częstochowskiej 1929-1945*, red. J. Kapuściński, J. Związek, Częstochowa 2012, s. 31-43.
- Związek J., *Działalność wydawnicza Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 105-144.
- Związek J., *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990.
- Związek J., *Komisariat siewierski w diecezji wrocławskiej (1797–1818)*, w: *Tysiącletnie dziedzictwo kulturowe diecezji wrocławskiej*, red. A. Barciak, Katowice 2000, s. 251–266.
- Związek J., *Ks. Antoni Zimniak, pierwszy biskup pomocniczy w diecezji częstochowskiej*, w: *Służyć Prawdzie i Miłości. Pamięci Księdza Biskupa dra Stefana Bareły, III ordynariusza częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 1984, s. 415-437.
- Związek J., *Listy pasterskie pierwszego biskupa częstochowskiego dr. Teodora Kubiny*, „Veritati et Caritati” 4 (2015), s. 305-332.
- Związek J., *Międzywojenne duszpasterstwo emigracyjne biskupa Teodora Kubiny*, w: *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolecie Kościoła Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2000, s. 315-334.
- Związek J., *Niższe Seminaria Duchowne diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 201-226.
- Związek J., *Ostatnie lata życia i działalności bpa Teodora Kubiny*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 75 (2001), nr 2-4, s. 51-63.
- Związek J., *Początki Kościoła Częstochowskiego*, w: *Pamiętnik Jubileuszu Kościoła Częstochowskiego 1925-2000*, red. Skubiś I., Częstochowa 2001, s. 17-77.
- Związek J., *Powstanie diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 13-38.

- Związek J., *Współistnienie Państwa i Kościoła w Polsce w latach 1944 – 1989*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 39 (2011), s. 231-253.
- Związek J., *Wyższe studia teologiczne w archidiecezji częstochowskiej*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci Ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka, Metropolity Częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, s. 52-80.
- Związek J., *Z dziejów nauczania religii w diecezji częstochowskiej (1925-2005)*, w: *Jubileusz80-lecia działalności katechetycznej w Kościele Częstochowskim (1925-2005)*, red. N. Pikula. Kraków-Częstochowa 2005, s. 23-67.
- Związek J., *Życie i działalność Ks. Bolesława Wróblewskiego (1867-1951)*, Częstochowa 2001.
- Związek J., *Przeszłość Kościoła katolickiego na ziemiach powiatu częstochowskiego*, „Ziemia Częstochowska” 27 (2000), s. 67-97.

LITERATURA POMOCNICZA

- Bankowicz B., *Ruch księży patriotów 1949–1955, czyli „koń trojański” w polskim Kościele katolickim*, w: B. Bankowicz, A. Dudek, *Ze studiów na dziejami Kościoła i katolicyzmu w PRL*, Kraków 1996, s. 5-24.
- Białkowski M., *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce w latach 1972-1978. Pomędzy bullą «Episcoporum Poloniae coetus» a wyborem kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową*, „Studia Pelplińskie” 52 (2018), s. 29-80.
- Biela B., *Parafia miejscem urzeczywistniania się komunii Kościoła. Studium teologiczno-pastoralne*, Katowice 2006.
- Blewiński A., *Wpływ katechezy szkolnej na kształtowanie osobowości człowieka*, „Ateneum Kapłańskie” 138 (2002), s. 151-160.
- Bourgeois D., *Duszpasterstwo Kościoła*, Poznań 2001.
- Bouyer L., *Le trone de la Sagesse*, Paris 1957.
- Chład S., *Radiowe rozważania biblijne*, Częstochowa 1996.
- Czaczkowska E., Wiścicki T., *Ksiądz Jerzy Popiełuszko*, Warszawa 2009.
- Długosz A., *Chrześcijanin radosny: kazania do dziewcząt i chłopców*, Kraków 2008.
- Doran, K.P., *Solidary: A synthesis of Personalism and Communalism in the Thought of Karol Wojtyła/John Paul II*, New York 1996.

- Dudek A., *Komuniści i kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006.
- Duszpasterstwo a wyzwania XXI wieku*, red. J. Ostrowski, Kielce 2001.
- Dyk S., *Relacja między przepowiadaniem Słowa Bożego a Kościołem*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 7 (2008), s. 27-42.
- Dziedzic J., *Religijność a postawy moralne młodzieży polskiej. Refleksja psychologiczno-pastoralna*, „Polonia Sacra”, 20 (2016) nr 4, s. 67-86.
- Dziurok A., *Krucytoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945-1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012.
- Ferraro Y., *La paroisse. Une réalisation de l'Église particulière*, „Nouvelle Revue Theologique” 133-1 (2011), s. 78-88.
- Gawron K., *Namiot refleksji. Kazania niedzielne na Rok A*, Częstochowa 1999.
- Gawron K., *Namiot refleksji. Kazania niedzielne na Rok B*, Częstochowa 2000.
- Gawron K., *Namiot refleksji. Kazania niedzielne na Rok C*, Częstochowa 2001.
- Grzybek S., *Przygotujcie drogę Panu Jemu prostujcie ścieżki. Homilie Rok A*, Kraków 1989
- Grzybek S., *Wiem komu zawierzyłem. Katechizm dla dorosłych*, Olsztyn 1985.
- Grzybek S., *Z obfitości serca mówią usta. Homilie na rok C*, Kraków 1988.
- Grzybek S., *Wierście w Ewangelię (Mk 1, 15). Homilie na rok B*, Kraków 1984.
- Jędrzejcki M., *Posługa miłosierdzia w nauczaniu Benedykta XVI*, w: *Bądźcie świadkami miłosierdzia*, red. R. Ceglarek, A. Kuliberda, Częstochowa 2017, s. 51-63.
- Kamiński R., *Diakonia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979.
- Kamiński R., *Diecezja i parafia miejscem pastoralnej posługi względem chorych i cierpiących*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 33 (2000) s. 273-281.
- Koperek S., *Polskie Kongresy eucharystyczne*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 39 (1986), s. 325-341.
- Kraszewski J., *Katecheza dorosłych wypełnieniem katechizacji dzieci i młodzieży*, „Ateneum kapłańskie” 573, 143 (2004) z. 2, s. 290-306.
- Lubac H., *Kościół partykularne w Kościele powszechnym*. tłum. M. Spyra, Kraków 2004.
- Łukaszczuk R., Woronowski F., *Dobroczyńne duszpasterstwo*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979.
- Łysakowski P., *Śmierć ks. Stefana Niedzielaka w dokumentach IPN i opiniach prasy PRL (1989)*, w: *Niezlomni ludzie Kościoła. Sylwetki*, red. J. Żaryn, Kraków 2011, s. 141-160.

- Mastalski J., *Grupy, stowarzyszenia i ruchy religijne dla młodzieży w służbie katechezy*, „Ateneum Kapłańskie” 143 (2004), s. 278-289.
- Melotti L., *„Maryja – Matka żyjących”*. *Zarys mariologii*, Niepokalanów 2009.
- Metodologia teologii praktycznej*, red. W. Przyczyna, Kraków 2011.
- Międzynarodowa Rada Do Spraw Katechezy, *Katecheza dorosłych we wspólnocie chrześcijańskiej*, tłum. K. Misiaszek, Kraków 2001.
- Migut B., *Kult w Kościele katolickim*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, red. E. Ziemann, Lublin 2004, kol. 183-186.
- Nadolski B., *Liturgika II. Liturgia i czas*, Poznań 1991.
- Obrzędy wtajemniczenia chrześcijańskiego dorosłych. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1988.
- Ostrowski M., *Teologia pielgrzymowania*, „Polonia Sacra” 7 (2003) nr 12, s. 277-294.
- Panuś T., *Potrzeba katechezy parafialnej*, „Ateneum kapłańskie” 143 (2004) z. 2, s. 212-226.
- Pater J., *Praca nad pracą. Duszpasterstwo ludzi pracy w Polsce. Studium pastoralne*, Łódź 2001.
- Pawlina K., *Nowa ewangelizacja i jej realizacja w Polsce*, „Studia Theologica Varsaviensia” 50 (2012) nr 1, s. 125-145.
- Pawlina K., *Znaki czasów Benedykta XVI i Franciszka jako znaki czasu dla Kościoła*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 103 (2013) nr 2, s. 84-92.
- Przybyłowski J. K., *Grupowe duszpasterstwo*, w: *Leksykon Teologii Pastoralnej*, Lublin 2006, s. 271-273.
- Przybyłowski J. K., *Koncepcja antropologiczna teologii pastoralnej*, „Ateneum Kapłańskie” 144 (2005), s. 234-251.
- Przygoda W., Fiałkowski M., *Duszpasterstwo zwyczajne*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2006, s. 212-218.
- Rychlik R., *Czas nawrócenia. Rozważania wielkopostne na każdy dzień*, Tarnów 2018.
- Rychlik R., *Koniec i początek. Homilie pogrzebowe*, Tarnów 2018.
- Rychlik R., *Pokarm dla duszy. Homilie na niedziele i święta. Rok B*, Tarnów 2017.
- Rychlik R., *Pokarm dla duszy. Homilie na niedziele i święta. Rok C*, Tarnów 2018.
- Rychlik R., *Konieczność Wyboru. Rozważania adwentowe na każdy dzień*, Tarnów 2019.
- Rychlik R., *Pokarm dla duszy. Homilie na niedziele i święta. Rok A*, Tarnów 2016.

- Sikorski J., *Duszpasterstwo internowanych i uwięzionych stanu wojennego*, w: *Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, red. W. J. Wysocki, Warszawa 2004, s. 125-134.
- Słowa Jezusa prowadzą do nieba: kazania dla dzieci*, red. A. Długosz, R. Ceglarek, Częstochowa 2001.
- To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, red. J. Miazek, Warszawa 1987.
- Uszyński T., *Prymasowski Komitet Pomocy Bliźniemu, Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, red. W. J. Wysocki, Warszawa 2004, s. 135-145.
- Warzybok L., *Homilie niedzielne Rok "A"*, Częstochowa 1996.
- Warzybok L., *Homilie niedzielne Rok "B"*, Częstochowa 1996.
- Warzybok L., *Homilie niedzielne Rok "C"*, Częstochowa 2001.
- Weigel G., *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, Kraków 2000.
- Zieliński S., *Miłosierdzie jako dar i zadanie w procesie odkrywania i realizacji tożsamości chrześcijańskiej*, w: *Bądźcie świadkami miłosierdzia*, red. R. Ceglarek, A. Kuliberda, Częstochowa 2017, s. 99-118.
- Zychowicz K., *Przyjaciel Sługi Bożego – ks. Stanisław Suchowolec (1958–1989)*, w: *Niezlomni ludzie Kościoła. Sylwetki*, red. J. Żaryn, Kraków 2011, s. 175-188.
- Żaryn J., *Kościół w PRL*, Warszawa 2004.
- Żaryn J., *Wstęp*, w: *Aparat represji wobec księdza Jerzego Popiełuszki 1982–1984*, t. I, oprac. J. Mysiakowska, Warszawa 2009, s. 15–64.
- Żurek J., *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*, Warszawa-Katowice 2009.

NETOGRAFIA

- Abp Nowak ogłosił rok peregrynacji Krzyża w archidiecezji częstochowskiej*, w: <https://ekai.pl/abp-nowak-oglosil-rok-peregrynacji-krzyza-w-archidiecezji-czestochowskiej/>, (30.12.2020).
- Benedykt XVI, *Homilia podczas Mszy św. w Fatimie 13 maja 2010*, w: https://www.sekretariatfatimski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=800:homilia-benedykta-xvi-fatimia-13-maja2010&catid=3&Itemid=353, (5.12.2020).

Długosz A., *Homilia do dzieci: spojrzenie praktyka*, w: <http://bc.upjp2.edu.pl/Content/4945/Antoni%20D%C5%82ugosz%20book%20rep.pdf>, (12.09.2021).

Giżyńska U., *Najpierw było serce*, w: <http://gazetacz.com.pl/najpierw-bylo-serce1921/>, (2.04.2020).

Kubina Teodor (1880-1951), pierwszy biskup częstochowski, w: https://silesia.edu.pl/index.php/Kubina_Teodor, (12.06.2021).

Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Uczelnie kościelne katolickie*, w: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/uczelnie-koscielne>, (12.05.2021).

Pospieszalski J., *Wspomnienie o śp. Stanisławie Pospieszalskim*, w: <https://www.niedziela.pl/artykul/70705/nd/Wspomnienie-o-sp-Stanislawie>, (12.07.2021).

Rocznica pierwszej Mszy św. za Ojczyznę w Częstochowie – 8 listopada 2009, w: <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/3878,Rocznica-pierwszej-Mszy-sw-za-Ojczyzne-w-Czestochowie-8-listopada-2009.html>, (02.07.2018).

Wyszkiewicz D., *Bilans 30 lat katechezy w szkole pomimo błędów i problemów jest dodatni*, w: <https://wiesz.pl/2020/08/06/bilans-30-lat-katechezy-w-szkole-pomimo-bledow-i-problemow-jest-dodatni/>, (7.10.2020).

http://akcjakatolicka.czest.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=15, (17.07.2020).

<http://hospicjum-czestochowa.pl/sie-zaczelo/>, (26.03.2021).

http://wikizaglebie.pl/wiki/Parafia_p.w._Niepokalanego_Pocz%C4%99cia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_w_Sosnowcu, (12.07.2020)

<http://www.cpps.pl/zgromadzenie-misjonarzy/historia/historia-misjonarzy-krwi-chrystusa-w-polsce>, (30.12.2020).

<http://www.ksm-czestochowa.pl/historia/>, (19.07.2020).

<http://www.wit-czestochowa.pl/84,Studium-Wspolpracownikow-Duszpasterstwa---Szkola-Nowej-Ewangelizacji>, (22.04.2020).

<https://ekai.pl/ruszylnowa-strona-internetowa-rady-ruchow-i-stowarzyszen-archidiecezji-czestochowskiej/>, (12.02.2021).

<https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/163562>, (16.02.2020).

<https://mamre.pl/Strona/dzialalnosc/dzialalnosc-charytatywna/diakonia-charytatywna>, (19.03.2021).

<https://mamre.pl/Strona/dzialalnosc/dzialalnosc-charytatywna/fundacja-sw-barnaby>, (19.03.2021).

https://nockonfesjonalow.pl/press/Noc-Konfesjonalow-100--materialy_683, (12.02.2021).

<https://www.betel-charity.org/pl/struktury/1>, (18.03.2021).

<https://www.ekai.pl/czestochowa-symposium-nt-encykli-humanae-vitae-i-karty-praw-rodziny/>, (12.08.2021).

ks. Łukasz Połacik
nr albumu D10180
Wydział Teologiczny
Uniwersytetu Papieskiego
Jana Pawła II w Krakowie

Kraków, 3 grudnia 2021 r.

O Ś W I A D C Z E N I E

Niniejszym wyrażam zgodę na udostępnienie przez Archiwum Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie mojej pracy doktorskiej zatytułowanej „Urzeczywistnianie się Kościoła w (archi)diecezji częstochowskiej przez działalność duszpasterską w okresie posługi (arcy)biskupa częstochowskiego Stanisława Nowaka 1984-2011”.

ks. Łukasz Połacik